Ossian Elgström

Karesuandolapparna. Etnografiska skisser från Köngämä och Lainiovuoma 1916-1919

Stockholm. Åhlén & Åkerlunds förlags A.-B. 1922

– Läs mer om verket här

Det avbildade exemplaret tillhör Umeå universitetsbibliotek.

Detta verk är fritt från kända upphovsrättsliga restriktioner. Vid användning ber vi att du hänvisar till Umeå universitetsbibliotek och Litteraturbanken.se.

Ytterligare information om upphovsrätt för detta verk finns hos Litteraturbanken:
https://lb.se/författare/ElgströmO/titlar/Karesuandolapparna/faksimil?om-boken

Permanent länk (URN):
https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb1471990-faksimil

KARESUANDO LAPPARNA

AV

OSSIAN ELGSTRÖM

STOCKHOLM
ÅHLÉN & ÅKERLUNDS FÖRLAG

20

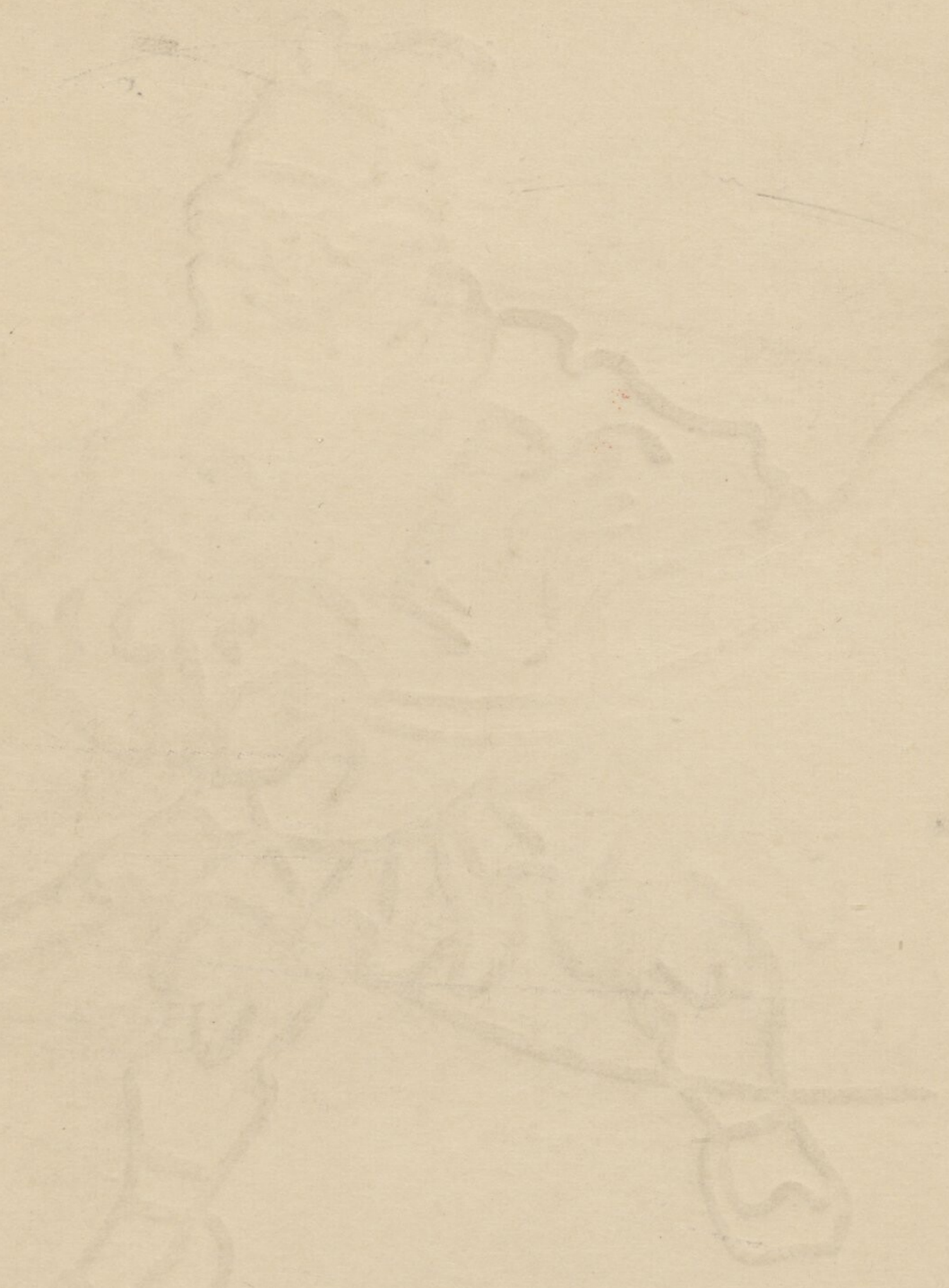

VIA

KARESUANDOLAPPARNA

KARESUANDO-LAPPARNA

ETNOGRAFISKA SKISSER
FRÅN
KÖNGÄMÄ OCH
LAINIOVUOMA
1916—1919

AV
OSSIAN ELGSTRÖM

STOCKHOLM
ÅHLÉN & ÅKERLUNDS FÖRLAGS A.-B.

STOCKHOLM

ÄHLÉN & ÄKERLUNDS
FÖRLAGS A.-B:S BOKTR.

1 9 2 2

INNEHÅLL

Förord.

Kap. I.

Sid.

Allmän översikt 9
Karesuandolapparnas indelning 10
Antal 10
Administration 10
Anthropologi 13
Allmänna hälsotillstånd 21
Medicin 21
Ohyra 21
Hygien 22
Allmänna seder och bruk 22
Havandeskapet 22
Födseln 23
Uppfostran 28
Skolgång 30
Konfirmation 34
Frieri 34
Bröllop 37
Barndödlighet 38
Döden 40
Arv 44
Förhållande till de bofasta. Rasblandning 44
Fattiga, sjuka och ålderstigna 48
Namn 58
Öknamn 62
Karaktär 64

Kap. II.

Nomadlivet och flyttningarna 67
Inledning 67
Renbetesdistrikt 67
Antal flyttande 70
Flyttningsvägar (a. Inom Norge) 86
Flyttningsvägar (b. Inom socknen) 89

Kap. III.

Sid.

Renen 97
Inledning 97
Namn 97
Utseende och färg 99
Horn och klövar 100
Livslängd 103
Brunsttid 104
Kalvningen 106
Kastrering 108
Renavel 108
Renantalet 108
Sjukdomar 110
Renens yttre fiender 116
Föda 117
Allmänna egenskaper 120
Allmänna föreställningar om renen 121
Hunden 121
Namn 121
Utseende 122
Föda 123
Hunden som renvaktare 123
Geten 124

Kap. IV.

Fångstredskap och igenkänningsmärken 125
Inledning 125
Kasttömmen 125
Kasttömmens användning 127
Olika kastsätt 127
Renägaremärken 128
Öronmärken 128
Andra renägaremärken 131
1) Hårmärken 131
2) Halsringar 131
Renstickor 131

Kap. V.

Klövjerenens bärredskap 133
Inledning 133
Klövjeredskapen 133
Klövjeraiddon 135
Dragrenens seldon 136

Kap. VI.

Sid.

Kördonen 144
Inledning 144
1) Bagagesläden 144
2) Åksläden 152
3) Matsläden 154
4) Renrisslan 157
5) Rensläden 157
Raiddon 158
Placeringen i Raiddon 159
Packningen 160

Kap. VII.

Primitiva väderleksskydd 163
1) *Hålor och grottor* 163
2) *Buskskydd* 163
3) *Sovkåtan* 163
4) *Vallkåtan* 168
Kåtan 168
1) *Tält med rököppning (lavvo)* 168
2) *Kåtan med dukbeklädnad* 170
3) *Kåtor med torvbeklädnad* 182
Torvhuset 184
Gammen 184
Kåtan resp. gammens inredning 190
Boplatsens utseende 196

Kap. VIII.

Husgeråd och bohag 199
Redskap för kokning och stekning 199
Förvaringskärl 201
1) Djurblåsor 201
2) Säckar, påsar, pungar och väskor 201
3) Träkärl 208
4) Askar och lådor 209
Skedar och slevar (klubbor), knivar och yxor 213
Bädden 215
1) De vuxnas 215
2) Barnvaggan, *giethka* 218
Bord och hyllor 221
Huggbock 224
1) Huggbocken 224
2) Yxan 224

Kap. IX.

Sid.

Föda och matlagning 225
Inledning 225
Animalisk föda 225
1) Renslakt 225
2) Köttets tillredning 229
3) Slaktmåltider 229
Mjölken 230
Fisken 231
Drycker 231
Växtföda 231
Njutningsmedel 236

Kap. X.

Förvaringsbyggnader 239
Redskapsställningar 239
1) I vinterläger 239
2) På vår- och höstflyttningarna från och till Norge 239
3) Upplagsställningar på fjället 241
4) Upplagsställningar och förrådshus vid gammeläger i Norge 243
5) Ställningar och förrådshus och upplagsstillats kring torvkåtorna 244
Visthusen i byarna, aitasj, aitte 246
Rengärdena 251

Kap. XI.

Hantverk och slöjder 255
a) *Skinnberedning och verktygen vid beredningen* 255
1) Sämskberedning 255
2) Hur ludna skinn beredas 256
b) *Senornas användning* 256
c) *Bandvävning, vävstolens utseende m. m.* 257
d) *Spinning* 259
e) *Stickning* 259
f) *Sömnad och verktyg vid syendet* 259
1) Synål och tråd 260
2) Saxen 260
3) Fingerborg 260
4) Nålhus 260
5) Symaskinen 260
Slöjd 262
I. Kniven 263
Huggknivarna 263
Sidoknivarna 266
II. Övriga verktyg 268
Översikt 269

Sid.

Kap. XII.

Klädedräkten 273
Inledning 273
a) *Huvudbonaden* 276
1) Männens 276
2) Kvinnornas 277
b) *Underkläder* 280
c) *Överplaggen* 285
1) Av kläde 285
2) Av skinn 290
Lukkan 292
d) *Skärpet, avve boaghan* 293
Nålhuset 298
e) *Byxorna, buvsak* 299
f) *Skorna* 301
1) Av sämskat skinn 301
2) Av ludet skinn 308
g) *Vantarna, gistak* 311
h) *Smycken och prydnader* 312

Kap. XIII.

Jakt och fiske 313

Kap. XIV.

Skidor 317

Kap. XV.

Båtar 318

Kap. XVI.

Ornamentik och konst 319
Lappen som tecknare, hans konstnärliga känsla 327

Kap. XVII.

Amuletter 331
1) *Av djurrester* 331
Armband 331
Ullgarn 332
Björntanden 333
Renens käkben 333
Torkade grodor 333
2) *Metallamuletter* 333

Sid.

Besvärjelser 334
Övertro 337
1) *Havandeskap* 337
2) *Födseln* 337
3) *Barnskötsel* 337
4) *Boplatsen* 338
5) *Klädedräkten* 338
6) *Flyttningen* 340
7) *Föreställningar om döden och de döda* 340
8) *Trolleri* 342
9) *Väder och väderleksmärken* 342
10) *Övertro om djur* 343
a) Renen 343
b) Vargen 344
c) Hunden 345
d) Fåglar 345
e) Smärre djur 345
f) Björnen 346
11) *Trolltrumman* 346
12) *Noider* 348
13) *Heliga platser* 348
14) *Övernaturliga väsen* 348
15) *»Göra vind»* 348
16) *Kors* 348
17) *Råttor* 348
Diverse 349
Ordlista 351
Litteratur 356

FÖRORD

Föreliggande arbete, som avser att giva en sammanhängande och åskådlig beskrivning av de s. k. Karesuandolapparnas nuvarande, såväl materiella kultur som kulturföremål, är resultatet av mitt insamlingsarbete av teckningar och fotografier för Nordiska museets räkning bland lapparna inom Karesuando socken och i Tromsö Amt i Norge åren 1916—1919. Samtliga illustrationer äro, på ett par undantag när, utförda efter mina teckningar, akvareller och fotografiska bilder och garanterat autentiska.

De i texten förekommande lapska orden äro insamlade av mig och sedan rättade och normaliserade till Norsk-Lapskt skriftspråk av rektor J. Qvigstad i Tromsö, till vilken jag framför mitt hjärtliga tack. Professor K. B. Wiklund ber jag att här få tacka för det välvilliga intresse varmed han följt mina studier och för de upplysningar jag erhållit av honom under den tid arbetet pågått.

Bokförläggaren Erik Åkerlund ber jag att få betyga min djupt kända tacksamhet för den vackra och förnäma utstyrsel han bestått min avhandling.

Jag är fullt på det klara med, att ett arbete av ett omfång och innehåll som detta måste ha många brister och möta mycken kritik, allrahelst som det skrivits av en autodidakt, men vet jag också samtidigt att jag ej medtagit något, som jag ej själv förstått eller varit i tillfälle att personligen kontrollera, varför jag ej tvekar att tillställa allmänheten mitt verk i den form det nu föreligger.

Norrviken i nov. 1921.

Ossian Elgström.

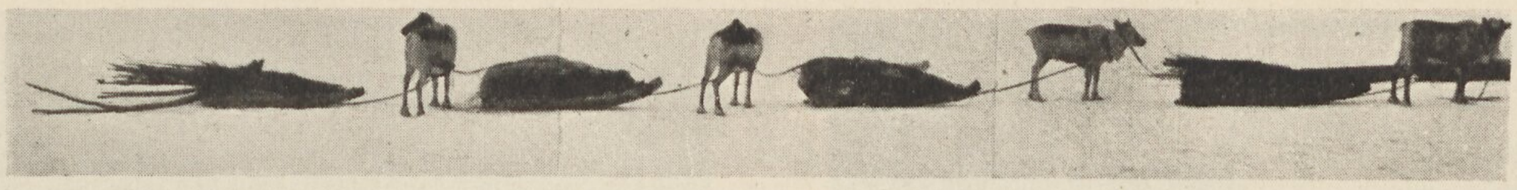

Bild 1.

KAP. I.

Allmän översikt. Lapparna, eller som de själva benämna sig, *sabme, sapme, same* och *almotje,* äro en nomadiserande mongoloid folkstam, som invandrat till Sverige från öster, mellan Vita havet och Bottniska viken och som aldrig bott längre söderut än de nu bo i vår tid.

Språket, som är spaltat i en mängd sins emellan rätt olika dialekter, tillhör finsk-ugriska språkstammen.

Lapparna räkna i runt tal mellan 29- à 30,000 individer, fördelade på:

Ryssland 1,700.
Finland 1,500, år 1900 1,469.
Sverige icke fullt 6,000, år 1900 5,589.
Norge 20,000. Detta det ungefärliga antalet.*

Av dessa äro numera blott en mindre del rena nomader, i Sverige 3,350, i Norge 1,200. Från Finland och Ryssland saknas uppgifter. (K. B. Wiklund.)

I Sverige äro lapparna fördelade på olika s. k. lappmarker**, från norr till söder räknat.

Torne lappmark som omfattar Karesuando och Jukkasjärvilapparna.

Lule lappmark med Jokkmokk och Gellivaaralappar.

Pite lappmark med Arjeplouglappar.

Lycksele eller Ume lappmark med Tärna och Sorselelappar.

Åsele lappmark med Vilhelminalappar samt Jämtlands- och Härjedalslapparna.***

Dessa lappmarker genomskäras av långa, huvudsakligast i VNV och SSO framgående floder.

---

* Efter Düben, Helland, Wiklund m. fl.

** Lappmarksindelningen är geografisk och ej etnografisk och de olika lappmarkerna innefatta var för sig vissa socknar.

*** I Idre socken i Dalarna finnas en del lappar som adm. höra till Jämtlands län.

Bild 2 a. LAPPFOGDEN J. O. HOLM.

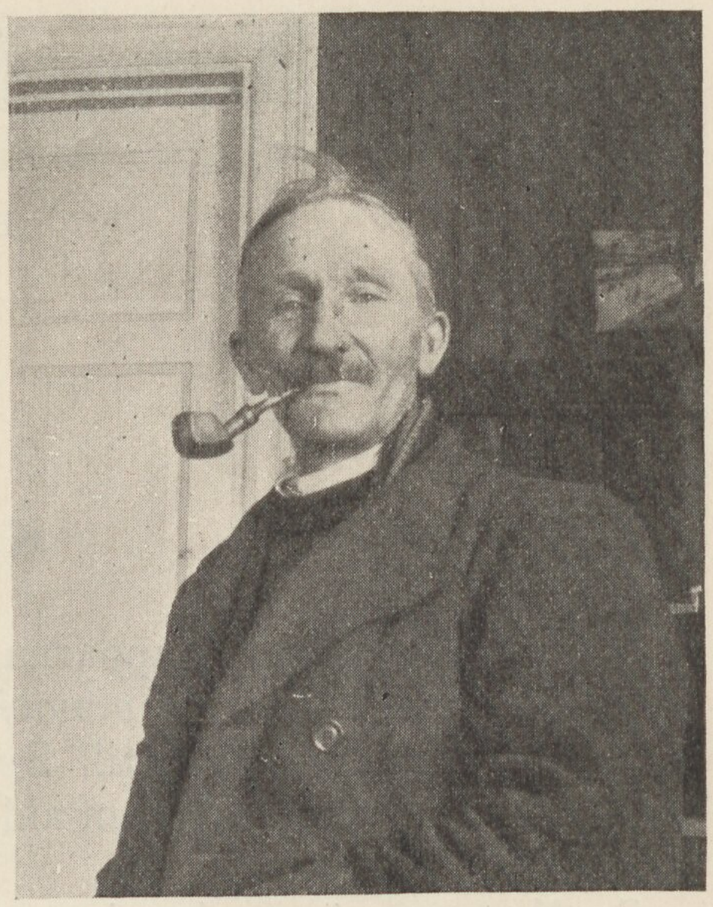

Bild 2 b. LAPPTILLSYNINGSMAN E. LIDSTRÖM.

»Varje lappmark i Sverige utgöres således i det hela av en eller flera närliggande, mer eller mindre parallella floddalar, vilka från Kölen i nord eller nordväst sträcka sig syd eller sydost till Bottniska viken.» (Düben.)

I dessa floddalar vandra lapparna och bilda således från varandra skilda stammar, sinsemellan rätt olika till såväl språk som kultur.

I det följande, kommer endast att behandlas de tvenne nordligaste vandrande stammarna, de s. k. »Karesuandolapparna».

Karesuandolapparnas indelning. Dessa lappar äro numera fördelade i tvenne s. k. »byalag» vilka benämnas: den nordligaste, efter Köngämä älv: *Köngämä byalag,* den sydligare efter Lainio älv: *Lainiovuoma byalag.*

Antal. De omfatta tillsammans 654 individer av båda könen, därav 332 av mankön och 322 av kvinnokön. Detta efter sammanräkning av den 1 januari 1918.

Administration. Karesuandolapparna äro svenska undersåtar med alla dessas rättigheter, om också icke skyldigheter. De behöva ej betala kronoskatt, dessutom äro de befriade från värnplikt.*

---

* D. v. s. de ha skyldighet att i händelse av krig ställa sig till statens förfogande i och för spejartjänst o. s. v.

Allmänna åklagaren inom Karesuando socken är landsfiskalen. Fjärdingsmannen inom socknen är f. n. Hjalmar Niva. Dessutom finnas trenne lappoliser, f. n. Gustaf Nilsson Simma, Lainiovuoma-lapp och Johannes Saarikoski och Lars Marakatt, kronobor. Karesuandolapparna lyda juridiskt sett under Gellivare domsaga, Karesuando tingslag. Ting hålles en gång om året i Karesuando kyrkoby, dit de lappar instämmas, som gjort sig skyldiga till något brott eller oegentlighet. Dessa uppgifter avse året 1919.

Fängelsestraff avtjänas i Luleå.

Utom ovannämnda administration, vilken även handhar bofastas angelägenheter, finnes också en särskild sådan som enbart arbetar för lapparnas räkning, nämligen den, vars huvudman är den s. k. lappfogden.

Bild 3. »DOKTOR» *PUUJALKA.*

Lappfogden, vilken befattning nu innehas av J. O. Holm i Svappavaara (bild 2 t. v.), skall medla i alla tvistigheter mellan lappar och bofasta, han skall, såvitt det är möjligt, söka ordna misshälligheter mellan ovannämnda parter utan att saken behöver dragas inför domstol, han har att mottaga klagomål och dessutom skall han tillse att lapparna flytta inom sina respektive områden under de därtill bestämda tiderna.

Under lappfogden sorterar en lapptillsyningsman, som har att tillse att lapparna flytta på de därtill upplåtna s. k. flyttningsvägarna, han har därjämte att även mottaga klagomål och föra dessa vidare till lappfogden.

Nuvarande lapptillsyningsman är E. Lidström, bosatt i Mauno, bild 2. t. h.

Inom sina egna led välja lapparna dels s. k. ordningsmän, dels för-

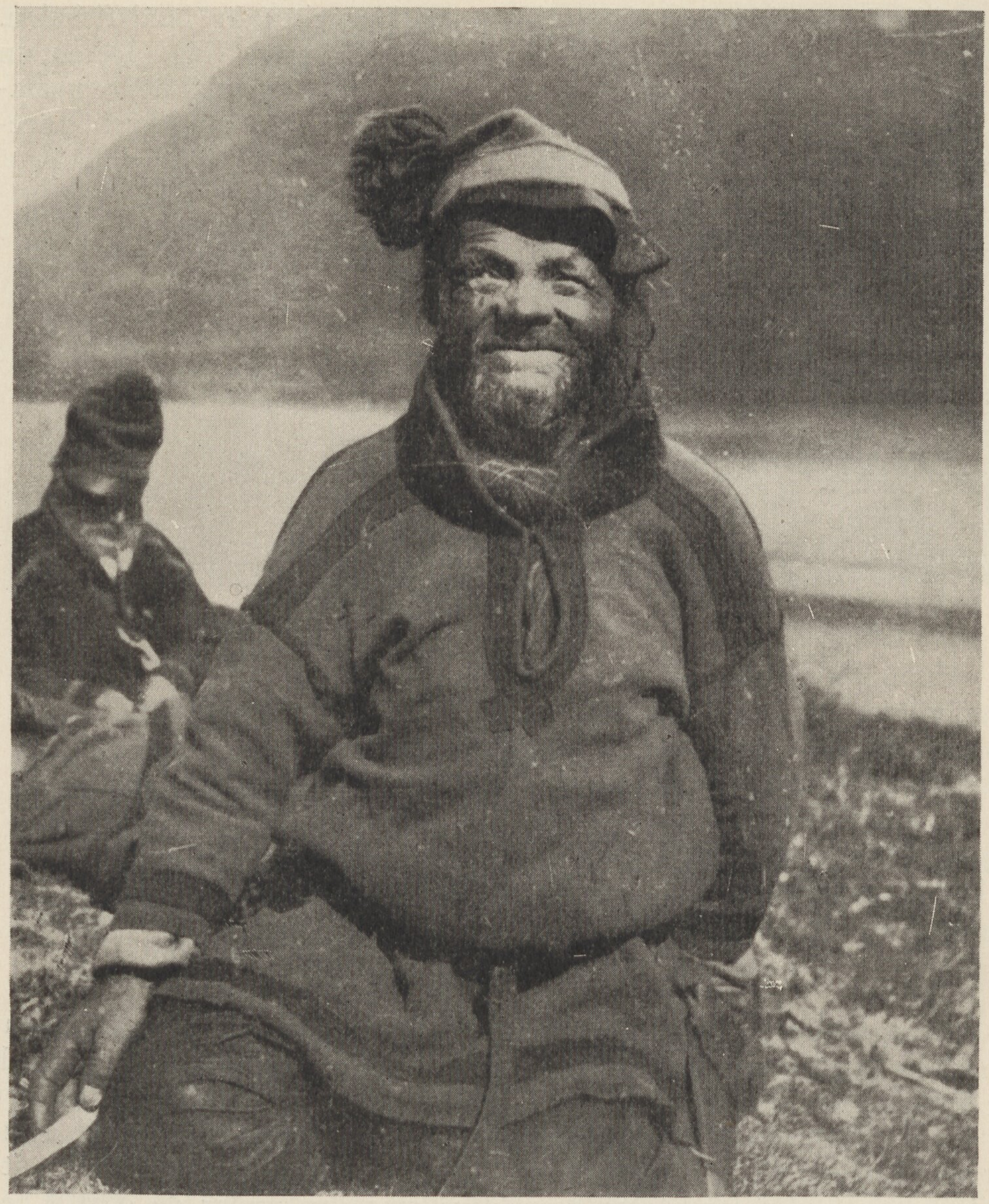

Bild 4. »EMMAN ANTTI»,
Karesuando sockens dekorativaste lappgubbe.

män. Ordningsmännen, vilka äro tvenne till antalet (en för Köngämä och en för Lainiovuoma byalag), väljas på fem år. De nuvarande äro: för Köngämä byalag nomadlappen Per Andersson Vasara, för Lainiovuoma byalag Per Nilsson Labba. Dessa ordningsmän ha att tillse, att »allmän ordning» råder bland lapparna, de skola även taga reda på och insamla uppgift över de renar vars öronmär-

ken* blivit otydliga eller på annat sätt fördärvade och inkomma med rapport därom till lappfogden. Även skola de tillvarataga s. k. »omärkta» renar och ombesörja deras försäljande på offentlig auktion.

Ordningsmännen ha endast myndighet inom socknen. Under sommarvistelsen i Norge väljer varje distrikt** en s. k. förman, vilken jämte en suppleant, vice förmannen, skall vara lapparnas ombud vid taxeringar av skada, som tillfogats bofasta av renarna. Förmännen har att medla i alla tvistigheter och skulle sådan ej uppnås, utan saken dragas inför domstol, är det han som åtalas. Förmännens namn återfinnas på förteckningen över de Karesuandolappar som sommartid utflytta till Norge.

Bild 5. MOR OCH BARN.
Inger Siiri med barn.

Religionsvården inom socknen är anförtrodd en kyrkoherde bosatt i Karesuando. Varje sommar besöker han lapparna i deras visten uti Tromsö amt i predikosyfte. Något, som ej förekommit sedan Stockfleths tid.

Anthropologi. Lapparna, äro som bekant ett småväxt folkslag. Düben anger deras medellängd till 1,5 m. Av 200 av mig under åren 1913—1919 uppmätta manliga individer inom socknen voro dock 180 över denna medellängd eller 1,65 meter. Kvinnornas längd i medeltal 1,45.

Karesuandolapparna synas mig därför ovanligt resliga för att vara lappar.

Det som genast faller i ögonen vid betraktandet av en lapp, är det korta hoptryckta ansiktet med breda oxbågar och smal underkäk, som ger åskådaren intrycket av triangel, vidare den korta, breda skallen (82,7—87,65 % av längden, medeltalet omkring 84 %).

Pannan är bred, tänderna jämna och vita, på äldre kvinnor ibland avnötta ända ned till tandköttet, beroende på sentrådsdragningen. Öronen äro små, men öronöppningen stor. Munnen är bred med

---

* Se vidare »Renägaremärken».
** Se »Nomadlivet och flyttningarna».

Bild 6. KARESUANDOLAPSKOR I SOMMARDRÄKT.
Fr. h. Maria Labba, Marjes Blind, Inga Blind, Elli Blind, Sara Blind och »Asa».

tunna läppar, hakan liten. Ögonen äro djupliggande, synen ofantligt skarp. Lappen ser och urskiljer föremål på avstånd, där en svensk ingenting ser utan kikare. På grund av röken i kåtan, det skarpa ljuset ute på snöfälten o. s. v. ha lapparna ofta röda, inflammerade ögon, särskilt lida de mycket vår och sommartid. Lapparna använda sig ofta av svarta glasögon, även har jag sett läderskydd, liknande eskimåernas snöglasögon användas. Blå ögon förekomma ofta, ja så vanlig är den blå färgen hos även mörkhåriga individer, att den ofrivilligt leder tanken på om det möjligen här icke är frågan om någon rasblandning.

Hudfärgen är hos de unga ljusbrun, de bli dock fort på grund av väder och vind, rök och sot i kåtan o. s. v. mörka och barkade, särskilt ha kvinnorna, vilka mest äro utsatta för häftiga temperaturväxlingar (från kåtaeldens hetta ut i kölden otaliga gånger om dagen, som de måste för hushållets skull), en grov och fårad hy.

Lappkvinnorna åldras fort. Vid fyllda 25 verka de minst 35—40.

Ansiktsuttrycket är gemytligt. Att lapparna skulle se dumma ut har jag aldrig förmärkt. Kvinnorna verka milda och goda, det är endast en del av de äldre, som med tiden få vad vi kalla häxfysionomi. Ansiktsmusklerna äro litet rörliga. Brunt är den vanligaste hårfär-

Bild 7. ELLA PALLOPÄA. KRISTINA OMMA.
Kvinnor med ovanligt bredspetsade mössor.

gen. Svarthåriga individer äro tunnsådda, dock finnas lappsläkter vari denna hårfärg är den förhärskande, som t. ex. Pånga- och Blindsläkterna.

Utom brunt och svart finnes för övrigt hela »hårfärgskalan» representerad, från eldrött och nedåt. Männen bära håret i allmänhet kortklippt, det är endast de äldre som låta det växa. De unga och ogifta kvinnorna bära det upplagt i tvenne flätor bak i nacken. De bära det också fritt hängande. Hårväxten är ej riklig, kvinnornas hår når sällan ner till axlarna, beroende på att de aldrig avlägga mössan vilket nöter på håret. Gifta kvinnor och äldre individer av könet låta håret växa som det vill och förete alltid en vild och lurvig hårväxt under mössan, då denna någon gång avtages. (Porträttplansch IX, bild 7). Håret marmoreras ofta av tättsittande lusägg.

Lapparna ha i allmänhet slätt hår, men lockiga individer förekomma även. Som t. ex. i familjen Hurri, där de flesta manliga individer äro ulliga som får. Karlarna hava tunn och dålig skäggväxt, åtminstone de yngre. På äldre män finner man dock ibland stora

Bild 8. LAPPKVINNA
ikädd mössa av »Juckasjärvi modell».

och yviga helskägg. Stora skägg äro dock så pass ovanliga, att de giva anledning till särskilda namn åt bäraren därav, som t. ex. Per Jonson Piltto, vilken kallas *Parta-pieti* — »Skäggpelle».

Överraskande färgmotsättningar förekomma. En lapp med eldrött skägg kan ha korpsvart hår, under det att en annan som ståtar med hår och skägg i djupaste svart har de ljusblåaste ögon i världen.

Blå ögon äro, som jag nämnt, mycket vanliga bland Karesuandolapparna. I en församling av 200 lappar voro 120 blåögda.

Tabell I visar en del lappars hårfärg, ögonfärg, längd o. s. v. som exempel på underliga färgmotsättningar.

Hårväxten på kroppen är mycket dålig. Lappkvinnor äro i det närmaste hårlösa kring vagina.

Lappens kropp är späd, han är sällan fetlagd som vuxen, det liv han för medger ingen fettbildning. Kvinnorna, som föra ett mera stillasittande liv ha dock anlag för korpulens, särskilt dem kring 40 år.

De unga kvinnorna ha fasta om ock lågt sittande bröst, men dessa mista tidigt sin form och efter ett par barnsängar äro de, liksom hos eskimåkvinnorna, förvandlade till påsliknande tingestar, som med lätthet kunna slungas över axeln — om det så skulle behövas. Midja saknas, lappkvinnorna äro jämntjocka livet igenom. Unga kvinnor kunna dock vara rätt smärta.

De gifta kvinnorna ha ofta, på grund av misskötsel efter barnsäng, slappa och hängande magar. Armarnas och benens muskulatur är väl utvecklad. Lemmarna äro späda, men välbildade. Händer och fötter små och vackra, hand- och fotleder smala och vackert formade.

På grund av lappskons form * ha alla lappar stor- och lilltån inböjda. Genom de ständiga vandringarna få benmusklerna, särskilt vadens, en betydlig storlek. Düben skriver om detta: »Denna

* Se Klädedräkten, avdeln. »Skorna».

a

b

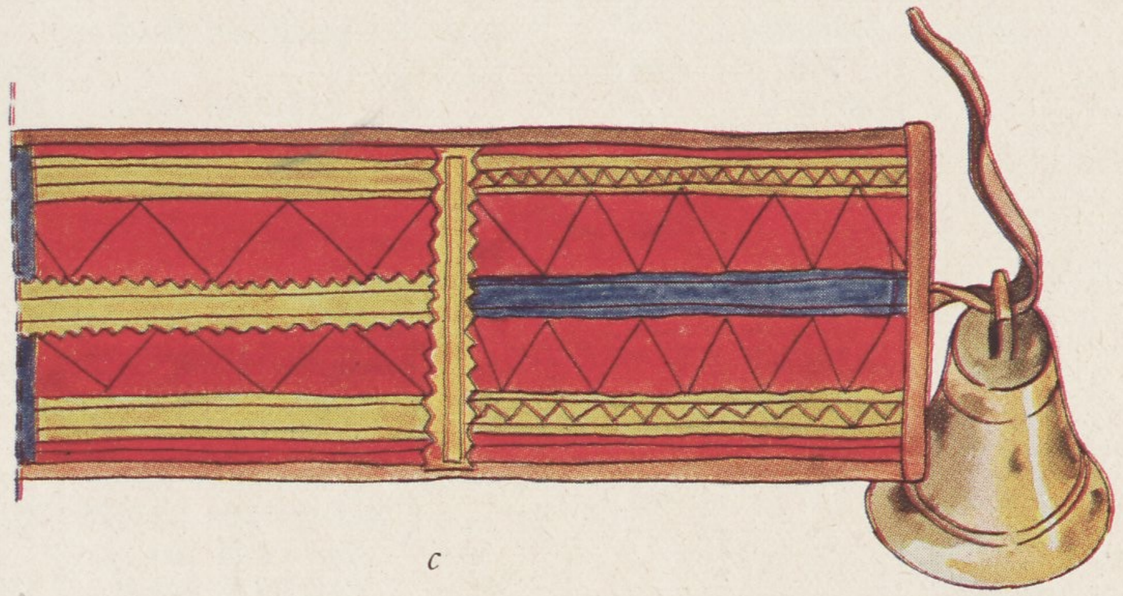

c

GRIMMA, RYGGREM OCH HALSBAND FÖR HELGDAGSSELAD DRAGREN.

TABELL I.

Namn och benämning	Ålder	Längd	Hårfärg	Skäggfärg	Näsa	Håret bäres	Ögon	Lyten eller andra särskiljningstecken
Nils Larsson Bär, *Anteran Lassin Nilsa*	—	1,40	Mörk	—	Rak	Kort	Bruna	Högra benet krokigt, använder träben.
Nils Rasmusson Bär, *Puujalka* (bild 3)	—	1,55	„	Svart helskägg	„	Långt	„	
Lars Hendrikson Blind, *Heikkas Lassi*	—	1,80	Gul	Röda mustascher	Inböjd	Kort	Blå	
Anders Larson Bär, *Anteran Anti*	—	1,45	Ljus	„	„	„	„	
Anders Olsson Gunnare, *Pikku Ponka*	—	1,60	Mörk	Grått helskägg	Rak	Långt	„	
Elisa Persson Hurry, *Lisa* (porträttpl. II, bild 6)	—	1,45	„	Gult skägg	Inböjd	„	„	
Nils Nilsson Hurry, *Hurri Nikki*	—	1,52	„	Brunt skägg	Flat	Lockigt	„	
Per Nilsson Hurry d. y., *Hurrin Pekka*	—	1,50	„	—	„	Yvigt	„	
Per Person Hurry d. ä., *Pieranan Pieti*	—	1,52	—	—	Krokig	—	„	Skallig.
Nils Jonsson Heikka, *Niilan Jonon Niki*	—	1,52	Grå	Gult helskägg	Inböjd	Långt	„	
Tomas Kuhmunen, *Josepin Nikun Tuomas*	—	1,49	Svart	Bruna mustascher	Rak	Kort	Bruna	Halt.
Nils Kuhmunen, *Josepin Nikun Niku*	—	1,45	Vit	Glest skägg	„	—	Blå	Skallig.
Per Person Kuhmunen, *Josepin Pien Pieti*	—	1,50	Mörk	—	Krokig	Kort	„	
John Nilsson Kitti, *Johannes Joni*	—	1,55	Svart	—	„	„	Svarta	
Tomas Nilsson Labba, *Laun Tuoma*	—	1,60	—	Gult helskägg	Rak	—	Mörkblå	Skallig.
Per Andersson Junso, *Kaatin Antin Piera*	—	1,60	Mörk	—	„	Kort	Blå	
Anders Mattson Lanko, *Kuvan Matin Antti*	—	1,65	Svart	Vitt helskägg	„	„	Svarta	
Johannes Nilsson Nutti (porträttpl. III, bild 7)	50	1,65	Ljus	Gult helskägg	„	„	Blå	
Anders Johansson Nutti	—	1,62	Svart	„	Flat	„	„	
John Mårtensson Nutti, *Kirstin Joni*	—	1,61	Vit	Vitt helskägg	„	Långt	„	
P. Nils Jakobson Nutti, *Jaakon Pieti*	—	1,50	„	„	Inböjd	„	„	
Lars Orbus, *Orbus Lassi*	64	1.60	—	Gråsprängt skägg	Rak	—	Bruna	Skallig.
Anders Nilsson Pånga, *Leski Marin Anti*	—	1,70	Ljus	Röda mustascher	„	Kort	Blå	
Nils Olsson Päiviö	—	1,60	Mörk	„	„	„	Svarta	
Per Persson Palopää d. y., *Palopien Pieti*	—	1,60	„	Mörka mustascher	Inböjd	„	Grå	
Johan Johnsson Piltto	—	1,45	—	Gult skägg	Rak	„	Blå	Halt.
Per Persson, Päiviö, *Pieran Pietari*	—	1,50	Gul	Röda mustascher	Inböjd	„	„	
Anders Andersson Palopää	—	1,68	Mörk	Mörka mustascher	„	„	„	
Nils Persson Sokkia, *Ingan Pietin Niko*	—	1,50	„	Ljust helskägg	„	„	„	
Guttom Andersson Valkeapää (porträttpl. V, bild 14)	—	1,67	Röd	Rödt helskägg	„	„	„	Dålig syn.
John Hendriksson Valkeapää	—	1,70	„	—	„	„	„	
Hendrik Nilson Tomma, *Paanin Nikun Heikki*	40	1,59	„	Mörka mustascher	Rak	„	Bruna	
Per Andersson Vasara (Porträttplansch II, bild 5)	—	1,60	Svart	Svarta mustascher	„	„	Blå	
Anders Andersson Vasara, *Jes Pien Antin Antti*	—	1,61	„	„	„	„	„	

Bild 9. KARESUANDOLAPPAR I MÖSSOR AV ÄLDRE MODELL.

Jakob Piltto, *Leskin pietin jako.* — Per Jonsson Piltto *Parta Pieti* bärande ett knippe renhudar. — Per Gustavson Blind *Taavon-Pieti.*

vadornas starka utveckling måste utan tvivel, utom på den oupphörliga gången, bero på det förhållandet att de icke hava klackar på skorna. — — — Hälen får hos lapparna tillfälle att sjunka längre ned än hos högklackade personer och vadmuskelns rörelser få vid fotens sträckning under gång större omfång, liksom gången till utseendet blir betydligt mera elastisk.»

Lappens gång är karaktäristisk, han går med svagt böjda knän och med korta snabba steg, mera glider än går. Man får intrycket att han »trillar» fram över marken. Lappkvinnorna ha ofta en betydligt vaggande gång. Det finns sådana, som gå mycket vackert — i allmänhet röra sig de unga smidigt.

Född fjällvandrare, tillryggalägger lappen utan att tröttna ofantliga sträckor. Att pr dag tillryggalägga exempelvis 3 à 4 mil är för honom en småsak. Frågar man en lapp om en väglängd får man aldrig ett bestämt svar. »Bor du en halvmil bort?» »Kanske, knappt» — och så är det bortåt 8—9 km. Han anser nämligen ingen väg för lång eller för kort. Han bara går, tills han kommer dit han ämnar sig. Begreppet *mil* existerar icke för honom.

Nästan alla lappar äro som jag nämnt mer eller mindre hjulbenta. Särskilt starka äro lapparna icke. Dock omtalas en och annan för sin stora armstyrka. Särskilt de äldre se utmärkt lustiga ut där de rulla fram på snövidderna med ena ärmen indragen i pälsen och huvudet sänkt mot marken, ty lapparna bli tidigt kutryggiga.

1. Nils Andersson Bär. 25 år. Ogift.

2. Nils Johanneson Nutti. 24 år. Ogift (son till nr 7, porträttplansch III).

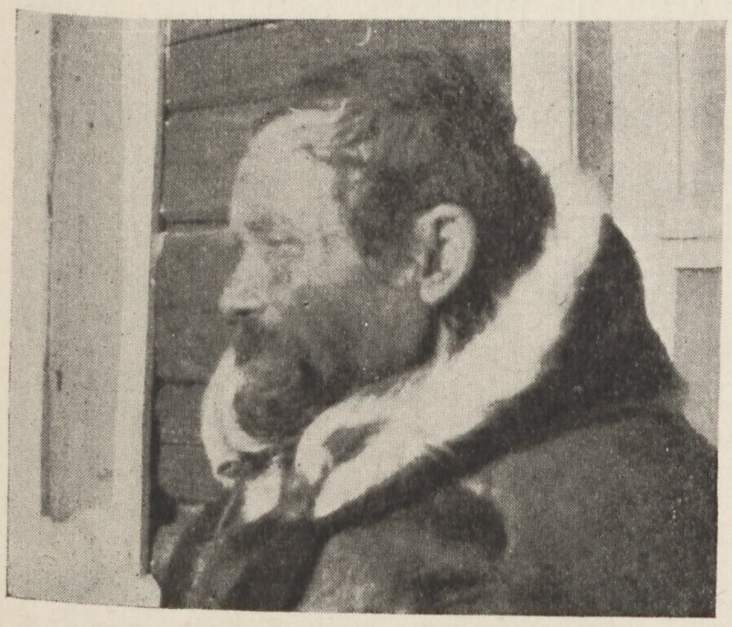

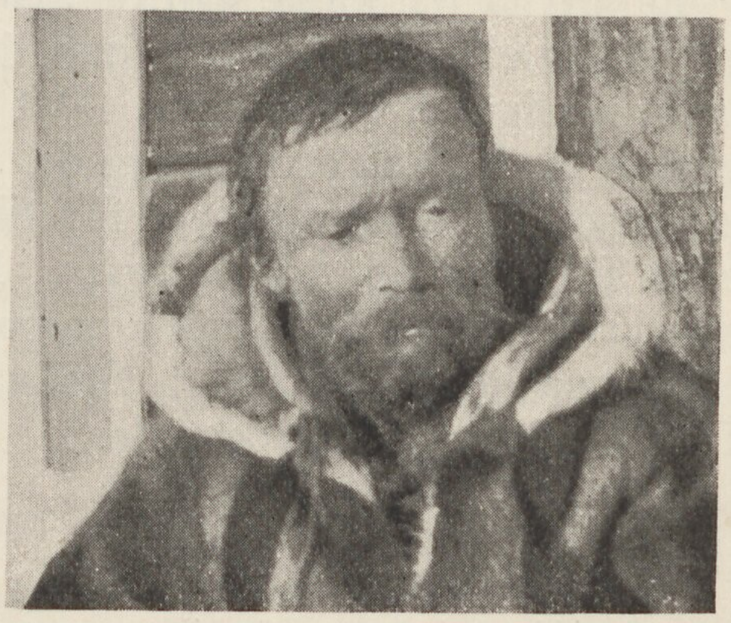

3. Per Nilsson Hurri d. ä. (Hurripieti). 61 år. Gift.

Bild 10. *JOSEPIN NIKO.* NILS KUHMUNEN.

Karaktäristiskt för lappen är hans stående viloställning. Han vilar nämligen alltid på ena benet, som han till synes »sticker in» i bäckenet. Även drar han då ofta ena armen in ur pälsen och fasthåller den med andra handen. Ett förhållande som en gång gav en engelsk resande anledning beskriva, huruledes lapparna i allmänhet »tycktes födda med endast en arm».

Lapparna ha, vana som de äro att vila på marken, svårt att sitta på stolar eller bänkar och inta då de äro på besök hos bofasta, de besynnerligaste ställningar. Det tycks som om alla ben i kroppen värkte på dem, så oroliga äro de. Lyckligast äro lapparna, om de vid ett besök hos någon bofast får tillfälle lägga upp benen på en bänk, eller få halvligga på en soffa. De sitta gärna på golvet, fast det smickrar dem att bli bjudna en stol. I kåtan sitta lapparna på knäna eller med korslagda ben.* Ställningar som förefalla den besökande främlingen ytterst tröttande.

---

* Demand Hatt skriver på sid. 10 i »Med Lapperne i Höjfjeldet»: *Nordpaa* (i Karesuando socken) *sidder kvinder og mänd ikke ens; mandene har benene korslagda under sig, men den stilling indtager en kvinde aldrig, det vilde stride mot god tone, hun sätter sig med ett ben til hver side bøjet sammen i knäene og födderne vendede udad, hvilende på sädet — —»*

Bild 11. RASTSCEN UNDER FLYTTNING.

Allmänna hälsotillstånd. Lapparna ha i allmänhet god hälsa, fast de i likhet med alla andra människor då och då kunna angripas av akuta sjukdomar. De dö i allmänhet som mycket späda eller vid hög ålder.

År 1918 avledo i »spanska sjukan» 10 personer. Antalet dödsfall bland Karesuandolapparna år 1918 var 25, därav 7 män, 12 kvinnor och 6 barn under 10 år.

Lungsoten kräver ej så många offer man skulle tycka den borde göra, i betraktande av den hygien, eller rättare brist på hygien, lapparna besitta.

Medicin. Sjukdomar behandlas enkelt men grundligt. »Läsning» — besvärjelser, spelar en stor roll och mycken övertro inblandas.* Numera använda sig lapparna i stor utsträckning av »pulver» av ett eller annat slag, som t. ex. acetylsalicyl, salol, antifebrin o. s. v., vilka de inköpa i Norge och flitigt använda vid minsta påkommande dålighet.

Ohyra. Lapparna plågas mycket av ohyra, men göra ingenting

* Läsaren hänvisas till *Muittalus samid birra* av lappen J. Turi, vari lappens hälsovård utförligt behandlas.

Bild 12. Lappbarn (flicka) i innerpäls, *dorka.*

för att utrota densamma. Lusen »äta levande, masken den döda», säga lapparna och taga klådan med ro.

Någon gång kan man dock se dem, oftast med huvudet i en annans knä bliva befriade från sina plågoandar, som avlägsnas från huvudet medelst en knivspets och kastas i elden.

Dock finnas lappar som ingen ohyra hava. På våren piskas ibland fällar och täcken utanför kåtan — i avlusningssyfte.

Hygien. Lapparna tvätta ansikte och händer varje morgon, dessutom äro de mycket noga med fötternas vård, man ser aldrig en lapp med smutsiga sådana. Barnen badas från och med födelsen minst en gång om dagen tills de fyllt 2 år.*

Lapparna bada ej, och hava ej heller tillfälle därtill, den ymniga svettning som de ofta få uthärda, sköljer kroppen ren och håller porerna öppna.

Kvinnorna tvätta underlivet efter och under »mensis» och äro noga med att inte få blodfläckar på sina benkläder. Skyddsmedlet är vanligen ett stycke mossa som instickes i vagina.

Sår behandlas med likgiltighet, lapparna ha i allmänhet förvånande gott läkkött. Håret tvättas och kammas ofta.

Allmänna seder och bruk. *Havandeskapet.* Då en kvinna känner att hon blivit havande, har hon att iakttaga en del försiktighetsmått för att inte fostret skall skadas. Så t. ex. bör hon ej valla renarna, »vargen kan skrämma henne». Hon skall ordna sin bädd så att huvudet är vänt mot *boassjo,* för då födes barnet lätt. Meddelat mig av lappkvinnan Sara Blind. Se vidare kap. *Övertro.* Om kvinnan är mycket i rörelse under havandeskapet får hon en lätt födsel. Meddelat mig av lappkvinnan *Raitio-Ella.* Samma kvinna sade: »Det blir säkert en pojke om han ligger uppe under hjärtat, flickorna ligga längre ned.»

---

* Se vidare »Allmänna Seder och bruk». Barnskötsel.

Bild 13. INGER ANNA BLIND.
2 år gammal.

Födseln. Befinner sig kvinnan vid förlossningstiden i en by, anlitas vanligen den därvarande barnmorskan. På fjället, eller när de äro på flyttning och hänvisade till varandra, är det ofta någon äldre kvinna som hjälper den födande. Enligt flera lappars utsago, biträda även männen vid förlossningen. Både Drake (Västerbottenslapparna för 100 år sedan) sid. 252 och Turi: (Muittalus samid birra) sid. 84 vitsorda även detta.

Drake skriver: »Även männen gjorde ofta barnmorsketjänst, och Anna Thomasdotter anser dem ofta snällare och skickligare att hjälpa fram barnet ur moderslivet än kvinnor, d. v. s. de karlar, som hade små händer; de vallade nämligen boskapen i skogen och hade haft tillfälle att se, hur kalvarna framföddes, varför mången var raskare och kunnigare att ställa barnet rätt i kvinnorna.»

Turi säger: »Naar der er mange mänd, så löfter de hendes* födder op og hovedet ned og ryster, for at barnet kan glida tillbaks, da de trykkes mod den forkerte aabning; och naar det er rettet, plejer hun at föde straks.»

Av ovanstående framgår tydligt, vilken vikt det fästes vid männens hjälp d. v. s. i vanskligare fall. Lappmannen Johannes Nilsson Nutti sade en gång: »En karl är mycket kvickare att hjälpa, för han blir inte rädd», d. v. s. då komplikationer uppstå och kvinnorna inte behärska situationen.

Lappkvinnorna föda i allmänhet lätt.** Svåra och långvariga förlossningar förekomma dock ibland. Doktor Söderlind i Wittangi meddelar mig, att han ibland vid lappkvinnors förlossning måst företaga operativa ingrepp.

Vid svåra förlossningar ha lapparna själva inga andra hjälpmedel än de av Turi, ovan beskrivna och dessutom ett par som närma sig »övertro», nämligen det Turi skriver om, att kvinnan (flickan) om hon nämner barnafaderns namn och då får dricka av hans urin, bar-

---

* Barnsängskvinnans.

** Fru Demand Hatt skriver i sin *förutnämnda bok* sid. 48, följande: »Den lappiske kvinde føder staaende og først, naar barnet er kommet til verden, faar hun lov at ligge —»

Bild 14. LAPPBARN BADAS.

net skulle lättare födas. Eller det en lapp en gång sade, att man skulle binda en duk om huvudet på den sjuka och häftigt gunga henne upp och ned, vilket även skulle hjälpa.

Sedan barnet antingen naturligt eller med tillhjälp av ovannämnda evolutioner framfötts, avskäres navelsträngen. Den del som går in i modern ombindes med kvinnans skoband (Turi). Detta förnekade de Karesuandolappar jag talat vid, men ändan av navelsträngen må inte släppas förrän efterbörden utkommit. »Vill inte efterbörden komma, får kvinnan smör att äta.»

Intressant är det Turi sid. 84 skriver om de åtgärder som vidtagas då.

»Og naar kvinden fryser, saa kommer efterbyrden ikke ud, saa samler den sig under brystet som et barnehoved, og da begynder det at

4. Jonas Hendrikson Valkeapää. Ogift.

5. Anders Vasara. Gift.

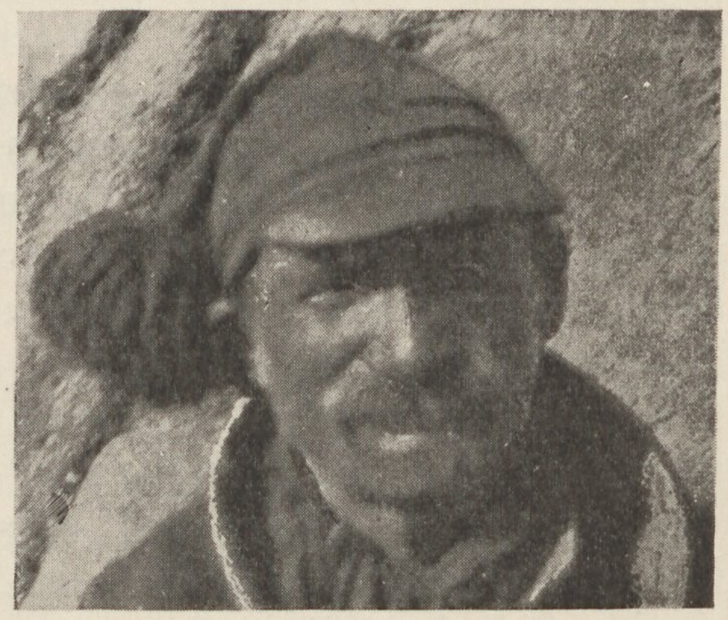

6. Lisa Hurry. Gift.

Bild 15. LEKANDE BARN.

standse livet, og hvis man da ikke forstaar, hvad der skal göres, saa dör hun forfärdelig hurtig.

Men saa tilberedes noget at tage ind; der tages af birketopper, birkeknopper; den som ryperne äder, og de knuses fint og saa gives de i kogende syre mälkevand. Og hvis der endnu ikke flyder ud eller kommer ut, saa anbringes varmt omslag, varmt sand og aske i en ulden ting, og det anbringes under brystet. Man tager sand og aske i bunden af arnen, fordi man om vintern ikke kan faa det andet sted, da jorden er frossen.

Men man skal passe paa, at man ikke lägger varmen ved benenden. Man skal ikke lägge varmt omslag ved födderne, fordi det er farligt til at jage kulden op ind i kroppen, og da tager det livet så hurtigt, at man ikke naar at söge nogen som helst hjälp. Men naar det endnu ikke varmer, saa skal man skifte det, indtil det bliver opvarmt, saa först kommer efterbyrden ud.»

När så efterbörden utkommit gömmes den i skogen och bädden tillredes, som ovan nämnt med huvudändan mot *boassjo* i kåtan, resp. gammen. I barnsäng ligger lappkvinnan från ett par upp till fjorton dagar, beroende på hälsotillstånd, de omständigheter varvid födseln försiggår, om den skett under en längre tids

Bild 16. LAPSKA SKOLBARN.
I mitten nomadlärarinnan fröken Märtha Waara.

uppehåll på samma ställe, eller under flyttning. Under en brådskande flyttning kan det dock många gånger hända att kvinnan sedan hon fött, fått stoppa barnet inpå bröstet och draga vidare. Om barnet framkommer halvkvävt, avskäres ej navelsträngen, utan blåser någon av födselhjälparna in luft i barnets mun eller näsa och suger därpå luften till sig igen. På detta sätt söker man framkalla en konstgjord andning, som många gånger räddar barnet till livet, tills lägerplatsen uppnåtts. I allmänhet är kvinnan rask igen efter en 8 dagars tid. När så barnet fötts (på fjället) insvepes det i ett mjukt skinn, tills man hunnit iordningställa badvattnet som skall vara varmt om man är i kåta och ljumt, om födseln skett i hus.

Barnet badas morgon och afton den första veckan, sedan en gång om dagen, bild 14.

Turi säger sid. 11:

»— — vasker barnet 3 gange om dagen i tre dage, og efter 3 dages forlöb begynder man at vaske det 2 gange om dagen.» Så ofta bada dock aldrig karesuandolapparna sina spädbarn. Spädbarnen i de kåtor jag bodde i, badade endast 2 gånger de första levnadsveckorna, men sedermera minst en gång om dagen, tills de fyllt två till tre år.

Sedan det blivit badat och torkat, lägges det i den upp-

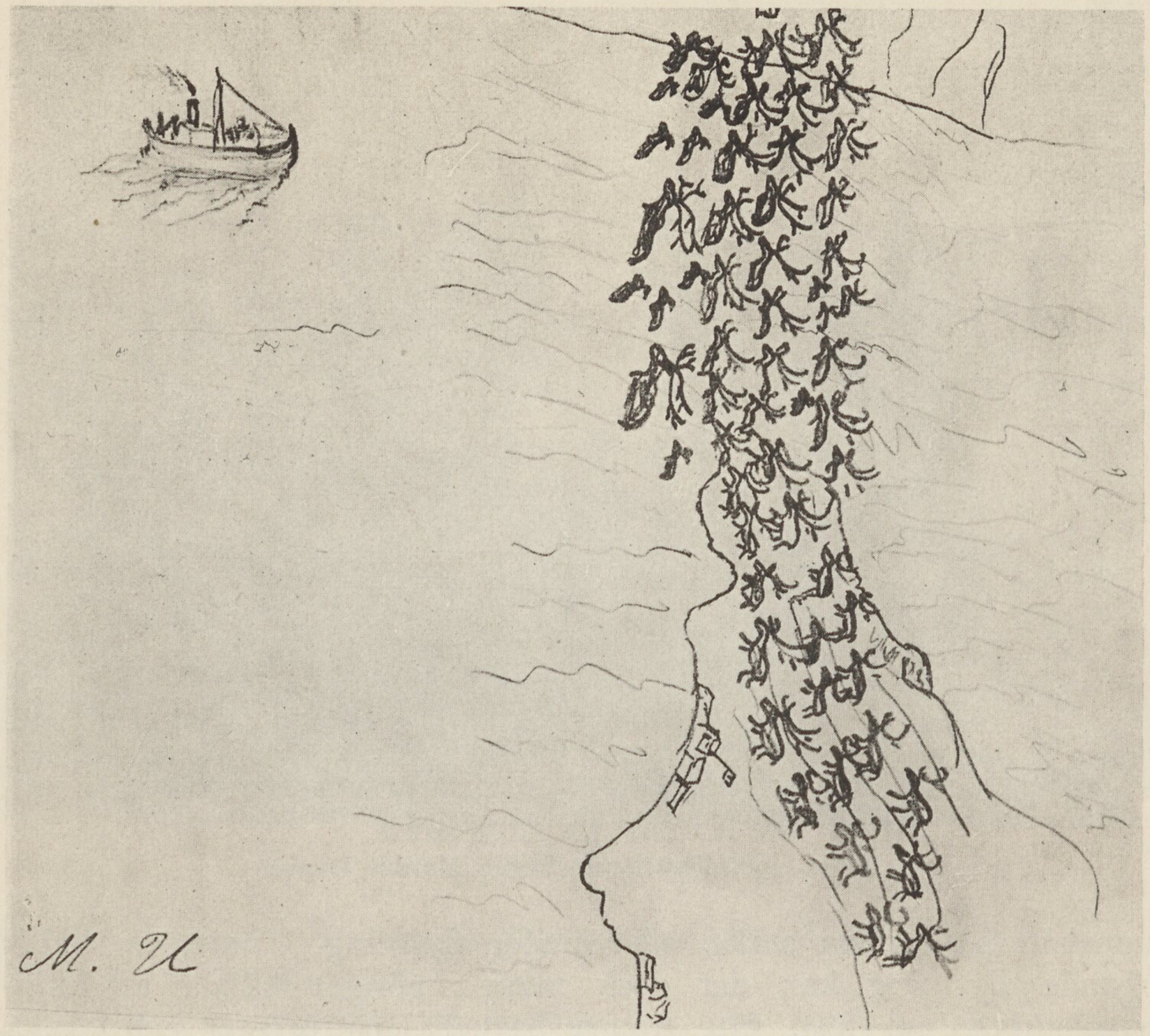

Bild 17. RENHJORD ÖVERGÅR SUND I NORGE.

värmda vaggan *giethka*. Vidare om påklädsel o. s. v. se kap. om *Husgeråd och bohag,* avdeln. »vaggan». Barnet får första dygnet endast kokt renfett att suga på.

Det diar modern ända till det fyllt 2 år, ja ännu längre. Jag har sett treåringar skuffa undan sin lilla diande syster eller bror och själv taga sig en slurk. Sinar modern, eller om mjölkfeber inställer sig, vilket ibland händer när modern under stark köld giver barnet di i fria luften, uppammas barnet med flaska. Nu för tiden använda lapparna vanliga diflaskor merendels inköpta i Tromsö.

Barnet tillbringar hela första och en del av andra levnadsåret i vaggan, som modern släpar med sig överallt — se vidare om detta, om *Husgeråd och bohag,* avdeln. »vaggan». När det börjar gå, iklädes det kläder, som likna de vuxnas i nästan minsta detalj och se mycket roliga ut där de rulla omkring i kåtan.

Uppfostran. Barnen uppfostras i fullkomlig frihet, man hör al-

Bild 17 a. TECKNINGAR AV MICKEL UTSI.

drig ett ovänligt ord, än mindre ser man ett slag riktas mot dem. Undantag givas ju, d. v. s. häftiga och nervösa mödrar finnas alltid, men hos lapparna äro de mycket tunnsådda och man kan tryggt säga att lappbarnen bortklemas. De tyrannisera också sina föräldrar på det grymmaste och ryta och leva förskräckligt.

Småbarnen få bröstet så fort de skrika, de lida därför oftast av dålig mage. Förgäves föreställde jag många gånger mödrarna det olämpliga i att giva barnen mat så ofta och så oregelbundet, men — vanan var starkare än alla mina föreställningar och därför är det, som underlaget i lappvaggorna än i dag får ombytas och torkas, många fler gånger än som strängt taget vore av nöden. Då den för-

sta tanden observeras gives åt barnet en s. k. tandgåva. Barnen leka samma lekar som alla andra barn, d. v. s. de härma de storas sysselsättningar: kasta lasso, göra sig små *geres,* leka renskötsel med träbitar och annat. Dessutom åka de kana utför sluttningar på den iskaka, som under frostiga nätter bildas i stora vattenkitteln, åka kälke, gå på skidor, kasta sig i snön med utspärrade armar och ben för att se »avtrycket» i drivan, klättra upp i träd och hoppa på huvudet i snön med händerna för ansiktet, leka blindbock o. s. v. Detta vintertid.

Sommartid gå de på styltor, bild 15, gunga i kasttömmen, segla med barkstycken i de bäckar som ofta genomflyta lapplägret, fånga flugor och ha förövrigt för sig tusen konster som ej så noga kunna specificeras.

Ett par typiska lappbarnslekar äro *Räven och riporna.* Räven skall försöka ta riporna, som representeras av en hel rad ungar som hålla varandra i skörten. Det är den sista i raden räven lägger an på. Så leka de *Staloleken,* där *Stalo* »Trollet», vill stjäla barnet som försvaras av sin »fader».

Vidare blindbock, där även *Stalo* spelar huvudrollen. *Stalo* och hans »hustru» söka fånga »barnen», de ha då mössorna för ansiktet, satta bakfram. När »barnen» blivit fasttagna är det deras tur att bli *Stalo.*

Skolgång. Vid 7 års ålder börjar barnen skolan.

Den nya lapska skolordningen omfattar: dels en kurs för de mindre barnen, 7—10 år på 14 veckor, sommartid, dels en för barn mellan 10—14 år, vintertid, vilken kurs pågår 14—16 veckor.

Sommartid arbetar den »vandrande» skolan, d. v. s. lärarinnorna följa lapparna på deras flyttningar till Norge, uppehålla sig på de ställen där lapparna vistas och följa med dessa hem igen till Sverige. Kursen tar åter början ungefär vid midsommar och omfattar ABC-bok, utgiven 1917 av prof. K. B. Wiklund (Ill. av mig m. fl.). Biblisk historia och undervisning i svenska språket (s. k. åskådningsövning).

Dessutom undervisas i skrivning och räkning.

Lärarinnorna i de vandrande skolorna äro numera merendels lapskor, som fått sin undervisning i Nomadseminariet i Wittangi (om denna se nedan).

Lärarinnorna i de fasta skolorna som pågå vintertid äro svenskor.

I Karesuando leddes 1918 arbetet av fröken Märtha Waara. På bild 16 synes fröken Waara med sina skolbarn.

Kursen i den fasta skolan omfattar följande läroämnen: Kate-

7. Johannes Nilsson Nutti (Vaakaren Johannes). Gift.

8. Anders Person Valkeapää (Riiananti).

9. Hendrik Rasti (Mickellan heikka). Gift.

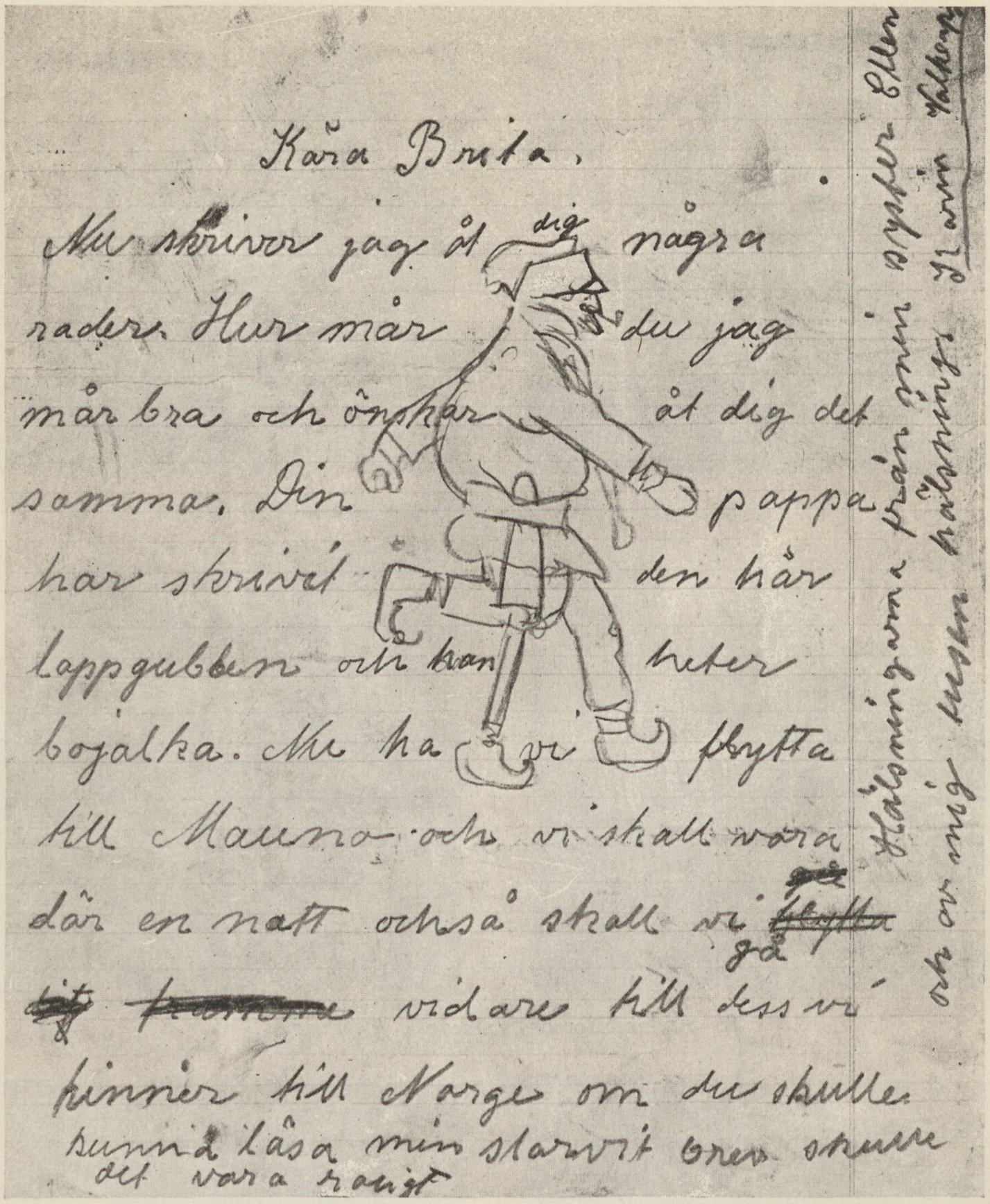
Kära Brita,
Nu skriver jag åt dig några
rader. Hur mår du jag
mår bra och önskar åt dig det
samma. Din pappa
har skrivet den här
lappgubben och han heter
bojalka. Nu ha vi flyttat
till Mauna och vi skall vara
där en natt också skall vi gå
~~dit~~ ~~flytta~~ vidare till dess vi
kommer till Norge om du skulle
kunna läsa min klavrit brev också
det vara roligt
Klämningarna på min vänstra hand

Bild 18. BREV FRÅN 11-ÅRIGA LAPPFLICKAN KARIN VALKEAPÄÄ TILL FÖRFATTARENS DOTTER, BRITA.

kes, innanläsning, skrivning och räkning samt historia, geografi och naturkunnighet.

Fröken Märtha Waara har även undervisat i den »vandrande» skolan i Lyngseidet i Norge, d. v. s. bland barnen tillhörande distriktets lappar. Meningen är dock, att så småningom *alla* platser i de vandrande skolorna skola besättas med lapska lärarinnor.

Lapparna själva, äro än så länge föga belåtna med denna anord-

Bild 19. BRUDPARET OCH PRÄSTEN LÄMNA KYRKAN FÖR ATT FARA TILL BRÖLLOPSKALASET.
(Finska lappar.)

ning, de anse, att de svenska lärarinnornas undervisning ge bättre resultat och beskylla måhända med orätt de lapskfödda lärarinnorna för högmod. Faktum är, att de »infödda» lärarekrafterna ha svårt att sätta sig i respekt hos barnen.

År 1919 på våren, utexaminerades från Nomadskoleseminariet i Wittangi följande flickor från Karesuando-socken.

Ingerta Blind, dotter till Guttorm Gustafson Blind. Porträtt pl. VIII (bild 6).

Marit Wasara, dotter till Anders Wasara.

Marianne Nutti, dotter till Johannes Nilsson Nutti.

Anna Maria Blind, dotter till Per Gustafson Blind.

Av dessa vistades sommaren 1918, Ingerta Blind i Strömsdalens lappläger, Marit Wasara i Balsfjordbotn, Marianne Nutti i Porjus och Anna Maria Blind på Senjen.

Lappbarnen i skolorna äro varken sämre eller bättre än andra barn. Liksom över allt finnas även där mer eller mindre begåvade, i allmänhet sett, lära sig dock lappbarnen tämligen fort att läsa. Den nya ABC-boken har stimulerat lär- och läslusten bland barnen i hög grad. Mindre duktiga äro de i räkning. I skrivning däremot överträffa de t. o. m. de svenska barnen vid samma ål-

der. Bild 18 visar ett brev till min dotter från en elvaårig lappflicka, Karin Valkeapää, ett prov på hur ett genomsnittsbarn skriver och tänker på svenska.

Konfirmation. Sedan lappbarnen utgått den »fasta skolan» vidtager konfirmationsundervisningen, dock börja icke alla vid den ålder de borde, en del följa sina föräldrar på flyttningarna, andra ta tjänst som renvaktare o. s. v. och därför äro de mest skiftande åldrar, från 15 till 30, representerade i skriftskolan.

Enligt uppgift är dock medelsiffran vad ålder beträffar 18 till 20. En och annan, kan som nämnt vara upp mot de trettio, vanligast är då skälet varför han eller hon infinner sig för att beredas till konfirmation det, att individen ifråga ämnar gifta sig.

Konfirmationskursen pågår tre veckor och sker avslutningen vid påsken.

Fattningsförmågan hos skriftebarnen är högst olika, en del kunna varken läsa eller skriva, andra äro »efter» i sina ämnen och prästen måste därför lämpa undervisningen efter vars och ens förmåga att fatta kunskapen ifråga.

Den konfirmerande unge mannen eller kvinnan återvänder sedan nattvardsgången skett, till sina respektive byar och hjälpa föräldrar eller andra vid renvaktningen.

Frieri. Kommer så giftasåldern.

Denna är också rätt skiftande, dock gifter sig lappen numera sällan under 20 år.

De unga ingå oftast förbindelsen av kärlek liksom alla andra, dock spela släktskap och förmögenhetsförhållande också en stor roll.

Den unge mannen begär aldrig själv den utkorade av föräldrarna, utan överlåter detta till en eller flera bönemän. Underhandlingarna pågå ofta länge, ibland åratal. Man vill inte på någondera hållet visa sig för angelägen.

Har ynglingen förälskat sig i någon ungmö, börjar han försiktigt känna sig för om hon är honom bevågen, detta sker dels genom att fråga andra vad de tro om saken, dels att försöka nappa vanten från den älskade, låter hon detta ske utan större motstånd är ju saken relativt klar och bönemännen kunna börja sitt arbete.

Ynglingen ikläder sig sin styvaste stass och far med bönemännen till den älskades kåta.

Vanligast ber bönemannen först om lov att få koka kaffe, beviljas detta äro flickans föräldrar inte alldeles så obenägna till giftemålet. Bättre är, om de själva låna de besökande sin egen panna.

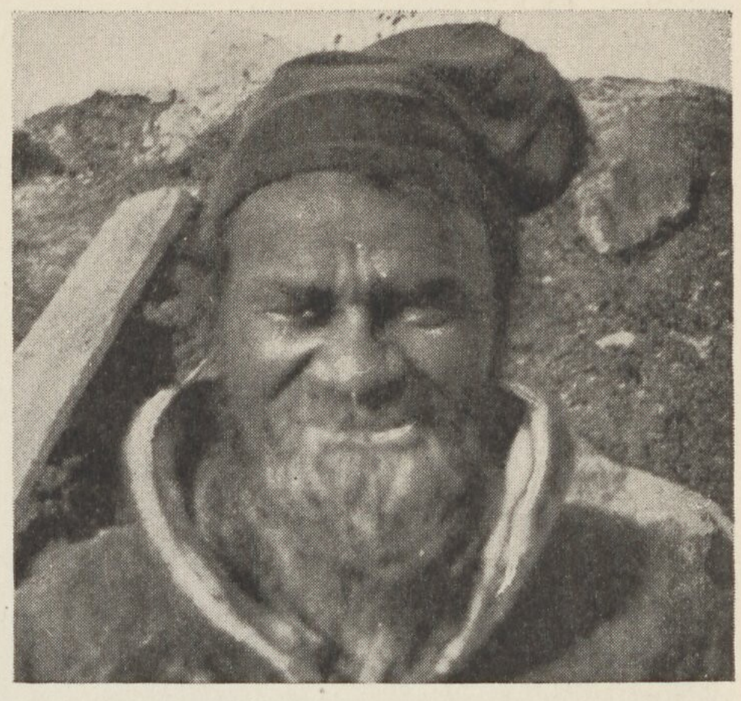

10. Anders Johansson Nutti (Sautsan Anti).

11. Per Guttormson Nutti (Tinan Pietie). Änkeman.

12. Per Guttormson Marakatt.

Bild 20. LIK UPPHÄNGT I STÄLLNING ÖVER SOMMAREN FÖR ATT SKYDDAS MOT ROVDJUR.
(Rekonstruktion.)

Det har dock hänt, att fast kaffepannan fått lånats en av flickans släkt sparkat till den kokande kaffepannan så att innehållet utspillts, detta för att visa *sin* ståndpunkt i saken.

Ett tydligt tecken på att föräldrarna önska partiets ingående, är om en av husets söner får tillsägelse av husfadern att leda bönemännens renar till skogs (för att beta).

»*Friaregåvor*» lämnas till flickan redan innan föräldrarna tillfrågats, ibland lämnar en vidlyftig ungdom sådan till flera på en gång.

Gåvorna bestå mest av silversaker, som skedar, knappar och smycken, sidenschalar och guldringar.

Flickan mottager ofta gåvor, även om hon icke hyser böjelse för givaren, »han är bra att ha i reserv» tänker hon antagligen.

Går frieriet om intet, återlämnas för det mesta de till flickan givna gåvorna, dock kan även hända att de behållas.

Underhandlingarna mellan bönemännen och föräldrarna pågå i de båda kontrahenternas närvaro och utan hänsyn till vad *de* kunna tänka eller tycka. När så, efter merendels långa underhandlingar frieriet kommit till stånd och flickans hemgift (renar) fixerats, far paret till prästen för att uttaga lysning.

Bild 21. »DE DÖDAS Ö».

Fästman heter *irgge,* fästmö *moarsse.*

Nu uttages lysning och bröllop hålles.

Bröllop. Denna högtidlighet försiggår vanligen i kyrkan i Karesuando. Tiden är vanligen någon av helgdagarna under påsken. Brudparet kommer körande till kyrkan i en av de fastboende lånad rissla. De äro klädda så fint som möjligt, (se kap. om *klädedräkter*). Vigselritualen sker på finska och återfärden till den gård, där själva bröllopsmåltiden skall hållas, går i svindlande tempo, bild 19.

Vid en sådan bröllopsmåltid serveras allt vad lapparna kunna prestera av fint i matväg. Stekt och kokt vilt, rentungor och märgben, vetebröd med inbakta russin m. m., m. m., och så kaffe och åter kaffe i oändlighet.

Brudgummen bor vanligtvis under första året av sitt äktenskap i svärfaderns kåta. Har han emellertid själv stora hjordar och flyttar i ett annat distrikt än sin hustrus föräldrar, börjar han äktenskapet i egen kåta.

Hustruns hemgift utgöres av renar. Rika lappar giva ända upp till 2 à 300 renar i hemgift. Något mera erhåller ej hustrun av sina föräldrar. Hon medför till sitt nya hem ingenting annat, än sina kläder och privata tillhörigheter.

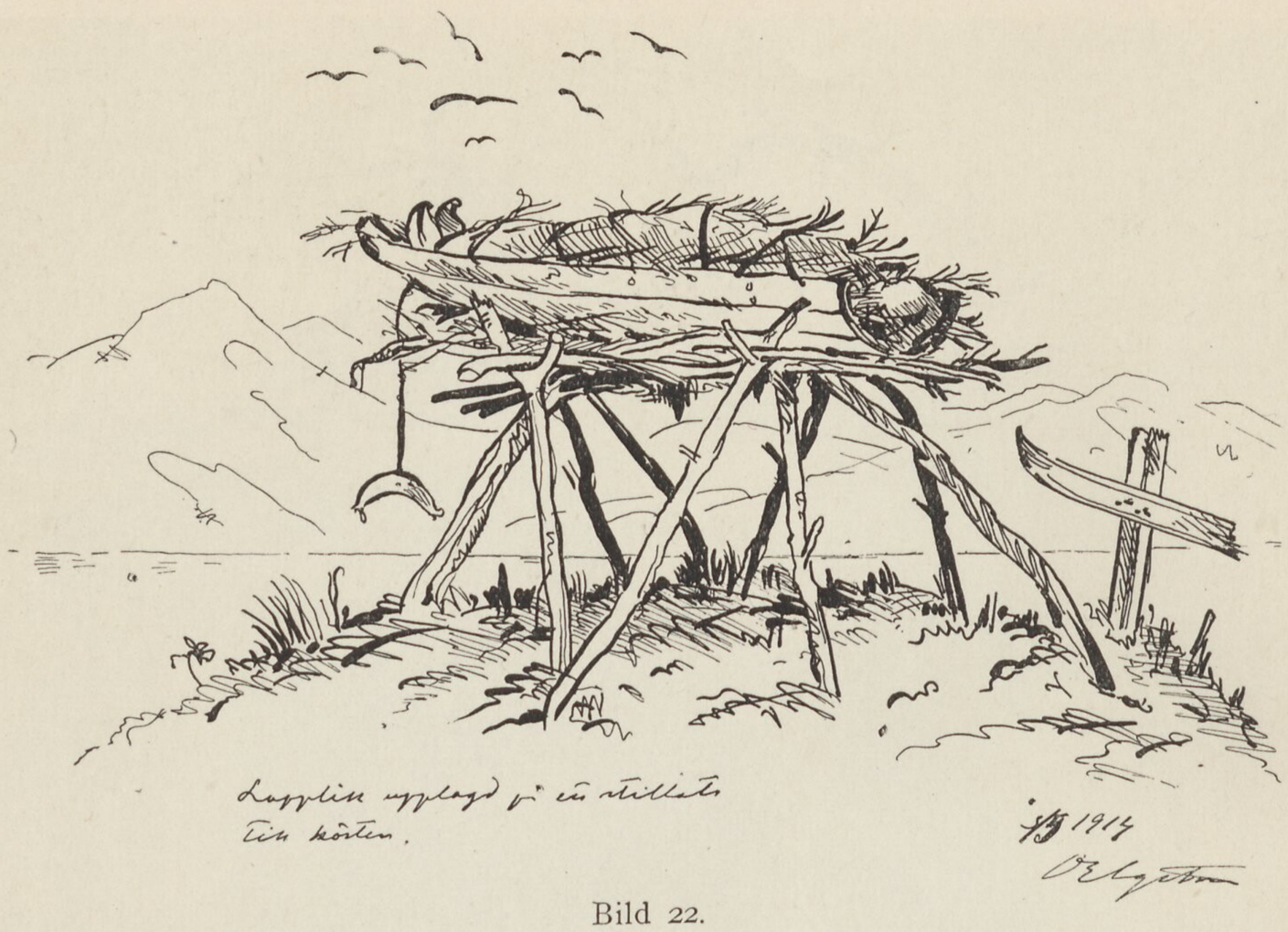

Bild 22.

Lapparna ha i allmänhet icke många barn. Enl. 1918 års förteckning är fördelningen följande:

26	familjer,	1 barn.	7	familjer,	5 barn.
28	»	2 »	1	»	6 »
16	»	3 »	2	»	7 »
8	»	4 »			

Eller i medeltal *tre.*

Barndödlighet. Dödligheten bland spädbarn 1918 var förhållandevis stor. Av detta år födda 24 barn, (10 gossar och 14 flickor) dogo 6, (3 gossar och 3 flickor) alltså en dödlighetsprocent av, bland flickorna 20 procent, bland gossarna 33,3 procent. Äktenskapen äro i allmänhet lyckliga. Troheten i äktenskapet, troligen absolut. Skilsmässor äro okända.

Lappen lever i frid och sämja med sin familj och då ålderdomen nalkas och han ej orkar följa *raiddon,* flyttningståget, längre, hyser han in sig hos någon fastboende och inväntar där lugnt döden.

Om dessa åldringar, se vidare »Fattiga, sjuka och ålderstigna».

När någon ligger sjuk och döden nalkas, bruka de närvarande sjunga en psalm. I själva dödsögonblicket tiga dock alla för att inte »döden» skall bli skrämd som de säga, (se vidare övertro).

Bild 23. LAPSKA LIKKISTOR.
a. Lik i *geres,* inpackade i ris.

Bild 24. LAPSKA LIKKISTOR.
b. Lapska likkistor utanför Karesuando kyrka.

Bild 25. LAPPAR I SORG.

Döden. Lapparna äro i likhet med alla polarfolk rädda för *yrseln* och tillgripa i sådana fall ibland det radikalmedlet, att som Turi sid. 39 uttrycker sig, »hvælve en kedel over hans hoved, saa dør han snart». När döden inträtt lämna alla kåtan, om flera sådana äro uppställda på samma plats, dörren vändes avig och ett par vedstycken uppstaplas mot densamma.

Den döde uttages under duken vid den sida han eller hon avlidit.* Ha lapparna det så, att de kunna få hjälp av någon bofast, laga de gärna att någon av dessa avtager liket dess kläder. Vanligast lägges dock liket som det är, med kläder och allt i kistan resp. släden.

Uppe på fjället där likkistor icke kunna anskaffas, lägges den döde i en vanlig antingen bagage- eller åksläde med fötterna åt fören. Ibland avsågas fören på släden och tvenne sådana slädar hopsättes till kista, den ena upp och ned ovanpå den andra, varpå de igenspikas.

De som dött på fjället medföras i slädan liggande i ett rislager. Slädan med liket föres litet avsides från den övriga *raiddon* och renens horn är prytt med en smal vit tygremsa, kanske ursprungligen en »förklädnad» ämnad som skydd mot osynliga väsen. Dör någon på våren under flyttningen och man inte kan komma till kyrkan, utställes

---

* »Tages han ut genom dörren, dör snart en annan i samma kåta.» Taavon Pieti.

Bild 26. AV SORG MEDVETSLÖS LAPPKVINNA VID SIN MANS KISTA.

kistan-släden på någon liten ö, »dödens ö». Sådana finnas många, en exp. uppe i Kilpisjärvi — detta för att inte rovdjur skola kunna åtkomma liket, som om hösten vid nedflyttningen medtages till kyrkoplatsen för att begravas.

Dels ställes ett sådant lik på marken, dels uppe på någon ställning eller också gräves ett hål i jorden. Graven utmärkes med ett kors, ibland gjort av ett par sönderbrutna skidor, bild 20, 21 och 22.

När *raiddon* med liket nedkommit till kyrkplatsen, inställes den döda i kyrkans bårhus tills kista anskaffats och begravningen äger rum. Den ren som dragit slädan användes aldrig mera, utan säljes eller slaktas. Kistan antingen beställes från Gellivaara, eller tillverkas av någon fastboende. Oftast målas de kistor som innehålla kvinnolik, vita. Då liket överflyttats från släda till kista, bortkastas denna.* Nere i backen bakom Karesuando kyrka ligger alltid en hel del bortkastade täcken, slädar, hudar och ibland en och annan barnvagga, som använts av de döda, bild 27. Varje vår petar kyrkvaktaren dessa bortkastade ting ut i älven.

Icke alla lappar äro rädda för att begagna sådant som tillhört de avlidna. Våren 1919 låg en nästan ny bagagesläda med dragrem och

* »Det är *farligt* använda det som tillhört de döda, likaledes att taga i liket med bara händer.» Taavon Pieti.

Bild 27. BORTKASTADE HUDAR, RAANOR, SLÄDAR OCH EN BARNVAGGA, SOM ANVÄNTS TILL LIKTRANSPORT.
(Bakom Karesuando kyrka).

bukträ bakom bårhuset men så en vacker dag fick en lappgumma syn på den och anammade slädan med ett förnöjt grin. Jag var själv närvarande och då jag frågade om hon inte trodde att slädan skulle »spöka», sade hon: »*à paska*» — skräp! Bild 28.

Då kistorna vid begravningen inburits i kyrkan, ser man hur alla lapparna sorgfälligt hålla händerna för näsan — för likluktens skull. Denna är »farlig». Om »liklukt inkommer i näsan, blir man dödssjuk därav», sade en gång gumman Piltto till mig.

De döda svepas ej utan bäddas i kistan som de stått och gått, med täcke, dyna och kudde. Männen hava tobak och pipa med sig, ibland ett stycke bröd. Lapparna förneka då man tillfrågar dem, att detta skulle hava någon »betydelse». Troligen är det en gammal övertro som bortglömts och nu blivit en sedvänja.

Någon sorgdräkt bäres ej av lapparna inom Karesuando socken. Tvärtom, färggladare likföljen än där ser man väl knappast på något annat ställe i världen. De hästar som transportera liken till kyrkogården ha sitt seltyg prytt med en vit tygremsa.

Lapparna sörja högljutt och komma lätt i *liikutuksia* * vid begravningar. De tvenne kvinnor som omfamna varandra på bild 25 voro

* Extas, lapska *likkatusak*.

PORTRÄTTPLANSCH V.

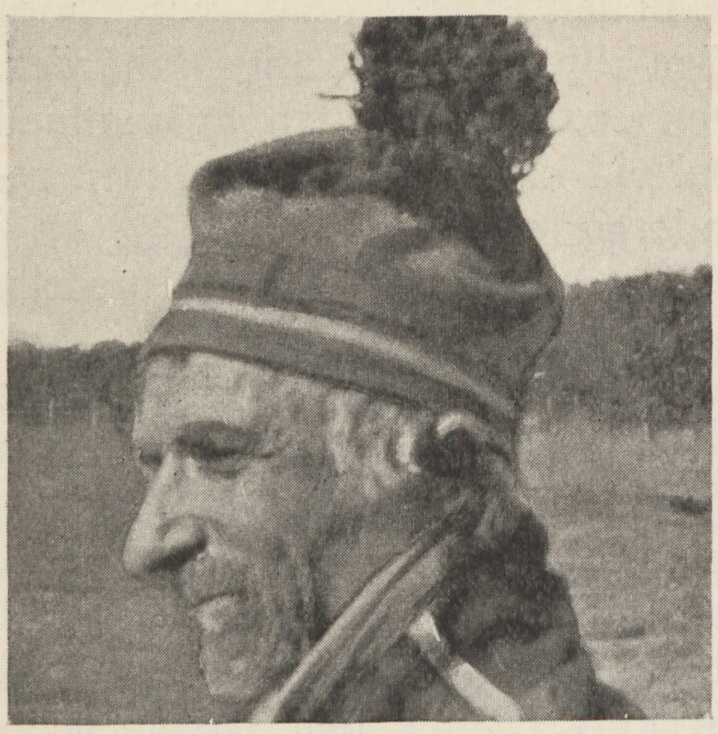

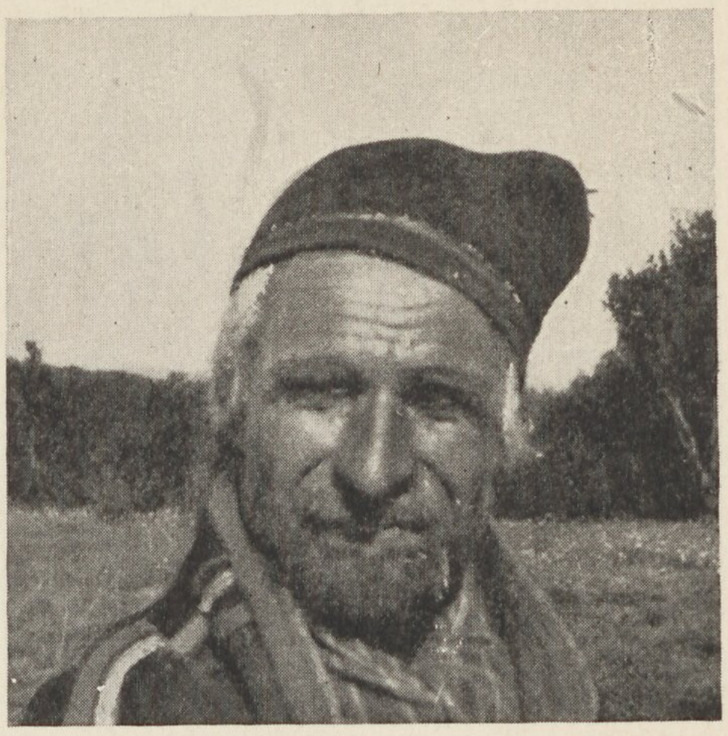

13. Johan Olsson Labba. Gift. 50 år gammal. † 1919.

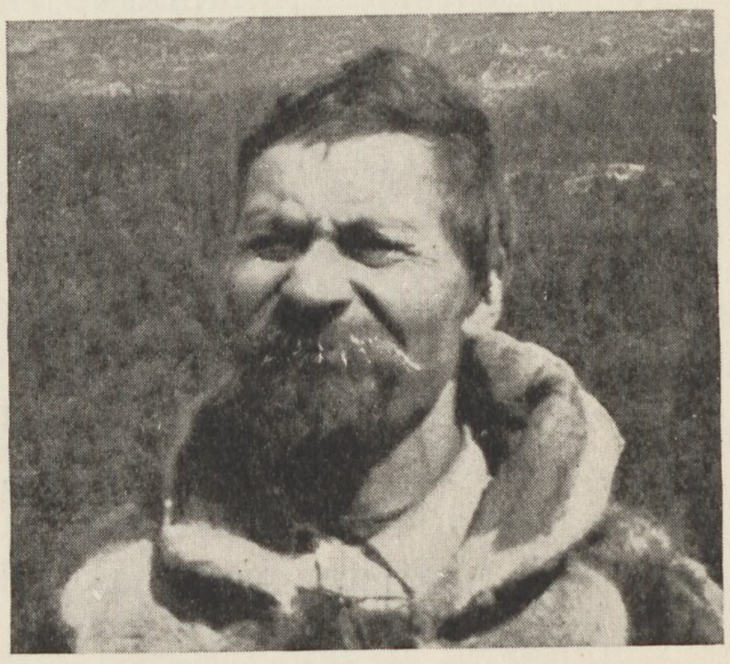

14. Guttorm Valkeapää (Marginguttora). Gift.

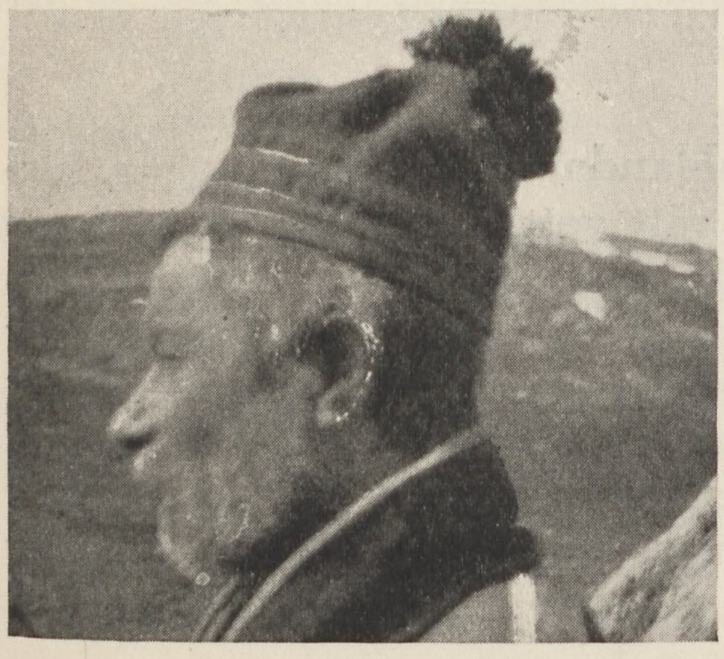

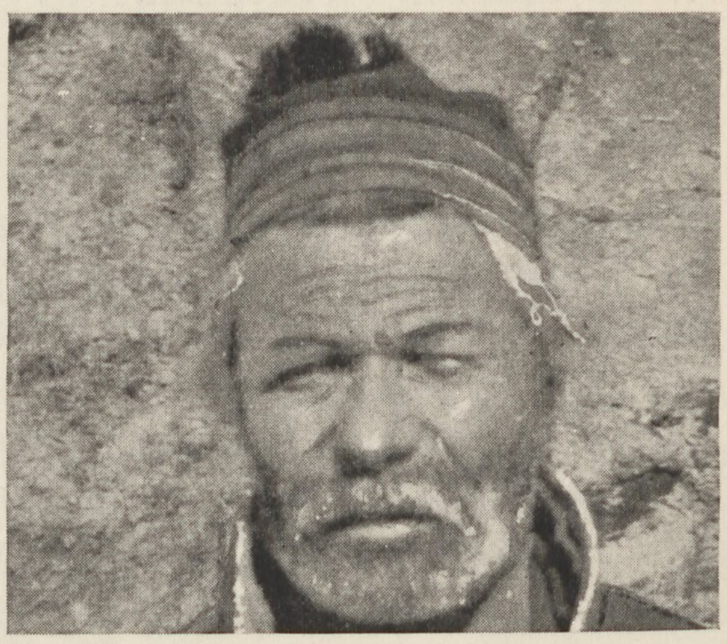

15. Johan Guttormson Nutti (Tinan Johannes).

Bild 28. »LIKSLÄDE» TILLVARATAGES AV FÖRDOMSFRI LAPPKÄRING.
Bild från platsen bakom Karesuando kyrka.

del, tillfaller den andra hälften av hjorden barnen som i sin tur dela hjorden i så många delar, som det finns syskon. Vid lottdragningen användas även tändstickor, käppar med olika märken o. s. v. men mest brukas kniven använd på ovan beskrivna sätt.

Modern behåller sin mans renmärke, barnen tillfoga ett eller annat hack. Om det t. ex. är tre barn, tar det första (den äldsta) och gör snitt i högra örats framsida, den nästäldsta i vänstra örats framsida, det tredje i vänstra örats bak- eller undersida o. s. v. Modern brukar ibland sätta till ett hack i exp. den avskurna öronspetsen eller, om öronspetsen är hel, bortskära denna. Yngsta sonen ärver ibland faderns märke.» (Meddelat av lapptillsyningsman Emil Lidström, Mauno.)

Förhållande till de bofasta. Rasblandning. I allmänhet är förhållandet mellan lappar och bofasta rätt gott. Lappen tycker ej om strid, det ligger i hans natur att söka frid med alla, han är ej feg, men klok.* Han har även nytta av de bofasta. På deras gårdar har han ofta sin *aitte* eller visthusbod uppställd. I gårdarna tar han in vid besök i byarna, i gårdarna kvarlämnas sjuka, fattiga och ålderstigna. Som man ser, har lappen anledning nog att söka vara på god fot med den befolkning som omger honom. Dessutom behöver han numera sedan renmjölkningen till stor del upphört, smör och

sekunden efteråt i vild yrsel, med höga rop och vansinniga åtbörder. Den ena sjönk sedan avsvimmad ned vid kistan, se bild 26, men repade sig efter en stund.

Arv. Arvskifte avgöres medelst lottdragning. »Har t. ex. fadern dött i en familj delas renhjorden i två lika stora delar, de båda hjorddelarna förses med hårmärken, den ena inskuret på bogen, den andra på steken. En särskilt utvald förtroendeman tar därpå sin kniv, håller den bakom ryggen, ber modern välja mellan exp. skaft och blad, skaftet betecknar då bogmärkena, bladet det andra. När modern fått sin av hjorden barnen som i sin tur som det finns syskon. Vid lott-

* Se vidare »Nomadlivet och flyttningarna».

komjölk som han köper av de bofasta. Även mjöl och specerier handlar han i de byar han genomfar.

Karesuandolapparnas längd och förekomsten av så många blåögda och rödhåriga, leder ofrivilligt tanken hän på den frågan om icke denna stam varit föremål för rasblandning från germanskt håll. Lapparna gifta sig dock numera sällan utom sin ras. F. n. finnes endast trenne lappkvinnor gifta med bofasta, nämligen:

Ingrid Marakatt, som gift sig med bonden Moses Puono i Sudjavaara. (Ingrids bröder ha också slagit sig ned som bönder i samma by. En av dem är gift med en finska.

Kristina Nutti (död 1918) var gift med bonden Ludvig Salmi i Idivuoma.

Kristina Persdotter Blind. Dotter till Taavon Pieti*, är gift med arbetaren Pallovaara och bosatt i Kiruna.

Att fastboende kvinnor gift sig med nomadlappar, har ej förekommit inom socknen; att det dock hänt annorstädes visar något jag hörde berättas. En finsk flicka, Sofia Jatko, gifte sig för några år sedan med en finsk flyttlapp och är nu fullkomlig nomad.

Flyttlappar bliva gärna bofasta, om det går bakut för dem av en eller annan orsak. Lappmannen J. Nutti, sedermera kallad Asplund, bosatte sig för en del år sedan i *Liedakka,* en gård 3 mil från Idivuoma västerut. Hans barn ha alla blivit bofasta.

Här nedan uppräknas en del förbindelser med bofasta.

I. J. Nutti, numera avliden var bosatt i Liedakka.

Söner:

1) Hendrik, gift med en finska och bosatt i Liedakka, är bonde.
2) Jonas, gift med en finska Emma, bosatt i Närvä, är bonde.
3) Knut, gift med en lapska Elli Omma, bosatt i Idivuoma där han haft gästgiveri.

Döttrar:

1) Britta, gift med Hendrik Tuorema, bonde och bosatt i Karesuando.
2) Kristina, gift med Elias Gunnare, bonde, bosatt i Närvä.
3) Vilhelmina, gift med Herman Gunnare, bonde, bosatt i Liedakka.

II. Ola Hurri kom som liten, till bonden Isak Mämmi i Karesuando, uppfostrades och fick efter sina fosterföräldrars död ärva gården, gifte sig med en svenska, Helena Närvi. Ola Hurri dog 1918.

Ola Hurri var en duktig bonde, som trots sitt lapska blod höll samma ordning och snygghet kring sig som sina svenska grannar.

---

* Se »Fattiga, sjuka och ålderstigna».

Bild 29. BRÖDERNA PER OCH GUTTORM BLIND, BOFASTA I KARESUANDO ÅRET OM.

III. Anders Marainen var nomadlapp, slog sig för en del år sedan ned i Ruodosnjemi som bonde. Går dock i lappdräkt. Hans söner äro i likhet med fadern, bofasta.

Sonen Per är gift med en svenska Karolina Närvi, syster till Helena Närvä, hustrun till Ola Hurri i Karesuando.

IV. Lars Unga kom som liten till bofasta, blev småskollärare i Nedre Soppero, gifte sig med en svenska, dog våren 1920.

V. Lars Larsson Piltto, f. d. flyttlapp, är nu bosatt i Gellivaara på grund av sjuklighet. Han är förmögen. (D. v. s. äger många renar.) Är gift med en lappkvinna.

VI. Nils Omma är en lapp som utflyttat till Norge och där bosatt sig som bonde och fiskare.

VII. Nomadlappen John Johannesson Nutti från Lainiovuoma lappby blev utfattig. Hans barn äro:

1) Knut, som är dräng hos Felix Tuorema, Karesuando.
2) Johannes, som är småskollärare i Gellivaara.
3) Dottern Anna Britta f. d. småskollärarinna i Närvä, gift med en bonde därstädes J. Salemonsson.

Bild 30. EXTERIÖR AV HUS, VISTHUSBOD OCH UPPLAGSSTÄLLNING, TILLHÖRANDE LAPPEN PER GUSTAFSSON BLIND, KARESUANDO. BEBODD VINTERTID.

John Johannesson Nutti blev bofast på grund av att han förlorade sina renar.

Fastboende lappars barn återgå sällan eller aldrig till nomadlivet.

Äktenskapen med fastboende äro i allmänhet lyckliga. Ävenledes de som knutits av lappkvinnor. Undantag får dock göras för Kristina Blind, som upprepade gånger sagt att hon gjorde dumt i att gifta sig med en fastboende, »det hade varit bättre att bliva piga hos lappar».

Att unga fastboende inleda förbindelser med tillfälliga besökande lapskor förekommer ibland, men det betraktas icke bindande för äktenskap. Det är dock endast de sämre elementen inom de båda folken, som tillåta sig detta.

Barn som födes i äktenskap mellan lappar och finnar bli »dålig ras» — bättre äro barn mellan lappar och svenskar.

Utom de lappar som slagit sig ned som bönder, finnes inom socknen en del som bo i byarna på grund av fattigdom, ålder och sjuklighet. Dessa äga ej hus, utan innebo än här, än där och leva oftast i uslaste fattigdom och omgivna av upprörande vanvård.

Inga karesuandolappar ha utvandrat till »främmande land» ex. Amerika. Under åren 1866—71 ha 68 familjer 274 personer *(Hel-land)* invandrat från Koutokeino, (som följd av gränsspärrningen

Bild 31. INTERIÖR AV RUM, BEBOTT AV GAMLA LAPPAR, KARESUANDO.

1852). En del av dessa koutokeinolappar ha bosatt sig inom socknen, en del ha flyttat söderut till trakten av Gellivaara. Sedan 1889 har dock en återflyttning till Koutokeino börjat äga rum.

Koutokeinolapparna ha haft inflytande på klädedräkten inom socknen, t. ex. mössorna (se kap. *Klädedräkten*).De ha även infört en förbättring av renens seldon, (se kap. *Seldon*). Som människor ha de varit »oregerliga och vrånga», som ett protokollutdrag av 1879 utvisar. Numera ha de genom giftermål o. s. v. helt uppgått bland de svenska Karesuandolapparna.

Fattiga, sjuka och ålderstigna. Som nämnt, flytta merendels alla Karesuandolappar, sommartid till Norge. Kvar bliva endast de, som av ålder eller sjukdom ej orka med flyttningen. Dessa vistas i byarna, merendels i Karesuando, Idivuoma, Närvä och Kuttainen samt i »fjällstugorna» längs Köngämä-älv. Också bo de sommartid här och där i kåtor eller torvgammar som fiskare vid ett eller annat vattendrag (bild 104). Vintertid bo dock alla i byarna.

Utom sjuka och ålderstigna finnes även en del svagsinta samt äldre, fattiga lappar. Några av de »fastboende» äro också krymplingar. Svagsinta inom socknen äro 5, 2 män och 3 kvinnor.

MANSDRÄKT VINTERTID.
(Helgdags.)

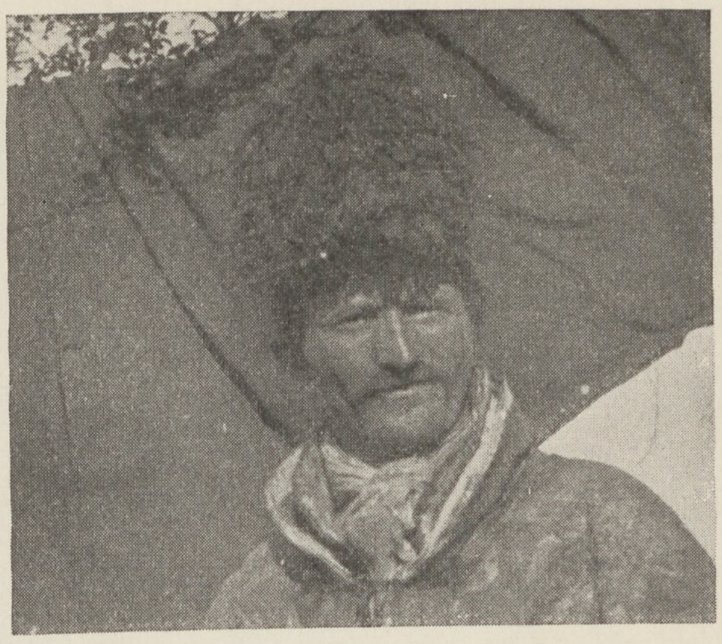

16. Johannes Marakatt.

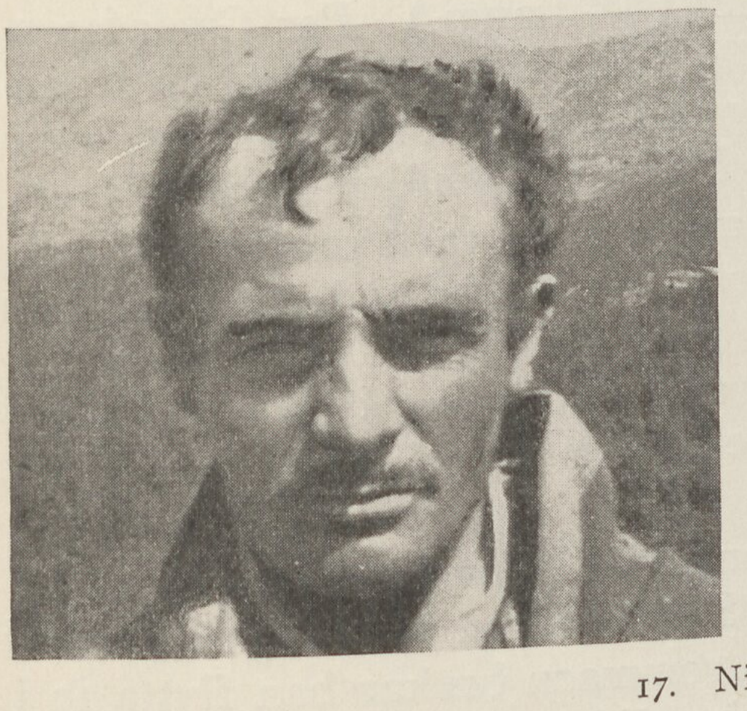

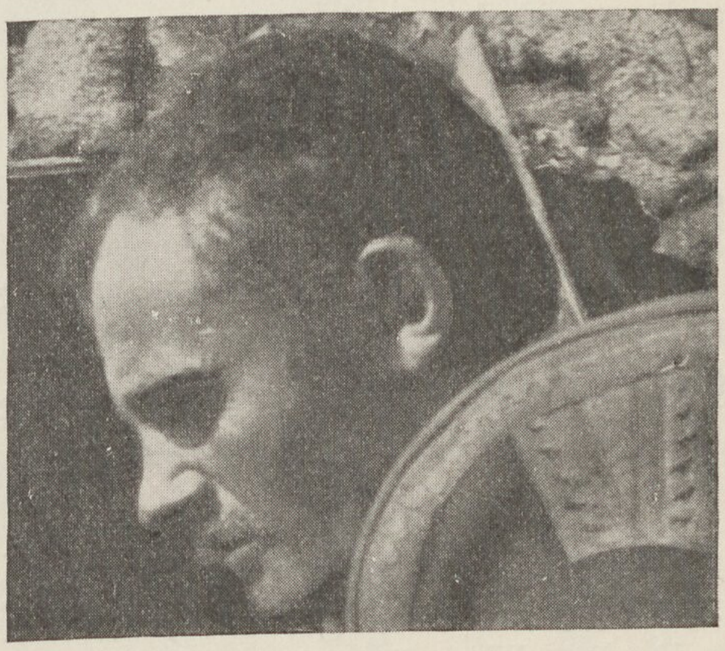

17. Nils Unga.

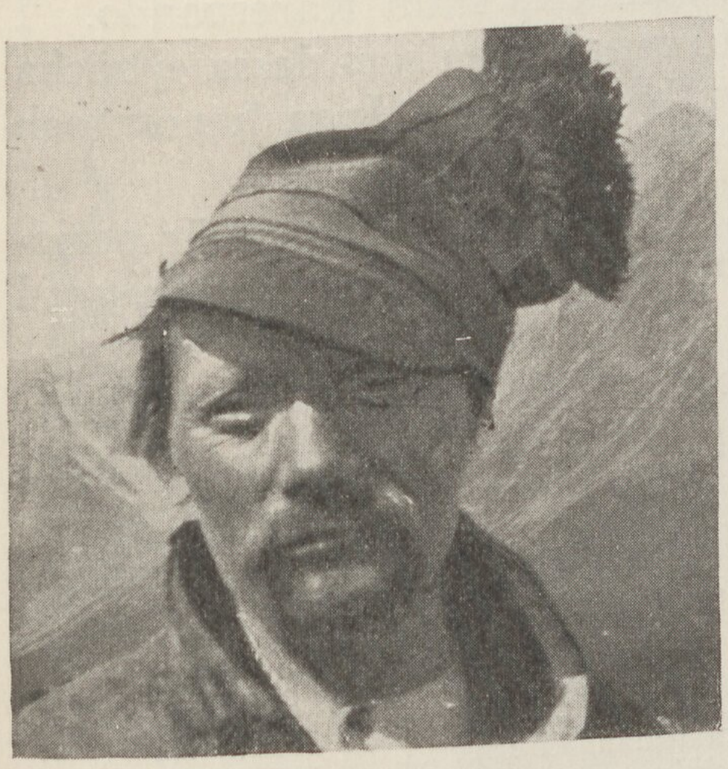

18. Per Vasara. Gift.

Bild 32. LAPSKT »DASS».
Det enda i sitt slag inom Karesuando socken, användes av de lappar som bebo det »gamla» tingshuset.

De lappar, som av en eller annan orsaks skull icke flyttade till Norge sommartid 1918 voro:

I *Karesuando* kyrkby, följande:

1) Per Gustafsson Blind (*Taavon Pieti*) 75 år gammal, bild 29 t. v., har dålig syn och troligen lungsot, han bor i ett litet, honom skänkt hus, bild 30, strax väster om kyrkan tillsammans med sin hustru och en hemmavarande dotter. (En dotter utexaminerades år 1919 från nomadskoleseminariet i Wittangi.) Per Gustafsson Blind har bott i Karesuando sedan 1908; han äger några renar, men kan ej leva på dem. Hans hustru försörjer familjen medelst syarbete o. dyl. Per Gustafsson Blind har en gång varit professor K. B. Wiklunds lärare i Lapska, något som han aldrig underlåter att berätta för den besökande. »Han (prof. Wiklund) tala skräkkelig god Lappisk», är hans stående fras. Trots sin ålder och dåliga syn är Per Gustafsson Blind mycket rörlig och på besök än här än där i husen.*

2) Hans bror, Guttorm Gustafsson Blind (*Taavon Kuttora*), (bild 29 t. h., bor i det gamla tingshuset. Se interiören på bild 31 (lapphotellet). Han är nästan blind. Om sommarn brukar han flytta in i en kåta på sydsidan av *Kaarevuopio,* alldeles intill Karesuando. I likhet med brodern, äger han några få renar, men som dessa ej räcka till för honom att leva på, försörjer hans hustru Inga honom och sig genom sömnad och annat arbete.**

3) Lappkvinnan Katrina Tomma, förut bosatt i Mauno är periodiskt svagsint, men försörjer sig under den tid hon är rask, med handarbete o. dyl.

4) Lappkvinnan Agneta Persdotter Labba *(Asa)* lider av höftsjuka, men är i övrigt mycket rörlig, försörjer sig genom sömnad o. dyl.

5) Hos barnmorskan i Karesuando bor om vintrarna lappmannen *Jakon Pietie* eller, som hans riktiga namn lyder, Per Nils Jakobsson

---

* Taavon Pieti dog våren 1919.

** En dotter till Taavon Kuttora är nomadskollärarinnan Ingerta, en annan var författarens »piga» våren 1919 och en livlig och duktig unge, som snabbt satte sig in uti civiliserade förhållanden.

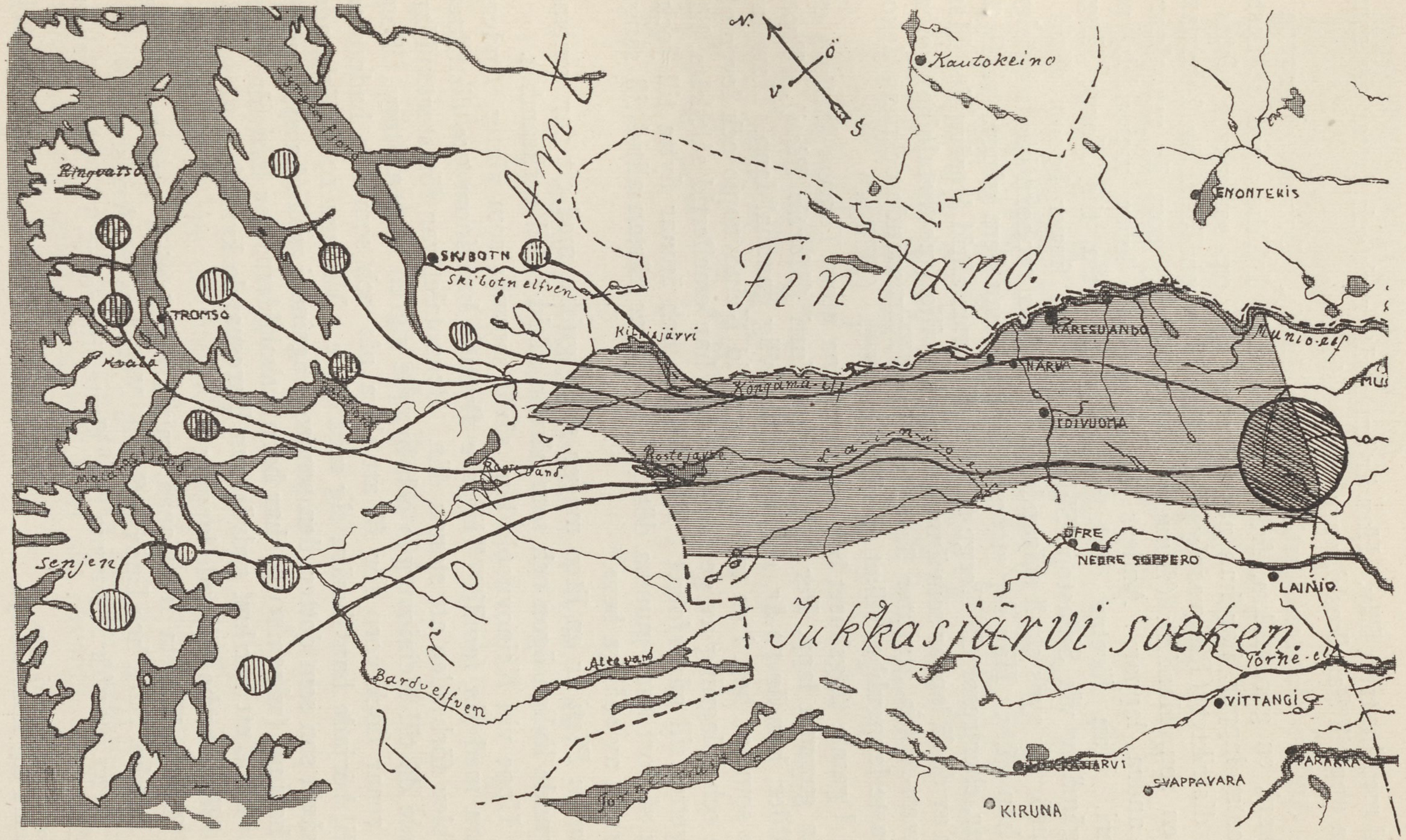

Bild 33. KÖNGÄMÄ- OCH LAINIOVUOMARENARNAS VANDRINGSVÄGAR OCH UNG UPPEHÅLLSPLATSER SOMMAR OCH VINTER.

Fördelningen i de olika distrikten i Norge sommartid.
— Vandringsvägar (ungefärliga).
Den samlade renmassans *ung* uppehållsplats vintertid.

Nutti med hustrun Elly. Han är ännu rätt rask och flyttar om somrarna upp till Saarikoski, varest han fiskar.

6) Anders Persson Rasti (*Emman-Antti*). Bor om vintrarna i Auskari, en gård 2 km. från Karesuando. I likhet med de flesta »bofasta» lappar, har han några renar som om sommaren vistas i 21:a distriktet (Ringvassöy). Anders Persson Rasti är änkeman, har en son, Hendrik (*Emman-Anttin Heikki*) som är renvaktare hos andra lappar. Anders Persson Rasti lever merendels på tiggeri. Han företar dock varje år en resa till Norge längs Köngämäälv via Siilastopa-Skibotn och man finner honom alltid i Tromsö, för syns skull släpande på en knippa renhorn lika smutsiga som han själv. Han ser ytterst dåligt och har flera gånger på flyttningar, eller resor till Norge förirrat sig, men alltid återfunnits. Han är en av de få lappar som ännu kunna och vilja (mot betalning) *joika*. »Emman-Antti» åtnjuter äran, att vara Karesuandosocknens dekorativaste lappgubbe, vilket ej vill säga litet. (Bild 4.)

7) I gamla tingshuset bor om vintrarna utom *Taavon Kuttora* en annan gammal lapp, Per Mårtensson Nutti *(Martin Pieti)*. Trots sin ålder, han är 72 år, en kvicksilverlivlig gammal lapp. Han har varje sommar bott i en torvkåta uppe vid Keinovuopio och lever på fiske och tillagning av getost. Nu har han emellertid sålt kåta, båt och getter till gårdsfolket i Keinovuopio och ämnar flytta till Jockmock så fort hans gumma dött. Hon ligger nästan alltid till sängs på grund av »dåliga ben».*

Martin Pieti är en liten mager senig gubbe, med ett par genomträngande livliga ögon och som nämnt, alltid i full verksamhet.

8) Uppe vid Keinovuopio bor, såväl sommar som vinter, Anders Vasara med sin familj. Tidigare flyttade han inom 7:e distriktet men blev förbjuden att stanna där. Renantalet var för stort. Han flyttade då till Keiniovuopio och byggde sig en kåta av torv. Som *hans* renar dock voro för få att »leva på» och som han hade stor familj, började han livnära sig med fiske. Vintern 1918 förlorade han såväl son som dotter, den senare svagsint, i »spanska sjukan».** Som han nu (våren 1919) har barn i skolåldern, bor han för deras skull i kåta, ett par km. sydväst om Karesuando kyrkby.

II *Idivuoma* bo följande lappar:

1) Sara och Neta Ruskiapää, gamla och fattiga samt med dålig syn. Innebo, Sara hos Ludvig Salmi, Neta hos A. Axelsson.

2) Strax utanför Idivuoma bor, jämte sin moder, i en kåta, lappen

---

* Hon dog i januari 1920.
** Vasara dog sommaren 1920.

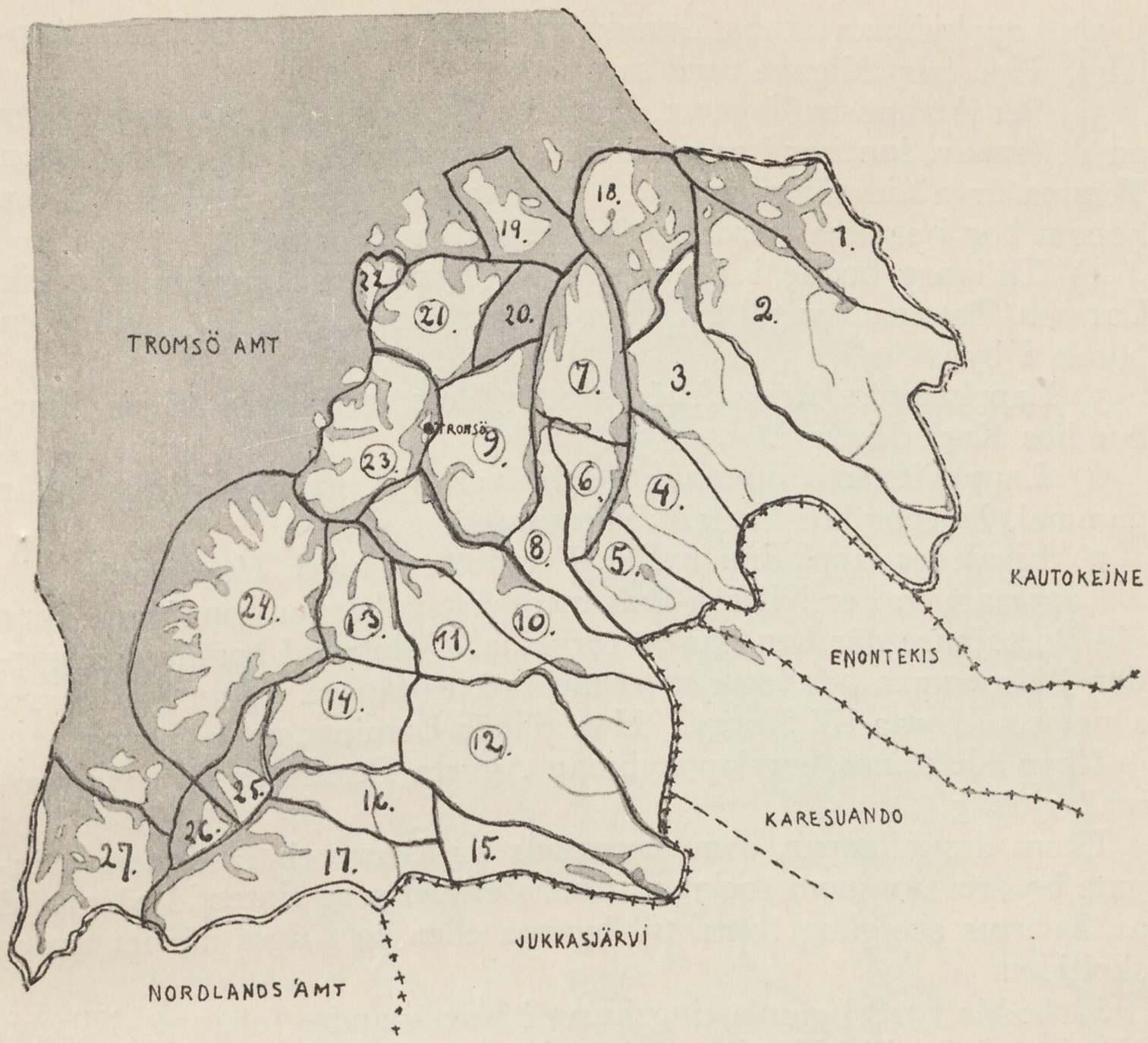

Bild 34. RENBETESDISTRIKTEN I TROMSÖ AMT.
I de distrikt, vars siffror äro omgivna av cirklar bo Karesuandolappar sommartid.

Lars Knutsson Nutti (*Raunan Lassi*), svagsint, mellan 20—30 år gammal.

III. Byn Närvä, 17 km. från Karesuando söder ut, hyser följande lappar:

1) Anders Hendrikson Valkeapää (*Traasu-Antti*) med hustru Agneta (*Lanta-Nieta*). Anders Valkeapää har *köpt* det hus han bebor (det innehåller för övrigt endast ett rum). Han har en del renar; anses förmögen (har omkring 1200 kr. på banken) och flyttar var sommar till Norge, där han tillhör 9:e distriktet (Tromsödalens lappläger). Hans hustru syr mycket bra skodon av ludet eller sämskat skinn och tjänar varje vinter tillräckligt för sitt och sin mans uppehälle. Anders Valkeapää är nästan lika ful som *Emman-Antti,* men trevligare att umgås med och trots sitt öknamn, relativt snyggt klädd.

2) Lappkvinnan Anna Larsdotter Marakatt bor hos Jonas Asplund. Hon har tidigare varit svagsint.

3) Per Andersson Tomma, *Piapietie,* 82 år gammal, är blind. Äger en del renar, innebor hos en bonde, »*Jussinpojka*». Per Andersson Tomma är alltid sängliggande. Han talar flytande norska. Utom honom bor i samma gård lappkvinnan Ella Tomma.

4) Tidigare bodde i ett eget hus (hyrt) en lappman Hendrik Larsson Tomma, svagsint. Han bor nu hos Hendrik Gunnari, en bonde i byn.

5) Lappkvinnan Anna Andersdotter Tomma, *Paanin-Maria,* innebor hos Karl Gunnari.

6) Lappkvinnan *Sounnan Marki,* verkliga namnet okänt, 80 år gammal, innebor hos Henrik Salemonson.

7) Likaledes lappkvinnan Ella Persdotter Hurri, *Hurrinella.*

Lappmannen Per Nilsson-Bals med hustru, bor om sommaren uppe vid Rostojaure där han har en torvkåta. Vintertid bor han på gården Pulsovuoma och lever merendels på ripfångst. Han har vuxna söner som flytta till Norge. Han tillhör Lainiovuomalapparna.

I byn *Kuttainen* bor lappkvinnan Agneta Persdotter Hurri, gammal, sjuklig.

Utom dessa lappar, som merendels av ålder och fattigdom tvingats bo året om inom socknen, finnas en del som vintertid på grund av barnens skolgång flytta till byarna eller bo i dess närhet under skoltiden.

Så bodde 1918 i gamla tingshuset i Karesuando, Johannes Nilsson Nutti med familj. Nutti: porträtt, plansch III, nr 7.

Lappmannen John Olsson Labba, som hösten 1918 drabbades av ett slaganfall och som fortfarande är bunden vid sjuklägret, kommer troligen jämte sin familj, att höra till de fastboende. Han bor nu i ett rum i gamla tingshuset tillsammans med hustru och 4 barn, varav ett endast är ett halvt år gammalt. John Olsson Labba var ända till sin sjukdom en frisk och rask lapp.*

Utanför Karesuando hade våren 1919 ett kåtalag slagit sig ned för barnens skull, vilka gingo i skola i byn. Kåtorna voro uppslagna ungefär 3 km. söder om Karesuando, på södra sidan av *Leveajärvi* och tillhörde *Hurry, Valkeapää, Siiri* och *Wasara. Hurri, Valkeapää* och *Siiri* tillhöra 7:de distriktet och bo om somrarna i Lyngseidet i Norge.

De gamla och sjuka lappar som i innebo i byarna föra en beklagansvärd tillvaro. De ha ofta sin plats i det kallaste och dragigaste

---

* Labba blev under loppet av sommaren så pass återställd att han kunde vistas ute. Han dog dock 1919.

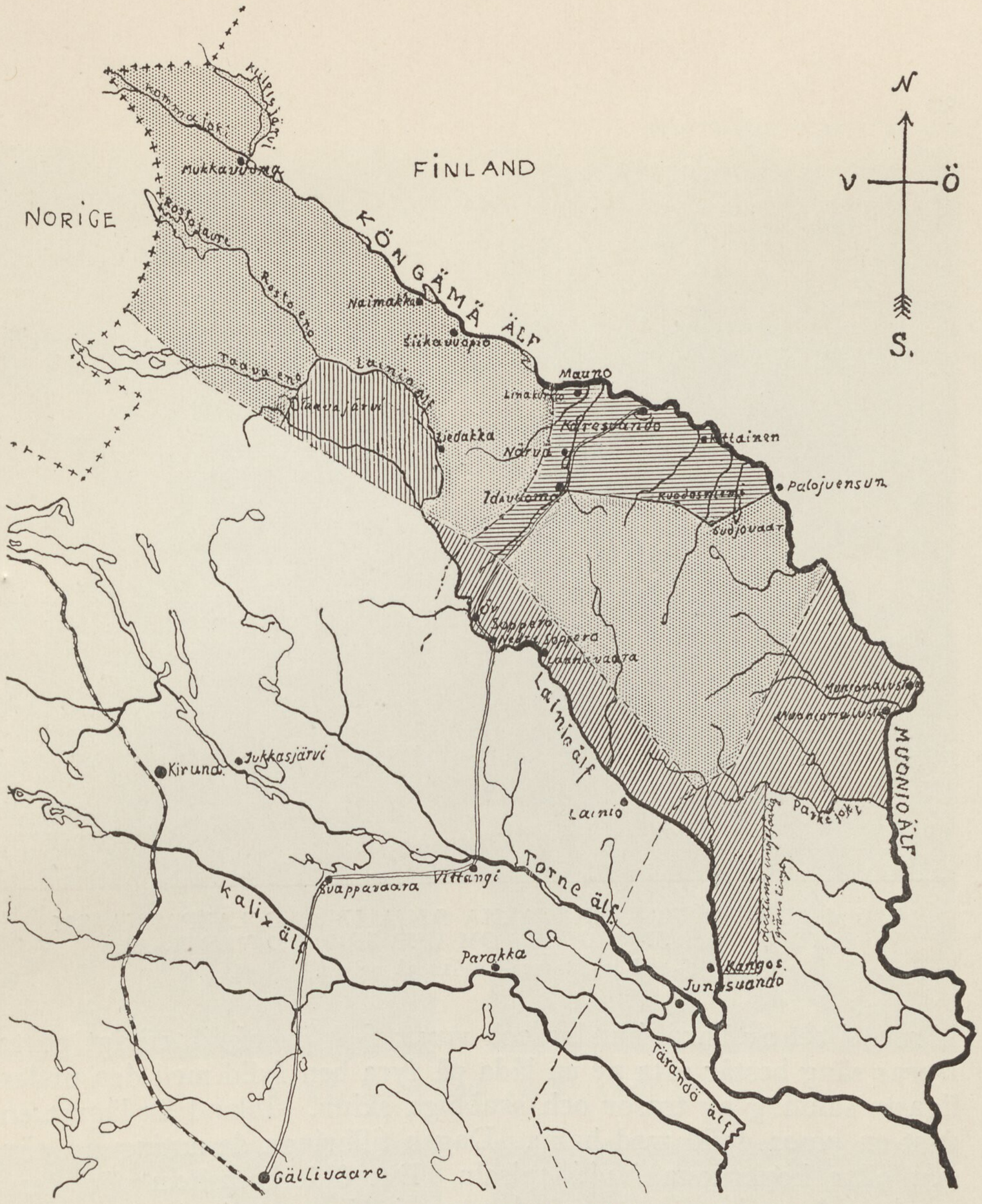

Bild 35. RENBETESOMRÅDENA FÖR KARESUANDO.

Karesuando sockenområde.

Besparingsområde för Köngämä byalag. } Inom socknen.

» » Lainiovuoma byalag. } Inom socknen.

Renbetesområden utom socknen.

Barrträdsgränsen, här besparingsområdets västgräns.

Riksgränsen.

Bild 36. UNDER FLYTTNINGARNA SOVA IBLAND LAPPARNA OM NÄTTERNA I SINA *GERES* OM DET ÄR MILD VÄDERLEK.
Fotot taget kl. ½12 på natten.

hörnet, i ett av barn, hundar och vuxet folk överfyllt, rökigt pörte. Deras säng består ofta av en låda på fyra ben fylld med den underligaste samling av trasor och skabbiga skinn. Ibland är lägret endast en *geres,* fylld med halm. Dagen tillbringa de antingen i sängen eller hopkrupna invid spiseln. Det ålderdomshem för dessa gamla och andra, som skall byggas i Karesuando kyrkby, kommer att få en stor uppgift att fylla. Medel till dess uppbyggande äro skänkta, men kriget och den därpå följande prisstegringen på byggnadsmateriel och arbetslöner, har tills vidare hindrat arbetet,

Önskligt vore, att de gamla *friska* då finge en sal för sig och de sjuka en, och att inte alla hemmets pensionärer sammanfördes i ett rum. Vidare hoppas jag de slippa få dragas med allt för mycken »disciplin», dukade bord och för långt driven renlighetsiver hos den blivande föreståndarinnan. Lappen *måste* ha litet snuskigt omkring sig, särskilt de äldre, det är en naturlag, lika gammal som människan. En lapp över 80 år i ren skjorta, är en anakronism. Jag hoppas också innerligt, att det blivande ålderdomshemmets pensio-

1. Agneta Maria Nutti. 17 år. Ogift.

2. Elly Maria Nutti. 25 år. Ogift.

3. Maria Kristina Nutti. 22 år. Ogift.

Bild 37. RENHJORD TILLHÖRANDE SVENSKA KARESUANDOLAPPAR ÖVERGÅ ETT SUND I NORGE PÅ VÄG TILL SINA BETESMARKER.

närer slippa bada — förrän de dött. En lapp badar *aldrig* efter det han fyllt 2 år. Lägg en åldring i vatten och han dör ögonblickligen — detta ovan skrivna är trots sin skämtsamma form mitt verkliga allvar.

Namn. Beträffande namngivning, ha lapparna icke blott förnamn och fadersnamn, utan även släktnamn. Ett fullständigt lappnamn blir därför t. ex. Per Anderson Vasara, där Vasara är släktnamnet eller Guttorm Guttormsson Valkeapää o. s. v.

Dessa släktnamn brukas överallt och äro för det mesta en hänsyftning, eller rent utav ett öknamn på stamfadern, som i tidernas lopp fått hävd som *namn* och som sådant införts i kyrkoböckerna.

Släktnamnen inom Köngämä byalag äro: Blind, Bål, Bär, Gunnare, Hotti, Hurri, Heikka, Hetta, Kvenangen, Kuhminen, Kitti, Juuso, Labba, Lanko, Nutti, Omma, Orbus, Pånga, Peivie, Palopää, Piltto, Rasti, Simma, Siiri, Sokea, Tomma, Utsi, Unga, Valkeapää och Vasara.

Bild 38. RENKALV.

Inom *Lainiovuoma* lappby.

Blind, Bär, Hotti, Heikka, Idivuoma, Kerttu, Kitti, Labba, Marakatt, Marainen, Nutti, Orbus, Omma, Pilto, Palopää, Sombio, Sunna, Simma, Unga och Valkeapää.

Palopää, betyder »Brännhuvud», *Valkeapää,* »Vithuvud», *Sokea,* »Blind», *Vasara,* »Hammare» och *Piltto,* »Vild», *Udsi,* »Den lilla» o. s. v.

Släktnamnen *Sokea* och *Vasara* äro numera »översatta» till svenska, i det medlemmar av dessa släkter, börjat skriva sig som »Hammar» och »Blind».

Förnamnen äro alltid rent svenska, endast tvenne lappar inom Köngämä byalag ha norska namn som Guttorm och Aslak. Eljest äro namnen: Anders, Gustav, Henrik, Jon, Jakob, Jonas, Johannes, Lars, Mårten Mattias, Mickel, Nils, Olof, Petter, Per, Sigurd, Tomas. Det vanligast förekommande är Nils. Detta namn bäres av 27 % av samtliga manliga individer. I ordning komma sedan Per med 29 %, Anders 11 %, Lars och Jon 19 %, Henrik och Olof 8 %, Johannes 4 %, Tomas och Gustav 0,3 %, Jonas och Mickel

Bild 39. BUNDNA RENAR.

1 % och Jakob Mattias, Mårten, Petter, Sigurd, Guttorm och Aslak 0,7 %.

Kvinnonamnen äro även rent svenska, såsom Anna, Annie, Agneta, Britta, Ella, Elly, Elsa, Greta, Gunilla, Ingrid, Inger, Inga, Hanna, Karin, Kristina, Katarina, Maria, Margareta (Marki, Margit), Sigrid, Sara, Susanna och Ragnhild. Det vanligaste är Ella, som bäres av 20 % av den kvinnliga delen uti Köngämä lappby. I ordning komma därefter Margareta med 19 %, Anna med 18 %, Kristina med 12 %, Inga och Maria med 9 %, Inger och Ingrid med 8 %, Annie med 6 %, Katarina och Elly med 4%, Sigrid och Karin med 2 %, Ragnhild, Hanna, Elsa, Britta, Greta, Gunilla och Ingerta med 0,6 %, Susanna och Agneta med 1,4 %.

Bland Lainiovuomalapparna är förhållandet ungefär enahanda. Mansnamnen äro där: Anders, Edvin, Gustav, Guttorm, Henrik, Johannes, Jon, Jonas, Jakob, Knut, Lars, Nils, Olof, Per, Petter, Salemon och Tomas. Vanligast är Pär som bäres av 29 %, Nils av 18 %, Hendrik av 13 %, Lars och Johannes 12 %, Jon 10 %, Gustav och Anders 8 %, Olof 4 %, Guttorm 3 %, Tomas 2 % och Jonas, Petter, Salemon, Edvin, Jakob och Knut 1 %.

Kvinnonamnen äro även desamma, som inom Köngämä byalag eller Anna, Agneta, Annie, Britta, Elly, Elin, Ella, Greta, Ingrid, Inga, Katarina, Karin, Kristina, Margareta, Maria och Lena. Vanligaste namnet är Ella, som innehas av 24 %. Vidare Anna med 18 %, Margareta 19 %, Kristina 15 %, Inga, Maria och Ingrid 10 %, Sara, Elly, Karin och Britta 7,2 %, Agneta, Greta och Annie med 5 % och Elin, Katarina och Lena med 1,8 %.

Namnen förvanskas i dagligt tal. Olof blir *Vuoli,* Anders blir *Antti,* Gustav, *Kuttora,* Hendrik, *Heikka* o. s. v. Likadant med kvin-

4. Elli Blind. 20 år. Ogift.

5. Anna Labba. 25 år. Ogift.

6. Ingerta Blind, nomadskollärarinna. 22 år. Ogift.

Bild 40. RENHJORD MED VAKTARE OCH HUNDAR.

nonamnen. Margareta blir *Markin* eller *Margi,* Kristina *Risten* eller *Stina,* Inga, *Inka* o. s. v.

I dagliga livet använda sig lapparna icke av sina kyrkobokförda namn, utan av sinsemellan speciella, mer eller mindre personliga benämningar eller öknamn. Har t. ex. fadern dött före modern uppkallas sonen så länge han lever, efter modern. Per Guttormson Nutti, vars mor hette Tina, kallas ännu, fastän nära 70 år, för *Tinan*-Pieti o. s. v. En annan, efter sin modern överlevande fader, *Emman-Antti* = Emmas (son) Anders. Olika åldrar och ordningsföljd bland barnen, ha även sitt inflytande på benämningen, som t. ex. »den yngste i familjen», kallas hela sitt liv för »den yngste» också i namnet. Lappen Johannes Nilsson Nutti nämnes av detta skäl alltid *Vaakaren Juhani* = »den yngste Johannes».

Öknamn äro mycket vanliga och följa sina bärare från vaggan till graven. De kunna även ärvas.

Härvan Nikus farmor var en fåfäng kvinna och sonsonen har fått namnet efter sin fader, som under hela *sitt* liv bar samma benämning, nämligen, »den fåfängas son, Nils».

Sautsan-Anti är nu en gammal man, men bär ännu öknamnet *Får-Anders* efter sin fader, som någon gång i tiden stal ett exemplar av detta nyttiga djur.

Öknamnen kunna även hänsyfta på personliga lyten, som t. ex. *Puujalka* eller »träbenet», som bäres i dubbel bemärkelse av Nils Rasmusson Ber, bild 3. Yvig skäggväxt kan giva bäraren benämningen *Parta* före sitt namn, som t. ex. fallet är med lappen Per Jonsson Piltto, som kallas *Parta Pieti.*

Slöa, lättjefulla personer få lätt speciella, dem passande benämningar, som t. ex. *Koltjaheikki* »Lat-Hendrik», *Joutsara* »Slöa Sara»,

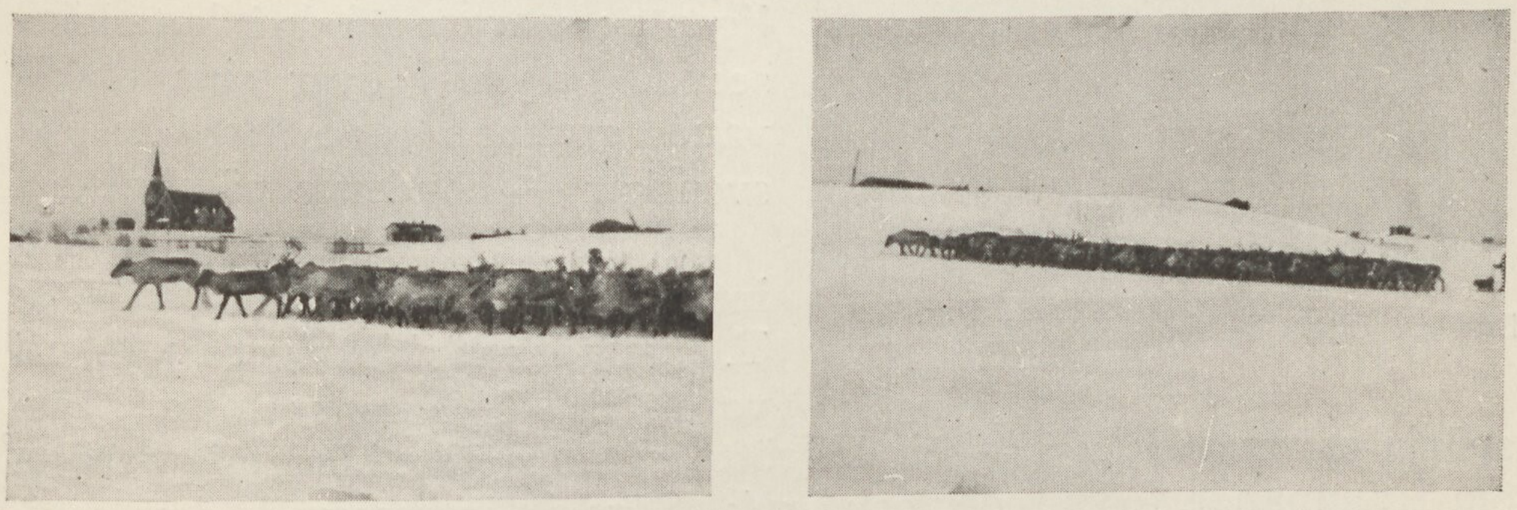

Bild 41. RENHJORD PASSERAR KARESUANDO PÅ VÄG TILL NORGE.

likaledes högfärdiga, som t. ex. *Herr Nila* o. s. v. Talföra personer kallas *Hoalsta.* Långbenta, *Päuri,* som lämpligast kan översättas med »hon har långa ben» = är snabb till att springa. Bäraren av detta öknamn var en numera avliden lappkvinna Maria Pånga.

Varradurki eller Blodpälsen stjäl så mycket ren, att hans päls aldrig hinner bli ren mellan slaktningarna.

Traasu Antti är t. o. m. för att vara lapp, alltför trasig för att undgå öknamn o. s. v., o. s. v.

Utom ovan uppräknade har jag antecknat

Turra Pieti, Nalfa Joseppi, Homma Heikki. Turra Pieti och *Nalfa Joseppis,* benämningar av okänt ursprung. *Homma Heikki* är den som går bort »på hjälp»?

Kvinnliga öknamn äro

Segeli Elli, Lanta Nieta, Gand Sara, Raitio Ella o. s. v. *Segeli Ella* bär namnet efter sin fader, som älskade att omtala sina bragder till sjöss, möjligen hade han också stulit ett segel någon gång. *Lanta Nieta* är »Gödsel-Agneta», *Gand Sara* »Troll Sara». *Raitio Ella* är likamed *Raidd Ella.*

Lapparna skona icke heller de »vita», som de komma i beröring med. Författaren av denna bok benämnes av lapparna *Maalari Perkele.* En annan ämbetsman kallas *Vaskuri* eller »kopparslagaren», varför har jag dock ej kunnat utröna.

Bild 42. HUVUDET AV KULLIG REN.

Karaktär. Vad karaktären angår, är den svårare att bestämma. Jag vill först och främst understryka att lapparna, varken till kultur eller karaktär äro *vildar,* något som många människor, särskilt skönlitterära författare, vilja göra dem till. De äro inte heller ointelligenta ; snarare stå de i detta hänseende *betydligt* över sina omgivande grannar, både norrmän och svenskar — bönderna nämligen.

De äro livliga och vetgiriga och intressera sig för allt de få höra. T. ex. under världskriget 1914—18 voro de alltid de främsta i att spörja om hur »det gick» och de tröttnade aldrig att höra mig berätta om främmande folks seder och bruk. Särskilt intresserade dem eskimåernas vanor och levnadssätt samt hur »folket i Stockholm» levde och regerade.

Jag kan tryggt säga, att de äro goda patrioter. De betala ordentligt sina skatter. Som bekant äro de dock befriade från *krono*-skatt — visserligen betala de nästan aldrig på uppbördsdagarna i mars, av det skäl, att de då sällan äro i närheten av kyrkbyn där skatteinbetalningen äger rum, men vid återkomsten från Norge på höstsidan försumma de aldrig att infinna sig. De äro stolta över att vara svenskar och underströko *alltid,* då jagbesökte dem i deras *gammar* eller kåtor i Norge sommartid, att jag skulle komma ihåg, att jag bodde hos »landsmän».

Jag håller icke med dem som påstå, att lapparna, i gott och ont, stå på barnets ståndpunkt. Visserligen dominerar det »naturliga»; de äro lättrörda och obestämda, fatta snabba beslut, men äro sällan uthålliga dock, *barn* äro de ej. Jag som skriver detta, har visserligen endast känt dem några år, men man hinner åtskilligt, om man har förmågan att iakttaga och min

Bild 43. REN MED GRIMMA OCH × »MOSSKLIMP».

Karesuando
i maj 1919
Otto Ekqvist

VINTERDRÄKT FÖR KVINNA.

Bild 44. UNDER FLYTTNINGEN VILA LAPPARNA IBLAND I FJÄLLSTUGORNA LÄNGS KÖNGÄMÄ ÄLV.
Bilden tagen i Mauno.

Bild 45. VACKER RENOXE I RAIDDON.

åsikt om Karesuandolapparna kan jag kort och gott karaktärisera i följande ord:

Lapparna inom Karesuando socken stå både vad intelligens och moral beträffar, fullt i jämnhöjd med den övriga befolkningen i dessa trakter, ja överträffa den i många fall.

Tack vare den utmärkta skolundervisning de numera åtnjuta, kunna de flesta både läsa och skriva. De unga tala *alla* svenska, även om de av blyghet till en början förneka detta.

Lapparna äro i hög grad gästfria, de äro desslikes stora humorister, glada till lynnet, såvida de inte tillfälligtvis äro under någon »väckelsenarkos». I religiöst hänseende äro de s. k. *östlæstadianer,* d. v. s. vidsynt kristna, om också känslomomentet härvidlag dominerar över det intellektuella.

Men som varje sak har två sidor, så har lappens karaktär även sina mörka punkter. Han är föga ordhållig, lämnar ej heller något tillfälle osökt, då det gäller att skinna den han handlar med. Han älskar fantastiska priser, men låter lätt pruta med sig. Rentjuveri är icke sällsynt, i andra avseenden äro dock lapparna ärliga. Och för övrigt, är renstöld egentligen tjuveri? Lapparna själva anse det ej.

Den egendomliga religiösa rörelse i Nordsverige, som efter Lars Levi Læstadius kallas læstadianismen har uträttat mycket till höjandet av lappen karaktär. Han är numera nykter och sedlig, och står i detta avseende betydligt över sina svenska grannar. Hans »last» är nu kaffedrickningen, som jämte tobaksrökning är hans enda njutningsmedel. Jag räknar ej »Hoffmanns droppar», som ju egentligen endast är *medicin.*

Bild 46.

KAP. II.

Nomadlivet och flyttningarna.* *Inledning.* De svenska lappar som vistas inom Karesuando socken, äro som bekant icke bofasta utan ligga ständigt på vandring med sina renhjordar. På vårarna draga dessa västerut, beta under sommaren i Norge och återvända på hösten till Sverige, där de om vintern vistas i de östra delarna av socknen samt i norra delen av Pajala. (Kartbild 33.) Karesuando sockens renbetesmarker kunna ej föda de i socknen vandrande renhjordarna året om. Vinterbete finnes för djuren, men ej sommarbete. Sedan gammalt ha därför lapparna haft för vana att på vårarna följa sina hjordar, då dessa söka ner till gräsbetena i Tromsö Amt. Under sommaren vistas alltså lapparna i Norge.

Renbetesdistrikt. På grund av lapplagen av år 1883 äro de trakter i Tromsö Amt, där lapparnas renar betat så lång tid att man kan tala om hävd, indelade i distrikt. Dessa äro till antalet 27.

För att få tillgång till renbete i dessa distrikt måste lapparna årligen anmäla sig till ett bestämt distrikt och samtidigt uppgiva det antal renar de ämna medföra. Efter mottagandet av dessa anmälningar kan den norska amtmannen eller landshövdingen ingripa, genom att hänvisa lappar från överfyllda eller särskilt belastade distrikt till andra, varest det är bättre plats för renarna. (Helland.)

* Detta skrevs *före* 1918. Nu sedan renbetekommissionen avlämnat sitt förslag till konvention mellan Sverige och Norge ang. *Flyttlapparnas rätt till renbete,* dec. 1918, äro förhållandena något annorlunda. Se vidare noten under »*Flyttningsvägar*».

Bild 47. SKISSER FRÅN EN RENSKILLNING.

7. »Raitioella» (hustru till nr 12, Porträttpl. IV). 69 år.

8. Kristina Labba (gift med Nils Nilsson Labba). 31 år.

9. Sara Hurri (»Härvan Nikus» hustru). 35 år.

LAINIOVUOMA LAPPKVINNOR.

Bild 48. GOSSE KASTANDE LASSO.

De svenska Karesuandolapparnas renar beta i 14 av dessa distrikt, nämligen

Köngämä renhjordar i 4:e, 5:e, 6:e, 7:e, 8:e, 9:e, 21:a, och 23:e distrikten.

Lainiovuoma hjordar i 10:e, 11:e, 12:e, (13:e, 14:e)* och 24:e.

Enligt Renbeteskommissionens beslut av år 1918, skola dock år 1923, 21:a, 23:e och 24:e distrikten eller öarna Ringvassöy, Kvalö och Senjen utrymmas. Orsaken till detta beslut skulle vara, att det utrönts, att svenska lappar i gamla tider icke använda öarna till sommarbeten för sina hjordar och att alltså dessa beten skulle kunna undvaras. De renar som använt dessa distrikts betesmarker ha jämte sina ägare anvisats plats inom Jokkmokks lappmarker.** Utrymningen av öarna har redan begynt, i det att senvintern 1919 tjugo Karesuandolappar av båda könen med sina hjordar utflyttat till Jokkmokk.

Antal flyttande. Enligt 1918 års rapport, flyttade till Norge av Köngämä lappby 325 individer, medförande 13245 renar, av Lainivuoma lappby 202, med 6955 djur. 123 lappar skulle alltså vara bofasta inom socknen, vilket dock strider mot de anteckningar jag gjort. Möjligen är 1918 års rapport felaktig, ty lapparna uppgiva icke *alltid* den riktiga familjesiffran.

Köngämä lappbyars renar äro fördelade sålunda:

På	4:de	distriktet	1030	renar
»	5:te	»	265	»
»	6:te	»	1590	»
»	7:de	»	1355	»
»	8:de	»	1490	»
»	9:de	»	4090	»
»	21:sta	»	1650	»
»	23:dje	»	1775	»
		Summa	13245	djur

* Övervägande Jukkasjärvi, men också en och annan familj av Lainouvuoma.
** I närheten av stora Lulevatten.

TABELL II.

Distrikt N:o	Belägenhet	Antal gammar	Antal kåtor	Antal individer män	Antal individer kvinnor	Antal individer barn	Köngämä by	Lainivuoma by	Renantal	Anmärkningar
I										Inga Karesuandolappar flytta inom de tre första distrikten.
II										
III										
IV	Kalkojärvi mellan Helligskogen och Siilastopa	—	4	9	8	15	K	—	1030	
V	Vid Juowaggeälv, Storfjordens östra sida	2	—	4	6	5	K	—	265	
VI	» Getsten i Storfjordbotn	3	—	8	7	8	K	—	1590	
VII	» Lyngseidet	5	1	10	12	23	K	—	1355	
VIII	I Tammokkdalen.....	—	2	4	4	17	K	—	1490	
IX	På Stuorranjarggahalvön å följande platser:									
»	1) Tromsödalen	3	1							
»	2) Ramfjordbetn	4	—							
»	3) Mynningen av Levangselven	Saknas uppgift		Summa 76 individer			K	—	4090	
»	4) Vid Ålderviksälven	»	»							
X	På Malangseidet	4	3	9	11	15	—	L	2265	
XI	Vid Rostevand.....	Saknas uppgift		23	16	40	—	L	2015	
XII	»	—	1	1	1	3	—	L	300	I XII:te t. o. m. XX:de bo Jukkasjärvilappar; XII:te och XIII:de distrikten hysa en och annan familj av Lainivuomas byalag.
XIII	»	—	2	5	6	10	—	L	560	
XIV	»	—	2	6	6	10	—	L	445	
XV	»	—	—	—	—	—	—	—	—	
XVI	»	—	—	—	—	—	—	—	—	
XVII	»	—	—	—	—	—	—	—	—	
XVIII	»	—	—	—	—	—	—	—	—	
XIX	»	—	—	—	—	—	—	—	—	
XX	«	—	—	—	—	—	—	—	—	
XXI	Ringvassöy på följande ställen:									
»	1) Soltendalen	6	—	20	12	12	K	—	1650	
»	2) Korvibugt.....	2	—							
XXII										Jukkasjärvi lappar.
XXIII	Kvalö, Strömdalen	7	—	18	18	29	K	—	1775	
XXIV	Senien, i närheten av Gibbostad (Gribostad) ..	5	—	10	12	18		L	1370	I detta distrikt bo även Jukkasjärvilappar.
XXV										
XXVI				129	205	110			20200	
XXVII										

Bild 49. UTGÅNGSSTÄLLNING VID KAST MED KASTTÖM.
Korta kast. Långa Kast.

Lainivuomarenarna.

På	10:de	distriktet	2265 renar
»	11:te	»	2015 »
»	12:te	»	300 »
»	13:de	»	560 »
»	14:de	»	445 »
»	24:de	»	1370 »
		Summa	6955 djur

Antal lappar, samt huru de äro fördelade i de olika distrikten, ses å tabell II. I Sverige kvarbliva under sommaren endast de lappar, som av ålder eller sjukdom icke äro i stånd att uthärda flyttningens mödor. De övriga till Norge dragande lapparna, äro enligt förteckningen av 1918 följande.

KÖNGÄMÄ LAPPBY

4:de distriktet.

Nils Larsson Hotti med hustru Anna Maria och barnen Nils, Jon och Lars. Äger 100 renar.

Per Persson Peiviö d. ä., lappförman. Äger 60 renar.

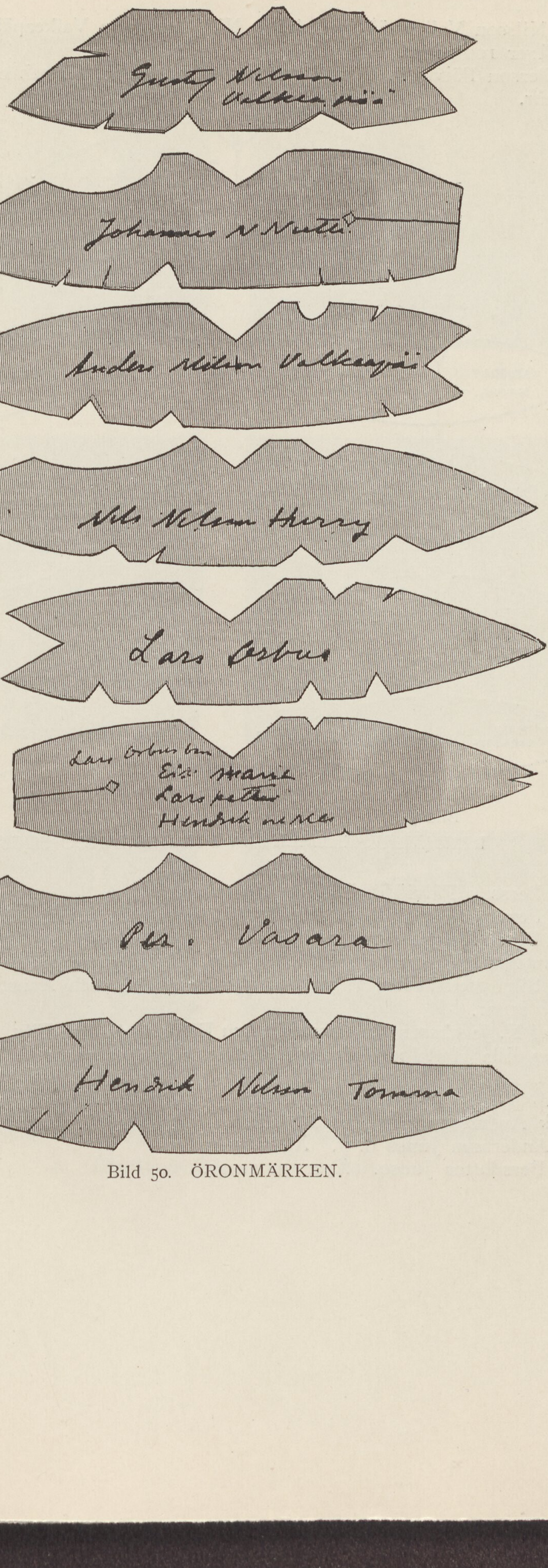

Bild 50. ÖRONMÄRKEN.

Nils Nilsson Valkeapää med dräng Nils Anderson Valkeapää, vice lappförman. Äger 100 renar.

Per Person Päiviö d. y. med hustru Inger, sonen Nils och en dotter. Äger 150 renar.

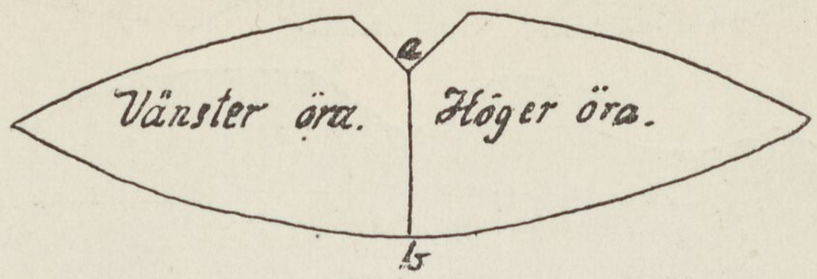

Bild 51.

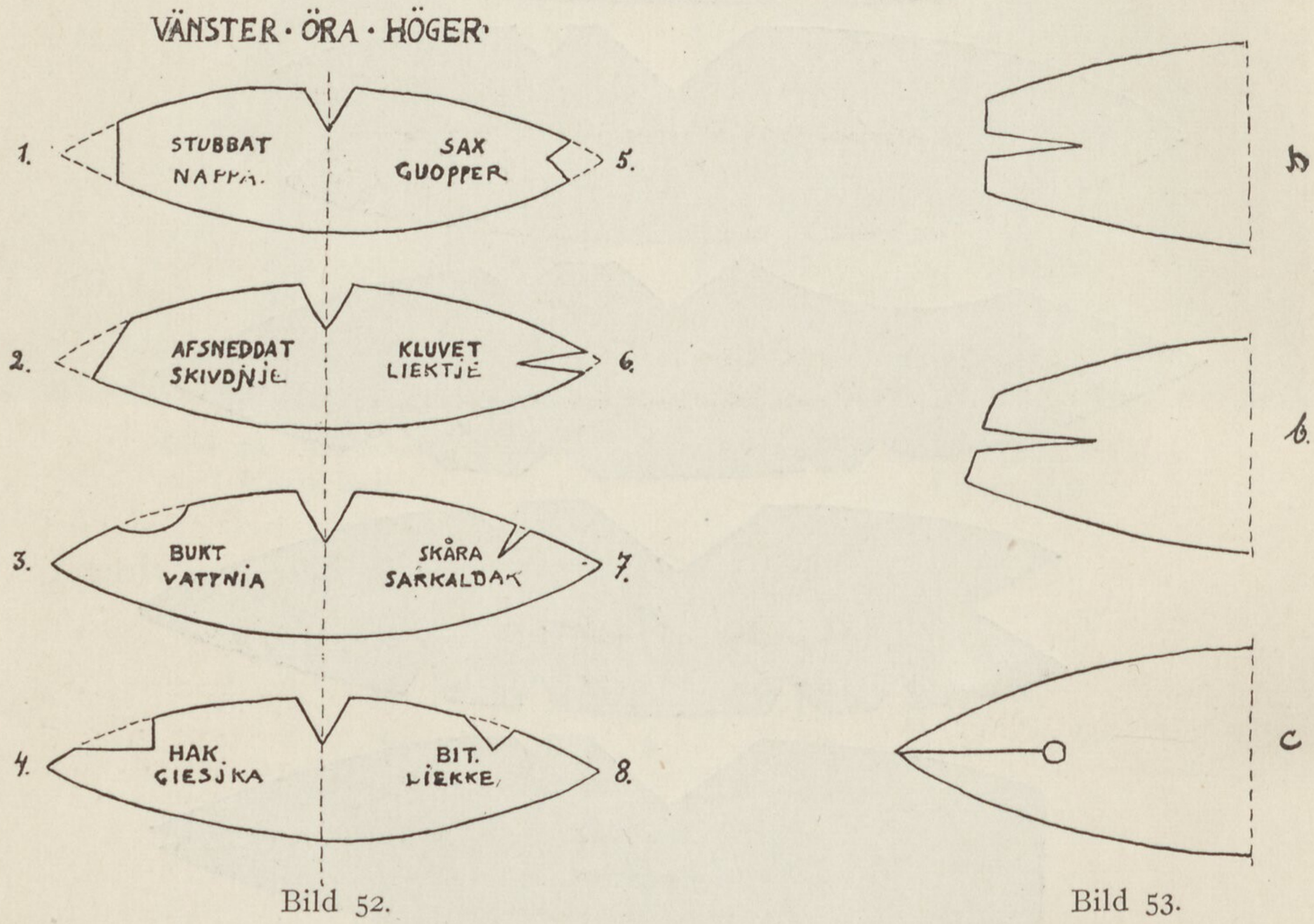

Bild 52. Bild 53.

RENMÄRKESELEMENTEN I KARESUANDO SOCKEN.

Nils Persson Päiviö d. ä. Äger 40 renar.

Nils Persson Päiviö d. y. med hustru Anna Maria och barnen Ella, Margit och Per. Äger 200 renar.

Änkan Anni Valkeapää med sonen Jon. Äger 30 renar.

Nils Siiri med hustru Inger och barnen Anders och Anna, mor Ragnhild. Äger 60 renar.

Gustaf N. Jacobsson Nutti med hustru Ella och dottern Elly. Äger 40 renar.

Änkan Ella Hetta med dottern Margit. Äger 50 renar.

5:e distriktet.

Aslak Andersson Juuso med modern Margit, lappförman. Äger 80 renar.

Per Andersson Juuso d. y. Äger 25 renar.

Ella Persdotter Juuso. Äger 30 renar.

10. Kristina Nutti (dotter till nr 7, Porträttpl. III). 21 år. Ogift.

11. Inga Tomma. 20 år. Gift.

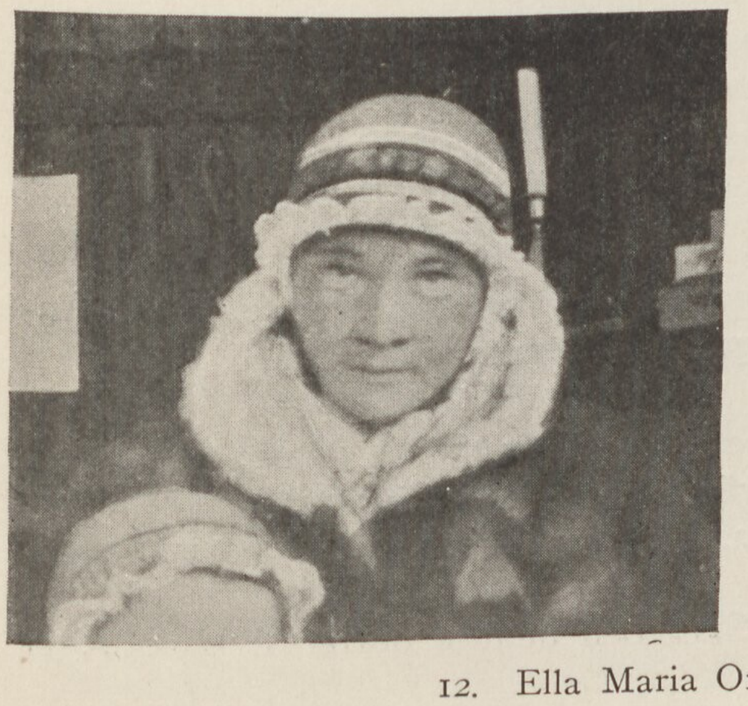

12. Ella Maria Orbus. 17 år. Ogift.

Henrik Henriksson Kuhmunen med hustru Ella och barnen Nils, Margit och Ingrid. Äger 90 renar.

Lars Persson Juuso med hustru Stina och barnen Maria och Hanna. Äger 40 renar.

6:te distriktet.

Per Persson Palopää d. ä. med hustru Sigrid och barnen Lars, Anna, Ella och Inga, lappförman. Äger 230 renar.

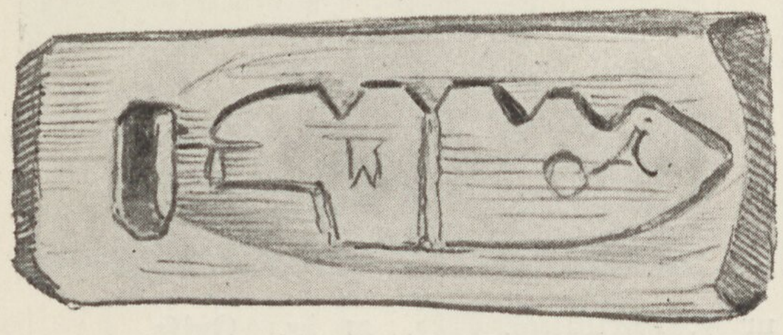

Bild 54. RENMÄRKE BINDES OM HALSEN PÅ INKÖPT REN.
Av trä och med inskuret öronmärke.

Pär Persson Palopää d. y. Äger 160 renar.

Nils Henriksson Kuhmunen med barnen Henrik och Anna samt pigan Maria Kristina Juuso. Äger 100 renar.

Änkan Ingrid Juuso. Äger 40 renar.

Brita Aslaks dotter Juuso. Äger 20 renar.

Anders Andersson Juuso d. y. Äger 110 renar.

Per Lars Andersson Juuso med hustru Inga. Äger 170 renar.

Nils Josefsson Kuhmunen. Äger 200 renar.

Nils Nilsson Kuhmunen med hustru Margareta och barnen Maria och Lars, vice lappförman. Äger 350 renar.

Tomas Nilsson Kuhmunen med hustru Ella. Äger 210 renar.

7:de distriktet.

Per Andersson Vasara-Hammare (Porträttplansch VI, bild 18), med hustru Elly och barnen Anders och Inga. Äger 220 renar.

Anders Andersson Vasara-Hammare med hustru Maria och dottern Sigrid. Äger 210 renar.

Nils Nilsson Hurri d. ä. med hustru Ingrid, dottern Kristina och sonen Nils. Äger 30 renar.

Per Nilsson Hurri d. ä. (Porträttplansch I, bild 3) med hustru Katarina och sönerna Nils och Lars. Äger 40 renar.

Änkan Katarina Hurri med barnen Sigurd, Lars och Jon. Äger 30 renar.

Änkan Ingrid Valkeapää. Äger 220 renar.

Gustaf Nilsson Valkeapää, lappförman. Äger 110 renar.

Per Mickelsson Utsi med hustru Margareta och sönerna Per, Mickel, Anders, Jon och Lars, vice lappförman. Äger 150 renar.

Kristina Utsi. Äger 100 renar.

Nils Nilsson Unga med hustru Margareta och sonen Nils. Äger 150 renar.

Guttorm Andersson Valkeapää (Porträttplansch V, bild 14) med hustru Anna och barnen Anna, Inger, Elli, Jon, Kristina, Nils och Anders. Äger 70 renar.

Nils Nilsson Kvænangen med hustru Sara och hennes dotter Ingrid. Äger 25 renar.

8:de distriktet.

Per Olsson Blind (Markun Pieti) med hustru Maria och döttrarna Anna och Elsa, vice lappförman. Äger 450 renar.

Lars Olsson Blind (Markun Lassi) med hustru Marit och sönerna Nils, Olov, Anders, Jon, Per och Lars. Äger 560 renar.

Jon Olsson Blind (Markun Jouni) med hustru Inga och barnen Anders, Inga, Margareta och Nils, lappförman. Äger 260 renar.

Olov Olsson Blind (Markun Vuoli) med hustru Marit och barnen Nils, Inga, Ella, Olov och Anna. Äger 220 renar.

Bild 55. REN MED HALSRING, *SASTA*.

9:de distriktet.

Anders Johansson Omma och barnen Anders, Inger, Olov, Ella och Tomas. Äger 700 renar.

Mickel Nilsson Omma äger 200 renar.

Nils Nilsson Omma med hustru Elli och sonen Nils, lappförman. Äger 150 renar.

Mårten Nilsson Omma med hustru Ella. Äger 70 renar.

Johannes Henriksson Omma med barnen Maria, Nils, Henrik, Inga och Olov. Äger 300 renar.

Per Henriksson Omma med hustru Greta och barnen Agneta, Elli och Per. Äger 70 renar.

Henrik Andersson Tomma d. y. med hustru Stina och barnen Ella och Olov. Äger 250 renar.

Per Andersson Gunnare. Äger 80 renar.

Tomas Nilsson Labba med hustru Kristina och dottern Katrina. Äger 130 renar.

Nils Nilsson Labba (Lauri Niku). Äger 170 renar.

Anders Henriksson Valkeapää med hustru Agneta. Äger 50 renar.

Per Henriksson Valkeapää. Äger 60 renar.

Per Persson Sokea med hustru Ella. Äger 90 renar.

Nils Persson Sokea med hustru Anna. Äger 170 renar.

Per Persson Hurri d. ä. med hustru Margareta och barnen Ella, Ingrid, Per, Susanna och Olov. Äger 150 renar.

Jon Mårtensson Rasti med hustru Anna och barnen Margareta och Kristina. Äger 20 renar.

Jon Nilsson Kitti med hustru Margareta och sonen Nils. Äger 200 renar.

Per Persson Kuhmunen med hustru Anna och en dotter samt pigan Anna Valkeapää. Äger 300 renar.

Per Persson Hurri d. y. med hustru Inga och barnen Anna Ella och Nils. Äger 200 renar.

Johan Knutson Nutti (Korvittoman Juhani) med hustru Ella och barnen Anna, Kristina och Nils. Äger 150 renar.

Mattias Persson Lanko med hustru Ella och barnen Anders, Hendrik och Anna. Äger 150 renar.

Jonas Nilsson Ponga med modern Maria och brodern Anders. Äger 150 renar.

Nils Nilsson Ponga. Äger 80 renar.

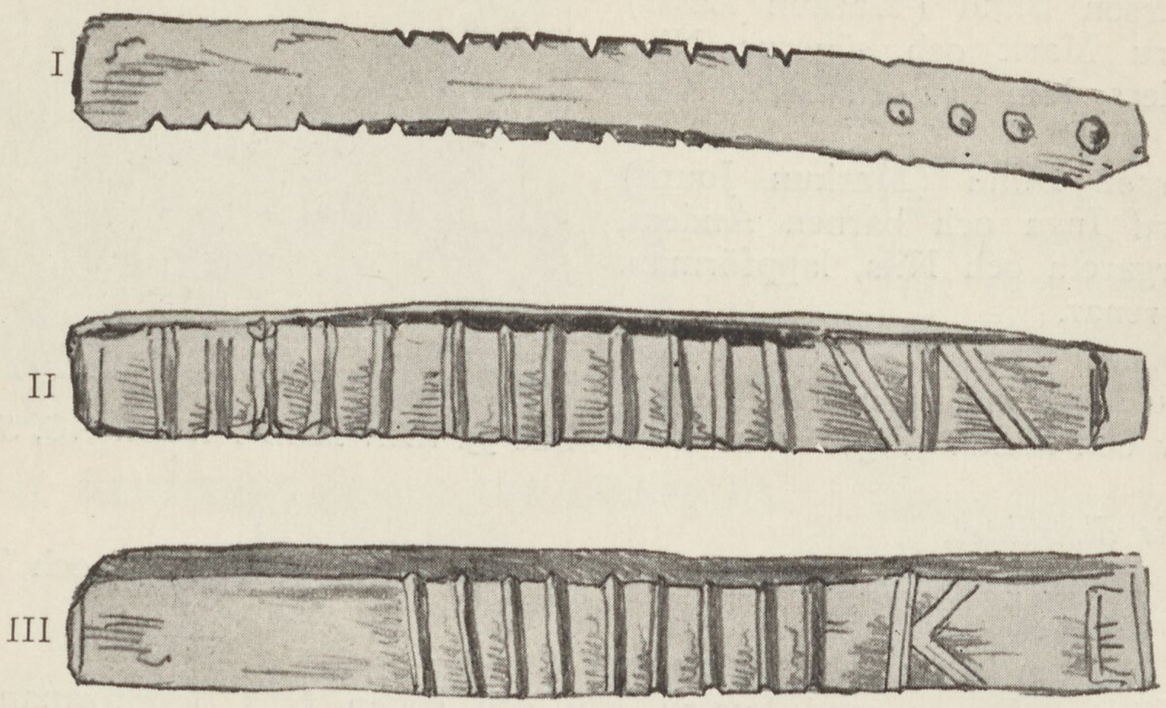

Bild 56. RENSTICKA.
Kontokurant mellan renskötaren och renägaren.
I. betecknar kalvar, II. honrenar, III. hanrenar.

21:sta distriktet.

Lars Henriksson Blind med hustru Marki och döttrarna Ella och Ingrid. Äger 280 renar.

Lars Andersson Bær med hustru Ingrid och sonen Nils Larsson Bær. Äger 280 renar.

Anders Larsson Bær med hustru Ella och drängen Lars Persson Blind. Äger 200 renar.

Per Mårtensson Nutti med hustru Gunilla. Äger 30 renar.

Lars Persson Nutti med hustru Inga och dottern Susanna. Äger 100 renar.

Lars Larsson Orbus (Orbus-Lassi) och barnen Ella, (Porträttplansch X, bild 12) Petter, Henrik och Nils. Äger 100 renar.

Lars Ellasson Orbus G med hustru Maria. Äger 60 renar.

Per Jonsson Piltto (Parta Pieti) och drängen Johan Johansson Nutti d. y. Äger 200 renar.

Jon Jonsson Rasti med hustru Margareta. Äger 60 renar.

Michel Jonsson Rasti, lappförman. Äger 60 renar.

Nils Jonsson Rasti med modern Katrina. Äger 30 renar.

Anders Persson Rasti (Emman-Antti) med sonen Henrik Andersson Rasti. Äger 40 renar.

Jakob Persson Piltto med hustru Ella och barnen Salomon, Katarina och Ella. Äger 50 renar.

Per Johansson Nutti. Äger 50 renar.

Nils Labba. 13 år.

Henrik Utsi. 12 år.

Nils Marakatt. 9 år.

LAINIOVUOMAPOJKAR.

Bild 56 I. KLÖVJERENENS BÄRTÄCKE (UNDERLAG) FASTKNYTES.

Nils Olsson Peivio med pigan Ella Kristina Tomma. Äger 60 renar.
Hendrik Nilsson Tomma med hustru Inga (Porträttplansch X, bild 11) och dottern Inger. Äger 30 renar.

23:dje distriktet.

Per Olsson Blind (Uulan Pieti). Äger 5 renar.
Anders Olsson Blind (Uulan Antti) med hustru Maria och barnen Ingrid, Elli (porträttplansch VIII, bild 4) och Nils samt änkan Kristina Pillto med dottern Inger. Äger 80 renar.
Per Nilsson Blind med hustru Inga och barnen Ella och Nils. Äger 40 renar.
Änkan Karin Simma med dottern Inga. Äger 30 renar.
Nils Jonsson Heikka med hustru Ella och barn Jonas, Kristina, Ella och Lars. Äger 230 renar.
Per Nilsson Hurri d. y. med hustru Kristina och barnen Ella och Nils, vice lappförman. Äger 150 renar.
Per Guttormsson Nutti (Porträttplansch IV, bild11) med hustru Stina och sonen Johannes. Äger 75 renar.
Johan Guttormsson Nutti (Porträttplansch V, bild 15) med hustru Markit och pigan Kristina Nutti. Äger 240 renar.
J. G. Nuttis styvson, Jon Valkeapää. Äger 60 renar.
Anders Johansson Nutti (Porträttplansch IV, bild 10) med hustru Markina, barnen Nils och Agneta (Porträttplansch VII, bild 1). Äger 80 renar.
Per Persson Piltto med systern Kristina. Äga 110 renar.

SOMMARDRÄKT FÖR GOSSE.

Jon Mårtensson Nutti med hustrun Ella. Äger 50 renar.
Nils Rasmusson Bær med hustrun Anna. Äger 250 renar.
Henrik Josefsson Nutti med hustru Anna och dottern Kristina. Äger 40 renar.
Jon Olsson Labba (Kaarinan Jouni) (Porträttplansch V, bild 13) med hustru Kristin och barnen Anny, Ella, Johannes och Sara. Äger 20 renar.

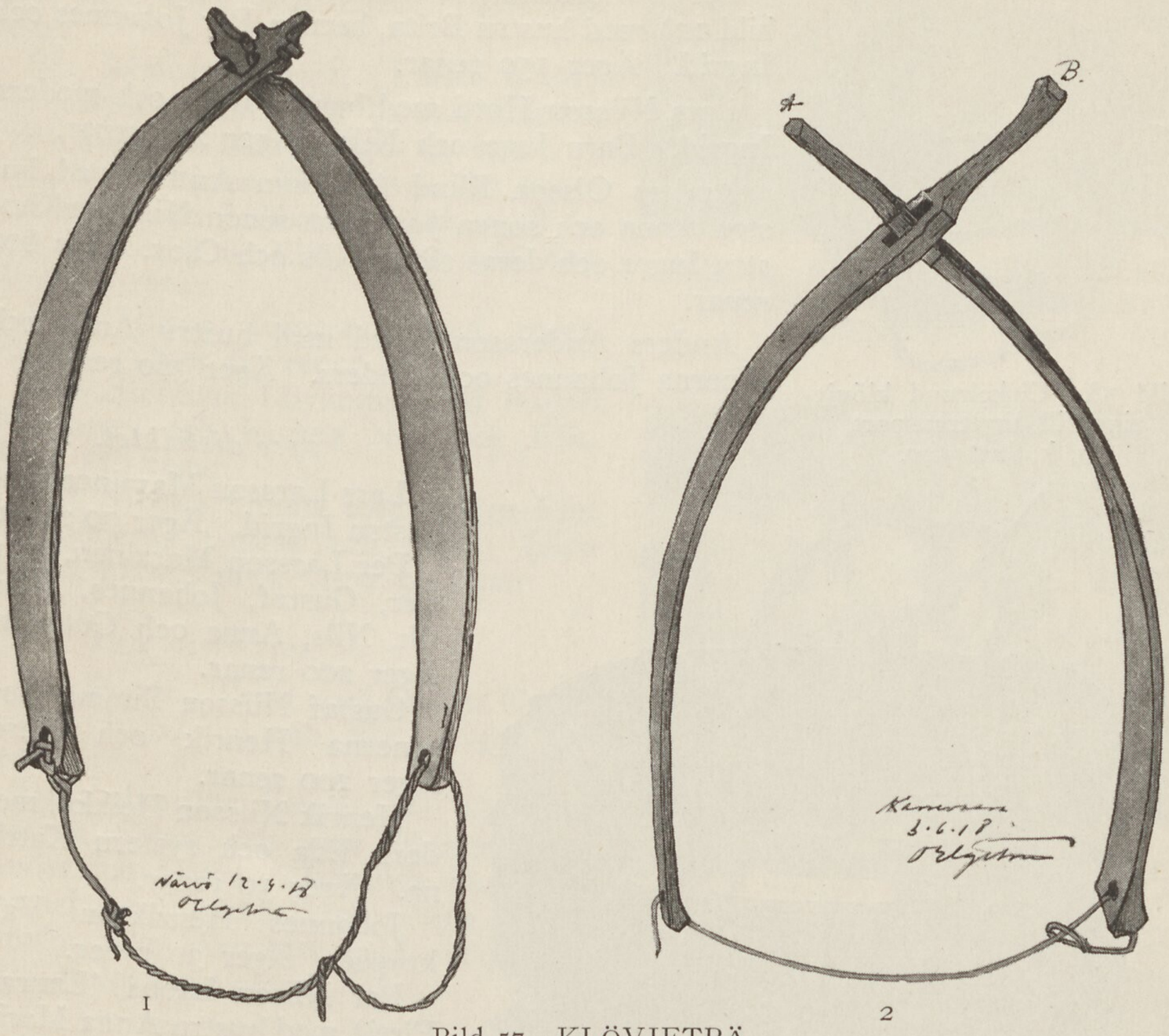

1 2

Bild 57. KLÖVJETRÄ.
1) vanlig »spakka», 2) s. k. ridingspakka, användes då barn skola transporteras vid flyttningar med klöveren.

Johannes Nilsson Nutti (Vaakaren Johannes) (Porträttplansch III, bild 7) med hustru Ella och barnen Nils (Porträttplansch I, bild 2), Olov, Kristin (Porträttplansch X, bild 10) och Margareta. Äger 55 renar.
Anders Persson Valkeapää (Porträttplansch III, bild 8) med hustru Anna och barnen Inga och Kristina. Äger 110 renar.
Elisa Persson Hurri (Porträttplansch II, bild 6) med hustru Anna och barnen Sara och Ella. Äger 150 renar.

LAINIO-VUOMA LAPPBY

10:de distriktet.

Nils Nilsson Unga (Hervan Niku) med hustrun Sara (Porträttplansch IX, bild 9), modern Lena (Porträttplansch IX, bild 7) och drängen Per Persson Nutti. Lappförman. Äger 300 renar.

Nils Nilsson Labba med hustru Kristina (Porträttplansch IX, bild 8) och barnen Jon och Agneta. Äger 80 renar.

Per Nilsson Labba (Adjan Pieti) med hustru Elly. Äger 300 renar.

Änkan Ella Nutti med sonen Per och dottern Marki. Äger 60 renar.

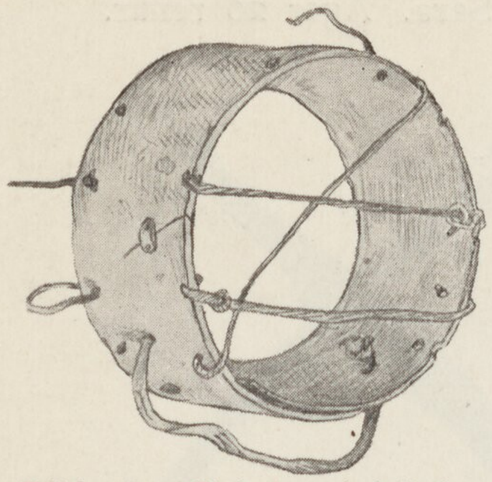

Bild 58. Cirkelrund klövjering till gryttransport, s. k. *battegisa.*

Per Guttormsson Marakatt (Porträttplansch IV, bild 12) med hustru Brita, barnen Per Johannes och Ingrid. Äger 150 renar.

Lars Nilsson Hotti med hustru Brita och modern Ingrid. Barn Inga och Nils. Äger 200 renar.

Anders Olsson Blind (Markun Antti) med hustru Anna och sonen Jon samt sonen Nils med hustru Inger och deras söner Nils och Olov. Äga 600 renar.

Anders Andersson Blind med hustru Anna och sönerna Johannes och Anders. Äger 360 renar.

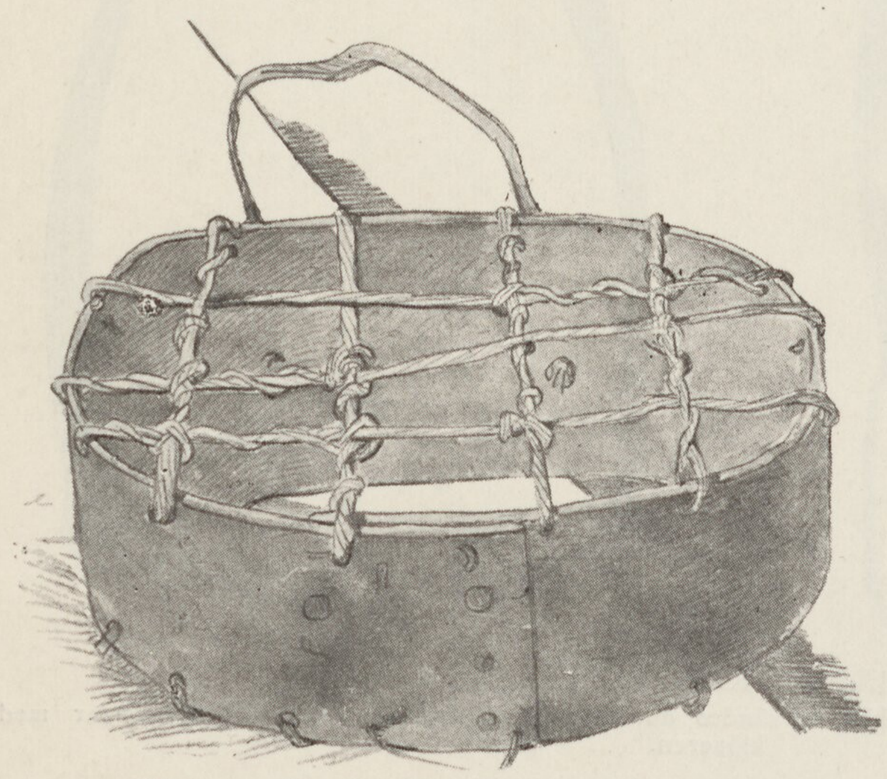

Bild 59. Vanlig Klövjering, s. k. *gisa.*

11:e distriktet.

Lars Larsson Marainen med hustru Ingrid. Äger 70 renar.

Per Larsson Marainen, barn Per, Gustaf, Johannes, Henrik, Nils, Anna och Guttorm. Äger 200 renar.

Gustaf Nilsson Simma med sönerna Henrik och Lars. Äger 200 renar.

Henrik Nilsson Heikka, modern Ella och systern Katrina. Äger 50 renar.

Johannes Henrikson Valkeapää. Äger 30 renar.

Per Nilson Labba (Lauran Pieti) med hustru Anna Maria och barnen Sara, Nils (Porträttplansch XI, bild 1), Per Lars och Margit. Äger 190 renar.

Lars Henriksson Kerttu. Äger 45 renar.

Johannes Knutsson Nutti med hustru Ella och barnen Ingrid och Lars. Äger 90 renar.

Knut Knutsson Nutti. Äger 80 renar.

Jon Knutsson Nutti. Äger 100 renar.

Johannes Johansson Nutti med hustru Ingrid och barnen Maria, Jon och Anna. Äger 40 renar.

Per Johansson Nutti (Johannes Pieti) med hustru Maria och fostersonen Per Nutti. Lappförman. Äger 90 renar.

Änkan Kristina Nutti och hennes dotter Anna. Äger 50 renar.

Johannes Jonsson Orbus med hustru Maria och barnen Elli, Inga, Sara och Johannes; vice lappförman. Äger 120 renar.

Jon Olsson Labba (Nikun Vuolin Jouni) med hustru Anni och pigan Marki Nutti. Äger 200 renar.

Lars Rasmusson Bær med hustru Ingrid, barn Inga och Lars. Äger 100 renar.

Per Johansson Nutti (Joulan Piera) med hustru Greta och barnen Henrik, Nils, Ella och Anny. Äger 60 renar.

Lars Johansson Nutti. Äger 30 renar.

Olov Olson Labba med hustru Brita och barnen Jon, Ella, Inger och Per. Äger 10 renar.

Nils Nilson Idivuoma med sonen Henrik. Äger 60 renar.

Nils Stefanus Idivuoma med hustru Margareta och barnen Nils och Ella. Äger 110 renar.

Nils Nilsson Simma med hustru Elin och sönerna Gustaf och Nils. (Äro norska undersåtar). Äger 90 renar.

12:e distriktet.

Per Persson Prost med hustru Karin, barnen Inga, Jon och Nils. Äger 300 renar.

Detta distrikts förmän äro Nils Tomasson Skum och vice förman Lars Andersson Sikku, tillhörande Saarivuoma lappby i Jukkasjärvi socken, vilken lappby delar distriktet med ovannämnda Lainiovuomalappar.

13:e distriktet.

Johan Nilsson Kitti med hustru Anna Maria och barnen Johan och Margareta; vice lappförman. Äger 250 renar.

Nils Nilsson Kitti med hustru Greta och barnen Lars och Anna. Äger 20 renar.

Henrik Andersson Blind med hustru Ella och sonen Henrik samt drängen Jonas Olsson Labba; lappförman. Äger 290 renar.

14:e distriktet.

Anders Andersson Sombio med hustru Britta och barnen Lars, Gustaf, Per och Margret. Äger 130 renar.

Per Andersson Sombio med hustru Anni Maria och barnen Brita och Anders; biträdande förman. Äger 40 renar.

Bild. 60. KLÖVJEPACKNINGENS »UNDERLAG» FASTBINDES Å RENENS RYGG.

Bild 61. SPAKKA ELLER KLÖVJETRÄET PÅSÄTTES.

Bild 62. FÄRDIGLASTAD KLÖVJEREN.

Per Gustafsson Idivuoma med systern Margreta. Äger 80 renar.
Sara Idivuoma med modern Kristina och sonen Johannes. Äger 55 renar.
Henrik Persson Labba med hustru Ella och sonen Tomas. Äger 80 renar.
Per Johansson Labba med hustru Karin och barnen Petter och Ella.

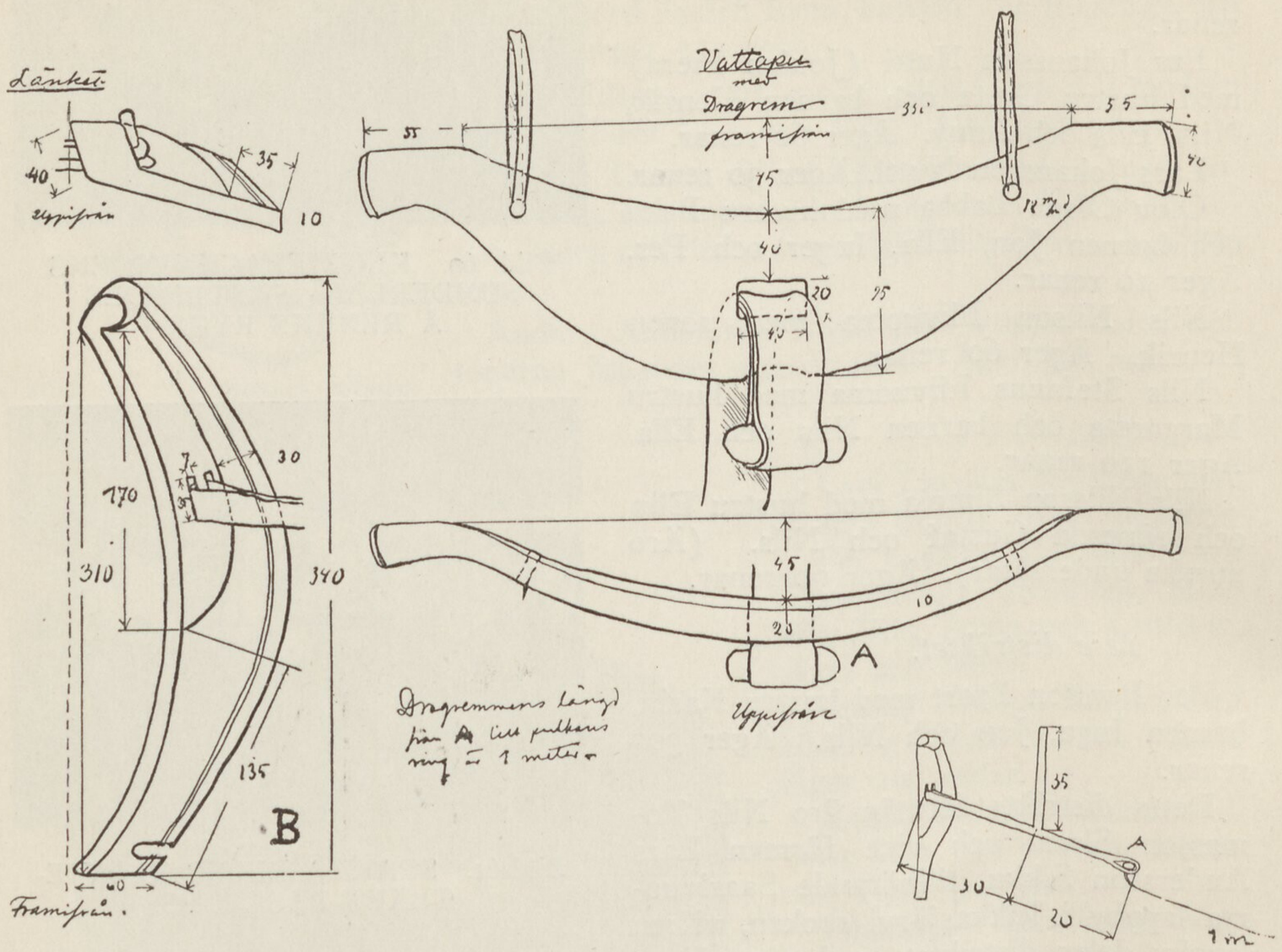

Bild 63. UPPMÄTNINGSRITNING AV TRÄDELARNA Å RENENS SELDON.

Detta distrikts förman är Nils Person Kanna, dess vice förman Nils Henriksson Partapouli, båda från Saarivuoma lappby inom Jukkasjärvi socken, vilken delar 14:e distriktet med ovanstående lappar.

24:e distriktet.

Salemon Hendriksson Piltto med hustru Maria. Äger 18 renar.
Henrik Persson Piltto med hustru Sara. Äger 10 renar.
Per Jonsson Piltto med hustru Kristina och barnen Margareta, Edvin och Inga; lappförman. Äger 120 renar.
Henrik Jonsson Piltto med hustru Ella och barnen Johannes, Maria och Lars. Äger 70 renar.
Anders Andersson Piltto med sin mor Kristina Piltto. Äger 100 renar.
Änkan Ella Hotti med dottern Inga. Äger 40 renar.
Guttorm Guttormson Omma med hustru Anna Maria och sonen Henrik; vice lappförman. Äger 100 renar.
Jakob Larsson Hotti med hustru Kristina och fosterdotter Mikiana Piltto. Äger 50 renar.

Knut Persson Nutti med hustru Ella och barnen Per, Kristina, Nils, Ella och Henrik. Äger 90 renar.

Änkan Maria Palopää med dottern Ella. Äger 150 renar.

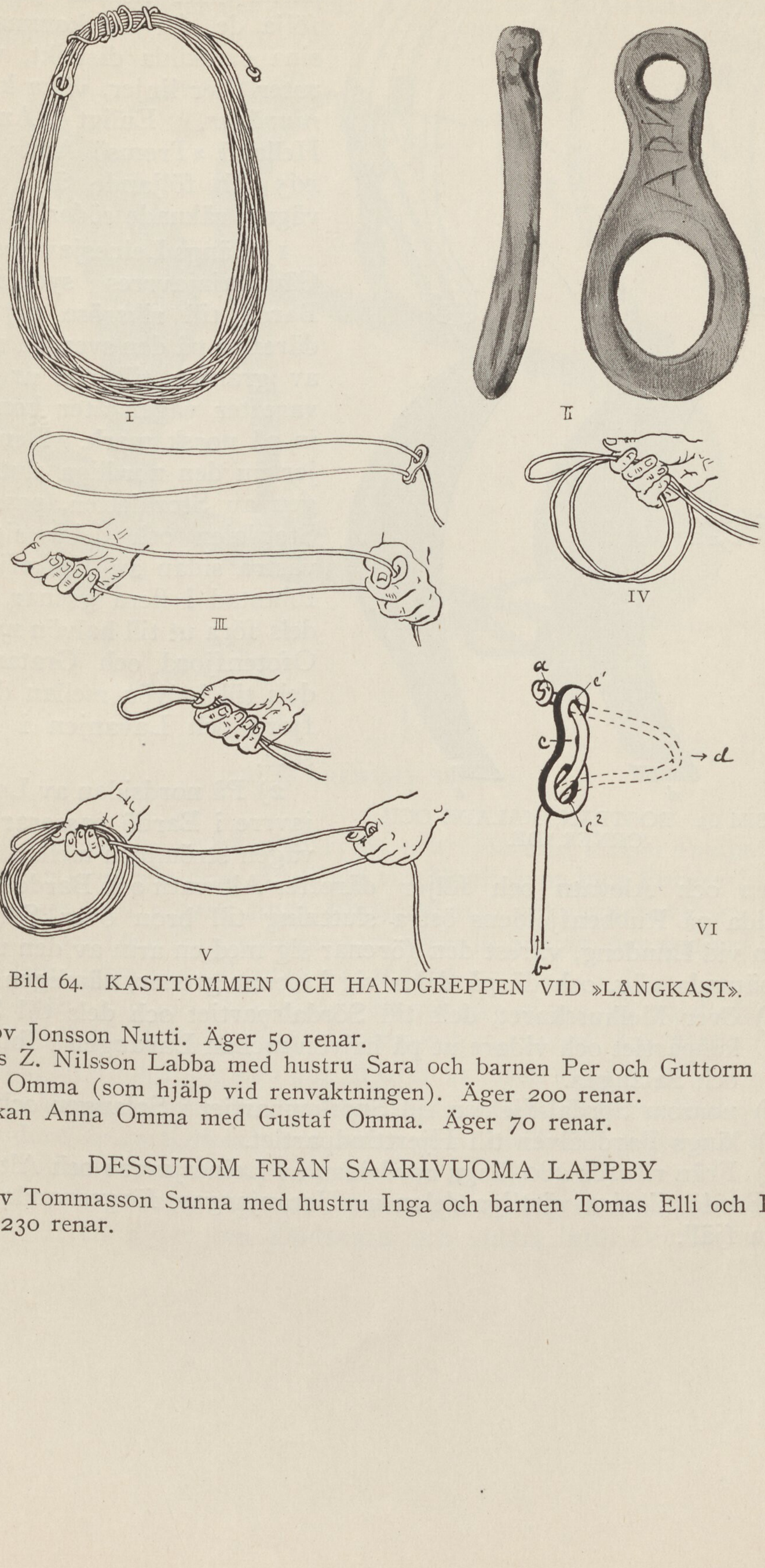

Bild 64. KASTTÖMMEN OCH HANDGREPPEN VID »LÅNGKAST».

Olov Jonsson Nutti. Äger 50 renar.

Nils Z. Nilsson Labba med hustru Sara och barnen Per och Guttorm samt Anna Omma (som hjälp vid renvaktningen). Äger 200 renar.

Änkan Anna Omma med Gustaf Omma. Äger 70 renar.

DESSUTOM FRÅN SAARIVUOMA LAPPBY

Olov Tommasson Sunna med hustru Inga och barnen Tomas Elli och Inga. Äger 230 renar.

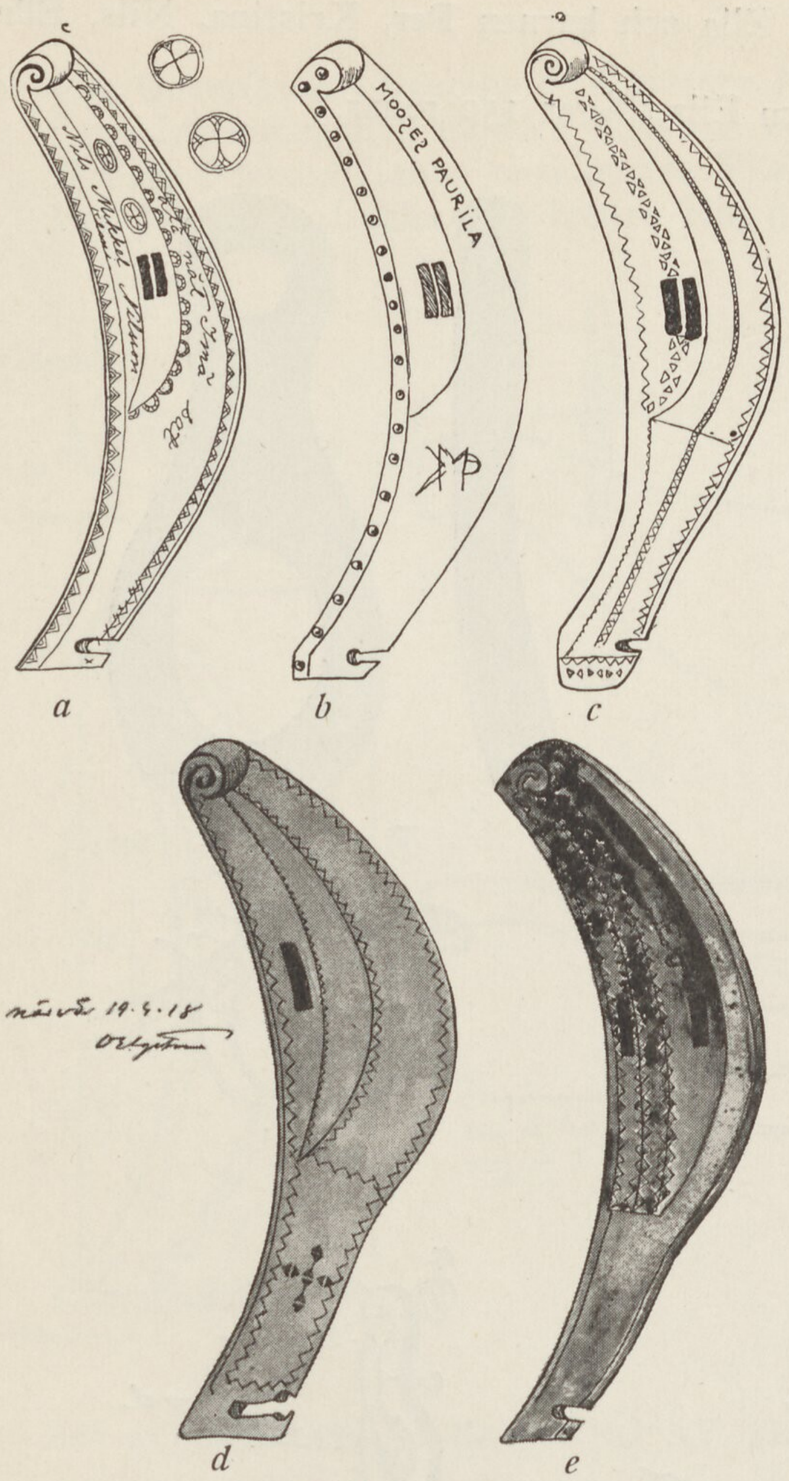

a *b* *c* *d* *e*

Bild 65. BOGTRÄN, MÅLADE OCH ORNERADE.

Flyttningsvägar. a) Inom Norge. Då Karesuandolapparna nått norska gränsen följa de, för att komma till sina särskilda distrikt, vissa ruter eller linjer, vilka kallas *renvägar*. Enligt Amund Helland »Tromsö Amt», *sid. 265* och följande, äro dessa vägar, räknade söderifrån:

1) Längs Leinesjavrres och Gävdnajajavrres sydsida i Bardö till riksröse nr 275, därefter på den svenska sidan av gränsen till rös nr 271, varefter vägen åter kommer in på norsk mark. Den följer nu den nordliga sluttningen av Storkletten, passerar Stordalen och delar sig på västra sidan av Melkefjeld i Ibbestad i flera grenar, som dels föra ut till halvön mellan Ofotenfjord och Gratangen, dels till halvön mellan denna fjord och Lavanjen i Ibbestad.

2) På nordsidan av Leinesjavrre i Bardö passerar renvägen strömmen mellan detta vatten och Alevatn och följer därefter Altevatn och Bardöälvens sydsida på Rubbenfjeldens östra sluttning till bron över Sørdalsälven vid Lundeng, varest den förenar sig med en arm av den under 3) nämnda väg, och därpå delar sig i trenne grenar, nämligen

a) över Melhusskaret, dels till Sördalspartiet och dels till Snørkenpartiet och vidare ut på halvön mellan Lavangen i Ibbestad och Salangen.

b) norrom Sørdalsfjelden till Snørkenpartiet i Salangen och

c) längs Bardöälven till Hjerttindpartiet.

3) Från riksrös 280 längs nordsidan av Leinesjavrre och Altevatn till Bardö till den västliga delen av Uccanjargas, förgrenande sig i detta fjäll.

Mot söder står som förut nämnt denna flyttningsväg vid Lundengbron i förbindelse med nr 2.

Mot norr utsänder den grenar in i Istind och Isdalsstindpartiernas betesmarker i Maalsälven, går över Bardöälven vid Fosmo och Ru-

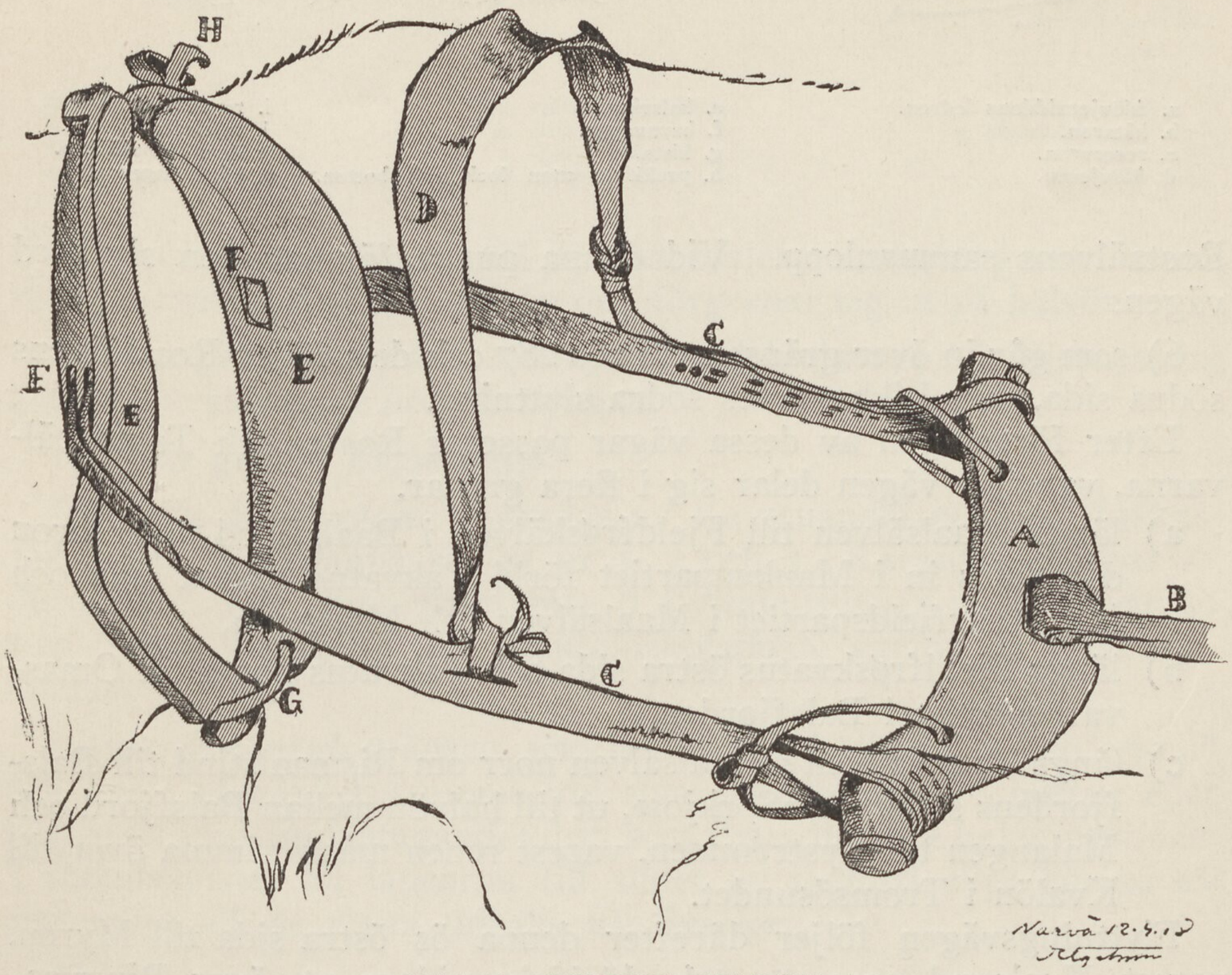

Bild 66. RENENS SELDON.

stad i samma socken eller »herred» och vidare in i Hjerttindpartiet. En annan gren går över Andfjeld vid Maalsälven mot Finfjordseidet i Lenviken och vidare längs Finfjordvatn, vid vars nordliga ända den delar sig i två förgreningar som föra till Senjen, den ena vid Løkhelle, den andra vid Gibostad i Lenviken.

4) Från nr 3 vid Gamasjok i Bardö går vägen på nordsidan av Kistfjeld i Maalsälven längs Vuomajavrre, varest den förenar sig med den flyttningsväg som går in över gränsen vid rös 281.

Från Vuomajavrre går den över Jerdneaasen söder om Stallovaare och vidare längs Kirkesdalens södra sida, intill den söder om Istinderne i Maalsälven förenar sig med nr 3.

5) Vid riksröse nr 285 i Maalsälven går en väg in efter östra sidan av Diviälven söder om Dødevatn och vidare intill Diviälvens och

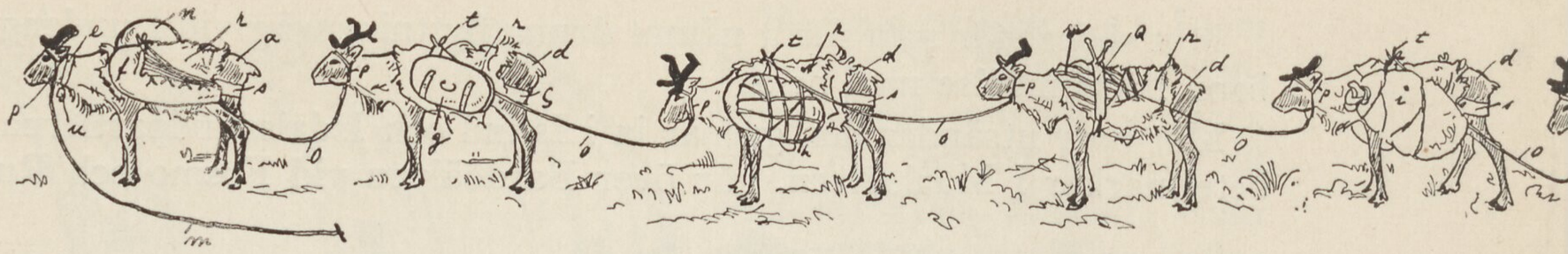

a. klövjeraiddons ledren.
b. kåtaren.
c. reservren.
d. klövjeren.
e. halsring.
f. barnvagga.
g. kista.
h. packkista utan lock och botten.
i. renhårsäck.
j. mjölsäck.
k. de s. k. »bäljet».
l. kåtastängerna.

Rostaälvens sammanlopp. Vid denna punkt förenar den sig med vägen,

6) som går in över gränsen vid rös 287 och dels följer Rostaälvens södra sida, dels Likkavarres södra sluttning.

Efter föreningen av dessa vägar passeras Rosta- och Tamokeälvarna, varefter vägen delar sig i flera grenar.

a) längs Maalsälven till Fjeldfrøskälven i Baalsfjord, över bron därstädes in i Maukenpartiet förbi Takvatns västra sida och in i Maarfjeldspartiet i Maalsälven och Malangen,

b) längs Fjeldfrøskvatns östra sida och Takvatns norra till Omasvarrepartiet i Balsfjorden,

c) längs Tamokälven i Maalsälven norr om Rismaalstind till Balsfjordens södervik, »Sørkjos», ut till halvön mellan Balsfjord och Malangen till Rystrømmen, varest renen måste simma över till Kvalön i Tromsösundet.

Flyttningsvägen följer därefter denna ös östra sida till Myren, varest Kvalsund passeras och därifrån vidare ut över Ringvassöy.

7) Över gränsen vid Riksröse 289 i Maalsälven längs nordsidan av Rostaälven, på bägge sidor om Blaabärsfjeld in i Tamokpartiet vid Balsfjorden varest den med sidovägar står i förbindelse med nr 6 och 8.

8) Över gränsen vid Riksröse 292 på gränsen av Maalsälven och Lyngen, längs Signaldalens östsida i Lyngen, därefter på sydsidan av Vidjik till Øvergaard på Balsfjordeidet, varefter »eidet» passeras och vidare ut till halvöarna mellan Bals- och Lyngenfjord.

9) För de renar som från Kitdalen i Lyngen söka sig ut till de yttre halvöarna mellan Lyngenfjord och Ulfsfjord går vägen längs stranden av Storfjorden till Njallavarre i Lyngen, på vars västra sidan vägen går in i Lyngdalen. Härifrån går den genom Ruksisvagge över Kvalviksdalen och över Goalsevarre till Lyngseidet, där-

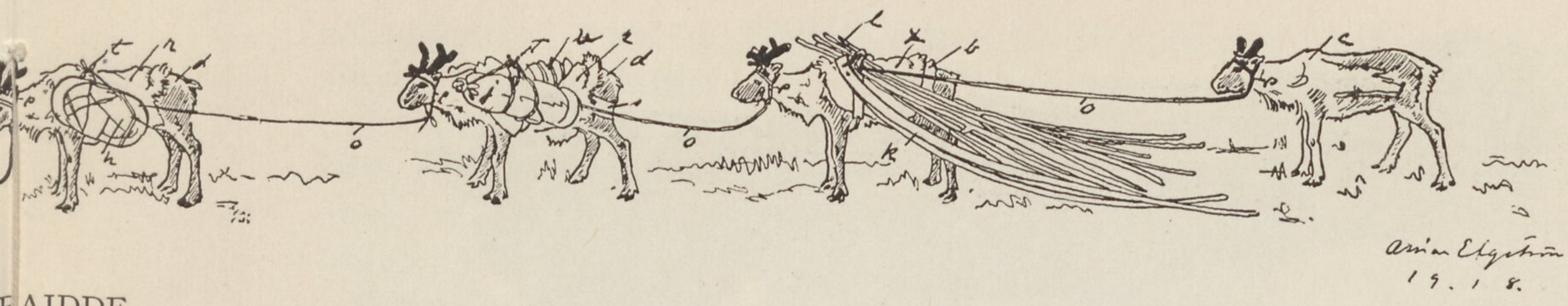

Arvid Ekström
1918.

m. ledtöm.
n. badgryta.
o. föreningstöm.
p. grimma.
q. ridsadel för barn.
s. bakrem.
t. klövjesadel.
u. bjällra.
v. underlag av tyg.
x. kåtaduk.

ifrån över Rottervikaksla till Tytebärsdalen i Lyngen genom denna till Jägarvatn i Karlø, varifrån den förgrenar sig ut på halvön.

10) Längs Coappejokka, Gallajavrre, Galgojavrre och Rippojavrre genom Lavkkavagge ned till Lyngen,

11) Går genom Biçusvagge.

Icke alla dessa vägar användas av Karesuandolapparna. Jukkasjärvilapparna begagna sig av nr 1, 2 och 3. Karesuandolappar av de övriga. Det finns ytterligare 6 flyttningsvägar norr om nr 11 men dessa begagnas av Kautokeinolappar, varför de icke uppräknas.

Lapparna övergå gränsen, som jag nämnt, i allmänhet den 1 juni* och äro i allmänhet framme vid sina sommarvisten i början eller mitten av juni, undantagandes dem som flytta dit före kalvningstiden. I sommarvistet bli lapparna till slutet av augusti eller början av september, då de flytta tillbaka till Sverige,

Flyttningsvägar. b) Inom socknen. De flytta ej på en gång. Ha de samma flyttningsväg låta de ett par dagar gå mellan var flyttning, för att i någon grad förhindra hjordarnas sammanblandande. Vädret är oftast miserabelt, snöstormar omväxla med häftiga regnväder; dimma o. s. v. förekomma ofta och lapparna ha fullt arbete att något så när hålla sina hjordar samlade. Helt går det ej, flockar av renar skilja sig från hjorden och ge sig utan vaktare vidare till sina betesställen, andra sluta sig till främmande hjordar o. s. v. Därför företaga lapparna den s. k. renskillningen innan de övergå gränsen. Denna skillning försiggår i s. k. *gärden,* (om dessa se kap. X »*Om förvaringsbyggnader*», avdelning *Rengärdena).* Norrmännen se ej med blida ögon på lapparnas flyttningar. Man får klar inblick i detta, vid genomläsandet av Amund-Helland »*Tromsö Amt*», sid. 267 t. o. m. 278.

---

*De hjordar, som kalva på öarna, gå över gränsen redan i början av maj.

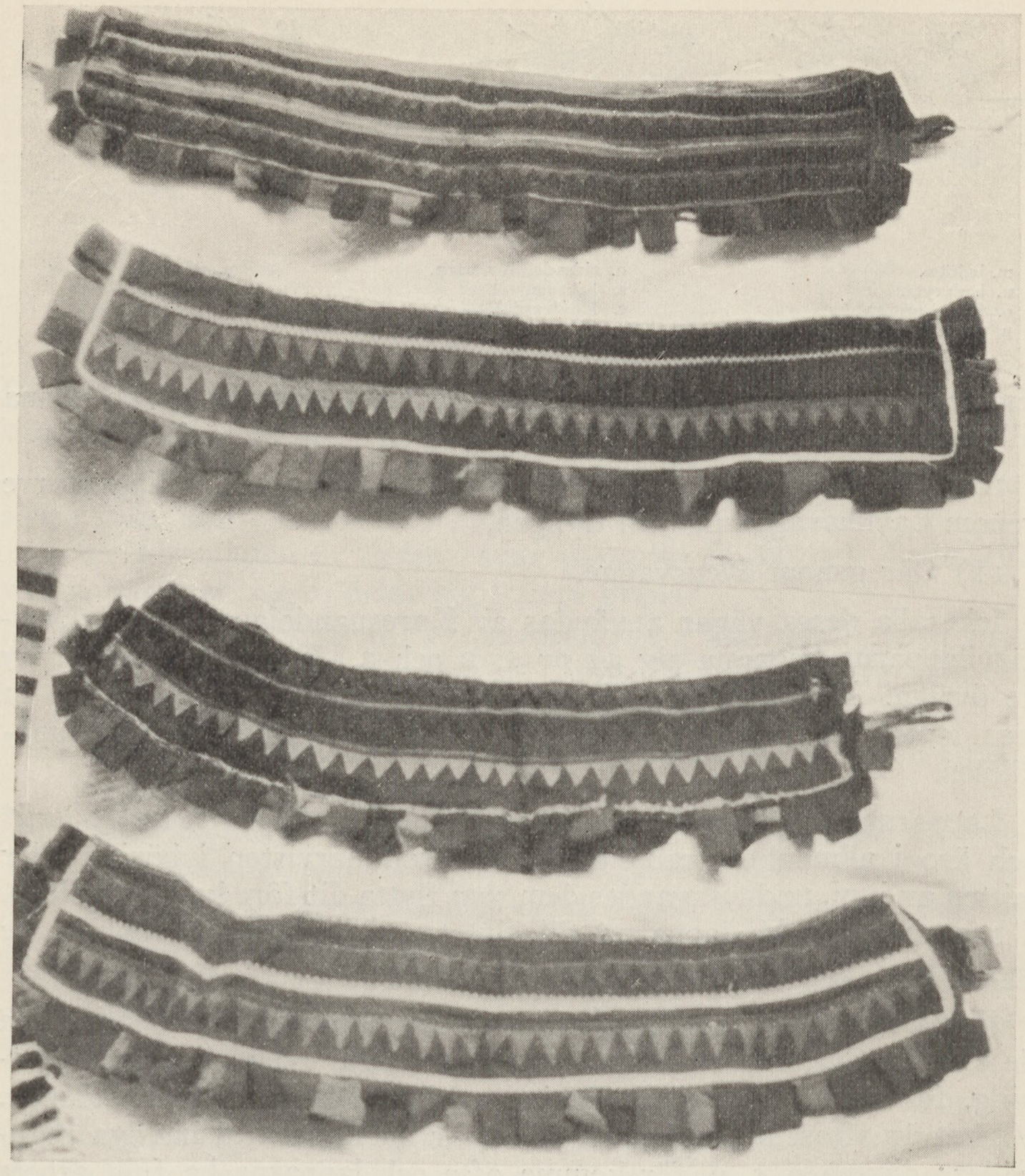

Bild 67. RYGGREMMAR ATT ANVÄNDAS VID HÖGTIDLIGARE TILLFÄLLEN.

Men, om stridigheterna mellan de bofasta och lapparna, vare sig det är i Norge eller Sverige, är något jag varken kan eller vill skriva om. Det ligger icke heller inom denna boks plan, att redogöra för dessa förhållanden.

Uppifrån gränsen flytta lapparna i korta dagsmarscher nedåt landet. Köngämä lappby övergår gränsen på sträckan mellan Riksröse 287, t. o. m. 296. Lainio-vuoma mellan 284 och 287. Några av staten utpekade vägar, såsom i Norge, följas ej på flyttningen inom socknen. I allmänhet gäller dock, att Köngämälapparna flytta längs

Köngämäälv samt i fjällen norr om Rostojaure österut. Lainiovuomalapparna längs södra sidan av samma sjö samt sedan utefter Lainioälv till sockengränsen, varefter de gå in på Jukkasjärvi sockens område. Samtliga lappbyar skola innan den 1 december vara öster om en gränslinje, kallad besparingsområdets västra gränslinje. (Bild 35.)

Gränslinjen går från Linakurkkio strax sydväst om byn Mauno i nästan sydlig riktning, ett stycke från Ainettijoks västra strand till Mustavaare. Följande västsidan av detta fjäll, går gränsen vidare på östra sidan av Studriavie till sockengränsen. Köngämä lappbys lappar vandra sedan i sydostlig riktning och vistas i den östra delen av Karesuando socken samt i norra delen av Pajala (ned till Parjajoki) till den 24 mars, då de övergå besparingsområdets östgräns. Denna gräns går, från öster räknat, från Palojuensun vid Muoni älv via sjöarna Paitasjärvi via Ruodosniemi västerut till Idivuoma. Inom besparingsområdet få de vara så länge renarna vilja, vanligen börjar flyttningen mot väster i medio av april eller början av maj. De som hava renar, vilka bruka kalva på öarna i Tromsö Amt, låta vajorna nu drivas så fort ske kan, till Norge och flytta själva med raidderna efter.

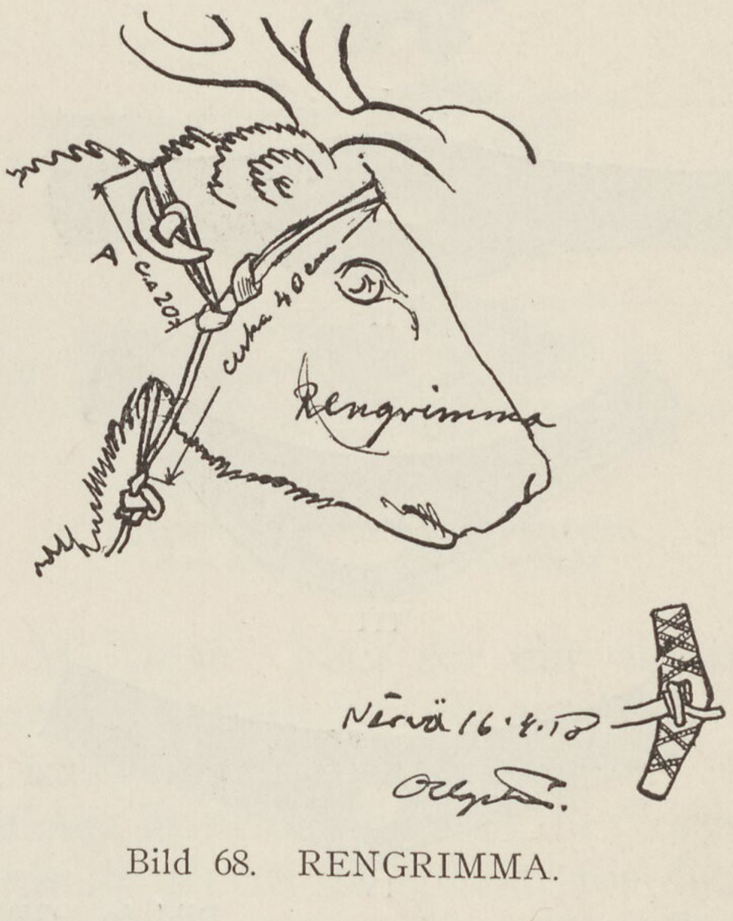

Bild 68. RENGRIMMA.

Lainiovuoma byalag bliva i sydöstra delarna av socknen och närgränsande delar av Pajala under vintern.

Renarna gå ibland ända ned till Kangos, nära Junosuando. Lainiovuomalapparnas besparingsområde är området från den punkt där sockengränsen skär Lainio älv och sedan vidare norrut till Rostoenos och Taavaenos utlopp i Lainioälv. Besparingsområdets västgräns är linjen från detta utlopp och snett ned till Taavajärvi och sockengränsen.

Den 24 mars få Lainiovuomalapparna övergå besparingsområdets östgräns. I likhet med Köngämälapparna skicka de *sidor**, vars vajor skola kalva på öarna, dessa i ilmarscher före raiderna. Visar en hjord tecken till att vilja byta betesplats eller om detta är behöv-

* Byalag, om denna sammanslutning se: J. Otterbech *Kulturværdier hos Norges Finner,* sid. 33, rad 14 o. följ.

ligt sändes ibland en eller ett par lappar i förväg för att undersöka betesförhållandet.*

Den väg hjorden trampar under vandringen kallas *Jävdahakk*. I spetsen för renhjorden går, som förut nämnt, den s. k. *biello-boatso***,

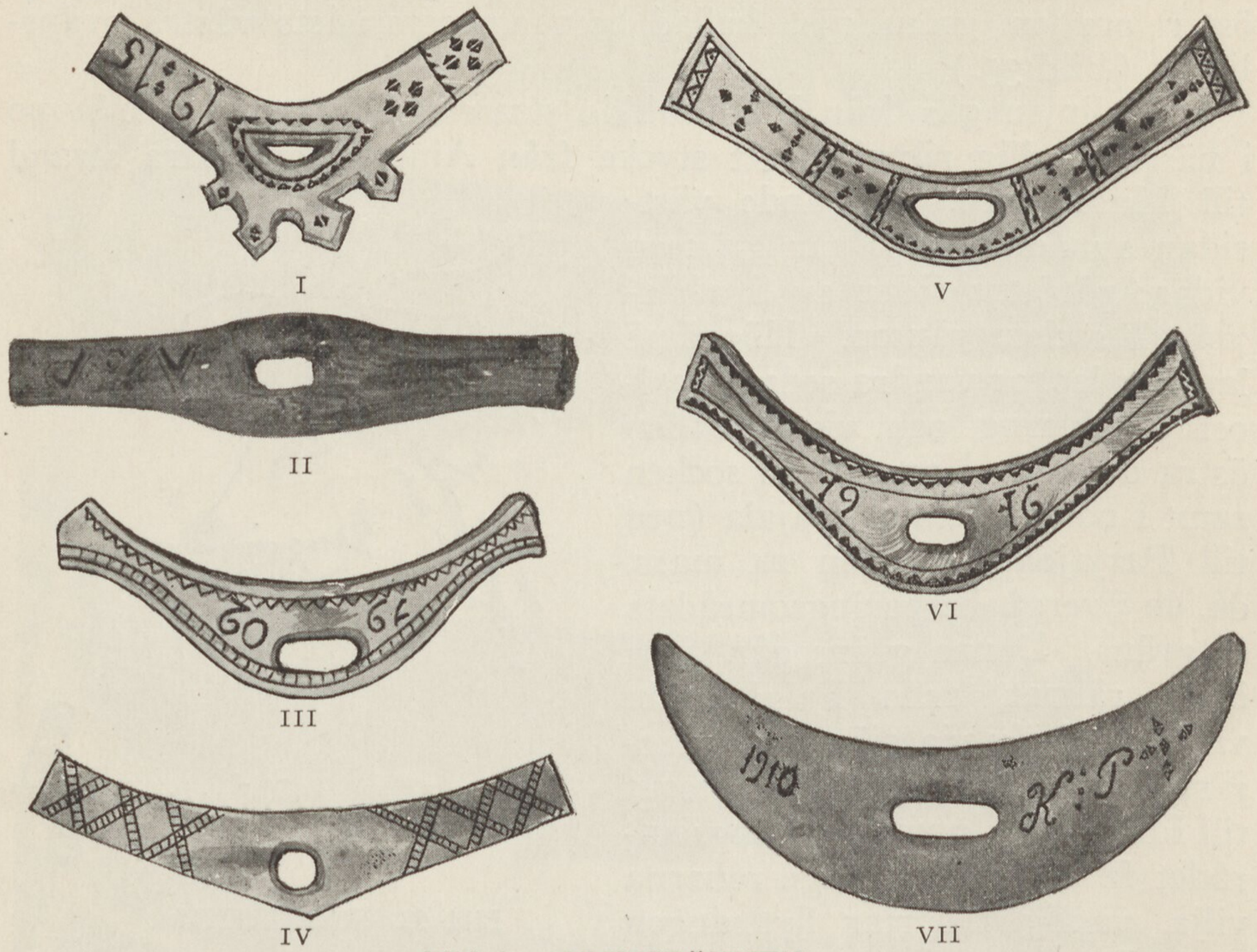

Bild 69. GRIMSPÄNNEN.

Lapparna flytta gärna om nätterna. »Renarna tycka om att springa i månsken», säga lapparna.

Flyttningståget ordnas alltid efter vissa fastställda regler. Först kommer den som leder biello-boatso, och därpå själva hjorden (bild 40), följda av ett par pådrivare och hundarna. I dessa spår färdas då *raiddon* = raden av renar spända för pulkor. Vidare om *raiddon* se »*Kördonen*». Framkomna till den plats, renarna skola avbeta, (detta avses flyttningar vintertid) skida kvinnorna till skogs för att hugga golvris medan karlarna skotta undan snön och resa kåtan. Vidare om vinterboplatsen se kap. VII, avdeln. »*Boplatsens utseende*». På en sådan plats stannas i regel en längre, eller kortare tid, beroende på betestillgång.

---

* Oftast veta dock lapparna av väderlek o. s. v. själva, vilket betesområde som är lämpligast att flytta till.

** Den biello-boatso som ej behöver ledas, är rätt sällsynt och betingar ett högt pris. Oftast får den främsta renen ledas av någon som då skidar i förväg.

Under flyttningen uppåt fjällen stannar man ej längre än en dag eller två på samma plats. De lappar som flytta längs Köngämä övernatta ibland uti fjällstugorna, se bild 44. Längsta uppehållet göres vid norska gränsen där ombytet av vinter till sommarviste försiggår, där pulkorna uppläggas och där slädraiddon förvandlas till klövjeraiddo för den fortsatta färden ned till norska kusten.

Över älvar och smärre vattendrag färdas lapparna antingen i lånade båtar, som uppe vid Kommajokk, där en del flyttningsvägar tillhörande 21:sta, 5:te m. fl. distriktens lappar sammanlöpa, eller ock vadande. Kalvarna bäres eller fraktas över i båtar. För att få renhjorden i vattnet måste oftast lappen gå i en båt och draga *Biello-boatso* till sig. Har bara den kommit i vattnet följa de andra renarna villigt efter, bild 39. Även över sunden mellan öarna i Tromsö Amt färdas renarna simmande, se bild 17 av simmande renhjord av lappgossen M. Udsi. Man ser hur »lokalrutens» ångare måste vänta, medan renhjorden övergår sundet.

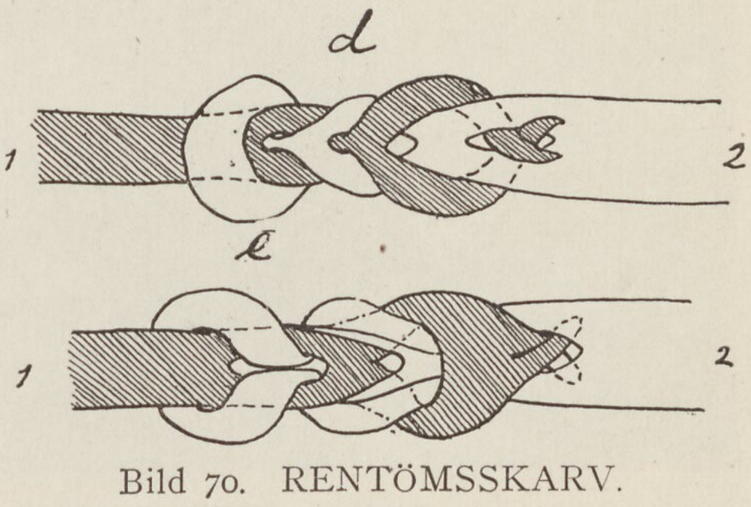

Bild 70. RENTÖMSSKARV.
Knutar och skarvar på rentöm.
d = ovanifrån e = underifrån

Om flyttningen ned till norska kusten skriver Turi sid. 48.*

»Och på så sätt färdas de över många älvar och komma till Norge, men mycket besvär och många faror är det att gå igenom för dem, som låta kalvningen försiggå på gränsen — men», tillägger han helt filosofiskt, »flyttningsvägarna äro ju inte lika överallt.»

När så lapparna nått trädgränsen, »så är», skriver Turi vidare, »fjällbjörkarna sådana att barken lätt avrives (ett tecken på vår) och då längtar hjorden efter skogen, varest där är lugnt och gräs. Renen vet allaredan på avstånd var det finns gräs i skogen och då fruktar den inte hundarna, inte människorna, om man också slår den i huvudet. Därför brukar man vara tvungen att bräcka hornen till hälften på de värsta klövjerenarna, så att de ej kunna springa, emedan det gör ont i de nya hornen som äro halft utvuxna och varifrån blodet strömmar när de brytas utav.

Och på detta sätt håller man dem (renarna) tillsammans tills man kommit till bestämmelseorten. Men när man då kommer till skogen så springer de ju i full fart in i densamma för att få gräs.

Och när lapparna om våren komma över högfjällen, varest det har varit kallt och mycket snö och icke mycket barmark, men dock så

---

* *Muittalus samid birra.*

Bild 71. JUST INNAN SELDONEN PÅSÄTTES.

mycket att renen har kunnat leva och när de komma till Norge, så de kunna begynna att se *havskoverne* (de norska skogarna) och i dem är gräs och löv, då är det så skönt och härligt, tycker lappen. Och när de komma närmare så att de höra göken och alla fåglarna som efter lapparnas sinne äro glada så börja de att joika.*

Karesuandolapparna joika sällan, men ovanstående skildring gäller i sin helhet även dem. »Man blir så glad, att man sjunger», sade lappmannen Johannes Nutti, »då man ser skogarna och havet.»

Det är ett besvärligt liv de föra, dessa lappar, och hårt och ansträngande. Allt beror på vädret. Med *skare* och *flen* följer oår, lagom snö och frånvaron av de ovan uppräknade svårigheterna för renen giva goda tider.

Vintern 1918—19 var en god vinter. Vintern förut var sämre. Lappfogde Holms totalomdöme om 1918 är, enligt hans rapport till K. bfh.: »Det var ett *gott* år för de lappar, som vintern 1917—18 i tid flyttade ned till de långt ned liggande trakterna, men *dåligt* för de lappar, som av en eller annan orsaks skull kvarstannade i fjällen. Året skulle blivit ett av de allra värsta, om inte de flesta lapparna förmåtts till den långa nedflyttningen.»

Endast nödtvång kan förmå lapparna till en dylik flyttning. En av de förnämsta orsakerna till obenägenheten, är fruktan, att renarna

* Sjunga.

Bild 72. RENEN SELAS.

skola göra skada på de bofastas hö och lövhässjor och därav följande stridigheter. Enda botemedlet mot dessa tvister är, enligt lappfogde Holms förmenande, att lador uppföras på alla mera betydande ängar. Utredning härom pågår också.

Lappfogden påpekade vidare i sin rapport, ur vilken ovanstående omdöme är hämtat, hurusom »renstölder från de bofastas sida mångenstädes bedrives». Vidderna och skogarna äro stora, stölderna kunna därför begås utan att vittnen finnas. »Vissa trakter av distriktet äro ytterst fruktade av lapparna. Sådana trakter äro t. ex. alla byar utefter Kalixälvens källsjöar.* De under senaste åren här stulna renarna kunna räknas i hundratal. I Lainio anträffades hos en mindre handlande ej mindre än 18 renhudar med renmärken, vilkas ägare ej sålt en enda hud.

Förhållandena i Norge under året ha varit drägliga och särskilt höga skadetaxeringar ha ej förekommit.

Renstölder förekomma dock även här i stor utsträckning.

Köngämälapparna ha rätt allmänt haft sina renar på finska sidan om gränsälven. Men här ha flerfaldiga gånger förlorats hopar av djur, genom att den finska länsmannen tagit dem i beslag. De finnar som bo mittemot Karesuando äro allmänt fruktade rentjuvar, som föra massor av kött till handlandena i Karesuando eller till Norge. Dessa handlande äro ett stöd för rentjuvarna, i det de utan

* Detta gäller blott Jukkasjärvilapparna.

urskillning inköpa allt de komma över. Sorgligt nog är det i Karesuando svenska uppköpare som hjälpa de finska tjuvarna.»

Det är beklagligt, att »ordningsmakten» i dessa trakter ej är stark nog att företaga ett verkligt ingripande. Riktigt polisväsende finnes icke och rentjuvar och uppköpare äro oftast släkt. Lapparna själva veta nog ofta av var både tjuven och uppköparen äro att finna, men fridsam som han är, tycker han det är »onödigt» att bråka. Han är ju ibland rent av *tvungen* att stå på god fot med den handlande han vet har uppköpt hans stulna kött, av den grund, att han är beroende av handlanden vid sina inköp av mjöl, socker och annat, han behöver till sitt livsuppehälle.

På tal om dessa småhandlare som marodera i byarna, kan det vara på sin plats att omnämna, att det här och var inte skulle vara så utan sina goda sidor, om det företogs en gallring inom kåren på juridisk väg.

Bild 73. HUR RENTÖMMEN HÅLLES I HANDEN VID KÖRNING.
a. med handske, b. utan handske.

a *b* *c* *d*

MANSMÖSSOR.

a) Sommarmössa. } Karesuandomodell.
b) Vintermössa }
c) Vintermössa, ny form. } Koutokeinomodell.
d) » gammal form }

KAP. III.

Renen. *Inledning.* Renen är lappens allt i allom, den lämnar honom kött till föda, skinn till kläder, den drar den släde han åker i och hans tillhörigheter på flyttningarna.

Namn. Renens vetenskapliga benämning är *Rangifer tarandus.* Lapparna kalla den i allmänhet *podjo.** Dessutom finnes en massa olika namn som äro hämtade från olika förhållanden vid födseln, parning, moderns förhållande till kalven, från hårbeklädnadens färg och beskaffenhet, från hornens form, från kroppsform och kroppsfel, från egendomliga egenskaper och från den olika användning lapparna hava för djuret ifråga.

Könsnamn.

Kalv kallas *miesse,* en dräktig renko *miesse-alddo,* 1 års kalv kallas *tjärmak* (bild 38).

2 år gammal kallas renen, hanen *varek,* honan *vuonajalgat,*
3 » » » » » *vuobers* » *rodno,*
4 » » » » » *goddas* » *alddo,*
5 » » » » *goaistus* eller *goassotas,*
6 » » » » *makan,*
7 » » » » » *nammalapag.*

Honrenen får inga nya namn efter tredje året.

Rentjur kallas *sarves.*

Kastrerad tämjd hanren *härgge — härk.*

Vildren *godde.*

Kastrerad otämjd hanren efter första kastreringsåret *spailek.*

Tamren *boatso.*

Otämjd rentjur *odamag.*

Den starkaste rentjuren vid parningen kallas *aidnavalddo.*

Brunstig rentjur *ragak.*

---

* Dialektform för Poatjo, norm.: *boatso.*

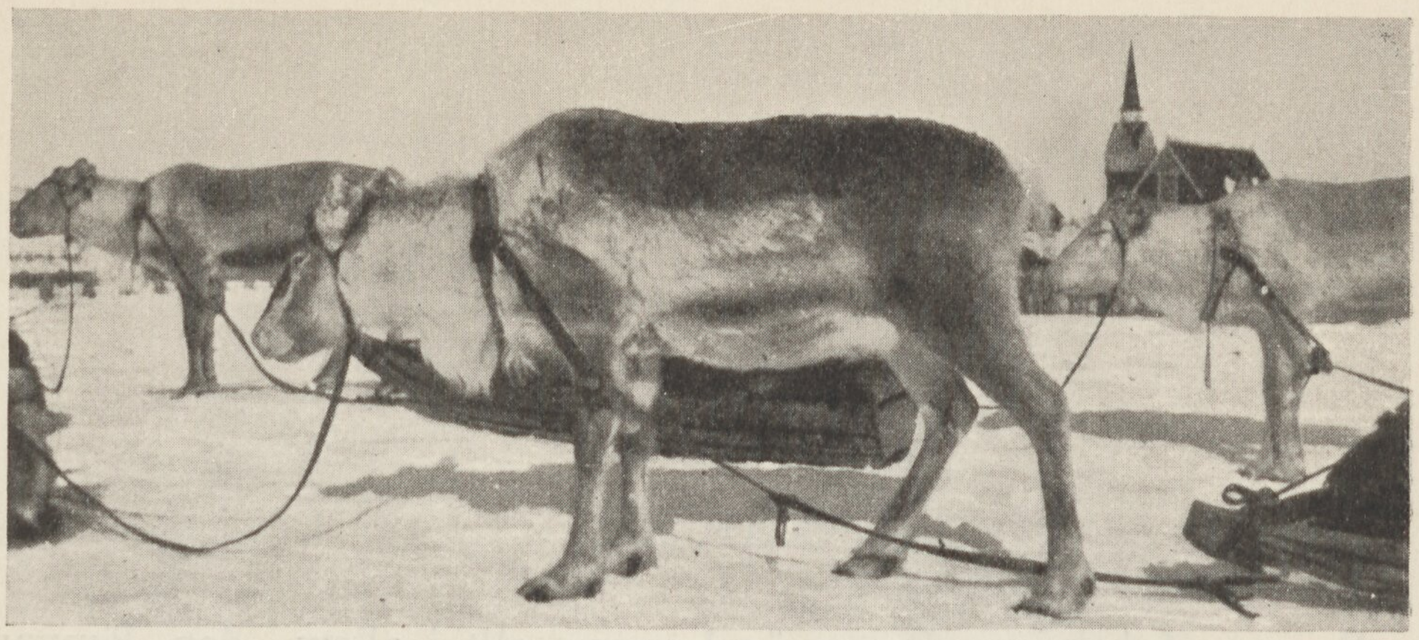

Bild 74 a. VANLIGT SELAD REN.

Den rentjur, som av fruktan för de större djuren, ej vågar närma sig honorna, benämnas *sarak*.

Rentjur som springer omkring och söker honren kallas *Tjuödhdhe*.

Kastrerad ren kallas *gaskek* tills våren kommer.

Honren i allmänhet *simle* (norska).

Ofruktsam honren *stainak*.

Honren utan kalv ett år *rodno*.

Honren som förlorat kalven *tjoavtjes*.

Honren som före kalvningen söker till det ställe hon är van att kalva på, kallas *batte*.

Den honren som helst vill gå ensam kallas *nirro*.

Den renko som är orolig under mjölkningen kallas *skindeg*.

Om renkon har ovanan vilja kullsparka *nappen* eller mjölkkärlet under mjölkningen kallas hon *napperoggan*.

Suoppa kallas den renko som ej vill veta av sin kalv.

Benämning efter utseende m. m.

Helvit ren kallas *jievjaboatso*.

Ganska vit ren *tjeskis-jevja*.

Gabba en ren med vita eller svarta klövar.

Gråa renar kallas *ranat*.

Gråvit ren *ranat-jevja*.

Den ren som inte gnidit huden av sina horn kallas *namme-härggen*.

Kullig ren kallas *jolle-härggen,* honren *jolle-alddo* eller *nulppo*, bild 42.

Vanlig honren med ett horn kallas *abmel*.

Renar som aldrig få horn kallas *goalla*.

Bild 74 b. REN MED RYGGREM.

Benämning efter användningen.

Raiddo-härgge, renar som draga lastade slädar, förda i rad efter varandra.

Den ren som bindes bakom släden för att stoppa farten under körningen kallas *tjoanohas.*

Varre-härgge, reservren.

Lat körren kallas *jasgak.*

Ren som går dåligt (*vacklar i gången*) kallas *lidnjaboatso.*

Ravnot är en ren som lägger till krafterna under dragningen.

Lättstyrd ren kallas *rievtag.*

Körrenarna ha dessutom en massa speciella namn som t. ex. *ranis, nulppo, rievtag, gavlok, goppesalgge, doallehärgge* o. s. v.

Utseende och färg. Renen är ett idisslande, hornprytt djur av hjortsläktet, liknar hjorten rätt mycket men är klumpigare, håller huvudet, som är större än hjortens, mera lågt. Som skulderbladen sitta rätt högt, får den liksom en puckel, vilket ökar dess klumpiga utseende.

Under hakan hänger en tofs av hår: *njavve.*

Under svansen, som knappast är 15 cm. lång, finnes en vit plätt.

Renens vanligaste färg är den gråbruna, men även helvita renar finnas. Lapparna vilja gärna ha några djur med denna färg i sin hjord, den kan då lättare urskiljas på långt håll emot fjällsidorna. Kalven är vid födseln rödaktig, med en svart rand längs ryggen. Denna hårbeklädnad faller dock av vid höstens inbrott och de nya håren bli mörkgrå med inslag av brunt. Den fullväxta re-

Bild 74 c. REN I SKAKLAR.

nen fäller på våren sina hår och ju närmare det lider mot sommaren ju gråare bli de, tills alla håren fallit av och de andra utvuxit, vilka bli ljusgrå och glatta.

Vanligtvis är renskinnets färgfördelning sålunda:

Huvudet, ögonpartiet mörkast, nosen och halsen vit. *Bringan* vit. *Bålen* mörkast på ryggen, från bringtrakten blir den ljusa färgen mörkare ju längre den kommer in på bålens sidor. *Buken* är vit liksom undersidan av svansen och ändan. *Benen* mörka, men ha vid övergången till klövarna en vit ring.

En och annan ren kan även vara fläckig. Vita renar ha ibland en stor, helsvart fläck på ryggen.

En kalv är ej mer än 50—60 cm. hög, en fullvuxen ren har ungf. följande mått. Från hornrot till svansspets 99—128 cm, höjden på benen 80 cm. Höjden från ryggrad till marken 120 cm. Huvudets längd 30 cm.

Vildrenen, *godde,* var i allmänhet större och grövre än den tama renen. Numera finnes ej inom Karesuando socken några vilda renar.

Horn och klövar. Renen är prydd med en hornkrona, som på hanarna äro omkring 75 cm. hög, bild 45. Hornen äro riktade bakåt och uppåt, från mitten framåtböjda och försedda med taggar bakåt. Ovanför pannan sticker en spadlik horngren fram som är svagt grenad,

ibland tvenne, och då olika formade. Hornspetsarna äro hoptryckta och fingerdelade. Honorna ha mindre och finare horn än hanarna, ibland endast ett, mera sällan är renen hornlös, fast sådant även förekommer.

Bild 75. DE VANLIGA SLÄDTYPERNA.

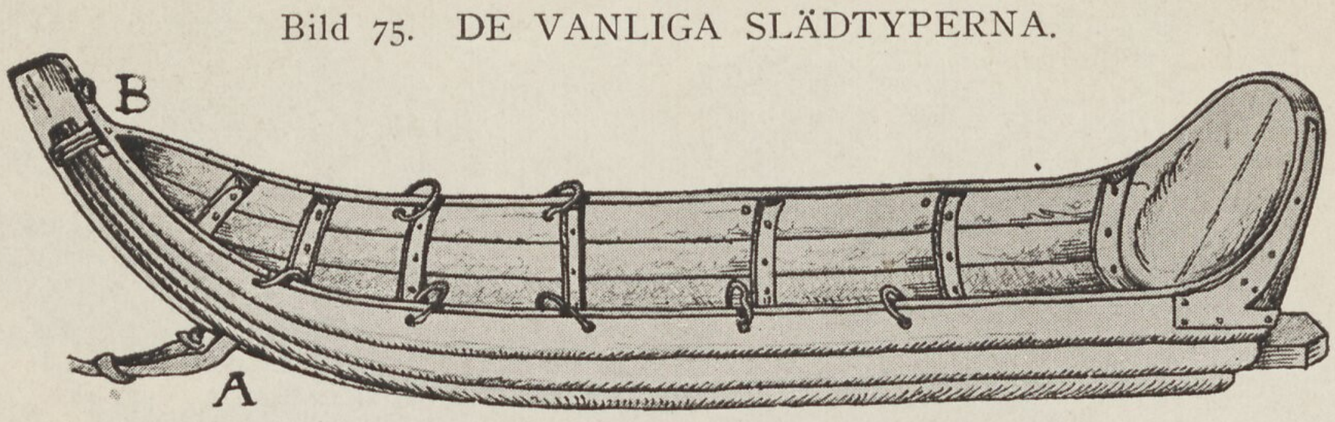

Åkslädan.

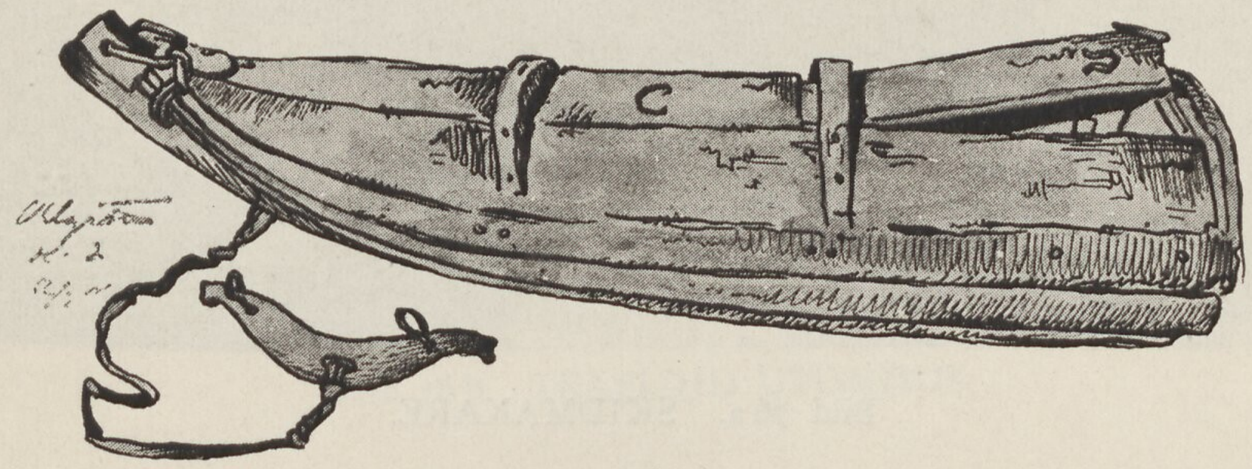

Matslädan.

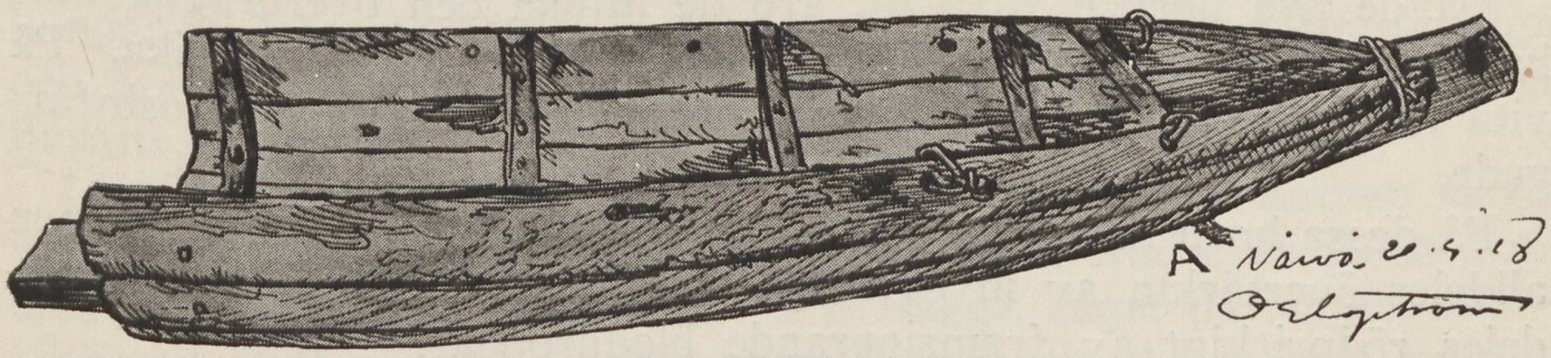

Bageageslädan.

Renkalvens horn börja växa fram ungefär en månad efter hans födelse, i oktober äro de cirka 25 cm. långa, vanligen utan spets.

Hanarnas horn nå sin fulla längd vid 4 års ålder, ibland några månader senare. Honornas vid 3 års ålder. De renar som ha horn, mista dem varje år. Efter kalvningen i mitten på maj mista honorna sina. De ofruktsamma renkorna fälla hornen om vintern, man känner igen dessa ofruktsamma renar på hornfällningen. *Härkarna,* d. v. s. de kastrerade renhanarna, mista hornen i mediet av april och tjurarna i mediet av nov. Efter fällningen begynner hornen åter växa. Rentjurens horn, som i mitten av april äro 15 cm. långa, äro vid midsommar halvvuxna och få i slutet av augusti sin fulla längd. Renkons horn äro även fullväxta vid samma tid.

Bild 76 a. SKIDMAKARE.

Då de nya hornen växa ut, äro de mjuka och överdragna med luddigt skinn, de ömma vid beröring och äro mycket blodrika. På vita renar äro de, då solen lyser igenom dem, nästan karmosinfärgade.

På dessa horn hålla myggorna gärna till, och jag har sett hornen alldeles övertäckta av mygg, jagar man bort dem, är hornet alldeles rödprickigt av framsipprande bloddroppar.

Om hornbildningen skriver Düben sid. 63:

»Renens, liksom i allmänhet hjortarnas horn äro, som bekant, verkliga benbildningar under huden. Vid sin utväxt från den knöl på pannbenet där de bildas, föra de huden fram för sig och denna växer med dem. De näras från de ytliga tinningspulsådrorna, vilka under hornbildningens tid ofantligt tilltaga i omfång. Men denna näring sker icke blott från roten och i hornet ingående kärlgrenar, utan hela den hornen betäcknande huden är så kärlrik att den känns helt varm. Genom dessa hudkärl näres benhinnan och ur henne utvecklas till stor del hornen. Endast denna dubbelkälla för näringen kan förklara den hastiga växten.

När nu mot genital-utvecklingens tid (augusti), näringsdriften får en annan riktning, involveras dessa kärl, den svagt närda huden

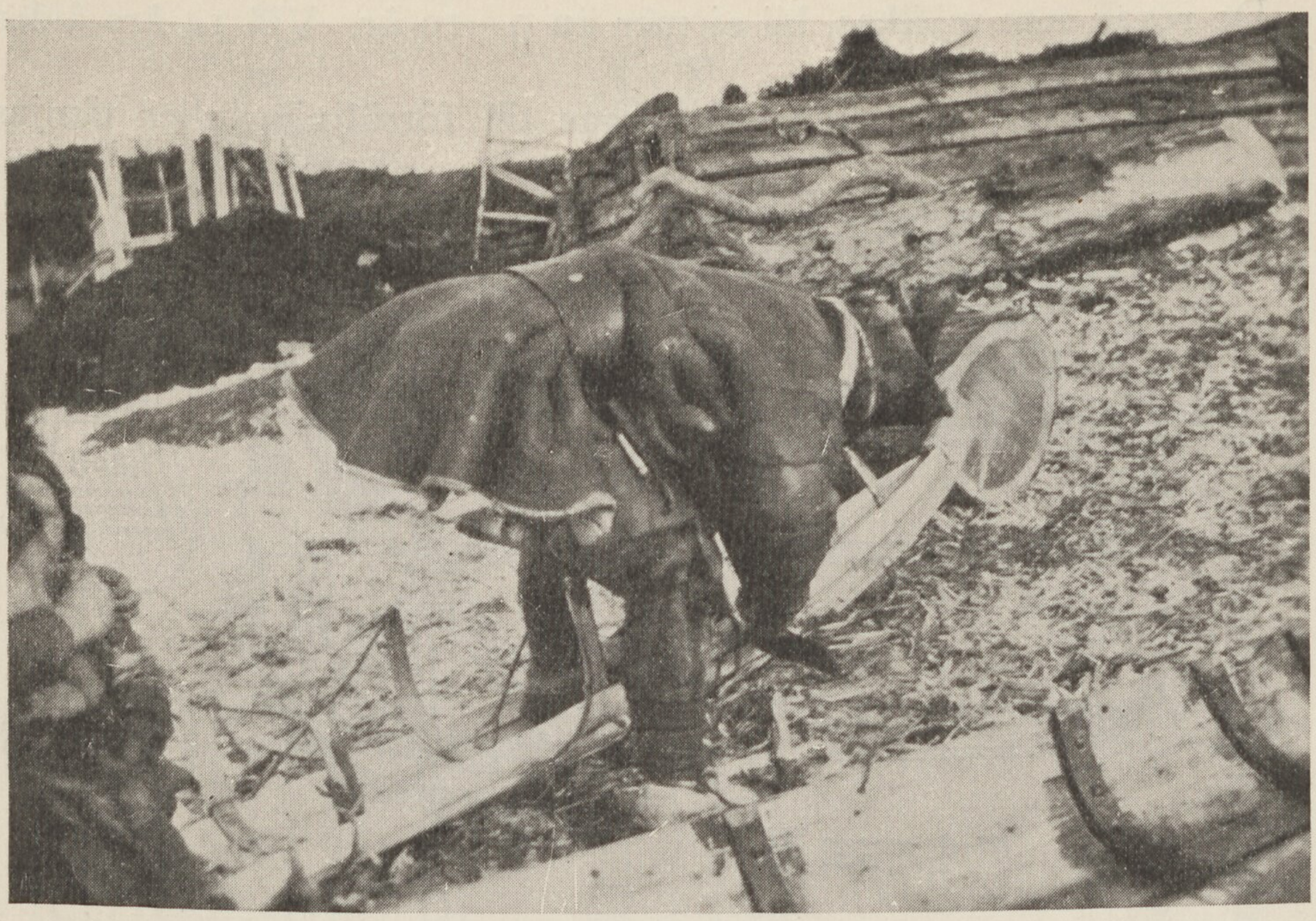

Bild 76 b. TRÄSLÖJD UTOMHUS.

lossas och rives av och djuren gå en tid omkring med hudtrasor hängande från de blödande hornen. Huden avstötes fullständigt och hornen kvarstå nakna och torra; tjurarnas bruna, de andras ljusare — —»

Lapparna påstå att renen själv bestämmer, hur hornen skola växa; man ser ofta djuret klia hornen vid ett träd eller putsa dem med bakbenen. »Nu vill han ha en ny tagg», säger då lappen. Förklaringen är kanske den, att hornen ömma och klia och att retningen med en sådan fläck bidra till en ny horntaggs utveckling.*

Renens klövar äro stora och urhålkade. När renen stöder dem mot marken utspännas de starkt.

Renens läte liknar grisgrymt. Honorna locka på sina kalvar med detta ljud, även tjurarna grymta mycket starkt under parningstiden (Düben).

Livslängd. Vid 4 års ålder är renen fullt utvuxen. Den blir i allmänhet ej mer än 15—16 år gammal. Är det en väl inkörd renoxe som lappen sparar för dresseringens skull, eller honor som visat sig få stora och starka kalvar kunna de få leva till 18—20 års ålder. Men i allmänhet är livslängden 14 år.

---

* På ilskna tjurar avsågas ibland hornen. (J. Nutti.)

De renar som mjölkas, bli ej mer än 9—10 år. Vid 14 års ålder börja tänderna falla ur.

De tjurkalvar som skola uppdragas till försäljning eller tämjas

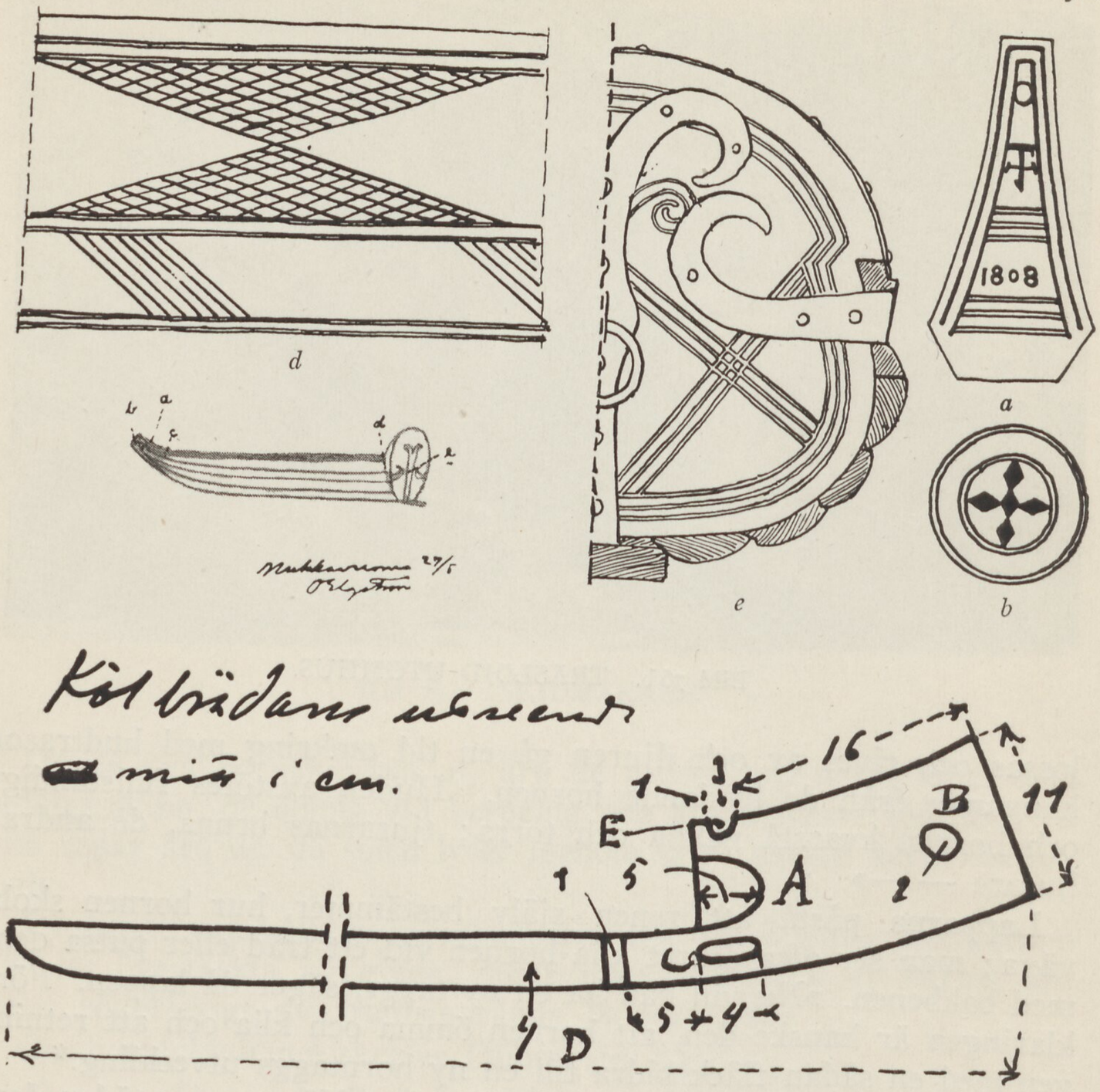

d a e b

Bild 77. UTSMYCKNINGSDETALJER PÅ ÅKSLÄDA OCH STÄVKONSTR.

till körrenar *kastreras* den första sommar de leva. (Om *kastrering* se nedan.)

Brunsttid. Renens brunsttid infaller i allmänhet redan i slutet av september varje år. De begynna para sig i tredje levnadsåret, någon gång para de sig även vid två års ålder.

Under parningstiden stångas tjurarna vilt och det kan vara förenat med verklig risk, att under denna tid komma en dylik ren för nära.

Koitus förlöper snabbt, någon monogami har jag aldrig bemärkt,

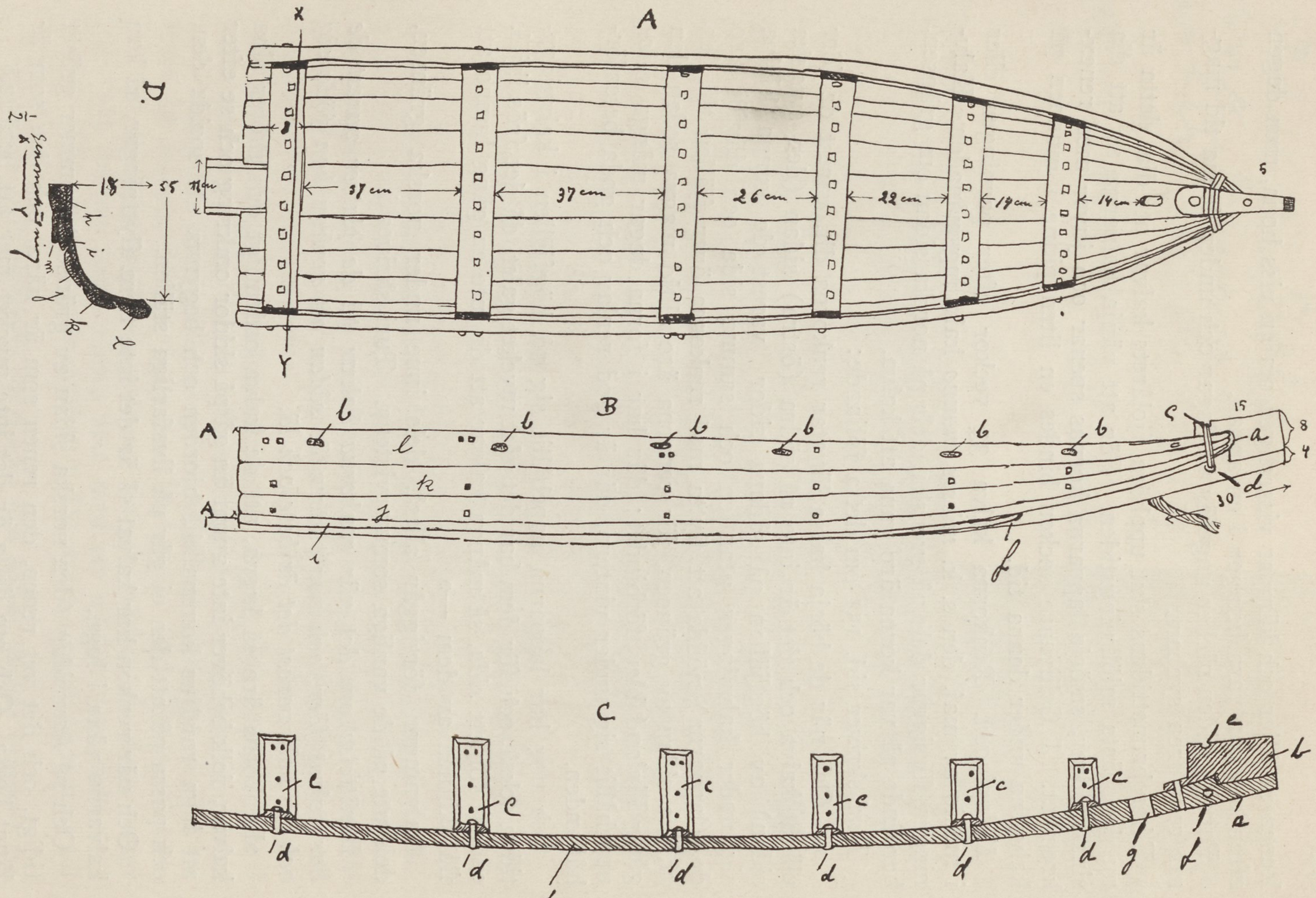

Bild 78. UPPMÄTNINGSRITNING AV BAGAGESLÄDA.

Renen utväljer och kämpar visserligen om en viss hona, men dagen efter kan han vara betagen i en annan.

Parningstiden räcker ungefär 14 dagar och under denna tid magrar rentjuren synbart.

Efter brunsttidens slut upphöra fjolårets kalvar att dia, detta är nu den bästa mjölkningstiden. För att vänja kalvarna av att dia sina mödrar, smörja lapparna kornas spenar och juver med renexkrement. I Gellivaare socken bindes en liten pinne i munnen på kalvarna under denna tid.

Kalvningen. Renkorna kalva 33 veckor efter parningen eller i medio av maj, den s. k. *miesse manno* kalvningsmånaden. Kalvningen försiggår dels på svenska, dels på norska sidan om gränsen, beroende på var korna äro vana att kalva.

Turi skriver sid. 151 om detta följande:

»— Och när de börja kalva längtar renkorna dit, varest de förr plägat kalva och det är inte på södra (östra) sidan (den svenska sidan) av högfjällen på sådana sidor varest de kunna hjälpa sig under kalvningen utan en och samma sida och därför äro de, (lapparna) nödda att flytta med renkorna över fjällen till den norska sidan av gränsen, för renarna äro alltid magra sedan den gång Finland blev förbjudet; där har i forna dagar många *sidor* uppehållit sig under vintern, där är god renlav och goda betesförhållanden.

Och nog har lapparna uppehållit sig på högfjällen i kalvningstiden också, och för dem har det gått mycket galet, då det frös ihjäl, endast för ett *sida,* så många kalvar att de inte en gång hunno att flå skinnen av dem —»

Kalvningen försiggår alltså, dels inne under norska gränsen, dels ute på de vanliga sommarvistena. Turi skriver i

Berättelse om det när renkorna kalvar på de platser varest de har kalvat förr, och var platsen är sådan att renkon kan föda sig och sin kalv varest det är bete och lä.

»Renkorna äro så lugna, att de kalva ordentligt och sköter sina kalvar, folk behöver inte annat än gå på skidor omkring och se efter att inga rovdjur komma till hjorden och begynna att sprida den, och passa på att den ej går på livsfarliga ställen.

Och när renkon har kalvat så är det inte flera flyttningar, så kan kalvarna växa i lugn.

Och på *havssidan* (den norska sidan av gränsen) kommer gräset tidigt, och det vet renen, den renen som är nära, och den som är långt borta. Och om detta är det inte mycket mer att berätta.»

Renkon är orolig då hon känner att hon skall till att kalva. Enligt lapparnas förklaring sparkar kalven i hennes liv så kraftigt, att hon blir rädd, därför springer hon. Särskilt de renkor som äro kraftiga och feta springa mest; jaga då hundarna dem för häftigt kan det hända hon föder för tidigt, *kasta* som lapparna säga.

Lappen hjälper ibland renkon vid kalvning. Turi skriver om detta.

»Några lappar äro särskilt goda barnmorskor, men nog kan det hända att de (renkorna) dö också om de skadats för mycket.

Några skär kalven itu inne i renkon och tar så styckena ut, och det är en god konst, på så sätt håller man liv i många renar.

Och det är bra.

När renkon länge, en vecka har haft skadan, då är kalven död och litet rutten, och då är den mjuk och kommer lättare ut. Och när man har fått kalven, så skall man se efter, om renkon ger sig till att slicka kalven, så kommer efterbörden ut och om renkon inte slickar kommer efterbörden inte ut och då dör den ju; men om man ger renkon smör, så kommer efterbörden nog ut och så lever renkon nog, men kalven är ju förstörd; men det är bra när renkon lever.»

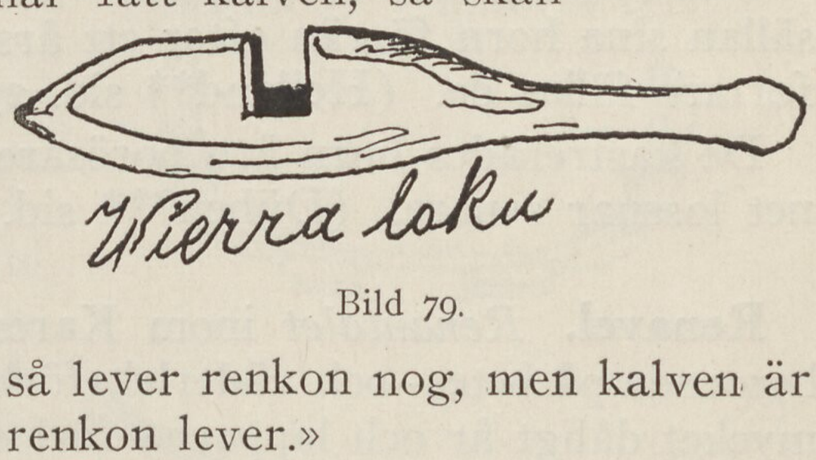

Bild 79.

När kalven fötts, slickar modern den över hela kroppen, vill hon ej det, bruka lapparna stryka smör på kalven eller mjölk, ja ibland, i nödfall urinera på den nyfödde, ty renen är mycket förtjust i den salta smaken. Efter en stund reser sig kalven och kan följa vid sidan om modern. Som kalven ser illa förvillar den sig lätt, om den kommer efter henne.*

Efter åtta dagar är kalven redan så duktig, att den springer i kapp med de vuxna djuren. Kalven följer modern tills hon ånyo parar sig, alltså till en ålder av 5 à 6 månader. Den diar modern till fram på hösten, då den begynner äta gräs. Vid denna tid börjar den egentliga mjölkningstiden. Kalven märkes, de skola enligt lag, vara märkta inom första året med ett märke, som inskäres i öronen. (Se vidare om renmärken.) De renar som skola tämjas till

---

* Födes kalven under vandringen och ej orkar följa modern, inkarkas (inpackas) den i en släde eller bäres, om det endast är fråga om ett kortare vägstycke.

körrenar eller annars behövas uppfödas till slakt o. s. v. kastreras i fjärde levnadsåret.

*Kastrering.** Om kastreringen skriver Turi sid. 130 följande:

»De tjurar som man inte vill ha till att magra under brunsten, dem kastrerar man — först fångar man den och tvingar den ned; men de äro denna tid så starka och ilskna, det är livsfara, man skall ha hastiga och starka händer.

Och när man fått den omkull, så håller den ena huvudet och den andra går till bakkroppen och sticker huvudet ned mellan renens bakben till könsdelarna och med händerna håller han om bakkroppen och så biter han med tänderna först i testiklarna men man måste passa på att inte (strække) skada renen?

Och när man har bitit över dem, så skall man klämma med fingrarna, tills det blir jämt som välling. Och så skär man märke i håret att den är »biten» (kastrerad); några skär sitt eget namn, andra skär blott tre strimmor på halsen till märke, eller så som envar brukar; men det är inte bokstäver.»

Den kastrerade renen håller sig lättare fet än tjurarna, de mista sällan sina horn förrän efter ett års tid, men ju friskare de äro, ju fortare fällas de. (Helland** sid. 238).

De kastrerades horn äro porösare och mindre än tjurarnas, skinnet lossnar senare. (Düben*** sid. 63).

Renavel. *Renantalet* inom Karesuando socken växlar varje år, beroende på betes- och väderleksförhållanden. Så t. ex. var 1917 ett mycket dåligt år och lapparna förlorade nästan alla kalvar.

Socknens betesmarker kunna, tillsamman med de norska, föda 20,000 renar, men i allmänhet når ej renantalet upp till denna siffra. 1918 t. ex. gingo dock över 20,000 renar till Norge. Bästa kalvningsplatserna anses vara ute på norska öarna, alltså på Ringvassöy, Kvalö och Senjen, då litet barmark förefinnes.

Köngämä ha i förhållande till sin folkmängd icke tillräckligt med renar. Av 97 hushåll ha icke mer än 19 över 200 renar, 25 ha från 200 till 100 och 53 från 100 ned till 5. Detta enligt 1918 års rapport. Renantalet varierar dock, beroende på betesförhållanden, väderlek m. m. Nu uppger aldrig en lapp sitt fulla renantal, med detta är nämligen förbundet en övertro, att ett fixerat tal, skadar hjorden. (Jfr Peder Dass *Nordlands Trompet* sid 41 rad 13 o. följ.)

---

* Lapparna använde uttrycket »tuggade» renar, hänsyftande på den enkla metod varpå kastreringen försiggår.

** Tromsö Amt.

*** Om Lappland och Lapparna.

Av Lainiovuomalapparna ha 9 hushåll över 200 renar, 13 mellan 100 och 200 och 27 mindre än 100. För att ett hushåll helt skall leva på sin hjord fordras, att denna har ett antal av minst 200 stycken. *(Rode.)*

En lapp är välbärgad om hans jord tål en årlig nedslaktning av 30—40 djur, vilket ett medelstort hushåll förtär. 10 till 20 renar måste slaktas till försäljning eller byteshandel. I en sådan hjord räknar man 100 vuxna renkor, 30—40 rentjurar, varav 10 till 12 ej äro kastrerade, samt resten kalvar.

»Antages nu att varje ko får en kalv årligen (några får ingen, några två), så har ägaren om våren 100 kalvar, varav emellertid knappast 50 % uppleva nästa vinter. Många omkomma, några måste slaktas för att få skinn till kläder, särskilt till barnen. Hjorden får alltså knappast en tillökning av 50 renar till att ersätta dem som ätas, säljas komma bort eller bli vargarnas byte. Av 100 renar, säga lapparna, kan man slakta 15 årligen, men 20 är för mycket. (Helland * sid. 245).

Bild 80. GENOMSKÄRNING AV KÖLBRÄDAN OCH DE VID DENSAMMA PLACERADE PÅ.

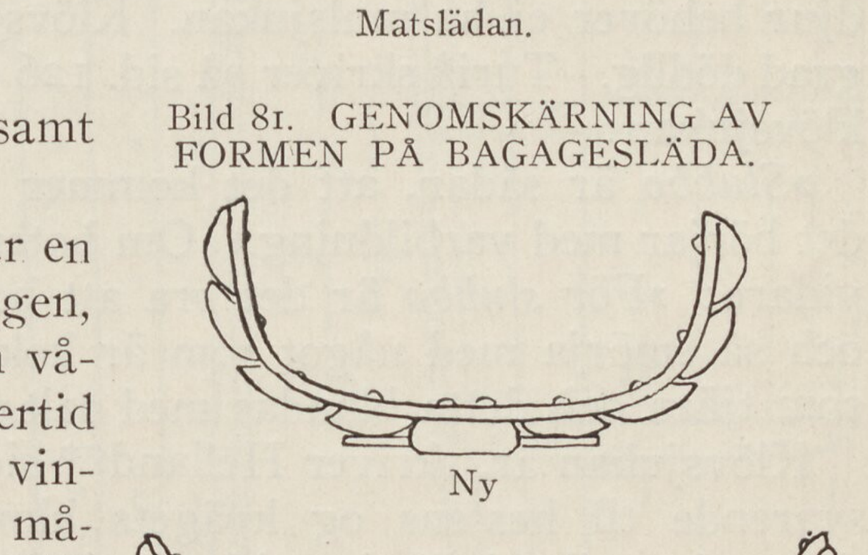

Bagageslädan.

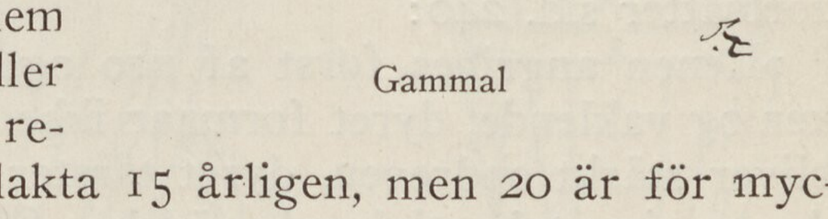

Åkslädan.

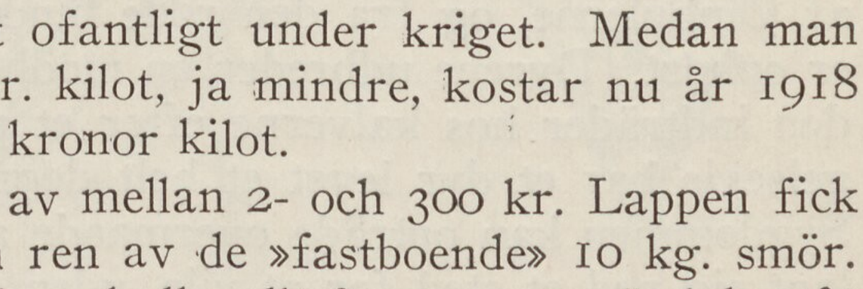

Matslädan.

Bild 81. GENOMSKÄRNING AV FORMEN PÅ BAGAGESLÄDA.

Ny

Gammal

Priset på renkött har stigit ofantligt under kriget. Medan man före 1914 fick en stek till 1 kr. kilot, ja mindre, kostar nu år 1918—19 en sådan mellan 4 och 5 kronor kilot.

En körren betingar ett pris av mellan 2- och 300 kr. Lappen fick under krigsåren i byte mot en ren av de »fastboende» 10 kg. smör. En renhjord på omkr. 200 djur skulle alltså nu vara värd bortåt 30,000 kronor, men det är en osäker rikedom, många faror lura på

* Tromsö Amt.

renen, icke blott ogynnsam väderlek och yttre fiender, renen lider också av åtskilliga dödliga sjukdomar, av vilka de vanligaste äro följande.

Sjukdomar. Av de sjukdomar, vilka plåga renen, äro klövsjukan och renpesten de, som då de uppträda förorsaka största skadan i de norska och svenska lappmarkerna. *Klövsjuka,* på norska »klubbesyge», lappska *slubbo,* angriper, som namnet antyder klövarna, vilka svullna upp och få utseendet av en klubba (slubbo = klubba). Den sjuka renen blir halt och håller sig efter flocken den tillhör, då den ej orkar följa längre, lägger den sig ned. Som den blir utan föda, magrar den hastigt och dör eller blir byte för vargarna.

Samtidigt med att klövarna inflammeras, uppträder ibland en mulsjukdom.

Mulsjukdomen, *njalbme vikke,* anses ofarlig. Båda sjukdomarna kunna uppträda var för sig och även av klövsjukan hårt angripna djur behöver ej ha mulsjukan. Klövsjukan är smittosam och i hög grad dödlig. Turi* skriver på sid. 126 *Om rensjukdomar* följande om klövsjukan:

»*Slubbo* är sådan, att det kommer svullnad mellan klövarna och det börjar med varbildning.» Om botemedel mot *slubbo* skriver Turi vidare: »För *slubbo* är det bra att bortskära allt det som är sjukt och så smörja med något som är kokt av bark, tills det blir tjockt som tjära och detta blandas med salt.»

Klövsjukan är, skriver Helland** sid. 239, »en ägte klovbrandbyld svarende til hestens og kvägets klovbrandbyld; dog synes rensdyrets brandbyld til sine tider at kunne antage en särdeles smitsom og ondarted karakter.»

Renpesten har också uppträtt bland renen i Lappland. Helland fortsätter sid. 240:

»Renen angribes først af uro og ängstelse; gangen bliver usikker og vaklende, dyret formaar ikke at følge den övrige flok, bugen bliver stärkt opdreven, dyret tørster stärkt og fra näseborerne rinder en siruptyk, stinkende vädske. Øinene svnes at ville tränge frem af Øinhulerne, og fra den røde bindehinde rinder blod. Appetiten er ophørt. Dyrene udbreder en modbydelig stank omkring sig. Døden indträder hos kalverne efter et par timers forløb; kun undtagelsevis har et dyr levet et helt døgn efter at det var blevet sygt. Sygdommen kan opträde overmaade akut; ofte naar renerne havde lagt sig ned et sted for at vile, uden at der i forveien var iagttaget nogen syg ren, fandtes flere dyr liggende døde paa stedet, naar

* *Muittalus samid birra.*
** Tromsö Amt.

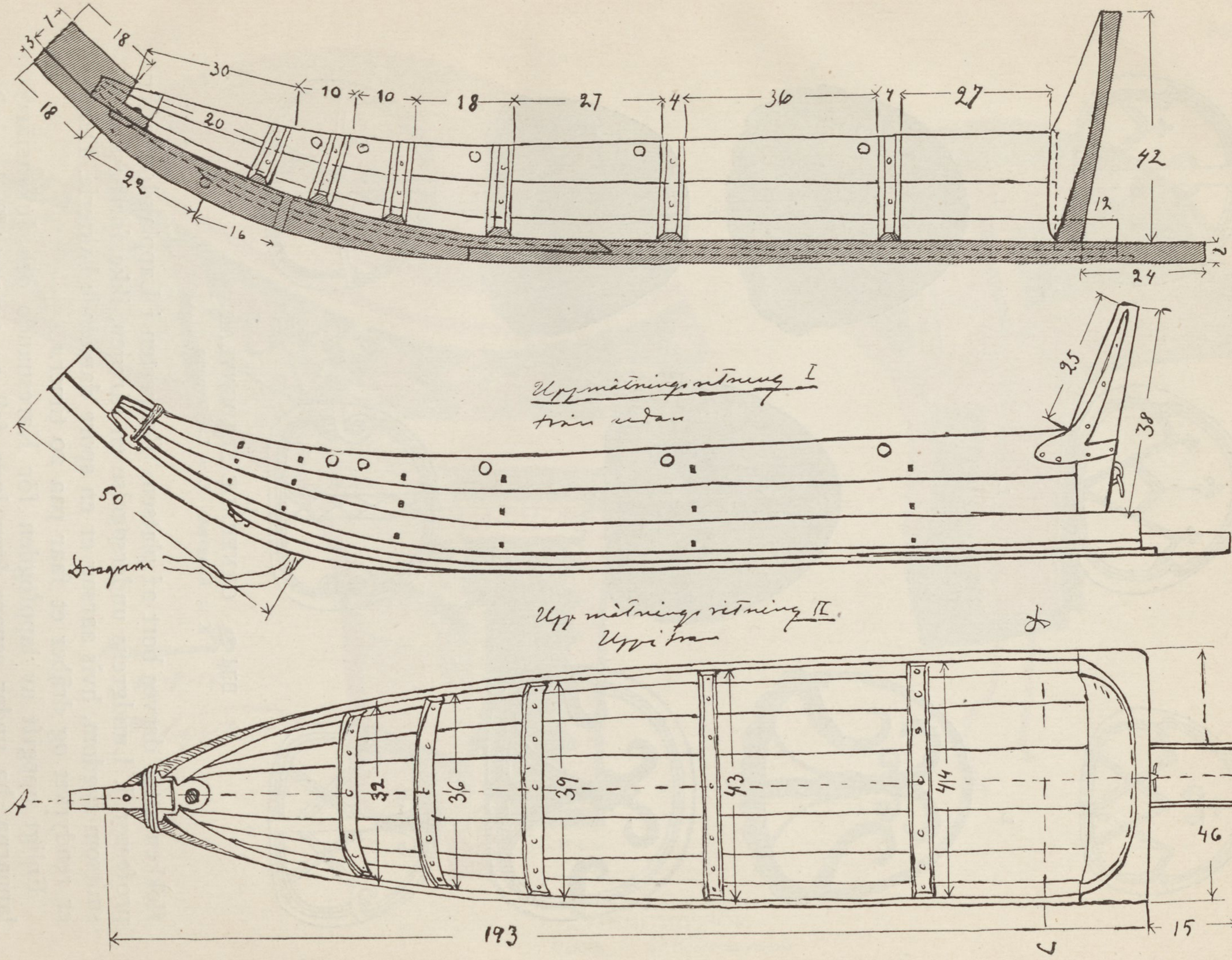

Bild 82. UPPMÄTNINGSRITNING AV ÅKSLÄDE.

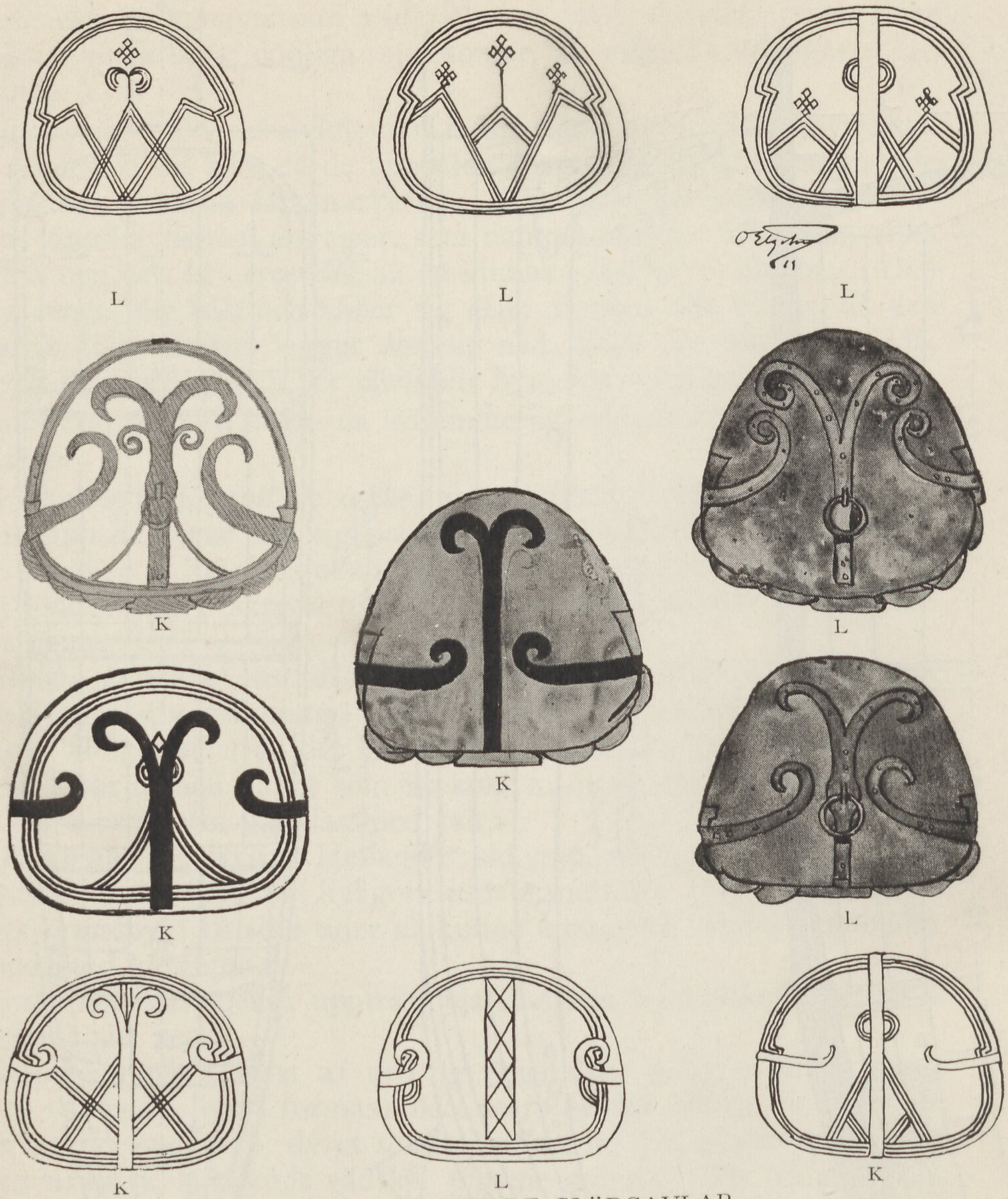

L L L

K L

K K L

K L K

Bild 83. ORNERADE SLÄDGAVLAR.
K = Köngämä. L = Lainiovuoma.

flokken atter dreves bort af platsen. Renpesten i Lappland er efter professor J. Lundgrens undersøgelse en säregen, ikke før beskrevet smitsom sygdom, hvis aarsag er en spore dannende bakterie. Denne er rendyrket og dräber et faar paa 20 timer.»

Enligt uppgift av lappfogden för Karesuando och Jukkasjärvi-lapparna, ha under senare åren inga fall av renpest förekommit. »Allmänna hälsotillståndet» alltså tillfredsställande.

a

b

KVINNOMÖSSOR.

a) Vanlig. b) Överdragsmössa.

I stället för löss har renen en speciell plågoande i *kårmen* på lapska *kouruma* (larven av renstygnet, Hypoderma tarandi L.). Denne larv lägger sina ägg i renens rygghår, där utkläckes larven, som borrar sig igenom huden och förpuppar sig där. »Sommartid utvecklas insekten, kryper ut och flyger fritt omkring» (Düben s. 84).*

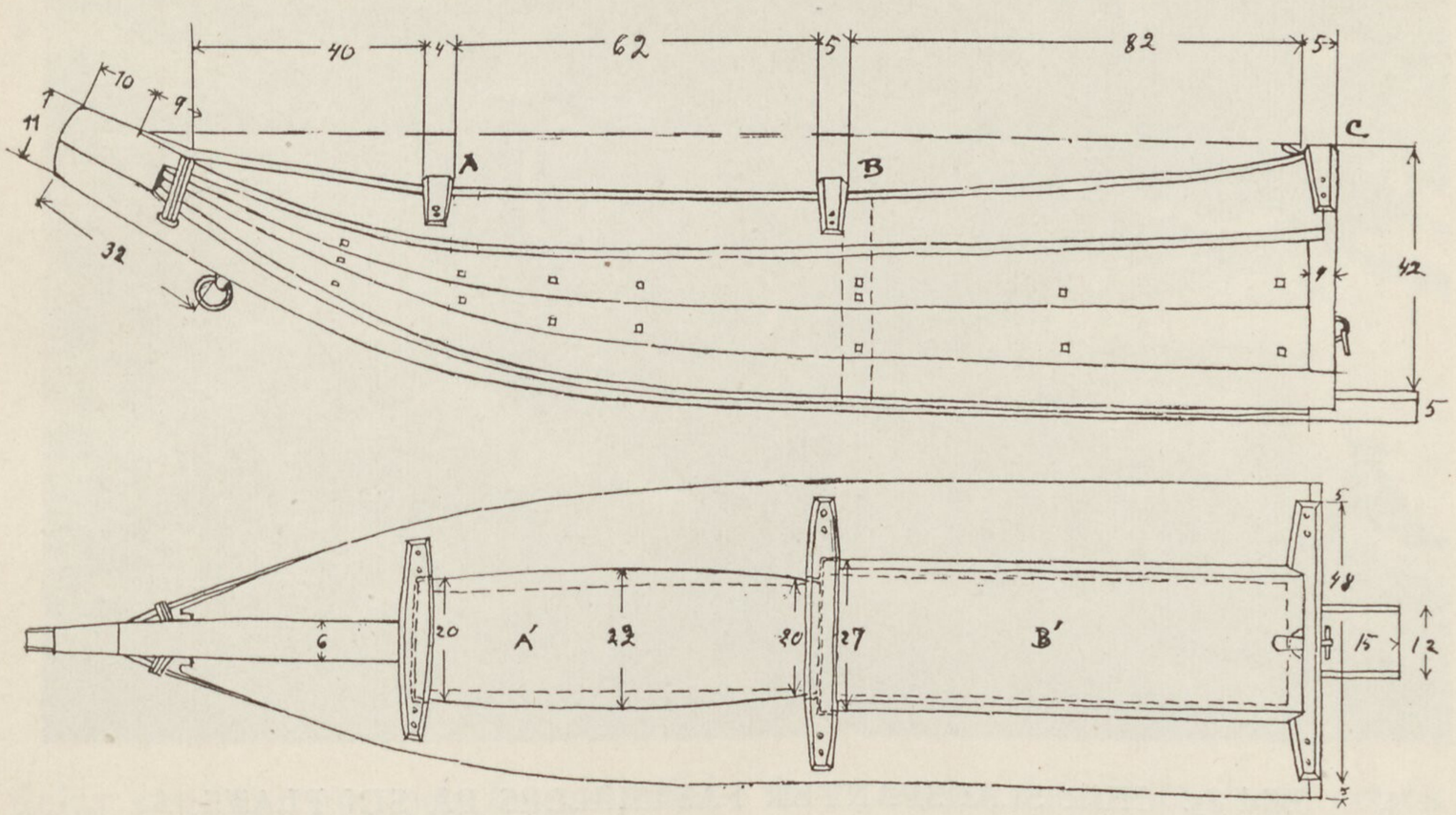

Bild 84. UPPMÄTNINGSRITNING AV »LOKKEGERES».

Somliga lappar säga att renen kan dö av *kårm*. Turi** skriver sid. 18 i danska upplagan: »Og en anden insekt er der, som sætter sig fast i renens ryg og den frembringer maddiker, som om foraaret dræber (de meget) udmattede rener, den genomborer renens ryg.» Andra säger åter, att den är oskadlig, »håren faller bort, det är hela sjukan».

Om renar, som äro plågade av kårm avlida, är nog svält och annat den huvudsakligast bidragande orsaken därtill och icke själva insekten.

---

* Lappland och Lapparna.
** Muittalus samid birra.

Bild 85. HUR SLÄDSPANTEN FASTHÅLLES PÅ SIN PLATS, A.

Ett års ren angripes oftast av kårm, även vita renar. »Kårmen ser dem bättre», säga lapparna.

De flesta om icke alla kalvar och även vuxna renar angripas sommartid av en broms som lägger sina ägg i djurens näsborrar, larven utvecklas och gömmer sig i gommen. Denna åkomma kallas *sanlah*. Lapparna bruka som botemedel mot denna att blanda tobak och vatten samt hälla det i kalvens näsborrar, då nu kalven fnyser till, slungas larverna eller maskarna i gommen ut. Lapparna berätta att de på en enda kalv fått ut över 100 stycken maskar.

Denna *sanlah* är icke enbart ofarlig. Fullväxta härkar kunna, om de ansträngas, dö av kvävning, i det de från gommen nedhängande maskarna vid djurets häftiga andhämtning filta ihop sig och täppa till luftröret.

Renens instinkt kommer honom, att då han hör bromsens surrande köra ned nosen i sanden för att den ej skall bli i tillfälle lägga sina ägg i hans näsborrar.

Turi* skriver sid. 16 om rensjukdomarna, vidare:

»Också är där ännu *livcavikke* och *oaivevuorra* och för den brukar man den konsten att skära öronen bort. Och en (annan) sjuk-

* Muittalus samid birra.

dom är sådan, att renen inte just är så kraftlös, men den vänder sig runt hela tiden, den springer inte, vandrar bara runt i en cirkel.» Vidare säger han: »Och *gärdne* är sådan, att renkons juver blir skorvigt och svullet och det blir varbildning så att hela juvret faller av, och renkon slickar (såret) och så smittar det munnen och går till lungorna, och dödar.

Och *Tjakkarvikke* är en sådan (sjukdom), att tjurarnas köns-

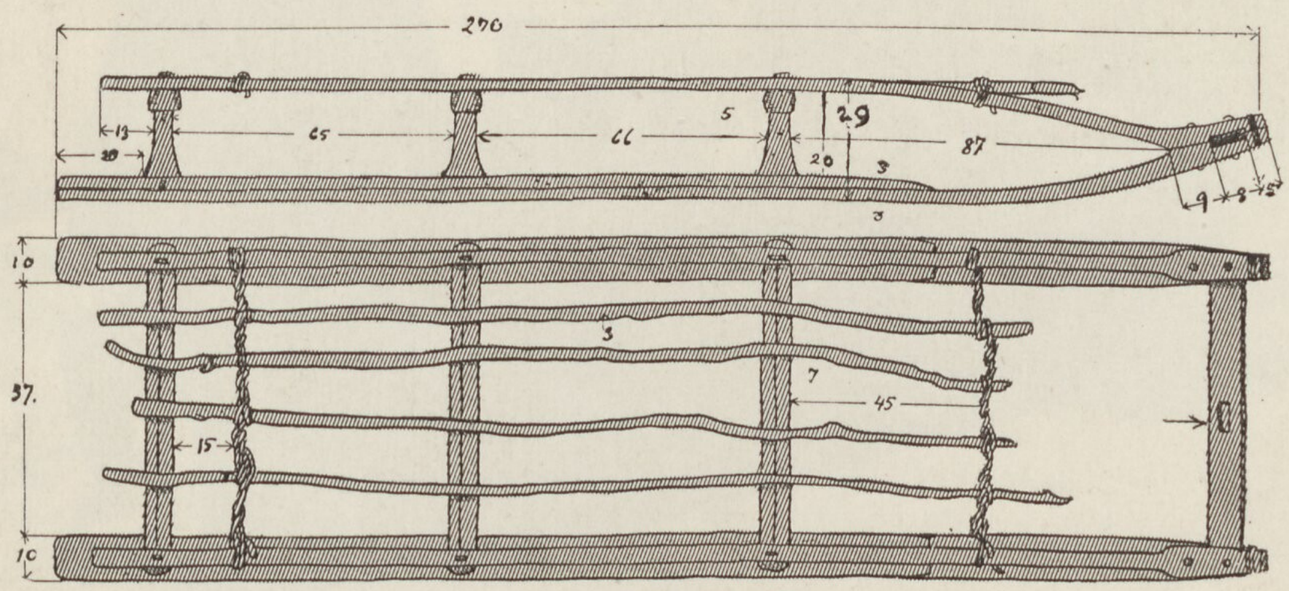

Bild 86. RENSLÄDA.

delar svullnar upp och *Ruodnovikke* är en sådan (sjukdom) att renen går (med) sänkt (bakkropp) hela tiden som om den skulle urinera, men det kommer inte något. Och denna sjukdom börjar i urinöppningen och går in i blåsan och så blir inälvorna angripna av varbildning och så dödar den.

Livcavikke är sådan, att renen ibland ser fullkomligt frisk ut, men den magrar och ibland blir den sådan, att den inte kan hålla bakkroppen upprest blott med förkroppen drar den bakkroppen, och denna sjukdom förekommer om vintern också, men de andra sjukdomarna upphöra med vinterns (inbrott), dock varar *slubbo* hela vintern — — Under heta somrar plägar många renar mista synen; det är sådana insekter, som sticker renens ögon; likaledes bli de också blinda, när de om våren avmattas så att fettet kring ögonen försvinner, då sjunker ögat in som på en död ren. —

Och där är en sjukdom i renens ögon, som kommer ofta, den kallas *dieiggatsjalbme,* och för den är det bra att sätta en lus in på ögat eller ibland svavel.»

»Och till *ruodnovikke* skall man koka tillsamman tran och smör och tjära och krut och så hälla det i (renen).

Till *gärdne* skall man blanda och koka tillsamman fett av renklövarna och kåda från furu och gran och smörja med (denna blandning).

Bild 87 a. HALVTÄCKT MATSLÄDA MED PÅSATT LOCK ×.

Och för kalvens *njunevikke* är detta också bra.

*Iieska** är en farlig (sjukdom) för den finnes ingen medicin annat än när en tvilling biter den (nämligen utväxten).

För *livcavikke* har man inte funnit någon medicin, men en gång har man försökt (den medicin) att hälla stark rom eller kognac (i renen), och så skall man binda renen så den inte får föda på ett dygn och den blev frisk; men när hela hjorden börjar (bli sjuk) då hjälper det ej, ej heller kan man få tag i så mycket (sprit).

Ej heller törs man (ty) de (sjuka djuren) har en sådan dålig lukt (sprider en sådan stank) att den skadar folk —»

Renens yttre fiender.

Björnen river ren, likaledes järven *Kiätkie* som från trädens grenar hoppar ned på djurets rygg, men renens värsta fiende är vargen. Han dödar renen året om och jagas ivrigt av lapparna. (Se *jakt och fiske.*)

Vidare dödar fjällräven, *Riepon,* kalvar, *örnen* gör detsamma, han dödar ända upp till ettåriga djur. Böndernas och norrmännens *hundar* döda också kalvar i likhet med lapparnas egna. Sommartid på fjällen kunna även *myggen* räknas till renens fiender.

---

* En utväxt som uppträder både hos djur och människor och har ett grynigt vitt innehåll och kan medföra döden om den växer. (Turi.)

Bild 87 b. HALVTÄCKT MATSLÄDA MED LOCKET ×× AVTAGET.

Föda. Renens huvudsakliga föda är en lavart (Cladonia-rangiferia) detta är hans vinterföda. Laven växer allmänt på fjällen eller annorstädes varest det ej finnes mylla eller åkerjord. Den håller sig mjuk och frisk under snön, om somrarna är den torr och hård och undvikes då av renarna. Tack vare sina stora, spadliknande klövar har djuret lätt att gräva sig ner i snön till den föda han söker. Lapparna påstå att renen luktar sig till var laven, även då den är täckt av 30—40 cm. djupt snölager, finnes.

Under förvintern, när snön ännu är mjuk och snölagret icke nått någon avsevärd tjocklek, har renen lättast att finna sin föda, men mot vårsidan, då snön om dagen tinar upp och om natten ånyo tillfryser, ibland så starkt, att man kan köra på den med häst och släde, blir det svårare. Renen förmår icke genomtränga denna skare, i varje fall gör han det med möda och sårar benen under arbetet. Denna skare är renens värsta fiende. Särskilt svårt blir det, då det om hösten faller snö och denna, genom därpå följande regnväder kommer att smälta. Kölden åstadkommer då, att marken blir överdragen med en ishinna. Faller sedan snö ovanpå denna ishinna och renarna gräva sig ned, får de ej upp laven annat än frusen och sandblandad, dylikt kallas *tsävve*. Som inget vinterfoder insamlas, (lapparna lita i alla väder på, att renen skall klara

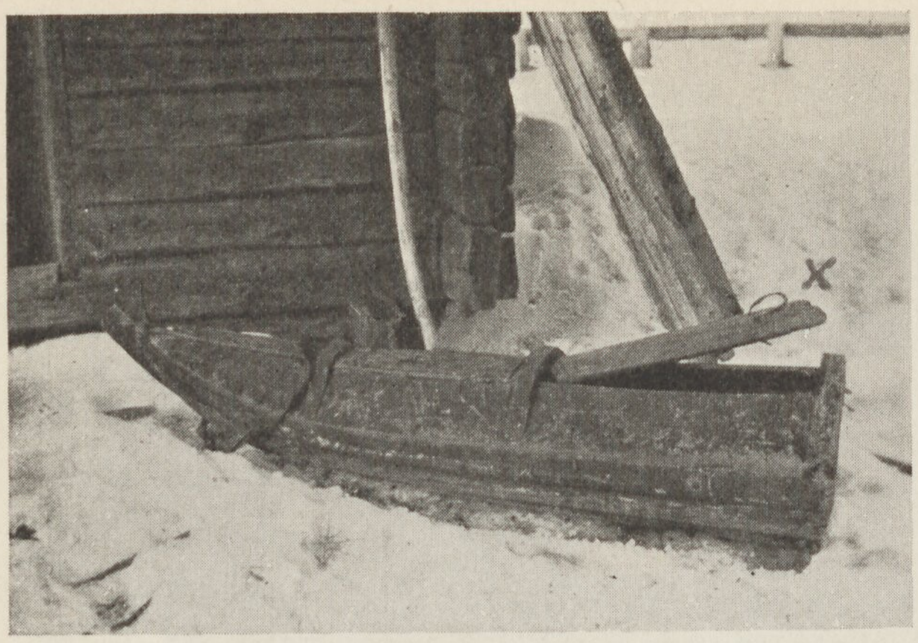

Bild 88. MATSLÄDA.
Bakre locket (×) upplyft.

sig själv) måste renen taga sin tillflykt till trädlavarna. Dessa äro dock icke det bästa för renen, de svagare djuren svälta ihjäl på sådan diet, de starkare bli medtagna och köttet illasmakande. Nere i skogstrakterna fälla lapparna en massa lavträd till bete. Kommer sedan en av svält försvagad renhjord uppåt fjällen och marken även där är övertäckt av is, är den nästan dödsdömd. Knappast några kalvar överleva födelsen och lappen mister allt. Sådana olycksår inträffa allt emellanåt, så t. ex. var vintern 1917—1918 ett mycket dåligt år och nästan inga kalvar överlevde den våren.

Våren är en besvärlig tid för renarna och för det mesta äro de också i ett eländigt tillstånd då de ankomma till de norska renbetesdistrikten. Om våren föredrager renen det färska gräset framför den torra mossan, men skriver Helland sid. 241:*

»Lige til sluten av juni er emidlertid höjfjeldsdalene snedäkkede og derfore träkker dyrene ned til de lavere dale og beboede strög, hvor de da for en tid deler havnegangene med de fastboendes bølingar (boskap).

Midt i havnegangene ligger i regelen udslaatterne, og desse stryger da ogsaa med, saa sandt de ei er indgjärdede. Med sommeren og snegrändsen träkker dyrene sig højere op, i det de bestandig gaar efter det yngste gräs, og naar höifjeldsdalene er bleven snebare, kan den fastboende saa nogenlunda holde renedyrene udenfor sine eiendomme.» I ovanstående upplysningar om renens sommarbete, märker man allt för väl *norrmannens* ovilja mot dessa *svenska* renar. De bästa sommarbetena förefinnas på öarna Ringvassöy i Kvalö och Senjen i Tromsö Amt. Dessa öar ha också norrmännen lyckats fråntaga lapparna, d. v. s. tillåtelsen för dem, att vara där med sina renar, utgår 1923.

Utom renlav, förtär renen »nästan alla vegetabilier han kommer över: gräs, örter, trädknoppar och lavar». (Düben sid. 65.)

---

*Tromsö Amt.

De fastboendes höhässjor och deras fredande är det egentliga stridsäpplet mellan bönder (nybyggare) och lappar. Bönderna orka eller vilja ej inhägna sitt hö och lapparna kunna ej med bästa vilja i världen förhindra, att de kringströvande renarna göra åverkan på utestående höstackar. Men — denna fråga och utredningen

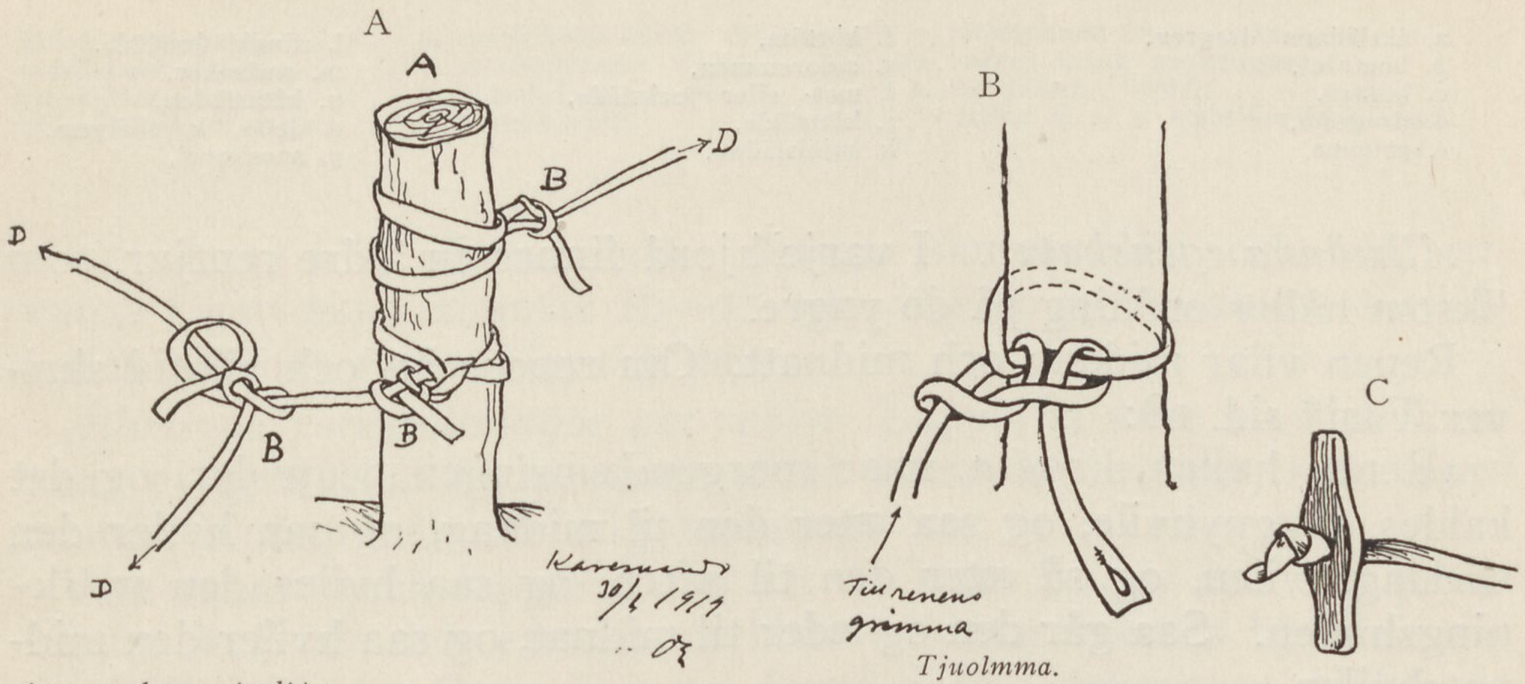

A = stolpen *stoalppo,*
B = rentömmar *lavtje,,*
C = knuten *tjuolmma,*
D går till renens *baggi* eller grimma, i detta fall renens nos.

Tjuolmma.
Knut varmed rentömmen fästes vid en påle, träd eller annat föremål.

Bild 89. A. Hur flera renar bindas vid en påle; B. Hur en ren bindes; C. Handtag på rentöm (ledtöm).

härav, skulle föra mig för långt från mitt ämne och går jag därför vidare.

Man kan på renarnas exkrementer *kahkirat,* se, när djuren begynt att beta det färska gräset, de äro då mjuka och likna kornas, först frampå eftersommaren börja de bli hårda och runda som fårens.

Renarna mjölka litet. För att få en liter mjölk måste man mjölka 8 simlor (meddelat av lappmannen Johannes Nilsson Nutti). Mjölken är mycket fet och användes dels till ostlagning dels till beredning av torrmjölk och annat. Se vidare: *föda och matlagning.*

Jag nämnde att lapparna inte samla vinterfoder till sina renar; detta är i så måtto rätt då frågan gäller hjorden i sin helhet. Till djur, som användas att draga släda vid kortare färder till byarna, som t. ex. vid helgerna o. s. v. ha lapparna oftast instuvat i ákslädans för, en klump sammanfrusen renlav vägande cirka 5 kg. Dessa klumpar utgöra renens föda under vistelsen i byn. Renen förtär 3 klumpar om dagen. Även fastboende renägare bruka detta slags foder till sina djur och nuvarande, 1919 års pris är 1:50 pr klump.

Bild 90. R

a. åkslädans dragren,
b. bogträet,
c. bukträ,
d. dragrem,
e. grimma,
f. körtöm,
g. sidoremmen,
i. mat- eller lockslade,
j. köttslade,
k. mjölsläden,
l. sängklädesslade,
m. småsaker,
n. kåtasläden,
o. de s. k. »bälges»,
p. snoskovel,

Allmänna egenskaper. I varje hjord finnes en äldre rentjur, som liksom håller ordning på de yngre.

Renen vilar middag och midnatt. Om renens ät- och vilotid skriver Turi* sid. 18:

»Renen hviler, *livadta,* naar morgendæmringen begynder, og det kaldes daggnyhvile, og saa æter den til middag, og saa hviler den middagshvilen, og så æter den til aften, og saa hviler den mørkningshvilen. Saa går den og æder til midnat, og saa hviler den midnatshvilen.

Det er dog kun naar betesforholdene er gode, at de alla hviler saa bestemt paa en gang.» Vidare säger Turi att »naar laven er god, da hviler den saa länge at renvogteren kan sove — —. Naar de (renarna) er ved at reise sig fra hvilen, begynder kalvenes *suovgama* (den lyd, kalven frembringer).»

Tjurarna äro som nämnt folkilskna under brunsttiden och kunna även stånga ihjäl en människa. De kan lockas dels med rop, dels genom att lappen drar upp sin päls framtill och ropar tjuss, tjuss.

Renen tycker mycket om människourinen och är den tröttkörd, brukar lapparna urinera, *gotjadet,* i snön framför renen. Djuret förtär begärligt den urinblandade snön och kommer genast till krafter. Med gott före kan man köra 5 till 6 mil om dagen. Renen blir dock fort trött och måste emellanåt vila. Han ser då ut som han vore färdig att störta när som helst, sidorna bölja ut och in, han flämtar häftigt och ögonen se ut att tränga ur sina hålor, men bara han fått stå några minuter, är han kry igen.

Goattegeres. Gavnnegeres. Jaffogeres.

Bild 91. RA

Renarna draga ej gärna mer än 150 kg. och bära ej mer än högst 40 kg. Vanligast ej mer

* Muittalus samid birra.

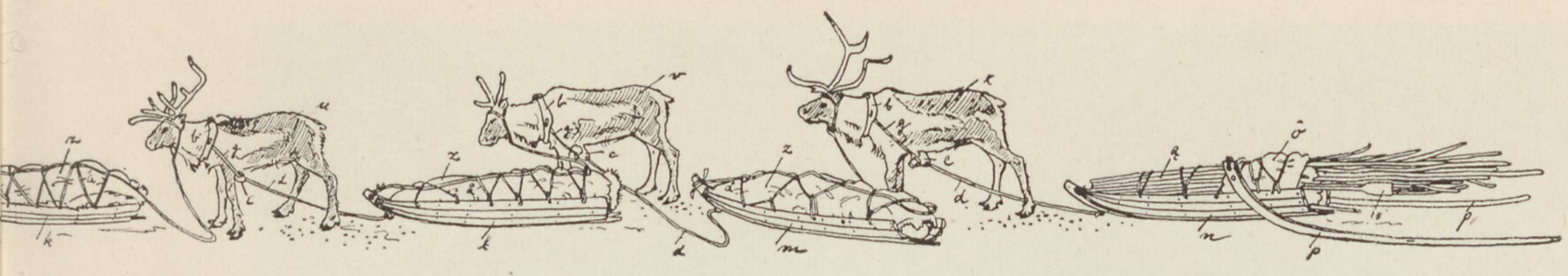

INTERTID.

q. kåtastängerna,
r. matslädans dragren,
s. köttslädans dragren,
t. mjölkslädans dragren,
u. sängklädesslädans dragren,
v. »småsakernas» dragren,
x. kåtaslädens dragren,
y. föreningsrep,
z. täckskinnet över packningen,
å. snöret kring packningen,
ä. matsäcken, *lanko,*
ö. grytor o. s. v. emballerade i skinn.

än 15 till 17 kilo på var sida. Renen simmar lätt och väl, en renoxe i gott skick simmar 10—11 km. Under ogynnsamma förhållanden simmar renen högst 5 km.

Allmänna föreställningar om renen. Lapparna anse att storväxta renar ej ge »lycka» åt hjorden. »Små renar äro bättre», sade lappmannen Kuhmuinen till mig en gång.

Vita renar tycka lapparna om att ha i sin hjord, dels för prydnadens skull och dels emedan de lättare kunna urskilja hjorden under fjället om det finns djur av denna färg i densamma. Vit ren, helvit kallas *jevja,* spräcklig ren *ranat,* gråa renar *tjouivak.* »Svarta» renar kallas *mosikboatso.* D. v. s. då den vita fläcken under svansen icke förekommer. Den gråblå färgen anses vackrast.

Loisboatso kallas den ren som är särskilt tam och lätt att sela och köra med.

Det är »tur» att ha en *boarsalddo,* gammal renko som haft många kalvar, i sin hjord.

Stainak, ofruktsam renko, får, om lappen har stor hjord, leva länge, anses vara en prydnad för hjorden.

Lappar med mindre hjordar slakta *stainak.* Kullig ren (hornlös) bild 42 kallas *goalla,* anses medföra lycka till hjorden. Den ren som har långa hår på bakbenen strax ovanför hälen är en lyckoren, håren, *siäkko,* ha lycka med sig, *stuorra likkomärkka* (stora lyckomärket) säga lapparna.

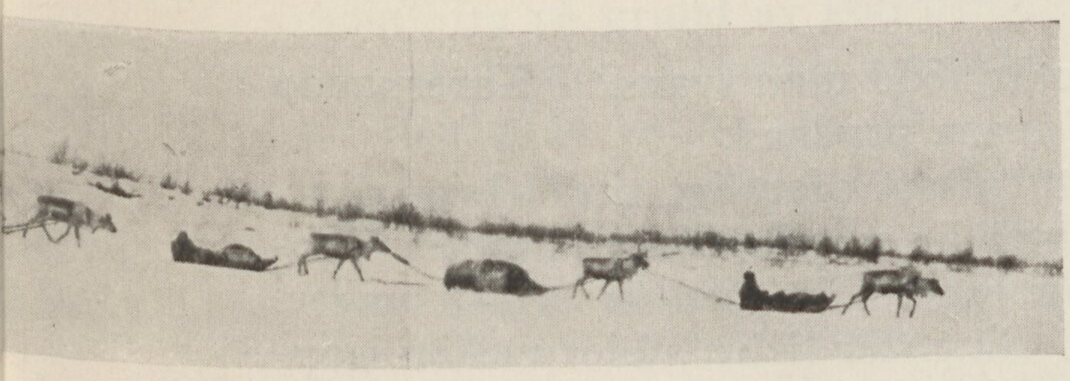

res. Mannageres. Biergogeres. Geres.
PÅ MARSCH.

Den ren som vid flyttningen går främst i raiddon kallas — *Gietka härgge. Biello poatso* är den ren som leder hjorden, kring halsen har denna ren en bjällra, *biello,* därav benämningen.

Hunden. *Namn.* Hunden, som i otaliga generationer varit

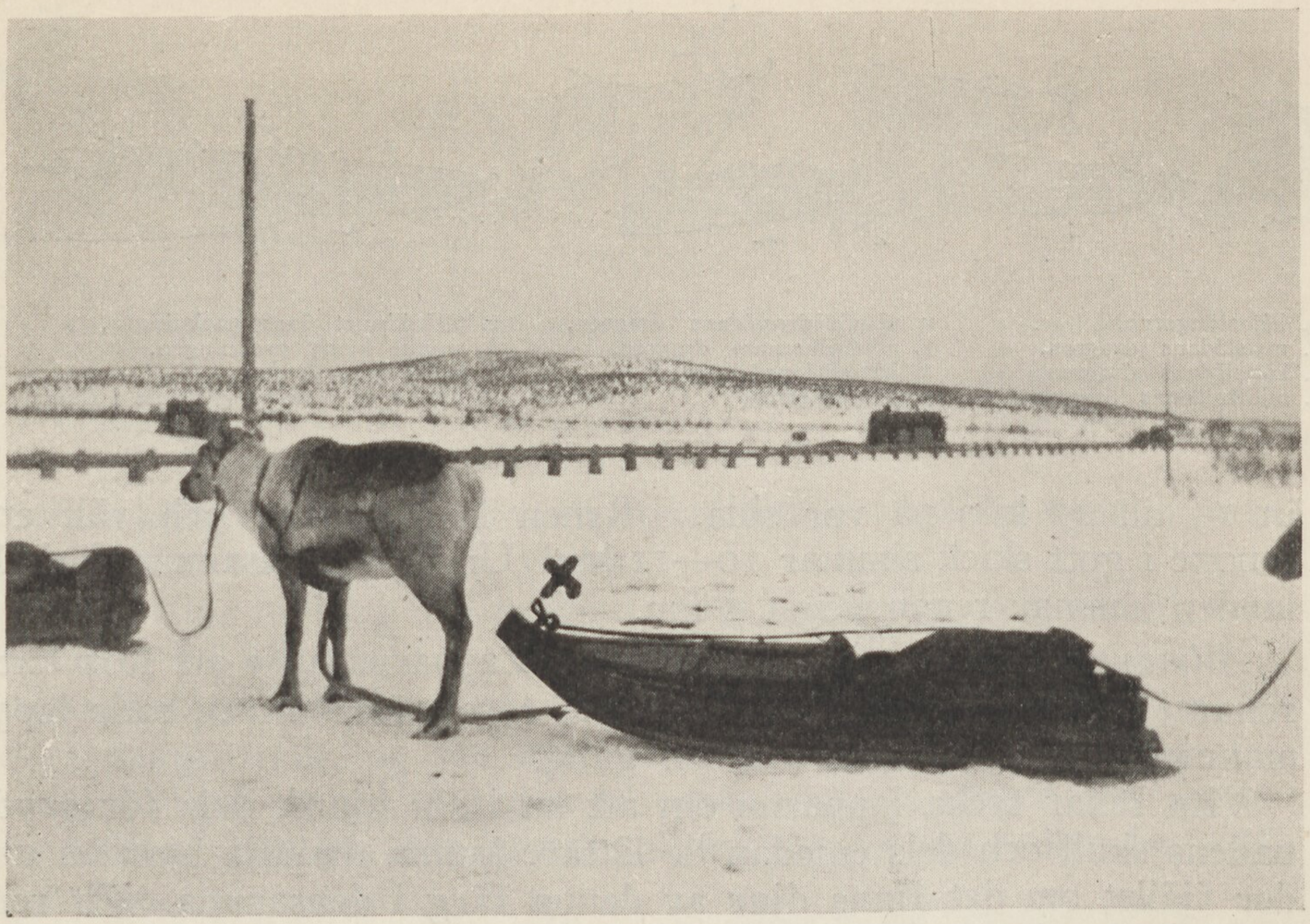

Bild 92. HALVTÄCKT LOCKSLÄDE I RAIDDEN.
Märk huru tömmen till efterföljande ren är anbragt på släden ×.

lappens hjälp vid renhjordarnas skötsel och vaktning, har i likhet med renen en mångfald namn och benämningar.

Hundens vanliga benämning är *bäna.*
Stor hund kallas *hortte.*
Liten hund *uonnanbäna.*
Fet hund *jievjabäna.*
En hund med vit nos och vita fötter kallas *gires — gaires.*
Vit- och svartfläckig hund *girjes.*
Helvit hund *jevjabäna.*
Svart hund *mustabäna.*
Dresserad vakthund kallas *suvon.*
Livlig hund *virkko.*

Jorbbe eller *jorbo* en hund som är född utan svans. I Karesuando socken äro många hundar utan denna prydnad.

Utseende. Lapphunden är ett oftast ofantligt tjockhårigt djur. Storleken vanligen stövarens. Nosen är spetsig, liksom öronen; ögonen sitta snett och bilda en svag båge. Kroppen är oftast mager. Utseendet påminner om vargens. Rätt stor likhet råder mellan lapphunden och de eskimåiska slädhundarna om ock de senare till växten är kraftigare och höjden större än de förra.

Bild 93. PACKNING FRAMFÖR AITTE (VISTHUSBODEN).
Köttsläden packas.

Föda. Hundarna äro illa hållna, de få visserligen mat en gång om dagen, d. v. s. de riktiga vakthundarna, men merendels allt för litet. Hundarna äro också alltid i fart för att söka föda och rota timtals i kåtans golvris efter en mikroskopisk brödbit eller annat som tappats. Man måste alltid vara på sin vakt mot hundarna, ty de vilja gärna bitas.

Ett probat medel mot ilskna hundar är, att då de komma störtande, helt lugnt stanna och låtsa som man ämnade knäppa ned — byxorna.

Hundarna förtära nämligen med förkärlek lapparnas exkrementer, som ofta på grund av köttdieten, innehålla en myckenhet av osmälta fettstycken. Samma förhållande råder i Västgrönland — »Det är den enda varma mat de få — hundarna», säga eskimåerna.

Hunden som renvaktare. Det är märkvärdigt vad en hund kan åstadkomma i en renhjord. Är han nybörjare och odresserad kan han skingra hjorden på en liten stund och förorsaka lapparna otrolig möda — medan däremot en dresserad vakthund håller hjorden oavbrutet samlad. Utan rast och ro kretsar han utom hjorden, det är som han vore begåvad med mänskligt förnuft. Han *förstår*

allt vad lappen — renvaktaren tillropar honom och den ren som avlägsnar sig från de övriga är snart inmotad. Hunden, den dresserade — är lappen till ovärderlig hjälp. Gamla hundar strypas, (bild 46) för att skinnet ej skall fördärvas. Lapparna tro att en god hund kommer till himlen och att han på »domens dag» är den första anklagaren bland misshandlade djur — —.

Geten. Icke många lappar äga getter. Detta husdjur förekommer ej bland de riktiga nomadlapparna, utan endast hos sådana, som av ålder eller fattigdom tvingas att bo inom socknen året om.

»Martin Pieti», en gammal fiskelapp, bosatt vid Keinovuopio hade ett par sådana djur. En annan lapp, Anders Vasara, även bosatt på samma ställe, ägde ett par. Eljest vet jag ej om några getägare. I lapplägret uppe i Strömsdalen (Haugeboten) fanns ett getstall, men om det användes, blev jag aldrig i tillfälle att iakttaga.

»Martin Pieti» tillverkade getost som han om vintern sålde i Karesuando.

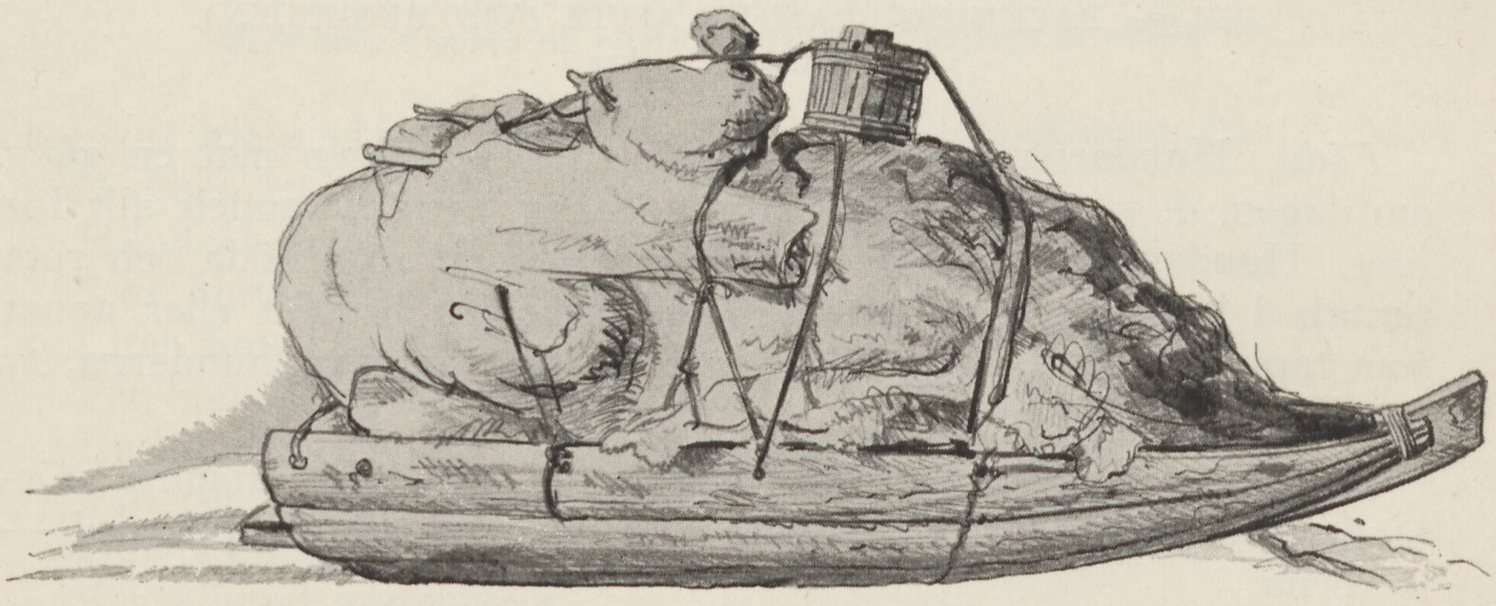

Bild 94. EN OVANLIGT HÖGT LASTAD BAGAGESLÄDE.
Släden var lastad med vinterkläder o. d., som skulle magasineras i lappens aitte i Närvä över sommaren.

KAP. IV.

Fångstredskap och igenkänningsmärken. *Inledning.* För infångandet av renen och för att skilja den egna från andras o. s. v. ha lapparna en del speciella redskap och märken.

För fångandet.

Kasttömmen *suopan.*

1) Den långa 12 famnar, den egentliga *suopan.*

2) Tvänne kortare, 6 famnar, *gassesuopan* och *uonnabadde.*

För igenkänning.

a) Renägaremärkena *ruoudde-saddje* eller *boatsomärkka.*

b) Hårmärkena.

c) Halsringar *sasta.*

d) I trä inskurna halsmärken.

e) Renstickan, *tjakkismuorra.*

Kasttömmen, suopan. Trots sin vana vid människan, tillåter den s. k. tama renen icke, att någon kommer honom när. Han är ytterst svår att fånga med blotta handen och lapparna använda sig därför av ett särskilt fångredskap för detta ändamål. Detta fångstredskap, *kastsnaran* eller *kasttömmen* består av ett 19—20 meter långt, smidigt rep, det s. k. *oarra,* i vars ena enda ett särskilt format benstycke, *tjoarvve-giella* är fäst, se fig. II på bild 64. Knuten *a* hindrar själva repet *b* att glida genom hålet *e* och själva rännsnaran bildas genom utdragandet av repet åt *d.* Bild 64 VI.

Kastsnarans längd räknas av lappen i famnar, en famn kallas *salla.* Den vanligast använda tömmen har tolv.

Den kasttöm som brukas vid fångst i allmänhet kallas *suopan.* Utom denna kastsnara använder sig lappen i speciella fall av tvenne andra kortare och grövre kastsnaror, nämligen vid fångst inne i rengärdena av den s. k. *gassesuopan,* 6 till 7 famnar lång, och för att binda renkon vid mjölkningen, av *uonnabadde* eller *uonnasuopan.*

Gassesuopan användes då renen gör motstånd.

KÅTASLÄDEN PACKAS.
Kåtaduken hoprullas.

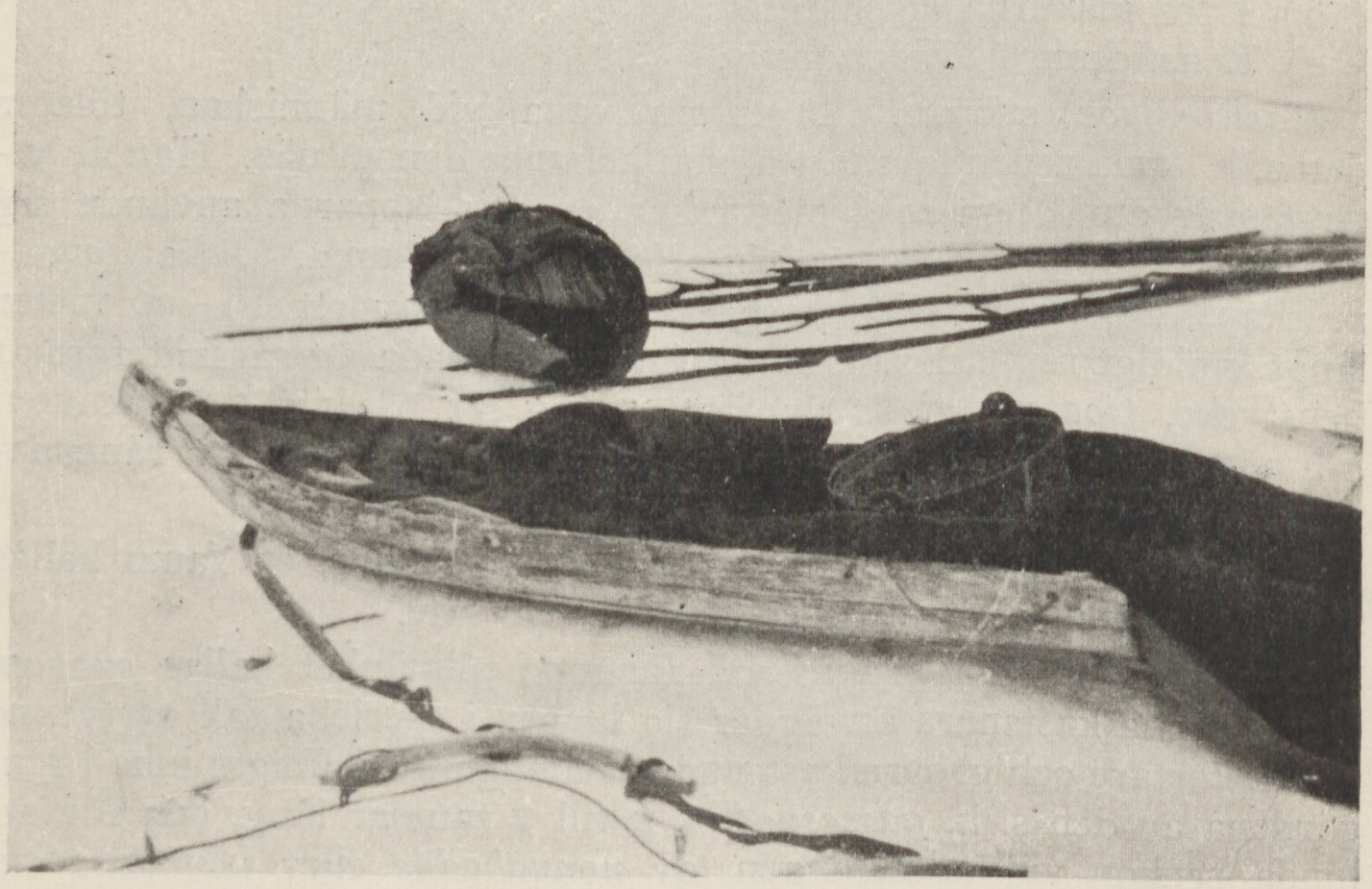

Bild 95. KASTRULLER O. S. V. INSÄTTAS I SLÄDAN.

Uonnabadde viras ett slag kring djurets nos, föres bakom hornen och ändan av repet fästes vid en björk. Denna bindning kallas mjölkningsknut. Bild 105.

Kasttömmens användning. När lappen ämnar fånga en ren, börjar han med att fatta tjoarvve-giella i vänstra handen samtidigt som han utdrager snaran cirka en meter med den högra (fig. III, bild 64). Själva snaran kallas *mokke*. Det yttersta av snaran uppsamlas inne i handen (fig. IV, bild 64), varefter repet upprullas i samma hand på så sätt som i fig. IV, bild 64 utvisar. När så ett tillräckligt stort antal ringar är uppsamlat (se fig. V, bild 64) slungar högra handen repet, samtidigt som vänstra släpper sitt grepp kring *tjoarvve-giella*. Själva repet hålles kvar under hela tiden i vänster hand.

Olika kastsätt. Detta kastsätt, som användes på långa håll, kallas *suopagukken*.

Vid kast på kort håll uppsamlas repet på olika sätt i högra handen, men *tjoarvve-giella* är då utdraget till ändan av repet, som på fig. VI, bild 64 och hålles ej som vid långkast, i vänstra handen, utan hänger löst ned. Tömmen slungas framåt i en båge mot djuret och lappen behåller ändarna av repet i händerna. Detta slags kast kallas *suopalakka*.

Lapparna fånga även renarna på så sätt, att de lägga ut *suopan* på marken med utdragen rännsnara. En man driver renen åt det håll snaran ligger, en annan håller i ändan av lasson. På dylikt sätt fångade renar äro särskilt skygga.

När kastsnaran icke användes bäres den hoprullad som fig. I, bild 64 utvisar. Samlad på det sätt kallas den *njamansuoppan* och bäres då över ena axeln.

Renen är ett skyggt djur och stretar emot på det kraftigaste då den känner

Bild 96. PACKAD KÅTASLÄDE.
Sista slädan i raiddon, den s. k. »goattogeres». Den är lastad med ris till underlag, kåtastänger och skovel att skotta bort snö med.

Bild 97. SLÄDEN TJÄRAS INNAN DEN UPPLÄGGES PÅ FJÄLLET.

kastsnaran kring hornen. Är det en stor oxe, har lappen ett strängt arbete. Jag har sett lappar som kastats omkull vid infångandet av någon otämjd ren, ja t. o. m. släpats med ett stycke innan de fått bukt med djuren.

Lapparna, vilka redan som barn övas i kastsnarans bruk, bli naturligtvis redan vid unga år mästare i densammas skötsel och missa nästan aldrig ett kast.

I allmänhet sker dock infångandet utan missöden, lappen har ju praktik och vet att hushålla med sina krafter. Brister *suopan,* hopslitsas den på ett speciellt sätt. En dylik hopsättning kallas *stunkkit.*

Renägaremärken. Inledning. För att kunna skilja sina renar från andras, begagna sig lapparna av särskilda märken, vilka inskäras i djurens öron.*

Dessa öronmärken, *podjomärkka* äro antagligen av lapsk upprinning och omtalas i protokoll redan i slutet av 1700-talet. Utom dessa öronmärken finnes även andra som användas i särskilda fall, nämligen de s. k. hårmärkena, halsringarna och fastbundna märken inskurna i trä.

Öronmärken. Först på 1880-talet fingo öronmärkena laga hävd och sedan dess inregistreras varje märke hos den myndighet var-

* Om renmärkningen, se Demand Hatts bok sid. 174.

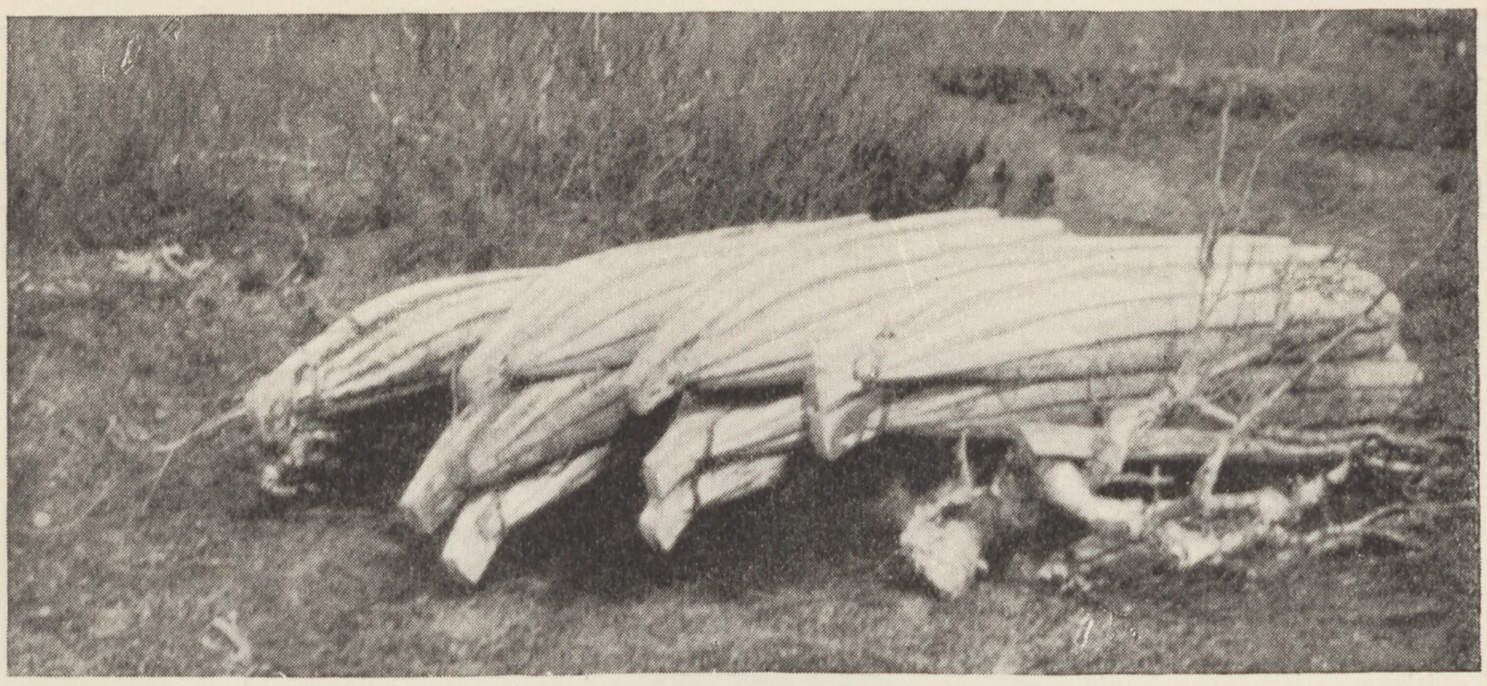

Bild. 98. UPPLAGDA SLÄDAR.

under lappen-renägaren hörer. Renmärket klippes då antingen i näver eller papper, eller inskäres i en träbit, varvid båda »öronen» förenas på så sätt, som bild 51 utvisar, vinkelinskärningen i märkes övre del betecknar *framåt* mot nosen och märket, om det är klippt i papper eller näver, vikes efter linjen a—b.

De renmärkeselement som användas inom Karesuando socken äro 8 och nämnes (se bild 52) »Stubbat» *Nappa,* »Avsneddat» *Skivdnje,* »Bukt» *Vattnia,* »Hak» *Giesjka,* »Sax» *Guopper,* »Kluvet» *Liektje,* »Skåra» *Sarkaldak* och »Bit» *Liektje.* Dessutom förekommer även hål *raigge,* bild 53 c. Dessa element kunna även sammansättas, så t. ex. kan ett »kluvet» märke insättas på det »stubbade», bild 53 a. Vidare kan detsamma göras vis à vis det »avsneddade», bild b. »Hålet» *raigge* förenas med öronspetsen med en smal skåra (bild 53 c).

På grundval av dessa uppräknade 8 element, sammansätta sedan lapparna sina märken, bild 50 visar en del sådana renägaremärken inom Karesuando socken, klippta i papper av lapparna själva.

Nr 1 t. ex. är sammansatt av ett på »avsneddat» insatt »kluvet» märke, vidare »skåra och bit». Detta vänstra örat. I det högra finnes i övre kanten 2 »bitar», vidare »sax» och i undre kanten »bit».

Nr 2 är vänstra örat, med »bukt», 2 »skåror» och en »bit», högra örat »stubbat» med »hål» och 2 »skåror» o. s. v.

Öronmärket inskäres med kniv. Alla kalvar skola enligt lag vara märkta före 15 okt. samma år de fötts. Märkningen försiggår merendels i »rengärdet». Varje lapp har sålunda sitt eget märke, vilket han även kan få förändra. Professor K. B. Viklund skriver om »Renmärkeselementen i Jukkasjärvi och Koutokeino»* föl-

* *Dem. Hatt,* Med lapperne i höjfjeldet, sid. 176.

jande, som också har sin motsvarighet med förhållandena inom Karesuando socken.

»Då någon köper en levande ren av någon annan, utan att tillhandla sig rättigheten att begagna märket, sätter han ett *avbräck,* som det heter på svenska, till det gamla märket.» Detta »avbräck»

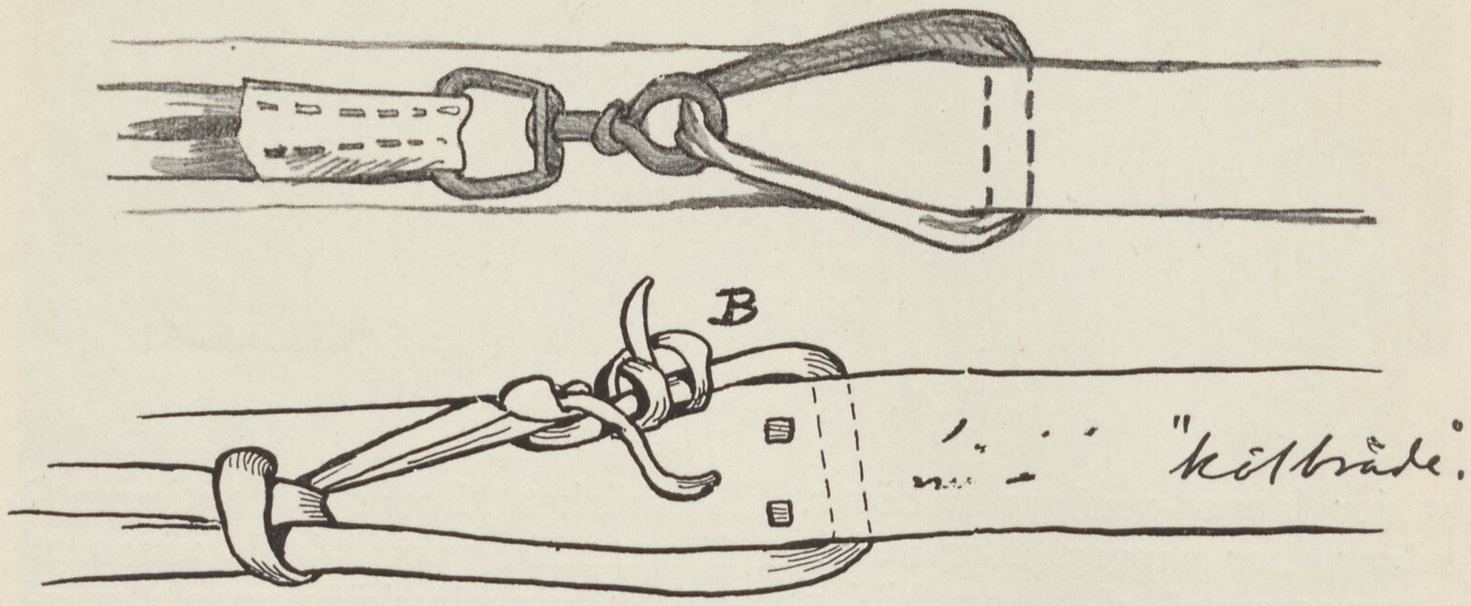

Bild 99. DRAGREMMENS FÄSTE VID SLÄDANS KÖLBRÄDE.

— »kluvet» (bild 52, nr 6), kan vara vad som helst som det bäst passar sig, men torde vanligen vara som nr 7 å bild 52.

På samma sätt förfar man, då ärvda renar skola fördelas. (Se kap. Allm. seder och bruk, avdeln. *Arv.*)

»Med tanke härpå ger också en fader ofta sina barn märken lika med sitt eget med ett eller annat »avbräck», men ofta kan det också hända, att det av det ena eller andra skälet ej lämpar sig att förändra hans märke på dylikt sätt, (om det blir likt någon annan persons märke, eller om det blir för invecklat eller sådant att örat lätt rives sönder o. s. v.), och då måste man sålunda hitta på ett nytt märke.

Det är därför snarare regel, att märkena inom en familj *icke* äro genetiskt samhörande, än att de äro det.» (K. B. Wiklund i förut citerade artikel om renmärkeelementen.)

Se t. ex. på Lars Orbus märke, bild 50, nr 5, nr 6 äro hans barns. Det råder en avsevärd skillnad dem emellan. Genom öronmärkena avgör lappen genast, vilka renar som äro hans och förbluffande är den färdighet, varmed han gör det, en blick är nog för att avgöra saken och icke blott med det; vid betraktande av ett märke, vet lappen också *vem* som äger djuret ifråga. I detta hänseende är lappens minne otroligt uppövat. Det är svårt att genom svek förändra en annans märke till sitt, ty de nya skårornas hår blir kortare

än de tidigare inskurna och visar genast, att märkningen skett i bedrägligt syfte.

Andra renägaremärken. 1) Hårmärken. Detta märke inskäres med kniv i renens päls, vanligast på bogen, köpta omärkta renar bruka märkas på detta sätt tills öronmärket hunnit inskäras. Även märkes hjorden vid arvskifte på detta sätt (se kap. Allmänna seder och bruk, avdeln. *Arv).*

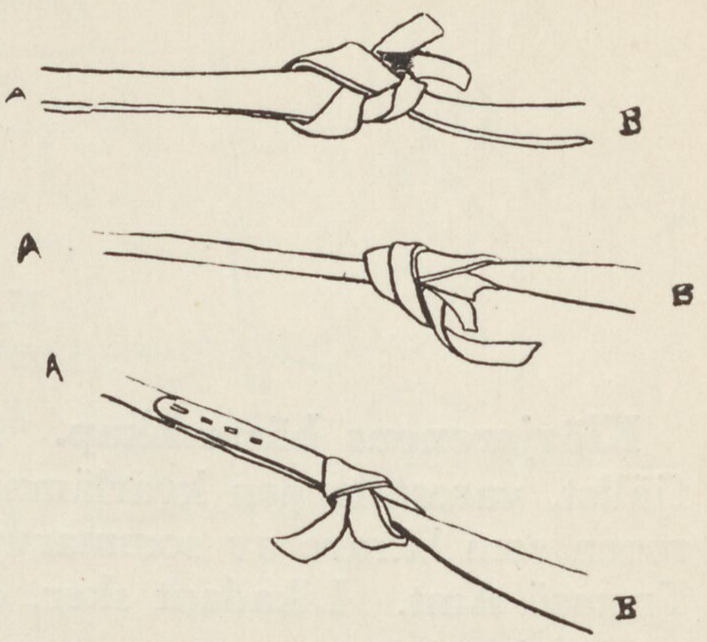

Bild 100. *KNUTAR* PÅ DRAGREMMARNA.

De renar, som kastreras på hösten, bruka även få ett hårmärke för att igenkännas. Hårmärket är oftast ägarens initialer eller bomärke, eller ett eller två kryss eller annat lätt igenkännligt tecken.

2) Halsringar. Denna, en ungf. 20 mm. bred ring av björk, som hopbindes under djurets hals, bild 55, användes då öronmärket är svårtytt eller osäkert eller om man ej vet vem renen tillhör. Det är numera mest fastboende renägare som använda halsringen. På halsringen inskäres ej »öronmärket», utan ägarens namn eller bomärke. Halsringarna målas även för att kunna ses på långt håll, vanligast i svart eller rött. Utom dessa märken finnes sådana, varest »öronmärket» är inskuret på en liten träbit, bild 54. Detta slags märkning som i likhet med halsringen användes, då själva »öronmärket» är svårtytt eller fördärvat eller renen är omärkt, är dock ej så allmänt brukligt som inom Jukkasjärvi församling.

Vid av de svenska myndigheterna företagna renräkningar märkas djuren med ett tjärstreck på bogen.

Renstickor. Detta redskap, bild 56, användes som »kontokurant» — kunde man nästan säga — vid redovisning av anförtrodda renar. Renstickan består av en liten fyrkantig träbit, ungefär 10—15 cm. i längd. På denna trästicka äro inskurna lika många tvärsnitt som det finnes anförtrodda renar. Framför de snitt som beteckna antalet honrenar sättas bokstaven N. vilket betyder *naaras,* finska ordet för hona (bild 56 II), framför de snitt som beteckna hanren sättes K. vilket betyder *koiras* eller hane (bild 56 III).

Antalet kalvar betecknas i stickor genom punkter (bild 56 I).

Renstickan användes oftast, eller endast av de lappar som ha bofasta renägares djur i sin vård. Inom Karesuando, varest endast få bofasta äga renar, äro renstickor en rätt sällsynt företeelse.

KAP. V.

Klövjerenens bärredskap. *Inledning.* Från det ställe uppe på fjället, varest lappen kvarlämnat sina vinterredskap, använder han renen som bärare av sommarutrustningen ned till sommarvistena i Tromsö Amt. Likadant sker, då han om hösten lämnar Norge.

Klövjeredskapen.

a) Klövjeträets underlag (täcken och renhudar) *dovgos.*
b) Klövjeträet *spakka* (bärsadel) och *ridingspakka* (barnsadel).
c) bördorna (kistor, säckar, kåtaställ o. s. v.) *gisak.*
d) Grimmor och tömmar *bagge* och *lavtje.*

a) Underlaget består av antingen en dubbelvikt filt, ett par renhudar eller någon platt dyna, som lägges tvärs över renens rygg. Den fastbindes under buken, bild 56 I, och dessutom går oftast ett brett band från underlaget, kring renens bakdel, för att hålla det hela säkrare på sin plats.

b) Över underlaget lägges klövjeträet (spakka), bild 57. Denna består av tvenne, i övre ändan korsvis förenade, bågformade tvärstycken av björk 40 cm. långa, som läggas över renens rygg strax bakom bogbladen på så vis, att rensadelns bågar komma att vila på var sin sida. Bågarna fastbindas därefter under djurets buk.

Bärsadelns övre ändar, vilka sluta i tvenne korta spetsar, kunna ibland vara ända till 15 cm. långa, bild 57, nr 2. En dylik bärsadel användes, då barn skola rida på renens rygg, barnet håller sig då fast i bärsadelns utskjutande ändar. På bärsadelns utskjutande spetsar påfästas eljest bördorna.

c) Bördorna bestå av lappens tillhörigheter, inpackade i träkistor, i säckar eller i s. k. *passegisak.* Eller av kåtastänger, barnvaggor och annat.

Den mest använda och speciellt för klövningen avpassade packringen är *passegisa,* bild 58 och 59. Denna utgöres av en, even-

I.

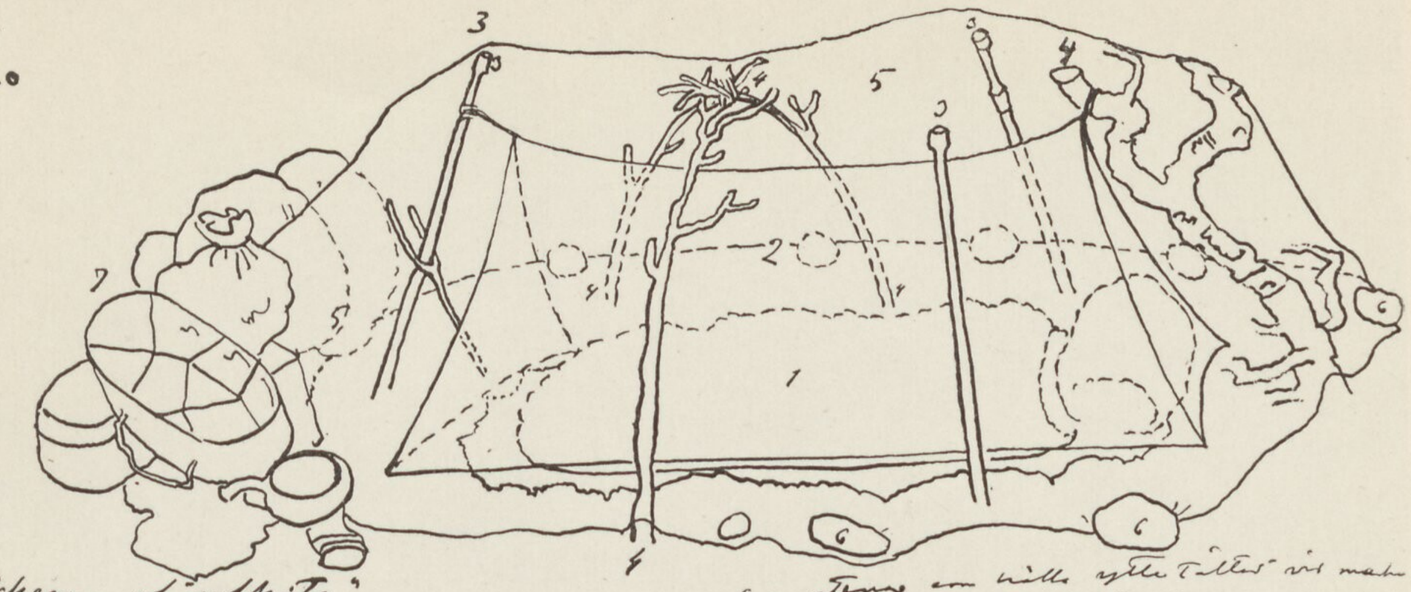

Schema af åsktält.

1. bädden.
2. innertält (sofvrum)
3. stolpar } hålla upp yttertältet
4. tröl
5. yttertält.

6. stenar om hålla yttertältet vid mark
7. skyddsvall i vindriktningen.

18.6.18
O Elgström

A

II.

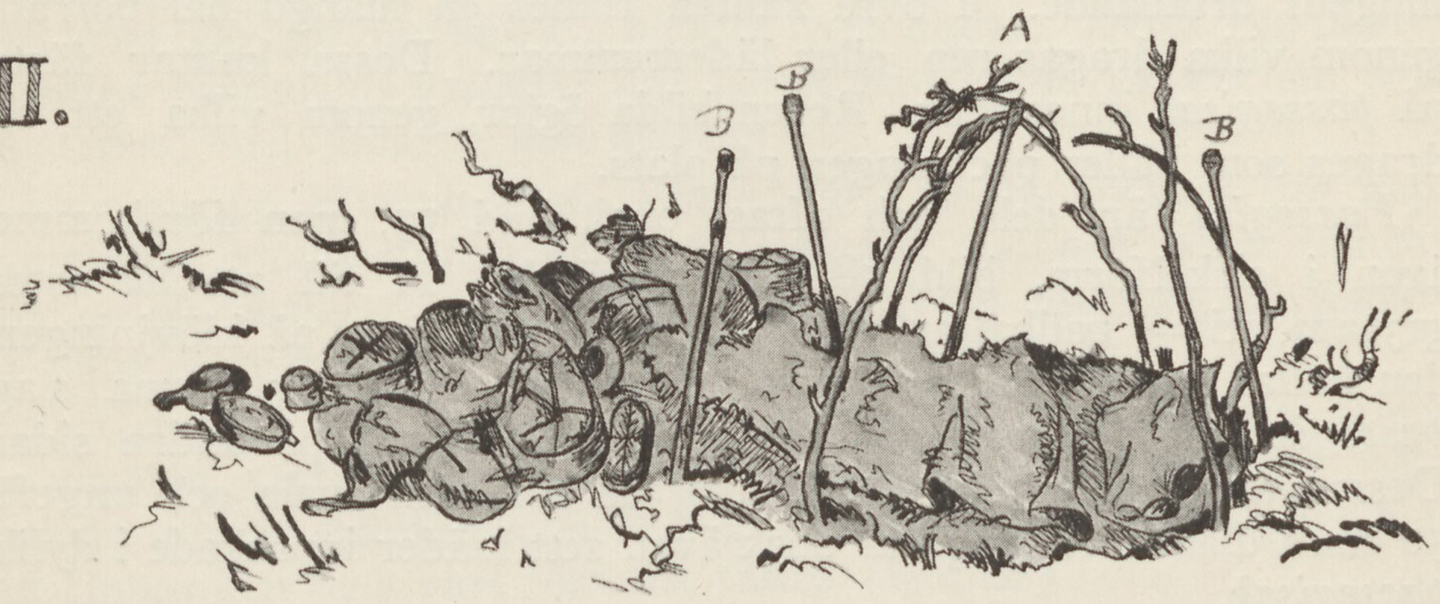

Kummajärvi 18/6 1918
O Elgström.

Bild 101. SOVKÅTAN.

Bild 102. »SOVKÅTAN».

tuellt två, tunna skivor av björk vilka hopböjes i oval eller cirkelrund form, som hopfästas med trä eller kopparnaglar, ibland även med grantågor. Sidorna äro cirka 30 cm. breda. Någon botten finnes ej, däremot finnes ett flätverk av vidjor, vilket förhindrar packningens utfallande. I övre kanten finnes en mängd hål borrade, genom vilka dragas rep eller läderremmar. Dessa knutar fästas på *passegisas* innersidor. Repen bilda öglor, genom vilka ett tåg drages som håller packningen på plats.

Passegisa är dels och oftast oval, bild 59, men förekommer även i cirkelform, bild 58, den användes då till att ha »stor-grytan» uti = badbaljan, ifall spädbarn medföras på klövjningen; den kallas i detta fall *battegisa.* Den ren som bär denna slags *passegisa,* har då vanligast barnet i dess vagga på andra sidan. Dessa runda *passegisak* äro lika breda som den ovala och ungefär 50 cm. i diameter. Jag har dock även sett kläder inpackade i dylika *passegisak.*

Utom dessa ovannämnda packlådor, ha lapparna ovala små skrin med kupigt lock, d. s. k. *gisak,* vilka bäras i en bandögla på deras framsida, bild 62. Dessutom finnes på *gisaks* gavel, även en ögla för det rep som skall gå runt klövjerenens bakdel till bördan på andra sidan. Denna *gisa* som senare skall beskrivas i sammanhang med lapparnas bohag, är ofta vackert ornerad, även målad i bjärta färger. Vidare om dessa se *husgeråd.*

För att återgå till *passegisak,* så lägges ofta ytterst ett lager av näver, för att ej regn eller snö skola skada de i *passegisak* för-

Bild 103. KÅTA UTAN *BÄLJET*.

varade sakerna. Det är mycket troligt, att den egentliga *gisa*-skrinets grundform varit *passegisaks*. Föres kåtastället med på klövjningen, hopbindas de s. k. *bäljet* (se kap. VII) medelst ett kort rep, som går genom hålen i *bäljets* övre ändar. Detta rep fästes framför bärsadelns knappar och *bäljet* hänger då på var sin sida om renen, med ändarna mot marken.

I de övriga kåtastängerna finnas hål i nedre ändarna för repöglor, men vanligen fastsurras de i tvenne knippen, vilka hängas upp, en på vardera sidan om klövjerenen, även dessa så, att ändarna släpa efter djuret.

d) Grimman vari tömmen fästes, går under djurets hals, framom pannan, strax över ögonen och hopknäppes med ett litet, ofta vackert utsirat spänne, *bollo,* bakom djurets högra öra. Under halsen finnes den ögla vari tömmen fästes (bild 68).

Klövjeraiddon. Renarna bindas efter varandra i en lång rad, så att den bakom gående renens, i grimman fästade tömända, bindes vid den framför gåendes sadelknapp. Främst går en lapp som leder den första renen.

Första renen i raiddon (bild sid. 88—89) bär, om det finnes spädbarn, *giethka* (vaggan med barnet) och badbaljan storgrytan i sin cirkelrunda *battegisa*. Denna ren ledes av barnets moder. Sist i klövjeraiddon går den ren, som bär kåtastängerna; han bär även kåtaduk och är mycket tam. Det är både besvärligt och tidsödande att

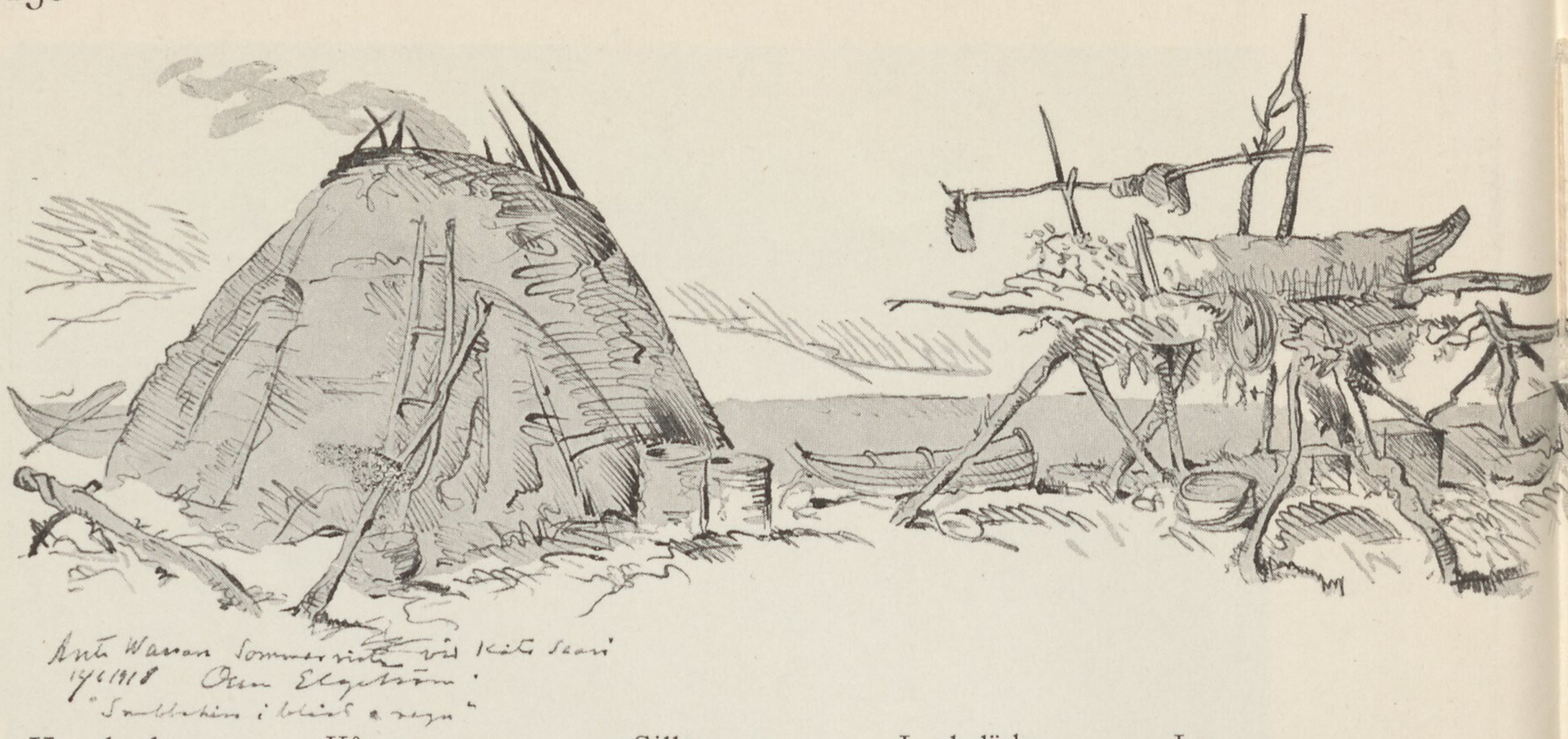

Huggbock. Kåtan. Silltunnor. Locksläda. Luovve.

Bild 104. »FISKELAPPVIS

färdas med klövjeren. Kommer man till en djupare bäck eller älv, måste alla bördor avlastas, ty renen är så låg, att bördan skulle bli våt om han gick eller simmade. Renen går ej gärna mer än 4—5 timmar med bördan i sträck, sedan måste han vila eller beta. Det är betydligt mera besvär med en klövje- än med en slädraid, i det senare fallet stå slädarna packade och det är endast att spänna för. Vid uppbrott med klövjerenar måste däremot varje börda omsorgsfullt vägas så att den ej blir tyngre på endera sidan. En börda får ej väga mer än cirka 20 kilogram.

Är vädret dåligt och renarna utmattade får *raiddons* förare fördela bördorna så att de svagare få den lättnad de behöva.

Dragrenens seldon. Det seldon som numera begagnas på dragrenarna inom Karesuando socken infördes där på 1860-talet av från Koutokeino inflyttade norska lappar. Denna uppgift har jag från lapparna själva. En annan uppgift är den, att *bogträet* är ett lån från renägande finska nybyggare. Emellertid, var den än kommit ifrån, den användes nu överallt inom Karesuando socken. Förut använde sig lapparna av det s. k. *kesäet* vars opraktiska konstruktion tvang renen, att vid dragandet löpa med sänkt huvud.

Det nyinförda seltyget ökade renens dragkraft med 50 %, i det att renen, som förut måste draga med nacken, nu fick använda bogarna till samma ändamål. Seldonet fick genast stor spridning och

Fisknät upphängda till torkning.

TE» I KÖNGÄME ÄLV.

vinner fortfarande terräng. Nu användes det även överallt inom Jukkasjärvi socken. Även i de norra delarna av Gällivara brukas nu detta seltyg, om ock jämsides med det gamla *kesäet*.

Sedan ovanstående skrivits, har förf. erfarit, att även inom Sörkaitum, sydligaste byn i Gällivara, det nya seldonet börjat användas.

Seldonet består av följande delar. Bokstäverna hänföra sig till bild 66.

A Bukträet, lapska *sloavje muorra,* finska *vatsapuu.*
B Dragremmen, lapska *vuotraippe,* finska *vuottoraippa.*
C Sidoremmarna, lapska *ruomak,* finska *ruomat.*
D Ryggremmen, lapska *avohas,* finska *selkärihma.*
E Bogträet, lapska *lenkat,* finska *länki.*

Till seldonet hör även grimma, lapska *bagge,* finska *riimu,* tömmen, lapska *lavtje,* finska *ohja,* och körklockan, lapska *bjello,* finska *tiuku.*

Bogträna, vilkas form är svår att beskriva, men om vilka man bättre får föreställning genom betraktandet av bild 65 och 66, utgöres av tvenne bågformade, upptill medelst en skinnstump förenade trästycken. De hophäktas under renens hals medelst en läderstropp, som inlägges i en motsvarande utskärning å det andra bogträet. Bogträna äro oftast rikt ornerade med olika tagglinjer (a, b, c och e på bild 65) eller ock målade i olika färger (b på bild 65). Icke sällan bära de ägarens namn eller bomärke tillika med en välment varning mot stöld som t. ex. »Stjäl mig ej» (e på bild 65). »Jag till-

hör I. Labba låt mig vara». I mitten på bogträna finnes tvenne rektangulära hål, bogträhålen. Dessa hål tjäna till fäste för seldonets sidoremmar. Bogtränas dimensioner framgå av bild 63 B.

Sidoremmarna äro av läder, cirka 2 cm. breda och av 50 cm:s längd. Ena ändan går igenom bogträhålen och fästes där, andra ändan bildar en ögla med ungf. 8 cm. öppning, som påträdes bukträets ändar, på vilka de fasthållas genom från detta utgående öglor, från mitten av vardera sidoremmen utgår ryggremmen. I vanliga fall utgöres denna av en enkel skinnrem cirka 5 cm. bred, vilken går över renens rygg och fastknytes vid sidoremmarna. Vid högtidliga tillfällen däremot användes en bred ryggrem av ylle (se färgplansch I b), rikt prydd med taggiga linjer i olika färger och kantad med olikfärgade fransar. Denna ryggrem (lapska *avohas)* är på undersidan försedd med läderstroppar, som förena den med sidoremmarna.

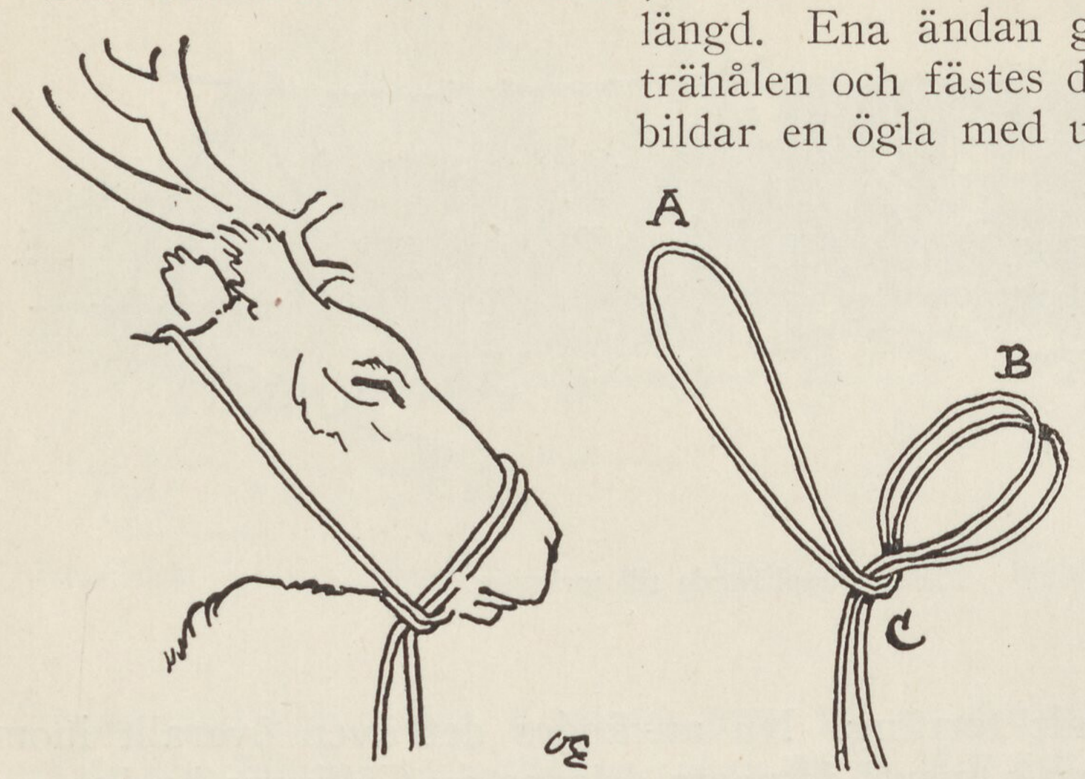

Bild 105.

Avohas' mönster varierar obetydligt, utsmyckningen utgöres alltid av två eller tre parallella tagglinjer i olika färger, oftast i rött och gult, ibland ytterligare prydda med påsydda fransar i lila eller ljusblått (bild 67). *Avohas* användes endast då lappen t. ex. skall på friarefärd, vid större kyrkliga högtidligheter eller då han skall köra till kyrkan för att vigas. Gamla utslitna *avohas* kan dock användas till dagligt bruk (se bild 74 b). Koutokeinolappar begagna broderade *avohas* (se bild 74 c).

Bukträet är en bågformad träplatta av 40 cm. längd, övriga dimensioner framgå av bild 63 A. Cirka 10 cm. från vardera ändan finnes ett hål med en däri fäst läderstropp, vilken läderstropp tjänar till att fasthålla sidoremmens öglor. Från mitten av bukträet utgår själva dragremmen. Bukträet är alltid oprytt, någon gång fernissat.

Dragremmen är fäst vid bukträet medelst en i ändan fastsydd benknapp, som hindrar remmen löpa genom bukträets mittelhål.

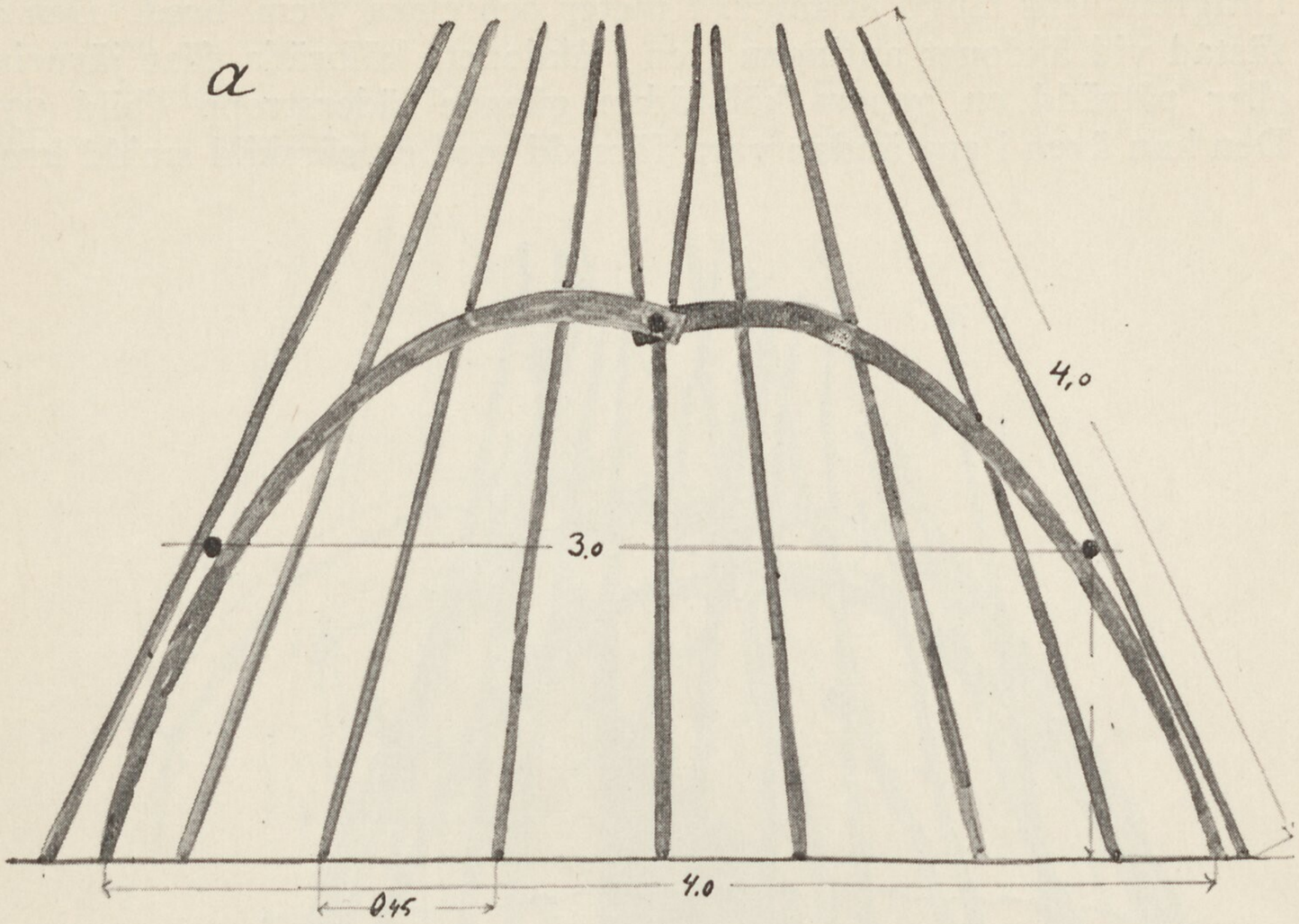

Bild 106. DIMENSIONER Å KÅTA.

Dragremmens längd är ungf. 1 meter och cirka 5 cm. bred. Den är fästad vid åkdonet antingen i en i åkdonets kölbräda fäst järnring eller påträdd en genom kölbrädan gående läderstropp (bild 99). Den kan även i ena ändan vara försedd med en särskild smidd krok,

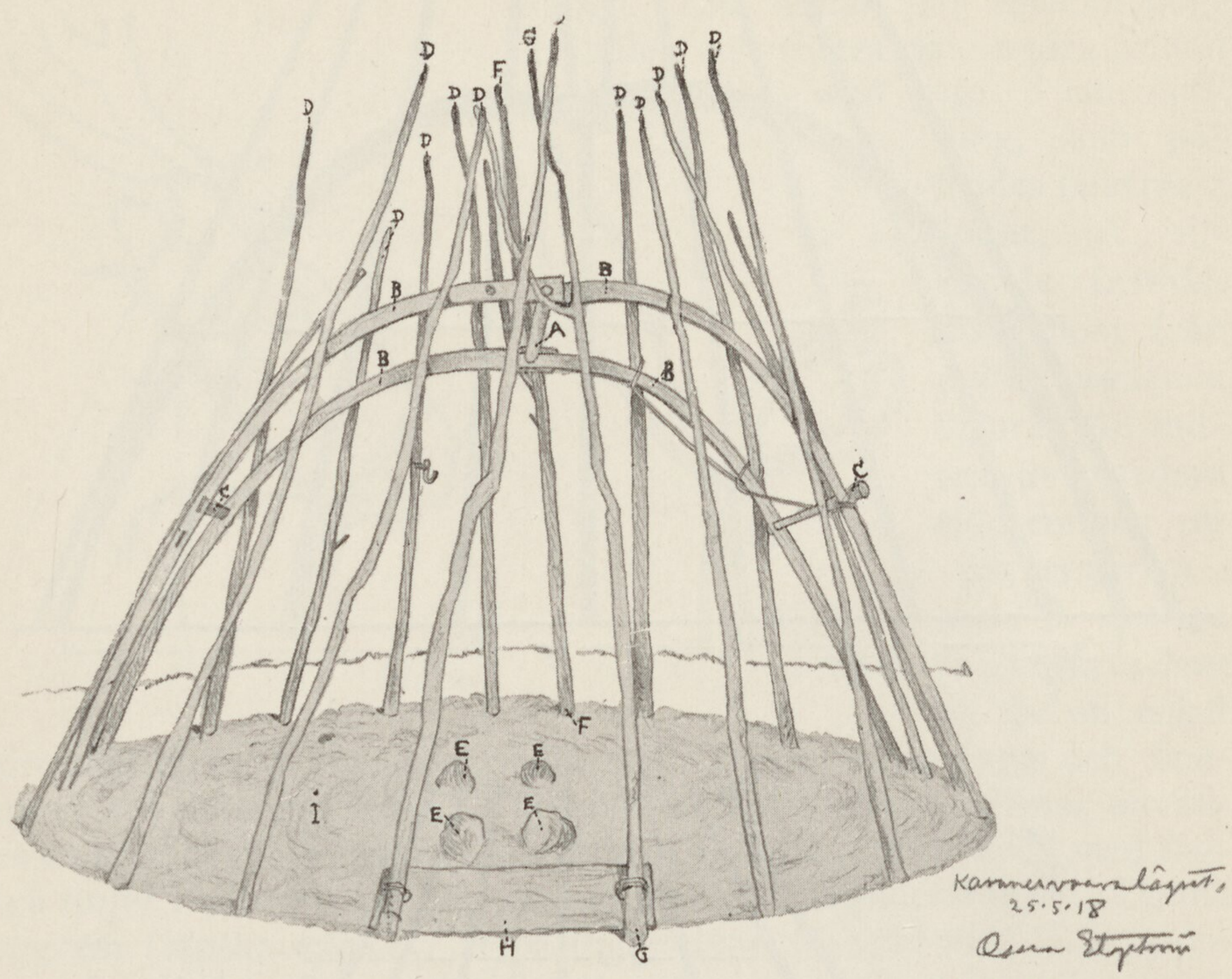

Bild 107. KÅTATYPEN INOM KARESUANDO SOCKENS NORDLIGA OCH MELLERSTA DELAR.
(Köngämä och de norra Lainiovuomalapparna.)

A = suovvamuorra.
B = bäljet.
C = doaresmuorra.
D = goattemuorra.
E = arrangärge.
F = boassjotsagge.
G = uksatsagge.
H = sijelmma.
I = loaiddo.

vilken påhäktas kölbrädans järnring eller läderstropp. Dessa krokar tillverkas för lapparnas räkning i Tromsö, även i Karesuando finnes smeder som utföra dylika krokar på beställning av lapparna.

Den grimma som av lapparna användes vid dagligt bruk är lika med den i kap. om klövjeredskapen beskrivna. Vid högtidligare tillfällen är den däremot rikt prydd med tofsar i rött, gult och blått (färgplansch I a). Från den rem som går bakom renens öron äro fästade långa virade skinnremmar, som avslutas med brokiga klädestofsar av den för Karesuandolapparna karaktäristiska formen. Även är spännet i nacken (*bagge bollo*) rikt ornerat. Dessa

bagge bollo äro små, cirka 4 cm. långa bågformade ben- eller träbitar med ett runt eller ovalt hål i mitten. De äro prydda med inristade ornament i olika mönster, ofta finner man på dem ägarens initialer eller bomärke ävensom årtalet, då spännet tillverkades. Av

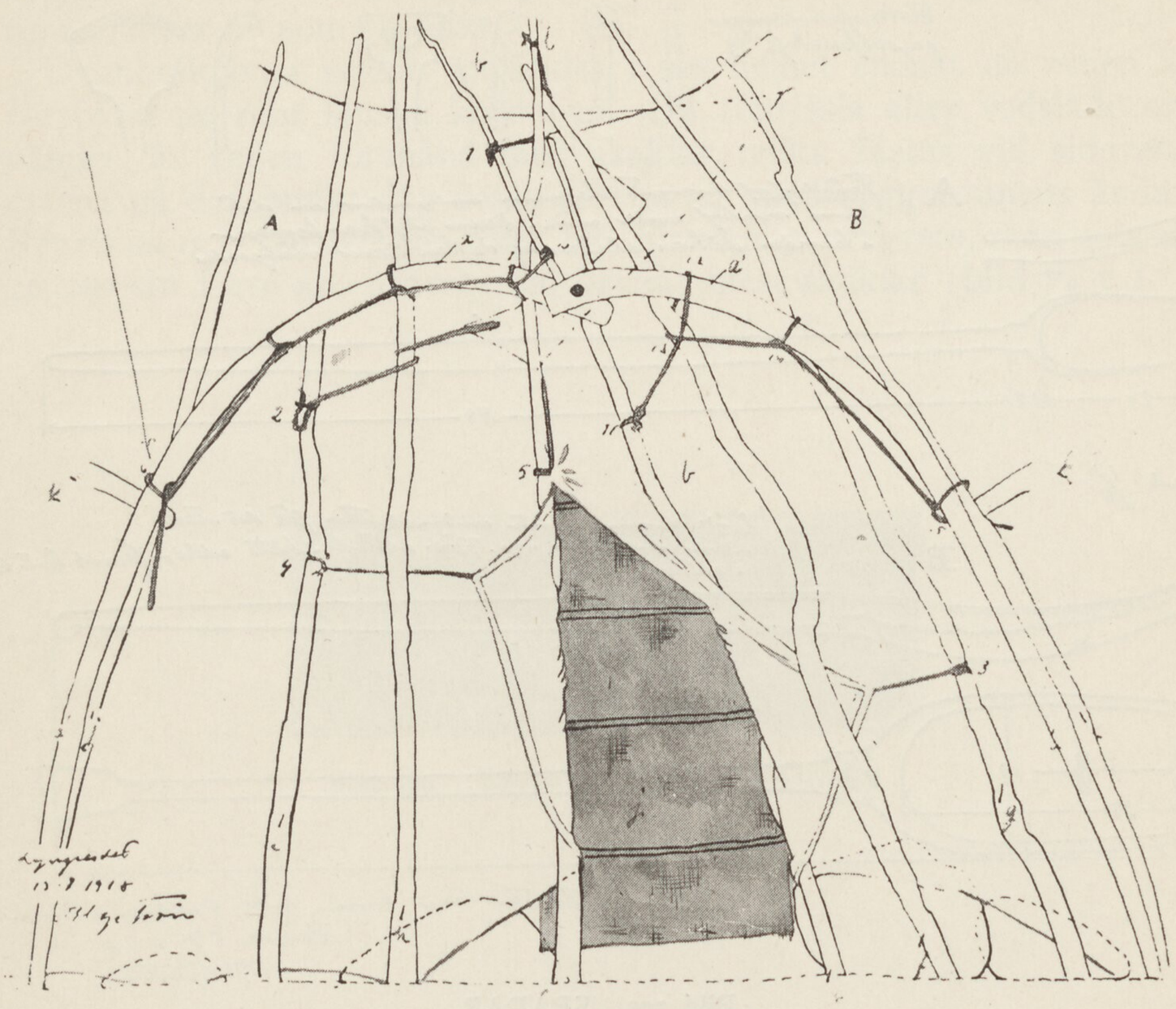

Bild 108. HÖRNREPEN.

de på bild 69 förekommande äro I, III, IV, V och VI av ben (renhorn), II och VII äro av trä. I är en gåva från en ung man till hans älskade och därför särdeles prydligt utstyrt.

Tömmen, som fästes i rengrimmans halsögla, är i allmänhet omkring 4 meter lång och i ändan försedd med ett hål. Vid körning trädes öglan på handsktummen (man kör aldrig med obetäckta händer), viras sedan trenne varv om handleden och går sedan ut mellan tummen och de övriga fingrarna (bild 73). Med en på sådant sätt fästad töm har man renen väl »i hand», skulle han vara för bångstyrig och man skulle tvingas att släppa, går detta lätt på grund av det sätt varpå tömmen fästats. Mera sällan göres en ögla direkt om handloven, ty med tömmen fästad så är man tvungen följa med

vad som än händer och skulle man falla ur pulkan, släpas man iväg med risk att få handloven bräckt eller rådbråkad.

Renen styres medelst tömmens kastande från sida till sida. Någon körkäpp lik den Düben sid. 102 (Om Lappland och lapparna) om-

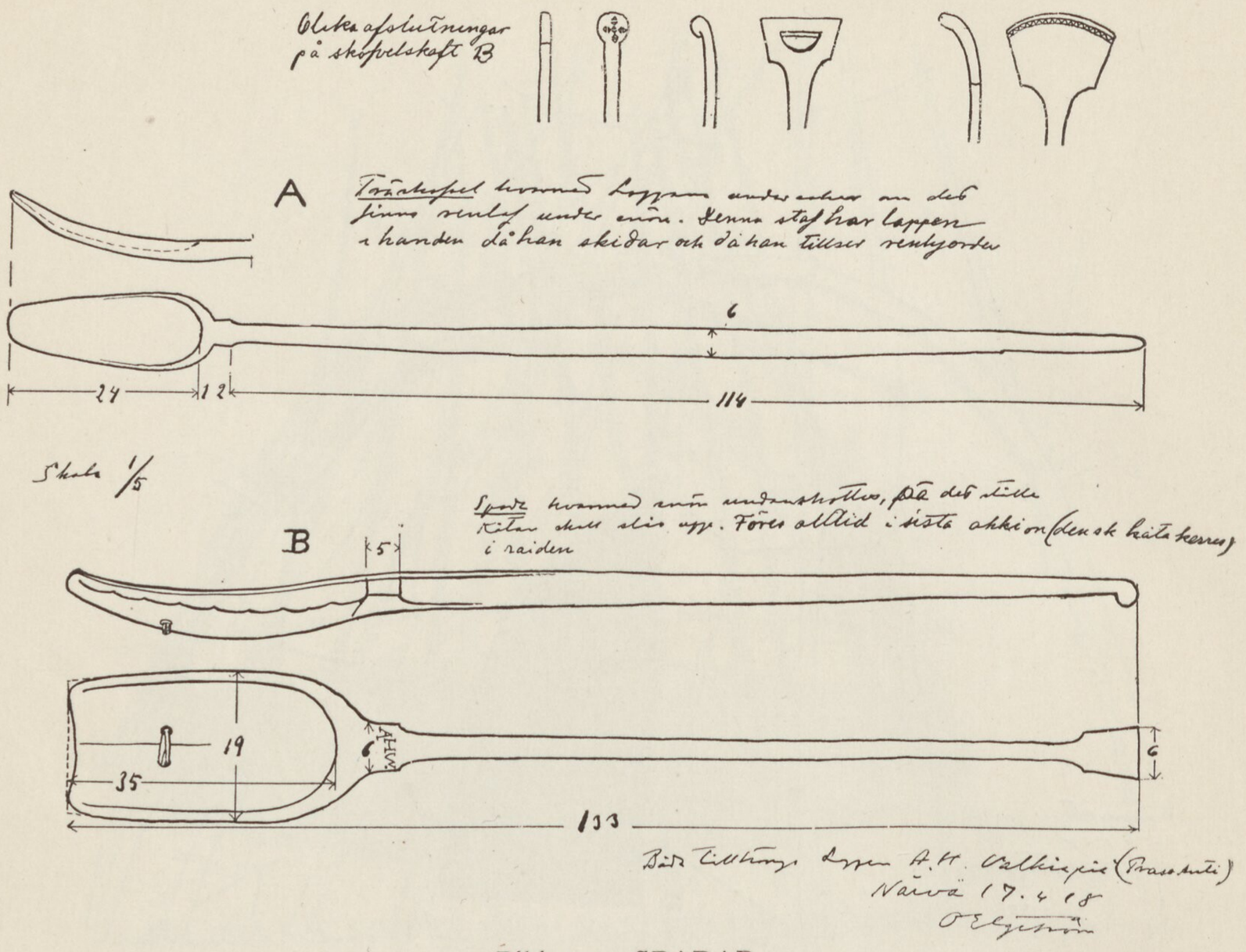

Bild 109. SPADAR.

nämner, användes ej bland Karesuandolapparna. Avslitna eller skadade tömmar hopsys eller hopskarvas som bild 70 utvisar.

Knuten varmed renens töm fästes vid ett träd eller annat, kallas *tjuolmma* (se bild 89 fig. B). Skola flera renar bindas vid samma påle, förenas gärna tömmarna på så sätt som fig. A på bild 89 utvisar.

Körklockan. Vid högtidliga tillfällen, alltså samtidigt som *avohas* och »fingrimman äro på», bindes kring renens hals ett cirka 10 cm. brett ylleband, prytt med påsydda lister i olika färger. Vid denna halsring är en klocka fäst. Denna kallas på finska *tiuku* (se färgplansch I c).

Som renen är ett sällsport skyggt djur måste påselningen ske med stor försiktighet och under iakttagande av den största skynd-

samhet. Samtidigt får man akta sig att genom tvära eller häftiga rörelser skrämma djuret.

Vid påselningen lägges först bogträna försiktigt (bild 71) ned över renens nacke och påhäktas. Därefter tar man bukträet och kopplar på sidoremmarna, griper tömmen och kastar sig i pulkan, ty renen sätter av som en blixt.

Ovanbeskrivna seldon användes i sin helhet endast då renen är förspänd de rent lapska kördonen. Då renrissla eller vedsläde användes, är renen förspänd med skaklar, vilka fästas vid sidoremmarna på den punkt där dessa förena sig med ryggremmens ändar. Renrissla och vedsläde ha även hål för vanlig dragrem, men som de genom sin form äro svårstyrda, brukas mest skaklar (bild 74 c.).

Bild 110. *Sijelmma* eller kåtadörrtröskel.

KAP. VI.

Kördonen. *Inledning.* De kördonstyper Karesuandolapparna använda sig av, äro till antalet 5, nämligen:

1) Bagagesläden, *geres* med eller utan gavel.
2) Åksläden.
3) Matsläden, *lokkgeres* eller *lokkek,* heltäckt eller halvtäckt.
4) Renrisslan.
5) Rensläden.

Tre äro av lapsk modell, d. v. s. de ha ej medar utan likna småbåtar, spetsiga framtill och försedda med köl. De äro antingen täckta eller öppna, med eller utan gavel, allt beroende på vad de skola användas till. De tvenne andra äro av slädtyp, d v. s. försedda med medar.

De lapska kördonstyperna äro alla inrättade att kunna dragas av ren, d. v. s. de ha ej skaklar utan äro endast försedda med en rem, som fästes vid dragdjurets seldon. Någon gång förekommer skaklar vid användandet av typerna 4 och 5.

1) *Bagagesläden.* Denna (se bild 75) den enklaste av lappens kördon användes endast till transport av varor och redskap som ej behöva omsorgsfullare förvaring, dessutom forslar den ägarens vedförråd om så erfordras och sist i *raiddon* bär den kåtastället, duken och golvets torra ris (se bild 96). Även brukas den, då detta är av nöden, att transportera döda lappar (avlidna uppe på fjällen) ned till byarna, där kista kan beställas. Dessa föras då vid sidan om eller ett stycke bakom den övriga *raiddon.* Slädan består av bottenbräda, *mielgas,* spant, *vierat,* och 8 vid spanten fästa bräder, *lastagat,* vilka äro sammanbundna vid åkdonets uppåtböjda för på så sätt som bild 78 visar. Ibland också av en i jämnhöjd med sidobräderna fästad gavel. Hos lappmannen Gustaf Blind, bosatt om vintrarna i byn Närva, hade jag ofta tillfälle att få åse tillverkningen av såväl bagage- som andra slädtyper (bild 85). Gustaf Blind var en god slädmakare och gav mig välvilligt alla de upplysningar

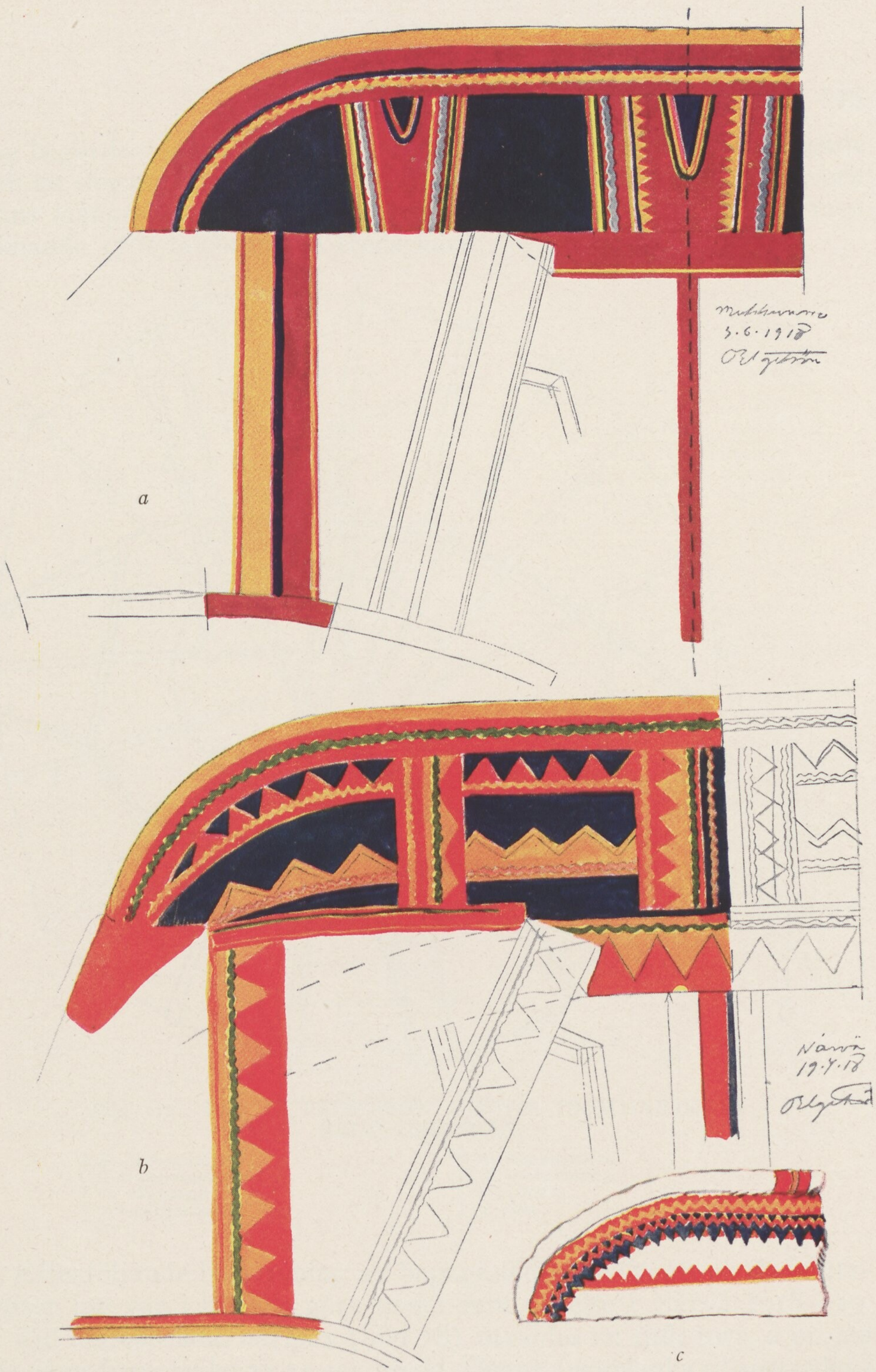

UTSMYCKNINGEN PÅ MANSKOLTENS OCH PÄLSENS KRAGE.

jag begärde. Hans åkdon utmärkte sig alla för ett smidigt utseende och en elegans i formen som de flesta andra saknade. Särskilt voro hans *lokkgeres* eller heltäckta förrådsslädar magnifika, till formen liknande 1700-talets gamla tredäckare.

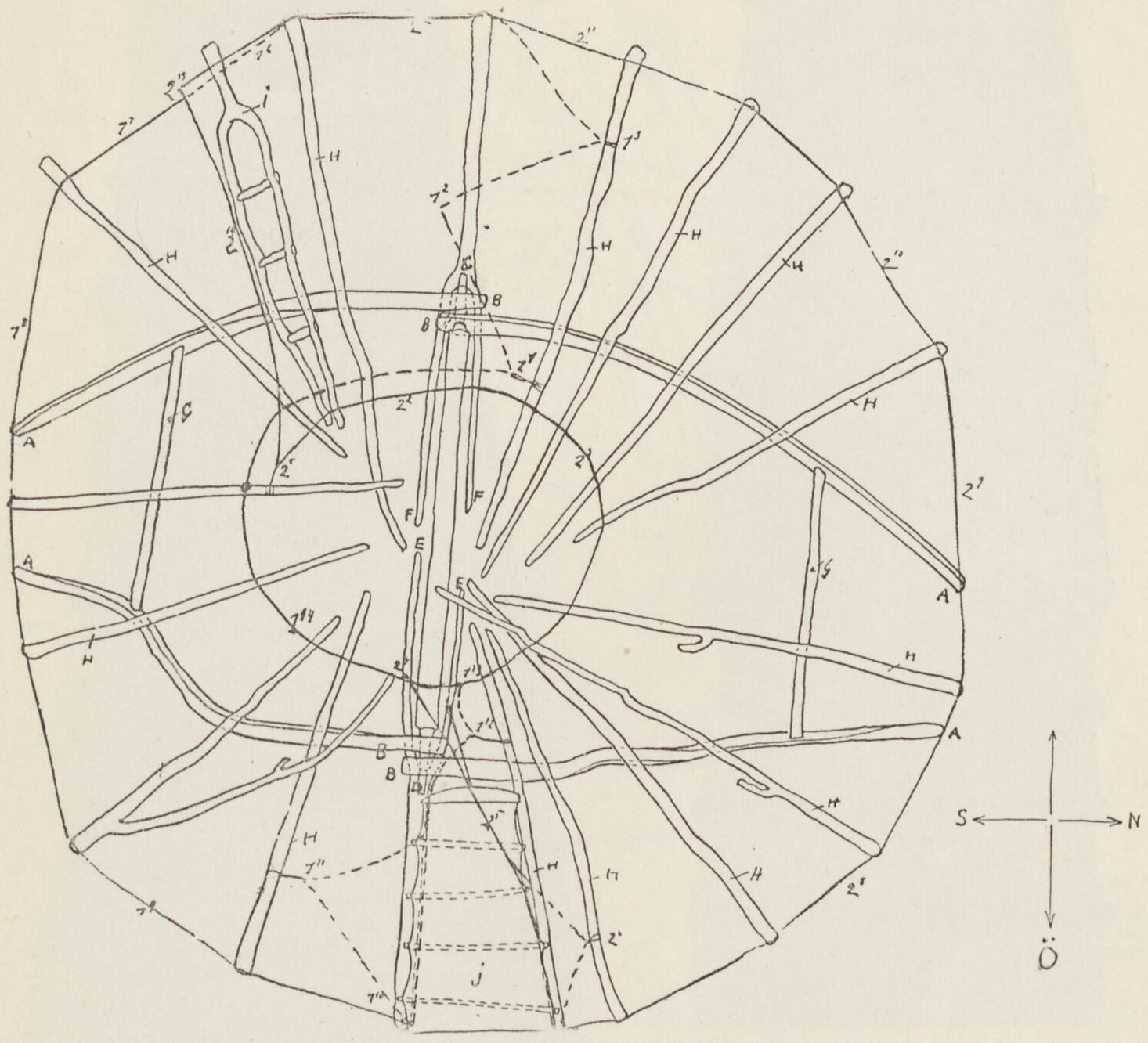

Bild 111. PER GUTTORMSON NUTTIS (SOMMAR)KÅTA, SEDD UPPIFRÅN.

A-B—B-A = bäljek.
C-D = suovvamuorra.
E = uksatsagge.
F = boassjotsagge.
G = doaresmuorra.
H = goattemuorra.
I = raiddaras.
J = uksa.

Efterföljande beskrivning av bagagesläden är byggd på de iakttagelser jag var i tillfälle göra under min vistelse i Närvä 1918—19.

Till bottenbräda, *mielgas* (bild 78) utvaldes en fullt torr, 2 m., 20 cm. lång furuplanka av 11 cm. bredd. Denna furuplanka tillspetsades i ena ändan och kanterna skråhyvlades ett stycke framåt, från den bakre bredare ändan räknat. Framtill fastsattes ett 8 cm. högt och 20 cm. långt trästycke och av samma bredd som bottenbrädan eller

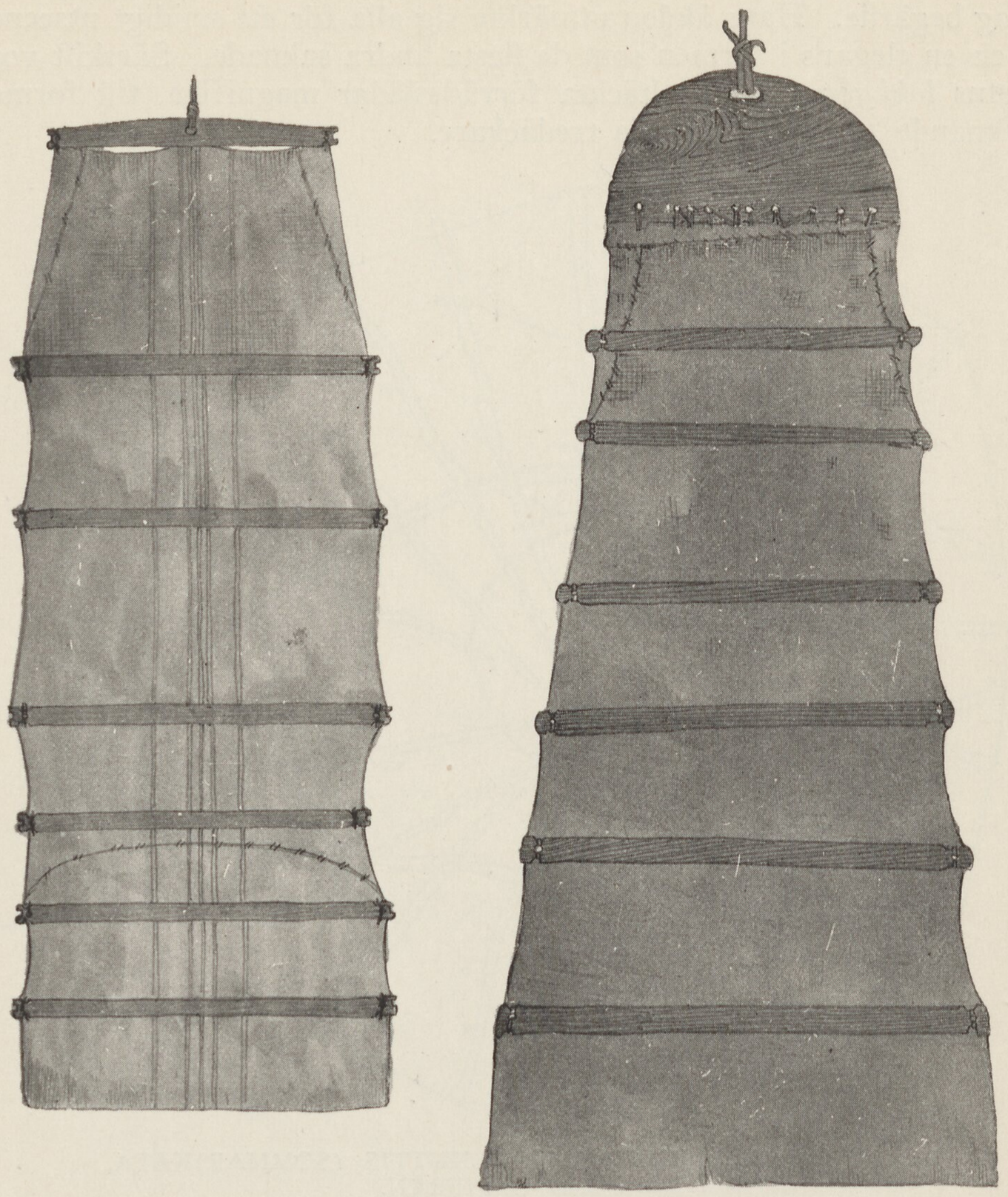

A B

Bild 112. KÅTADÖRREN *UKSA*.

4 cm. Detta stycke kallas *uonnabille*. 30 cm. från spetsen borrades ett hål i bottenbrädan för dragremmens skull. Detta hål kallas *juokko raigge*.

På den färdiga bottenbrädan fastsättes medelst 5 cm. långa träpinnar, bagageslädans »revben» eller i halvbågform böjda spant, varvid slädans sidobräder skulle fastsättas. Dessa spant, ursprungligen raka, omkring 5 cm. breda, i kanterna skråhyvlade grenar, ko-

kades före användandet och hopböjdes med ett särskilt instrument, *vierraloakko* (bild 79), till den slutliga formen medelst vidjor (bild 85 A), som fingo fastsitta till *vierat* torkat, då den hopböjda formen vid vidjans borttagande fortfarande bibehölls.

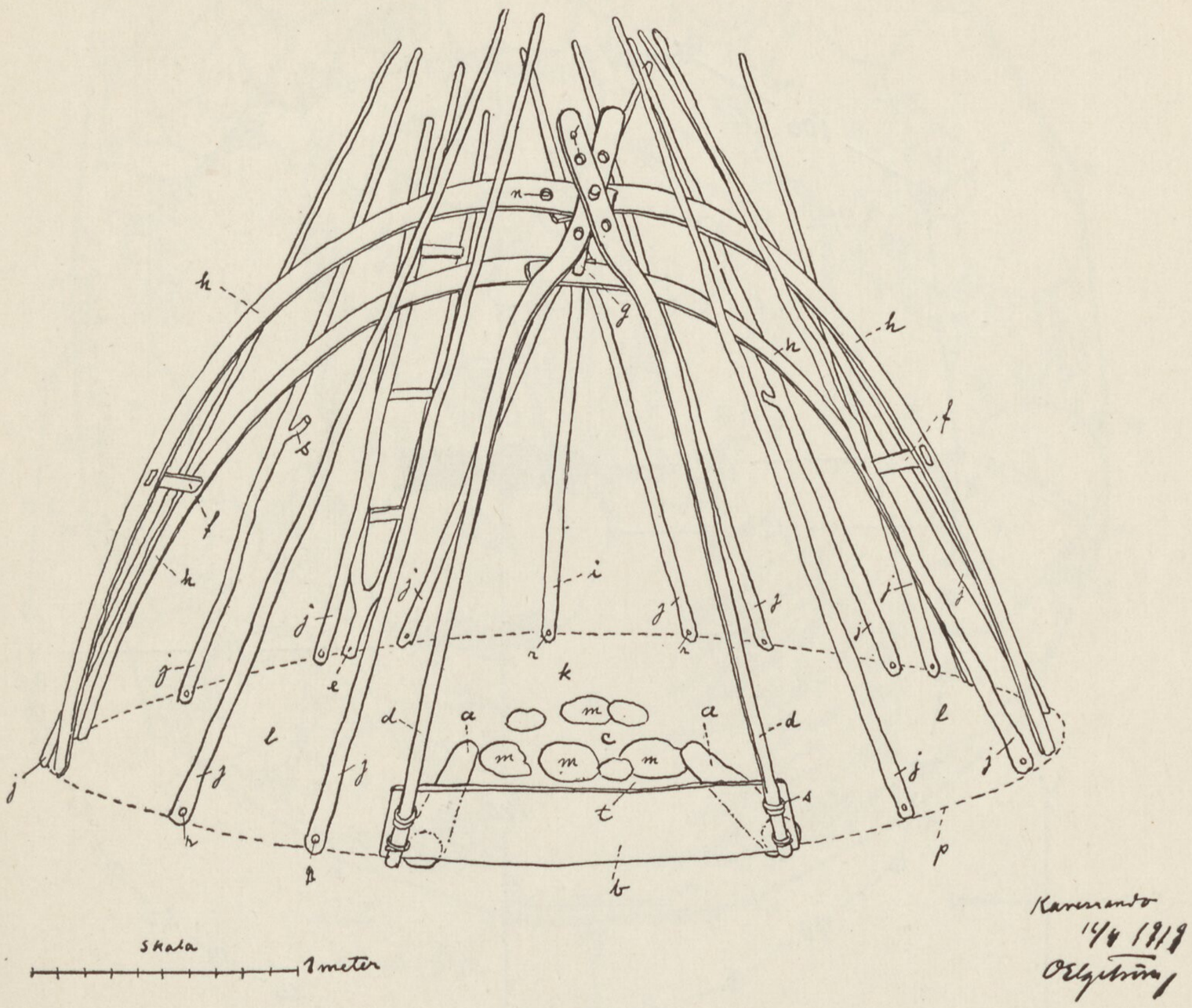

Bild 113. KÅTATYPEN I SYDLIGA DELARNA AV KARESUANDO SOCKEN.
Södra Lainiovuomalapparna (gränstrakten till Jukkasjärvi).

a = bärbmed,
b = sjielmma,
c = arran,
d = uksatsagge,
e = raiddaras,
f = doarsmuorra,
g = suovvamuorra,
h = bäljek,
i = boassjotsagge,
j = goattotsagge,
k = boassjo,
l = loaiddo,
m = arrangärgge,
n = bäljetraigge,
o = uksatsaggeraigge,
p = ?
r = goattetsaggeraigge,
s = vagge,
t = ?

Sedan *nageli* (bild 79) fastspikats, indrives i dess ena ända (den som befinner sig på yttersidan av bagageslädan) en träkil *yn(a)has*, denna tjänar till att hålla *nageli* säkrare på sin plats.

De tillspetsades och fasthöllos under arbetet vid spanten medels remmar (se bild 85). På bilden synes för övrigt vid A, de medels en vidja hopböjda spanten. Skall bagageslädan ha gavel göres den lika hög som sidobräderna och i ett stycke. Sedan de övliga sidobräderna, vars form och genomskärning framgår av bild

78 fastsatts, hopböjdes de tillspetsade främre ändarna och inpassades i en å ömse sidor om bottenbrädans för anbragt utskärning, (se bild 78 B a. De kvarhöllos där, medels vidjor, som fingo gå genom ett ovalt hål ungefär 2 cm. från bottenbrädans underkant och sedan

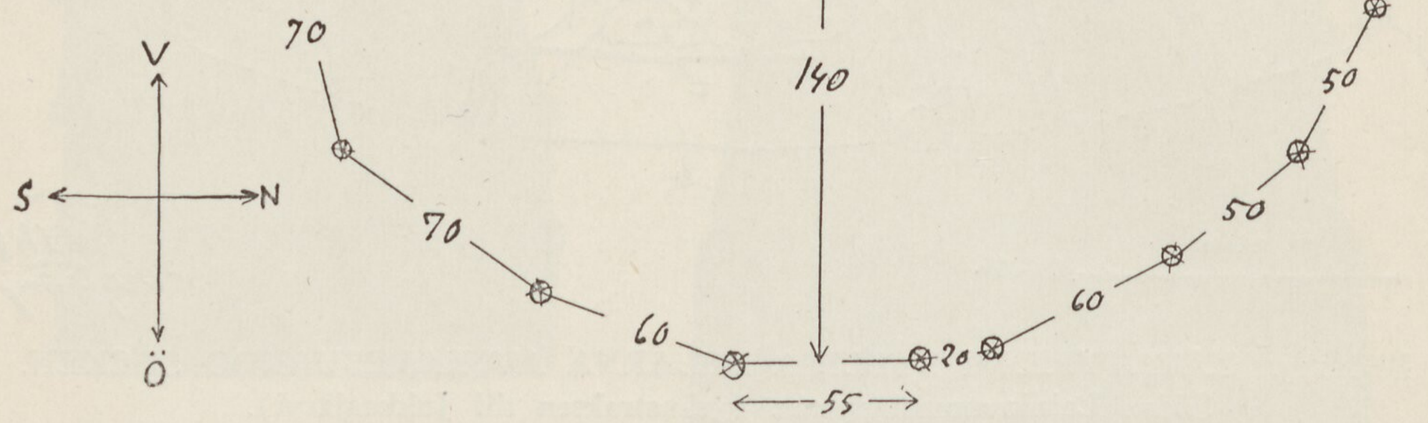

Bild 114. KÅTANS GRUNDPLAN.

över slädans för (se bild 78 B c). I sidobrädernas överkant, borrades 14 ovala hål, 7 på vardera sidan, dessa skulle tjäna att kvarhålla banden varmed slädans packning ämnade fastbindas.

Till sist tjärades släden (se bild 97) in- och utvändigt och lades sedan omvänd på ett par stockar för att torka. Sin vackra, halvrunda form bibehålla *vierat* icke på ålderdomen, spanten, kanske lydande en inre drift, strävar mer och mer att återgå till den raka linjen och en gammal släde ser högst bedrövlig ut med sina nästan vågräta sidor (se bild 81) och kantstötta stäv.

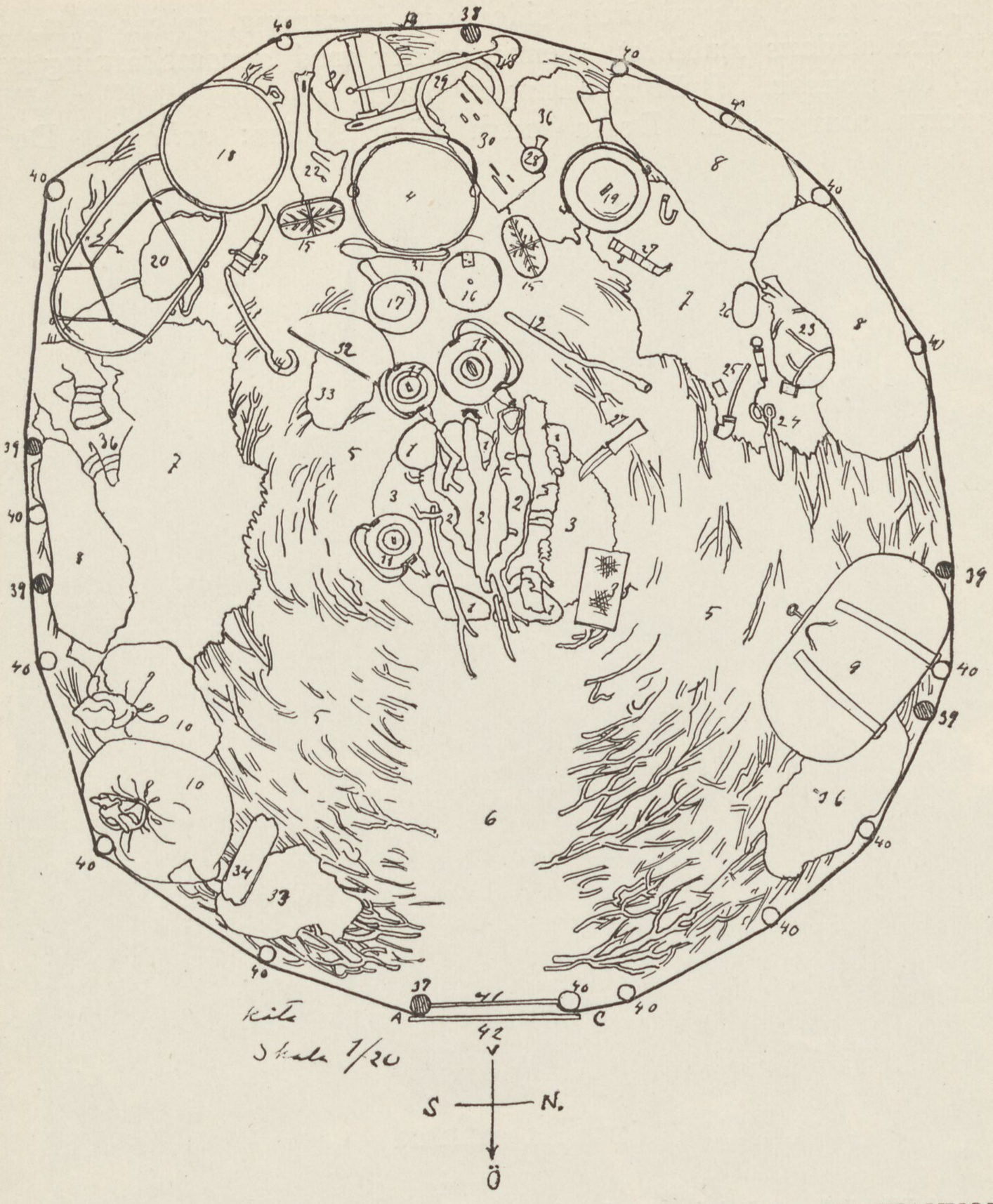

Bild 115. PLAN AV PER GUTTORMSSON NUTTIS KÅTA VID MUKKAVUOMA SOMMAREN 1918.

Kåtan bebodd av 2 vuxna och 1 barn (s. k. »Enfamiljskåta»).

1. Eldstadsstenarna.
2. Veden.
3. Askring.
4. Grytan.
5. Golvriset.
6. Gången fram till aren.
7. Renskinn att sitta på.
8. Sängkläder.
9. Kista.
10. Mjölsäckar.
11. Kaffepannor.
12. Husmoderns käpp.
13. Grötröraren.
14. Grytkrok.
15. Smöraskar.
16. Ask för kaffekoppar.
17. Nappe.
18. Stora matfatet.
19. Vattenspann.
20. Gisa.
21. Smörtina.
22. Renbog.
23. Påse för sysaker.
24. Sax och »nålkåta».
25. Värdinnans pipa.
26. Ask för trådrullar.
27. Knivar.
28. Drickeskar.
29. Stekpanna.
30. Antändningsnäver.
31. Skumslev.
32. Ett halvt tunnlock (bordet).
33. Sten.
34. Brynsten.
35. Bräda att karva tobak på
36. Olika klädespersedlar.
37. Uksatsagge.
38. Boassjotsagge.
39 Bäljek.
40. Kåtastängerna.
41. Dörrtröskeln.
42. Dörren.

Linjen A—B—C = kåtaduken.

Längs kölen och på ömse sidor om densamma, spikas ofta, för att öka slädans stabilitet, tvenne bräder med genomskärning som bild 80 utvisar. Bräder, antingen platta, som på a[1], eller täljda i form som på b. Dessa extra kölar kallas: *sollegie*. Dessa

Bild 116. ARRAN.

extra kölbräder gå icke ända fram till slädens för, utan sluta ungefär 1 m. från densamma (se bild 78 B *f*). Bottenbrädans för, göres ofta i ett stycke, men då uthugges det hela ur en stock med vars dimension är till och med förens höjd och bottenbrädans bredd, akterut. Den har då utseende som på bild 77 och är naturligtvis genom sin större styrka, betydligt mera att föredraga än den, av tvenne stycken sammansatta.

Ibland hopskarvas bottenbrädan, som genomskärningen C på bild 78, utvisar. Dragremmens hål (se bild 78 C) ligger 20 cm. från förens spets och är 1 cm. i genomskärning.

ARRAN ELLER ELDSTADEN.

Bild 117. *BOASSJO* ELLER KÖKET I EN KÅTA (DUKEN AVTAGEN).

Bild 118. *LOAIDDO* ELLER SITTPLATSERNA PÅ ÖMSE SIDOR OM ELDEN.

Bagagesläden målas aldrig, den strykes med tjära, någon enstaka gång, eljest endast varje vår, innan den upplägges över sommaren. Bagageslädans dimensioner framgå av bild 78 A.

2) *Åksläden,* finska *akkia,* lapska *kierris.* Denna slädtyp, vilken endast användes till åkning, (någon gång lastas den även med resgods o. s. v.) är till formen rätt olik den förut beskrivna bagagesläden, trots det de i huvudsak äro på samma sätt hopsatta. I likhet med bagagesläden, består *kierrisen* av bottenbräda, spant och sidobräder. Olikheten ligger uti, dels andra dimensioner, dels i den fasta gavel, lapska *batta-liekko,* som alltid avslutar åkdonet, ävensom fören vilken är betydligt mera uppåtböjd än fallet är med bagageslädens. Åkslädens dimensioner är i allmänhet följande, nämligen 1.90 lång, 0.45 bred och 20 cm. hög. Dock variera dessa mått efter ägaren-person, korpulens o. s. v. De ovannämnda måtten äro de vanligaste. Den är i allmänhet i förhållande till sin längd, smalare än bagagesläden. Sidobräderna fastsättas vid spanten på så sätt, att de tillsammans med gaveln, göra kierrisen något så när vattentät.

Som av bild 82 framgår, är bottenbrädan i fören i allmänhet hopsatt av tvenne delar. Av sidobräderna, äro de fyra nedre längre än de 4 övre, de gå utom gavelns sidor omkring 12 cm. under det att de andra infalsas i dess framkant. (Se

samma bild.) Gaveln, som består av ett äggformat, men i formen tillplattat trästycke av 4,5 cm. bred och 40 cm. höjd (ung.) är urhålkad framtill och så fastsatt, att det medger en bekväm halvliggande ställning för den åkande. Den är nästan alltid järnbandad. Gavelns järnbeslag äro tre. Ett går nedifrån gavelns kant, lodrätt längs mittlinjen tills den grenar ut sig ungefär 10 cm. från övre kanten. De två andra gå från sidan inemot mitten där de göra en sirlig sväng (se bild 83). De äro i allmänhet 3—4 cm. breda och svartmålade, tillverkas ej av lapparna själva utan beställas av någon smideskunnig i de byar lapparna besöka. Utom gavelns järnbeslag går från kierissens för, ett smalt band av järn som vid B (se bild 75) delar sig och löper på sidobrädernas överkant ett stycke framåt.

Mitt på gaveln sitter oftast en järnring, som tjänar till att binda bakefter följande ren med, då släden går i *raiddo*. Eller *stopprenen,* då man åker utför backen och ej är säker i körkonsten.

I en del åkslädar finnes, i likhet med bagagesläden, uppe vid kanten en rad små runda hål vilka tjäna som fästepunkt för eventuella rep vid varutransport o. dyl.

Liksom i bagagesläden är bottenbrädan ofta förstärkt med tvenne löskölar — för jämnviktens skull. I likhet med roendet i grönländarens kajak, är åkningen i åksläden »en ständig övning i jämnviktens bibehållande», de två löskölarna äro därför till stor nytta för den ovana resenären.

Åksläden, särskilt gaveln, är oftast vackert ornerad (se bild 83) eller målad i lysande färger, som blått, grönt och rött.

Körremmen går oftast genom ett hål (se bild 75 A) eller också är den fäst vid en ring, anbragt på botten, just där den svänger upp mot fören.

Kör lappen på blötsnö eller på is, på vars övre sida vattensamlingen förefinnes, brukar han ställa upp sin åksläde i en vanlig bagagesläde,

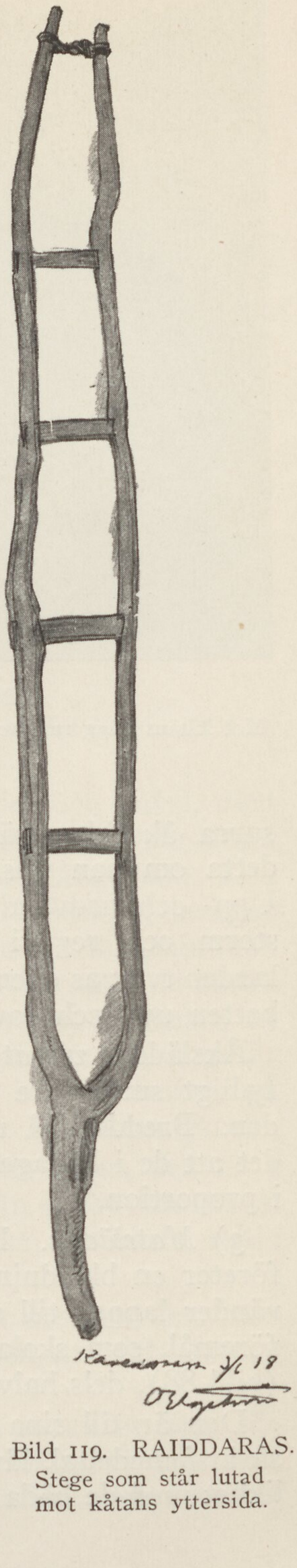

Bild 119. RAIDDARAS.
Stege som står lutad mot kåtans yttersida.

Bild 120 a. KÅTANS NEDTAGANDE. I.
Mot kåtans vägg reses en liten stege, *raiddaras* ×, på det ställe där kåtaduken är fastbunden vid *boassjotsagge*.

surra åksläden väl fast och sedan sätta sig inne i densamma», detta om han misstänker åksläden för att icke hålla vatten ute. Upp- och nedvänd, tjänar kierrissen ibland lappen till skydd mot storm och regn i det han, om han under ovannämnda förhållanden tvingas övernatta ute, helt enkelt stjälper *kierris* över sig med botten upp och sover under densamma.

Åksläden*s vierat* äro, i likhet med allt trävirke i åkdonet, av betydligt smäckrare dim. och prydligare utförande än i bagagesläden. Bredden på *vierat* i åksläden, överstiger sällan 4 cm., under det att de i bagagesläden göres ända till 5—6 cm. breda och grova i proportion.

3) *Matsläden.* Denna slädtyp, som genom utseende och form företer en blandning av likkista och skeppsskrov (se bild 84), använder lappen till att förvara sitt matförråd uti, ävensom, sådana föremål, som skola skyddas mot köld och väta. Den är dels hel- (bild 88), dels halvtäckt (bild 87 a och b).

Den är till sina dimensioner större än bagage- och åkslädarna, så är i medeltal, längden 2.30 m., höjden 45 och bredden 55 cm. I likhet med de båda andra lapska slädtyperna, består den av botten-

Bild 120 b. KÅTANS NEDTAGANDE. II.
En man klättrar upp på *raiddaras* och upplöser banden.

bräda, spant, framtill i spets hopgående sidobräder och gavel, men därmed upphör också likheten, ty *Lokkgeres* är utefter hela sin längd täckt av ett trekantigt tak, försedd med tvenne långsmala, lösa luckor. Dessutom är släden, genom en lodrät skiljevägg, belägen ungefär en meter från aktern, delad i tvenne rum. Bottenbrädan är 12 cm. bred i aktre ändan och i fören, som i likhet med de andra slädarna, är uppböjd i en krok och sammansatt av tvenne delar, 11 hög och 4 bred. Avstånd på dragremmens ring till fören är ungefär 50 cm. Bottenbrädan, som åt alla fyra kanter är skråskuren, på sätt som bild 84, »Bakifrån», visar, skjuter 15 cm. ut bakom gaveln.

Gaveln är ställd lodrät och av form som bilden visar, den är 4 cm. tjock och mitt på, sitter, ungefär 15 cm. från nedre kanten en järnring, avsedd att tjäna som anknytningspunkt för nästa ren i *raiddon*. Andra järnbeslag saknas alldeles.

Av sidobrädorna gå de 4 nedersta kant i kant med gavelns baksida, under det att de fyra andra, liksom i kierrisen, äro falsade mot dess framsida.

Från vardera av sidobrädornas överkanter gå sedan in över släden tvenne snedt ställda brädor, vilkas »takås», bildas av luckorna. Dessa, av vilka den främre, på det bredaste stället, eller i mitten

Bild 120 c. KÅTANS NEDTAGANDE. III.

är 22 cm. och i ändarna 20 cm. och som är 66 cm. lång, instickas under tvenne, på övre sidan rundade, cirka 5 cm. breda, karmar, A B och C, bild 84. Den aktre luckan, som är lika bred överallt och av dim. 84×27 cm., instickes med sin främre kant under mellersta karmen så, att den går kant i kant med främre luckans bakkant. Luckorna äro försedda med stroppar av rep att lyfta dem i. Den aktre luckan fasthålles med en snett ställd sprint som går ned i karm C då *Lokkeken* är stängd.

För att komma in i *Lokkeks* främre rum, är det nödvändigt, först lossa sprinten och upplyfta luckan B^1, A^1 (bild 84) föres framåt och kommer därvid loss från utskärningen under karmen B samt kan därefter upptagas. *Lokkek* är försedd med 7 vertikalt ställda spant, varav den aktersta, liksom i åksläden, står kant i kant med gavelns framsida.

Matsläden målas aldrig eller sällan, jag vill dock minnas jag en gång sett en ljusröd sådan. Den påminde mig då livligt om en liggande gris som sticker nosen i vädret. *Lokkek* med en lucka på mitten av taket, liknande den Düben sid. 104 avbildar, har jag ej sett använd hos Karesuandolapparna.

Lokkek begagnas närmast till »visthus» och till förvaringsrum för saker som man måste föra med sig men inte dagligen begagnar. En del, merendels äldre slädar av denna typ, äro ej heltäckta, utan endast försedda med tak framme i fören, aktern sak-

Bild 120 d. KÅTANS NEDTAGANDE. IV.
Nedtagande av kåtadukens andra halva.

nar gavel och är av utseende som en vanlig bagagesläde (se bild 87 a och b).

4) *Renrisslan,* lapska *härggerissla,* finska *Sani.* Liknar fullständigt, den vanliga »norrbottens-risslan», fast den är mindre. längd ungefär 1.5 meter. I stället för skaklar användes ibland vanlig dragrem, liknande som för övriga kördon bland lapparna. I risslorna åka de gamla, havande kvinnor och barn.

Risslorna tillverkas ej av lapparna själva, utan inköpas i byarna, eller beställas. Priset på en renrissla är mellan 50 och 100 kr. (1919).

5) *Rensläden* (bild 86). Detta släddon brukas mycket sällan av lapparna, men efter som jag sett det användas, skall det få sin beskrivning. Den användes att forsla ved från skogrikare trakter upp till kåtalägren på fjällen. Till utseendet liknar den den av Samojeden begagnade trerenssläden, fast denna är betydligt högre.

Den av lapparna använda, består av tvenne 10 cm. breda skidliknande medar, ställda på ett avstånd av ungefär 40 cm. från varandra, på dessa medar finnas 6 uppståndare av 20 cm. längd, tre på var mede. På dessa utläggas tvenne, parallellt med medarna gående ribbor, vil-

Bild 120 e. KÅTANS NEDTAGANDE. V.
Sedan dukens övre ända nedfallit börjas bortplockandet av kåtans stativ med nedtagandet av boassjotsagge. Därefter borttages kåtaduken.

ka nedböjas så att de möta de i spetsen uppstående medarnas främre delar, vilka då förenas med en tvär stång, vari dragremmen fästes. 4 till 6 andra störar bilda slädens övre yta, de surras med vidjor fram och bak. Slädens längd, är ungefär 3 meter, bredden 70 och höjden 30 cm. Utseendet framgår för övrigt av uppmätningsritningarna å bild 86. På bild 182 synes till höger, bredvid *buogge,* en dylik rensläde lastad med diverse packor.

Denna slädtyp begagnas för övrigt mycket av de finska nybyggarna som äga renar. I Närvä och Idivuoma såg man ofta dylika slädar lastade med ved hemkomma från skogen, dragna av ovannämnda djur.

Går medarnas spetsar framtill upp i en båge kallas denna slädtyp *podjokelkka.*

Raiddon. I slutet av april börja renhjordarna röra sig mot väster. De kastrerade hanrenarna skiljas då från den övriga hjorden, vilken, så snabbt som möjligt drives upp till fjälls för att de i rätt tid skola nå de bestämda kalvningsplatserna uppe vid gränsen eller nere på öarna i Tromsö Amt.

Efter hjorden flyttar så lapparna med sina *raiddo.* En *raidd* är den

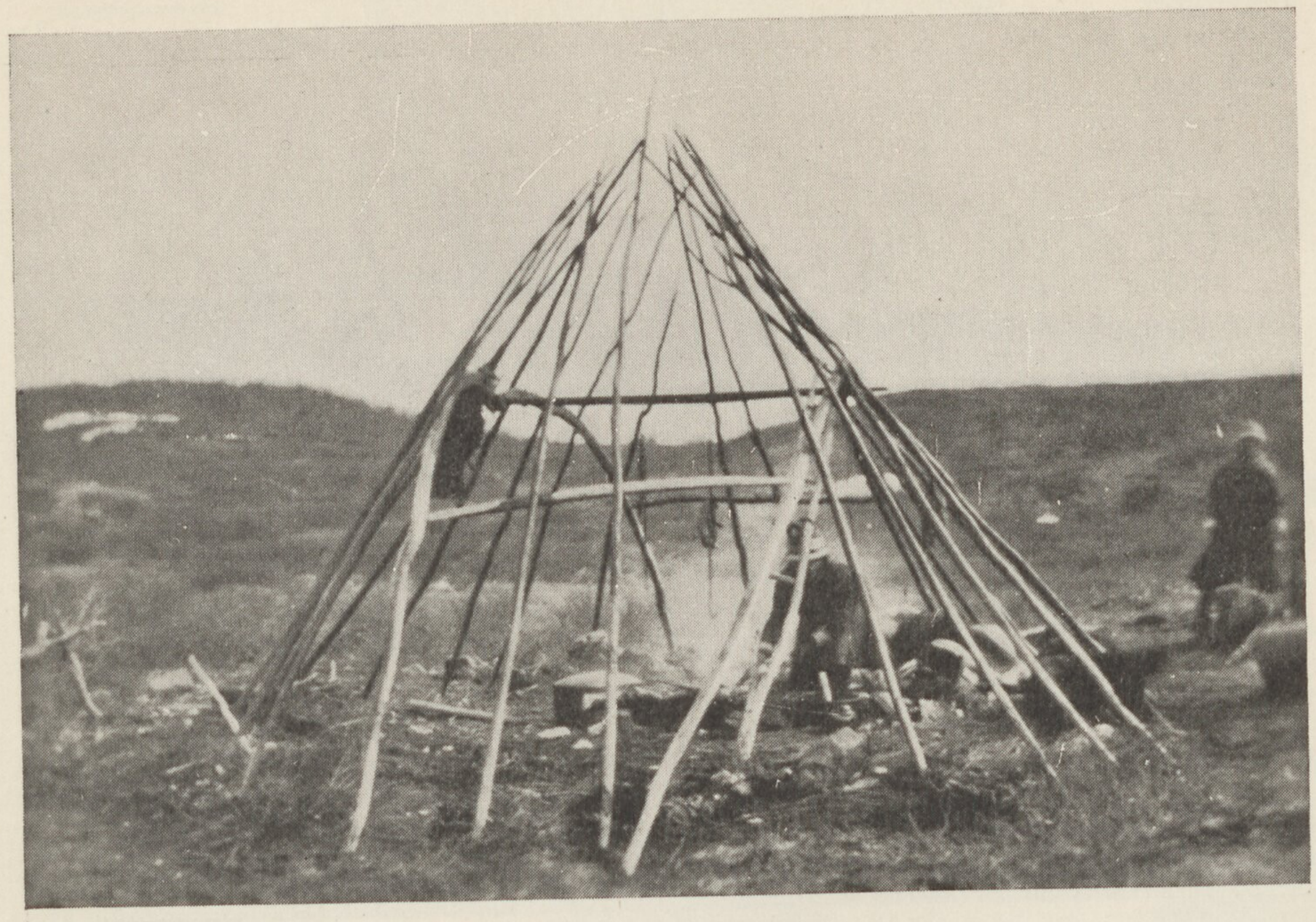

Bild 120 f. KÅTANS NEDTAGANDE. VI.
Kåtaduken är nere och endast stativet återstår.

rad slädar, körda efter varandra, varpå lappens tillhörigheter äro lastade och med vilken lappen flyttar. Varje släde drages av *en* ren. En *raiddo* består av 6 till 8 slädar, hela *raiddons* längd beroende av antal familjemedlemmar, förmögenhetsförhållande o. s. v. (bild 90).

Placeringen i raiddon är följande: Först kör husfadern, har han en son på 10—12 år åker denna i samma släde som fadern. Efter denna *giethkageres* följer *lokkgeres* eller matslädan, vidare *biergogeres,* köttslädan, *jaffogeres,* mjölslädan och *dinkageres* eller slädan med »småsaker». Dessa slädars dragdjur äro förenade med tömmar gående från grimman till framför körande släde, så att det hela bilder en sammanhängande rad. Efter husfaderns *raiddo* kör husmoderns. I hennes *giethkageres* är om spädbarn medföres, denna och vaggan insnörd, har familjen en dotter på 8—10 år åker hon i moderns släde. Finnas flera barn och hundvalpar åka de i den nästpåföljande släden, den s. k. barnsläden. Liksom i husfaderns *raiddo* följer så *lokkgeres,* vidare *bierggogeres* och *jaffogeres,* men så kommer ett par slädar som husfaderns *raiddo* saknar, nämligen *kaunegeres* och *goattogeres,* slädarna med sängkläder och släden med kåtastängerna. Husmoderns *raiddo* kör sist.

Slädarnas inbördes placering varierar. Medhaves mycket kött, kan

Bild 120 g. KÅTANS NEDTAGANDE. VII.
Kåtastängerna äro nedplockade och till sist söndertages bäljes.

ensamt slädarna med dessa bilda egen *raiddo*. Ett står dock fast, *goattogeres* är *alltid* sista släden i *raiddon*. Bakom sista släden i *raiddon,* utom kåtaraiddons, bindes oftast en reservren.

Vid uppbrott framdragas slädarna på linje och seldonen lägges i ordning framför slädarna. Renarna förspännes, börjande med den första och då allt är klart kastar sig lappen i åksläden, utstötande ett högt »*tju*».

Packning. Slädarna packas sålunda. (Följande avser flyttningen om våren till Norge).

1) Åksläden, endast i fören, med en päls, *lauko* (ryggsäck med mat) och annat smått som kan behövas under resan, som verktyg för smärre reparationer av seldon och slädar o. s. v.
2) Matsläden fylles med resproviant. I en dylik locksläde som jag undersökte fanns: Längst framme i fören rentungor, en klump renfett, några buntar senor till rentråd, en renost samt kaffe och sockerpåse. I den aktre avdelningen fruset kött, ett par påsar med bröd, träfat, knivar och blodmage.
   Är familjen stor kan en hel locksläde vara enbart brödlastad.
3) Efter matsläden följer oftast köttsläden med det frusna renköttet. Detta lägges på ett underlag av ris, omgives med sam-

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

BARMÖPPNINGENS, AXLARNAS OCH ÄRMLEDERNAS UTSMYCKNING
PÅ KOLTAR OCH PÄLSAR.

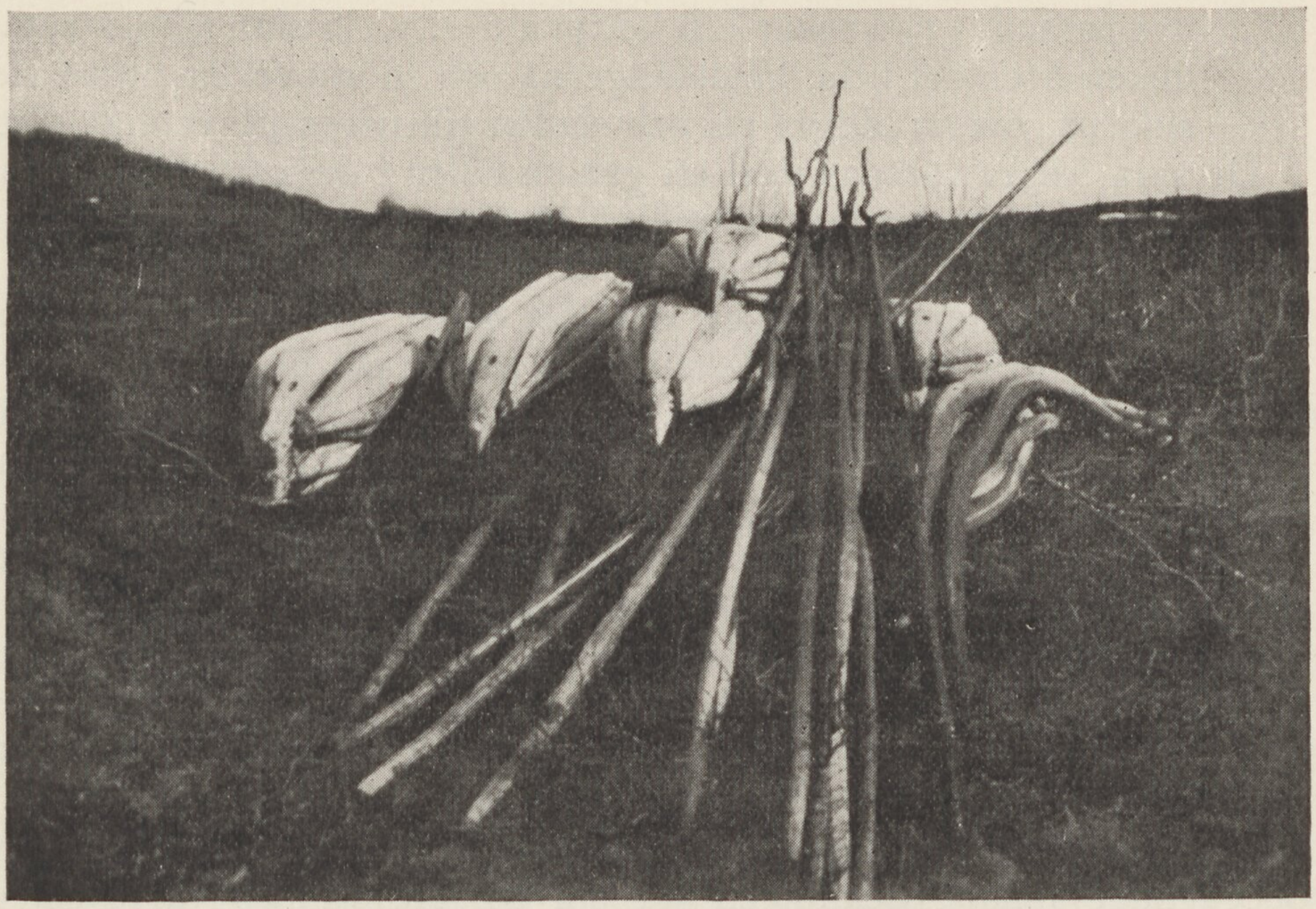

Bild 120 h. KÅTANS NEDTAGANDE. VIII.
Till sist upplägges stänger och *bäljes,* som bilden visar, i ett upplag, varefter de lämnas på platsen för att sedan på hösten åter användas.

ma materiel (se bild 93) och täckes med en renhud, den s. k. *kolio,* varpå det hela igensnöres, *karkas.* Snörningen börjar akterifrån och går i sicksack över släden fram i fören, där ändan av packtåget, *geressuonat,* fastbindes. Köttet packas dels i slädar med, dels utan gavel.

4) Efter köttsläden följer mjölsläden med oftast endast en mjölsäck på 100 kg., övertäckt av hudar och insnörd på samma sätt som köttet.

6) I husfaderns *raiddo* följer därpå *dinkageres* eller släden med »småsaker» såsom skrin, verktygslåda o. s. v. Husmoderns *raiddo* för i stället för denna *dinkageres* sängkläds- och kåtasläden.

7) Sängklädssläden innehåller sovfällar, kuddar och pälsar, täckes med renfällar med håret nedåt och igensnöras.

8) Kåtasläden innehåller kåtaduken, grytor, grytkättingar och de olika redskap som användes vid elden, såsom *battevagge, hiergen* o. s. v. samt kåtaställningen med snöskovel och event. golvris. Den packas sålunda. Halva kåtaduken eller rättare kåtadukshalvan hopvikes i längdriktningen och inlägges i släden (bild 95). På duken ställes sedan grytorna i rad, de största akterut, de mindre längre fram. Uti grytorna inlägges min-

dre pannor, grytkrokar och köttyxa o. s. v. Sedan lägges kåtaduken över det hela, kåtastängerna och snöskovel instickes vid sidorna, överst lägges ris och släden tillsnöres på vanligt sätt.

De fyra *bälget* förenas med ett genom hålen i dess tjockändar gående snöre och fastbindes framtill på så sätt att de komma att släpa på var sin sida om släden under körningen (bild 96).

Äro lapparna ängsliga för att det kött de ha förvarat i sina *aitasj* eller *aitte* (förrådsbodar) ej skall hålla sig, bruka de sända en särskild raidd med köttslädar upp till ett bestämt ställe på flyttningsvägen för att lufttorkas. Dylika raiddor avsändas före hushållsraiddorna.

Medan slädarna packas, stå de från betesplatsen hämtade dragdjuren bundna (bild 39) vid en påle, *stoalppo* (bild 89 A). Dragrenens tömmar, *lavtje,* går från grimmans hakögla under den framför gående slädens *geressuonat* fram till slädens för, där ändan fastbindes, oftast genom att stickas genom det i »stäven» förefintliga tömhålet (bild 92).

Innan *raiddon* skall avgå, ja ibland om det snöar eller de stått länge obegagnade innan packningen tar sin början, vändas varje släde upp och ned och is och snö borttages. Lappen begagnar storkniven till detta ändamål och bankar på slädbotten tills all snö avlägsnats.

När gossen nått en ålder av 12—13 år får han leda egen *raiddo* och »det är ett stolt ögonblick när han får lämna barnsläden», säga lapparna.

Våren 1919, då Johannes Nilsson Nuttis *raiddo* lämnade Karesuando, där han bott under vintern för barnens skolgångs skull, fick hans son Ola, egen *raiddo* och Ola, som kände sig fullkomligt vuxen och som var iklädd full fjällutrustning med kasttöm och *lukka,* sken av glädje.

Familjen Nuttis *raiddo* bestod av

1) Husfaderns, där slädarna voro placerade sålunda: a) En rensläde lastad med skidämnen, delar till en ny släde o. s. v. b) Locksläde. c) Köttsläde. d) Mjölsläde, och sist släden med »småsaker».

Husfadern skidade före sin raid, ledande renen i töm.

2) Olas, bestående av a) Åksläden. b) Mjölsläde. c) Köttsläde och d) Släden med »småsakerna».

3) Husmoderns, med a) Åksläden. b) Locksläde. c) Köttsläde. d) Mjölsläde. e) Sängklädessläden och f) Kåtasläden.

Skola äldre lappar flytta, ha de ibland renrisslan som *åk*don, särskilt de gamla kvinnorna. Vidare om väglängden mellan rasteplatserna, renens uthållighet m. m. se kap. om »Renen».

KAP. VII.

Primitiva väderleksskydd. 1) *Hålor och grottor.* Innan lapparna hunno så långt i kultur att de skaffat sig tält, levde de antagligen i grottor och hålor, om vilka traditionen ännu är levande bland lapparna. Turi skriver (sid. 2) om dessa hålor:

»Og der er endnu et större bevis paa, at lapperne har boet länge på et og samme sted, og det er de fordybningen som er i jorden overalt, hvor fortidens lapper har opholdt sig. Disse fordybninger har været deres koter (lappetelt). De gjorde sig kuler ligesom vilddyrene. Og den største del av de fordybninger finder man ved havkysten, ved sö- og elvebredder, og saadanne steder hvor vilde dyr har deres vej, hvor fjäldklöfter löber sammen og imellem söer. — — Paa lappernes flytveje findes fordybningerne ogsaa, intet nutidsmenneske ved sikkert, hvad det er for huller, men man mener at det har været lappernes opholdssteder den gang der var ufredstider.»

Bland Karesuandolapparna visste många att berätta om dessa jordskydd. Jag har även på ett par ställen uppe vid Kommajok i närheten av Kilpisjärvi själv varit i tillfälle iakttaga sådana fördjupningar, som lapparna ansågo för forna lappars uppehållsställen under jakten. Dessa hålor skulle bebotts, innan lapparna kände konsten att tämja renen.

2) *Buskskydd.* Ett annat primitivt väderleksskydd är busken, som lappen ännu i dag lägger sig under om han överraskats av natten under sin vandring. Kanske kommo de så att kasta ett täcke eller skinn över busken och funno det skydda bättre. Och så uppstod tältet.

Ännu i dag använda lapparna på brådskande flyttningar inga andra tält än täcken kastade över någon buske och stöttade runt omkring med käppar o. dyl. Denna typ kallar jag *sovkåtan.*

3) *Sovkåtan.* Detta tält, eller rättare väderleksskydd, användes på flyttningar, där de vanliga kåtorna ej kunna medföras, består av trenne delar, nämligen I. Stommen. II. Det inre tältet »myggtältet» och III. Ytterskyddet.

Stommen är den enklast tänkbara, två eller tre vide- eller dvärgbjörkar böjes ihop upptill (bild 101 II och bild 102), så att höj-

Bild 121. TRASIG KÅTA.

den från »valvspets» till marken blir cirka 1 meter. Runt omkring på ett avstånd av ungefär 50 cm. från varandra uppställas snett nedstötta vandringsstavar, mellan 4 och 5 till antalet (bild 101 II). Finnas andra buskar eller ännu bättre trädstammar i närheten, användas de. Myggtältet som är av linneduk och av vanlig »hustak»-typ, är omkring 2 meter långt och nedtill 1,5 meter brett och upphänges mellan tvenne, antingen stavar eller andra fasta stöd som bild 101 I visar, vid 3 och 4. På marken under detta tält utbredes en renhud och ovan den de andra sängkläderna. Utanpå utbredes en större duk, som på alla sidor når ned till marken. Kanten fasthålles medelst en krans av stenar, eller om tältandet skett på naket fjäll, utav *gisak* (klädkistor), säckar eller andra tyngre föremål. Mot vindsidan uppreses gärna en yttervall av husgeråd (se bild 101 II).*

Denna tältart användes även då man reser på besök, särskilt om somrarna ses den ofta mellan gammarna i lapplägren i Tromsö amt.

Under flyttningen med sovkåta använda sig alla i *sidan,* eller i lappbyn befintliga medlemmar, av en gemensam eld, som tändes ett stycke från tälten. I alla de sovkåtaläger jag sett, har detta varit förhållandet, dock under förutsättning att omedelbart uppbrott förelåge.

---

*Det hela bildar en liten flat kupol av ungefär 3 meters längd, 2 meters bredd och 1 meters höjd.

Raggas. Guttorm Walkeapääs kåta.

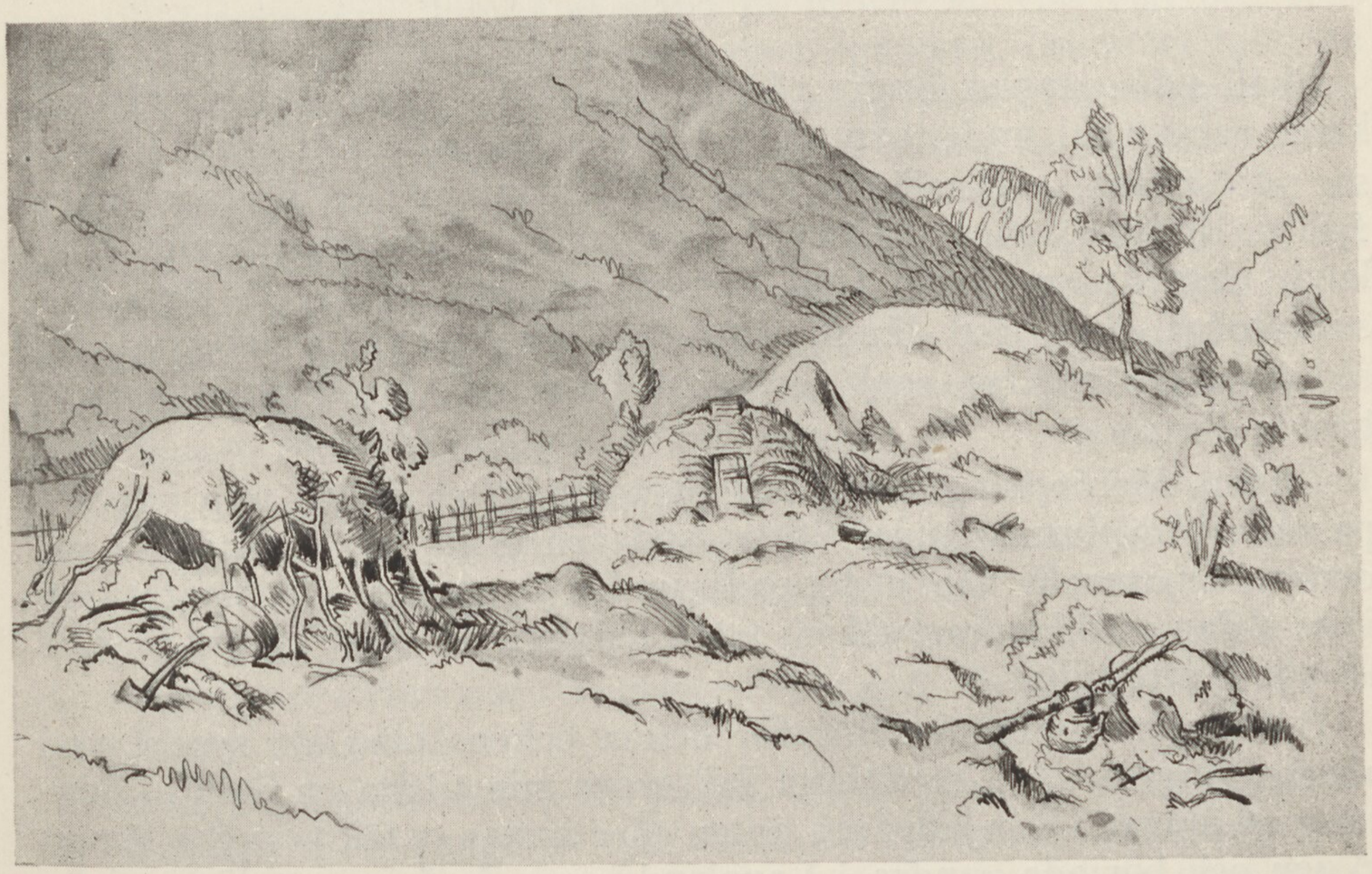

Buggie. Vasaras gamme. G. W. P. Kokgrop.

Bild 122. EN DEL AV LYNGSEIDETLÄGRET.

Bild 123. VINTERKÅTA.
Till vänster en »buogge» för kläder och dylikt.

Skall *sidan* stanna längre på platsen, samlas varje kåtalag för sig kring var sin eld, under väntan på bärrenarnas ankomst. Bild 101 visar ett sådant sovkåtaläger uppe vid Kommajok, en älv som nära fjället Kareneswaara utlöper i Köngämä — gränsälven mot Finland, ungefär en 3 mil från norska gränsen. I lägret lågo alla sovkåtorna i en rad längs stranden, varje sovkåta omgavs av, så att säga, smärre sovkåtor, vari barn och hundvalpar sovo i brokig förening.

Någon dörröppning förefanns ej, utan lyftes duken upp var det passade. Vid insomnandet tillser lapparna noga, att innertältets nederkanter överallt äro instoppade under ligghuden. Temperaturen i en sådan sovkåta var vid en yttre temperatur av + 2 gr. Celcius + 19. I yttertältet + 7.

Det ligger visserligen utanför denna bokens plan att syssla med »härledning» o. s. v., men detta fall synes mig tillåta en liten utvidgning av ämnet. När lapparna av en eller annan orsak tvungos lämna Asien och började vandra i Lappland, voro de ännu ett jägarefolk, de följde vildrenarna i små horder, jagade dem med båge och pil eller fångade dem levande, genom att lura in dem i särskilt uppbyggda in-

Bild 124. KÅTA MED HALVA DUKEN UPPE, ÅKSLÄDE OCH REN.

hägnader. Det var under denna period jag anser, att sovkåtans *tält*-typ var den förhärskande, då ej hålorna beboddes. Lapparna måste långa tider ligga på vandring, därav den enkla konstruktionen, de hade ännu inga drag- eller bärrenar. Kvinnorna, vilka hade hand om tillhörigheterna, kunde ej släpa på utöver en viss vikt och som allt byte ännu var hordens gemensamma egendom, behövdes blott *en* eld. Tältet var att sova uti, de timmar som jakten efter vildren lämnade honom övrig, tillbragtes vid elden utomhus, ty sovkåtans konstruktion tillät intet upptändande av eld inuti densamma. Men så begynte lappen tämja renarna, han fick något att *äga* och horden skingrades, kvar blev familjen. Med ökad kultur kom också behovet av större bekvämlighet, elden flyttades in i bostaden. Nu blev dock sovkåtans typ obekväm, röken från det sura fjällbränslet tvingade lappen till uppfinningen »rököppning».

Den hittills använda tältkonstruktionen måste delvis övergivas och som lappen i renen, nu fått ett dragdjur, kunde särskilt ändamålsenliga tältdelar medföras. De i marken nedstötta vandringsstavarna förlängdes till stänger, ställdes i cirkel och hopbundos upptill, tältduken slungades runt om stängernas yttersida, så att öppning upptill åstadkoms. (Se bild 103.)

Emellertid åstadkom röken i kåtan, att de ovanför elden hopgående stängerna blevo tunga av sot, vilket vid stängernas skakning nedföll i matgrytan,* dessutom utestängdes, också en del av dagsljuset.

* Över detta klaga ännu i dag, de i dylika kåtor boende lapparna.

Detta tillsammans, kom lappen att fundera över om ett sätt ej funnes, som kunde avlägsna dessa olägenheter. Då han kortade av stängerna upptill — det som *måste* göras för att en tillfredsställande ljus- och rököppning skulle kunna åstadkommas — föll hela tältet ihop. Ett stödjande moment måste alltså uppfinnas, och lappen fann

Bild 125. TORVKÅTA MED TYGDÖRR VID KÖNGÄMÄÄLV.

det. I de hopböjda buskarna fann han idén till *bäljet* och han visste att använda sig härav. Till en början blev det då antagligen direkt hopböjda grenar, som ytterstängerna stöddes emot, men som detta i längden blev obekvämt medtog lappen på resorna naturböjda träd, som vid tältets uppförande hopbundos för att tjäna dukstängerna till stöd.

Lappen var nu framme vid den nuvarande kåtakonstruktionen.

4) *Vallkåtan.* Denna användes uppe på fjället av de lappar som vakta renhjorden.

Vallkåtan är helt enkelt myggtältet, uppsatt eller rättare upphängt mellan tvenne dvärgbjörkar, eller om sådana inte finnes, mellan tvenne i jorden nedstuckna vandringsstavar.

Kåtan. 1) *Tält med rököppning* men utan uppbärande stomme, *lavvo.* På sommarlägerplatserna i Tromsö Amt i Norge har jag sett denna tältform använd (bild 103). Som t. ex. i X:de distriktet på

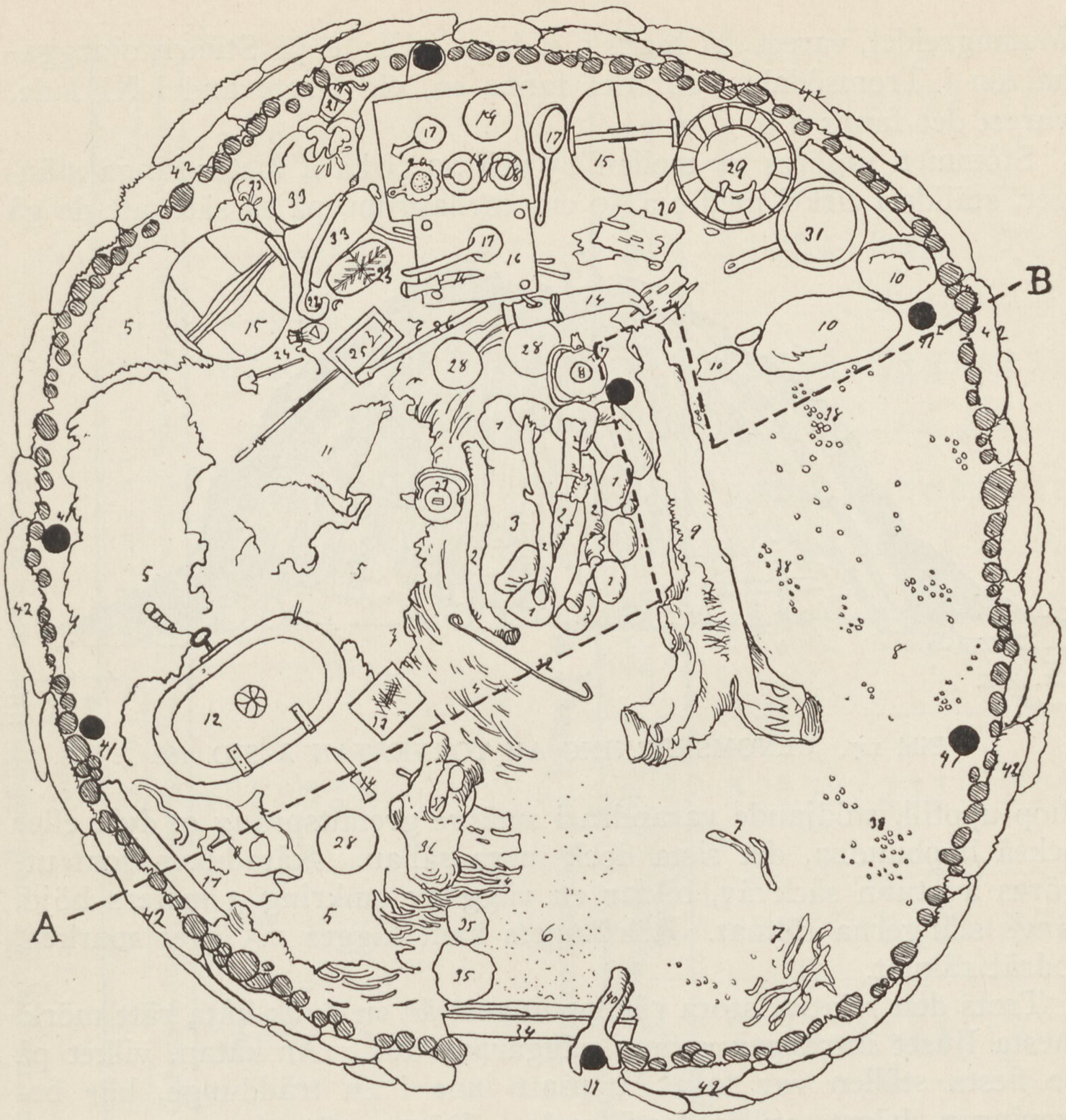

Bild 126. PLAN AV TORVKÅTAN PÅ FÖREGÅENDE SIDA.

1. Eldstadsstenar.
2. Veden.
3. Aska.
4. Marken.
5. Renskinn.
6. Gång fram till eldstaden.
7. Bark till getterna.
8. Getternas halva av gammen.
9. Trästock som skiljer elden från djuren.
10. Stenar som skilja djuren från boassjo.
11. Kläder.
12. Kista.
13. Brädlapp att skära tobak på.
14. Knivar.
15. Smörtinor.
16. Lågt bord.
17. Slevar.
18. Kaffekoppar.
19. Kaffeask.
20. Tesil.
21. Kaffekvarn.
22. Battevagge.
23. Smörask.
24. Gunillas tobakspipa.
25. Kafferostaren.
26. Gunillas »rörom i elden»-käpp.
27. Kaffepannor.
28. Träfat.
29. Träspann.
30. Antändningsnäver.
31. Stekpanna.
32. Grytkrok.
33. Mjölsäckar.
34. Dörrtröskel.
35. Stenar.
36. Trebent träbock, sittplats. } bild 141,
37. Nattkärl. } sid. 185.
38. Högar av getgödsel.
39. Uksatsagge.
40. Stötta vilande mot 39.
41. Bäljet.
42. Stötta vilande mot 41.
De streckade cirklarna gammens resverk.
42. Ytterbeklädnad av torv.

Malangseidet, varest det fanns 3 sådana, i IX:de, på Stuorranjarggahalvön i Tromsödalen, där det fanns en, vid Rostevand i XIII:de, varest det fanns 2 o. s. v.

Stommen utgöres av mellan 15 och 20 cirka 4 meter långa stänger, ställda i cirkel med c:a 50 cm. mellanrum, på så sätt, att de gå

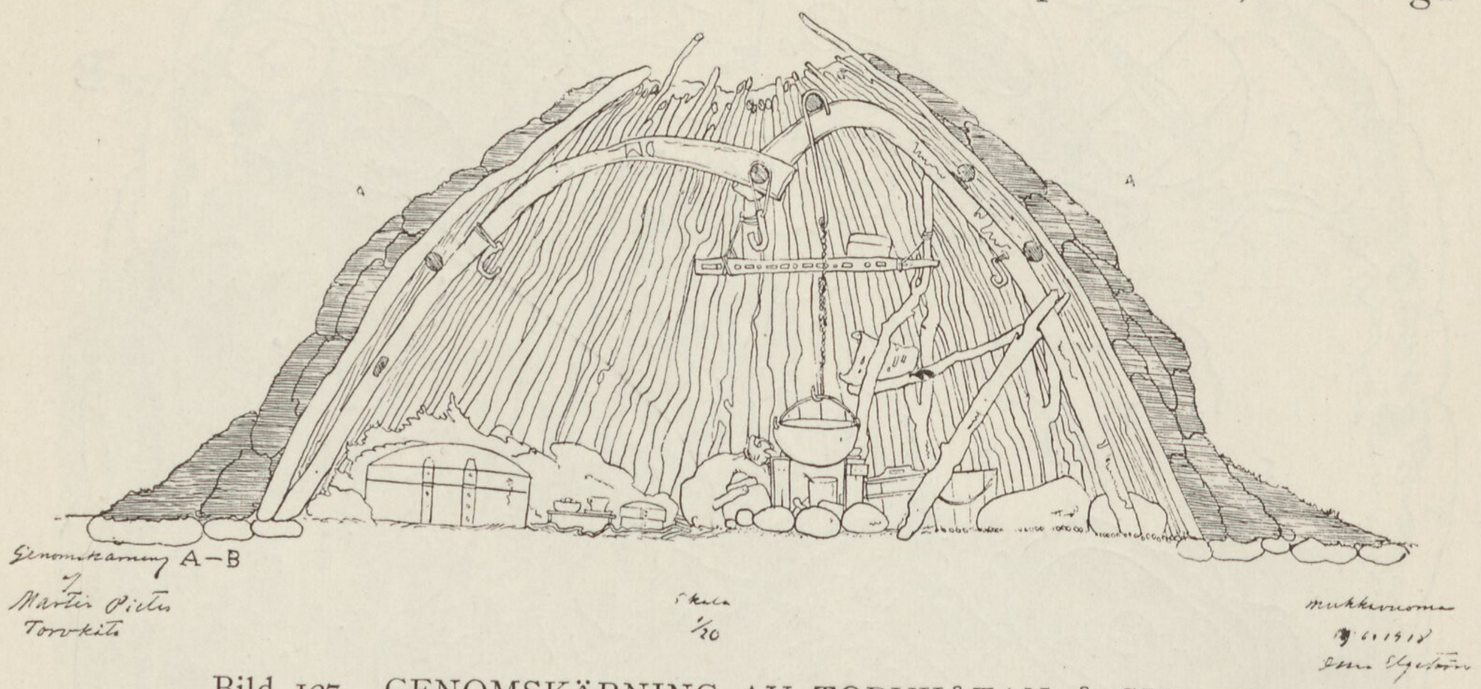

Bild 127. GENOMSKÄRNING AV TORVKÅTAN Å SID. 168.

ihop upptill, stödjande varandra i smärre grenutsprång o. dyl., eller också hopbundna, det sista dock mera sällan. Kåtaduken som utgöres av tunn säckväv, bildar en vägg av omkring 3 meters höjd, längs stängerna räknat. Rökfångets kant lägges 2.5 över marken, lodrät räknat.

Trots den relativt stora rököppningen, är en dylik kåta rätt mörk, mesta ljuset inträngер genom väggarnas duk. Är kåtan, vilket på de flesta ställen var fallet, uppsatt inne i en träddunge, blir belysningen högst otillfredsställande. Dörren är densamma, som i den vanliga kåtan. Grytställningen är upphängd i ett grenutsprång vid en av stängernas övre del. Eldstaden, som är belägen i kåtans mitt, består av 4 eller 6 stenar, lagda i tvenne, sinsemellan parallella rader, mellan vilka veden placeras. Golvet är belagt med björkris på sätt som senare skall beskrivas, för övrigt är inredningen densamma som i den vanliga kåtan.

Dessa kåtor jag nu beskrivit äro till sina dimensioner rätt varierande, här nedan lämnas en tabell med mått på dem jag blev i tillfälle uppmäta.

Kåtastängerna till dessa kåtor, medtagas ej vid uppbrottet från platsen utan lämnas de kvar.

2) *Kåtan med dukbeklädnad.* Denna består av, dels en bärande stomme och dels av mot denna stomme stödda stänger vilka omslutas

Dimensionerna på tält med rököppning utan stomme.

Tromsö amt, Norge.

Platsens namn	Hushållets namn	Kåtornas dimensioner				
		Golvytans diam.	Rököppningens diam.	Stängernas antal	Stängernas längd	Kåtaväggens höjd
		m.	m.		m.	m.
Malangseidet.....	Nils Nilsson Ungas ..	3.5	1.2	21	cirka 4	2.9
»	Nils Labbas.....	3.1	0.7	19	» 4	2.7
»	Nils Marakatt.....	3.2	1.1	22	» 4	3.0
Tromsödalen.....	Hendrik Walkeapää ..	2.9	0.6	18	» 4	2.5
Rostevand	Obekant	3.4	0.9	14	» 4	3.0
»	»	2.8	0.8	18	» 4	3.1

Dimensionerna på kåtor i m.

Platsens namn	Hushållets namn	Golvytans diam.	Rököppn. diam.	Avstånd mellan Bæljek upptill	Avstånd mellan Bæljek nedtill	Kåtstängernas antal	Kåtstängernas längd	Kåtväggens höjd	Avstånd mellan kåtstängerna
Karesuando S...	Johannes Nutti II	3.5	0 6	1.4	1.20	15	3.9	3.5	ung. 0.6 cm.
Kåtasaari S.....	A. Vasara I	3.0	0.7	1.5	1.30	14	4.0	3.4	» 0.5 »
Kommajok S. ..	Tinan Pietie I	2.6	0.7	1.2	0.50	15	3.8	2.9	» 0.5 »
Kareneswaara S.	J. Pilto II...	4.1	0.8	1.3	0.90	18	4.0	3.0	» 0.3 »
» S.	H. Tomma II	3.9	0.9	1.6	1.10	17	4.0	3.1	» 0.4 »
» S.	L. Orbus II	—	—	—	—	16	—	—	—
Lyngseidet N. ..	Guttum Valkeapää I	4.0	0 7	1.4	1.10	15	4.0	3.2	» 0.5 »
Strömdalen N...	J. Guttom II.....	3.9	0.6	1.4	1.10	16	4.0	3.1	» 0.5 »
» N...	A. Olsson II.....	4.0	0.9	1.4	0.90	13	3.5	2.8	» 0.5 »
» N...	A. Nutti II	—	—	—	—	14	—	—	—
» N...	E. Nutti I.....	—	—	—	—	15	—	—	—
» N...	Nils J. Heika I	3.1	0.6	1.3	1.25	13	4.0	3.4	» 0.4 »
» N...	P. P. Pilto I	3.0	0.7	1.4	1.30	14	3.9	3.2	» 0.5 »
» N...	J. O. Labba I	2.7	0.6	1.5	1.50	15	3.8	3.5	» 0.5 »

av kåtaduken. Stommen består av fyra, två och två, sinsemellan förenade, parallellt stödda träbågar, de s. k. *bäljet* (bild 107 B) eller *årdnes*. Dessa äro i sin övre, tjockare del försedda med hål varigenom grytåsen *suovvamuorras* (bild 107 A) ändar instickas. Halvvägs ned till marken äro *bäljet* förenade med en tvär stång, *doaresmuorra* (bild 107 C). Denna bärande stomme stödjes av tvenne, vid vardera ändan av *suovvamuorra* uppsatta stänger.

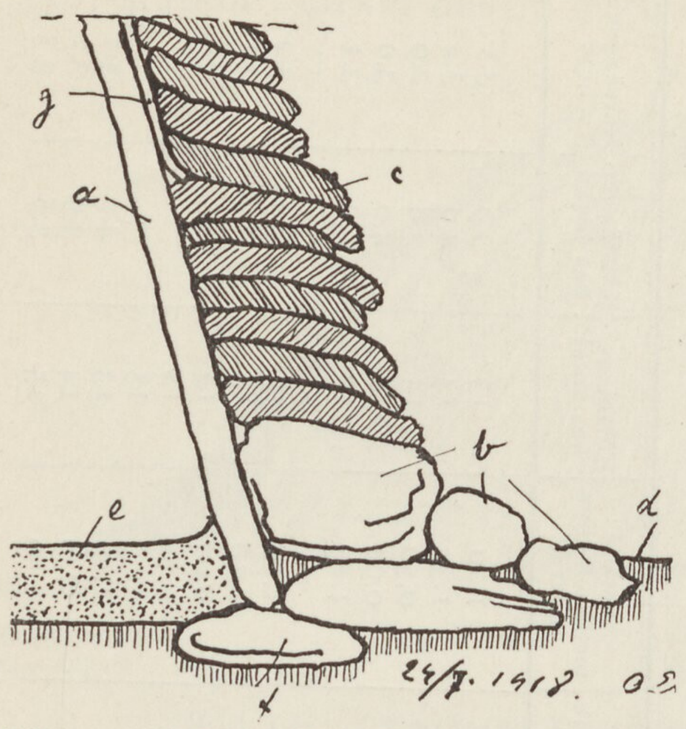

Bild 128. GENOMSKÄRNING AV ETT STYCKE AV GAMMENS TORVBEKLÄDNAD.

a gammens resverk
b mur av gråsten runt resverket
c torvmuren
d marklinje
e gruslager inne i gammen
f stenkrans varpå resvirket ställes
g näverbeklädnad mellan resverk och torv

Denna stödjande *Tsagge* har olika benämningar, beroende på, om den bildar kåtans dörrkarm, eller om den är uppsatt i kåtans motsatta ända.

I det förra fallet benämnes de *uksatsagge* (bild 107 G) i senare, *boassjotsagge* (bild 107 F).

Dessa *tsagges* bestå antingen av naturligt danade gaffelstänger i vars klykor, *suovvamuorras* ändar instickas, eller ock äro de särskilt tillskurna. I detta fall användas de endast till att stödja *suovvamuorras* dörrända. Användes ej inom Karesuando socken. De äro försedda med hål i övre ändan och påträdas saxformat (bild 113 d).

Såväl *bäljet* som dörrträ ha flera hål, för det tillfälle man, särskilt vintertid, vill ha kåtan mindre (för att bättre hålla värmen).

Bäljet ställes icke helt parallellt, de övre ändarna äro alltid längre från varandra än de nedre. Den *tsagge* som stöder grytåsen i *boassjo,* har flera kvistar till att upphänga grytor, kött o. s. v. på.

Bäljet med dörrträ och *boassjotsagge* bilda alltså kåtans stomme. Mot denna stomme uppställas sedan kåtastängerna, *goattemuorra,* till ett antal av mellan 15 och 20. De äro tunna och sorgfälligt avbarkade, de ställas löst på jorden snett mot stommen så att det hela bilda en kägla med mera oval, än rund botten.

Mellan dörrträna uppställas en tröskel (bild 107 H och 113 b) den s. k. *sielmma* (bild 106), som består av ett 40—50 cm. brett och 20 cm. högt, rektangulärt trästycke. Denna tröskel är försedd med hål och hålles uppe genom att fastbindas vid dörrträdens nedre kanter. Ibland

brukas härtill i stället en kort trädstam. Denna tröskel hindrar snön att tränga in under dörren.

Kåtan uppställes på följande sätt:

Marken röjes fri från ris och bråte, vintertid skovlas snön bort

Baksidan.

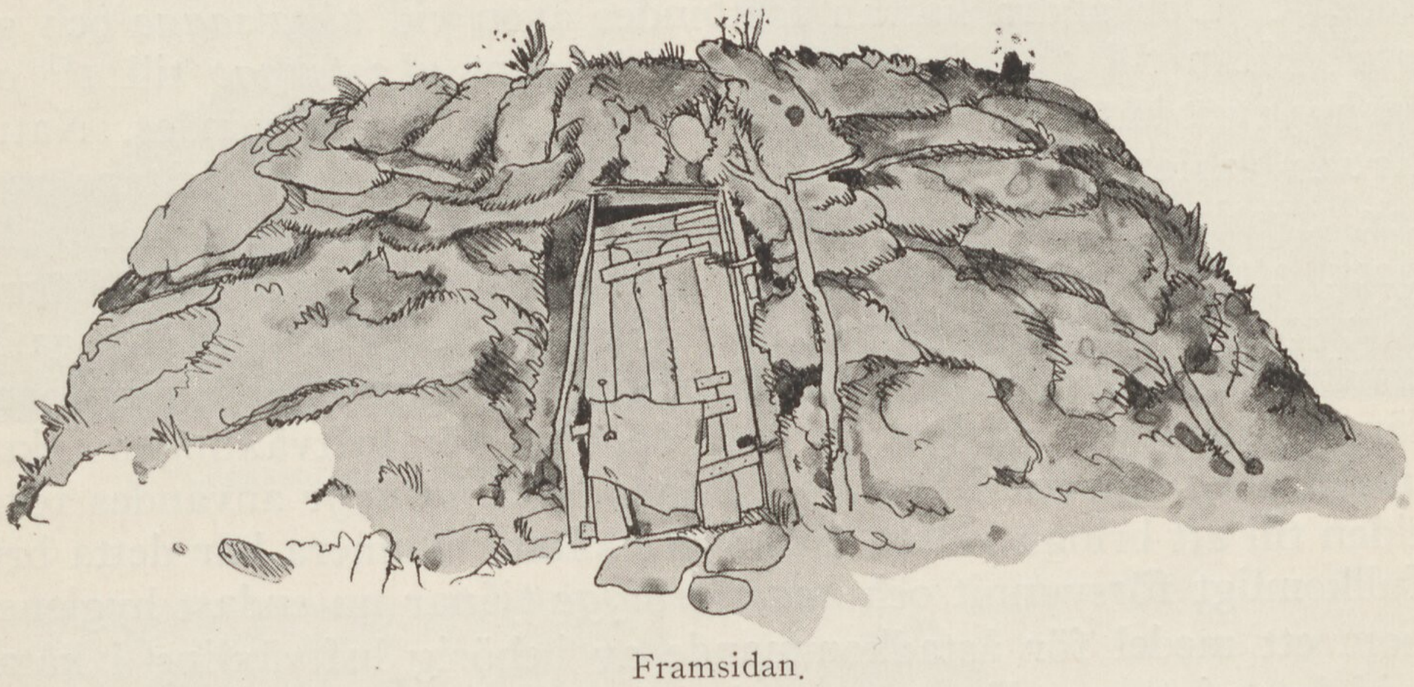

Framsidan.

Bild 129. TORVGAMME I LYNGSEIDET, NORGE.
Tillhörig Karesuandolappen Nils Nilsson Unga.

med en för detta ändamål, särskilt förfärdigad spade av trä (se bild 109 B). Spaden är cirka 1.3 m. lång och upptill försedd med ett kort böjt skaft. Själva skoveln är ungefär 20 cm. bred och urhålkad ur ett enda stycke trä. Spadens lapska namn är *goattogoaivvo*. Därefter utlägges *bäljet,* de utläggas oftast i riktning norr—söder, kåtans dörr brukar nämligen i de flesta fall vetta mot öster.

Bäljet förenas med *suovvamuorra,* och *uksa* och *boassjotsagge* stickes in under, eller på *suovvamuorras* utskjutande ändar.

Tvenne män fatta *bäljet* nere vid markändan och tvenne andra åter *uksa* och *boassjotsagge,* varefter det hela uppreses.

Mot detta uppställas sedan kåtastängerna. Kåtans vanligaste dimensioner finnas utsatta å bild 106.

Emellertid kan kåtaduken icke påläggas förrän åtgärder vidtagits för att *bäljet* och kåtastängerna skola bilda ett fast helt. Detta sker genom anbringandet av de fyra s. k. hörnrepen.

Från *doaresmuorra,* från kåtadörren räknat (se bild 108) går hörnrepet, efter att ha fastbundits vid 6, längs *bäljet* a till 7, vidare runt kåtastången d vid 8, runt kåtastång C vid 9 och fastbindes så på *uksatsagge* vid 10. Från k^1 eller vid andra *doaresmuorras* förbindelse med motsvarande *bäljet,* går det andra hörnrepet via 15, 14, 12 och 13 till 11 på *uksatsagge b.* Likadant sker på ömse sidor om *boassjotsagge.*

När så stomme och stänger förenats pålägges kåtaduken, *loavdo.* Denna består av tvenne delar. Ena halvan (övre kanten) går från 2^4 (se bild 111), som fastbindes vid *uksatsagge,* runt kåtans hälft till en kåtastång mellan *bäljet.* Underkanten går från 2^7, via 2^8 o. s. v. till 2^{13}. Den andra halvan fastbindes även vid *uksatsagge* och går runt kåtan till 1^1. Nedre kanten går runt *uksatsagge* till 1^{11} och vidare runt kåtan via 1^2, 1^8 o. s. v. till 1^3, där den fastbindes. Naturligtvis variera sätten för fastbindandet, beroende på kåtans storlek, avståndet mellan stängerna o. s. v., men i allmänhet gäller dock att duken fastbindes vid *uksa* och *boassjotsagge.* Dörren blir en trekantig öppning mellan dörrträna eller, om vanlig gaffel användes, mellan denna och närmaste kåtastång. Närmast dörren lämnas nere vid marken en liten öppning för luftväxlingens skull, likaledes en dito bak i *boassjo.* Denna *boassjoraigge* användes förr i tiden till att bringa köttet, födan in i kåtan. Numera har detta bruk fullkomligt försvunnit och *boassjoraigge* tjänar nu endast hygienen, som ett medel för åstadkommande av behörig luftväxling i kåtan. Vid *boassjotsagge* lägges utanpå duken en kort gaffelformad stege, kallad *raiddaras* (se bild 119), vilken dels tjänar till att fasthålla duken, dels användes vid upp- och nedtagningen av densamma (se bild 120 b).

Kåtaduken går icke helt upp till kåtastängernas spets utan är runt avskuret så att en rököppning, *räppen-raigge,* cirka 1 meter i diameter, bildas. När kåtaduken pålagts och fastbundits, är kåtan färdig utvändigt och dörren fastbindes.

Den fästes uppe vid dörrtränas förbindning med *suovvamuorra* eller vid *uksatsagges* ena gaffel, om sådan användes. Den består av ett cirka 1,8 m. långt och 0,6 m. brett vävstycke som utspännes medelst några smala träspjälor (bild 112). Dörrvävens övre ända är antingen fäst vid en bredare spjäla eller ock vid ett halvrunt trä-

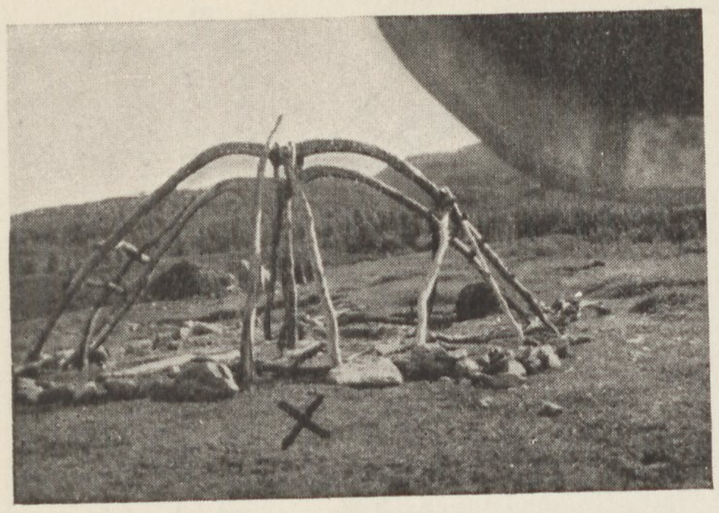

a) Stommen × dörröppningen.

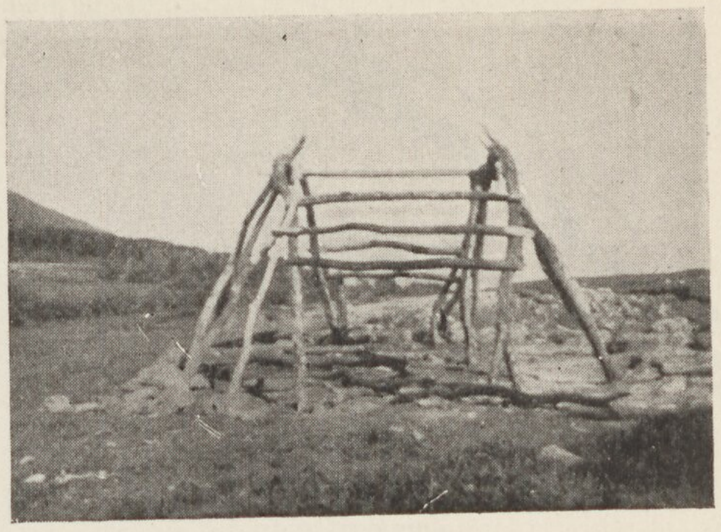

b) Stommen från gaveln.

c) Väggsparrarna resas.

d) Torvmuren börjar uppläggas.

e) Gammeväggen, gavelsidan.

f) Den färdiga gammen.

Bild 130. DE OLIKA STADIERNA VID ETT GAMMEBYGGE.

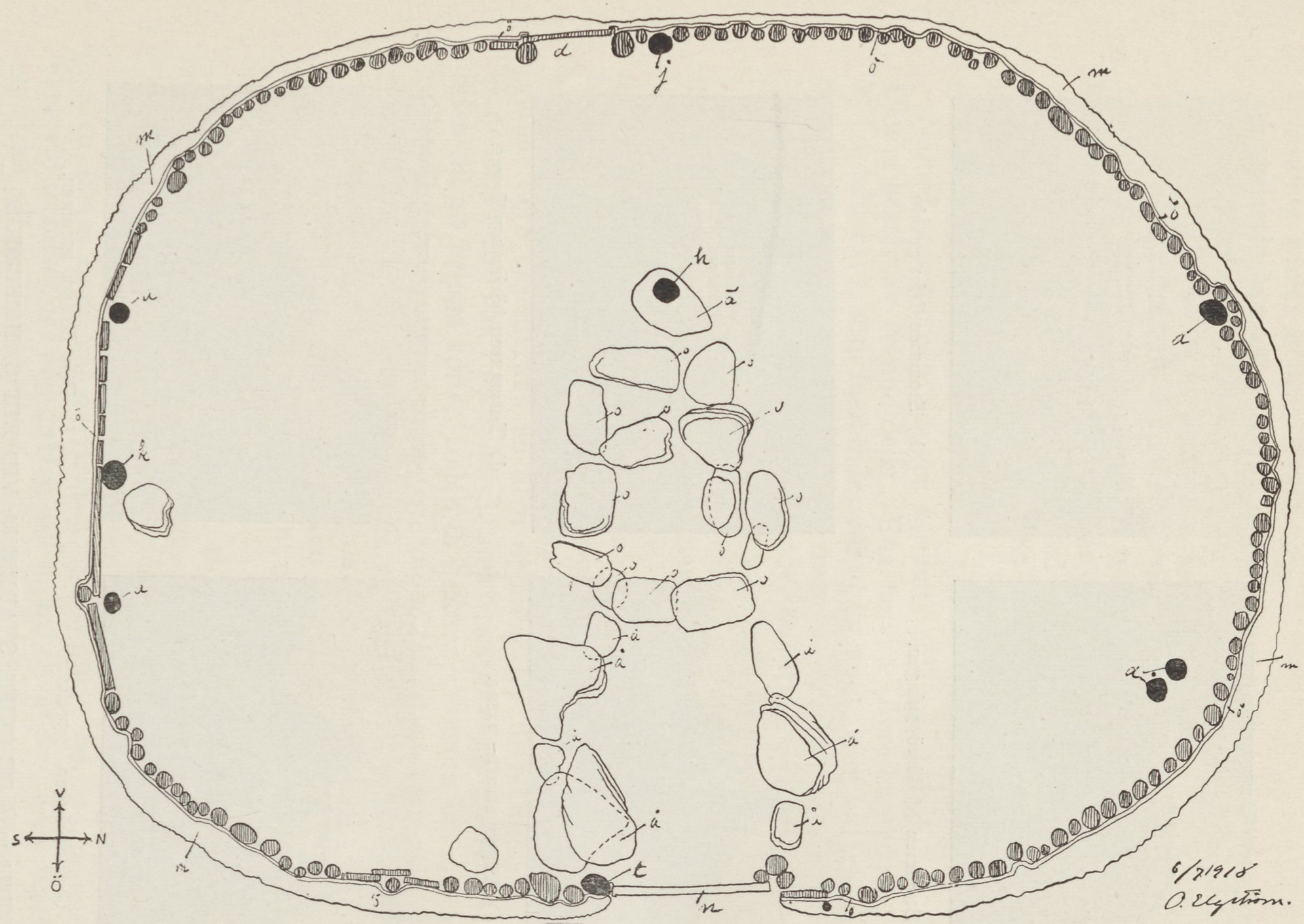

Bild 131. PLAN AV TORVGAMME I LAPPLÄGRET VID LYNGSEIDET, NORGE.

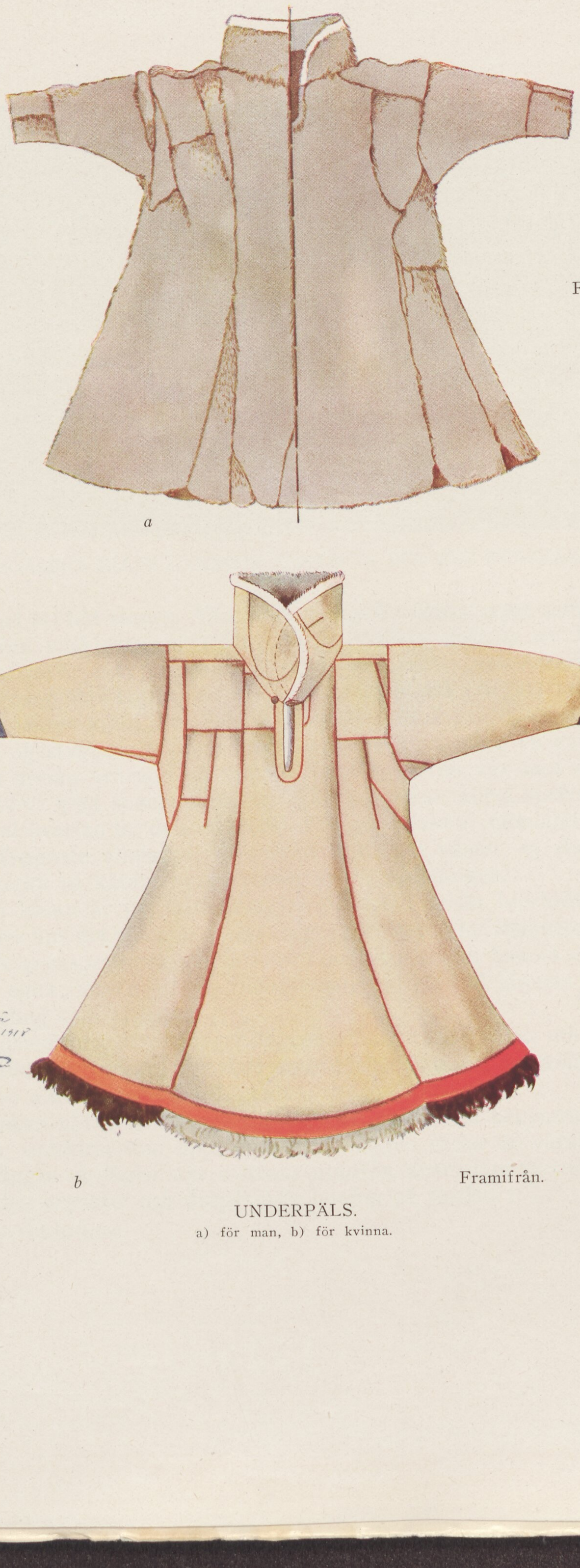

Baksida.

Framsida.

a

Framifrån.

b

Framifrån.

UNDERPÄLS.

a) för man, b) för kvinna.

Bild. 132. »BOASSJO» ELLER GAMMENS INNERSTA DEL MED KÖKSKÄRL ××.

stycke, vari ett hål finnes. Vid detta trästycke fästes repet som förenar dörren med resp. kåtastång. I de sydliga delarna av Karesuando socken är, beroende på kulturinflytande från Jukkasjärvi, den översta dörrspjälan ersatt med ett stycke rundat trä (se bild 112 B).

Dörren vetter alltid mot öster. »Sola ska skine paa döra, när ho statt opp og styggeveir komme fra vest», sade en gång en gammal lapp. En annan svarade på frågan, varför dörren var mot öster: »Lappin blive glad si sola, sola ska skine på döra», alltså spelar dels en gammal övertro in, dels en annan viktigare faktor, nämligen den, att de häftigaste vindarna, dem från norr och väster, ej skall få tillfälle verka på kåtans svaga punkt — dörröppningen.

När så kåtan är uppsatt anlägges golvriset, friskt björklöv. På bild 115 ses hur det placeras. Det lägges på ömse sidor innanför dörren så att grenspetsarna mötas i *boassjo,* eller stället bakom eldstaden mitt emot dörren. Från dörröppning till eldstad lämnas alltid en smal gång som ej risas.

Eldstadstenarna, *arrangärget,* läggas i likhet med i kåtan utan stativ, som bild 115 utvisar. Antal av *arrangärget* är olika, de växla från 4 till 8—9 alltefter råd och lägenhet.

Kåtaduken når ej alltid ned till marken, men detta bekymrar lappen föga, renskinn som upplägges mot väggen täcka de värsta hålen och lägges så några större stenar utanför, anser lappen, att hans kåta är den lugnaste och dragfriaste boning på jorden.

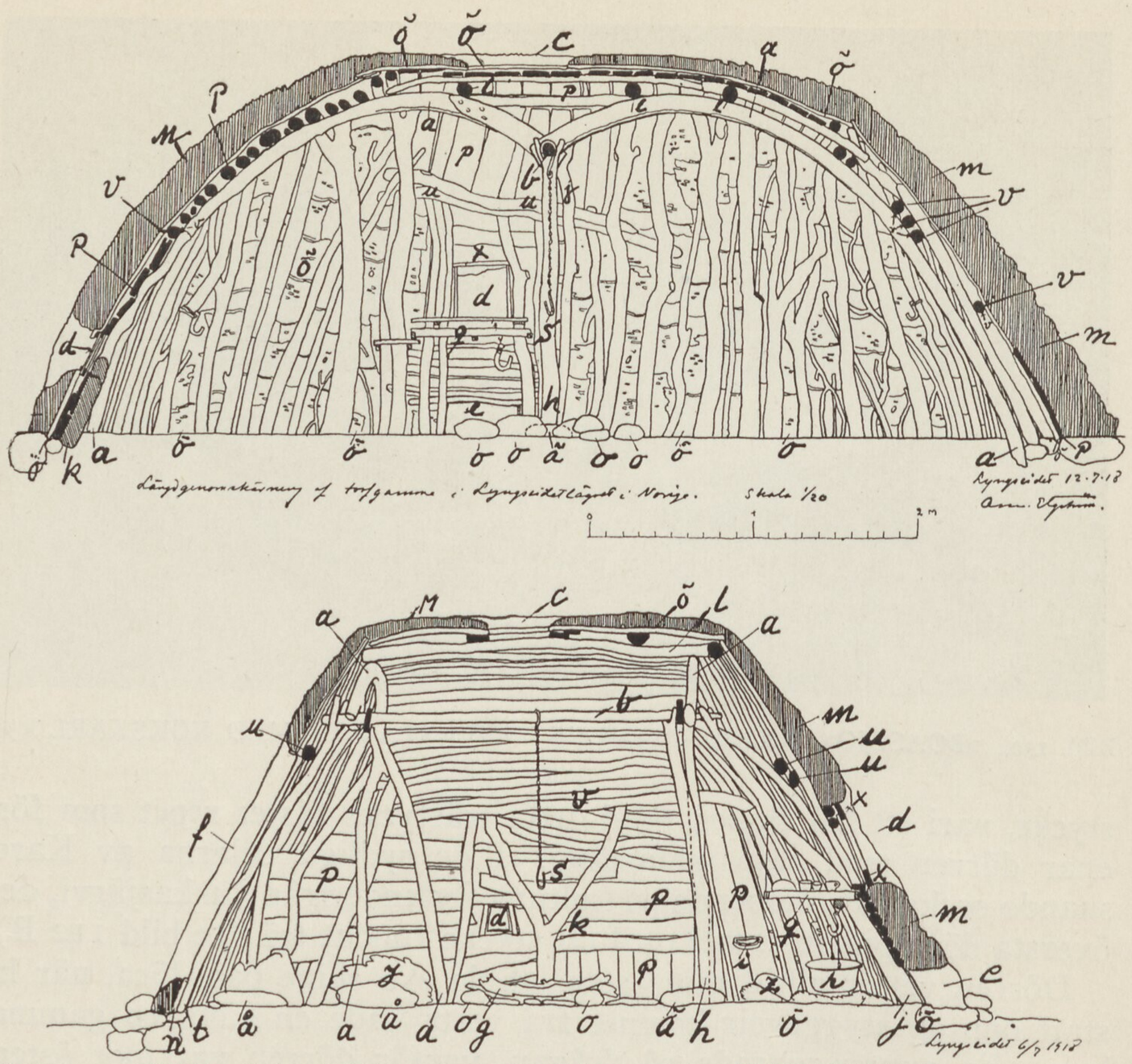

Bild 133. TVÄR- OCH LÄNGDGENOMSKÄRNING AV TORVGAMMEN PÅ SID. 173 OCH 176.

a. Bäljet,
b. Souvvamnorra,
c. Rököppning,
d. Fönsteröppning,
e. Lufthål i Boassjo,
f. Dorröppning,
g. Veden på elden,
h. Stöd under grytåsen (b),
i. Skål av trä för svavelstickor,
j. Boassjotsagge,
k. Stötta mot Doarsmuorra (v),
l. Täcksparre, vilande på Bäljes (a:s),
m. Torvväggen,
n. Dörrtröskeln,
o. Eldstadsstenarna,
p. Innervägg av plank,
q. Hylla för husgeråd,
r. Gryta, upphängd i en träkrok under (q),
s. Grytkättingen,
t. Uksatsagge,
u. Taksparrar. Doarsmuorra,
x. Fönsterkarmen,
y. Renhudar,
z. Mjölkkärl,
å. Stenraderna från dörren till eldstaden,
ä. Sten under stöttan (h),
ö. Näverbeklädnaden mellan resvirket och torvmuren.

Mellan dörren och eldstaden lägges, på ömse sidor om den gång fram till elden, som bildas av marken, en rad av stenar, eller tvenne stockar, de s. k. *bärbmedat* mera sällan ett par låga, cirka 30 cm. höga bänkar eller rättare långsträckta träfötter.

Rummet i hålan indelas i fem delar. Mitt i kåtan är, som nämnt *arran,* bakom detta *boassjo,* varest »köket» har sin plats. På bägge

Bild 134. GRÄSTORV TILL VÄGGBEKLÄDNAD ÅT EN GAMME UPPGRÄVES.

sidor om *arran* finnas, *loaiddo* eller arbets- och sovplatserna, och framför dörren har bränslet sin plats.

Angående kåtaställningens utseende är denna högst olika, ibland äro *bäljet* och de andra stängerna utvalda med stor omsorg, de äro raka och välformade, ibland åter krokiga och stängerna som skjuta upp över dukkanten ha då högst olika längd.

Sommarkåtans rökfång är betydligt större än vinterkåtans och det tunnare tyget, som genomsläpper betydligt mera ljus än den tjockare vinterduken ger åt det inre en glad och hemtrevlig prägel.

För att inte vind och regn skola slå in i kåtan genom rökfånget täckes den å vindsidan genom en bit väv, som bara användes till detta ändamål och som kastas upp över kåtastängernas spetsar. Vid häftig storm stöttas kåtan medelst en trädstam, som uppställes mot den mest uppsatta punkten, vid västliga vindar alltså mot *boassjotsagge* och *bäljes* föreningspunkt. Dessutom förstärkes hörnrepen och pulkor och andra tyngre föremål uppstaplas mot vindsidan utan för kåtan.

När lappen vid vårflyttningen skall övergiva kåtan för att draga vidare över fjället, går han till väga på följande sätt. Kåtaduken upplöses, varvid den som upplöser duken begagnar sig utav *raiddaras* (bild 119). Sedan nedtages *boassjotsagge* och när de övriga bindslen upplösts, ena kåtadukshalvan, som hoplägges (bild 120 e). Den andra dukhalvan löstages (bild 120 d) och kåtastället söndertages, sist nedplockas *bäljet* (bild 120 g) och upplägges jämte övriga stänger tillsammans med de upp- och nedvända pulkorna, som bild 120 h utvisar. Det är omöjligt att bestämt kunna säga på vilken tid av året, d. v. s. om våren, lapparna börja använda den svalare sommarkåtan. En del ha sina vinterkåtadukar året om, en del, de fattigaste, bebo kåtor med sommarduk även om vintern. Som allmän regel kan emellertid sättas, att lapparna i maj begynna utbyta den tjockare vadmalsduken = vinterkåtaduken, mot den tunnare sommarduken, d. v. s. de som äga tvenne.

Lapparna i Karesuando socken använda sig till största delen av sommarkåtor under flyttningen fram och åter från Norge.

Bild 135. DÖRRPLATSEN I GAMMEN MED DE TVENNE »BÄRBMED» ×.

En del lägga upp dem i sina *buogge* eller förvaringsställen uppe vid gränsen, som jag förut nämnt, och flytta med sovkåtor resten av vägen. Andra, och det är största delen, taga kåtorna med sig ned till sommarvistena, bo i dem en del av vistelsen därstädes och lämna dem sammanpackade i närheten av gammarna om de senare skola flytta i dessa (se kap. om »*Förvaringsbyggnader*»), som t. ex. sker i Haugebotn i 23:e distriktet.

Vid korta raster brukar ibland endast halva kåtaduken, den mot vindsidan, påläggas. En sådan kåta kallas halvkåta. Kåtaduken består av flere i kilar och parallella våder hopsydda stora filttäcken, som lapparna köpa i Norge. Till en kåta åtgår mellan 5—6 stycken.

Kåtaduken hos Karesuandolapparna är betydligt sämre än hos Jukkasjärvilapparna. De senare använda sig både sommar och vinter av vadmalsduk, tjockare under den kalla årstiden, tunnare under den varma, under det Karesuandolapparna om sommaren bruka ett slags gles säckväv (se bild 103), vilken lämnar föga skydd för väder och vind. Kåtaduken är nästan alltid ett mixtum kompositum av alla de lappar och trasor, som ej kunnat användas på annat håll. Jag har sett kåtadukar, vars huvudbeståndsdel var uppsprättade koltar, byxor och här och var bitar av gammal filt. Även rätt förmögna lappar använda sig av en högst miserabel kåtaduk. (Exp. bild 121.)

Är kåtaduken emellertid ny och kåtastället för övrigt i gott skick, erbjuder dock det hela en mycket angenäm syn. Den vit- svart- och rödrandiga duken, upptill något varmare i färgen på grund av röken från elden, de ovan dukkanten uppstickande, sotsvarta kåtastängerna, de ljusgula bagageslädarna med botten i vädret, dvärgbjörkskogen runt omkring, allt bildar en tavla av sällsam, ursprunglig skönhet, som ej så lätt förglömmes av den, som en gång haft lyckan skåda densamma. (Färgplansch XII.)

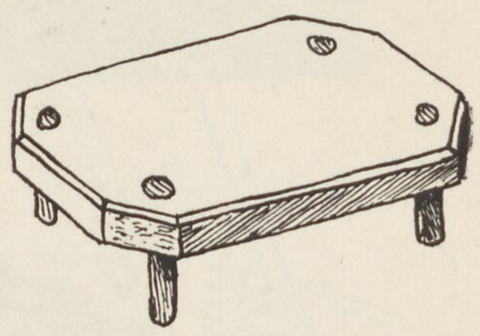

Bild 136. BORD (10 cm. högt).

Etnografiskt sett, är det rätt storskillnad på kåtornas utseende i norra och södra delarna av Karesuando socken. Kåtorna bland Köngämälapparna och bland de nordligaste Lainiovuomalapparna är kortare och bredare än de, som användas av de lappar som flytta i Jukkasjärvi gränstrakter. Över huvud taget är kåtan primitivare, ju längre *norrut* man kommer. Alla Jukkasjärvilappar använda sig exp. av särskilt tillskurna, med hål försedda *uksatsagge,* Köngämä- och de norra Lainiovuomalapparna däremot av en naturbildad. Dörren i de södra delarna av Karesuando socken är »stabilare» än den, som brukas av Köngämä och norra Lainiovuoma. liksom tyngre, likaledes är duken, som jag nämnt, bättre. Det är, som det funnes mera sinne för »komfort» bland södra Lainiovuoma. liksom bland Jukkasjärvilapparna, än bland de norra. Dock, gammal eller ny, trasig eller hel, är kåtan alltid ett plus i det lappländska landskapets skönhet. Dess färger, huru de än äro, konstnärligt sett, de gå *alltid* ihop med omgivningen.

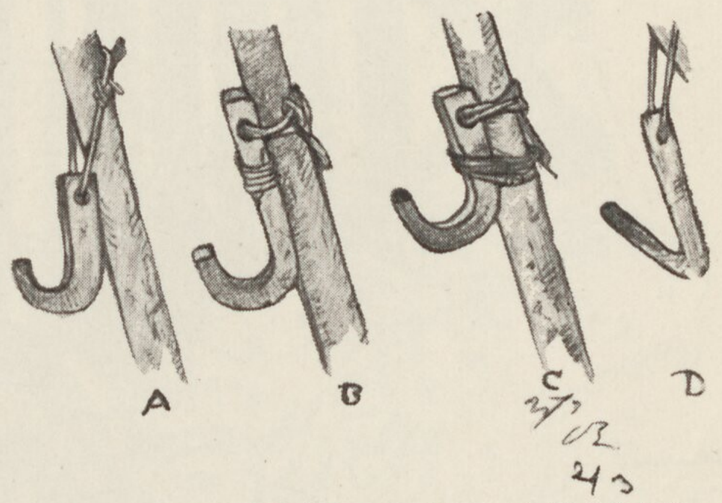

Bild 137. TRÄKROKAR I KÅTAN.

I sommarkåtan råder under den varmaste årstiden en olidlig hetta. Den ständigt pyrande elden och solen som bakar på duken utifrån, allt förenar sig till en värme som är fruktansvärd. Mot detta obehag ha lapparna ingenting annat att sätta upp, än sitt orubbliga tålamod. Jag har sett dem i sina skinnpälsar i 38—40 gr. värme upplösta av svett, men ändå vid gott lynne.

Lyckligtvis är det mera sällan lapparna bo i tält sommartid, d. v. s. i Norge. De flesta äga där torvgammar, svala, bekväma bostäder, som lämna skydd både mot köld och värme.

I Lyngseidet fanns endast 1 kåta i lägret, som utgjordes av 6 gammar, i Ranfjordbotn 1 bland 3, i Rostevand 2 bland 10 o. s. v., alltså en avgjord minoritet. Givetvis bebo endast de som äro tvungna till det, d. v. s. de fattigaste, tälten om sommaren.

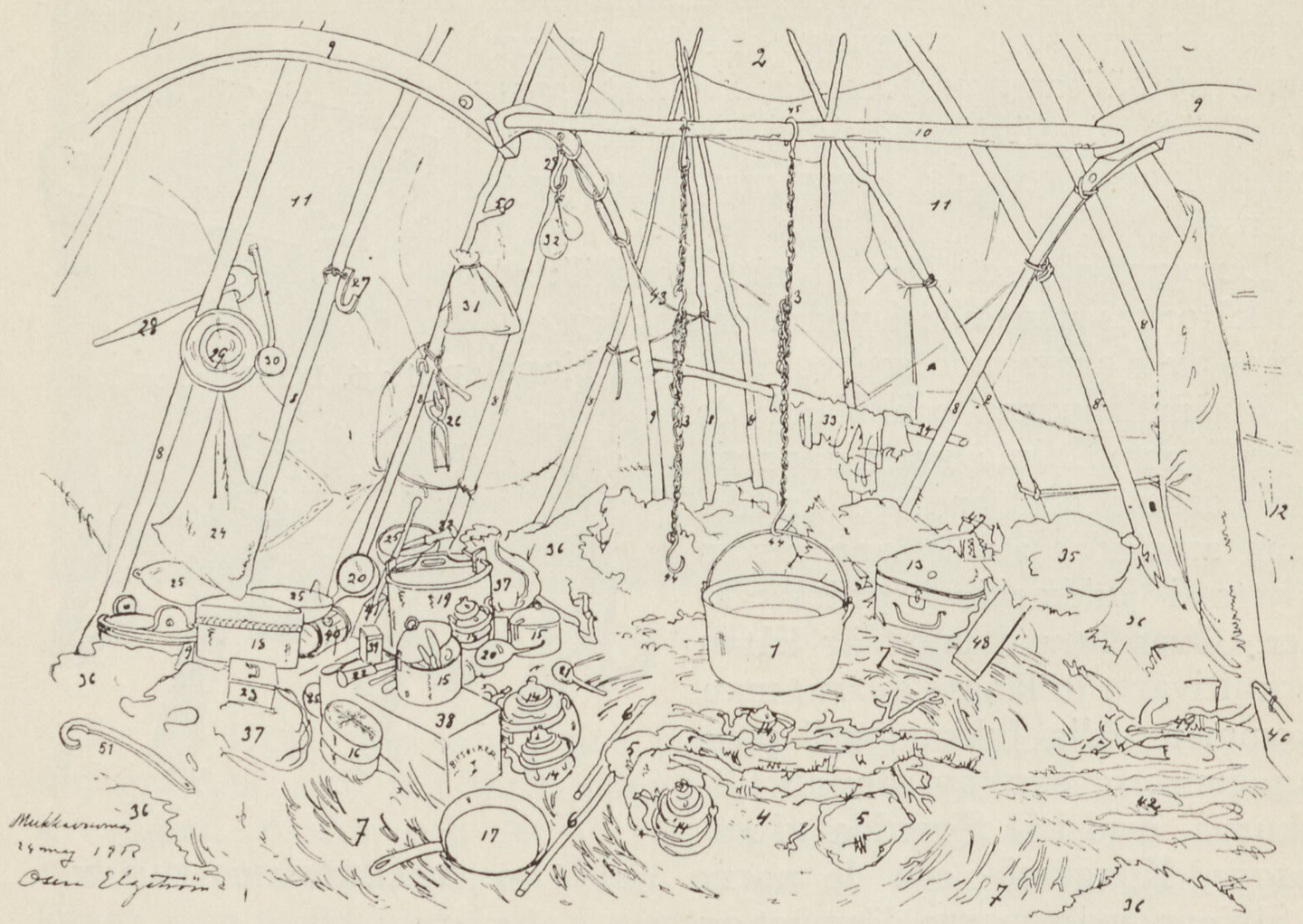

Bild 138. SCHEMATISK INTERIÖR AV TVÅFAMILJSKÅTA.

1) Gryta.
2) Räppen.
3) Grytkätting.
4) Ved.
5) Eldstadsstenar.
6) »Eldgaffel».
7) Golvris.
8) Kåtastänger.
9) Bäljet.
10) Grytås.
11) Kåtaduken.
12) Dörren.
13) Kista.
14) Kaffepanna.
15) Kaffekoppsask.
16) Smörask.
17) Stekpanna.
18) Större smörask.
19) Smörtina.
20) Skopa.
21) Slev.
22) Kniv.
23) Penningskrin.
24) Påse med småsaker.
25) Fat.
26) Sockertång.
27) Krok av trä.
28) Grötrörare.
29) Grytlock.
30) Slev av bleck.
31) Sockerpåse.
32) Torrmjölkspåse.
33) Kläder på tork.
34) Doaresmuorra.
35) Mjölsäck.
36) Renhudar.
37) Tyg (kläder).
38) Trälåda.
39) Teburk.
40) Smörjkagge.
41) Kafferostare.
42) Bränsle vid dörren.
43) »Hörnrep».
44) Grytkrok.
45) Grytkrok.
46) »
46) Dörrtröskel.
47) Päls.
48) Skrapbräde.
49) Bark.
50) Naturlig krok.
51) Grytkrok.

3) *Kåtor med torvbeklädnad.* Denna kåtatyp skiljer sig från det vanliga stativtältet genom olikheten i väggbeklädnad, genom själva det bärande stativets grövre dimension och genom kåtastängernas antal. Själva stommen är dock den vanliga kåtans, så finnes även här de fyra *bäljet* (bild 127), grytåsen — *suovvamuorra, uksa-* och *boassjotsagge* fast med avstubbade gaffelgrenar. T. o. m. dörren har den vanliga kåtans konstruktion och är upphängd utanpå torvväggen, i *uksatsagges* ena gaffel. (Bild 125.)

För att emellertid kunna bära väggarnas större tyngd äro, som jag nämnt, stativets dimensioner betydligt grövre än i tältkåtans. *Bäljet* äro uppe vid *suovvamuorra* oftast dubbelt så breda som vanligt, *doaresmuorra* uppbär ej direkt, som i tältet, kåtastängerna, utan har detta upptagits av runda, utanpå *bäljet* och i deras längd-

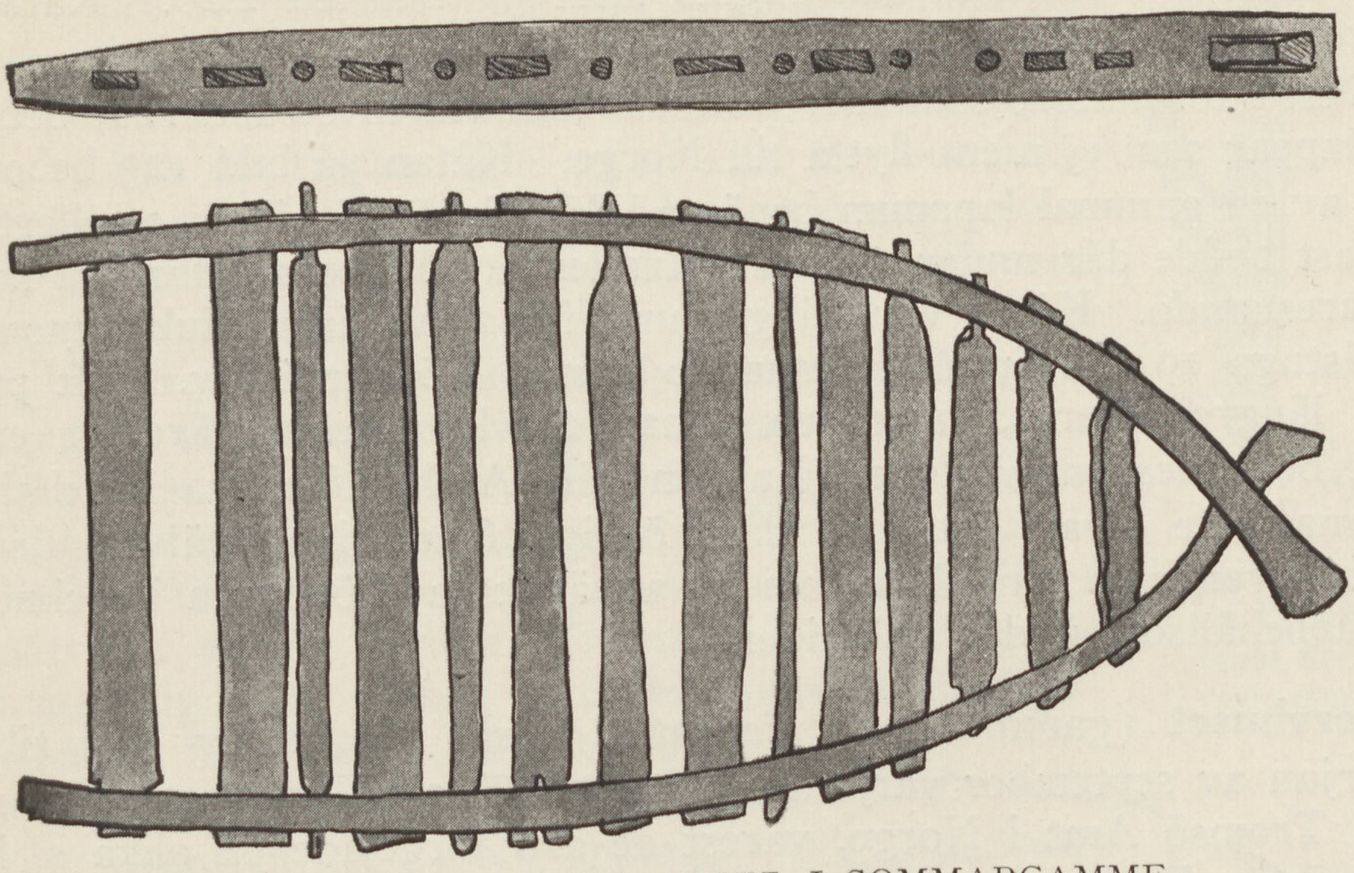

Bild 139. TORKHYLLA, *SITTE,* I SOMMARGAMME.
Längd 80 cm. Bredd vid a 30 cm. Höjd 4 cm.

riktning liggande sparrar. Likalades stödes *bäljet* och *uksatsagge* av mot densamma snett ställda gaffelstöd. De ursprungliga kåtastängerna ha i torvtältet fått giva plats för tätt ställda sparrar, över 100 till antalet. I det uppmätta avritade torvtältet, 132 stycken. Dessa tätt intill varandra placerade stänger äro på yttersidan täckta med ett lager av stora näverstycken, som överskjuta varandra upptill. Utanpå denna näverbeklädnad är torven anbringad i lag, som på bild 128 är visat. Torven vilar nederst på en runt tältet utlagd stenring av cirka 50 cm. bredd.

Huru tjock den ursprungliga torvbeklädnaden var på ovanbeskrivna kåta (bild 127), kan jag ej med bestämdhet uppgiva, ålder och väderlek hade gjort sitt till, att förändra dimensionen. Getterna som med förkärlek använda kåtaväggarnas nedre delar till liggplats hade genom sin tyngd plattat ut beklädnaden, dock föreföll det mig, som om tjockleken ej överskridit 25 cm. på något ställe — då kåtan varit ny.

Torvtältets inre dimensioner, var i den enda kåta jag blev i till-

fälle få uppmäta, som i de vanliga enfamiljskåtorna, nämligen, från dörren fram till eldstaden 1.30 m., eldstaden mellan arestensraderna, 60 cm., avståndet mellan eldstad till väggen bakom densamma 1.5 m., som *bäljet* voro ovanligt böjda hängde *Suovvamuorra* — grytåsen — långt ned. Avståndet från dess underkant till marken var endast 1.80. Höjden, rökfångets kant — marken 2.20. Kåtans yttre omkrets cirka 9 meter.

Dessa torvkåtor, som merendels finnas vid älvstränderna, bebos av lappar som ej mera flytta till Norge. Kåtan på bild 125 bebod-des av en gammal lappman benämnd Martin Pieti vilken emellertid endast bodde där under sommarmånaderna . Vintern tillbragte han i Karesuando. Kåtan var belägen ungefär 2 km. från Mukkavuoma fjällstuga 19 mil från Karesuando utmed Köngämä älv. Ett par km. längre österut, fanns en annan torvkåta, som däremot endast beboddes om vintern. Lappen där, Anders Vasara hade sitt sommarviste strax bredvid. För övrigt fanns längs älven flera andra övergivna torvkåtor som nu användes av bönderna i socknen till uppehållsort under fisketiden.

Torvhuset (gammen) *darffegoatte.* Från mediet av juni tills i början av september varje år, vistas 90 % av Karesuandolapparna i Tromsö Amt i Norge, varest de äro fördelade på olika s. k. »distrikt». De bo då som nämnt, dels i kåtor, dels uti särskilt konstruerade, år från år kvarstående torvhus, av norrmännen kallade »gammar». Dessa gammar, om vars utseende man får begrepp genom denna boks bilder, bestå alla utav en med torv överklädd träställning, vars inre, bärande parti, företer stora likheter med den vanliga tältkåtan.

Sedda på avstånd, likna dessa gammar, mest av allt förstorade myrstackar, både till form och färg. Det är endast på nära håll, man upptäcker den gråa dörr som för in till det inre av huset, ur vars takhål en tunn rökstrimma böljar, utvisande närvaron av människor. Gammarna ligga oftast kringströdda på någon liten slätt, mera sällan i någon skog. Avstånd från gamme till gamme variera högst betydligt. I Lyngseidet t. ex. lågo gammar tätt bredvid varandra på ömse sidor om landsvägen till handelsplatsen Kjosen. Uppe i Strömsdalen däremot, voro de spridda över en yta på flera kvadratkm.

Någon ordning i placeringen förefinnes ej. Det enda som var lika, var riktningen, alla dörrar vette nämligen mot öster. Antalet gammar på varje plats, växlade efter antalet individer. I Lyngseidet funnos så på 49 människor, 5 gammar. Av dessa 49, bodde 8

i en kåta, den enda i lägret. I Strömsdalen funnos 7 gammar på 9 hushåll eller tillsammans 49 personer. Av dessa bodde 5 personer, man, hustru och tre barn i kåta, ävenledes här den enda i lägret.

Tabell II visar antalet gammar i de olika distrikten, ävensom antal individer i var gamme. Gammarna voro merendels lika byggda och hade alla ungefär samma dimensioner.

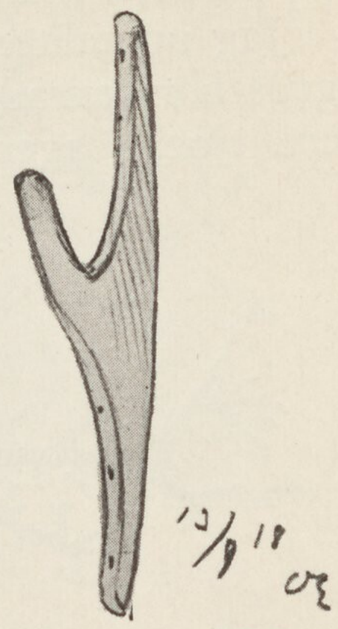

Bild 140. TRÄKROK fanns flera i varje gamme.

I likhet med torvkåtan är gammens inre mycket mörk och det tjocka lager av sot och fett, som kläder tak och väggar gör, jämte den alltid täta röken, uppmätningen och förståelsen av konstruktionens finesser, ytterst kinkig.

Under det att man under flyttningen i kåta, genom de täta, ned- och uppsättningarna, snart nog fick dess konstruktion klar för sig, dröjde det länge, innan jag förstod mig på gammens. Emellertid hade jag turen, att i Lyngseidets lappläger påträffa tvenne bröder Valkeapää, vilka ämnade bygga sig en ny sådan. Tack vare dessas tillmötesgående, blev jag i tillfälle följa byggnadsarbetet från början till slut, ävensom att genom uppmätningar, försäkra mig om dimensioner o. s. v.

Bild 141. »SITTPLATS» I MARTIN PIETIS KÅTA.

Arbetet började med rivandet av den gamla, till hälften nedruttnade gammen, tillvaratagandet av spikar ävensom utväljandet av dugliga plankor ur det gamla gammematerialet.

På ena *bällje* fanns ett bomärke uthugget av fadern till den nuvarande ägaren. *Bäljet* var murken och detta beklagades mycket. »Det hade varit så roligt haft fars gamla *bäljet* i det nya hemmet», yttrades det.

Emellertid utsågades det stycke varpå bomärke och årtal N. K. W. 1903 voro inskurna och fastsattes på väggen i den nya gammen, en yttring av pietet jag ej velat förtiga. Gammens livslängd tycktes alltså vara blott 15 år — men är i själva verket betydligt längre.

Valkeapääs gamla gamme låg nämligen invid en liten bäck, som om vårarna svämmade över och delvis rann genom gammen, därav den förtidiga förstörelsen.

Gammens livslängd är, efter olika utsagor att döma mellan 60—

70 år. I Strömsdalen såg jag på en *bällje* årtalet 1859 och på Ringvassöy i en annan, årtalet 1871. Efter att hava tillvarataget allt som kunde bliva den nya gammen till nytta, avröjdes en oval fläck på en liten kulle i närheten av den gamla gammen.

Jag uppmätte avröjningen, den var 7 m. lång och 5 m. bred, allt gräs bortrensades noggrant och över det hela ströddes ett cirka 10 cm. tjockt lager av grovt grus. Sedan detta var gjort, utlades de

Bild 142. HUGGBOCK.

färdighuggna *bäljet,* förenade med sin grytås på samma sätt som då det vanliga kåtastället skall resas. *Uksa* och *boassjotsagge* instuckos under grytåsens, genom hålen i *bäljets* övre del, utstickande ändar och det hela upprestes. Tvenne *doaresmuorra* fastspikades, utanpå *bäljet* på ett avstånd av 30 cm. från varandra och 50 cm. från marken och under grytåsens *boassjo* ända sattes en lodrät tsagge, vars markända stöddes mot en flat sten. (Se bild 133 h.) Nu påspikades ytterligare flera stycken sparrar (se bild 130 b), parallella med *doaresmuorra.* Antal tvärspann mellan *bäljet* blev, innan taket pålades, närmare 20. Sedan restes innerväggarna, d. v. s. tätt ställda runda sparrar av avtagande längd, ingen överskjutande *bäljet* utan följande dess kant från dess högsta punkt ned till nedersta *doaresmuorra.* (Se bild 130 c.) Varje sparre skyddad från marken genom en sten varpå sparrar ställdes.

På kortsidan, d. v. s. mellan *bäljet,* räckte sparrarna till ungefär 1 meter från marken. (Se bild 130 e.) Till vänster om dörren, från åskådaren räknat, ställdes sparrarna så, att en ljusöppning kom till stånd. Likaledes blev det en i *boassjo.* När väggarna rests, spikades över taket (se bild 130 d) och ned på halva fram- och baksidan en kalott av korta, ungefär 1 m. långa, plankbitar. Härtill åtgick cirka 100 st. och måttlöst med spik. Innanför dörr-

Bild 143. KOKPLATS UTOMHUS SOMMARTID.

öppningen, som bildats genom att *uksatsagge* och närmaste väggsparrar ställts ungefär 0.6 m. från varandra, uppspikades ungefär 2 m. från marken en tvärslå, som bildade dörrens övre karm. I hörnen, ungefär 1 meter från marken förstärktes gammens resverk med horisontalt gående brädor som förenades i hörnen med en enkel tappning.

Utanför väggarna utlades sedan en krans med rätt stora stenar, så att en stenvall av ungefär 30 cm. höjd bildades runt omkring. På denna vall (se bild 130 d) upplades sedan torven i horisontala skikt.

Varje torvstycke mätte cirka 40 cm. i bredd, 1 m. i längd och 10 cm. i genomskärning. Denna grästorv upptogs strax bredvid byggnadsplatsen (se bild 134). Sedan på detta sätt en mur av torv upprests till 1 meters höjd (se bild 130 d), bekläddes innerväggarnas yttersidor med stora näverstycken, lagda à la »taktegel», d. v. s. så, att underkanten låg över det underliggande näverflakets överkant. Över denna näverbeklädnad fortsattes sedan torvmurens uppläggande i murstensliknande lag, tills hela gammen, utom det fyrkantiga rökhålet, som var omgivet av en 20 cm. hög fyrkant, bestående av väggarna i en gammal låda, var täckt av torv.

Det näver som inlades mellan torven och resvirket, kallades »rys-senäver» och inköptes hos handelsmännen i buntar om 1 kg. Varje bunt kostade 45 öre. Till gammen åtgick cirka 40 kg.

Från dörröppningen utlades på gammens golv, tvenne stenrader vilka gingo fram till eldstaden, som bestod av 10 i cirkel lagda block, på planen å bild 131 finnes denna stensättning utsatt. Gammens

dörr hopsattes av 4 ungefär 1.6 m. långa brädor, förenade med tvenne slåar. Dörren upphängdes på vanliga gångjärn, däremot fanns ingen som helst låsinrättning. Dörren stängde, genom sin lutning, sig själv.

Gammens huvuddimensioner voro. Invändig längd, från vägg till vägg, 6 m., bredd 4.4 m. Avståndet från eldstad till väggen i

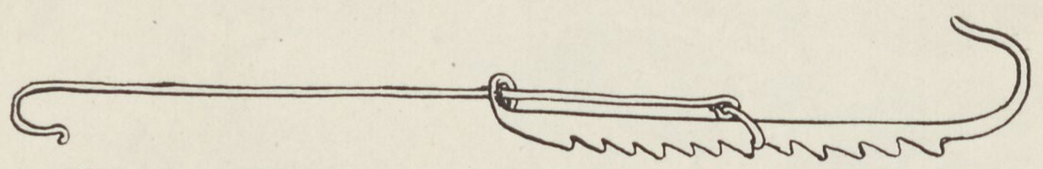

Bild 144. SKERTET, »GRYTKÄTTING», STÄLLBAR.
Anti Wasaras kåta vid Kåtasaari.

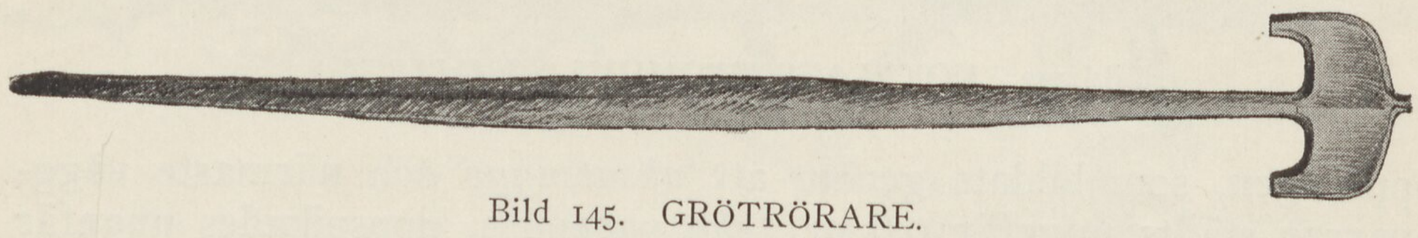

Bild 145. GRÖTRÖRARE.

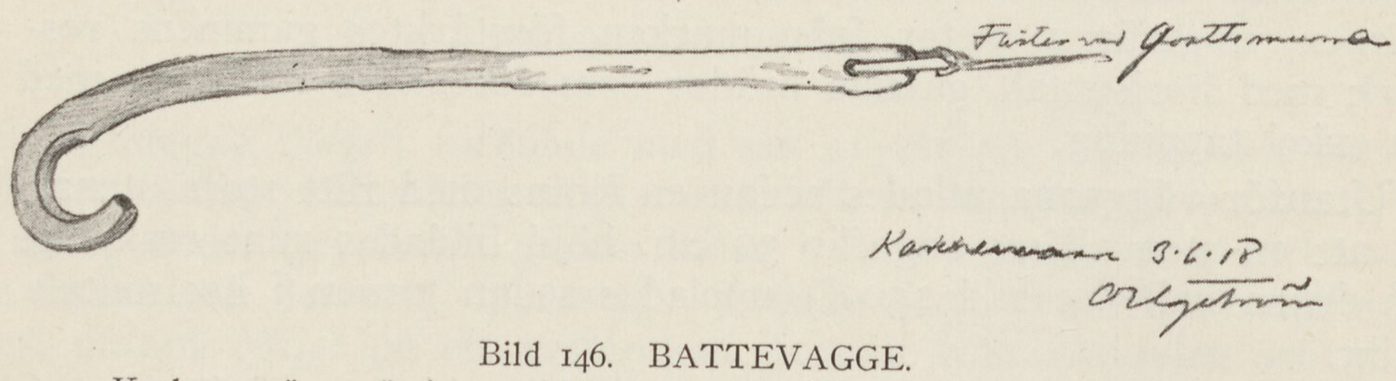

Bild 146. BATTEVAGGE.
Krok av trä, användes att hålla grytan åt sidan, då den kokar för häftigt.

Boassjo, d. v. s. från stöttan under grytåsen 1.4 m. Avstånd från dörren till eldstaden 1.4. Avstånd mellan »dörrträden» 0.45 m. Avståndet mellan *bäljet,* nere vid marken 2 m. Grytåsens längd 2 m. Avstånd från grytås till golvet 1.8 m. Avstånd från takets undersida (rököppningens kant) till golvet 2.1 m.

Utvändig höjd 2.5 m. Fönstret i *Boassjo* låg 1 m. från golvet och var 45 cm. i fyrkant. Glas var isatt. I stället för stenraderna från dörr till eldstad, användas i åtskilliga gammar, en slags låga bockar av utseende, som bild 135 utvisar.

Denna nya gamme var till formen nästan lik ett halvklot och den färska grästorven gav den en vacker grön färgton, som mörknade nedåt marken. Det inre var, tack vare de tvenne fönsteröppningarna, rätt ljust. Gammen var ovanligt varm och på grund av de tätt ställda resvirkesparrarna, nästan dragfri.

Bild 147. *LAUKON* ELLER RYGGSÄCK.

I de andra gammarna däremot, drog det in, från alla håll och kanter, men så voro de ju också äldre och hade en del små bekvämligheter, vilka jag anser icke minskade det intensiva golvdraget. Under ljusöppningen i *boassjo* fanns nämligen ett fyrkantigt hål anbragt — för luftväxlingens skull. Denna, i och för sig berömvärda inrättnings ändamålsenlighet. minskades högst betydligt av det i dörrtröskeln anbragta s. k. hundhålet (en halvcirkelformig utskärning i *Sielmma* — tröskeln). Till gammens fasta inredning kan räknas en liten träskål uppspikad ungefär 30 cm. från golvet (bild 133 i) och som användes att förvara svavelstickorna uti. Även fanns under fönstret i *boassjo* en liten hylla på vilken matkärl o. s. v. uppställdes.

Ingen av de gammar, jag såg i Norge hade »förstuga». När man öppnade dörren, var man genast mitt inne i familjelivet. Vid stark blåst upphängdes ett skynke för att minska draget.

Icke alla, hade det täta resvirke som den nya gammen jag förut beskrivit, tvärtom. I Nils Nilsson Ungas gamme (bild 133) stodo väggsparrarna så glest, att näverbeklädnaden syntes överallt. Endast på kortsidorna var väggen klädd av tättsittande horisontalt ställda plankstycken, kanske, medan invånarna där hade sina sovplatser.

Lapparna ställde ofta hela träd, med grenar och allt, på lut mot gammeväggarna — för att bättre fasthålla torven. Bild 133 visar tvär- och längdgenomskärning av en typisk gamme från Lyngseidet i Norge. Plan av samma gamme finnes på bild 131.

När lapparna om hösten övergiva sina gammar, kvarlämna de ofta ett eller annat av sina redskap eller tillhörigheter. Gammedörren tillstänges med ett par stenar. Över rökhålet lägges ett lådlock eller liknande, fasthållet på sin plats medels en större sten. Den norska allmogen skyr lappgammarna som pesten, — om vintrarna. Det spökar i dem — ljus sy-

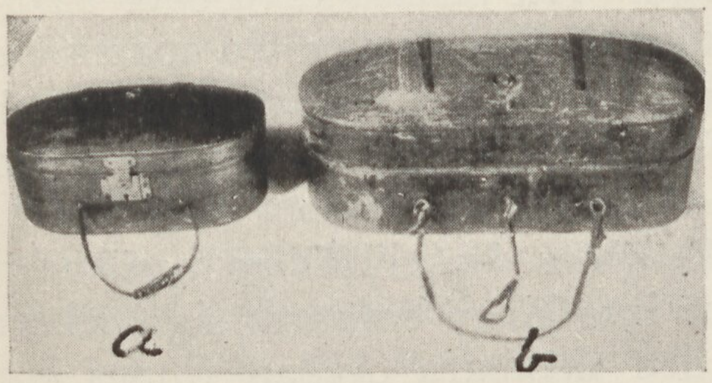

Bild 148. GISAK.

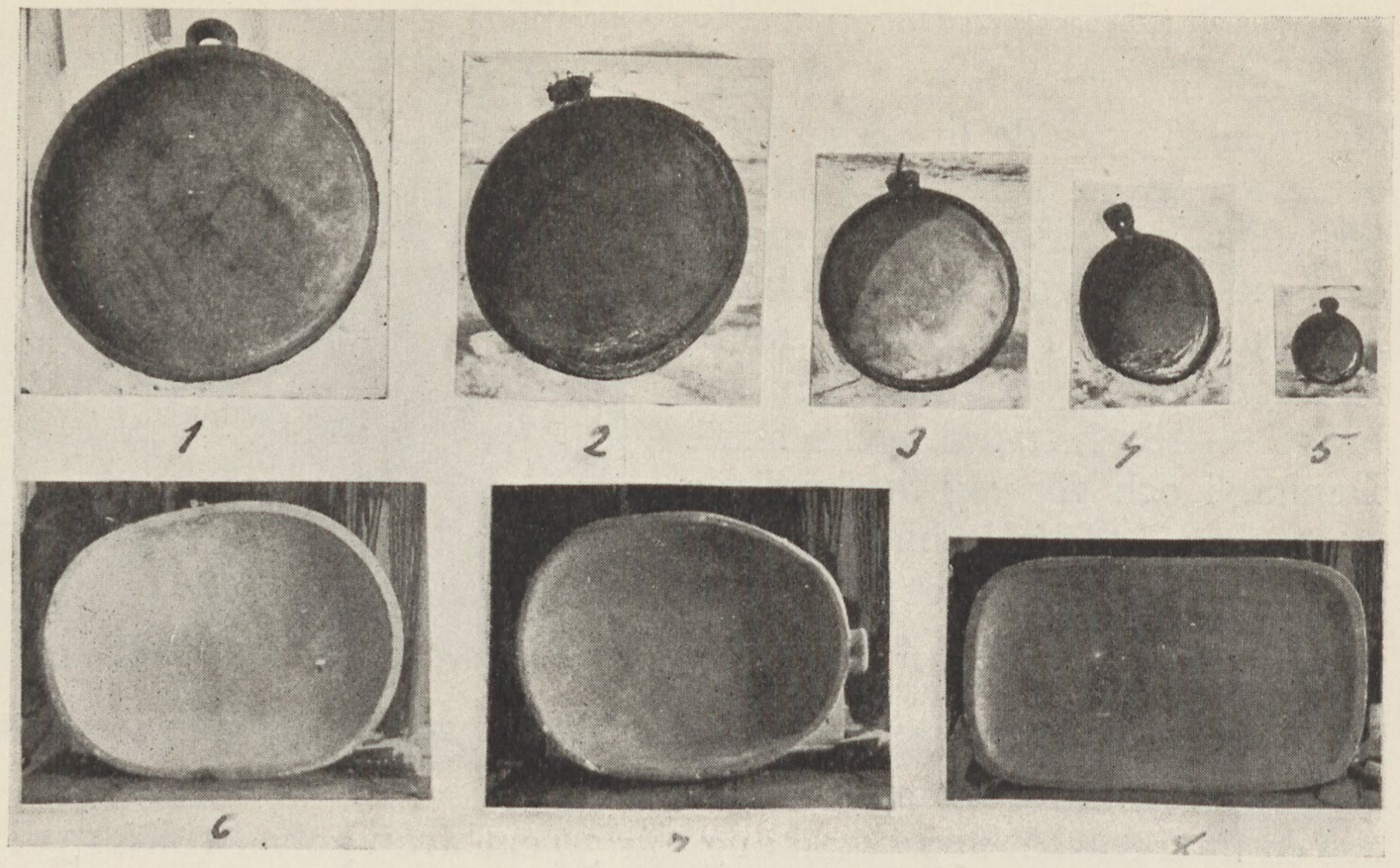

Bild 149. SKÅLAR, FAT OCH TRÅG AV BJÖRKROT.
1, 2, 3 boll, 4, 5 gukse, 6, 7 garre, 8 laste.

1) Träfat, mest använt till bakning, 40 cm. diam.
2) Träfat, för uppläggning av kött, 35 cm. diam.
3) Träfat för soppa, 25 cm. diam.
4) Kaffekopp, 18 cm. diam.
5) Kaffekopp, 10 cm. diam.
6) Tråg för brödbakning, 45×35 cm.
7) Disktråg, 35×40 cm.
8) Köttråg, 50×27 cm.

nes, underliga ljud höres. Det sista rimligt nog, sedan jag en gång lärde en lapp att sticka en buteljhals i ett hål i gammeväggen. Vid blåst hördes genom detta, ett böl som nära nog förfärade oss själva. Hur mycket mera då icke en ensam vandrare, en vinterkväll.

Kåtan resp. torvhusets inredning. Möbleringen i en lappkåta, resp. gamme är den enklast tänkbara. D. v. s. den existerar ej. Det enda i möbelväg är ett litet bord cirka 10 cm. högt, som användes till att servera kaffe på (bild 136) då svenskar eller andra förnämligare personer gästa kåtan.

När man inkommer genom dörren, befinner man sig på den smala gång, varest veden är upplagd och i vilken man bör stanna, tills inbjudan att »stiga på», bliver framsagd. Att genast kliva över *bärbmed* (bild 135) och slå sig ned på hudarna, skulle anses lika opassande som om en främmande hos oss, utan inbjudan, genast ginge och satte sig i rummets bästa stol. Framför sig har man elden (bild 116) och bakom den, skymtar man ett oredigt, tycker man först, myller av husgeråd och dylikt. Allt synes den tillfälliga besökaren som ett enda virrvarr, men man har inte länge befunnit sig i kåtan förrän man upptäcker att bakom den skenbara oredan finnes *ett*, sedan generationer tillbaka utexperimenterat system.

Lappkvinnan är konservativ, kastar hon en slev ifrån sig, sticker hon ett redskap mellan kåtaduk och *tsaggen,* slänger och sticker hon det använda redskapet på samma plats varest hennes mor gjorde det för 30 år sedan, eller hennes mormor för 70.

På kåtagolvet leva lapparna, där är deras sittplats om dagen och liggplats om natten. Det är betäckt med ett tjockt lager av björkris, kala om vintern, grönskande om sommaren. Detta underlag bytes i regel varje vecka. Ovanpå detta rislager, som lägges så, att kvistarnas spetsar mötas i *boassjo* (se bild 115), ligga sitthudarna av renskinn utbredda, en eller två ovanpå varandra, beroende på ägarens förmögenhetsförhållanden. Längs väggarna ligger en vall av säckar, sängkläder, pälsar och tillfälligt undanslängda kläder o. s. v., här och där står en av lapparnas små skrin, vari de förvara sina personliga tillhörigheter. Denna vall gör kåtan dragfri och hindrar luften att från alla håll söka sig in, ty kåtaduken når sällan helt ned till marken. Vintertid uppskottas även en yttre vall av snö kring kåtadukens nedre del.

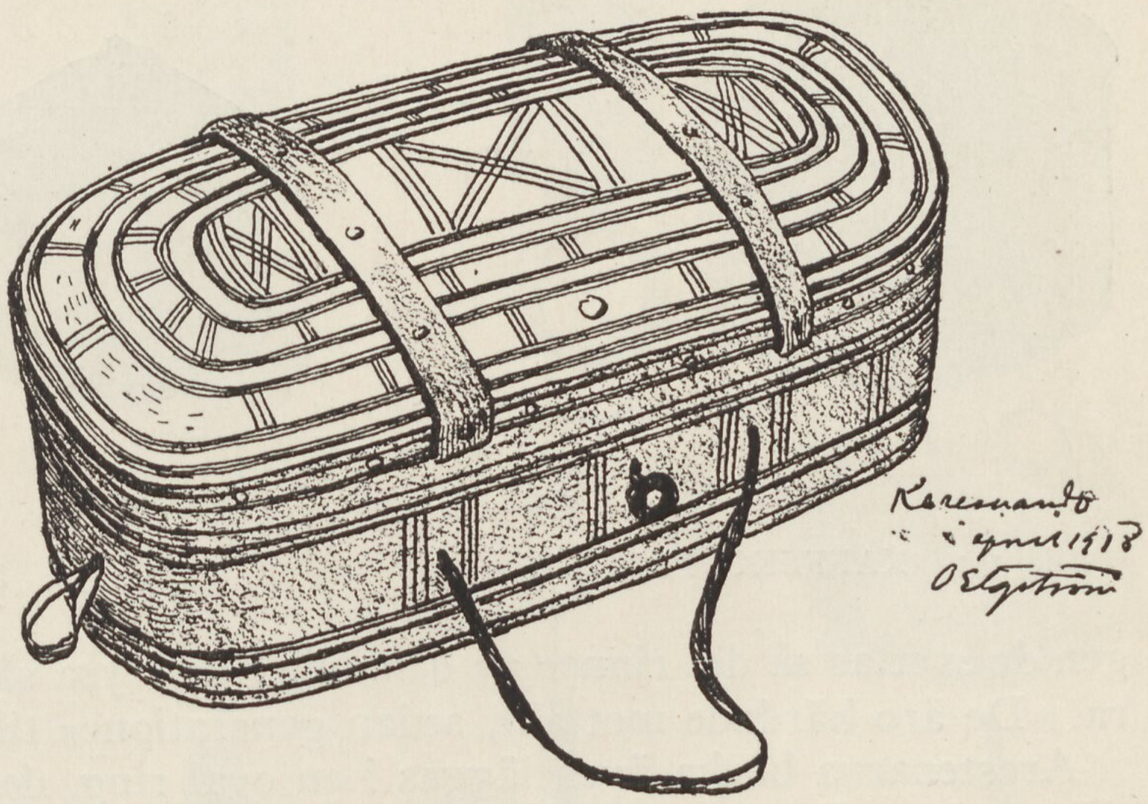

Bild 150. »GISA»,

Vid tältstängerna äro fastsatta träkrokar, 10 cm. långa, antingen surrade vid tältstängerna som B och C à bild 137, utvisar, eller också uppträngda på grenrudiment som på A och D. Dessa träkrokar användas till att upphänga ett eller annat, man ej vill, skall ligga och skräpa på golvet, men som man ändå vill skall vara till handa, då man så önskar.

Mitten av kåtan intages av eldstaden, *arran,* som oftast består av två stenrader, lagda parallellt med dörröppningen. Veden lägges ovanpå den, vinkelrätt mot stenraderna. Elden på *arran* brinner dagen i ända och matas ideligen från vedförrådet i gången framme vid dörren. Värmen från densamma, elden menar jag, är mycket

ojämn, lägges ris på och den flammar upp, blir det ett helt litet helvete för den ovana främling, över vilken gnistorna falla som yrsnö, om den liknelsen må tillåtas mig. Har brasan gått i glöd, sjunker temperaturen i tältet till nära på yttre luftens. Men lapparna äro vana därvid och det bekommer dem ingenting, antin-

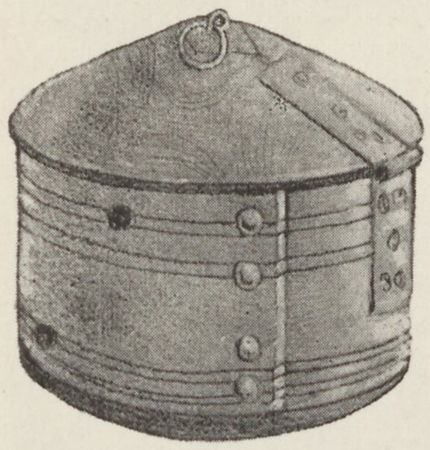

Bild 151. KAFFEKOPPSDOSA.

Bild 152. SOCKERDOSA.

gen de svettas så det rinner av dem, eller de frysa så tänderna skallra. De äro härdade mot allt, sedan generationer tillbaka.

Arestenarna bruka även läggas i en oval ring, de äro då 10 à 12 till antalet. De största, vid *uksa* och *boassjo* tjäna till stödjeplats för vedens ändar, de mindre flata, till att ställa brödkakorna mot då de skola »torka» vid bakningen, eller då man om vintern vill töa upp dem. Även är det bra att ställa kaffepannan på en flatsten.

Veden som ligger innanför dörren, har rotändan mot *boassjo*. När en björkstam upphugges till ved, delas den i flera, cirka 1 meter långa stycken, ett sådant stycke kallas *Çoska* eller *Çoske,* uttalas tsjoske.

Skall eld uppgöras, påtändes först ett stycke björknäver, *bässe,* på detta lägges ris, på varje sida om riset lägges en *çoske*. När sedan *çoske* bränt ned, lägges det nya *çoske* på yttersidan så att elden alltid är »samlad» mellan de tvenne *çoske*. Och då dessa, ligga ligga högt på de stora arestenarna, är det gott drag hela tiden.

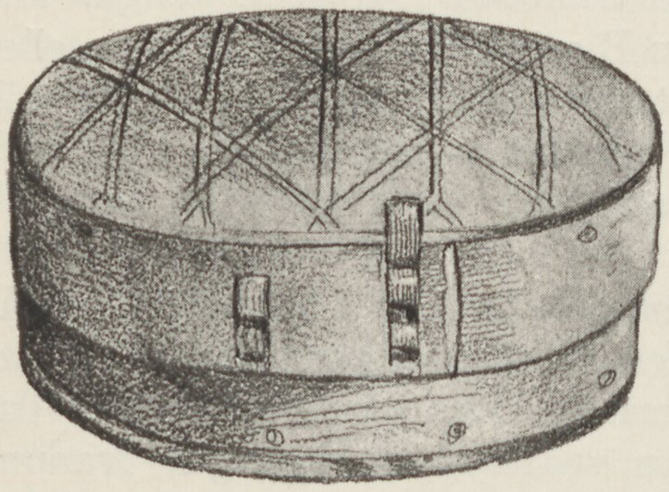

Bild 153. SMÖRASK.

Veden som ligger innanför dörren, har som nämnt rotändan mot *boassjo*. Detta av praktiska skäl,

1

2

3

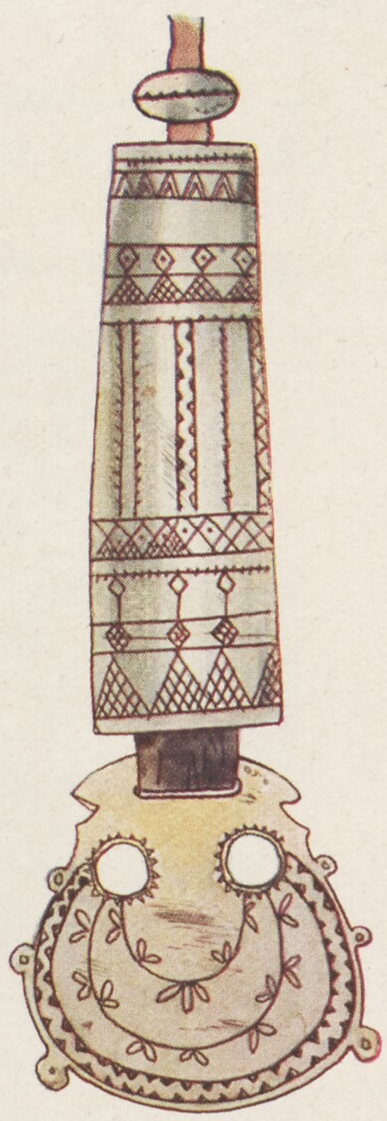

4

5

6

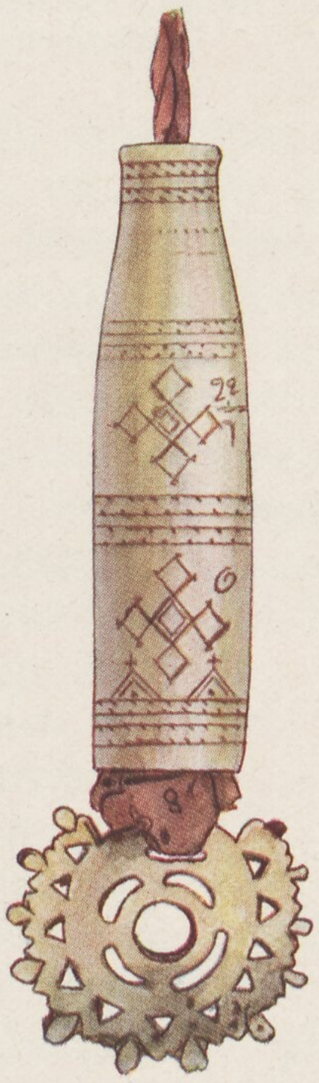

7

8

NÅLHUS AV RENHORN.

sittande vid elden har man lätt att taga av riset, besväras ej av de utstående kvistarna som äro vända mot dörren. Även är det en del övertro förenat med detta bruk.

Med undantag av det beskrivna, är således det inre av kåtan all-

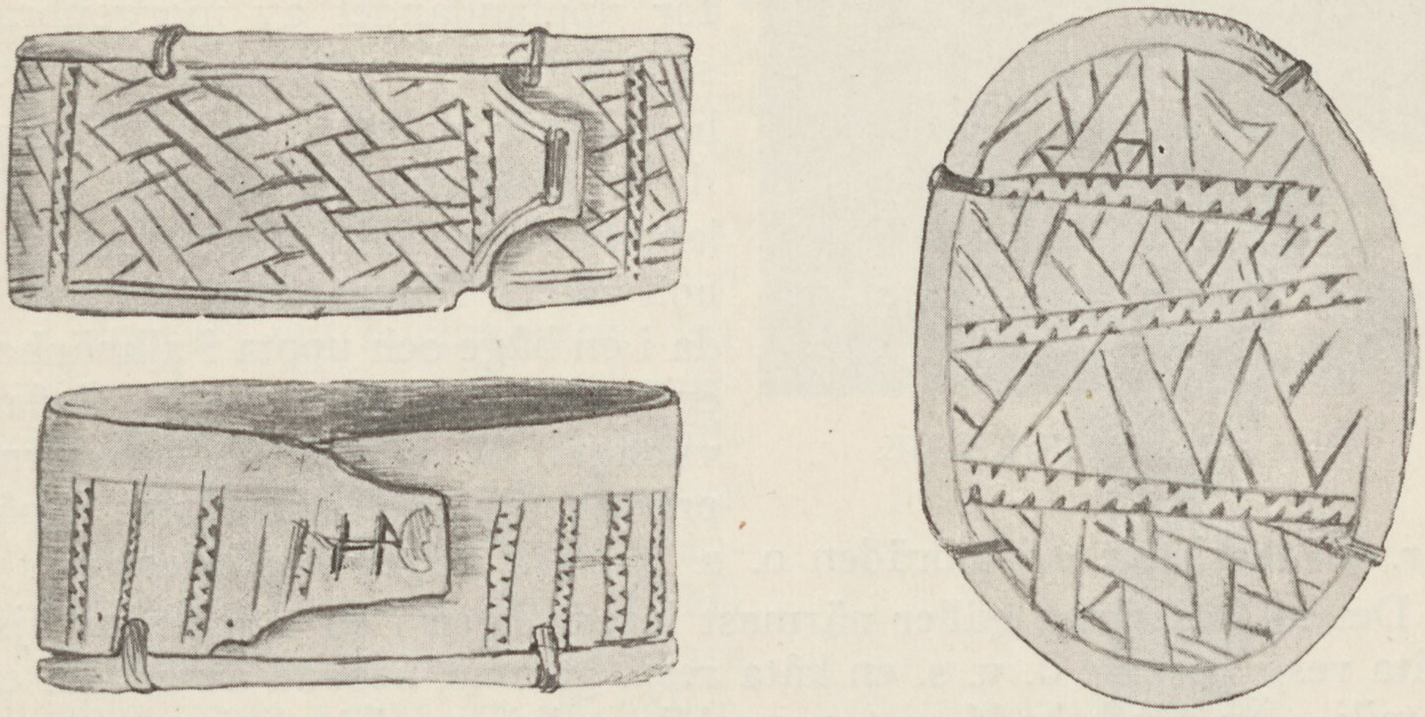

Bild 154—156. SMÖRASK AV BEN. LOCK OCH BOTTEN AV FUR. Enligt uppgift *gjord* i Karesuando. Originalet äges av Landsfiskal Forsström. Västerbottensmönster.

deles fritt från »möbler» och alltså, skulle man tycka, rätt rymlig. Men, detta gäller endast som sagt, då hon är utrymd. Bebodd är kåtan upptagen till sista plats och kommer man in i en sådan, kan det ibland knipa att få plats, vanligen måste en av de innevarande gå utanför för att gästen skall få kunna sitta. Invånarnas placering kring elden var, åtminstone förr i tiden då varje lapp hade sin kåta för sig, följande: till höger och vänster om elden, längst fram i tältet sutto husfadern och husmodern; bredvid modern hade de yngsta barnen sina platser och närmare ingången placerades de äldre, jämte tjänarna. Denna ordning är bibehållen i det huvudsakligaste om också det numera inte är så strängt med etiketten som fordom. Nu för tiden, då kåtan ofta bebos av två, med varandra besläktade familjer, är ordningen med sittplatserna den, att husmodern har platsen längst uppe i *boassjo,* husfadern bredvid henne och så barnen efter ålder. Likadant på ömse sidor om elden. Inkommen i kåtan, bör man stanna ett ögonblick vid ingången och då man skall uppsöka sin plats, aldrig gå bakom de sittande utan

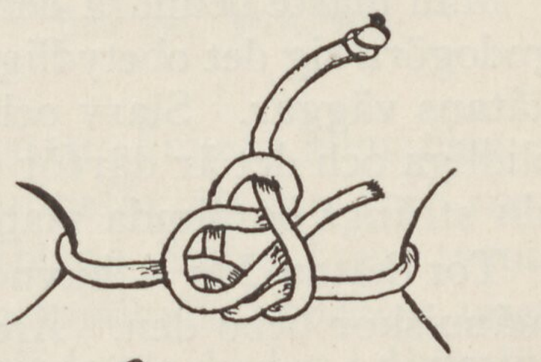

Bild. 157. PÅSKNUT.

Bild 158. SMÖRJKAGGE.

alltid mellan dem och elden. Bakom eldstaden finnas så alla de egentliga hushållssakerna, som kaffekoppsasken, smörasken, näverflak, för upptändandet av morgonbrasan, köttfat o. s. v., o. s. v. Det hela bildar vid ett ytligt betraktande ett enda virrvarr, men är ej så, lappkvinnan hittar genast den sak hon vill åt. Husgeråden äro spridda i en båge och uppta i allmänhet en bredd av cirka 2 meter. Sedan vidtager åt vänster, husmoderns privata tillhörigheter såsom sypåsar, klädeskistor, skrapbräden o. s. v. Till höger husfaderns.

Det nu beskrivna gäller närmast inredningen i en s. k. enfamiljskåta resp. gamme d. v. s. en kåta resp. gamme, bebodd av endast en familj. Är den bebodd av tvenne, blir ordningen i *boassjo* något annorlunda.

Om husgeråden i enfamiljskåtan uppta hela platsen mellan eldstad och kåtavägg äro de i tvåfamiljskåtan hopträngda till det halva.

Bild 138 visar inredningen i en tvåfamiljskåta tillhörig den typiskt lapska »medelklassen». Fjällappen Hendrik Tomma, hans hustru Inga och deras två månader gamla dotter innehade den halvdel som synes rakt fram på bilden; fjällappen Nils Olsson Peivie, änkeman, hans son Ola, 12 år gammal samt Hendrik Tommas syster Kristina, bebodde den halvdel som synes hitom eldstaden. Skillnaden mellan hushållen, markerades i den kåta bilden visar, utav en trälåda (38). Framför denna lågo, på var sin sida om eldstaden de tvenne värdinnornas »rör om i elden-käppar» (6).

Man måste beundra den fintlighet varmed lappen har vetat att tillgodogöra sig det obetydliga utrymme, som blivit honom tilldelat, inom kåtans väggar. Slarv och oordning vore under sådana förhållanden olidliga och det är därför som varje sak i *boassjo,* ja i hela kåtan, har sin strängt bestämda plats eller förvaringsrum.

Torvkåtan har i huvudsak tältkåtans inredning försåvitt endast människor bebo den. Äro däremot, som jag på ett par ställen var i tillfälle konstatera, getterna inhysta på ena sidan elden, uppkom i inredningen en del avvikningar från det vanliga, som här nedan skall beskrivas.

Golvriset i en sådan torvkåta var endast utbrett över halva kåta-

golvet (se bild 126), framme i *boassjo* hängde, ungefär 1 meter från marken eller litet högre, en hylla (se bild 139), tydligen gjord av en gammal bärsadel med, mellan de bågformade hornen, insatta parallella pinnar. På denna hylla voro ostar upplagda för att torka.

Getternas område från *boassjo,* markerades av en rad stora stenar och för att hindra djuren från att falla i elden var en grov trebent träkubbe (se bild 126) upprest till höger om eldstaden.

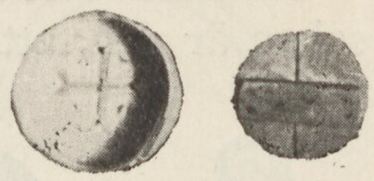

Bild 159. OSTFORM

En underligt formad björkrot av utseende som bild 141 visar, tjänade husmodern till sittplats vid mjölkningen. Ett under densamma placerat nattkärl, se samma bild, gav mig tillfälle till åtskilliga spekulationer rörande sittplatsens övriga användning. Som de tätt ställda stolpväggarna ej tillåto träkrokars upphängande annat än på *bäljet,* fanns en särskild sådan krok uppspikad i *boassjo* (se bild 140.)

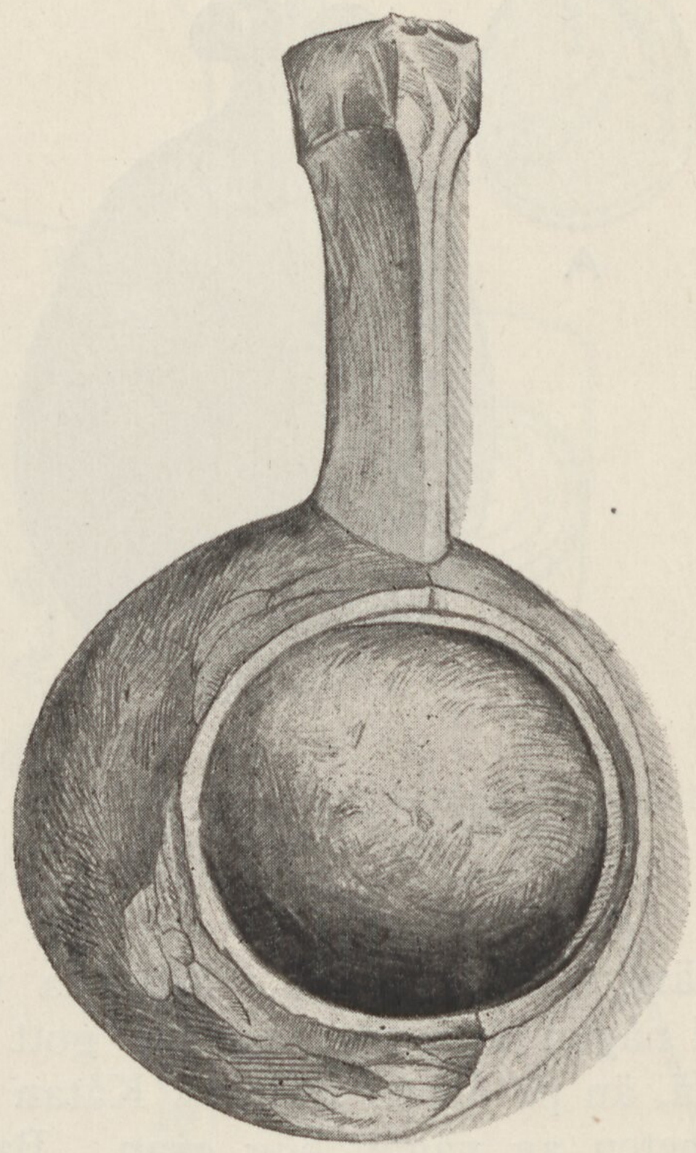

Bild 160. »NAPPE».

Angående torvgammens inredning är den i huvudsak lika med tältets. Liksom där, ligger golvriset i tvenne halvcirklar, vilka mötas i *boassjo.* Eldstaden, av utseende som bild 116 visar, bildas av 10 flata stenar, lagda i rundel. Från *are* till dörr gå tvenne rader stenar, som hindra att skräp o. dyl. inkomma på det egentliga gammegolvet. I stället för stenar finnas ibland tvenne särskilt formade björkstubbar (se bild 135). Under fönstret i *boassjo* finnes i allmänhet en liten hylla uppsatt. Till vänster därom, ungefär 30 cm. från marken, en liten träask för svavelstickor. Ibland finnas även tvenne grytåsar. På ett ställe hängde en fyrkantig spjälhylla i *boassjo,* ungefär 1.5 m. från marken, varest ost och kläder torkades i ljuv förening, ävenledes har jag sett en och annan gamme tapetserad. För övrigt är all inredning och placering av husgeråd o. s. v. den samma som i kåtan. Uti *boassjo* kökskärl, runt väggarna kistor och kläder,

på golvet ris och fällar. På ett eller annat ställe fanns det en sak, som saknades i kåtan, nämligen en liten »fotogenlampa», vilken användes att upplysa den fram i augusti, om aftnarna, rätt mörka gammen.

Gammen verkar emellertid aldrig så »proppfull», som kåtan, orsaken är den, att lappen ej har med sig till Norge av sina tillhörigheter mer än han nätt och jämt behöver. Mycket förvaras ju i »*Aitte*» i byarna, en del också på fjället i *buogges*. Gammen är därför i jämförelse med kåtan, mycket rymlig och särdeles lämpad att bebo den årstid den tjänstgör genom den relativa svalka som råder där, även de varmaste dagarna i juli.

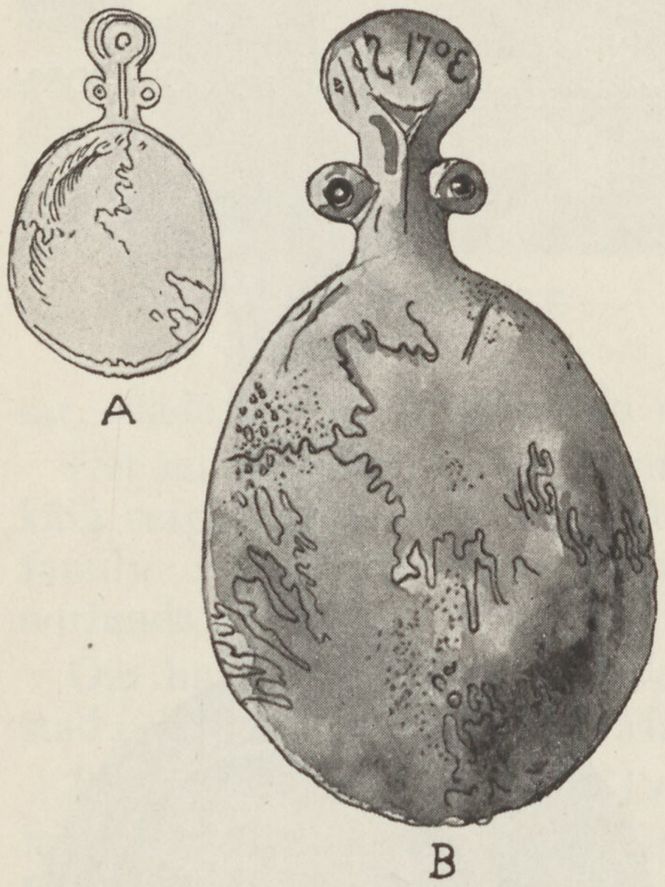

Bild 161. Lappsked gjord av en bit hjärnskalle av ren. Daterad 1703.
A. framsida. B. baksida.

Boplatsens utseende. 1) *Vinterboplatsen.* Sedan lapparna hunnit ned till sina vintervisten inträder för dem en period av relativt lugn, visserligen leva de på flytande fot, men det är ej som under vår och höst, kåtan behöver ej tagas upp och sättas ned varje dag, man har tid att andas ut. På en vinterboplats kan lappen bo en månad, ja ibland längre på en gång. Kåtorna uppsättas gärna, om så ske kan, i någon skog där man har gott om ved och där det alltid är mera lä, än på öppna ställen. Kåtan uppställes oftast under, eller i närheten av någon hög gran. Bakom kåtan ställes förrådsslädarna med mat och kläder i rad bredvid varandra, på ett underlag av kvistar, ibland även på tvenne parallellt utlagda stockar för att ej frysa fast.

Ett stycke från dörren är »Huggbocken» (bild 142). Huggkubben liknar i princip, den på fjället använda, men är här stödjebocken oftast en grov stubbe, varpå huggträets ena ända är upplagd. Torrveden ligger för sig i en hög, riskvistar och vanlig ved i en annan.

I närheten finnes ibland, om det slaktats, en ställning för kött, oftast endast en av de, så talrikt i lappmarksskogarna förekommande »nedböjda» björkarna.

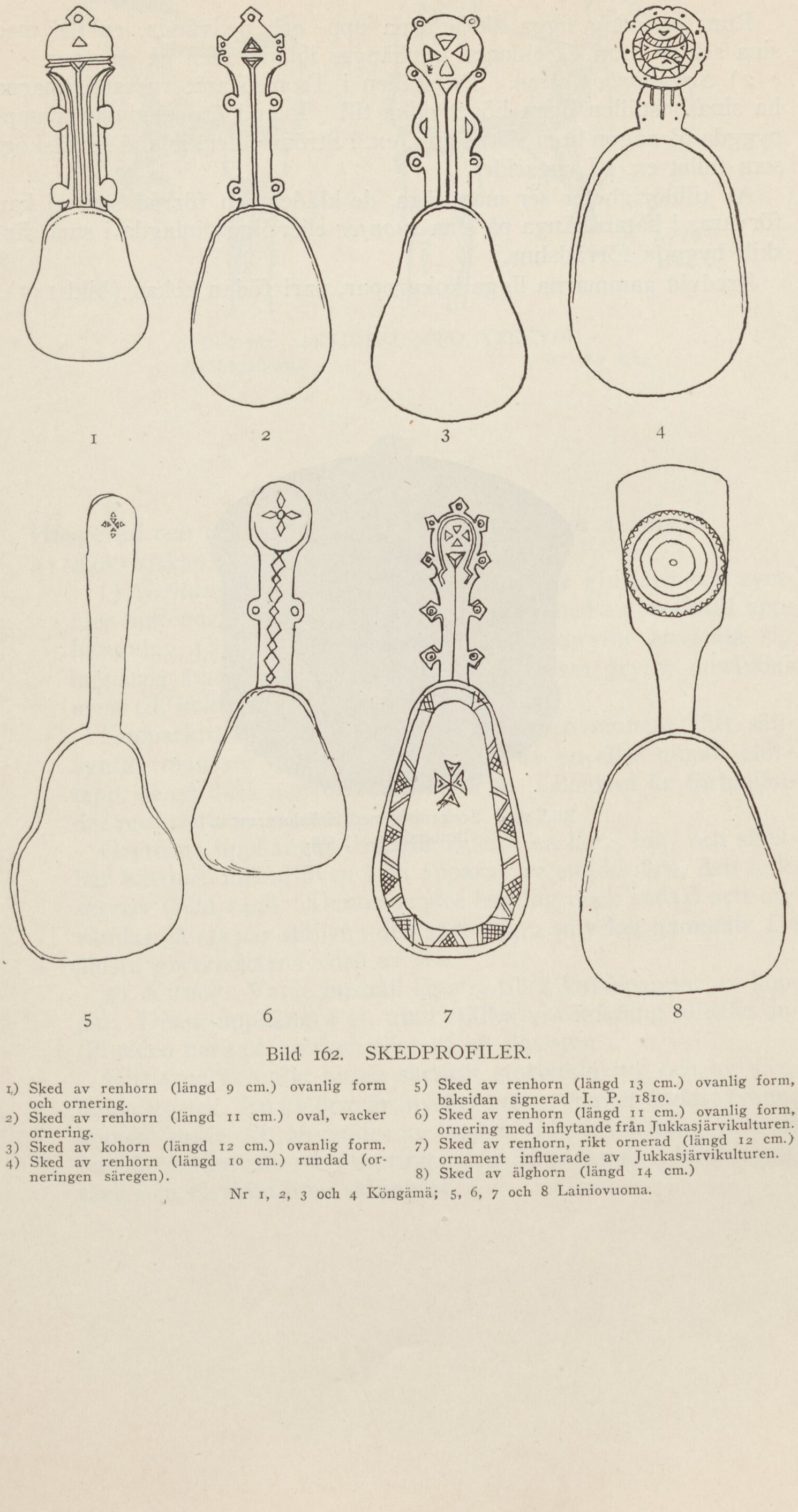

1 2 3 4

5 6 7 8

Bild 162. SKEDPROFILER.

1) Sked av renhorn (längd 9 cm.) ovanlig form och ornering.
2) Sked av renhorn (längd 11 cm.) oval, vacker ornering.
3) Sked av kohorn (längd 12 cm.) ovanlig form.
4) Sked av renhorn (längd 10 cm.) rundad (ornerингen säregen).
5) Sked av renhorn (längd 13 cm.) ovanlig form, baksidan signerad I. P. 1810.
6) Sked av renhorn (längd 11 cm.) ovanlig form, ornering med inflytande från Jukkasjärvikulturen.
7) Sked av renhorn, rikt ornerad (längd 12 cm.) ornament influerade av Jukkasjärvikulturen.
8) Sked av älghorn (längd 14 cm.)

Nr 1, 2, 3 och 4 Köngämä; 5, 6, 7 och 8 Lainiovuoma.

Runt omkring ligga åkslädarna upp- och nedvända, en del med sina seldon inuti. Seldonen upphängas ibland även på en gren.

2) *Sommarboplatsen.* De ställen i Tromsö amt varest lapparna ha sina boställen ligga högst olika till. Ibland äro gammarna uppbyggda på någon liten slätt som t. ex. i Strömsdalen, ibland i småskog, som fallet ex. i Lyngseidet.

Av tillhörigheter ser man föga, de kläder och förråd som ej kan förvaras i kåtan hänga på sina *suonjer* eller ligga inlagda i små särskilt byggda förrådshus.

Bredvid gammarna ligga kokgropar, vari födan kokas (bild 143).

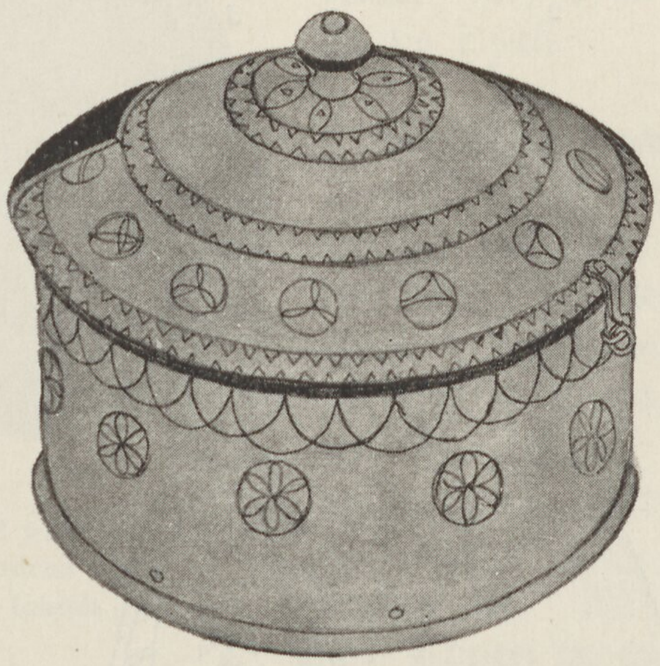

Bild 163. Sockerask med cirkelornament.
Bottendiam. 15 cm.

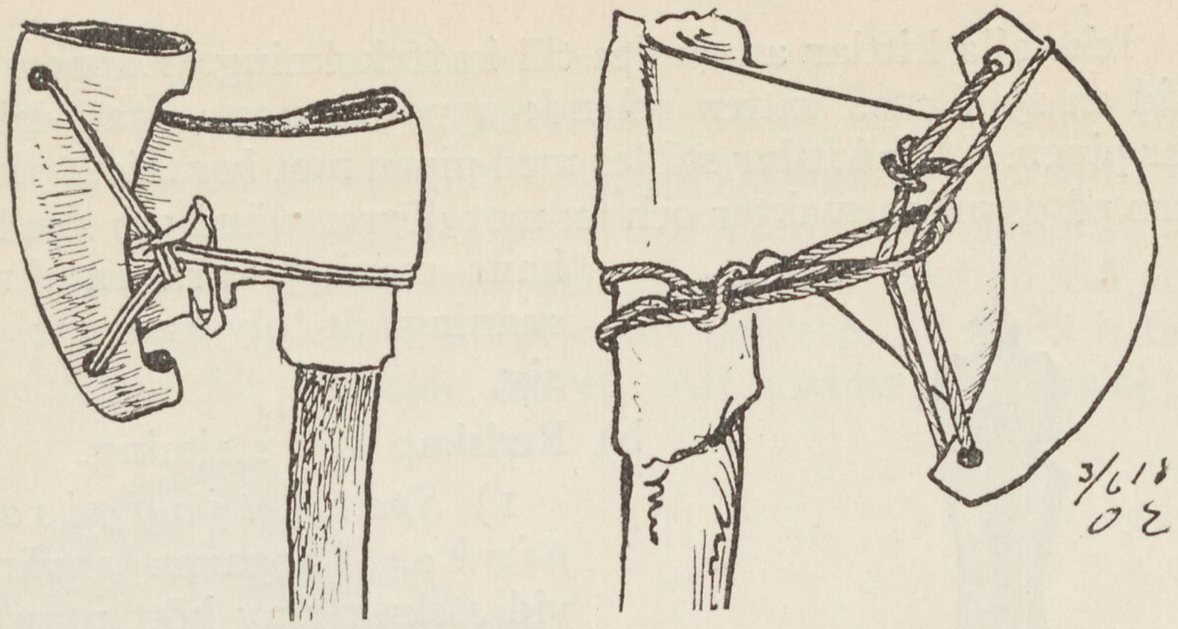

Bild 164. AKSJOSKUOPPO, YXSKYDD.
a. Av bockhorn. b. Av trä.

KAP. VIII.

Husgeråd och bohag. *Redskap för kokning och stekning.*

a) Kokredskap.

1) *Grytan, b a t t e.* Denna är oftast av gjutjärn och rymmer merendels 10—15 liter samt försedd med en hank till upphängning (bild 143). Utom dessa hankgrytor använda sig lapparna även av sådana på tre ben. Dessa grytor användas mest till kokning utomhus.

Kopparkittlar (bild 116) med hank äro numera rätt sällsynta; man ser dem ibland använda av en eller annan äldre lapp, de gå dock mer och mer ur bruk. Likadant är förhållandet med dem av mässing.

Grytorna upphängas ovanför elden i en lång, höj- och sänkbar kätting, ibland även i en apparat av smidesjärn, den s. k. *skertet* (bild 144). Denna senare har jag dock endast sett användas på ett par ställen; den sades vara »mycket gammal». De äldsta grytkrokarna voro av trä.

2) *Kittlar.* Varje hushåll äger 3 till 4 kaffepannor av koppar. Dessa upphänges ej, utan ställes vid kokning alldeles intill elden nere på marken eller på en flat sten.

Kittlarna äro alla av en särskilt storbukig typ och av växlande storlek. En av dem är mycket liten, rymmer endast tvenne koppar kaffe och användes av lappen vid renvaktning eller då han är ensam ute på vandring; den förvaras då i hans ryggsäck i en särskild liten skinnpåse.

Icke alla kittlar användes till kaffekokning. Lappen har alltid en fylld med vatten stående uppe i *boassjo,* man dricker då ur pipen. Alla kittlar ställes med pipen mot *boassjo,* ty lapparna tro på osynliga makter och en mot dörren vänd pip skulle enligt hans mening vara en direkt utmaning åt olyckan att infinna sig.

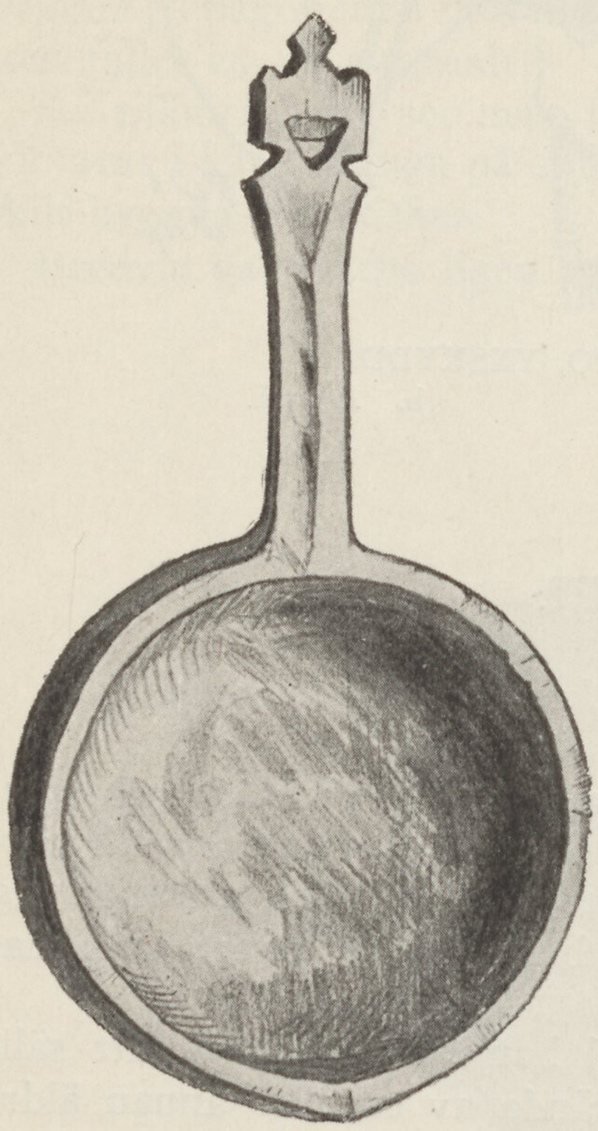

Bild 165. Kaffekopp av trä med ornerat handtag. Karesuando.

b) Redskap för stekning.

1) *Spett, tjoggisargin-pirko.* Lapparna använda sig vid stekning av kött utav träpinnar c:a 15 cm. långa och spetsade i ena ändan. På dessa pinnar fästas köttskivorna och pinnarna nedstickas i marken bredvid elden.

2) *Stekpannor, gakkuparsti.* Dessa äro alltid av gjutjärn och försedda med ihåliga skaft, vari ibland instickes en trädgren för att man vid begagnandet skall undgå att bränna sig.

c) Hjälpredskap.

1) För att röra i grytan användes en särskild formad spade, *hiergen,* av cirka 30 cm. längd och av utseende, som bild 145 utvisar, som, då den ej användes har sin plats uppe i *boassjo,* instucken mellan tältstång och kåtavägg bild 138 nr 28).

2) För att sköta om elden har lappen sin *astatak* (bild 138 nr 6), oftast en f. d. vandringsstav och alltid svartbränd i ändan. Denna »rör om i elden-käpp» ligger alltid på marken bredvid värdinnan och användes då brinnande grenar behöva uppsamlas eller bränderna skola hopmakas, även är den ett omtyckt redskap att sitta och leka med vid samtal o. dyl. Jag har också sett den användas att röra om i grytan med.

3) För att föra grytan åt sidan då den kokar för häftigt användes den s. k. *battevaggen,* en långskaftad träkrok (bild 146), oftast medelst ett snöre fästat i *boassjotsagge.* Denna krok är ungefär 30 cm. lång och försedd med hål i ena ändan.

Förvaringskärl.

1) *Djurblåsor.* Drake säger om deras användning följande: »Djurblåsans lämplighet som förvaringskärl särskilt för flytande ämnen måste den primitiva människan, speciellt jägaren, mycket tidigt ha kommit underfund med, då han vid styckningen av sitt villebråd märkte, att de resp. blåsorna oftast vore behållare för flytande sekret. Att tömma den nyslaktade renens blod i en renblåsa för att där bevara det för framtida behov är säkert ett urgammalt bruk hos lapparna. Man återfinner dylika blodmagar hos rennomader i Asien. Ej endast våmmen utan även andra renblåsor, liksom vissa blåsor hos björn och tjäder, ha lapparna helt visst sedan gamla tider begagnat för flytande och halvflytande ämnen, som t. ex. flott m. m.»

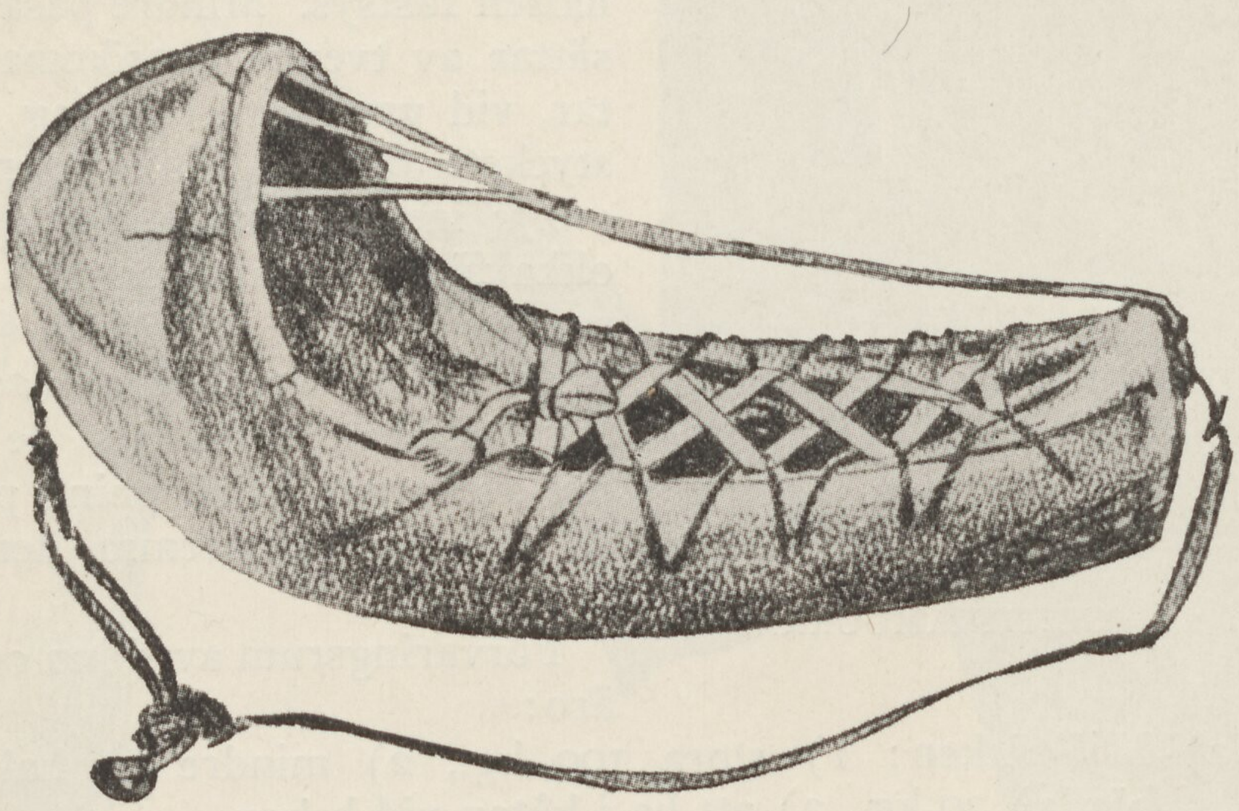

Bild 166. BARNVAGGA.

2) *Säckar, påsar, pungar och väskor.* Lapparna använda sig i stor utsträckning av säckar och påsar, av skinn eller tyg, för att förvara födoämnen och kläder uti. Dessa säckar äro dels av ludet, dels av garvat skinn. En del, de mindre, av tyg. Materialet är renskinn, fårskinn, sälskinn, kohud och någon gång fågelskinn. Till tygpåsarna tages mest ylletyg.

Säckarna bestå av »halsen», *njalmme*. Lapparna säga »säckmunnen», själva skinnet, som ludet kallas *nakke,* garvat *saste* och botten *vuodhdho*. De stora säckarna tillknytas med ett vid halsen fästat rep eller skinnband, de mindre medelst ett i en dragskoning löpande snöre. Säckarna hopsättas oftast av fyra

Bild 167. GIETHKAMUORRA.

eller fem delar. Halsen är oftast i ett stycke, skinnet i två, och »botten» är då en smal runt sidorna löpande skinnremsa. Andra åter bestå av flera, vid ett cirkelrunt bottenstycke fästade, rektangulära skinnstycken, vid vilkas övre kant halsen fastsys. Mindre påsar hopsättas av tvenne hopsömmade bitar, vid vars övre öppning »munstycket» fästes. I sömmarna *saunnje* insättes smala tygremsor i olika färger, ibland taggade. Större säckar kallas *jafosäkka,* de som bilda en halv »renbörda» (20 kg.) *boatsosäkka.* Ofta äro de mindre säckarnas halsöppning prydda av en luden skinnremsa, den s. k. *buddestat.*

Förvaringsrum av skinn och tyg äro:

a) Mjölsäcken; 1) stora 100 kg., 2) mindre (en halv renbörda) 20 kg., 3) att ha i kåtan vid behov.
b) Klädsäcken; 1) stor, 2) liten.
c) Sypåsen.
d) Saltsäcken; 1) stor, 2) till hushållets behov.
e) Kaffesäcken; 1) stor, 2) liten.
f) Tobakspungen.
g) Kaffepåsen.
h) Klockpåsen, *dimobursa.*
i) Penningpungen, *burse.*
j) Plånbokspåsen, *låmbok.*
k) Ryggsäcken, för proviant och kläder, *laukon.*
l) Påsar utan speciellt ändamål.
m) Pipväskan.
n) Kikarefodral.
o) Kaffepannans påse.
p) Påsar för blivande torrmjölk.
r) Krutpung.

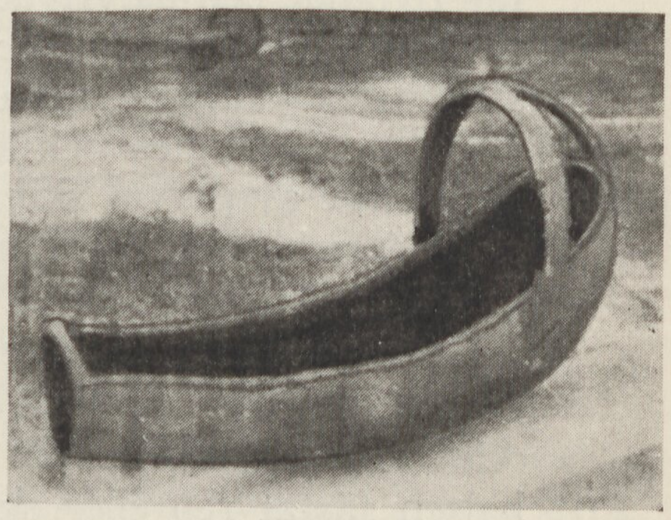

Bild 168. GOKKE.

s) Elddonspung, *dollabursa.*
t) kulpung.
u) Patronväska.

Av *skinn* tillverkas mjölsäckar, klädsäckar, sypåsar, kaffe-

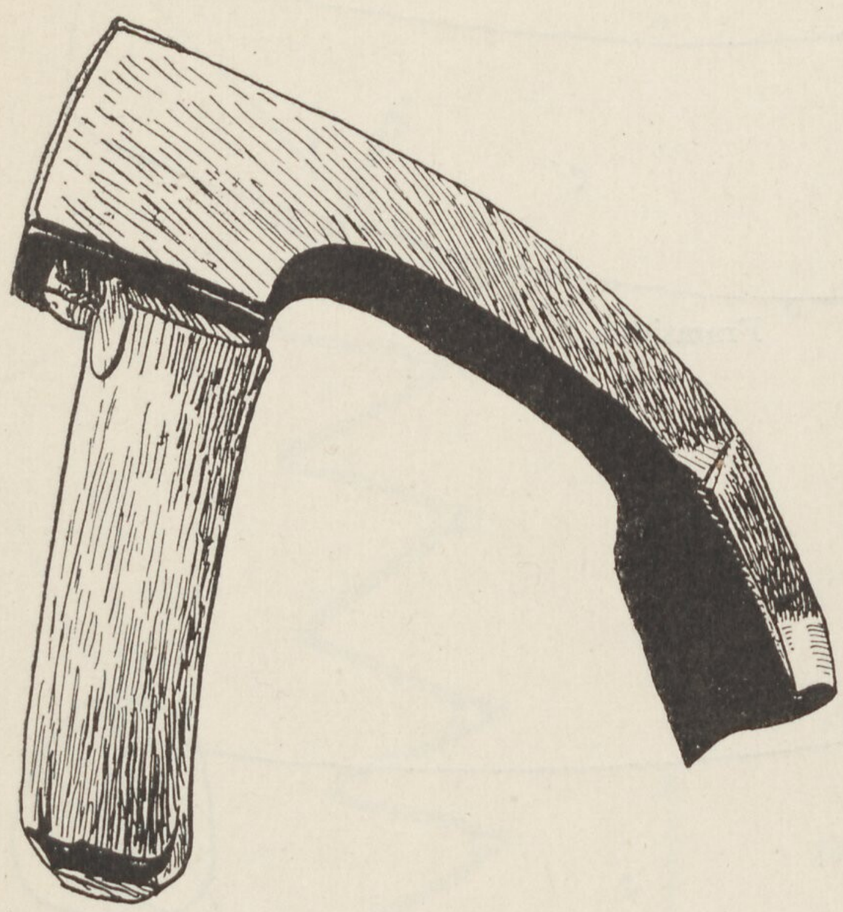

Bild 169. *VIETHKA.*
Holkjärn för grovarbetet.

Bild 170. BARN INSNÖRT I *GIETHKA.*

påsar, tobakspungar och ryggsäckar. Av *tyg* kaffepannans påse, klockpåsen, penning- och plånbokspåsen.

a) *Mjölsäcken,* den stora, 100 kg., är vanligast den, vari mjölet köpes och sedan fraktas i släde eller bevaras i *aitte.* Skall en större kvantitet medtagas på flyttningen, fördelas mjölet på flera cylinderformade säckar, vanligast av fårskinn. Halsen är som alltid av sämskat renkalvskinn, botten av kohud för vätans skull.

Särskilda mjölsäckar, rymmande 20 kg., *boatsosäkka* (en halv renbörda) tillverkas av garvat skinn och äro försedda med stroppar för att kunna upphängas på klövsadeln. I kåtan, till husbehov, förvaras mjölet i en säck som oftast är sammansatt av garvat renkalvskinn, mittelstyckena och halsen, och fårskinn sido- och bottenstyckena. Dessa påsar eller säckar äro utmärkt

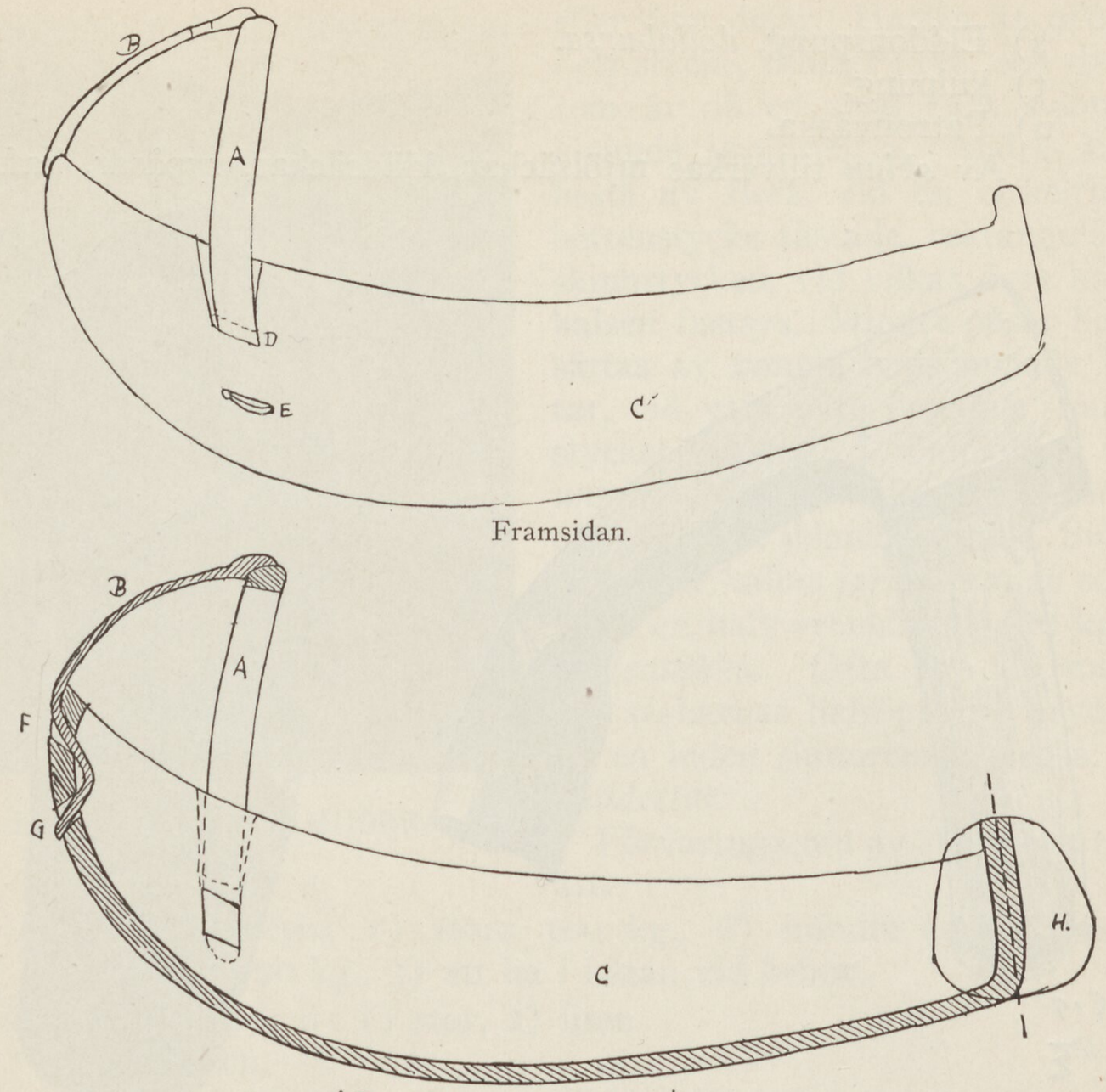

Bild 171. UPPMÄTNINGSRITNING AV BARNVAGGA, TRÄSTOMMEN.
Skalan densamma som på bild 172.

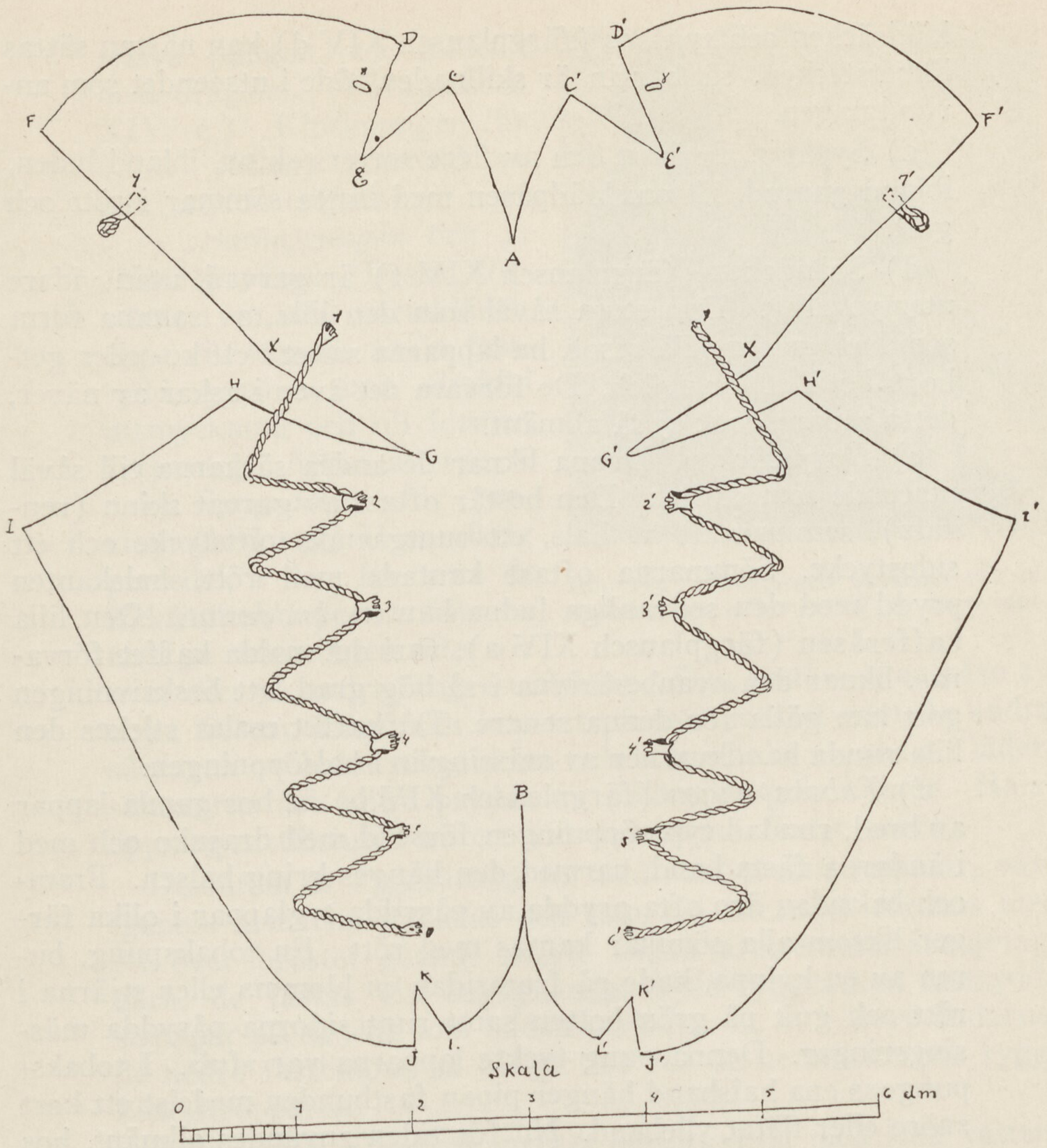

Utbredt Kietka (Vagg) skinn.

Karesuando i april 1918
O. Elgström.

Bild 172. VAGGSKINNET UTBRETT.

vackra, ofta med insatta *saunnje i rött.* Ibland garvas även fårskinnet. (Färgplansch XIV h.)

b) *Klädsäcken* användes, som namnet antyder, till att förvara kläder uti. De äro i likhet med mjölsäckarna stora men mera rundade. De äro ofta sammansatta av svarta och vita fårskinn och förete en vacker anblick med sina växlande ytor och färggranna sömmar. (Färgplansch XIV c.) Mellan lilla

klädsäcken och *sypåsen* (färgplansch XIV d) kan nästan sättas likhetstecken, så hårfin är skillnaden både i utseendet som användningen.

c) Sypåsen, är även den av flere sorters skinn, ibland luden, ibland garvad, liksom klädpåsen med isatta sömmar i rött och gult.

d) Saltsäcken (färgplansch XIV f) är garvad, utan vidare utsmyckning. Den stora såväl som den lilla, av samma form som kaffepåsen. På resor, ha lapparna saltet i ett ko- eller gethorn i stället för i säck. De förvara det även i askar av näver, detta senare dock ej så allmänt.

e) *Kaffesäcken.* Denna liknar de andra säckarna till såväl utseende som storlek. Den består oftast av garvat skinn (renkalv), sammansatt av hals, ett runtgående mittstycke och ett sidostycke. Sömmarna oftast kantade med rött, halskanten prydd med den sedvanliga ludna kanten, *buddest'at.* Den lilla kaffepåsen (färgplansch XIV a), vari det malda kaffet förvaras, liknar den ovanbeskrivna i så hög grad, att beskrivningen gott kan gälla för denna senare. Då kaffet males stickes den lilla runda handkvarnen av mässing in i halsöppningen.

f) *Tobakspungen* (färgplansch XIV b) är hos gamla lappar av bred, rundad typ, öppningen försedd med dragsko och med i ändarna fästa band, varmed den hänges kring halsen. Fram- och baksidan äro ofta prydda av påsydda tyglappar i olika färger liksom alla sömmar kantas med rött. En tobakspung, buren av en kvinna, hade på framsidan en blomma eller stjärna i rött och gult på grön botten samt runt sidorna påsydda mässingsringar. Denna pung tyckte lapparna var »ful». I tobakspungens ena halsband hänger pipan fastbunden medelst ett kort snöre eller flätat ylleband. Nu för tiden användes allmänt, hos byarnas skomakare beställda pungar av svart och rött läder, insvängda i mitten. De påminna icke så litet genom sitt utseende om forna tiders s. k. »kluckflaskor». Dessa tobakspungar bäras antingen kring halsen eller i barmen, i ändan av halsremmen hänger oftast en piprensare av ben, mässing eller järntråd.

g) *Kaffepåsen,* se *kaffesäcken,* den »lilla».

h) *Klockpåsen.* De flesta lappar äga en mer eller mindre gående klocka, som de ständigt mixtra med. Denna förvaras i en rem om halsen i barmklädet, eller i en särskilt sydd liten klockpung av tyg. Denna, som till formen liknar en gammaldags tobakspung, är oftast av blått tyg, halsen av tunnare än

Bild 173. »Holkjärnet» användes vid urholkning av stommen till en barnvagga.

själva pungen och försedd med dragsko. (Färgplansch XIV e.) Klockpungen är alltid vackert hopsydd av olikfärgade tygbitar.

i) *penningpungen* och j) *Plånbokspåsen*. Dessa förvaras i en, vid barmklädet, uppe vid vänstra axeln fastsydd tygpåse, utan särskild utsmyckning och till formen fyrkantig. Alltid av tyg.

k) *Ryggsäcken* för proviant (bild 147) är en viktig persedel, i den förvaras de födoämnen lappen måste ha med på vandringen efter renen, eller på andra längre utflykter. Den består av en påse av cirka 60 cm. längd och hopsatt på samma sätt som de andra säckarna av halsstycke, skinn och botten, allt av garvat läder, sömmarna äro alltid prydda av röda eller gula kanter. Halsöppningen tillslutes av ett vid densamma fästat snöre.

Dessutom är ryggsäcken försedd med tvenne remmar, varigenom armarna inträdas och som vid bärandet förenas med ett över bröstet gående snöre. Dessa armremmar äro avtagbara, de fästas vid begagnandet i vid ryggsäcken fastsydda stroppar på så sätt som bilden utvisar. D. v. s. övre ändarna, de nedre fastbindas på övligt sätt vid de nedtillsittande ryggsäcksstropparna.

Ryggsäcken tillverkas mycket omsorgsfullt med fullt vattentäta sömmar och betinga ett pris av 20—25 kronor lapparna emellan.

m) I en rem över axeln bära numera många lappar en svart, ofta silverprydd *pipväska,* vari pipa, tändsticksfodral och tobaksförråd förvaras. Dessa pipväskor äro halvrunda och försedda med ett månformigt lock, varpå silverknappar eller byxknappar (blanka) sitta uppradade. Remmen över axeln behänges ibland med stora tofsar i rött och gult med påträdda pärlrader.

n) *Kikarefodralet,* oftast av svart läder, är ej speciellt lapskt utan köpes oftast tillsammans med kikaren. Någon gång kan fodralet vara prytt med en silverknapp. Flera lappar äga tuber

vilka de bära i små lädercylindrar över axeln eller vid bältet. Dessa tuber inköpa de i Tromsö och äro de lapparna till god hjälp vid letandet efter bortsprungna renar o. s. v.

o) Sist, men icke sämst kommer *kaffepannans påse*. Denna är alltid av tyg och försedd med en kring öppningen gående dragsko och användes till, att på vandringen förvara kaffepannan uti, d. v. s. den lilla, som endast rymmer två koppar. Kaffepannan bäres tillhopa med de övriga förnödenheterna i ryggsäcken och för att den då ej skall sota ned, förvaras den i en särskild liten påse. Utom ovan uppräknade förvaringsrum av skinn och tyg äga lapparna en del egendomliga säckar av fågelskinn. Dessa säckar äro dock mycket sällsynta och jag har endast sett en. De användas att förvara bröd och annan mat uti. Den renmjölk som skall förvandlas till torrmjölk hälles i en linnepåse och får hänga till all vassla utsipprat och mjölken förvandlats till en torr grynig massa.

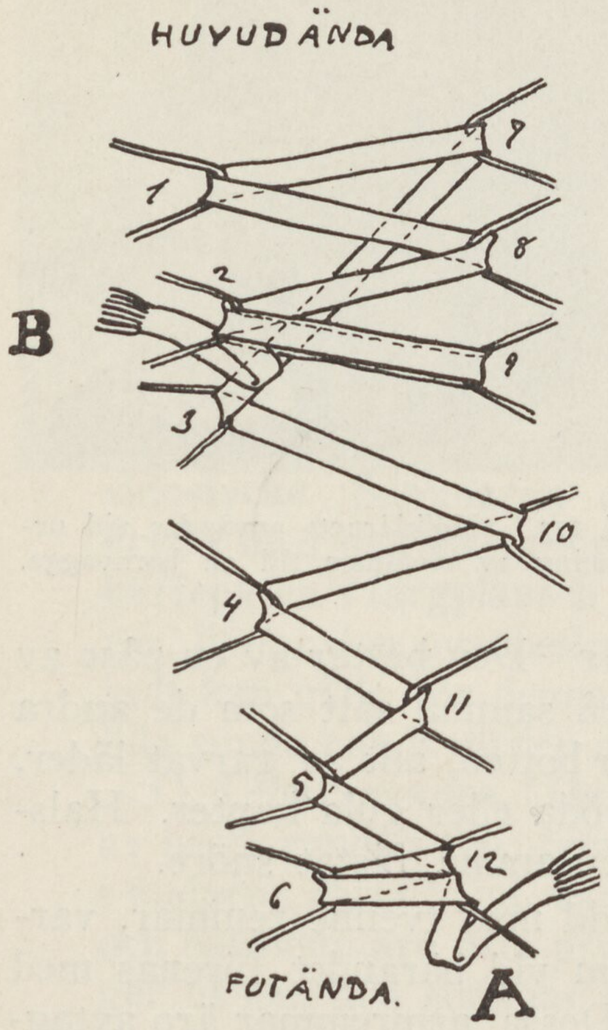

Bild 174. Schema, visande hur väggbandet fästes kring *gammat* eller läderstropparna på ömse sidor om vaggan.

3) Träkärl.

a) *Tråg, garre.* Trågen, som oftast äro runda eller fyrkantiga, men även kunna vara ovala, användes till knådning av deg. De fyrkantiga äro ung. 25×40 cm. och med inåt lutande sidor. Dessa tillverkas av furu. De runda och ovala som kunna vara uppåt en 30—40 diameter av björkrot eller björkknöl (svamp). (Bild 149 [6 o. 7].)

b) *Brickor.* Brickorna varpå kaffet serveras äro en ny företeelse, de användas mest i de trakter som gränsar till Jukkasjärvi, alltså bland Lainiovuomalapparna. De äro oftast fyrkantiga, med lätt rundade hörn och med vackert ornerad baksida. Storleken omkring 15×25 cm. i fyrkant (bild 149 [8]).

c) *Faten, bollo.* Fat av björkrot i olika storlekar förekomma allmänt. De största användas till degknådning, att lägga upp kött på, till diskbalja o. s. v. De äro oftast runda, ibland även ovala och försedda med ett litet, knappast 20 mm. långt, med

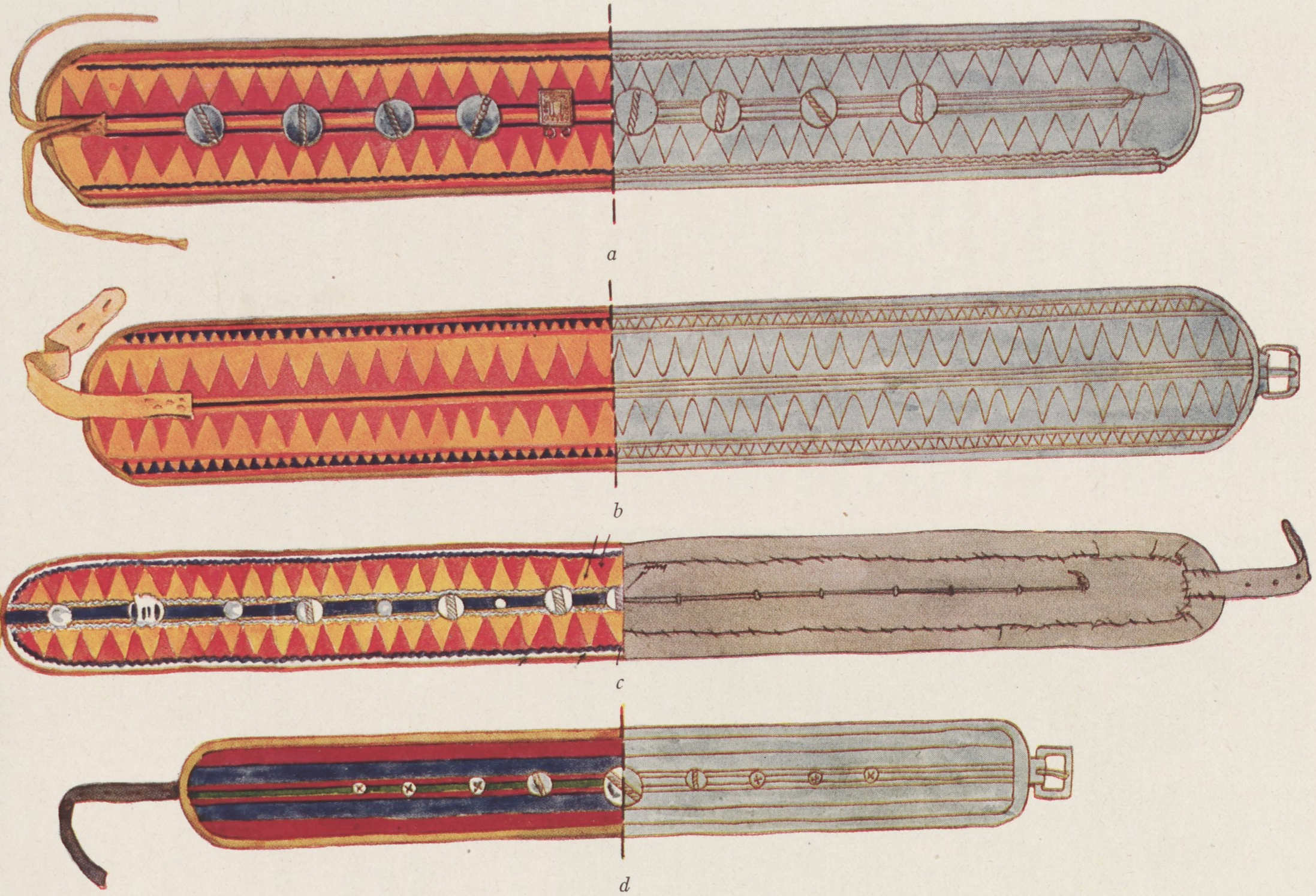

a

b

c

d

KVINNOBÄLTEN.

hål försett handtag. De tillverkas av björkrot. De största faten närma sig trågen i storlek (bild 149 [1—3]). Undersidan är ibland ornerad med en cirkel, mer eller mindre utstyrd med taggar eller annat.

d) Skålar, *gukse*. Dessa likna faten till utseendet, men skaftet är längre, dessutom äro de också djupare (bild 165). Skaftet är oftast utskuret eller ornerat, dock ej så mycket som inom Jukkasjärvi, där det är prytt med pålagda benskivor, med i skaftet inlagda ärtor, benringar o. s. v. Dessa skålar användas till kaffe- och vattendrickning. Dock mest på flyttningar. I tältet serveras kaffet numera alltid i porslinskopp. I *laukon* däremot finnes alltid en gukse, ty den »går ej sönder så lätt», som lapparna säga. De ovala saltflaskor av trä, som Jukkasjärvilapparna så allmänt använda, äro nästan bortlagda bland Karesuandolapparna. I stället brukas ko- eller bockhorn eller näveraskar, se *askar,* till detta ändamål.

Bild 175. Flicka bärande sin lilla syster. Haugebotn, Norge, 1918.

4) Askar. Av askar och lådor ha lapparna en mångfald typer, av vilka var och en har sin egen bestämmelse och speciella användning. De vanligaste äro:

1) Klädskrinen, *gisak, lokkgisak.*
2) Smärre skrin, *unnan-gisak.*
3) Smörasken, *vuoddjaskappo.*
4) Sockerasken, *sockerskappo.*
5) Kaffekoppsasken.
6) Askar av grantågor till div. ändamål, *väddeskappo.*
7) Saltkar av näver.

1) Klädskrinen äro ovala, ha kupigt lock, fastsatt med stadiga gångjärn och försedda med starka lås av egendomlig konstruktion. En *gisa* är dyrkfri. Storleken är merendels lika för alla, nämligen längd 60 cm., bredd 30 och höjd 25 cm. Såväl sidor och lock målas numera oftast i glada färger eller också orneras de med ränder eller inskurna figurer (bild 150), varefter de fernissas. Locket och botten är av furu, sidorna av en med koppar- eller tränaglar, ibland fastsydd, hopböjd skiva av björk.

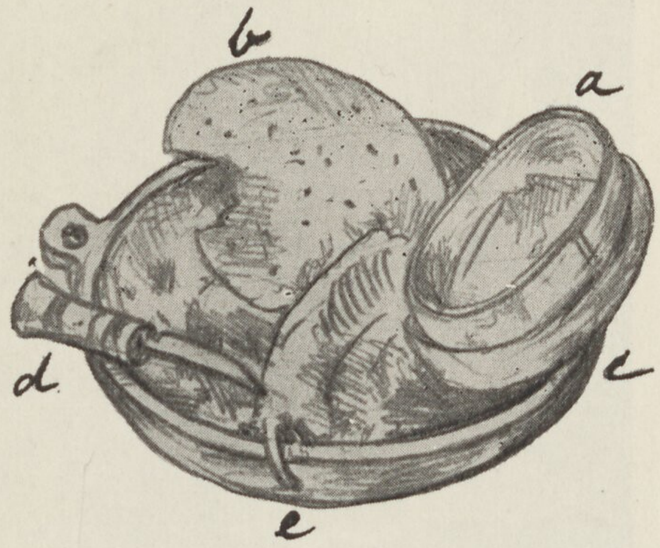

Bild 176. Skiss av middagsmål serverat mig i Tinan Pietis kåta den 12 juni 1918.
a. Smör i smörask,
b. Glödkaka,
c. Torrt kött,
d. Alroundkniv,
e. Fatet, som allt serverades uti.

Dessa kistor innehålla kläder och andra dyrbarheter, varje familjemedlem äger i allmänhet minst en kista av detta slag. De äro, för att kunna transporteras på rensidan, försedda med en bärrem, som går genom tvenne hål på kistans framsida, dessutom finnes på en gavel en läderstropp, avsedd för den rem, som på klövjerenen drages runt djurets bakdel från sida till sida.

De »moderna» klädskrinen äro i allmänhet mera korta och ha kupigare lock än de i »gamla tider» använda, vilka voro långsträckta och med lägre lock än de nuvarande.

2) De mindre klädskrinen, som merendels äges av de unga flickorna, äro av samma form som klädskrinen fast de äro mindre till storleken. (Bild 148 a.)

3) Smöraskarna äro ovala, omkring 20 cm. långa och med kupigt lock. De hopsättas i likhet med de flesta av lapparnas askar av en tunn björkskiva som hopsys med »fjäderfan». Smöraskarnas lock prydes ofta av en »soltecken»-liknande figur, vars »armar» gå ut till lockets kanter. Andra ha ytan fylld med geometriska figurer och andra åter, de i mitt tycke vackraste, ha en liten cirkel i lockets mitt. Lock och botten fastsättes vid underskivorna med trä- eller bennaglar. Äldre smöraskar äro cirkelrunda, de allra äldsta äro ovala men ha platt lock och rik inskuren ornamentik både på detta och sidorna (bild 154—56).

4) Sockeraskarna (bild 152 och bild 163) äro cirkelrunda med fast, kupigt lock, rikt ornerade och ofta försedda med en

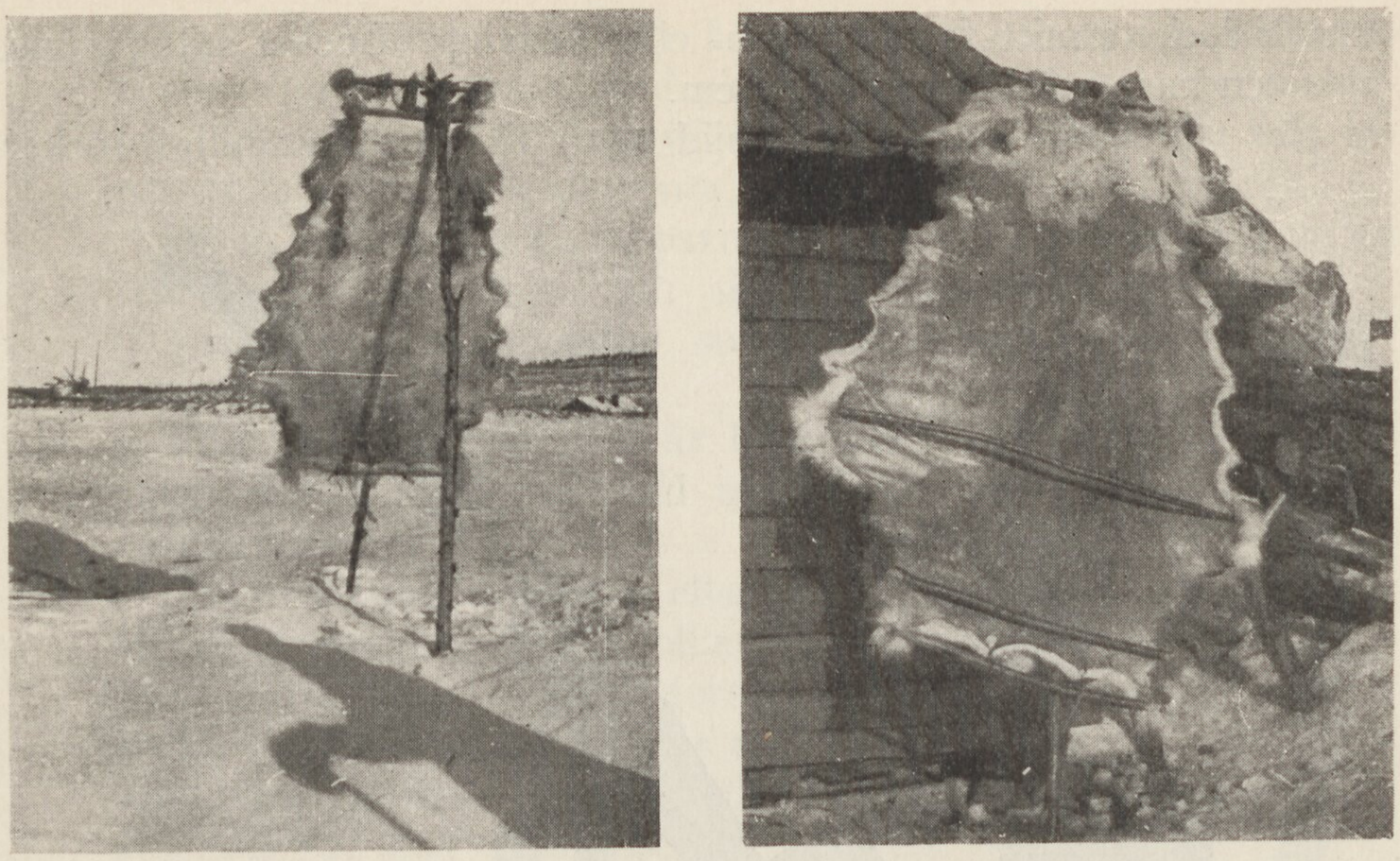

Bild 177. RENSKINN UTSPÄNDA TILL TORK.
T. v.: Uppställd fristående i snön. T. h.: Lutande mot en vägg.

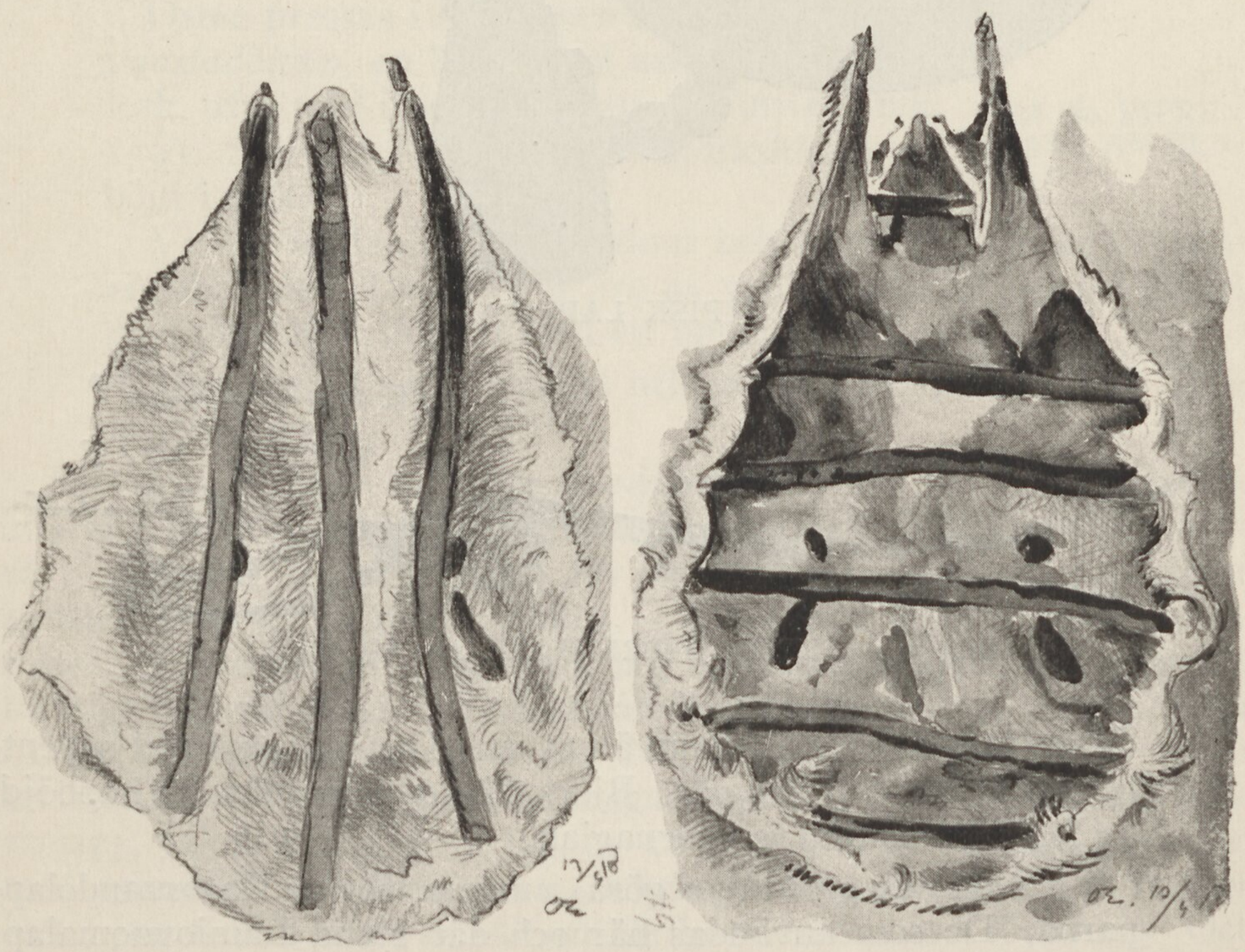

Bild 178. FRAM- OCH BAKSIDAN AV TILL TORKNING UTSPÄND »RENSKALLE»

i lockets mitt fastsatt järn- eller benring. Locket stänges med en hasp. Askdiameter 12 cm.

5) Kaffekoppsasken (bild 151) liknar fullständigt socker-

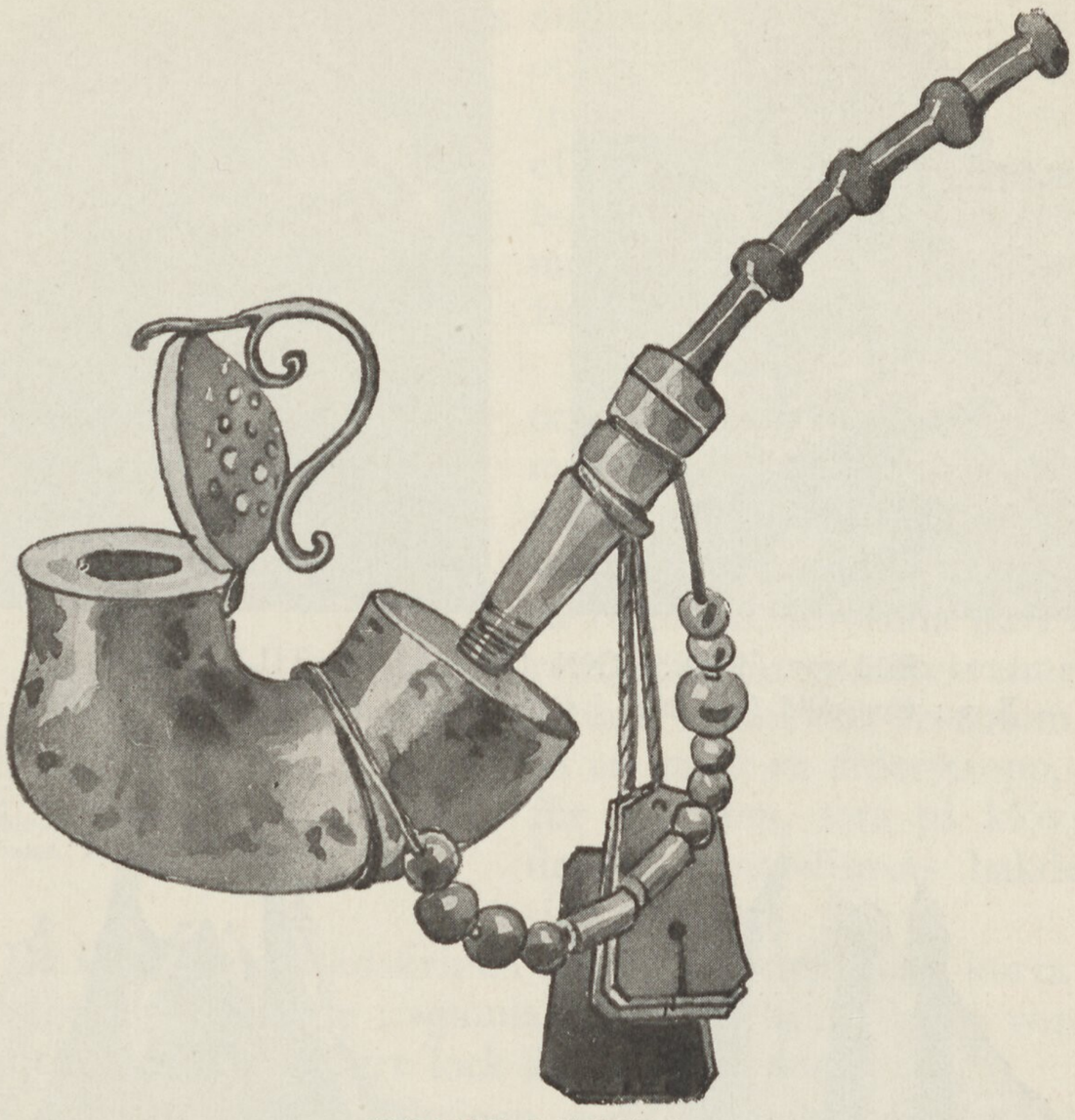

TYPISK LAPPIPA.

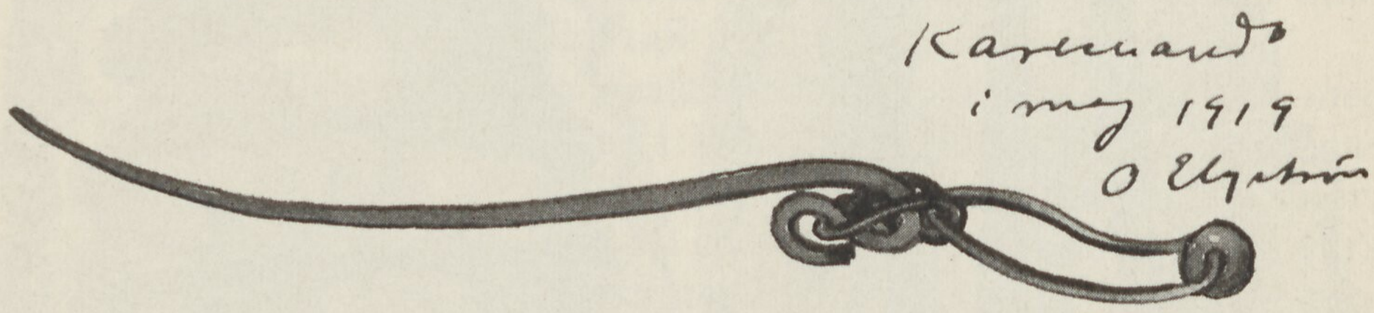

Bild 179. TYPISK PIPRENSARE AV MÄSSING.

asken, men är större, diam. är 15 cm. Den stänges med ordentligt gångjärn och hänglås. Björkskivan, varav den är hopböjd, är fastsatt medelst kopparnaglar.

6) Askar av grantågor göras numera icke av Karesuandolapparna. De som användas här och där bland Lainiovuomalapparna, likna fullkomligt de inom Jukkasjärvi brukliga.

7) Saltaskarna av näver äro gjorda i ett stycke, antingen fyrkantiga eller ovala, med platt lock och av varierande storlek. Dessa askar av flattryckt form, ovala och med i fals inpassat lock äro dock sällsynta.

Utom dessa askar ha lapparna en del andra förvaringsrum av trä, som t. ex. tjär- och skosmörjkaggen, *gagga* eller *njuorjogagge* surmjölkskaggen, *missoläilla*.

Tjär- och smörjkaggen är långsträckt och smal, ibland oval, med hål upptill och med band att hänga uti.

Vid mjölkningen av ren eller get, använder sig lappkvinnan av ett urholkat kärl av björkrot. Detta kärl, som är försett med skaft, kallas *nappe* (bild 160). För att sila mjölken användes en liten skaftförsedd flat träskål, *sillemuorra*, med ett munstycke i botten. Vid silningen lägges ett filter, oftast gjort av kosvanshår, över munstyckets öppning, varefter mjölken påhälles.

Osten pressas i ostformen *vuosta lokki* eller *vuostadäivvo*, en liten rund ask av furu med lock, ofta med i botten inskuret mönster (bild 159). Själva formen är av en björkskiva hopböjd i cirkel.

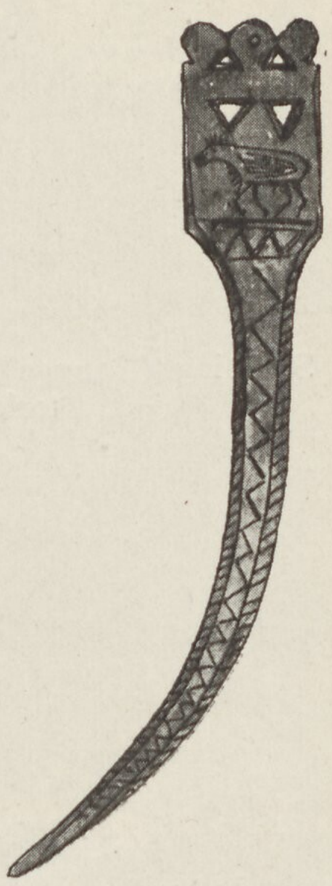

Bild 180. PIPRENSARE AV BEN.

Vidare ha lapparna smörtinor och spannar, som de köpa av »fastboende». Dessa tinor äro av vanlig, allmänt bekant modell med platt lock, försett med ett uppstående handtag.

Hur ovanstående träkärl och askar tillverkas se kap. *Slöjd och hantverk*.

Skedar och slevar (*klubbor*), *knivar och yxor*. De breda och med utsirat skaft försedda hornskedar, *tsjoarvvebaste* (bild 162), som voro så typiska för lapparna ännu för ett tiotal år sedan, ha nu nästan alldeles försvunnit ur hushållen, i likhet med mycket annat av intresse. Sanningen att säga fann jag Karesuandolapparnas husgeråd torftigt och vid sidan av Jukkasjärvilapparnas rent av fattigt, både i fråga om form och ornamentik. Något *gammalt* fanns ej. Detta är turisterna och de »etnografiska magasinen» i Tromsö skulden till. Hos en lapp, Jakob Pillto, fann jag, av en händelse, en gammal hornsked med synnerligen vackert skaft. »Ack», sade gubben, »att vi ha den kvar, jag trodde allt var sålt till de höga herrarna i Tromsö.» Och så var det överallt. Det var med yttersta möda jag fick uppspanat

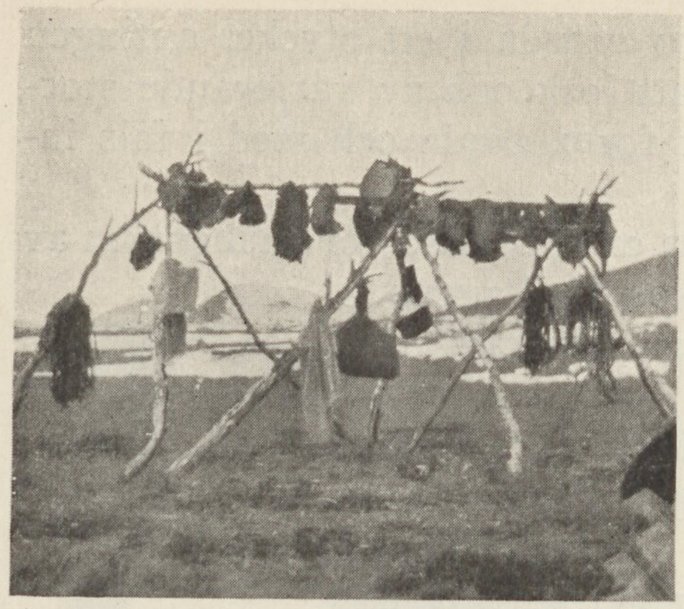

Ställning (Bougge) för kött som skall torkas.

a

Ställning för våta kläder.

b

Ställning.

c

Torkställning för våta skinnpersedlar.

d

Bild 181. SAMTLIGA STÄLLNINGAR FRÅN ETT LAPPLÄGER UPPE VID KARENESVAARA VID NORSKA GRÄNSEN, 19 MIL FRÅN KARESUANDO KYRKBY, VÄSTERUT RÄKNAT.

allt i allt 10 skedar. Jag köpte dem ej — man har väl samvete — men jag ritade av dem. Naturligtvis sågo ej lapparna saken med mina ögon, utan beklagade ofta och livligt *kriget,* som nu i fyra år hållit de stora skeppen med rika herrar på (Cooks band) borta från de norska fjordarna och lapplägren, särskilt Lyngseide- och Ringvassölägren. Nå ja Tromsödalen ej att förglömma, där lapparna voro inregistrerade, inte offentligt, men i allmänna medvetandet, som hörande till den folkpark, tivoli, som anlagts alldeles i närheten. Men

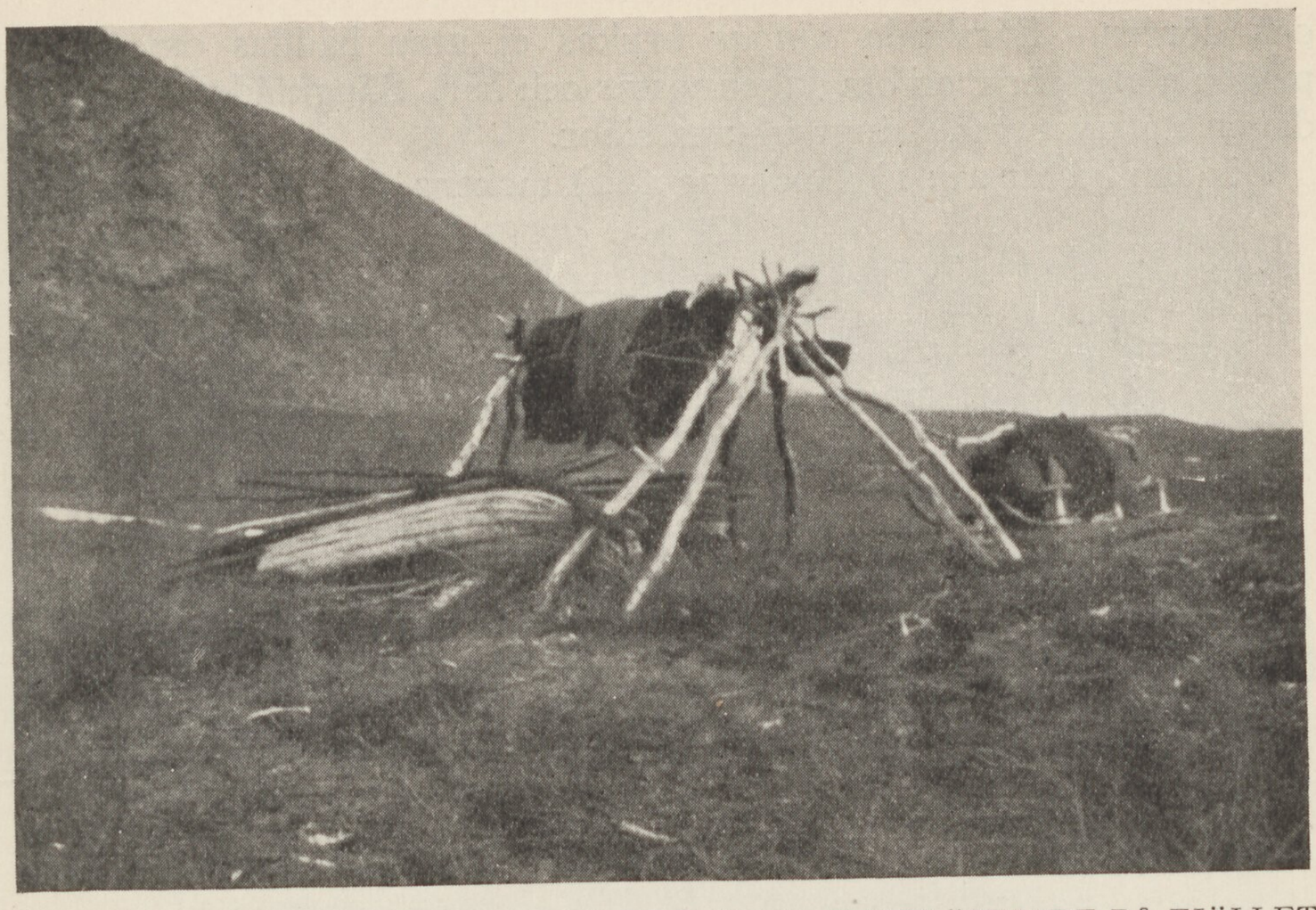

Bild 182. *BUOGGE,* KÅTASTÄNGER OCH SLÄDAN KVARLÄMNADE PÅ FJÄLLET UNDER ÄGARENS VISTELSE I NORGE.

man skall ej förarga sig över saker som ej stå att ändra och därför — går jag vidare.

Jag nämnde skedarna. De få jag kunde uppspåra, voro av den vanliga ovala sorten med kort skaft. Själva skeden oftast prydd med en ren, på en tvärs över skeden gående sick-sack-linje, skaften voro ornerade, merendels rätt lika, av utseende och form som bild 162 utvisar.

Även skedar av silver, *silba-baste,* voro nu rätt sällsynta, d. v. s. de gammaldags äggformade med det korta skaftet prytt av skramlande ringar. I Närva by fann jag dock en familj, som ännu ägde kvar ett halvt dussin av olika form och storlek.

Slevar till att ösa upp köttet med, fiskspadar o. s. v. voro dels av lapsk, dels av svensk-norsk tillverkning och av den vanliga och över hela Sverige använda formen.

Till att packa smör med använda sig lapparna av en liten klubba, *vuoddjadäktjommuorra.*

Köttyxan kallas *meris.* Om knivarna se kap. om *Handtverk och slöjder,* avdeln. »knivar».

Bädden. 1) De vuxnas. Lapparna ha sina liggplatser i *loaiddo,* d. v. s. på ömse sidor om elden, mellan *boassjo* eller köksavdelningen

och dörren. Särskilda *sängar* brukas ej utan bäddas om natten på den plats, där man om dagen vistas och bor. Sängkläderna äro om dagen undanstuvade längs kåtans sidor.

Bädden består av: 1) Underlaget, 2) täckena, 3) kudden.

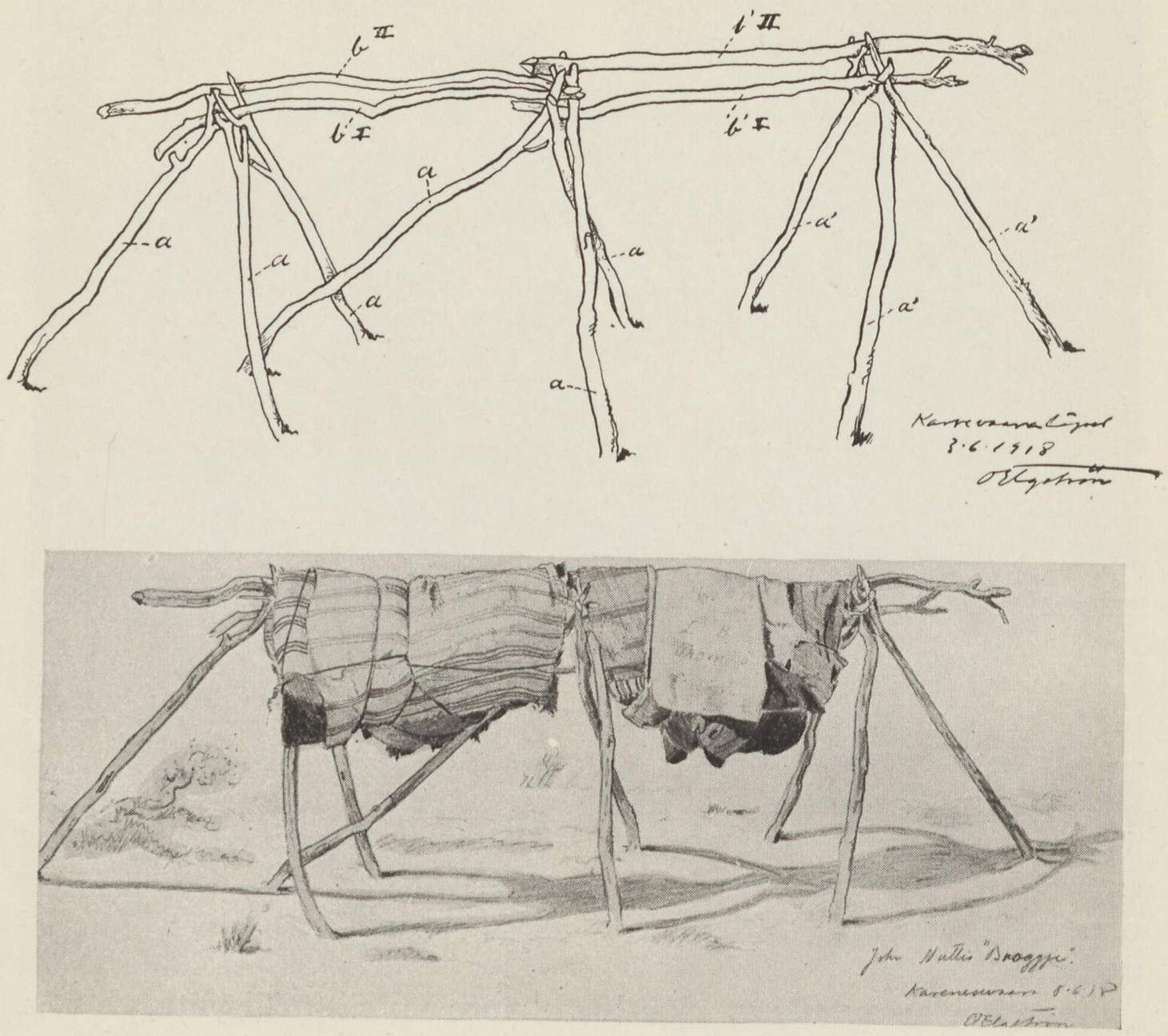

Bild 183 I och II. BUOGGE ELLER STÄLLNING FÖR KLÄDER OCH SELDON.
a och a' buogge tsagge, b och b' buogge galok.

Underlaget är alltid en renhud. Täckena utgöras av dels skinnfällar, dels vävda täcken (fyrkantiga) som inköpas i Norge, de s. k. *radno*. Dessa *radno* användas dels med, dels utan fäll, sommartid enbart, vintertid, antingen löst utbredd ovanpå fällen, som under denna årstid alltid brukas som täckte närmast den sovande, eller också hopsydd vid fällen längs dess kanter. Fällen är så stor att man vintertid och vid blåsigt väder kan dra den över huvudet, likaledes är den sammansydd vid fötterna så, att en påse bildas, vari benen instickes under sömnen. Kudden brukas sällan, man nöjer sig med en

Bild 184.

Bild 185. UPPLAGSSTÄLLNING FÖR KÅTADUK OCH STOMME.
jämte kläder o. s. v. i en björkdunge ungefär ½ mil från det egentliga lägret. På den nedre bilden äro tillhörigheterna skyddade genom korsvis ställda kåtastänger.

bunt kläder, säckar o. s. v. Användes kuddar, äro de merendels stoppade med renhår.

Lapparna ligga oftast två och två tillsammans för värmens skull. Att klä av sig kommer sällan ifråga, om man ej har tillgång till *raggas* eller sovtält vilket sedan skall beskrivas. Äldre folk sova dock nakna, som t. ex. en lapp jag kände, Per Larsson Tomma. Lappen tar av sig skorna, lossar bältet och är färdig för natten.

Vintertid brukas numera bland Karesuandolapparna ofta den ovannämnda *raggas*. Det består av ett litet tält av vitt bomullstyg, takformat, som upphänges vid vad jag ville kalla gavelnockarna, repändarna fastknytas vid kåtastängerna och tältets nederkant instoppas under den renhud som bildar bäddens underlag.

I ett dylikt sovtält är lappen absolut skyddad för allt drag, han kan ta av sig kläderna och ligga naken under sin *radno* eller filt utan att frysa. Jag har tagit kväll- och morgontemperatur i ett sådant tält. Vid en utomhustemperatur av — 15 grader var luften inne i *raggas* en stund efter sedan jag lagt mig +14 grader och detta med endast svagt pyrande eld i kåtan. Klockan 7 på morgonen innan eld tänts, var temperaturen i *raggas* + 11, utomhustemperaturen — 12. Dessa *raggas* användes även sommartid för myggens skull. »Hellre svettas och sova, än ligga vaken och slåss med mygg», säga lapparna. *Raggas* dimensioner äro i allmänhet: längden 2 meter, höjd från »takås till takfot» 0,9 meter, gavelbredd nedtill 1,2.

Dessa *raggas* torde vara en senare uppfinning. Karesuandolapparna försäkrade dock alla, att de haft dessa sovtält »även i gamla dagar». Äkta makar ligga alltid under *raggas*. Är man många i kåtan, exp. under en vårflyttning, bäddas så, att de sovande komma att ligga med huvudena vid kåtaväggen och fotsulorna intill elden, bildande liksom ekrarna i ett hjul. Detta sovsätt är naturligtvis endast brukbart vid blidare väderlek.

2) Barnvaggan, *giethka*. Till lappens bohag kan man även räkna det fodral av trä och skinn vari de minsta barnen tillbringa det första levnadsåret. Denna vagga har formen av en liten båt och är i ena ändan försedd med en kapuschong av läder (bild 166). Insnörd i denna vagga (bild 170) trotsar barnet den skarpaste köld, och modern kan bära det, hon kan lägga det ifrån sig var som helst, hänga upp det i ett träd, om hon är sysselsatt med vedhuggning eller annat, ja jag har sett en sådan vagga nedstucken med ena ändan i snön utanför en butik i Wittangi, medan modern var inne och handlade.

Vaggan tillverkas av en furustock av 70 cm. längd, först grovt med yxa och sedan finare med ett eggjärn (bild 173), som liknar en i cirkel böjd knivklinga satt på ett träskaft. Sedan själva skrovet eller

Ställning för kläder o. dyl. finnes bredvid varje kåta resp. gamme i sommarlägren. Ställningen är upprest som en kåta utom att kåtastängerna fattas. Tvärsöver »Doarsmuorra» (d.) ligga 4—5 tvärstänger (e.), över dessa hänga kläder, stå packade *gisak* o. s. v. Över det hela är spänd en kåtaduk till skydd mot regn och blåst. Ibland är *buoggen* omgiven av tätt ställda stänger och en riktig dörr anbragt. Stängerna fasthållas på sin plats av en krans stora, på kant ställda, flata stenar. Även saknas ibland stängerna e. och f. Kläderna upphängas då på d. och g.

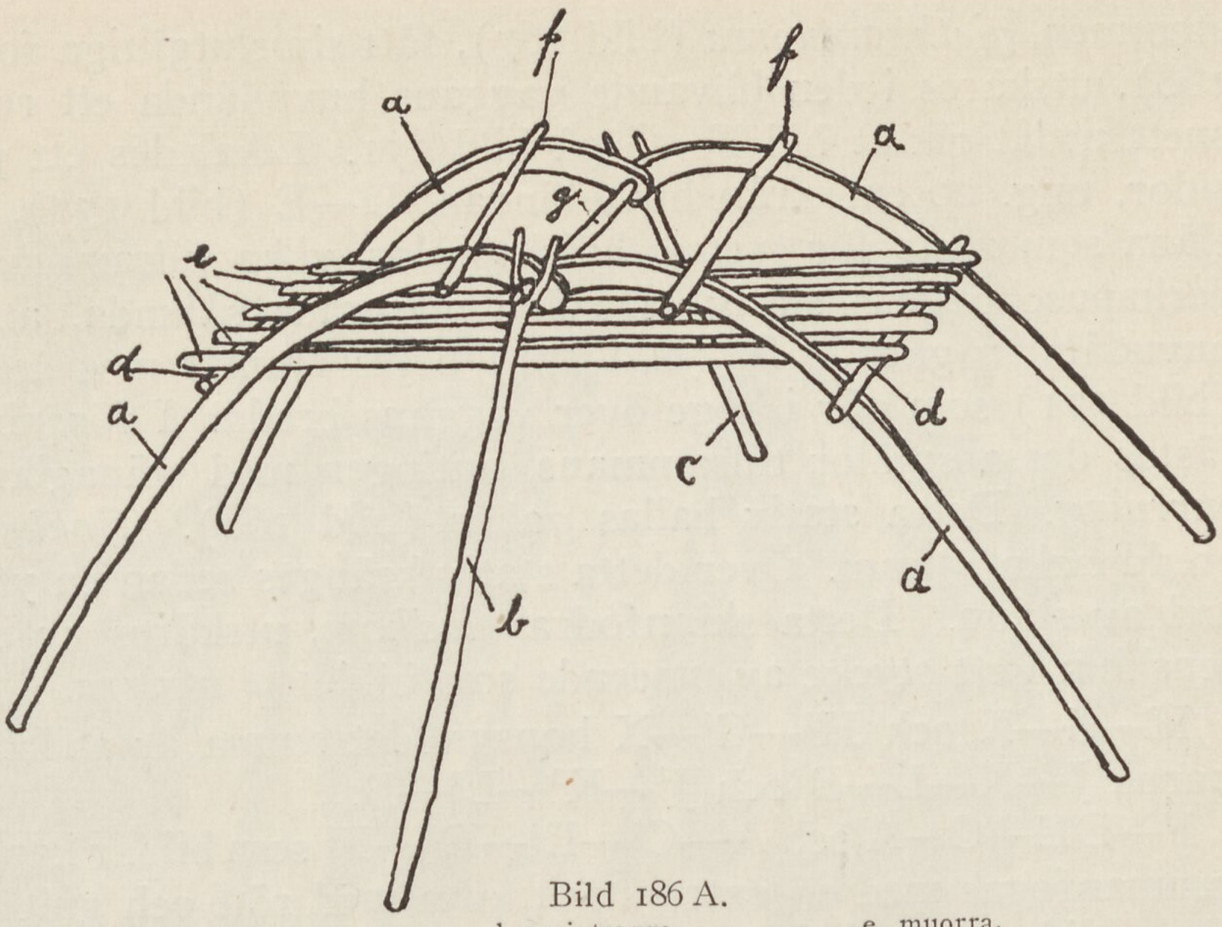

Bild 186 A.

a. bäljet,
b. uksatsagge,
c. boassjotsagge,
d. doaresmuorra,
e. muorra,
f. »

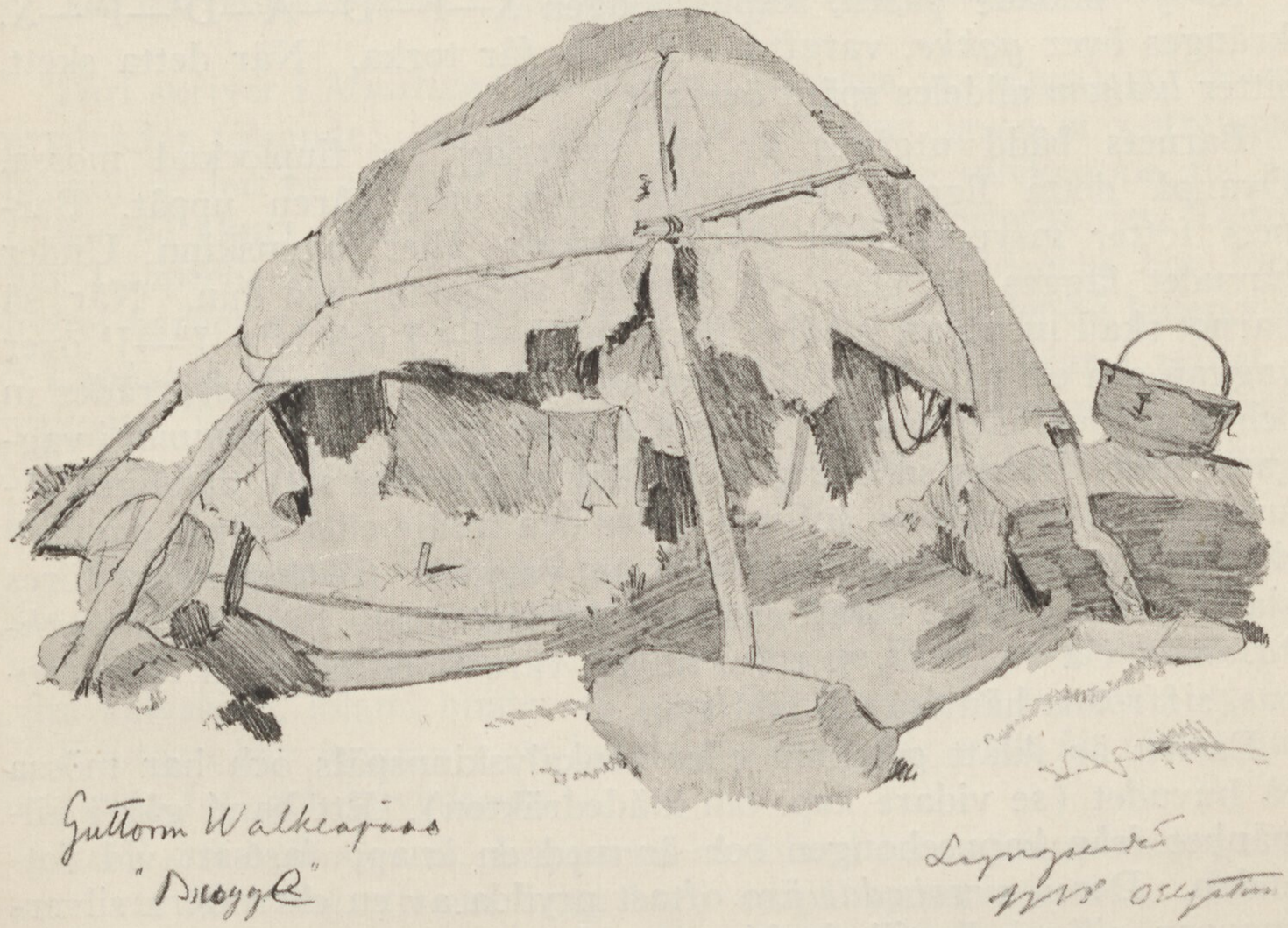

Bild 186 B. STÄLLNING OCH EXTERIÖR AV *BUOGGE*.

stommen, *giethkamuorra* (bild 167), fått sin slutgiltiga form (se bild 168), utskäres i den blivande vaggans huvudända ett rektangulärt, snett nedåt riktat hål F—G på bild 171. Likaledes ett på vaggans sidor, ung. 20 cm. från huvudändan, D—E (bild 171). Dessa hål tjäna som fäste för tvenne björkspjälor, vilka tillsammans bilda läderkapuschongens stativ. De äro placerade sålunda, att den från huvudändan gående B, (bild 171) böjes framåt mot den andra A, (bild 171) som går i båge över vaggans bredd. I föreningspunkten fästas dessa spjälor tillsammans, antingen med tränaglar eller sensurrning. Detta stativ kallas *gokke* (bild 168). *Gokke*-spjälornas bredd cirka 25 mm. Över detta stativ kränges sedan en yttre beklädnad av skinn. Detta skinnfodral, *ludhom,* utskäres ur ett sämskat renskinn i ett stycke av utseende som bild 172 utvisar.

H—G—X och H^1—G^1—X hopsys, detsamma är fallet med sömmarna J—K—L—B och J^1—K^1—L^1—B.

F—DE—C—A och A—C^1—E^1—D^1—F^1 som bildar kapuschongen, sammanfogas med en extra stark, ofta med rött och gult tyg kantad söm. Vid 1 och 1^1 fastsys en surrad läderstäng av cirka 1 meters längd, vilken träs genom hylsorna 2, 3, 4, 5 och 2^1, 3^1, 4^1, 5^1, varefter de fastsys vid 6 och 6^1. Sedan blötes detta läderfodral, *giethkamuorras* fotända nedstoppas i den av sömmarna J—K—L—B—L^1—K—J^1 bildade påsen, kapuschongen X—F—D—A—D^1—F^1—X, kränges över *gokke,* varefter det hela får torka. När detta skett, sitter *ludhom* alldeles spänt överallt.

Barnets bädd utgöres av ett underlag av finplockad mossa. Ovanpå detta ligger ett stycke skinn med håren uppåt. Barnets fötter insvepes i ett stycke renkalv- eller lammskinn. Under huvudet lägges en eller två kuddar stoppade med dun. När så barnet skall insnöras, inböjes flikarna H—I—J och H^1—I^1—J^1 över vaggan och ett vävt band, fordom av skinn, *giethkasuonat,* trädes in och ut genom läderstropparna, de s. k. *garonbadde* eller *gammat* i vaggans sidor. Denna snörning sker alltid på ett visst sätt, nämligen sålunda att *giethkasuonat* införes under den tredje eller fjärde *gammat* eller läderstropparna på ömse sidor om vaggan. *Giethkasuonat* föres via 7, 1, 8, 2, 9 till 2, varest ena ändan B instoppas. Från 3 går *giethkasounat* via 10, 4, 11, 5, 12, 6 till 12, varest andra ändan A instoppas, siffrorna hänvisa till bild 174.

Barnet är iklätt getskinn eller renkalvskinnspäls och har mössa på huvudet (se vidare kap. om klädedräkten). Ett band går i allmänhet från kapuschongen och är med en knapp fastsatt vid fotändan. Dessa *sirrobadde* äro oftast prydda av en eller flera silverknappar, *silba bollo* till skydd mot *uldas.*

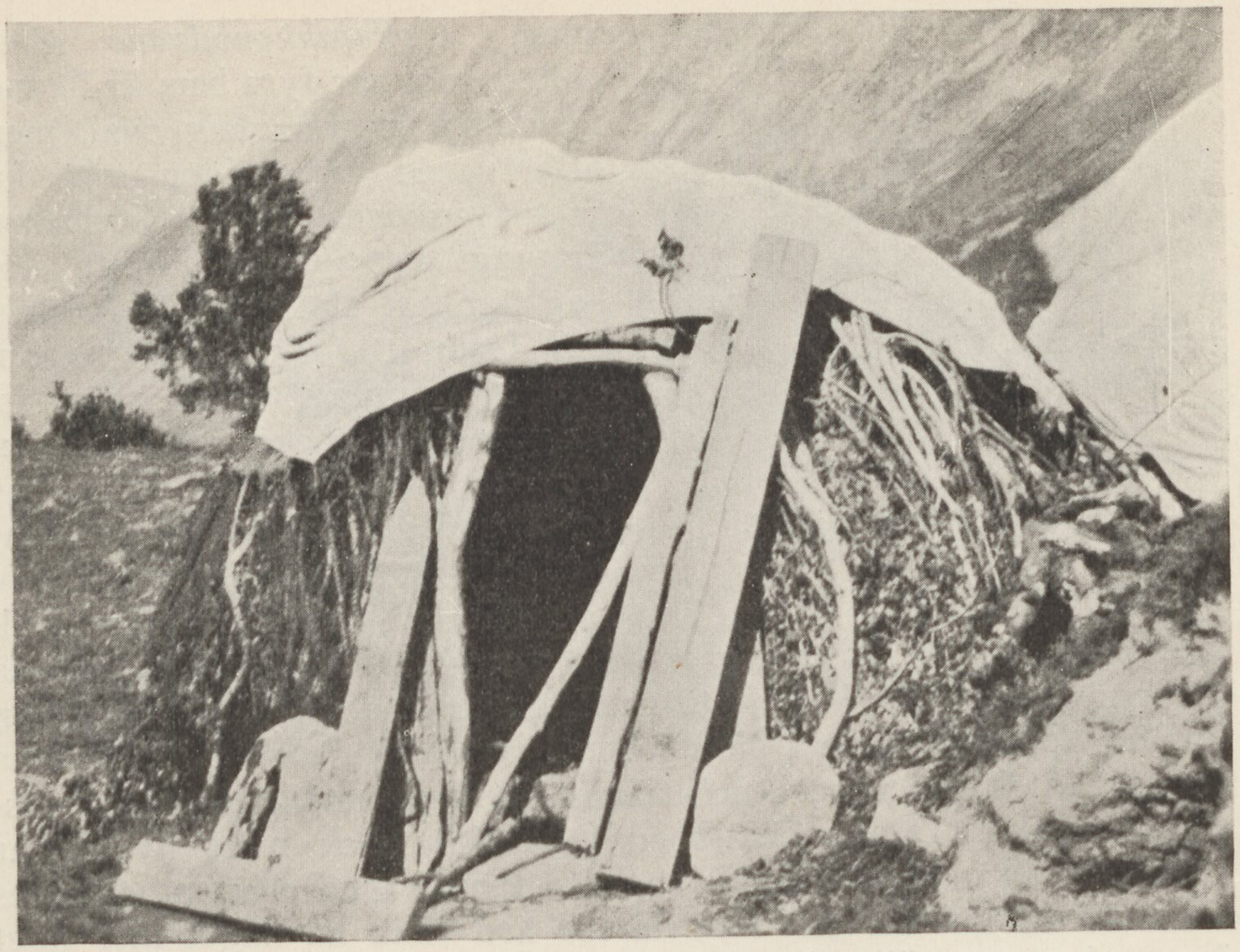

Bild 187. FÖRRÅDSHUS I LAPPLÄGRET VID LYNGSEIDET (NORGE).

Turi skriver i *Muittalus samid birra* (danska upplagan) om dessa prydnader följande: »Over barnets hoved gaar ogsaa et 3-strenget baand, og deri er anbragt mangefarvede perler og sølvknappe, for at *Uldaerne* (kurs. gjort av förf.) ikke skal kune forbytte det. Dette har Lapperne faaet at vide fra gammel tid, at Uldaerne har forbyttet barnet meget hurtigt, naar barnet blev ladet alene i koten.»

Lapparna tro att *uldas* då lägga sina gamla föräldrar i stället i vaggan. Tror man att så skett, piskas barnet med brinnande enris, vilket har till följd att *uldas* tar de sina tillbaka och återlämnar barnet.

I kapuschongens framkant är fästat ett skynke, som då barnet sover är nedfällt över vaggans översida, detta skynke kallas *tjalmme-allan*. Vintertid brukas utanpå det vanliga läderöverdraget ett av vita kalvskinn, ibland bindes en schal kring vaggan i samma syfte.

Kvinnan bär vaggan i ett band, *giethkabadde,* som är fästat vid vaggans fot- och huvudända.

Bord och hyllor m. m. Lapparna ha ibland i sina kåtor resp. gammar, ett litet ung. 10 cm. högt bord varpå maten serveras. Detta bord är emellertid ännu en rätt sällsynt företeelse, men vinner ter-

Bild 188. GAMLA AITTE I KARESUANDO.

räng. *Gaffejukkonbävdde* eller pallen, som har fyra ben, är ibland fyrkantig, någon gång oval, men oftast med fyra sidor som ha snett avskurna hörn. Storleken är ung. 25×40 cm. Detta bohag har sin plats uppe i *boassjo* och framsättes endast då någon, oftast främling, skall serveras. Någon gång täckes det med en serviett. Detta bord är lapparnas enda »möbel», för övrigt är kåtagolvet, som förut nämnts i kap. om *Tält och hus,* lapparnas bord, stol, soffa, ja allt. Någon gång kan man dock, särskilt i gammarna i Norge, ibland även i torvkåtorna längs älvarna, finna en och annan trälåda uppställd uppe i *boassjo* med öppningen mot elden; denna låda är då skåp och bord och tjänar till uppbevaringsplats för husgeråd o. dyl. Denna låda-bord användes dock mest av lappar (äldre), vilka om vintern innebo i kyrkbyarna eller annorstädes bland de fastboende och som därför äro vana ha något mer högt över golvet att ställa sina hushållssaker på. De lappar som ha getter eller eljest syssla med ostberedning ha i sina kåtor en spjälhylla, *vuosta sitte* (bild 139) upphängd i *boassjo,* någon gång upplagd på tvenne stänger över elden — i detta senare fall användes denne hylla även till att torka kläder på.

I en torvkåta vid Kåtasaari bebodd av ett par gamla lappar, fann jag en låg trebent sittplats, bestående av en björkklabb med trenne utåtriktade grenar. Denna var de åldriga makarnas — klosett, ty under sittplatsen var insatt ett nattkärl med tydliga spår efter flitig användning.

De stockar som finnas utlagda i hålorna på ömse sidor om dörren inemot elden användes ibland som sittplats för främmande eller tillfälliga gäster.

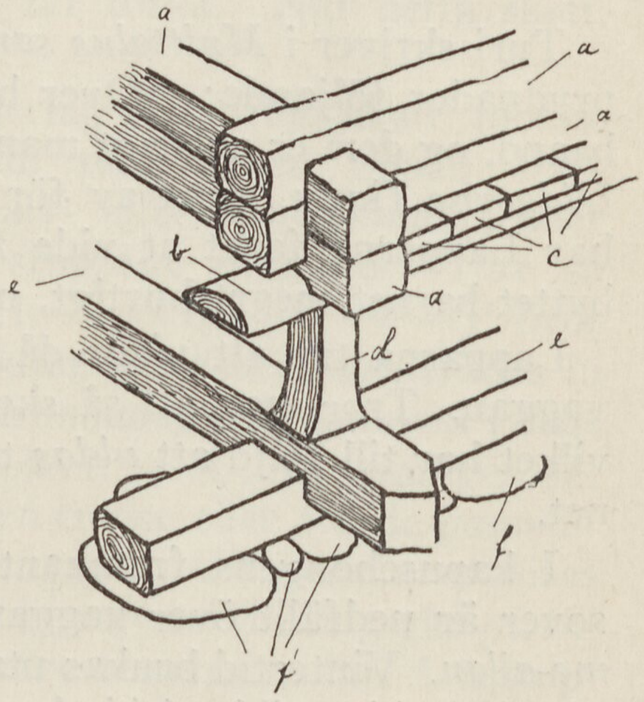

Bild 189. HÖRN- OCH FOTKONSTRUKTION PÅ LAPPSK VISTHUSBOD I KARESUANDO.

a. Väggbjälkar,
b. Bottenbjälke,
c. Golvbjälke,
d. Foten,
e. Underlagsbjälkar,
f. Stenar under dessa bjälkar.

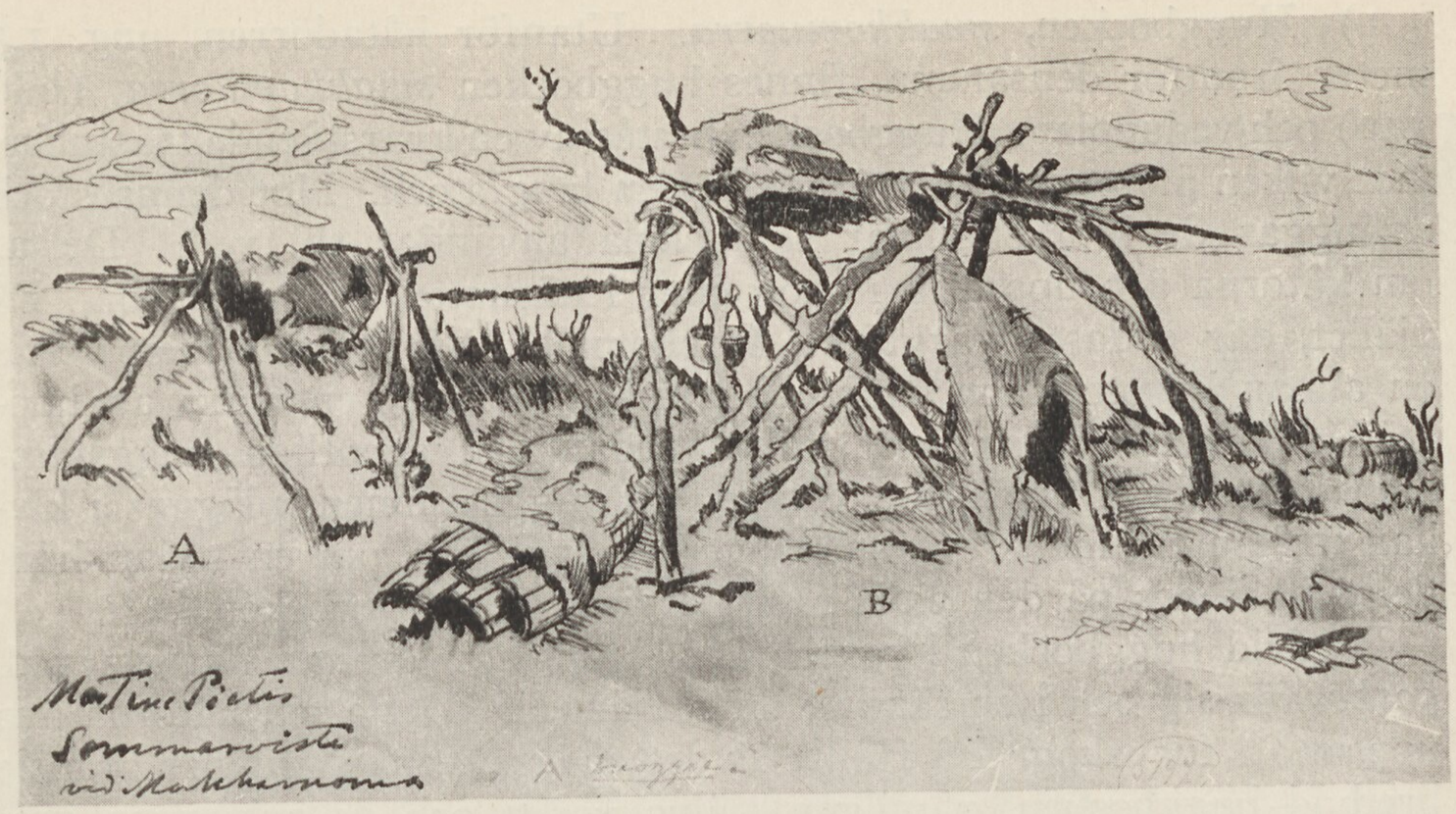

Bild 190. FÖRRÅDSSTÄLLNINGAR.
A. Bougge. B. Luovve.

Bild 191. GETSTALL (FÖRRÅDSBOD) VID KÅTASAARI.

Huggbock.

1) Huggbocken, *smakkomuorra.* Utanför kåtadörren, ung. 1,5 meter framför densamma, finnes huggbocken *smakkomuorra,* (bild 142) och vedupplag. Huggbocken består av en kvarstående trästubbe, mot vilken är upplagd ena ändan av en lång stock. Mot denna stock avhuggas de björkstammar som skola användas till ved. Detta, om kåtorna äro uppsatta i skog eller i närheten av densamma. På fjället, där endast dvärgbjörk förekommer, har huggbocken delvis en annan konstruktion, trästubben är utbytt mot en »sax» av hopställda björkstammar, mot vilken sedan den egentliga huggstammens enda ända upplägges. Även kan huggstammen inläggas i klykan mellan tvenne grenar på någon dvärgbjörk, om en sådan händelsevis finnes på den plats man bestämt för huggbocken.

Bredvid huggbocken ligger bränslet upplagt, grenar för sig, ved, *çoske,* för sig och i en särskild hög, tjärved. Detta om kåtorna äro uppsatta i furuskog. På fjället är det endast tvenne grupper bränsle bredvid huggbocken, nämligen själva veden och de avhuggna grenarna.

2) Yxan, *aksjo.* Denna användes merendels endast då grövre ved skall upphuggas, på vandringar o. dyl. använder sig lappen av storkniven till detta ändamål. Är emellertid platsen så, att grövre träd måste användas, huggas de med yxan.

Det är oftast kvinnorna, som ha bränslesamlandet om hand. Medan männen uppsätta kåtan, skynda kvinnorna med yxan instucken bak i bältet in i skogen för att hugga det som behövs. Yxan är oftast av långsmal form och försedd med rätt kort skaft. På resor skyddas yxans egg av en särskilt formad s. k. *aksjoskopi* av horn eller trä, som fastbindes över eggen (bild 164 a och b). Denna *aksjoskopi* liknar till formen en halvmåne med avtrubbade horn, i vardera hornspetsen finnas hål, varigenom de snören drages som tjäna till att fasthålla *aksjoskopin* vid yxan.

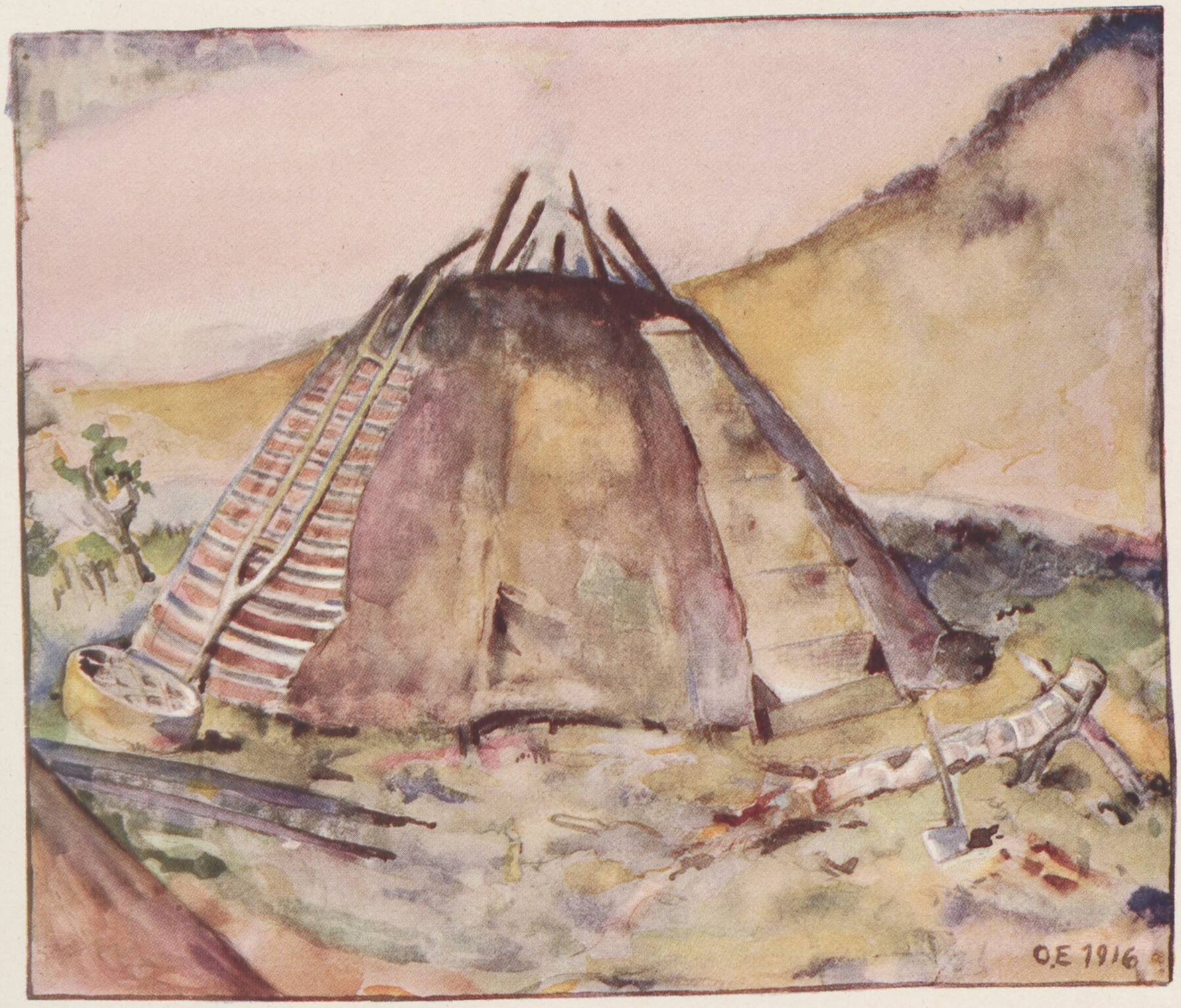

KÅTA FRÅN KÖNGÄMÄ.

KAP. IX.

Föda och matlagning. *Inledning.* Lappens födoämnen äro dels animaliska, dels vegetabiliska. De animaliska bestå av kött, blod, smör och fisk. De vegetabiliska, av bröd, bär och örter, ibland även av rotfrukter (potatis). Födan utgöres av följande.

1) Renens kött och blod, kokt, stekt eller rostat.
2) Dess mjölk med biprodukter såsom ost och någon gång smör.
3) Mjölken olika beredd och olika använd.
4) Smör.
5) Bröd, s. k. glödkakor.
6) Fisk.
7) Bär, såsom blåbär, lingon, hjortron, kråkbär o. s. v.
8) Olika örter, som dock huvudsakligast användes vid de olika tjockmjölkstillredningarna.
9) Renens märgpipor.
10) Rotfrukter, huvudsakligast potatis.
11) Köttkonserver (köpas ibland i Norge).

Dryckerna äro

1) Vatten, oftast smält snö, sällan vatten ur dammar och pölar.
2) Kaffe, någon gång te, mera sällan chokolad.
3) Mjölk av ko, get och ren.
4) Hoffmansdroppar och någon gång spirituosa.

Några lapska benämningar på födoämnen: *marfe,* korv; *njuvtsja,* tunga; *bierggo,* kött; *atda,* märgben; *laibe,* bröd; *gaffe,* kaffe; *liebma,* köttsoppa; *tsjatse,* vatten.

Animalisk föda. 1) *Renslakt.* Köttet får lappen av sitt allt i allom, renen. Då denna skall slaktas, föres den bakom kåtan, bindes vid ett trä eller påle. Lappen, som har en kamrat med till hjälp, låter denne fatta djuret i hornen. Själv ställer han sig i position med den skarpslipade kniven i handen. Medhjälparen vrider plötsligt djuret runt genom att fatta tag i dess vänstra horn med båda händer, renen faller på rygg och i nästa ögonblick sitter kniven ända till skaf-

Bild 192. DEN PRIMITIVA LUOVVE.
Luovve för kläder och redskap.

tet i dess hjärta. Nu släppa båda lapparna djuret, som flyger upp som en blixt, står ett ögonblick stilla med utspärrade framben och sänkt huvud — en vemodig syn för den blödige främlingen — och faller därpå till jorden, stendött.

Inget blod rinner ut, ty kniven kvarlämnas i såret. Ibland kastar sig lappen framstupa över det på rygg liggande djuret, för att genom sin tyngd bättre kunna driva in kniven, ibland bankar han eller hon, ty kvinnor slakta även, på kniven med en *nappe* eller vedträd.

Över huvud taget slaktar Karesuandolapparna på ett förbluffande sätt. Man förundrar sig över den grymhet dessa glada, vänliga naturbarn kunna visa vid slakten, men den ligger väl, i likhet med hos oss, på botten av karaktären. Man får väl sätta den under rubriken »omedveten».

Turi skriver om slaktningen följande: Renslagtningen hører til mændene. Naar Lappen har taget en ren ud af hjorden, saa leder han den om til *boassjo*siden af koten og binder den ved et træ og saa gaar han ind i koten for at hvæsse kniven, saa den er riktig skarp og ren, saa den kan dræbe renen hurtigt, og renen pines længe, før

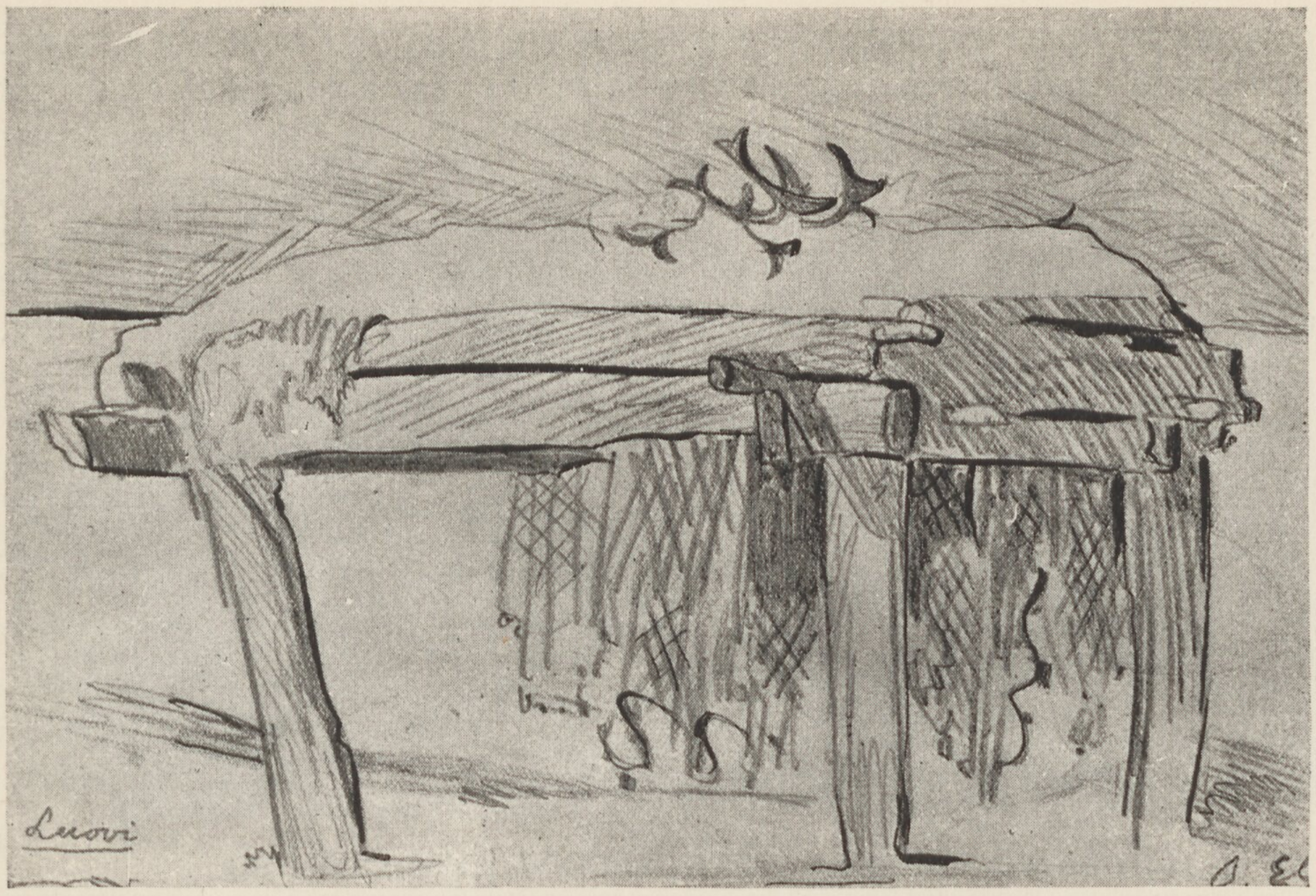

Bild 193. NÄSTA STEG I UTVECKLINGEN TILL AITASJ (VISTHUSBOD).

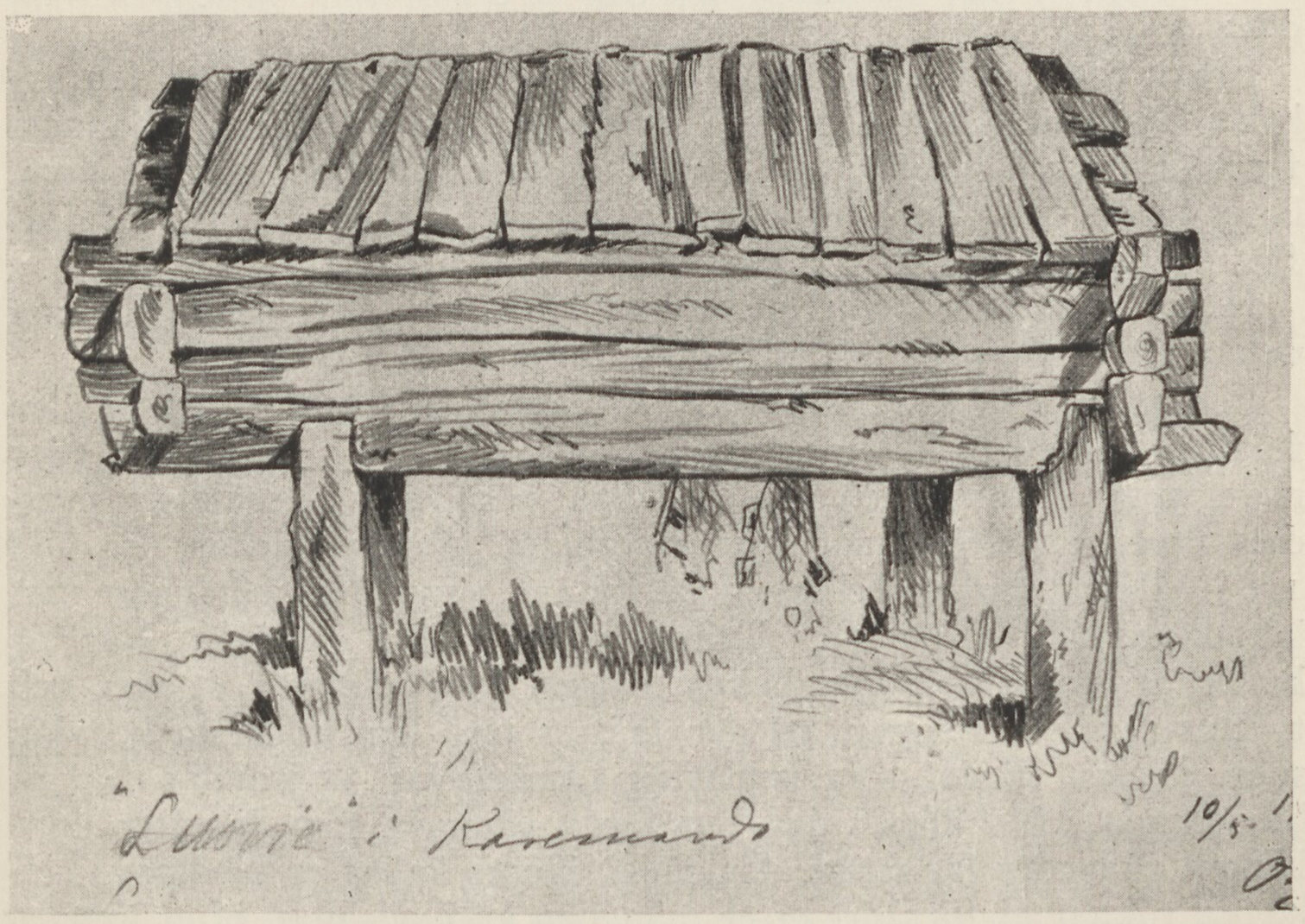

Bild 194. LUOVVE MED TAK OCH VÄGGAR, FAST UTAN GOLV.

den dør. Ogsaa er somme knive daarligere til at dræbe — om det er haardt staal, da er de gode til at dræbe, men blødt staal er meget daarligt. Og naar Lappen har gjort alt færdigt, saa kommer han ud, og han tager en kammerat med, om der findes et menneske. Og saa tvinger de renen ned, og saa stikker de renen i bringen, og saa slipper de den løs i tømmen; om det er en god kniv, da kan den ikke en gang reise sig, men om kniven er middelgod, da reiser den sig,

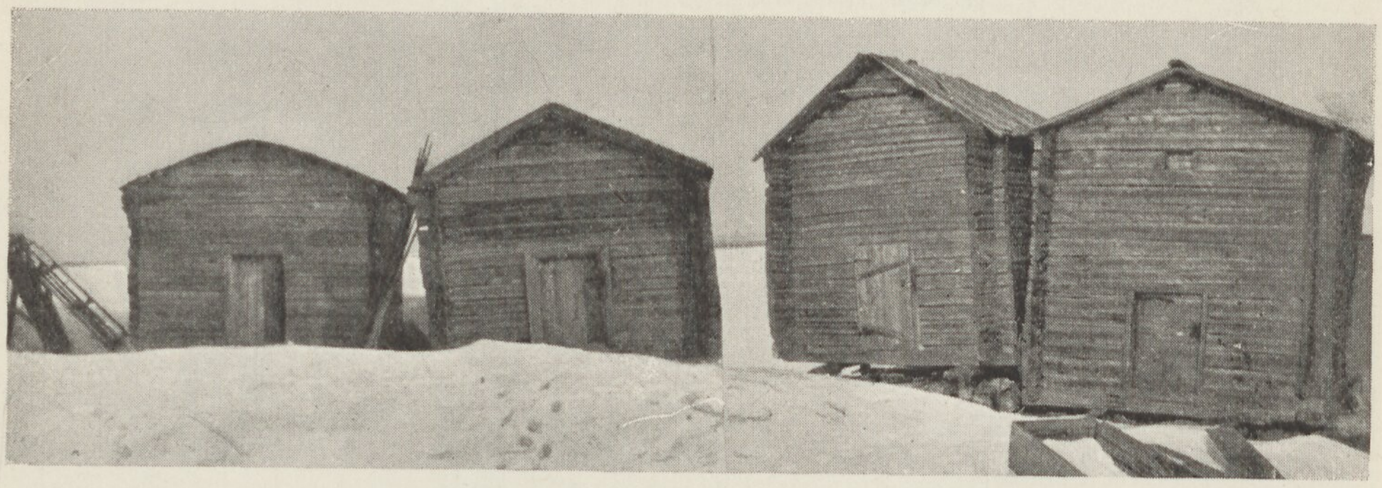

Bild 195. LAPPSKA VISTHUSBODAR I KARESUANDO.

men falder strax igen, og er kniven daarlig, da lever den længe; og om den slap løs kunde den endda gaa langt, inden den styrtede død om.»

Sedan renen dragit sin sista suck och legat så länge, att den avkylts, flås han. Snittet, varmed huden begränsas, går från pannan, framför öronen ned kring underkäken och därifrån nedför halsen, längs buken till anus. Runt benen göres ett cirkelsnitt och därefter flås på vanligt sätt.

Huden utspännes genast på en lång käpp, med flera vinkelrätt mot denna gående käppar och ställes att torka (bild 197).

Benhuden, den s. k. bellingen, utspännes på så sätt, att på den fuktiga köttsidan klistras tätt sittande rader av hyvelspån eller näverbitar. Pannhuden, som kallas »skallen», utspännes meddels flere, vinkelrätt mot längdriktningen gående stickor (se bild 178). Ibland torkas bellingen på kåtans vägg med köttsidan mot kåtaduken (se bild 103). Tvärstickorna kallas *gieskak*. När nu huden är avtagen öppnas buken, magen eller våmmen uttages och tvättas ren. Turi säger, att den tvättas med den understa korniga snön, *sänjas*. Blodet, som samlat sig i brösthålan, uppsamlas med en liten skopa och ihälles i den rengjorda våmmen som därefter upphänges så blodet får frysa. En sådan klump kallas en blodmage och lappen räknar ej förrådet efter mängden av blod, utan efter antalet blodmagar. Nu för tiden användes bloden mest till hundmat.

Bild 196. GETSTALL I LAPPLÄGRET I HAUGEBOTN (NORGE).

Om tillvaratagandet av inälvorna giver *Turi* följande meddelande: »Og lidt blod tager man fra i et sædskilt kar, deraf laver man blodpølse, hvis renen er saa fed, at der er fedt til pølser. Og tarmene renses i koten af kvinderne.» Resten låter man frysa i renmagen.

Renen styckas aldrig med yxa, fruset renkött sönderhugges visserligen med detta instrument, men jag har aldrig sett lappen använda sig av yxan vid styckningen. Lappen delar benen med kniven i lederna, i huvud, hals, rygg, bringa, bog, sida och lårstycken. Ingen led lämnas oöppnad. 6 märgben erhålles, 4 av bakbenen och 2 av frambenen (lårpiporna).

2) *Köttets tillredning.* Köttet lossas från benen och förvaras i fruset tillstånd vintern om. Sommartiden har han det torkat. Det torkas, som jag nämnt i kap. om redskapsställningar, i fria luften och håller sig då utmärkt sommaren igenom.

3) *Slaktmåltider.* Naturligtvis ger en slakt anledning till ett storartat festande. Jag var själv med en gång, då vi började klockan halv ett med ett litet provkok och slutade klockan åtta på aftonen med varma renostar beströdda med socker. En sådan måltid nämnes *varasmáles* — »färsk-koket» eller »blodkoket». Den utgöres av framdelen av ryggstycket, lever och njurar, som kokas först. Samtidigt kokas märgbenen. Lapparna äro så begärliga på dessas märg, att då de sälja slaktrenar till de fastboende, ofta köpa igen benen för att erhålla tillräcklig mängd av den efterlängtade spisen. Ofta kokas blod-

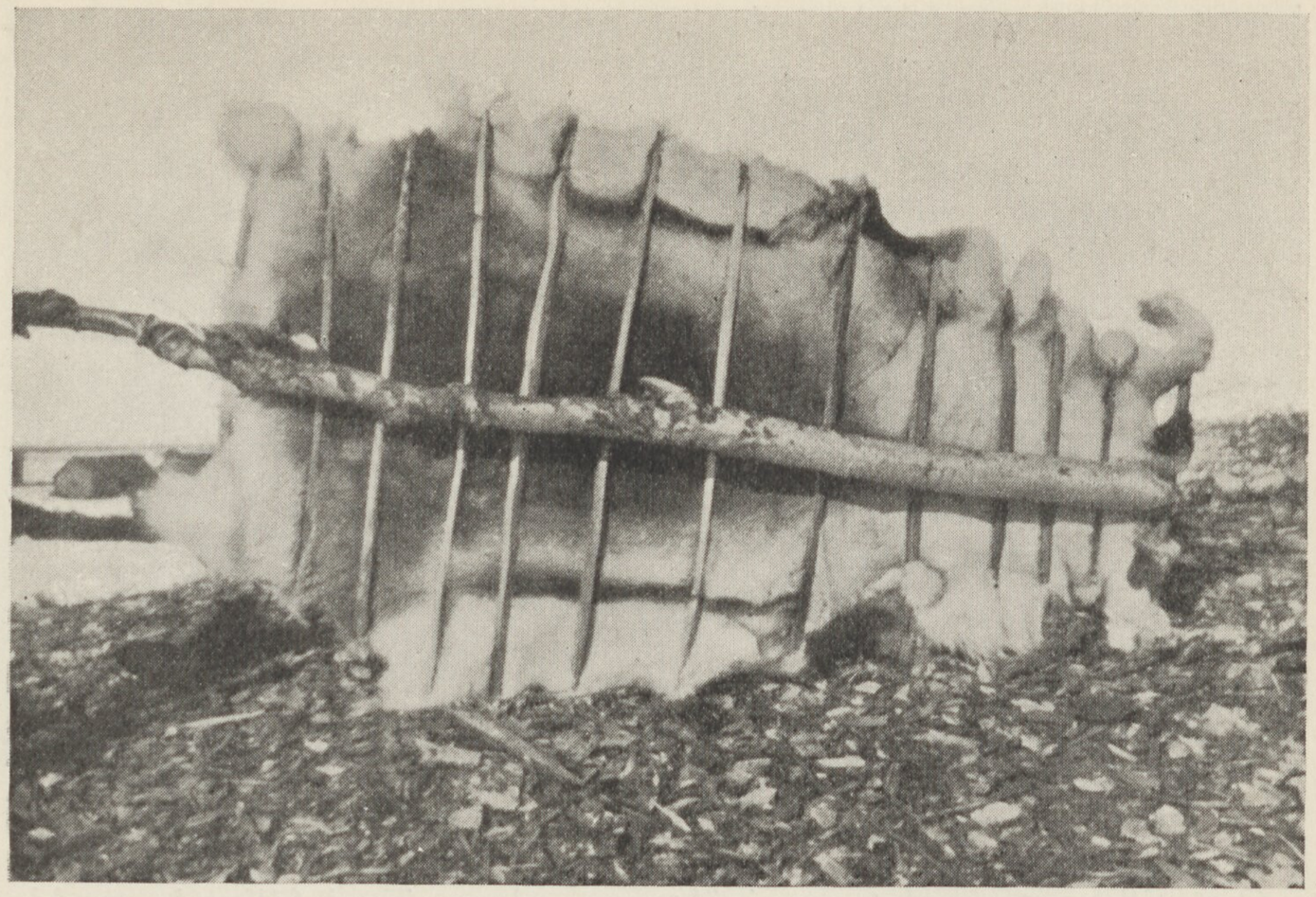

Bild 197. UTSPÄND RENHUD.

korv i sammanhang med övrigt slaktkok. Blodkorv av färskt blod blir alltid bättre och smakligare än den som göres av blod som en längre tid hållits fruset. Blod användes också till blodvälling och till tillredning av hundmaten, som består av litet mjöl, blod och vatten som hopkokas. Hundarna få även lungorna. Rentungorna låta lapparna frysa. Renfettet sparas och användes under våren och sommaren vid stekning. Klövarna kokas.

Det kött som erhålles vid slaktning innan frost inträtt blir upphängt inne i kåtan till torkning och rökning. Genom detta tillvägagångssätt blir köttet i stånd till att hålla sig friskt till kölden inträder. Lapparna äta mest köttet kokt, ibland rostas dock skivor av steken på så sätt att de avskurna styckena spetsas på träpinnar, *bassem-muorra,* som uppställes framför elden. Dylik spis är utmärkt välsmakande. Skivor av renkött stekta i smör bjudas också främlingen. På resor o. s. v. använder sig lappen mest av torrkött, d. v. s. lufttorkat kött. Detta födoämne är nämligen lätt tillrett, man äter det rått, det väger obetydligt i förhållande till sitt näringsvärde och smakar gott. Rostat framför elden, är det en delikatess.

Mjölken. Renens mjölk användes dels färsk, men oftast tillredd på ett eller annat konserverande sätt. Den blandas ihop med en dekokt på rumex acetosa (alpina) och kallas då *juobmo.* Denna bland-

ning har en angenäm syrlig smak och är mycket läskande. Tätmjölk tillredes, genom att i mjölken nedlägga örten Pinguicula vulgaris. För att få tätmjölk behöver man endast hälla litet täta i färsk mjölk, vilket då på några timmar förvandlar den till den önskade konsistensen. Torrmjölk får lappen, genom att hälla mjölk i en linnepåse, den vassla som utsipprar bortskrapas, påsen upphänges i fria luften och efter en tid är innehållet en hård grynig massa, som håller sig mycket länge. Den färdiga torrmjölken förvaras oftast i en renblåsa, upphängd i kåtans *boassjo*. Denna torrmjölk smakar som stark ost och brukas som grädde i kaffet. Av mjölken göres även ost. Osten beredes på vanligt sätt med löpe och pressas för hand i en rund träform. Efter tillverkningen lägges den upp till torkning och rökning, den torkas även i solen.

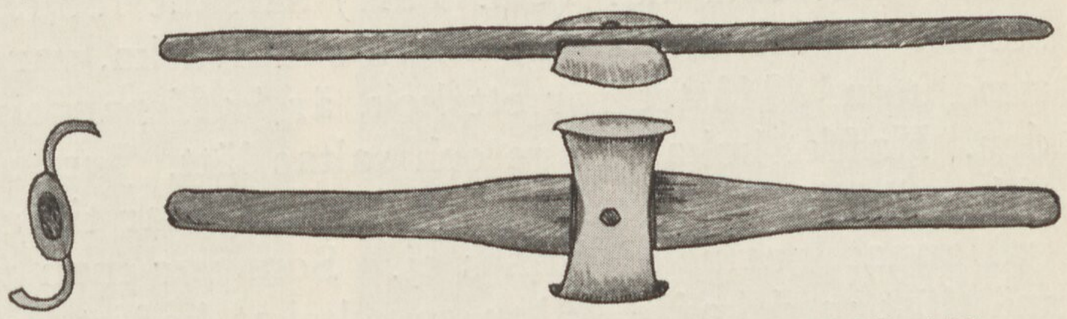

Bild 198. REDSKAP FÖR AVSKALNING AV BARK TILL SKINNBEREDNING.

De lappar som ha get, tillverka ost av dess mjölk.

Fisken ätes dels kokt, dels stekt, sällan eller aldrig gravad, den gravade fisken ger oftast upphov till bandmask, vilken i sin tur gör den infekterade slö och energilös. Jag tror att om Norrbottens befolkning, d. v. s. finnar och svenskar, läte bli den gravade fisken, skulle de vara betydligt piggare än de nu äro.

Smör och margarin köpes i byarna.

Drycker. Lappens dryck är vatten, huvudsakligast framställd av smält snö. Snö äter lappen ej. »Man blir förkyld därav», säger han.

Lappen är mycket noga med att ej dricka vatten som han tror är förorenat, det är därför sällan eller aldrig han dricker ur pölar, eller stillastående vattensamlingar. Då lapparna på flyttningen behöva dricka ur någon bäck använda de sig av dricksrör, *bottse*, gjort av en fågel- eller renkota. De undgå då, att få läpparna berörda av det iskalla vattnet. Orsaken varför lappen är så ängslig för stillastående vatten, är fruktan för att få grodyngel i sig. De tro nämligen att grodan lever och växer i dem. Det är t. o. m. farligt att *tvätta* sig i stillastående vatten, ty i vattnet finnas krafter som vilja skada. Är man ändå nödsakad att begagna sig av sådant vatten, kan man avvärja eventuella följder med en liten besvärjelse, i det man

säger: »Det skadar väl mig icke.» D. v. s. tankegången är den, att vetskapen om det ondas närvaro minskar dess angripande kraft.

En annan dryck som *mycket* användes är kaffe. Kaffet är lappens allt i allom. Lappen bränner det vanligen i en särskilt konstruerad kaffebrännare av form som 41 (bild 138) utvisar, eljest i stekpannan. Det brännes mycket starkt, till det nästan blir kolsvart och males i små runda mässingskvarnar som lapparna köpa i Skibotn. Tillverkas där (enl. Turi) särskilt för deras räkning. Ibland stoppas de brända bönorna i en skinnväska, varefter de krossas med rund sten. Måttet för ett kok, är kaffepannans lock fyllt till randen. Kaffet kokas länge och saltas lätt. Just som pannan tages av elden, ihälles litet kallt vatten, detta tjänar till att klara kaffet. Något annat klarmedel finnes ej. Som var man vet, använder lappen måttlöst med kaffe. Den som kokat kaffet dricker först en kopp, innan han eller hon serverar gästen. Som lapparna nu för tiden ha ont om bitsocker och de alltid dricka på bit — inom parantes må nämnas, att det anses fint och i hög grad väluppfostrat, att återlämna det som finnes kvar av sockret, då man druckit sina, vanligast tre koppar — ha de börjat koka strö- eller, som de säga, sandsocker, tillsammans med litet vatten, det blir då ett slags hårt kaksocker, som kan sugas på i oändlighet och som riktigt tillverkat, är hårt som sten. Färgen växlar från kritvitt till gråsvart, beroende på pannans renlighetsgrad o. s. v.

Kaffegrädden är dels mjölk, som de köpa av de boskapsägande bönderna (ha de ingen mjölk, beklaga de djupt detta och säga då: »Ja, stackare du, som bara får »*svarta* vattnet»), dels torrmjölk av ren, eller skivor av renost.

Kaffet serveras nu alltid i porslinskoppar,* av vilka lappkvinnan alltid har några, alltid omaka par. Man dricker det mest »på fat». »Utmärkande för fjällappen», skriver en författare, »är det sätt, varpå han, sugande in det i långa tag, dricker sitt kaffe, med den stirrande blicken fäst på något i det obestämda fjärran.»

Sockret (kaksockret) klippes i lämpliga bitar med vanlig sockertång, nr 26 å bild 138.

Växtföda. Bröd bakar lappen av rågmjöl, mera sällan av vete. Degen av mjöl och vatten, knådas ihop i ett av de stora träfat vilka utgöra servisen; på ett annat, upp- och nervänt, försiggår utkavlingen på så sätt, att handen doppas i vatten, eller också fuktas med tungan — varefter den utbreder degen till den önskade storleken. Kakan, som är rund och ung. 30 cm. i diameter, gräddas i stekpan-

---

* De små träskålar *gukse* som så allmänt användas av lapparna i Jukkasjärvi socken äro nu nästan helt och hållet bortlagda (d. v. s. slutsålda till Turister).

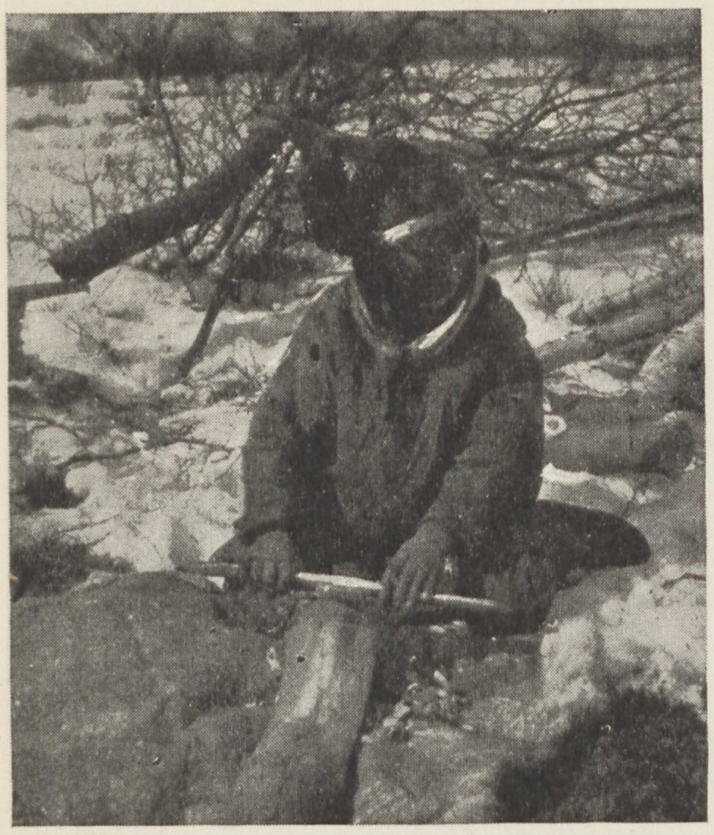

Spånor avskrapas till den lut, vari skinnet skall garvas.
a

Skinnet garvas.
b

Baksida av en »skalle» rengöres med jiekko.
c

Handgrepp vid tvinning av sentråd.
d

Bild 199. HANDGREPP VID SKINN- OCH SENTRÅDSTILLVERKNING.

Bild 200. ELLEN OCH TOMAS KUHMUNEN.
Bandvävning och träslöjd i kåtan.

nan, ställes därefter på kant nära elden för att torka. Så fort den börjar bli svedd på ena sidan vändes den om. Gräddandet tar knappt 5 minuter. Dessa s. k. glödkakor äro förtärda i färskt tillstånd en utmärkt spis, men efter ett halvt dygn, rama sullädret. *Turi* har i sin bok »Muittalus samid birra», en bra skriven skildring av ett bröd-bak, som jag tar mig friheten citera. Han skriver:

»Og naar det er en saadan brændkulde, som er 40 gr.; da er der inne i koten saadan frosttage, at man ingenting kan se paa den anden side af ilden. Og naar man i saadan kulde skal bage brød, saa fryser deigen mellem hver kage, man bager og tørrer, og man er nødt til at have deigen lige ved kanten af ilden. Og brødkagerne tørrer man paa en jærnstegpande, og somme tørrer dem paa gløderne, indtil de stivner, saa stilles de op mod et vedstykke for at bages ved ilden og de tørrer meget godt og hurtigt, saa mange det skal være. En anden fremgangsmaade er at stille den raa kage mod en flad sten og vende den til den er bleven tør.»

Te användes ibland, men aldrig choklad. Lapparna tycka det smakar som »bränd sand» och tro det har skadlig inverkan på magen.

Till sist, men ick sämst, må nämnas *Hoffmans droppar*. Denna stimulans användes mera än man tror och på apoteket i Tromsö meddelades mig, att lapparna köpte denna vara i *påsvis*, d. v. s. de begärde en 25—50 vanliga 25-grams-flaskor fyllda med elixiret på en gång. Dropparna drickas med vatten, eller hälles i kaffet. Lapparna *berusa* sig dock aldrig med denna vara. Hoffmans droppar i varmt vatten säga de, är »medicin för magen».

a

b

Bild 201. Handgrepp vid vävning av band.

Jag nämnde i början av redogörelsen för lappens födoämnen *renhåren*. Det är fenomenalt vad mycket av denna vara man får i sig vid förtärandet av föda i kåtan. »Man är ej giftasvuxen förrän man fått i sig ett kilo renhår», säger lappen, och jag tror honom. Renhåret klibbar vid allt, det simmar på kaffets yta, det ligger i lager på torrköttet och som man endast skördar hån, då man söker undvika denna tillsats, är det ej underligt om man efter en tids vistelse bland lapparna är lika luden invärtes, som utanpå kroppen. Märkvärdigt nog skadar ej dessa svalda hårmängder magen eller tarmarna. Håret filtar ihop sig till små bollar. Sådana bollar ha flera gånger observerats i obducerade lappars magsäckar.

I sin helhet är Karesuandolapparnas, särskilt Köngämälapparnas matlagning enkel. De äro ännu så primitiva, att de sällan äta för annat än att »få leva». Men sällan fråga de efter hur det smakar. De sydligast boende Lainiovuomalapparna, vilka genom sitt grannskap med Jukkasjärvi fått litet »halvkultur» över sig, äro betydligt mera raffinerade. Medan Köngämälappen först och främst tillser att han har smör, bröd och kött i tillräckliga mängder för våren och delvis sommaren, och sedan tillser kaffe- och tobaksbehovet, köper

Lainiovuomalappen russin och mandel, kryddor och apelsiner i mängd till sommarbehov.

Njutningsmedel. Man har i allmänhet den föreställningen, att lapparna äro omåttliga tobaksrökare, men så är alls icke fallet. Den som känt och studerat lapparna en längre tid, kan tvärt om intyga,

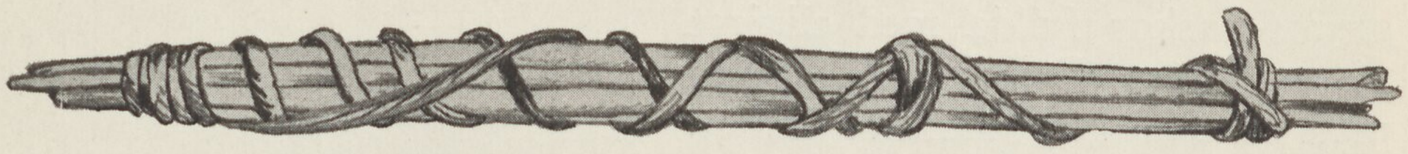

Bild 202. STRUMPSTICKOR AV RENHORN
som de förvaras på resor och då de ej användas.

Bild 203. MÖNSTER PÅ VÄVT SKÄRP.

att den kvantitet tobak som en svensk genomsnittsrökare konsumerar på en dag, gott skulle räcka till att fylla en lapps veckobehov. Lapparna ha visserligen pipan i munnen snart sagt dag som natt, men dels äro piporna små — i en av lapparna själva gjord pipa får icke plats en tiondedel av vad som rymmes i en vanlig »briar» —, dels kallröka de mycket. Lappen fyller då och då pipan med en nypa tobak, tänder eld och röker några bloss — och så är pipan tom — men likafullt behåller han den i munnen, pratar och suger hela tiden och tänker ej på, att det är en slocknad pipa han röker. Jag har genom talrika experiment övertygat mig om, att lapparnas dagsbehov i fråga om tobak, i medeltal motsvarar den kvantitet som går i 5 pipor av vanlig storlek, d. v. s. med en piphuvudsdiameter av 20 mm.

Lapparna tillverka merendels sina pipor själva, d. v. s. huvudet, som utskäres ur björkrot, och omsorgsfullt poleras och fernissas, skaften köpa de oftast hos någon handlande, eller ock göra de även detta själva av en trädgren eller benpipa, som de genomborra med en glödgad järntråd. Pipa och skaft sitta dåligt ihop på dylika hemmagjorda rökdon och därför har lappen oftast skaftet fastbundet vid tobakspungens ena halsrem. Piphuvudet förenas med skaftet medelst ett kort snöre. Det hemmagjorda piphuvudet prydes gärna

med lock av silver (bild 179), vilka de inköpa i Tromsö. De unga lapparna ha dock numera börjat använda fabriksgjorda pipor, som de dock pryda med utskärningar, eller behänga med snoddar och tofsar i alla färger.

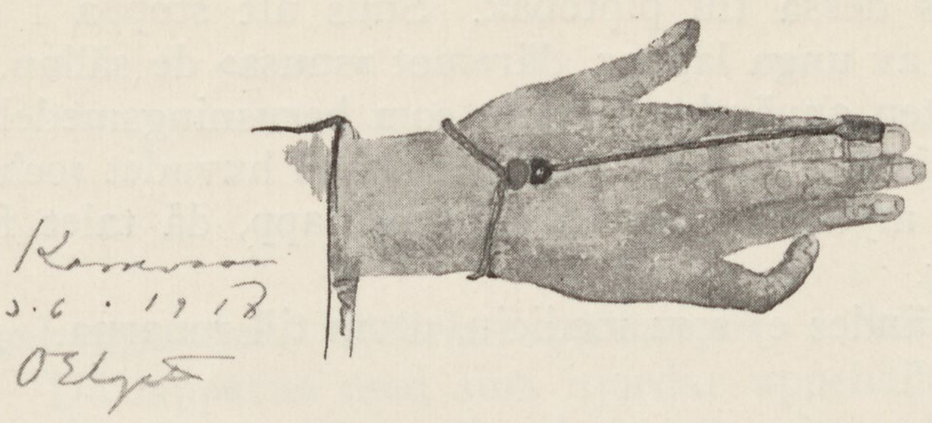

Bild 204. HUR LAPPKVINNORNA FÄSTER SIN SYRING PÅ FINGRET.

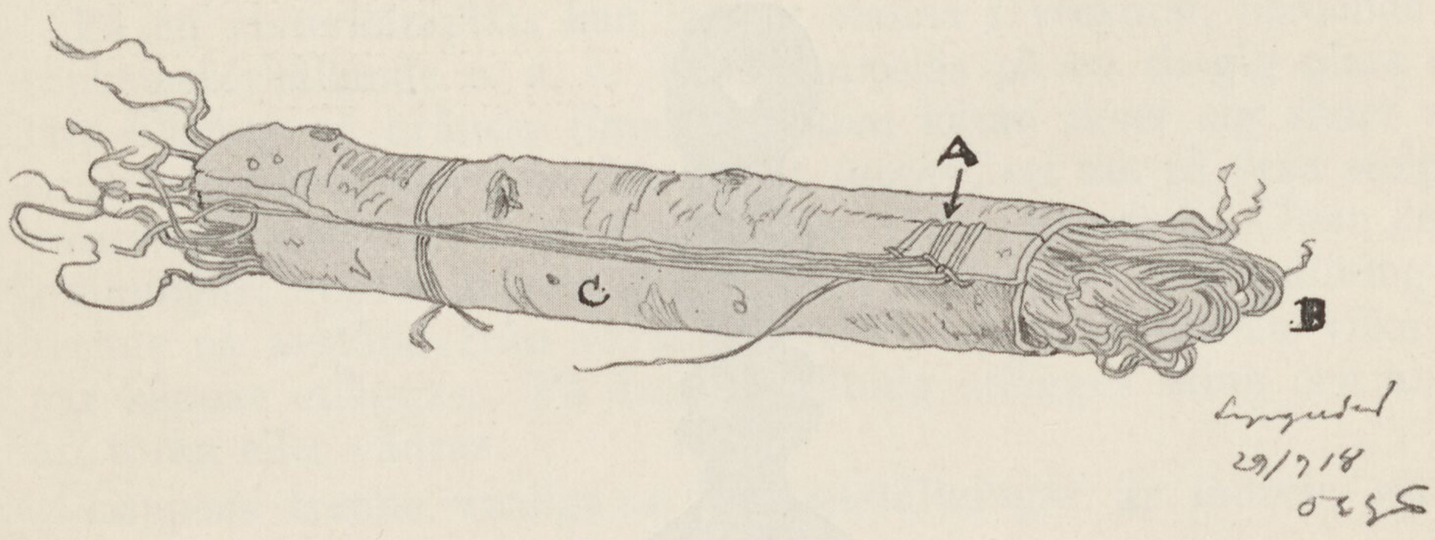

Bild 205. »TRÅDBARK».

Piprensaren, *gaivon,* är antingen av trä, ben eller metall, ibland vackert utskuren (bild 180). Oftast är den dock av mässing, av form som på bild 179. Krigsårens tobaksnöd har tvungit lapparna att tillgripa surrogat. De ha rökt renmossa och monopolets »extra mixture» av okänd komposition har blandats med torkade björklöv, »röllika», och läderavfall.

Lapparna tända sina pipor med svavelstickor, vilka de förvara i små mässingsdosor i två avdelningar. I den ena förvaras stickorna, den andra innehåller en mönjaramad spegel. Troligen äro dessa dosor från början ämnade som snusdosor, fast de hos lapparna fått hävd som tändsticksaskar. Locket på dessa dosor prydes ibland av Oscar II:s monogram. Vanliga tändstickor föraktas djupt av lapparna. Faktum är, att även i sträng blåst brinna dessa sva-

velstickor betydligt bättre och säkrare än en hel knippa tändstickor av ex. Jönköpings fabrikat. Att slå eld med flinta och fnöske är totalt bortlagt, ja t. o. m. bortglömt av lapparna. En och annan gammal lapp förvarar dock sin elddonspung som en kuriositet.

Pipa användes både av män och kvinnor. Bjudas de på cigarrer, sönderkarvas dessa till piptobak. Snus att stoppa i munnen, användes mest av unga lappar, däremot »snusa» de sällan. Snus, blandat med vatten användes fordom som berusningsmedel. Drog man en sådan dosis upp i näsan, gick det runt i huvudet »och fjällen gungade riktigt mycket», som en gammal lapp, då talet föll på detta, uttryckte sig.

Tobak användes ej som medicin, utom till renarna.

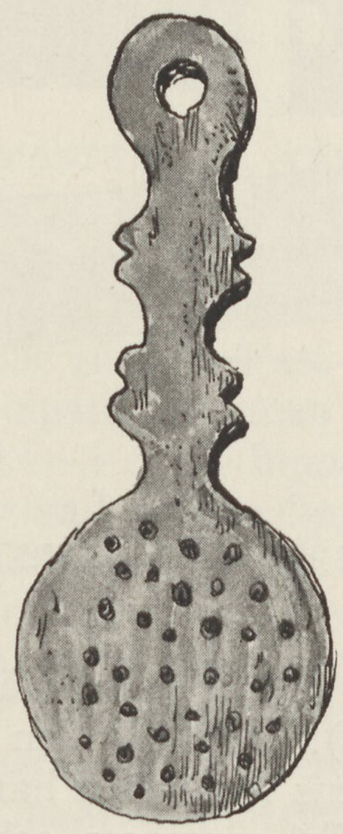

O.E. 9/5 19

Bild 206. »SYRING».
Äldre modell.

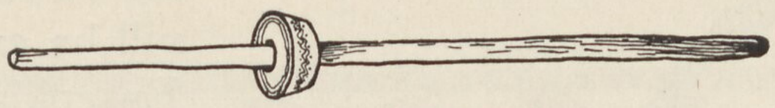

Bild 207. SLÄNDA.

KAP. X.

Förvaringsbyggnader. *Redskapsställningar i kåtaläger.* 1) *I vinterläger.* Då lapparna med sina hjordar uppehålla sig i Karesuandomarkernas östra delar, eller i de närgränsande socknarnas nordvästra, uppstå kring hans kåta en hel del av ställningar och förvaringsstillats för kläder, mat och dylikt.

På en vinterkåtaplats kan lappen stanna i veckotal, beroende på renbetesförhållande o. s. v. Kåtan uppslås på en skogig plats där lätt tillgång på bränsle finnes. Bakom kåtan reser sig snart nog en primitiv lave eller som den kallas, *luovve,* ett tak på fyra stolpar, varunder kläder och annat skyddas för väder och vind. Utom dessa ställningar, uppför lappen gärna en s. k. *buogge* eller ställning av tvenne på avstånd från varandra ställda *suonjer,* mellan vilka ett par käppar utläggas. På denna ställning utlägges skinn och annat att torka eller vädras.

Lappens trenne vanligaste upplagsställningar är *luovve, suonje* och *buogge,* som är en utveckling av *suonje.*

2) *På vår och höstflyttningarna från och till Norge.* Sällan eller aldrig har väl lappen så många tillfällen att bli våt, som just då. Snön är blöt och kram, bäckar och älvar översvämmade och yrsnö omväxlar med hagelblandat regn. Icke underligt, om det som mest faller i ögonen i ett läger, vid sådana tillfällen äro de talrika, i hast resta torkställningarna för våta kläder och andra persedlar, ty lappen torkar aldrig, eller högst sällan, något inne i kåtan.

Bilderna 181 och 182 visa några sådana torkställningar. 182 är av den vanliga, s. k. buoggetypen med sex, tre och tre ihopställda björkstammar, i vars klykor en vågrät föreningsstör utlagts. På denna ställning uthängas koltar, pälsar och annat. På buogges' utskjutande spetsar uppstickas vantar och skor.

Skall lappen ligga över en dag eller två och det artar sig till klart väder, brukar han ofta utlägga skidor och annat mellan några upp- och nedvända bagageslädar. På detta utbredes då hudar,

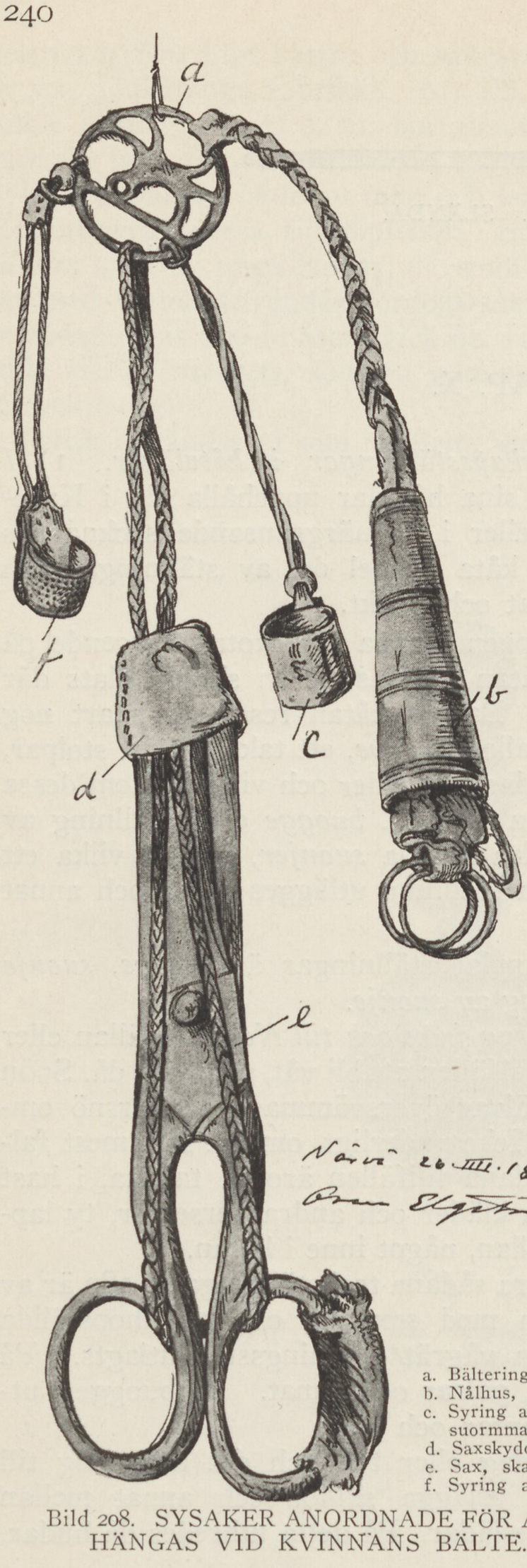

a. Bältering, skarreriegge,
b. Nålhus, nallogoatte,
c. Syring av läder, suormmagoatte,
d. Saxskydd, skarreskuoppe,
e. Sax, skarret,
f. Syring av mässing.

Bild 208. SYSAKER ANORDNADE FÖR ATT KUNNA HÄNGAS VID KVINNANS BÄLTE.

radno = filtar och andra större föremål, vilka han vill ha enhetligt torkade. En enklare ställning ses på bild 181 d. Den består helt enkelt av mot en buske lutade störar, på vilka skor och vantar uthängts.

Kommer så lapparna upp mot norska gränsen framme i maj och vilja stanna på samma plats någon vecka för att avvakta, att det skall bli bättre väder, att snön skall smälta o. s. v., uppskjuta kring kåtorna flera redskaps- och torkställningar av olika utseende, vilka tjäna åtskilliga ändamål. På bild 181 a ses så t. ex. en s. k. dubbelbuogge — tillhör en kåta som bebos av två familjer. Denna ställning, som består av 9 »bouggetsagge» och tvenne »galog» eller föreningsstörar, användes till att torka kött på. Renköttet kan ej längre hållas fruset, vädret är för blitt och för att det ej skall fördärvas, lufttorkas det på så sätt som bilden utvisar.

Utom dessa kåtaställningar

1

2

3

4

5

6

7

OLIKA BANDMÖNSTER

1) Skoband: kvinna.
2) Skoband: man.
3) Skärp.
4) Mössband.
5) Vaggband.
6) Vaggband.
7) Förklädsband.

av buoggetyp, ses här och var den vanligaste, kring lappkåtorna förekommande stillatsen, den s. k. suonjen (se bild 181 b). Den består av trenne mot varandra lutade björkstammar och tjänar lappen till upphängningsplats för ett eller annat som han ej vill skall ligga på marken eller bliva hundarnas rov.

Bild 209. SÖMNAD PÅ MASKIN.

3) *Upplagsställningar på fjället.* Innan lapparna överskrida gränsen för att med klövjerenarna fortsätta ned till sina sommarvisten i Norge, upplägga de på fjället allt vad de kunna undvara och ej behöva, i särskilda upplag så uppställda, att de äro skyddade mot åverkan av djur och människor. Det som kvarlämnas, är alltså först och främst alla körredskap, renens seldon, i en del fall kåtastängerna, duken och kåtastället samt vinterkläderna. För vinterplagg och seldon uppbygger lappen en särskild ställning, som han kallar *buogge,* bestående av sex *buoggetsagge* och två *buoggegalog.* Skall *buogge* ha plats för två familjers kläder och redskap, förlänges den med ytterligare tre *tsagges* och två *galog.* En sådan tvåfamiljs-*buogge* är det som är avbildad å 183 I, *Tsagges,* som voro cirka två meter långa, stöttes lätt ned i jorden och mellan dem utlades, som bilden utvisar, de fyra *galog.* På bI och b¹I upphängdes renarnas seldon jämte säckar, fyllda med skor, mössor och bättre pälsar av ren- och fårskinn. Säckarna och seldonen övertäcktes med äldre plagg, »som det ej var så noga med». Dessa instuckos mellan bII, b¹II och bI, b¹I så att de helt övertäckte det de skulle skydda. Över det hela utbreddes så kåtaduken, som veks ihop kring det upphängda och omsorgsfullt ombands med långa snören — renlasso och annat.

På bild 183 II synes den färdigpackade upplagsställningen med kåtaduken och »dörren» ytterst. Denna buogge tillhörde Johannes Nilsson Nutti och var uppställd strax söder om Karenesvaare vid Kommajok älv. Under eller alldeles i närheten av buoggen upplades därefter alla kördon. Åkslädar och de heltäckta matslädarna ovanpå på marken utbredda grenar. Bagageslädarna däremot upp och ned (bild 98) i lager ovanpå varandra, även dessa skyddade mot markens fuktighet genom utlagda trädstammar. Innan upp-

Bild 210. KNIVAR OCH YXOR SLIPAS HOS DE FASTBOENDE INNAN FLYTTNINGEN TILL NORGE FÖRETAGES.
Bilden tagen vid Mukkavuoma.
Mattis Raatama. Jakob Piltto.

läggningen tjärades (bild 97) alla slädar på det omsorgsfullaste. På bild 182 ses en enfamiljsbuogge och under densamma bagageslädar och kåtaställning. Strax bredvid synes en rensläde, av den sort som användes att föra ved på. Ett annat sätt, är att lägga allting inne i slädarna, d. v. s. packa dem som vanligt, uppställa dessa slädar i rad på marken å utlagda trädstammar och täcka dem med skinn, jord och torv. Skinnen lägges med hårsidan nedåt med kanterna överskjutande varandra och kanten nedhängande över slädkanten. Ovanpå skinnen utbredes björknäver, »ryssenäver», vilken nedtynges med stora stenar, eller om tillgång finnes till träd, av flera lager trädstammar.

Om dessa upplagssätt skriver lappen J. Turi i sin bok *Muittalus samid birra* följande. Hans skildring avser visserligen Jukkasjärvilapparna, men skillnaden är i verkligheten ingen mellan dessa och Karesuandolapparnas upplagssätt, vilket jag själv flere gånger varit i tillfälle konstatera. Turi skriver:

»Saa efterlades vintersagerne, slæderne og alt det, som hører til

vinterbrug, og — sommersagerna tager de med. Og saa giver man sig til at ordne sagerne for at efterlade dem. Først lægges (tingene) i slæderne, og saa sættes slæderne paa træstykker, og over slæderne lægger man renskind og saa igen birkebark paa skindene og græstørv atter paa birkebarken og sten derpaa igen og birkestammer allerøverst. Ogsaa kan man efterlade sagerne paa en buk, (en bock) av

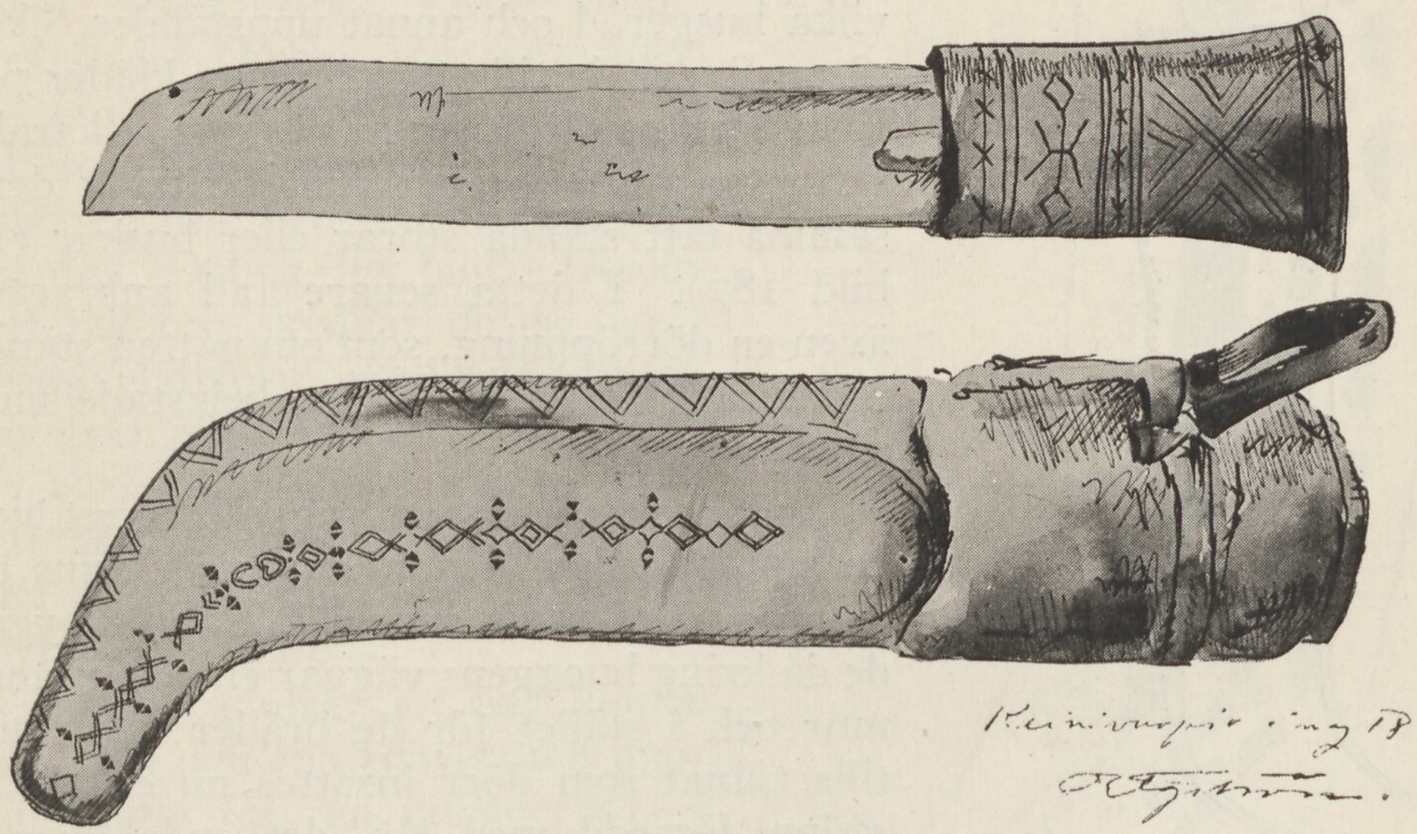

Bild 211. HUGGKNIV.

en træstamme, lagd paa tværs mellem to træer, og paa denne rygduge.»

4) *Upplagsställningar och förrådshus vid gammeläger i Norge.* Denna av Turi beskrivna »buk» har man även tillfälle att iakttaga i närheten av lapparnas gammar, d. v. s. om kåtorna medförts till Norge. Så t. ex. funnos i en liten dunge, ungefär en halv mil från Strömsdalens gammeläger, icke mindre än 7 stycken. Mellan träden var ung. 1,5 m. från marken utlagda eller fastbundna, horisontellt placerade störar, vanligast delar av själva kåtastället. Över dessa hängde lapparnas tillhörigheter inneslutna i den omsorgsfullt igensnörda kåtaduken (se bild 184). Genom långa, i kors ställda stänger förhindrades, att den kring ställningarna betande boskapen tillfogade dessa någon skada (bild 185). Övriga kåtastänger voro utlagda på marken under ställningen. Uppe vid själva lägret fanns ej några som helst redskapsställningar, behövde lapparna ett eller annat, gingo de ned till sin »buk» i Haukebotn och hämtade det de skulle ha.

I de gammeläger, dit lapparna kommer utan kåtor, d. v. s. medförande sina sovtält, funnos däremot bredvid varje gamme en red-

skapsbod, uppförd ung. som en vanlig kåta, fast stängerna saknades. Dessa redskapsbodar eller rättare ställningar, voro cirka 1,5 m. i höjd och av gammeliknande utseende (se bild 186 A). Över stativet breddes en kåtaduk, skinn eller annat då det hela antog formen av en platt kupol (se bild 186 B). Ovanpå doaresmuorra (d på bild 186 A) lades 5 eller 6 stänger, e, på vilka husgeråd och annat uppställdes, likaså användes de till att upphänga kläder på. Ibland antog dock denna »buogge» karaktären av »hus» genom runt omkring densamma tätt ställda störar eller buskar (se bild 187). I detta senare fall anbragtes även en dörröppning, som om natten stängdes medelst ett par bräder, belastade med stora stenar.

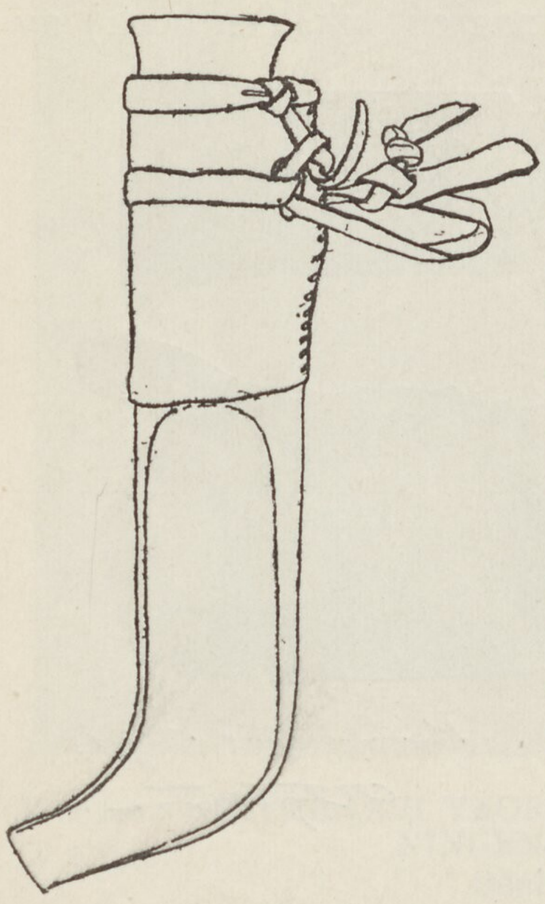

Bild 212. SIDOKNIV MED HYLSTRET HOPSYTT FRAMTILL.

Fodralet av trä.

Handtagets längd 9 cm.
Läderhylstrets längd 9 cm.
Fodralets längd 24 cm.
Bredden upptill 4 cm.
Bredden nedtill 2 cm.

Under min vistelse i Lyngseidelägret blev en lapp bestulen. Hans buogge befanns en morgon tömd på sitt innehåll. Lappen byggde då kring buoggens väggar en riktig stenmur och i stället för de bräder vilka hittills tjänat som dörr insattes nu en riktig sådan försedd med lås, det enda låset i lägret. *Aitasj* var född. Lapparna blevo dock nästan aldrig bestulna.

5) *Ställningar och förrådshus och upplagsstillats kring torvkåtorna.* Kring älvlapparnas torvkåtor uppväxa naturligt nog, en mängd olika ställningar och upplagsstillatser, beroende på den längre tid lappen vistas på stället. Utom getstallet, som senare skall beskrivas, finnes *luovven* (bild 190 B) liknande den bönderna i lappmarken använda till upplag för gräs och hö. Ställningen tjänar hos älvlappen till samma ändamål. På densamma upplägges det löv och gräs som skall tjäna hans getter till vinterfoder. Ställningen, om vars utseende man får ett begrepp genom bild 192 består av egentligen fyra, rektangulärt i jorden nedstötta pålar av ungefär 1,5 meters längd. I dessa pålars övre, grenade ändar inläggas horisontella stänger, vilka betäckas med en rad av andra, så att ett golv bildas över det hela. Golvets dim. 2,5×1,5 meter, ibland något större. På detta golv upplägges sedan höet. Under ställningen upphänger lappen kläder och annat han vill skydda mot väta.

Ibland finnes på vardera kortsidan tvenne höga stammar, med klykor i övre ändan i vilka en tvärstång inlägges. Är *luovven* uppsatt vid foten av något träd, instickes tvärstången i en av dess grenklyftor. Över denna tvärstång hänges vid regnväder — om lapparna bo i närheten — eljest då den lämnas, en duk som hänger ned över luovvens långkanter. Denna duk bildar liksom ett tak och skyddar de på luovvens plattform upplagda sakerna från vädrets inverkan.

Mot ställningens sidor, lutas ett antal stänger vilka tjäna till att fasthålla hö- eller lövförrådet då det blåser.

Bild 104 visar ett par *luovve* av vilka den ena tjänar som upplagsplats för en *lokkgeres* — täckt matsläde.

Utom dessa *luovve* har lappen, såvida han fiskar, en luovveliknande ställning för näten (se bild 193). Dessa nätställningar kunna vara mycket stabila, upptimrade, som bild 193 visar, utav grova stockar. Denna luovve ägdes av en lapp, bosatt i byn Idivuoma. På ett par ställen har jag också iakttagit ett slags torvkåteliknande förrådshus. Dessa äro byggda över ett vanligt kåtaställ, fast av mindre dimensioner, så är höjden från rökfånget, som dock var övertäckt, till marken, knappa 2 meter, golvytan 2,6×2,4 meter. Dörren 1,5×0,6 meter.

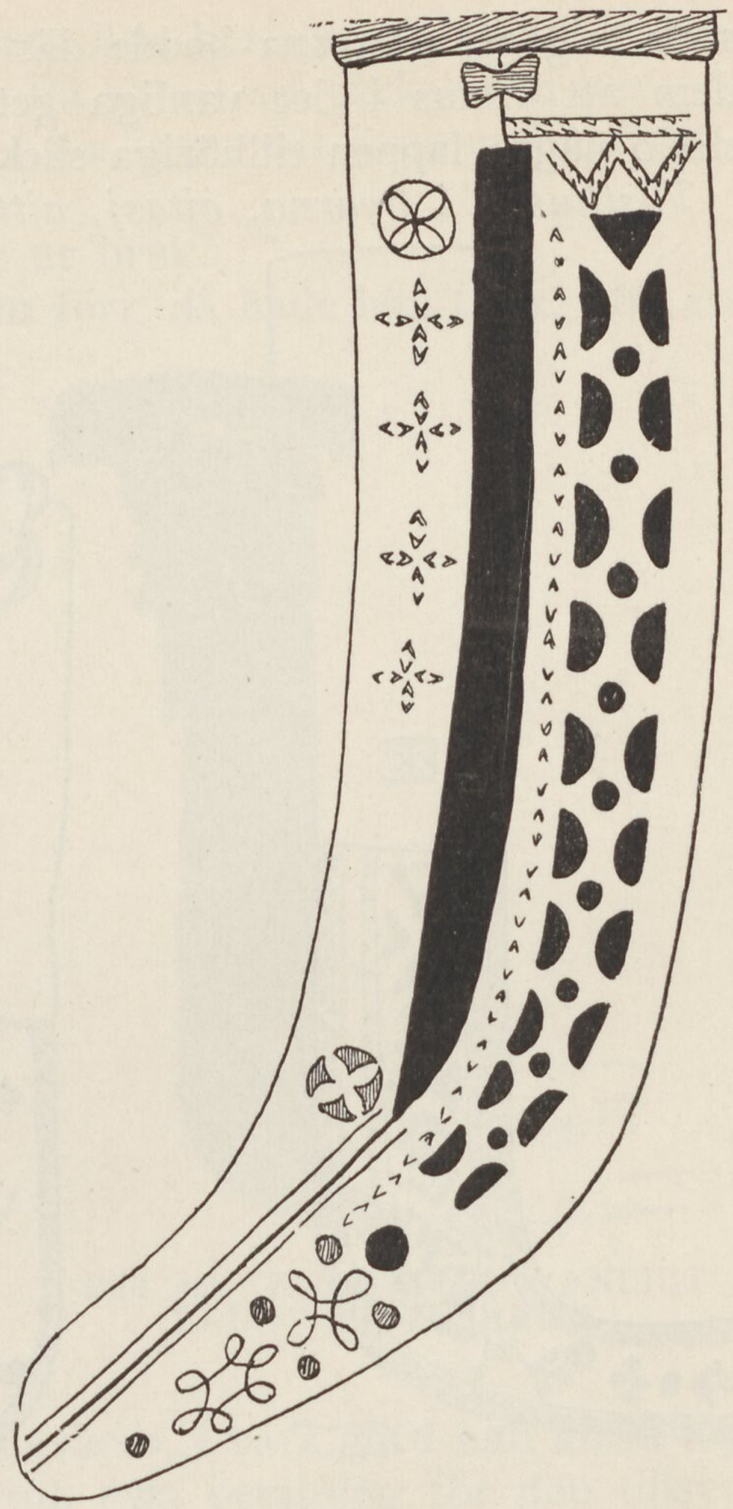

Bild 213. ORNERAT KNIVFODRAL.

Förrådshuset var täckt med torv och mot densamma var uppresta några tätt ställda stänger. (Se bild 191.) Det egendomliga med detta hus var, att det genom en plankvägg var delad i två avdelningar. Till den inre avdelningen kom man genom en fyrkantig öppning 60 cm. i fyrkant. Man

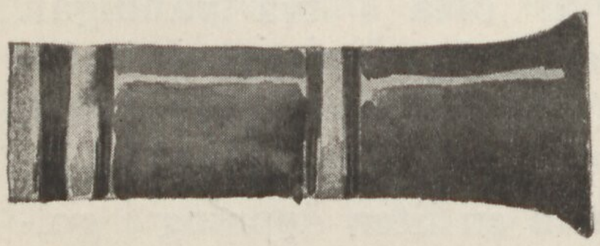

Bild 214. KNIVHANDTAG.

sade mig att getterna bodde där ibland, då det blev för kallt för dem att vistas i det vanliga getstallet. I den yttre avdelningen stodo några lappen tillhöriga säckar, tunnor och lådor.

Visthusen i byarna, aitasj, aitte. I varje by äga lapparna se-

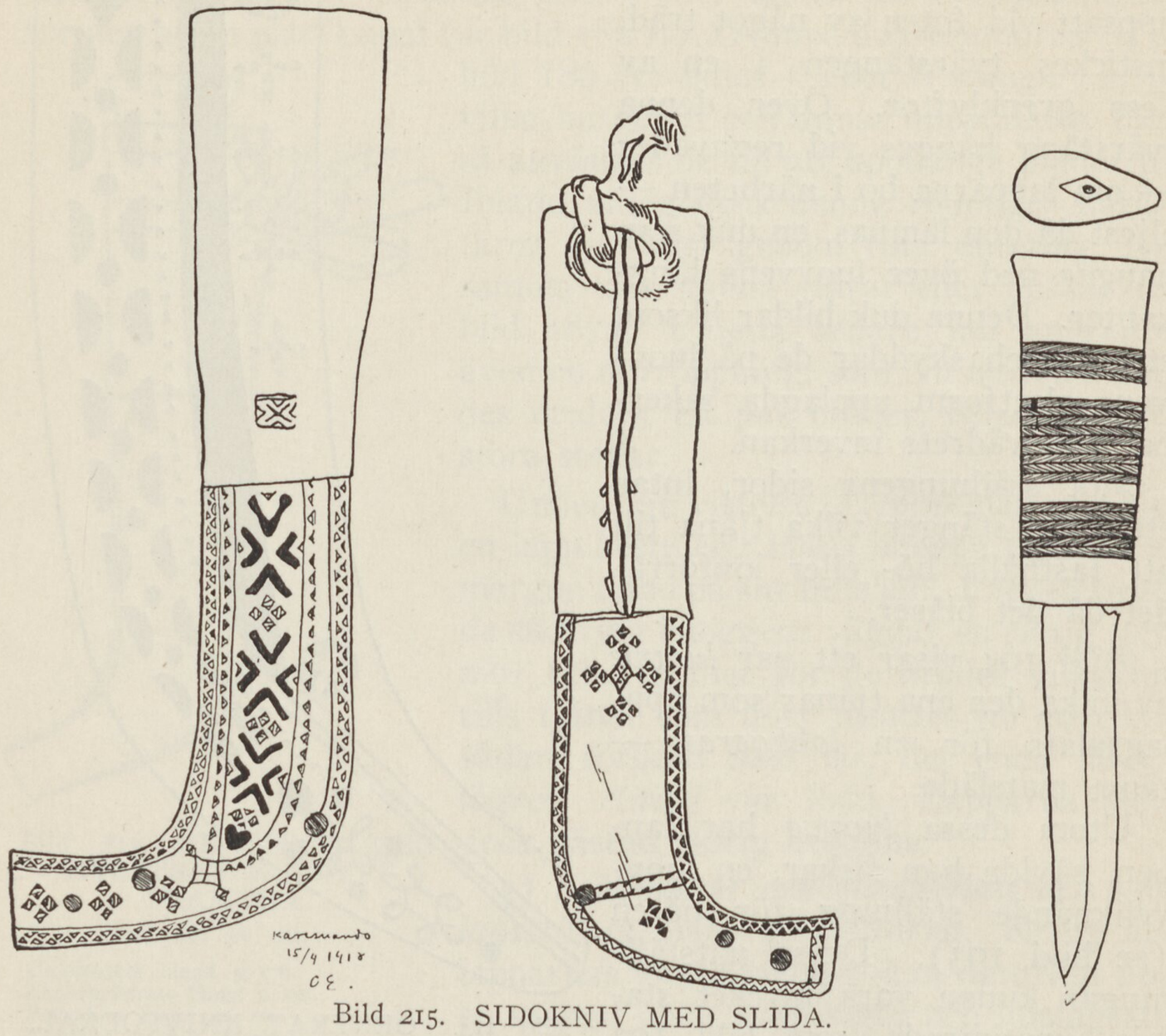

Bild 215. SIDOKNIV MED SLIDA.

dan gammalt, timrade visthus, i vilka de förvara de födoämnen och kläder de ej vilja föra med sig på flyttningarna (bild 195). Dessa visthusbodar utgöras av små, oftast kvadratiskt upptimrade hus med sadeltak av bräder och försedda med en liten, 60—70 cm. hög dörr, som stänges med ett starkt lås.

Bodarna stå på fyra korta fötter och äro tydligen en utveckling av lapparnas primitiva upplagsställning *luovve,* påverkad av den inflyttade nybyggarebefolkningen. Boden är ofta i två våningar. I den nedre förvaras merendels kött och andra matvaror, i den övre som ibland skjuter ut framtill (bild 188), kläder, *gisak* (kistor) o. s. v.

Till övre avdelningen kommer man genom en liten öppning i golvets ena hörn. Förbindelsen upprätthålles av en, mot öppningens

kant uppställd stege. Längs väggarna löpa horisontella stänger, varpå kläder och dyl. ligga upplagda. På golvet stå säckar och tunnor, slädar med fruset eller torkat kött, ofta ligger där även en bunt renhorn, eller liknande.

Dessa bodar komma nu allt mer ur bruk.

Lappen *äger* ej så mycket nu som förr, då hade han t. ex. ofta en hel dräkt, kyrkdräkten, som året om förvarades i boden och endast pådrogs de få gånger kyrkplatsen besöktes, likaledes förvarades där de sängkläder han behövde för sig och sin familj under uppehållet i byn.

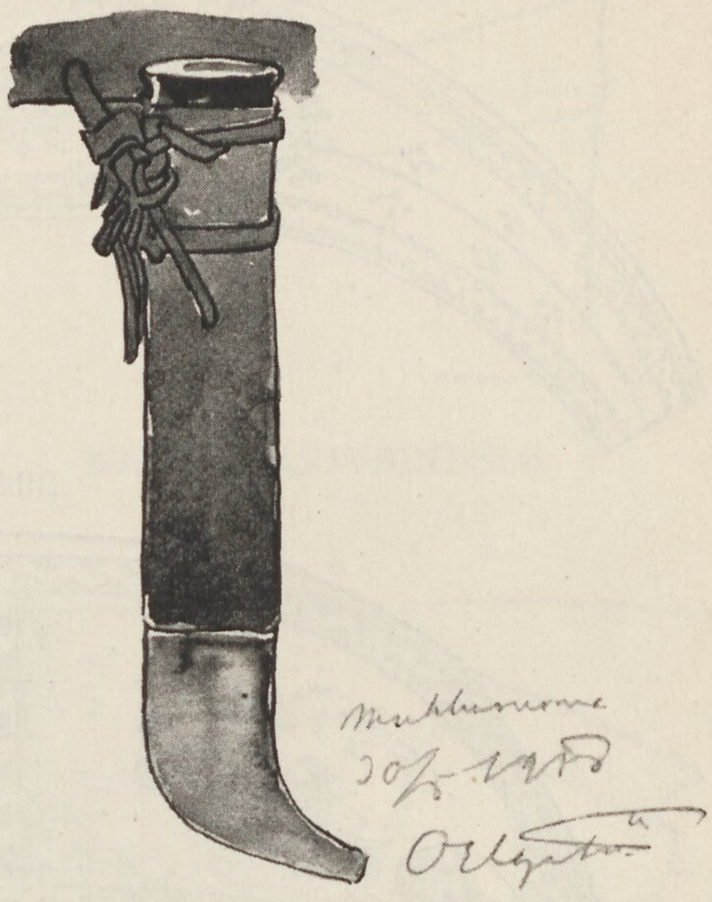

Bild 216. KNIV MED OVANLIGT LÅNGT LÄDERSKYDD.

Boden var även upplagsplats för allt kött, som han ej behövde och ej ville medtaga på flyttningarna, den var »centralpunkten» varifrån allt som behövdes, kunde hämtas.

Ofta brukade även lappen på våren kvarlämna kött, som då under sommaren lufttorkades eller saltades av folket på vars gård boden var uppställd, och som vid hans ankomst från Norge var färdigt för vinterförbrukning.

Lappen hade alltid sin bestämda »värd», i vars gård han alltid tog in och ofta lämnade en slaktren till, som betalning för den tillsyn han hållit över lappens tillhörigheter. »Värden» var tillika ofta handelsman och skaffade lappen det mjöl o. s. v. han behövde.

Numera hämtar lappen merendels själv sitt mjöl i Kiruna, likaledes har bruket, att som betalning för tillsynen av boden lämna en slaktren försvunnit. Renarna äro för dyrbara.

Det som numera förvaras i bodarna, är mest det kött lappen ej behöver vintertid, men som han måste ha, då han begynner flyttningen mot nordväst. Köttet medtages då och lufttorkas av honom själv på den lägerplats han, ofta i närheten av norska gränsen, brukar uppehålla sig i väntan på snösmältningen o. s. v. och varest vinterkläder, slädar och dylikt kvarlämnas. Lapska visthusbodar finnas i Karesuando, Idivuoma, Närvä och Kuttainen; dessutom i gårdarna »fjällstugorna» längs gränsälven, Köngämälapparnas flyttningsväg, särskilt i Keinovuopio och Mukkavuoma.

Lappen kvarlämnar dock ogärna sina tillhörigheter där, särskilt i Keinivuopio medan det ofta hänt, att folket därstädes, av svält nödgats tillgripa de i boden förvarade födoämnena. Ibland lämnas visserligen ersättning, men oftast skall sådan givas, när goda tider in-

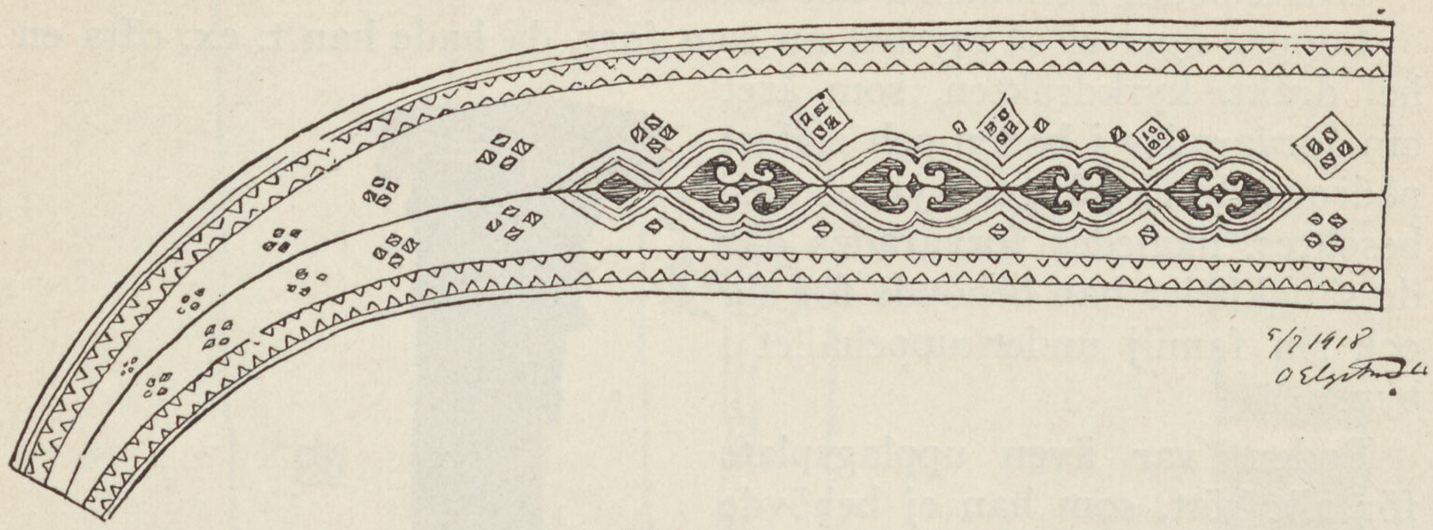

Bild 217.

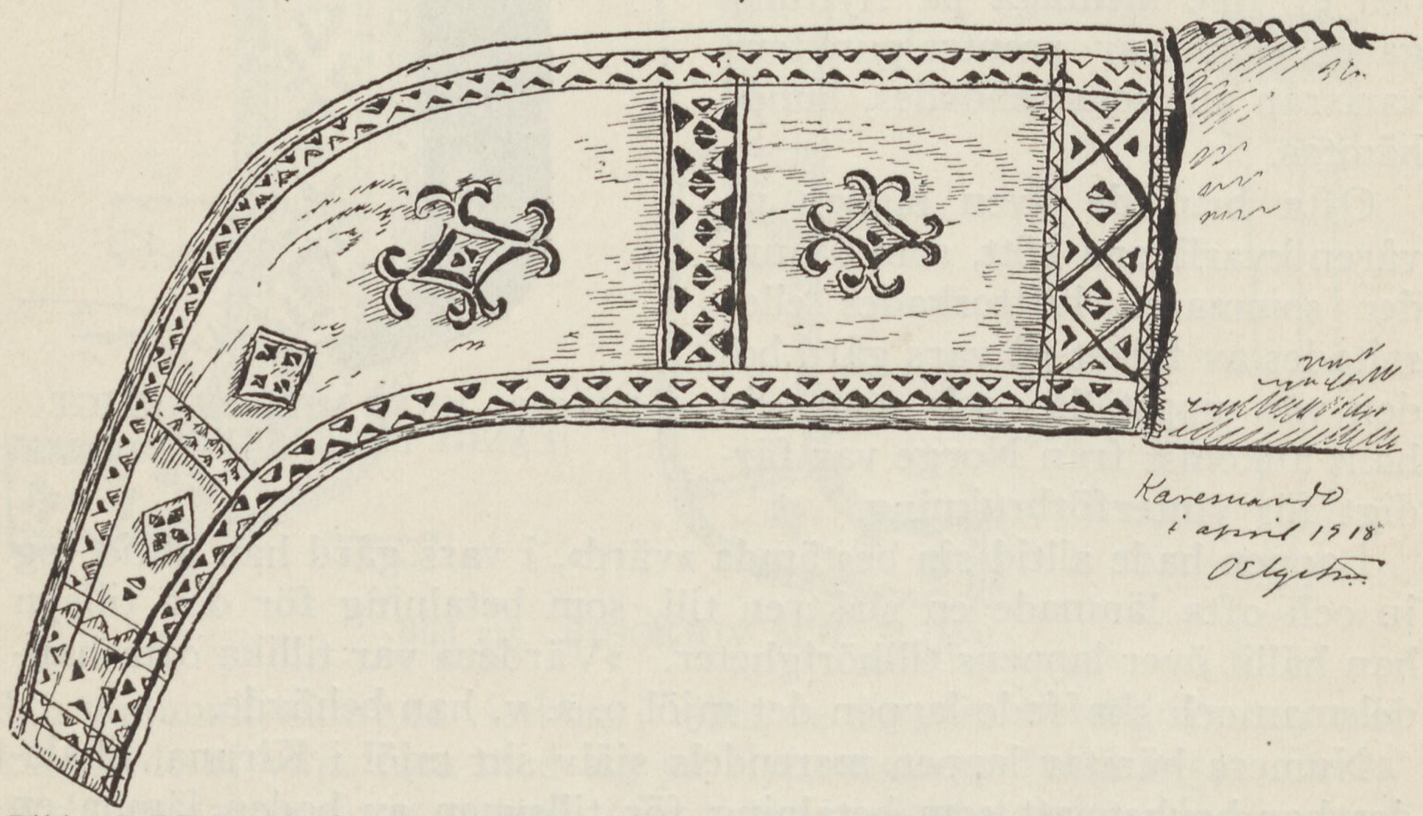

Bild 218. DE VANLIGASTE MÖNSTREN PÅ HUGGKNIVAR FRÅN KARESUANDO.

stunda — något som aldrig sker. Då äro byarna bättre, visserligen får lappen föra sina förråder längre, men i gengäld har han den då säkrare förvarad i byarna med dess tätare befolkning — och där mattillgången för denna befolkning, är större än uppe i fjällstugorna.

I Karesuando finnas 28 bodar, fördelade sålunda: På Pietolas gård 2 stycken, på Hurris gård 9 stycken, på Niivas 2, på gamla gästgivaregårdens tomt 14 stycken och vid »Lapphotellet», (gamla tingshuset) 1 stycken. I Idivuoma finnas 12 bodar, i Närvä 8.

Huru många bodar, som i Kuttainen tillhöra lapparna, saknar jag uppgifter om.

Bodarnas dim. äro i allmänhet rätt enahanda, oftast 2×2 m. i fyrkant, höjden från golv till takfot 2 m. och till takås 3,2. Grundstolparnas längd 30 cm. Dörrens dimensioner 90 i höjd, 60 i bredd. Ibland skjuter övre delen av boden fram, så att en liten inbyggnad erhålles.

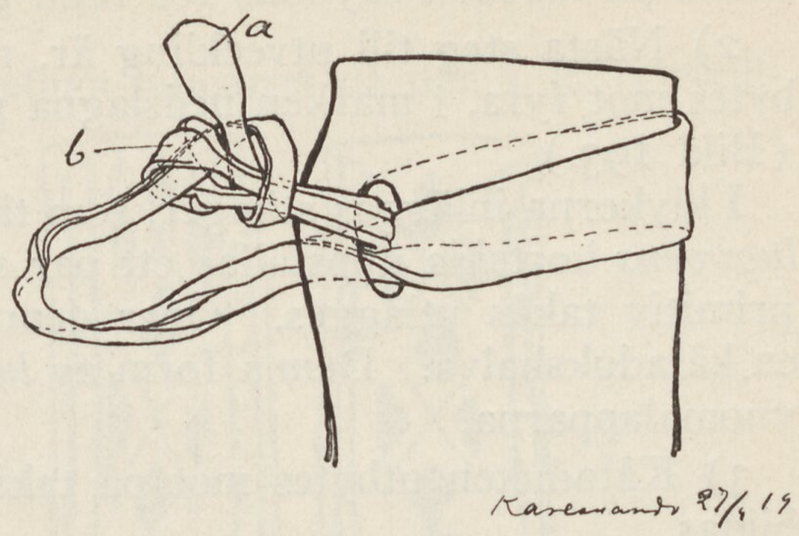

Bild 219. KNIVBINDSLE.

Aitte uppbygges på följande sätt: På marken, eller på ett underlag av likformade stenar, utlägges tvenne parallella stockar på ett avstånd av cirka 2 m. från varandra, (*e* på bild 189). Cirka 20 cm. från vardera ändan hopknutas tvenne andra av samma dim. vinkelrätt mot markstockarna. I de fyra skärningspunkterna uppställes *aitte* grundstolpar *d, luovvens* degenerade »ben», kan man säga. Dessa, som ära 30—40 cm. höga, äro i båda ändar försedda med tappar. Över dessa grundstolpar lägges, i *aitte* längdriktning tvenne ändar, ofta rundade stänger *b,* varpå *aitte*-golvet *c* inlägges. Direkt på dessa stockar börjas nu upptimringen av väggarna av liggande timmer *a,* som hopknutas i *aitte* fyra hörn.

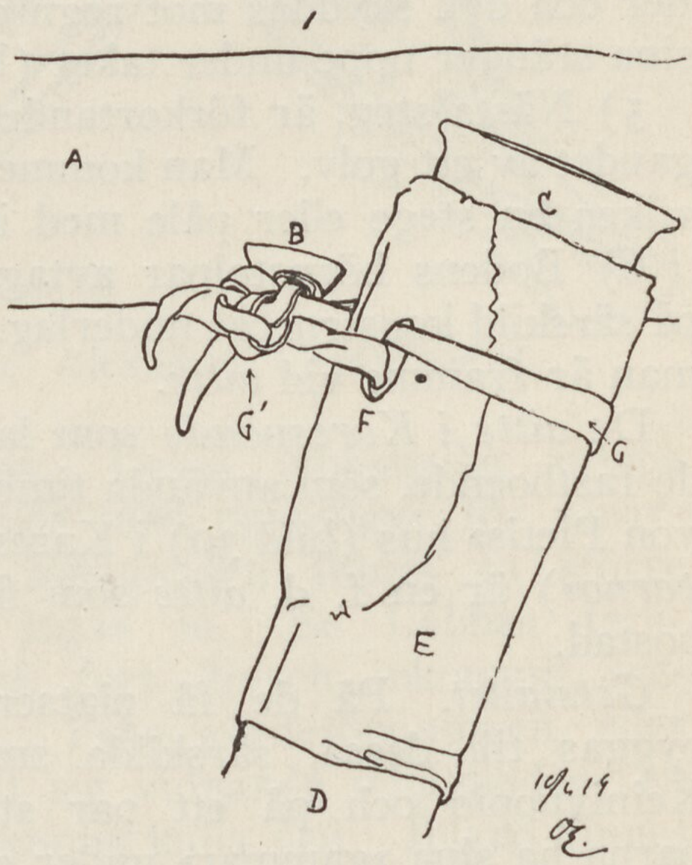

Bild 220. KNIVBINDSLE.

A. Bälte.
B. Bältehål.
C. Knivhandtag.
D. Knivskaft (slida).
E. Knivslidans läderskydd.
G. Knivbindslet.
G'. Knuten varmed bindslet fästades vid bältet.

Takbrädorna läggas direkt på takåsen, oftast i tvenne, varandra något överskjutna lag.

Aitte är ofta på framsidan försedd med en, ovan dörren placerad ljus öppning som ibland täckes av en lucka, fasthållen av en på innersidan befintlig slå. *Aitte* är en direkt utveckling av *luovve*.

Utvecklingen har troligen varit följande:

1) Den primitiva *luovven* består, som förut beskrivits, av några tvärs över grenarna på ett par närstående träd utlagda grenar. Sakerna på *luovven* skyddas för regn genom ett tillfälligt skydd.

2) Nästa steg till utveckling är, när de fasta trädstammarna utbytes mot fyra, i marken nedslagna pålar vilka klykas i övre ändan. (Bild 193.)

I klykorna inläggas stänger, som täckas av tvärgående sådana. På *luovvens* kortsida uppställas ett par stänger, i vars grenutsprång en primitiv takås utlägges. Över denna takås, drages vid regnväder en kåtadukshalva. Denna form av *luovve* användes ibland av Lainivuomalapparna.

3) Kåtaduken utbytes mot på takåsen utlagda bräder, så att tak bildas.

4) På hörnstolparnas förbindelsebjälkar upptimras längs *luovvens* fyra sidor, en låg vägg. Nu är *luovven* en stolpbod utan golv. Kläder och dyl. skyddas mot regn och snö av väggen, där de hänga på sina stänger uppe under taket (bild 194).

5) Nästa steg, är förkortandet av *luovvens* hörnstolpar och inläggandet av ett golv. Man kommer nu in i boden genom en lucka, mot vilken en stege eller påle med inhuggna trappsteg är uppställd.

6) Bodens hörnstolpar avtages till 30 cm. längd och uppställes på särskild konstruerat underlag. Bodväggarna förläggas i höjd och man är framme vid *aitte*.

De *aitte i Karesuando* som lapparna icke använda, bortsäljes till de fastboende, som använda timret till andra byggnadsföretag. »Taavon Pietis» hus (bild 30) i Karesuando (se kap. om »*Karesuandolapparna*») är en f. d. *aitte* som flyttats och ombyggts till människobostad.

Getstallet. På de få platser varest lapparna ha getter, uppbyggas till dessa, särskilda små hus. Jag har sett sådana vid Keinivuopio och på ett par ställen i Norge på de platser lapparna ha sina »gammar» under sommarvistelsen därstädes, exempelvis Haugebotn (bild 196). Getstallet är uppsatt som en liten kåta, d. v. s. med *bäljet* och med kring dessa i cirkel, tätt uppresta björkstammar. Dörröppningen tillslutes av en lucka, som utifrån, hålles igenstängd av en stor sten eller en mot luckan uppställd påle eller trädstam.

Höjden är från »golv till tak», ungefär 1,20 m., golvdiam. 1,92 m. Finnes inget stall, logera djuren i kåtan, som t. ex. hos »Martin Pieti» uppe vid Mukkavuoma, där tvenne getter delade rum med Martin och hans hustru. Getterna skyddades från att falla i elden, genom

en vid denna utlagd stock. Från *boassjo* voro de skilda genom en rad stora stenar.

Rengärdena. I slutet av september, då renarna från de olika distrikten börja söka sig upp mot gränsen, kan det ej undgås att hjordarna blandas.

För att komma i ordning, företaga lapparna då den s. k. renskillningen. Denna, som avser att åtskilja de olika renägarnas hjordar försiggår dels på svenska, dels på norska sidan i särskilt uppförda s. k. *latnjagardde* — rengärden. Dessa gärden bestå av en rund inhägnad cirka 100—150 meter i diameter, gjord av ett flätverk av fällda björkar. Ibland även mot en ungefär meterhög »rygg» uppställda, inifrån gärdet utåtlutande trädstammar. Inhägnaden är delad i så många rum som det finns hjordar att åtskilja. Dessa inhägnader utlöpa radielt från centrum och äro försedda med öppningar för renarnas genomsläppande. I den yttre inhägnaden finnes en större öppning varigenom renhjordarna jagas in. Se Labbas teckning. Denna öppning tillstänges så fort djuren inkommit, medelst korsvis utlagda björkstammar. Från gärdesöppningen, eller ett stycke därifrån, utgå tvenne utåt sig vidgande inhägnader; en »uppsamlare» av djuren, skulle man kunna kalla den. Ibland finnes blott en sådan vägg, och då på vindsidan. Detta om markens beskaffenhet är sådan, att man kan förmoda renen vid indrivningen skall ta vägen utmed gärdets inhägnad i stället för genom detsammas portöppning.

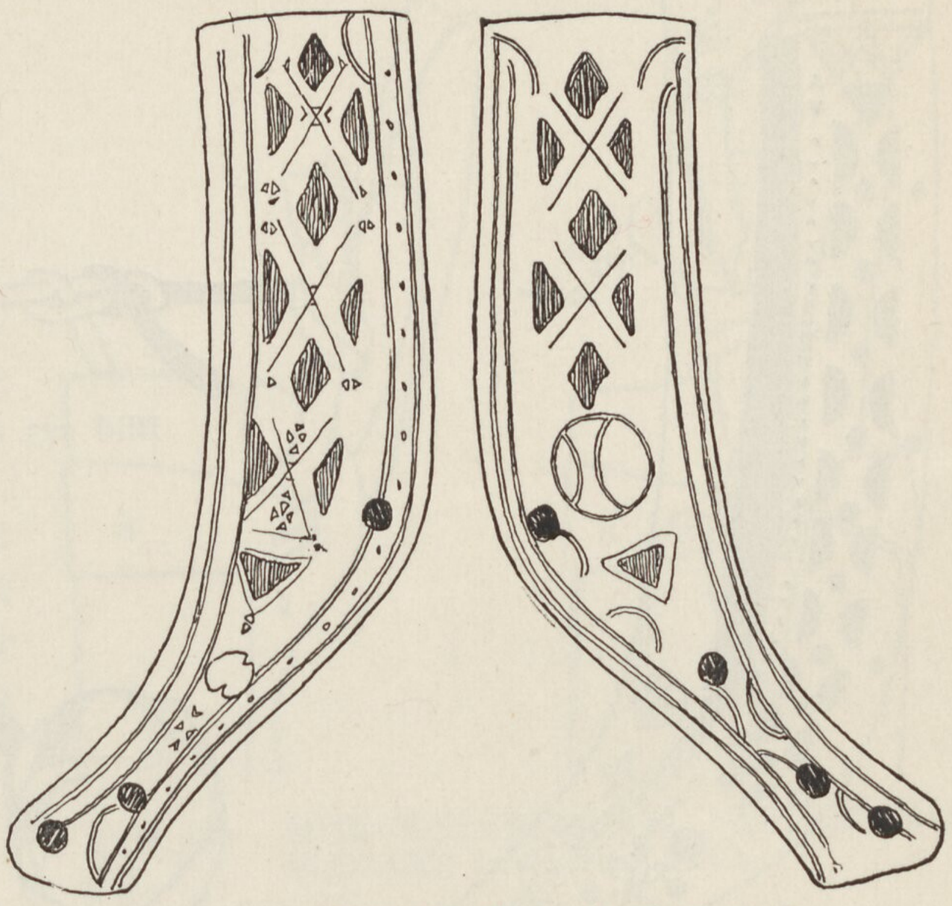

Bild 221. ORNERAT KNIVFODRAL.

Inne i inhägnaden finnes enstaka träd eller manshöga stubbar kvarstående, vilka tjäna till att kasta lasson omkring, ifall det fångade djuret skulle visa sig för bångstyrigt.

Sedan renhjorden drivits in genom gärdesöppningen tillstänges den och skillningen tar sin början. Gärdets olika avdelningar äro i bör-

jan helt uppfyllda av renarna. Skillningen försiggår på så sätt, att lapparna fånga djuren med sin kasttöm, *suopan,* och föra dem in i den inhägnad den tillhör. I varje öppning stå vaktare, som förhindra att renarna söka sig ut från inhägnaden. Det är mest kvinnor och

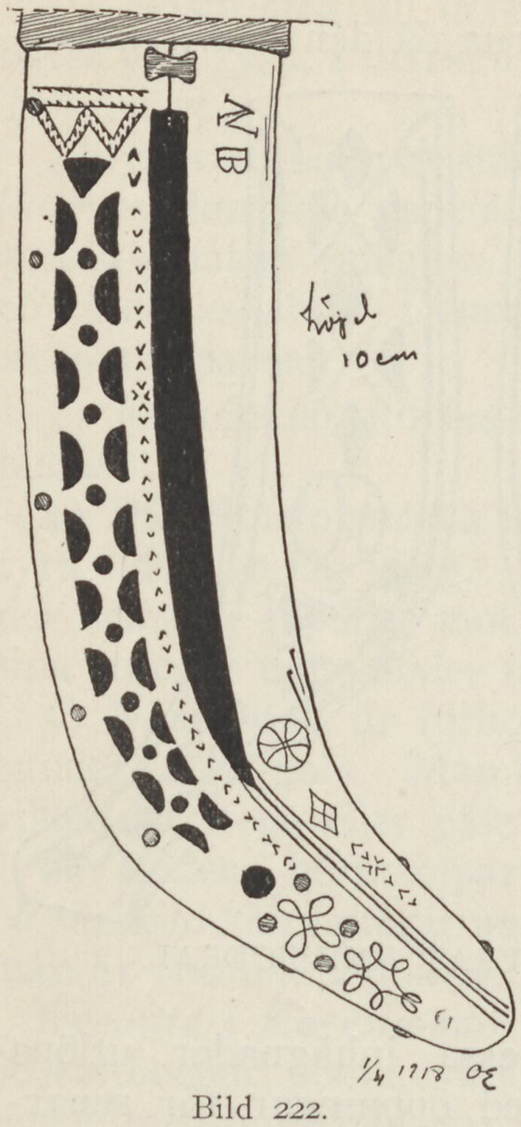

Bild 222.

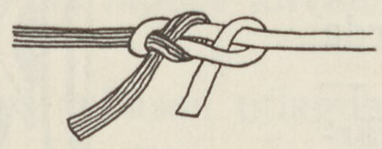

Bild 223.

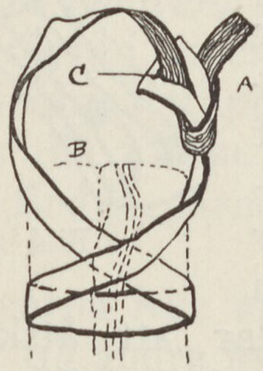

Bild 224.

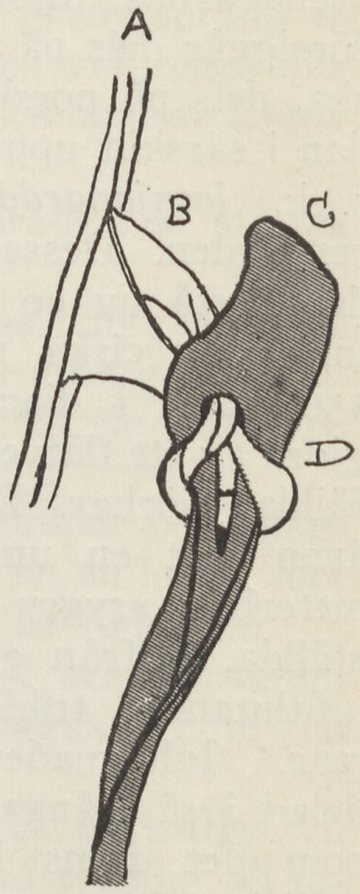

Bild 225.

DIVERSE KNUTAR.

större pojkar, som brukas till denna befattning. Hundarna få egentligen icke tillträde till gärdet, men finnes där ändå.

I gärdet härskar under skillningen ett vilt liv. Lapparna skrika och svettas, här tumlar en runt med benen i vädret, här en annan som snavat över en töm. En lapp kommer släpande med en ren, vars högljudda väsande tillkännagiver att den håller på att lida kvävningsdöden, men icke förty är den, så fort snaran lossats, kapabel att med ett par vilda språng sälla sig till sina redan infångade kamrater, som relativt lugnt avbida situationen i ett hörn.

Det är helt spännande, att se hur lapparna smyga sig på den ren de utvalt, under gången uppsamlande *suopan* till kastning, ett vin och *suopan* ligger kring djurets horn, hals eller ben. Denna skillning företages som sagt på hösten, men det kan också hända, att den under vinterns lopp kan behövas, som t. ex. då mindre skockar blandat sig i

en större hjord. För att skilja dessa djur åt, uppbygga lapparna nere i skogslandet ett gärde vari skillningen äger rum.

Gärdet består då av en vid inhägnad väl 250 meter i diameter, gjord utav, på varandra rätt glest upplagda trädstammar. Från gärdena utgå de vanliga uppsamlarna. Det inre av gärdet bildar en öppen plats, men runtomkring i periferin finnes små »kontor» med öppningar inåt gården placerade. Varje sådan kontorsdörr vaktas av en lapp.

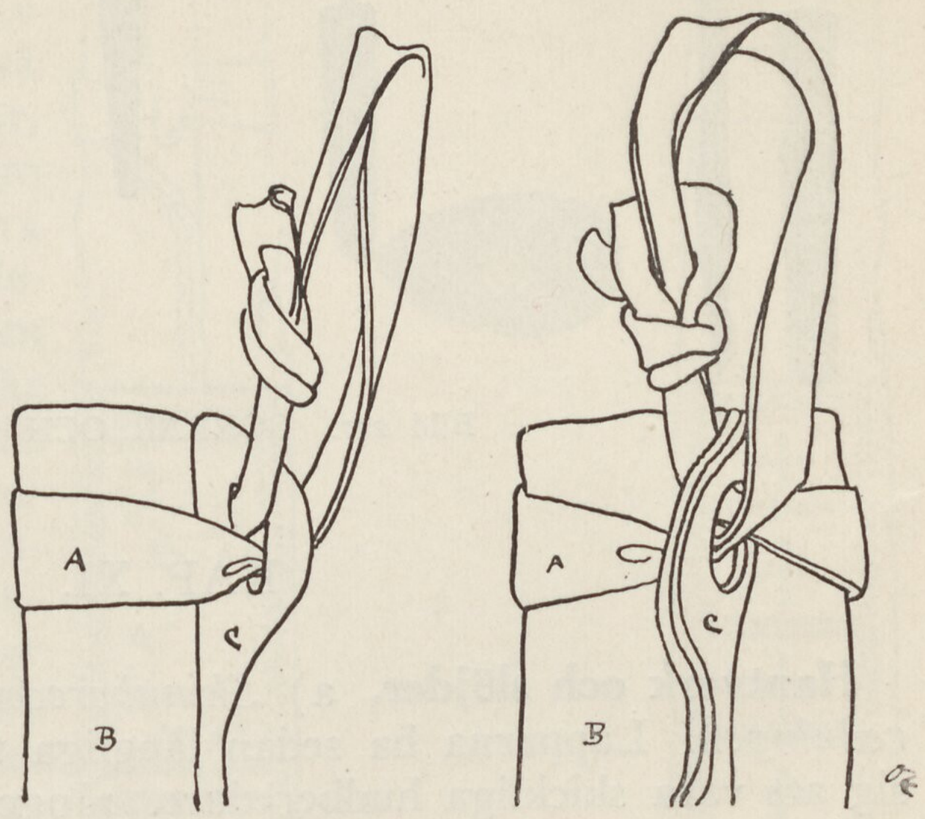

Bild 226. HUR KNIVREMMEN FÄSTES VID SLIDANS LÄDERSKYDD.

A. Knivremmen.
B. Slidans läderskydd.
C. Skyddets söm, med hål för knivremmen.

Då renarna först kommit in genom gärdesöppningen, det kan vara en hjord på 2,000 djur, springa de som vanligt i vilt galopp gården runt motsols, men det dröjer ej länge förrän lapparna med sina *suopan* bragt förvirring i den kompakta massan och börjat införa de fångade djuren i vart sitt »kontor». I gärdet finnes, liksom överallt i gärdena, fristående pålar eller avhuggna träd av cirka 1 meters höjd för att slunga lasson omkring vid vanskligare fall.

I varje »kontor» har lapparna en eldgrop, runt omkring försedd med bäddar av granris. Här koka lapparna sitt kaffe och kött, hit komma de för att vila en stund, slunga i sig några koppar kaffe eller snövatten och kila så åter ut i vimlet bland renarna.

När alla småskockarna äro i gott förvar, var och en i sitt skiljerum, öppnas gärdets »dörr». En lapp ränner ut, förande den bjällreförsedda ledrenen. Kommen utanför gärdet uppgiver han ett lockrop, som genast upprepas av de andra lapparna. Renarna som hittills äro spridda här och där i gärdet sätta sig genast igång mot öppningen. Det går fortare och fortare och till sist är det som en brusande ström runnit förbi åskådaren. Ögat förmår ej uppfatta annat än ett vaggande, ilande streck i grått, brunt och gult. Mikkel Udsis teckning (sid. 341) ger en god föreställning om detta moment i renskötseln.

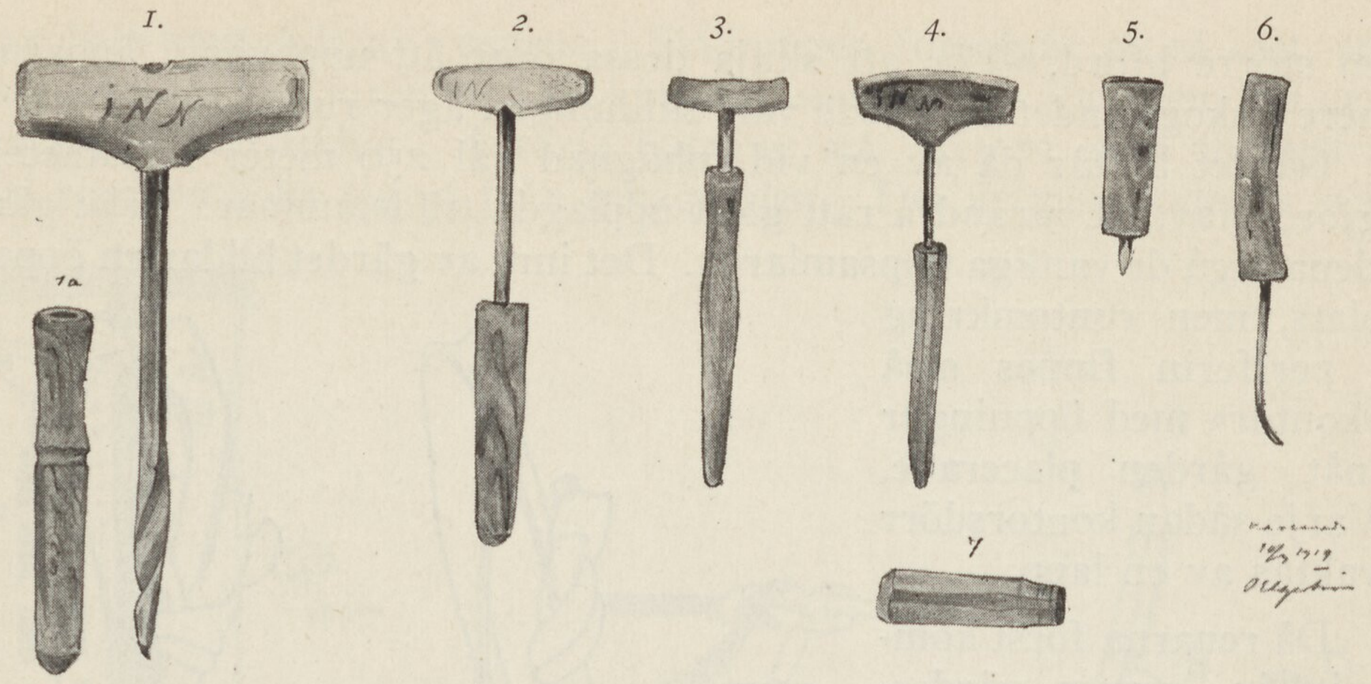

Bild 227. BORRAR OCH SYLAR.

KAP. XI.

Hantverk och slöjder. a) *Skinnberedning och verktygen vid beredningen.* Lapparna ha sedan långliga tider tillbaka haft ord om sig att vara skickliga hudberedare. »Ingenstädes», skriver en norrman i början av 1700-talet, »haver man så lätte och mjuke pälsverk som i Lappmarkerne.»

Det är *renen* som lämnar lappen det mesta materialet härtill, det är av renen, han får sina pälsar, skinnbyxor och skor, det är av renen han får skinn till vaggans fodral och till de otaliga påsar och säckar han använder i sitt hushåll. Av senorna göres tråd för pälsverkens hopsyende och i äldre tider fick han även nålen av honom, i det han tog ett litet spetsigt ben från djurets knäled till detta ändamål. Ännu i dag tillvaratagas desamma, men nu användes de uteslutande till — piprensare.

Renskinnet, det oberedda, kallas *duollje,* kalvskinnet *miessadat* och huden av 1 års oxren *varakat.* 2 års honren lämnar ett skinn, som kallas *vuonjalgat.*

1) *Sämskberedning.* Sedan den utspända renhuden (se kap. om Föda och matlagning, avdeln. *Slakt*) torkats, lägges den, om den skall garvas till sämsk, i vatten (bild 199 b) ett par veckors tid, detta tillvägagångssätt medför hårens avfallande. En del lappar lägga helt enkelt skinnet i en vattenpöl, eller förankra det vid stranden av en sjö eller bäck om de bo i närheten av någon sådan. När sedan skinnet upptas, ha håren lossnat och bortfalla vid en lätt skrapning med ett stycke trä eller blotta handen. Även brukas den metoden, att

lägga det våta skinnet ihop som ett paket på ett svalt och fuktigt ställe. Detta inverkar även till hårens avlägsnande. Är det varmt i luften, åtgår mindre tid, är det kallt, längre.

Sedan håren avlägsnats lägges det avhårade skinnet i en gryta med barkavkok. Detta barkavkok utgöres av spåner av vide, som avskrapas på så sätt som bild 199 a utvisar, litet salt och så vatten, som får koka tillsammans några timmar. Sedan denna dekokt avsvalnat, är det som skinnet nedlägges och får ligga ett dygn eller två. Äro videspånen färska vid nedläggandet i vattnet, blir skinnet efter garvningen gulaktigt, ha de fått torka, antar den garvade huden en rödbrun färgton. Vill man ha mycket mörkt skinn, garvas det två gånger. Efter att ha varit upphängt till torks ett par dagar nedtages skinnet och insmörjes med den s. k. »norske smörningen» (se kap. om Klädedräkten, avdeln. Skodon). Det är nu färdigt till användning.

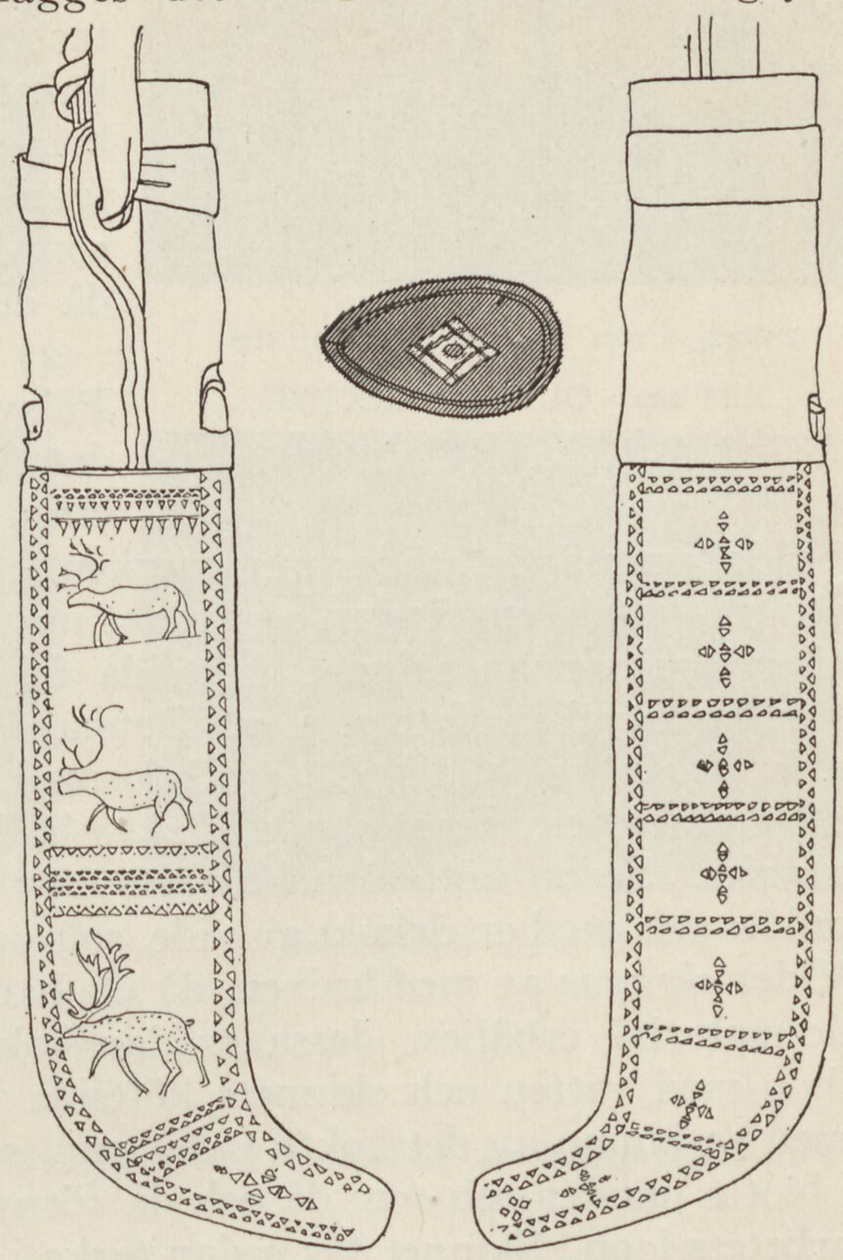

Bild 228. TYPISK HUGGKNIVSLIDA FRÅN KARESUANDO.

Slitna hudar, som t. ex. sitthudarna i kåtan, de hudar man har under sig i pulkan o. s. v. äro lättare att garva än färska, oanvända, ty håren lossna bättre, dock äro de ej så starka som de färska. Renhudar genomborrade av larv (bromsarnas) garvas till vaggfodral.

En sämskad hud kallas *saste*. Det sämskade skinnet användes som förut nämnt till byxor, till ovan- och skaftläder på sommarskor, till vaggfodral, påsar och säckar, samt till snören och bindslen som ej skola utsättas för stor påfrestning, som t. ex. knivbindslen, nålhusrem, *giethka*-rem, snören till påsar och säckar o. s. v.

De finare skinnen användas till smärre föremål, de grövre till större som t. ex. byxor, skor o. s. v. Skinnremmar tvinna lappkvinnorna av smala sämskade skinnremsor, cirka 10 mm. breda, vilka upp-

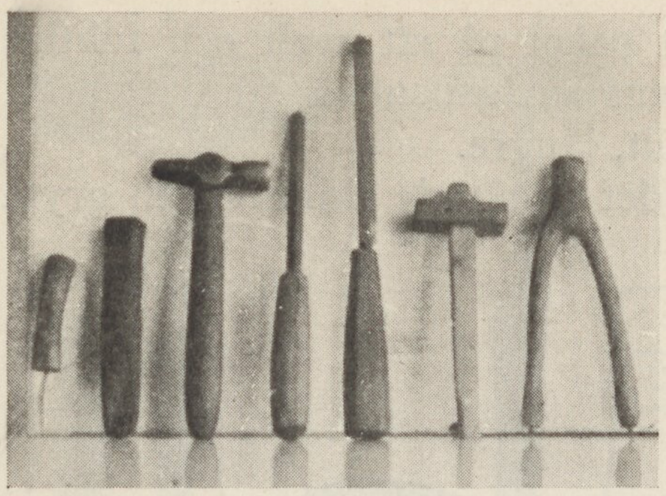

1 2 3 4 5 6 7

Bild 229. OLIKA VERKTYG.
1) syl, 2) sylfodral, 3) hammare, 4) fil, 5) fil, 6) ritsare, 7) pasare.

klippas i närapå hela sin längd. Den ena ändan hålles i vänstra handen, de tvenne remsorna av vilka remmen skall tillverkas slätas, blötes och tvinnas samman mot knäet. Dylika remmar användes kring säckhalsarna för desammas igenknytning, som knivbindslen, som bärare av de olika sysakerna, då dessa fästas vid bältet o. s. v.

2) *Hur ludna skinn beredas.* Pälsverk beredas på så sätt, att det torkade skinnet utbredes på en cirka 20 cm. bred och 60 cm. lång bräda, vars ända stödes mot marken. Sittande på knä (bild 199 c) och stödjande ena ändan av brädet mot sin mage, skrapar nu lappen eller lappkvinnan skinnets köttsida fri från kvarhängande senslamsor, köttstycken, fett o. s. v. Denna skrapning utföres medelst den s. k. *jiekko* (se bild 198), en S-formad klinga, fastsatt på mitten av ett cirka 40 cm. långt skaft. *Jiekko* hålles vid arbetet som bild 199 c utvisar. Sedan köttsidan befriats från kvarsittande animala rester, gnides den med en dekokt av vide, salt och vatten. Videt *skrapas* av med kniven, då ett hampliknande material erhålles, dessa trådar kokas sedan ihop med vatten och skinnets köttsida bearbetas med en klump av det kokta videskrap, som hålles i blotta handen och som då och då förnyas under arbetets lopp. Skinnet får sedan torka i skuggan. På sådant sätt beredda hudar bli mjuka och behagliga och användas till pälsar, skinnskor m. m.

Bild 230. Finare hålkjärn, avsett för finputsning. Eggen skyddad av en påsatt fnösksvamp.

b) *Senornas* användning. Sentråd, *suodna.* Vanlig tråd skulle ej duga vid hopsyendet av pälsverk och annat, utan har lapparna därtill särskilt hopsnodd trådmaterial, tillverkat av renens senor. Till sentråd tages senorna från renens rygg, bensenorna samt fot- och knäsenorna. Ryggsenorna användes vid tillverkningen av grövre tråd, vanlig »sytråd» till pälsverk o. dyl. Till finare arbeten tages senorna från ben, knä och fot.

Sedan senan *suodna-sarahat* upprispats, vilket sker med tänderna, blötes den i munnen och hopsnos mot knäet (se bild 199 d) eller kin-

En *nappe* eller mjölkskål finputsas.

Den urholkas med det större järnet.

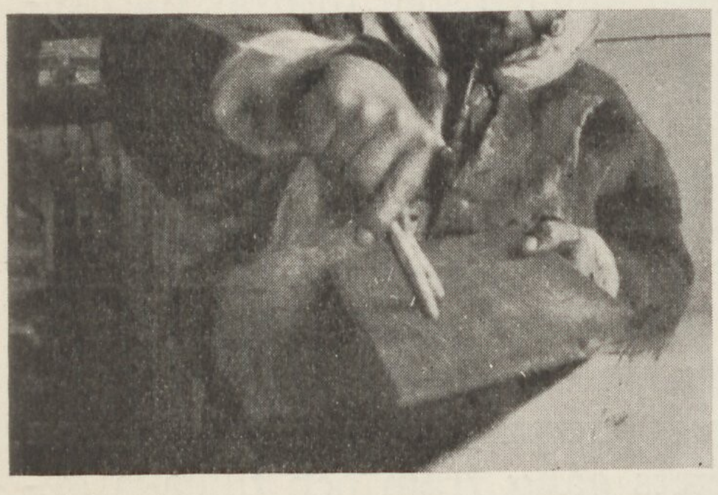

En cirkellinje uppdrages med hemmagjord passare.

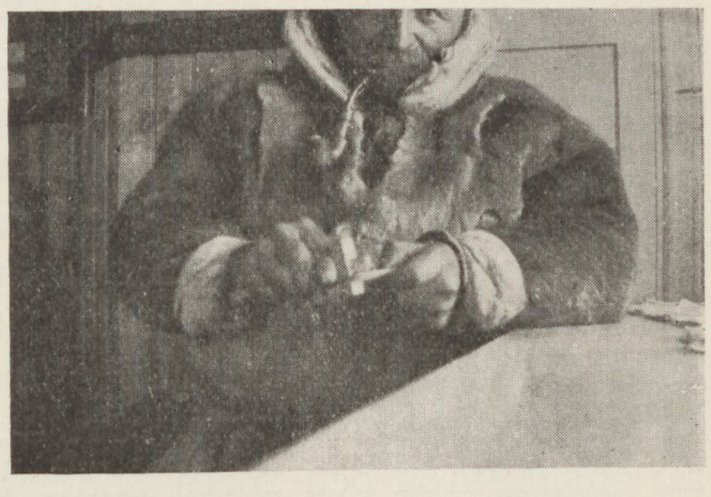

Jämnlöpande linjer inristas.

Bild 231. HANDGREPP.

den, detta senare kallas *niera-vuosta-girret-suodna* = göra tråd mot kinden.

En sentrådlängd, ungefär 40 cm. kallas *sarak*. Lappkvinnorna besitta stor skicklighet i sentrådstillverkning och räkna det ej till egentligt »arbete». »Det är mera som förströelse för fingrarna», sade en gång en lappkvinna till mig.

Vid besök i varandras kåtor medföra kvinnorna gärna sitt trådmaterial och samspråket lider ej av arbetet — det är ungefär som strumpstickning hos oss.

Sommartid förvara lappkvinnorna sitt trådmaterial i en rulle av albark, en s. k. *suodnabarkko,* som bäres instucken i bältet. *Suodnabarkkos* utseende framgår av bild 205. Allt eftersom tråden blir färdig uppknytes den, som bild 205 visar vid A. B är senorna, C själva fodralet.

Sentråden, om den är jämnt snodd, är behaglig att använda, knyter sig ej och ger en stark söm.

c) *Bandvävning, vävstolens utseende m. m.* Lappkvinnorna äro

mycket skickliga till att väva band, vilka användas till olika ändamål, som t. ex. till skoband, till förklädesband, giethkaprydnader o. s. v.

Själva vävstolen, eller vävskeden (se färgplansch), lapska *nisko,* finska *tiukta,* är ej större än att den kan hållas i handen. Den är ursprungligen ett lån från de norska kvinnorna. (Helland.) Den består av cirka 30 stycken tunna, omkring 10 cm. långa benstavar, *niskonbadne,* som sitta i en gles rad bredvid varandra mellan tvenne, ungefär 25 cm. långa benskivor av 12 mm. bredd. I mitten av benstavarna äro utborrade 1 eller 2 rader av hål.

Benstavarna, *niskobadne,* sättes så glest, att ett ullgarn obehindrat kan glida i mellanrummet. Då vävningen skall begynna, instickes i såväl mellanrum som hål, det antal ullgarn som fordras till bandet ifråga. Så t. ex. vid skoband 64, varav 34 placeras mellan stavarna och 30 i de i dessa utborrade hålen.

Varpen, *laigge,* hopbindes i ena ändan vilken vid arbetet fästes i en kåtstång eller på en i marken nedkörd käpp som fasthålles med ena foten. Andra ändan av garnet hoprullas kring en liten pinne, *niskomuorra* som instickes i arbeterskans bälte. Varpens längd från bälte till kåtastång resp. käpp är cirka 70 cm.

Bandets bottenfärg, *leivve,* inslaget, hänger löst ned från ändan av garnbunten och föres under arbetets gång fram och tillbaka genom de olika garn som bilda mönstret. Själva vävningen tillgår sålunda, att väverskan efter att ha nedtryckt vävskeden så, att mellanrumsgarnen löpa under vävskedens överkant, med ena handen uppsamlar de garn hon behöver (bild 201 b), trycker ihop dem mot inslaget, för sedan vävskeden tillbaka i sitt första läge (bild 201 a) och fortsätter uppsamlingen. En flink väverska väver 20 cm. i timmen. Att väva kallas *nieskob,* mönstret på bandet *girje.*

De band som förekomma äro:

1) Skoband, *tjuolda-vuodda,* cirka 20 mm. breda, för männens vidkommande i vitt och rött (färgplansch XIII, 1), för kvinnorna i röda och gula färger. Det virkade band som avslutar skobandet kallas *barkis.*

2) Förklädesband, *virkalbadde* (färgplansch XIII, 7), 10 mm. breda och oftast av mönster i rödgula färger.

3) Det band, som tredelat löper från *giethkan* (barnvaggans) kapuschong nedåt fotändan och som väves i rött och gult, kallas *sirrobadde.* Detta band är endast 10—12 mm. brett. (Färgplansch XIII, 5.)

4) Mössband, *gapperbadde,* 25 mm. brett (färgplansch XIII 4), användes i Karesuando socken endast av de gamla kvinnorna, väves i rött och vitt. Även väves ett slags band som brukas till skärp, dessa

äro ända till 10 cm. breda band, oftast rött och vitt, och kallas *avvebadde*. (Färgplansch XIII, 3.)

d) *Spinning*. Numera händer det ytterst sällan, att lappkvinnorna själva spinna, antingen låta de de fastboende kvinnorna spinna den ull de inköpt, eller också och oftast, inköpa de färdigt garn.

Som jag emellertid sett »slända» användas av lappkvinnorna, vill jag beskriva vad jag sett. Sländan bestod av en cirka 40 cm. lång käpp, varpå var fästad en liten benring. Sländans utseende framgår av bild 207.

e) *Stickning*. Lappkvinnorna begagna sig vid stickandet av strumpor, muddar och vantar antingen av köpta strumpstickor av stål eller också av hemmagjorda sådana av renhorn, *spitto* (bild 202), 20 cm. långa och betydligt grövre än strumpstickorna av stål.

f) *Sömnad och verktyg vid syendet*. Vintertid, eller eljest då lappkvinnorna hava någon stund ledig, arbeta de på sina skinnsaker, sy pälsar och skodon, lappa gamla kläder och dylikt eller tvinna sentråd. Fram-

Nils Nilson Hurri.

Anna Maria Omma.

Sara Blind.

Nils Kuhmunen.

Bild 232. LAPPSKA SOMMARDRÄKTER.

åt vårsidan tilltager brådskan i kåtorna, det gäller att ha allt klart till flyttningen. En god tid går dock till att förfärdiga »tofflor» av säl- eller kalvskinn, som kantas och förses med en

Bild 233. Lapp i mössa av äldre modell. »Timan Pieti».

brokig tyglapp framtill. Dessa tofflor, som nu betinga 10 kronor paret, avsättas i Tromsö. Till att utspänna dem, användes läster av trä i flera stycken. Dessa läster kallas *lästo,* en tydlig förvrängning av deras svenska namn.

Verktygen vid sömnad äro:

1) Synål och tråd. För finare sömnad, som till mössor, barnkläder (av tyg) o. s. v. använda sig kvinnorna av vanliga synålar och till dessa passande tråd. Grövre ting fordra särskilt grova, trekantiga synålar; tråden utgöres vid dylik sömnad av sentråd, vidare om denna se »Sentrådsberedning». Sådana nålar kallas *aibme,* tråden *suodna.*

2) att tillklippa de olika tyg- eller skinnstyckena med, användes en grovsax, trubbig i spetsen. Saxen är oftast bunden vid en vid *skarreriegges* eller bälteringen fästad läderrem, *skarrebadde* (bild 208 d). För att skydda tummen vid klippningen är saxens ena handtag omlindat med tråd.

3) Fingerborg användes sällan, i stället har lappkvinnan en syring, *suormmagoatte,* som fästes på så sätt som bild 204 utvisar, *suormmagoatte* är antingen av metall eller läder. (Bild 208 f och C.)

4) Nålhuset av metall (bild 208 b) eller ben (se färgplansch), *nallegoatte,* är närmare beskriven i kap. *Klädedräkten,* avdeln. »*Skärpet*».

Då kvinnorna under syningen för tillfället behöva ha händerna fria, instickes nålen framtill i mössan.

5) Att hopsy dräktens olika delar med, ha lappkvinnorna ibland en liten symaskin av »Singers» eller »Huskvarna» fabrikat. Under arbetet placeras den på en trälåda och den syende ligger på knä framför (se bild 209). Dessa symaskiner förekomma numera rätt ofta och äro mycket populära.

»Förr i tiden», berätta de gamla kvinnorna, »fästade man skinnstyckena ihop på det viset, att man stack hål i kanten och trädde tråden ut och in genom de borrade hålen.»

Bild 234. Kvinnor (unga flickor) i vinterdräkt.

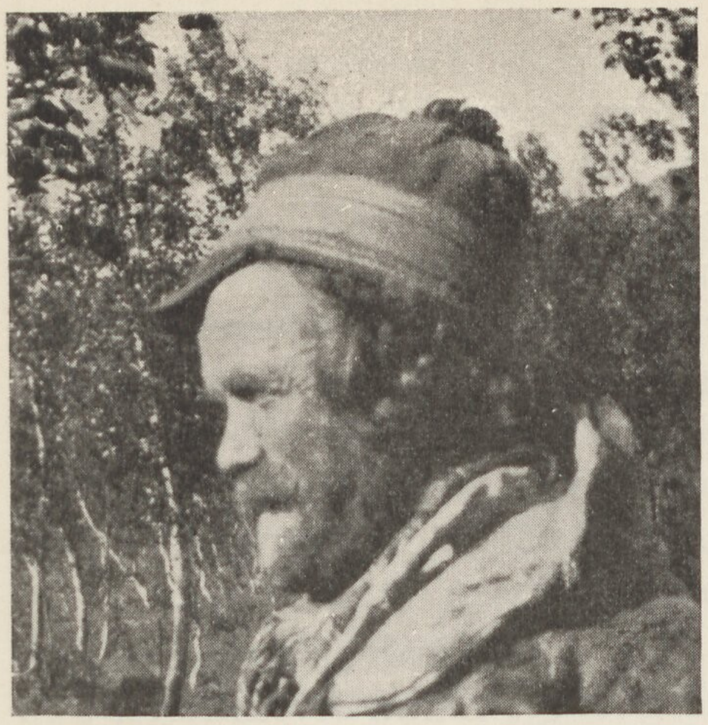

1.

2.

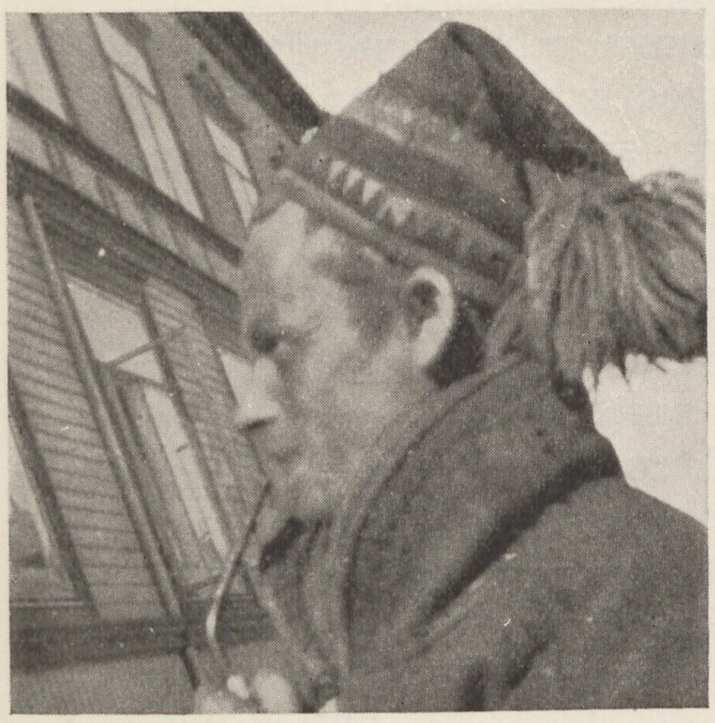

3.

4.

Bild 235. MÖSSOR.
1 och 2 mössor med skärm. 3 och 4 mössor utan skärm.

Hålen stuckos med nålar av ben. En sådan bennål har även förevisats mig. Den tillverkades av ett litet ben, som togs från renens knäled. Dylika ben tillvaratagas ännu och användas till piprensare. De remmar varmed de olika syredskapen fästas vid bältesringen, äro ofta vackert flätade av tunna läderstrimlor.

Suormmagoatte är fäst vid handleden medels ett virkat eller flätat ylleband.

Lappkvinnorna ta aldrig »mått», utan klippa efter ögonsyn — de sy aldrig fel — kläderna passa alltid.

Bild 236. SOMMARMÖSSA FÖR GOSSAR

Slöjd. Allmänna verktyg. Männens verktyg äro först och främst kniven, borrar av olika storlekar, sylar, filar, såg och hyvel, yxa och klubba, huggjärn och holkjärn, de senare av olika utseende, beroende på vad de äro ämnade användas till. För att slipa och skärpa dessa verktyg använda sig lapparna av slip- och brynsten (bild 210).

Yxor och knivar slipas alltid sorgfälligt innan flyttningen upp till fjället, på de i byarna befintliga slipstenar, vilka äro för tunga och skrymmande att föra med och som därför aldrig ägas av lappar. Efter slipningen skärpes eggen med en liten brynsten.

Lapparna äro mycket skickliga slöjdare och utföra själva allt det de behöva av redskap och annat, som tillhör deras levnadssätt. Under vistelsen nere i skogstrakten vintertid, arbeta männen på pulkor och slädar, slöjda skidor och iordningställa de redskap de behöva för vårflyttningen. De arbeta långsamt, sällan ihärdigt, men bli i alla fall färdiga med det de hålla på med.

Som *kniven* är deras förnämsta verktyg har jag i det följande sökt giva en så uttömmande skildring av den som möjligt. Av övriga ovan uppräknade verktyg finnas ej fler typer, än att de tillräckligt hinna beskrivas på ett par boksidor.

Kniven. Knivarna indelas med avseende på storleken i: a) huggknivar, *stuorranibe,* b) sidoknivar, *unnanibasj,* c) kvinno- och barnknivar (bild 211, 212 och 215).

Knivarna förvaras i fodral, *doppo,* a) trä, furu, 1) fernissat, 2) ofernissat, *muorradoppo,* b) ben (renhorn), c) läder (kohud) för män, *riette-doppo.*

Fodralet kan vara sammansatt av: a) 1 stycke, b) 2 stycken, c) 4 stycken.

Det skyddas av ett läderhölster av kohud, *riette,* dels av renskinn, *boatsosaste*: a) kort, b) långt.

Bild 237. POJKMÖSSA.

Läderhölstret kan vara hopsytt, dels: a) mitt på sidan (mera sällan), b) framtill (oftast).

Fodralet kan dels vara: a) ornerat, b) slätt (bild 211 och 212).

Formen är: a) rak, b) lätt böjt, c) mycket böjt (bild 213 och 215).

Fodralet fästes vid bältet genom ett bindsle av ren- eller kohud, *doppobadde*, som: a) är försett med rundgående rem, b) knytes direkt vid bältet.

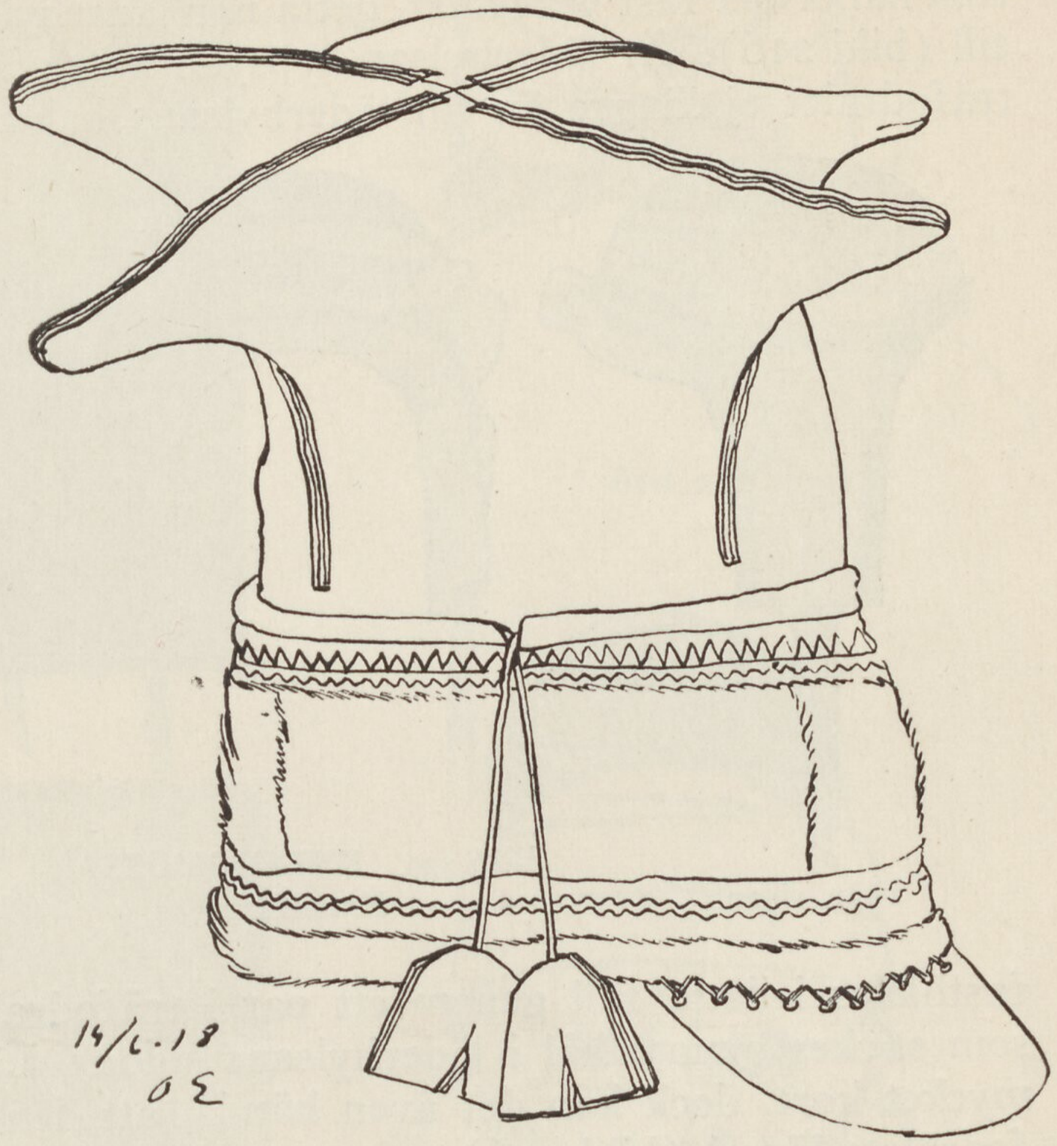

Bild 238. VINTERMÖSSA FRÅN SIDAN.

Knivarnas handtag, *lönda*, äro av: a) trä (björkrot), *visser*, b) ben (renhorn), *tjoarvve*, c) omväxlande lager av trä och ben, d) omväxlande lager av trä och näver (björk), e) omväxlande lager av trä och läder, f) omväxlande lager av trä, läder och ben, g) omväxlande lager av trä, näver och ben, h) omväxlande lager av trä, näver och läder (bild 211, 214 och 215).

Handtaget kan dels vara: a) prytt, b) oprytt, c) fernissat eller ofernissat.

Handtaget är alltid rakt, genomskärningen: a) oval, b) äggformad.

Huggknivarna (bild 211) äro i allmänhet av följande dimensioner: handtagets längd 9—10 cm., bredden 35 mm. Knivbladets längd 20 cm. Fodralets hela längd 30—35 cm.

Huggknivarnas handtag är av trä (björkrot) dock finnes även handtag av trä med inlagda skivor av näver eller läder, sällan ben (bild 214). Handtaget prydes ibland av ornament (bild 211). Orneringen sträcker sig ibland även till övre tvärändan, i vars mitt en oval eller rektangulär benbit kan vara inlagd, omgiven av en eller annan ornamentrand. Oftast är handtaget utan prydnader.

Knivbladet, som köpes av bysmederna ha breda och raka klingor. Ryggen är alltid rak. Fodralet, som oftast är av trä, sällan ben, göres av furu i ett stycke i det det urholkas från sidan. Ibland är det i sin övre ända försett med en utböjning vari ett hål borras för remmen som håller det fast vid bältet, detta när läderhylsan är hopsydd framtill (bild 216). Är läderhylsan hopsydd mitt på sidan (bild 215) går träfodralet ej längre än till läderhylsans halva längd. Läderhylsan

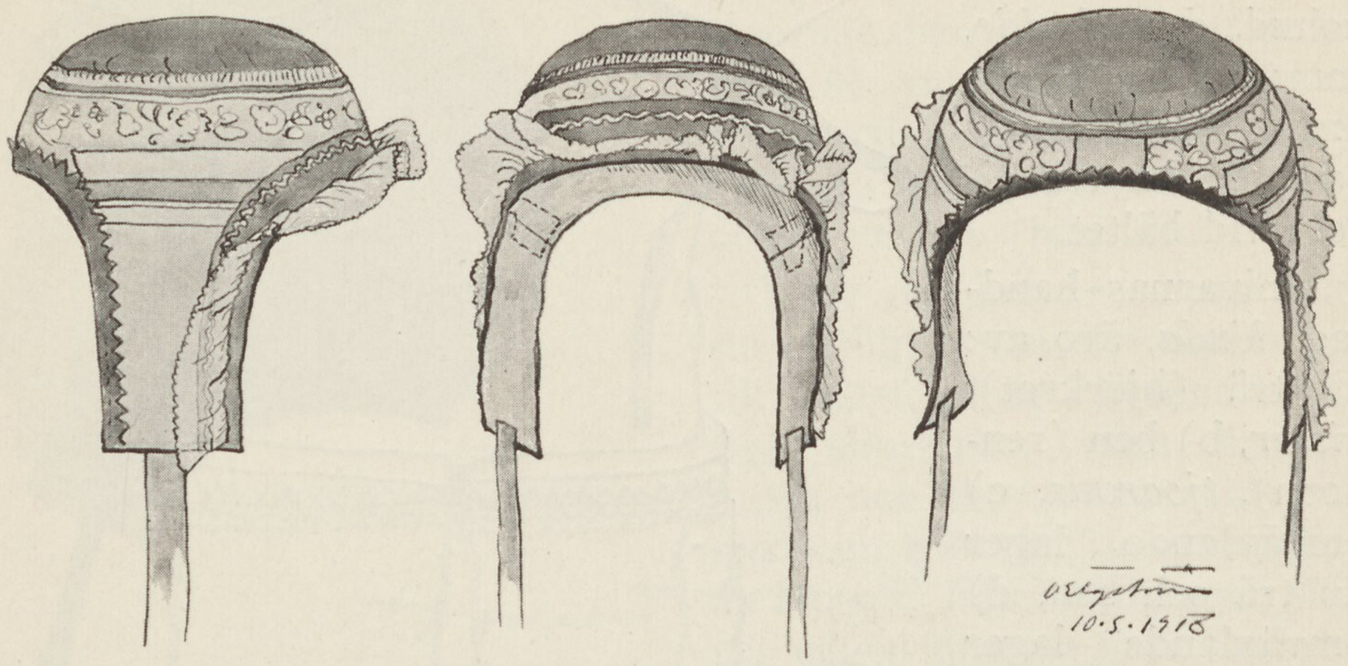

Bild 239. KVINNOMÖSSA.
Från sidan. Framifrån. Bakifrån.

fasthålles i detta fall genom ett par i träfodralet utskurna nabbar, som stickes genom hål i läderhylsans sidor. Läderhylsan är oftast mycket kort, dock kan det även hända, att den går ned över halva fodralets längd (bild 216).

Fodralet är oftast ornerat dels med geometriska figurer (bild 211) dels med djurbilder eller bilder ur lapparnas liv, oftast lapp i pulka, någon gång en kåta med träd, sällan eller aldrig förekomma rena människoframställningar.

Ena sidan, den som bäres utåt, är oftast prydd med en kantrand och parallella tvärs över fodralets bredd gående tvärband (bild 218). Mellan dessa tvärband sättes ibland en eller annan centralfigur (bild 228). Den sida som vid bärandet är vänt inåt kroppen, prydes i detta fall av djurbilder (renar) 2 eller 3 ovanför varandra och skilda ibland av ornamentband, ibland av cirklar med en eller annan utsmyckning. Ibland saknas kantranden och orneringen går då mitt på sidan.

Huggknivens fodral kan även vara helt oprytt (bild 212).

Huggkniven användes, trots sitt krigiska utseende uteslutande till fredliga värv, som bränslehuggning, köttstyckning och grövre trä-

Bild 240.

Bild 241.

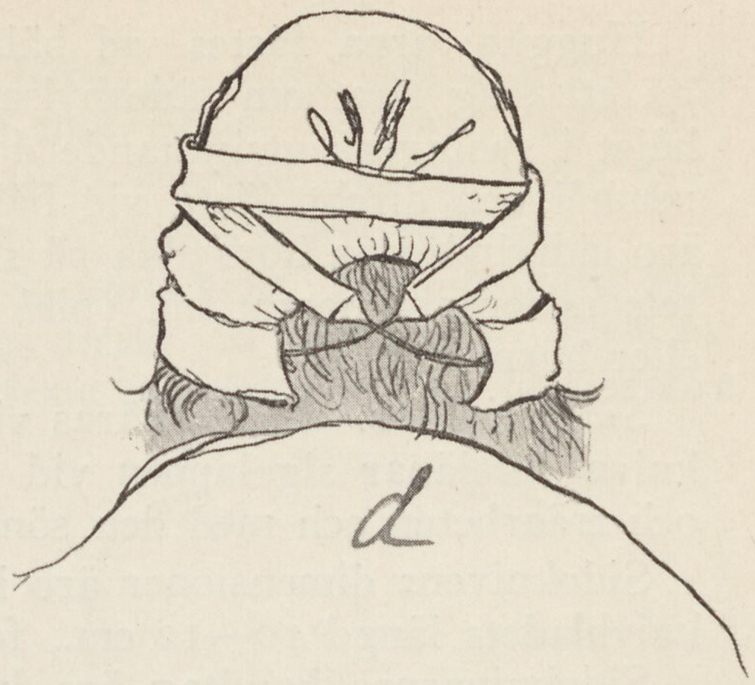

Bild 242.

Bild 243.

KVINNOMÖSSA.
Användes mest av äldre kvinnor.

arbeten. Fodralet är rakt och sidorna parallella tills nära spetsen, där närma de sig varandra, böjes bakut och sluta så i en rundad spets.

Är fodralet av ben, sammansättes det i 2, men oftast 4 stycken, som nere vid spetsen hopfästes med genomgående koppar- eller bennaglar.

Benfodralen äro inom Karesuando socken nästan alltid försedda med ett genombrutet mönster (bild 217) oftast hopsatt av de typiska Karesuandohjärtana, någon gång förekommer även mönster av utseende som på bild 213.

Huggknivarna fästes vid bältet medelst läderremmar, som dels gå ett slag runt om läderhylsan (bild 219) och därefter genom hålet i syningens utskjutande del, dels äro trädda genom fodralets remhål och direkt fästa vid bältet (bild 215), i detta senare fall äro läderhylsorna hopsydda på sidan. Remmen fästes vid ett i bältets nederkant borrat hål (bild 220) eller fastsydd ring av metall eller horn.

Sidoknivarna. Dessa bäras vid högra sidan av bältet. Av dessa knivar betjänar sig lappen vid utförande av sina mångtaliga ben- och träarbeten och med den sönderskär han sin mat.

Sidoknivens dimensioner äro i allmänhet: knivhandtaget 10 cm., knivbladets längd 10—12 cm., fodralets hela längd 20—25 cm.

Sidoknivarnas handtag äro inom Karesuando socken merendels gjorda av trä, mera sällan helt av ben. Ben förekommer visserligen rätt ofta, men inlagt i form av ringar eller stycken av växlande längd (bild 214). Vanligast är knivhandtagen av växlande lager av trä och näver, vilket gör en vacker effekt och tar sig prydligt ut. Mera sällan är det ornerat. Dessa ovanbeskrivna handtag användas mest till knivar med benslida. Knivskaftet är kort och brett, blir genom slipning ofta insvängt inne vid handtaget. Ryggen är rak.

Knivfodralet är antingen av trä eller ben, mera sällan och då mest hos kvinnorna, av läder. Träfodralet är betydligt bredare än benslidan. Medan benslidans bredd är 25 mm. är träslidans 40. Träfodralet är alltid gjort i ett stycke, urholkat från sidan. Benfodralet, vilket i likhet med storkniven, är försedd med ett kring övre delen gående läderhölster, sammansättes av tvenne, med koppar- eller bennaglar förenade benskivor, mer eller mindre ornerade.

Vanligast utgöres orneringen på benslidorna, av ett genombrutet mönster som följer slidans mittlinje från läderhölstret till nära slidspetsen (bild 217). Dessa genombrutna figurer förekomma dock endast på slidans ena sida, de äro av växlande form och utseende. Oftast användes de s. k. »karesuandohjärtana».

Den sida av slidan, som vid bärandet sitter inåt kroppen, prydes merendels endast av några tvärband, en djurbild eller liknande. Den är aldrig så rikt utstyrd som den utåt vända sidan. (Bild 218.)

Formen är lika hos alla, d. v. s. slidan är rak och med parallella kanter till nära spetsen då den svänger bakåt och slutar i en tvär spets. (Bild 215.)

Dock förekommer även variationer, en del, särskilt benslidorna äro ibland nästan vinkelböjda, andra likna mera Jukkasjärviknivarna med sin tvära och spetsiga nedre del.

Träslidan liknar benslidan. Hölstret sys ihop, dels framtill och dels mitt på den sida som vetter mot bältet. I förra fallet når själva fodralet ända upp till hölstrets överkant, detta gäller även huggknivarna; i det senare endast till halva hölstrets höjd.

Bindslet är detsamma, som på storknivarna, nämligen ett, med rundgående rem och ett, som knytes direkt vid bältet. Det förra användes både då hölstret sys ihop fram och från sidan. Det senare

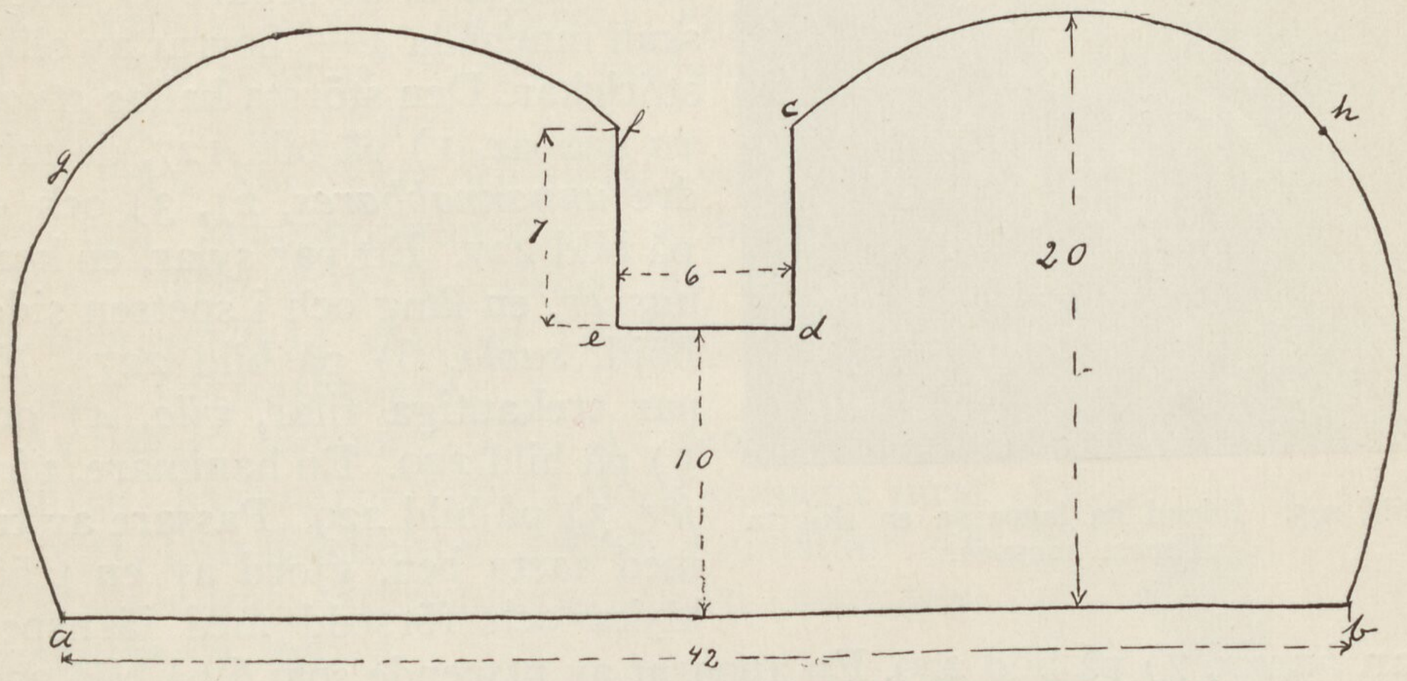

Bild 244. KVINNOMÖSSA AV TOPPIG TYP, *UTBREDD.*

endast då hölstret är hopsytt framtill. Fattiga eller gamla lappars knivar sakna ibland läderskydd.

Den knut, varmed bindslet fästes vid bältet är rätt lustig, den är enkel men genialisk. Ena ändan av bindslet genomskäres med ett litet hål (bild 224 C), igenom detta trädes bindslets andra ända (bild 224 A) varefter en vanlig knut slås kring denne. Ju starkare man drar, ju fastare sitter den. (Se även bild 219 och 226.)

Kvinno- och barnknivarna ha samma form och utseende som sidknivarna i allmänhet, fast de äro mindre; knivens hela längd överskrider sällan 20 cm.

Vid fastsättandet av hölstret iakttages

1) då fodralet går upp till hölstrets överkant, att detta påsättes torrt;

2) då fodralet ej går mer än upp till halva hölstrets höjd, att detta blötes.

Går fodralet upp till hölstrets överkant kallas den *dopposaste,* i annat fall *dopposetkje.* Bindslet kallas *doppobadde.* Huggknivens fodral kallas *stuorradoppo,* sidknivarnas, *unnadoppo.*

Vid förfärdigandet av sina olika ben- och träarbeten använda

Bild 245. Ibland ha lapparna en skjorta närmast kroppen.

sig lapparna av en del smärre verktyg, såsom borrar, sylar, hammare, filar, passare, huggjärn o. s. v.

II. En »ordentlig» verktygslåda (oftast en gammal f. d. margarinlåda, vars lock försetts med hasp och gångjärn, de senare av läder) skall innehålla 4—5 borrar av olika storlekar. Den största kallas *stuorra* nabbar, 1) på bild 127, de mindre *unnannabbares,* 2), 3) och 4) på bild 227. Ett par sylar, en kort, *nasker,* en lång och i spetsen sidoböjd, *suola,* 6) på bild 227. Ett par trekantiga filar, *vilo,* 4) och 5) på bild 229. En hammare, *vietjer,* 3) på bild 229. Passare av trä med fasta ben, gjord av en trädklyka och försedd med järnspetsar, *bassir,* 7) på bild 229. En apparat av utseende som 6 på bild 229, *rikkogässemmuorra,* användes att ritsa jämnlöpande linjer med. En brynsten, *heino.* Ett huggjärn, *viethkas* (bild 169) användes att urholka fat och dylikt. Detta redskap liknar en yxa med kort skaft fast med tvärgående, lindrigt böjt egg. Ett holkjärn (bild 230) som användes vid urholkning av mindre kärl, brukas också till att skrapa spån av vide till garvkok. Den består av en, vid ett träskaft fästad, i cirkel hopböjd klinga med eggen i vinkel mot skaftets längdriktning. Vid användandet fästes den, för stadighetens skull, med en rem om halsen. Borrarnas och sylarnas spetsar skyddas av påträdda fodral av trä, ben eller läder, de s. k. *nabbar-skuoppo.*

Ibland finnas även ett litet cylinderformat ben eller trästycke, som användes att utvidga och jämna borrade hål, t. ex. i piphuvuden, som lapparna gärna själva tillverka av björkrot.

Dessutom använder lappen såg, yxa och klubba vid sönderdelning, huggning och hamring.

Borrarnas skaft är av trä eller ben, alltid »hemmagjorda». Hyvlar med rak eller rund botten, helst av järn och ben samt hovtång, äro de övriga verktygen.

Av *trä* tillverka männen: Kåtans olika delar (furu och björk); båtar (furu); skidor (furu); slädar av olika modeller (furu); kistor och askar (björk och furu); tråg och fat (björk och furu);

vaggor (furu); torkhyllor (furu); klövjesadlar och klövjekistor (björk); stavar och käppar (furu); mjölkkärl (björkrot); ostformar (furu); koppar och kokser (björkrot); kaggar för skosmörjning (furu); knivskaft och slidor (björkrot och furu); halsringar till renen (furu); delar av renens seldon (björk); träkrokar till kåtor (björk och furu); piphuvud (björkrot); verktygsskaft (björkrot); eggskydd (furu); »snöglasögon» (furu); spadar; fodral till borrar och sylar (furu).

Av *horn:* knivskaft och slidor; skedar; spännen och knäppanordningar; nålhus; smärre askar; verktygsskaft; delar av kastsnaran (*tjoarvvegiella*); vävsked (*nisko*); skydd för yxegget *(akjsoskuoppo)*.

Av *läder:* tömmar; delar av renens seldon; dragrep; kastsnaror (göras dock numera mest av rep); knivslidehölster; bälten; knivslidor och verktygsfodral; »turistetnografica», som pappersknivar o. dyl.

Av *sten:* Brynen och slipstenar.

Av *vidjor*: Bindslen till skidor; bindslen till klövjekistor; surrningen till slädar. Någon gång askar (merendels då av Lainivuoma-lappar).

Översikt. Kåtans trädelar avbarkas och förses med hål nedtill för de rep som skola fästa dem vid klövjesadeln. *Bäljek* tages av naturligt böjda björkar, som om de äro tillräckligt tjocka klyves och avjämnas med yxan. Hålen i den tjockare ändan åstadkommes på så sätt, att lappen med sylen borrar en cirkel av små hål som senare fördjupas och fullföljas med kniven.

Från sidan.

Framifrån.

Bild 246. LAPP I INNERPÄLS.

Tröskeln, *sielmma,* göres av plank, jämnas med yxa och hålen för de klykor utav gran- och björktågor som skola fasthålla den vid resp. kåtastänger, borras med syl och fullföljes med kniv.

Båtarnas olika trädelar förfärdigas av bräder som lapparna köpa av de fastboende, vidare om detta, se kap. *Båtar.*

Skidor utföras av björkstammar som jämnhugges, vidare om dessas tillverkning, se kap. om *Skidor.*

Slädar av de olika modeller lapparna använda hopsättes av bräder köpta hos de fastboende, vidare om slädar, se kap. *Åkdon och körredskap*.

Klädskrinen tillverkas av tunna björkskivor som finhuggas och sedan hyvlas. Före hopböjningen blötes skivan. Locket hugges ur en enda furuklabb och urholkas med holkjärnet, varefter det finhyvlas. Sedan sido- och lockskivorna hopnaglats, fästes lock och botten vid desamma medelst snett inslagna tränabbar, vilka ibland kilas.

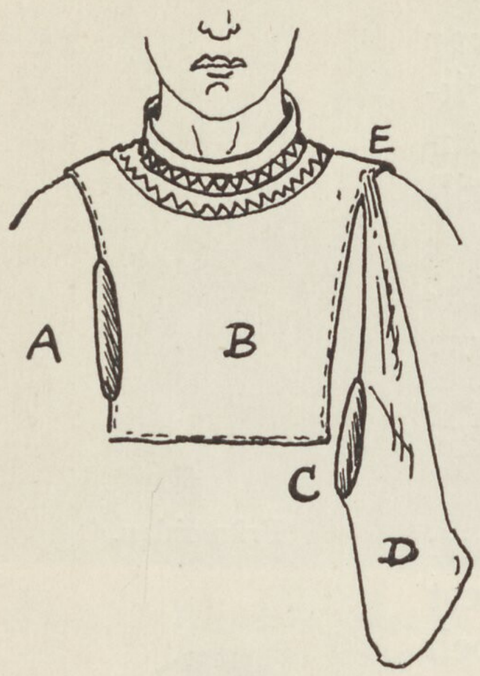

Bild 247. BARMKLÄDET.
A. Barmklädets ficköppning.
B. Barmklädet.
C. Plånbokspåsens ficköppning.
D. En extra ficka för småting.
E. Hur D. fästes vid barmklädet.

Lås och gångjärn köpas hos smederna. Övriga askar göras på samma sätt.

Tråg och fat göras av björkrot (oftast), grovhugges med yxa och urholkas först med holkhammaren, sedan med det mindre holkjärnet, som för att kunna föras stadigare, är bundet vid en kring den arbetandes hals gående läderrem.

Vaggorna urholkas liksom faten först med holkyxan och sist med holkjärnet, vidare om tillvägagångssättet vid arbetet, se kap. *Husgeråd,* avdeln. »vaggan».

Torkhyllor tillverkas av tunna, runda furustänger som fastsättas i rader bredvid varandra mellan tvenne parallella läkten. I hörnen borras ibland hål för hyllornas upphängande.

Klövjesadlar och klövjekistor göras av tunna björkskivor. Klövjekistorna hopböjas liksom klädskrinen och fästas med tränaglar eller vidjerep. Stavar och käppar täljas av raka furu- eller björkgrenar.

Mjölkkärl urholkas ur björkrot, varvid en del av stammen får kvarsitta för bildandet av kärlets skaft. Själva kärlet urholkas liksom fat och kistlock med holkhammare och holkjärn.

Ostformen göres av en björkskiva som kokas innan den hopböjes. Skivan hyvlas.

Koppar och skålar av björkrot urholkas liksom mjölkkärlet, med holkjärn.

Kaggarnas stävar tagas från gamla tunnor o. dyl., förkortas och tillskäres till lämplig längd och hopfogas med vidjeringar.

Knivskaft och slidor göras av furu eller björk i ett stycke, som på sidorna urholkas från ena sidan med kniven.

Halsringen till renen täljas av björk, kokas och hopböjes med

Från sidan.

Framifrån.

Bild 248. HUR SCHALEN PÅSÄTTES.

vidjesurrning tills de torkat. Trädelarna av renens seldon göres av björk och täljes helt och hållet med kniv. Likaledes träkrokarna till kåtan.

Piphuvudena tillverkas av björkrot, urholkas med kniven och rökhålet borras med glödgad järntråd. Verktygsskaft och eggskydd täljes. Likaledes »snöglasögon», spadar och fodral till borrar och sylar.

Vid sina benarbeten använda sig lapparna nästan uteslutande av kniven. Knivslidorna råhugges med storkniven och fullföljes till sin slutgiltiga form med sidkniven. Likaledes sker då skedar, spännen och nålhus skola tillverkas. Nålhusen utborras med syl.

Askar av ben äro sällsynta, men tillverkas då och då av renens bogblad som renhugges och finputsas med sidkniven.

Verktygsskaft o. dyl. likaledes.

Vävskedarna tillverkas av renhorn, de s. k. *niskobadne* bruka finputsas med sandpapper, hålen borras med syl.

Eggskydd av kohorn förses med en skåra, som utskäres med sidkniven.

Till grövre läderarbeten, såsom dragrep, tömmar och till vissa delar av renens seldon, användes kohud vilken skäres till passande bredd och hopsys med sentråd, där så skall vara.

Storknivens hölster utskäres ur kohud med kniven och påsys våt, knivhandtaget är under arbetet instucket på plats och skyddas av

pålagda näverbitar för att ej hölstret skall bli för trångt då det torkat. Sidknivens hylsa göres av renhud, för övrigt iakttages detsamma som vid påsättandet av storkniven. Bälten tillskäras av kohud.

Knivslidor av kohud hopsys utanpå en mall av trä och bibehåller den formen då den torkat.

Stenar till brynen taga lapparna ur bäckar.

Bindslen av vidjor tagas av björk eller furu. Blötes och spännes i vått tillstånd då de, sedan de torkat, bibehålla formen.

a.

b.

c.

d.

e.

f.

g.

h.

O Ekström 1918

SÄCKAR OCH PÅSAR.

a) Kaffesäck av garvat skinn med kulörta sömmar, höjd 25 cm.
b) Tobakspung för kvinnor, av kalvskinn, halsen av sämskat skinn, höjd 15 cm.
c) Klädsäck av bockskinn, med kulörta sömmar, halsen av garvat skinn, höjd 50 cm.
d) Sypåse av fårskinn, sälskinn och sämskat, med svarta sömmar, höjd 30 cm.
e) Klockpung av tyg, höjd 6 cm.
f) Saltpåse av grovt renskinn, 30 cm.
g) Bärsäck för klövjeren, av bockskinn, halsen av garvad renhud, botten av koläder, höjd 1 meter.
h) Mjölpåse av sämskat renskinn, sidorna av fårskinn och med sömmar i rött, höjd 40 cm.

KAP. XII.

Klädedräkten. *Inledning.* Klimat och levnadssätt ha hos lappen framtvungit en dräkttyp som fullkomligt passar honom. Den är tillräckligt lätt för att vara bekväm och tillika varm nog, att motstå den starkaste köld. Den är lös och ledig, tränger ingenstädes och kroppen har full rörelsefrihet i densamma. (Färgplansch II.)

Materialet är dels kläde, dels skinn, det senare av renens päls, någon gång användes fårskinn. Vintertid bäres alltid tvenne pälsar, en med håret inåt kroppen och en med håret utåt. Denna dräkt bäres till fram i maj, då den kvarlämnas hos någon bekant nybyggare, eller inläggas i någon av de förrådshus lapparna äga i byarna. Om våren är kall, användes den tills lappen når sina höstvisten uppe på fjället, då de kvarlämnas jämte övrig vinterutrustning. Sommartid använder lappen kläder av vadmal eller kläde, dock finnes ingen bestämd gräns för ombytet. Jag har sett lappar i 30 graders värme på Tromsö gator i vita pälsar och ludna skor, jag har likaledes sett dem vintertid, endast iförd en klädeskolt med bröstet blottat och bart.

Sommartid äro dock kläderna i allmänhet av lättare stoff, männen borttaga mössornas skinnbräm och de ludna skorna utbytas mot de vattentäta komagerna (norsk förvrängning av deras lapska namn, *gabmagak,* vilka äro nödvändiga på grund av de otaliga vattendrag o. s. v. lapparna tvingas vada över under flyttningarna.

Dräkten klär dem väl, om man också ibland kan tycka den humoristisk. Särskilt disproportionen mellan den, av de tvenne pälsarna uppsvällda bålen och, som Düben* sid. 172 så lustigt och träffande uttrycker sig: »Benen som synas smala, där de, lika som pipskaft ur stora masur-huvuden, sticka upp ur de uppstoppade skorna.»

Den fyrkantiga »koutokeinomössan», särskilt när kullens kudde är borttagen, kan även giva åt bäraren en ofrivillig och komisk likhet med medeltidens narrars, genom de kring ansiktet dinglande

* Om Lappland och Lapparne.

spetsarna. Men i huvudsak är dräkten vacker, färgerna livliga och alltid valda med en naturlig, aldrig sviktande smak.

Krigsårens * materialbrist har tvingat lapparna till åtskilliga modifikationer, som de dock tycka mycket illa om, som t. ex. gröna byxor, maskinbroderade axelband, koltar av rutigt, eller på annat

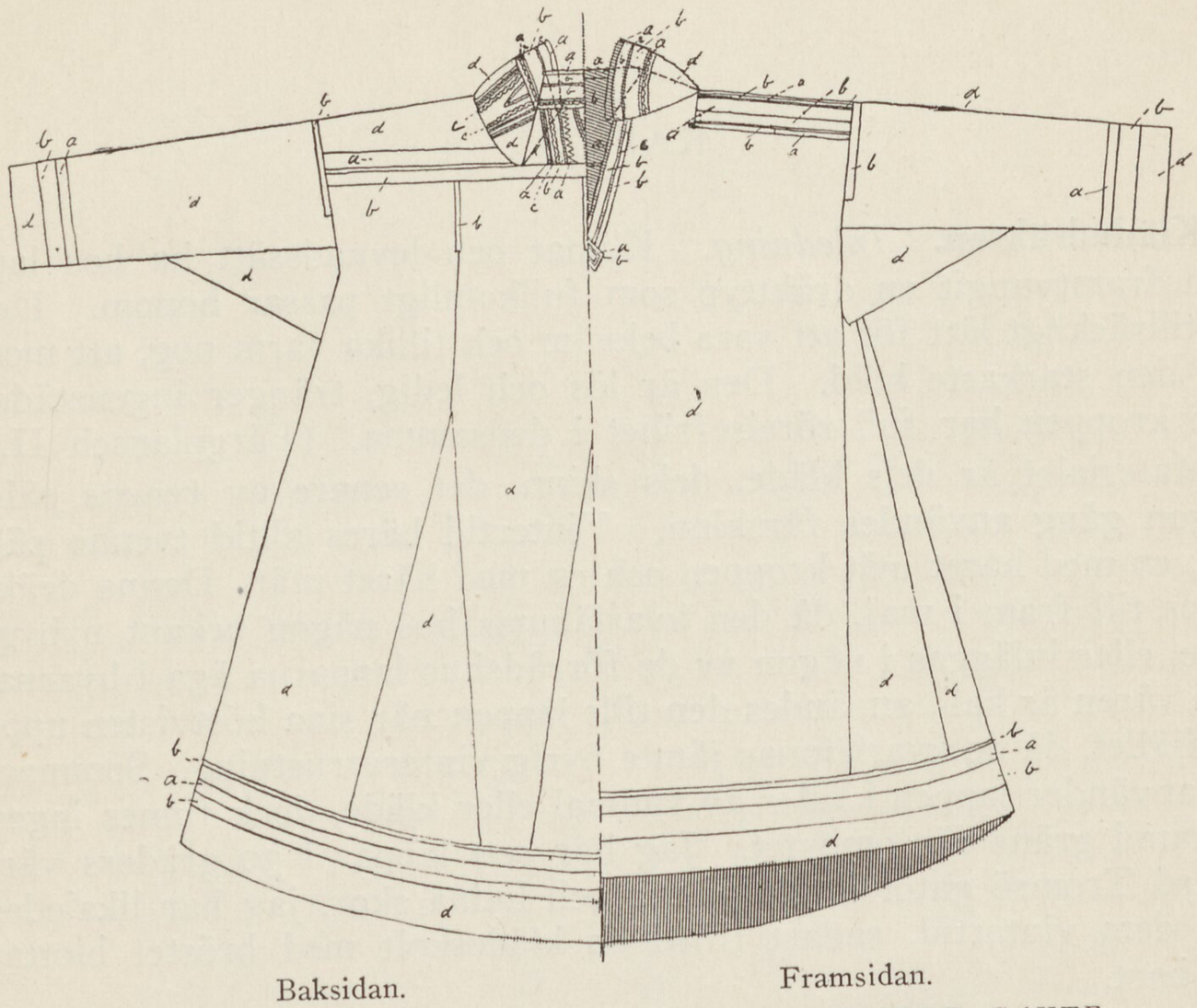

Baksidan. Framsidan.

Bild 249. UPPMÄTNINGSRITNING AV MANSKOLT, *GAKTE*.

a. Gult. b. Rött. c. Ljusblått. d. Mörkblått.

sätt färgat kläde o. s. v., ty lappen är konservativ. De lappar, som på grund av renbeteskommissionens beslut måste flytta till Jockmock, voro alla eniga om, att den fula »svenska» hatten, som lapparna därstädes så allmänt begagna sig av, aldrig skulle komma på deras huvuden. Orsaken till beslutet var en del bilder av Jockmocks lappar jag vid ett tillfälle visade dem.

Egendomligt nog gå de rikaste lapparna enklast klädda, rentjuvarna elegantast och de fattiga snyggast. Detta i allmänhet.

De kläder lapparna använda äro följande: underpälsen, *dorkka — dorkky*; överpälsen, *päska — bäska*; klädeskolten, *gakte*; bälte,

* 1914—1918.

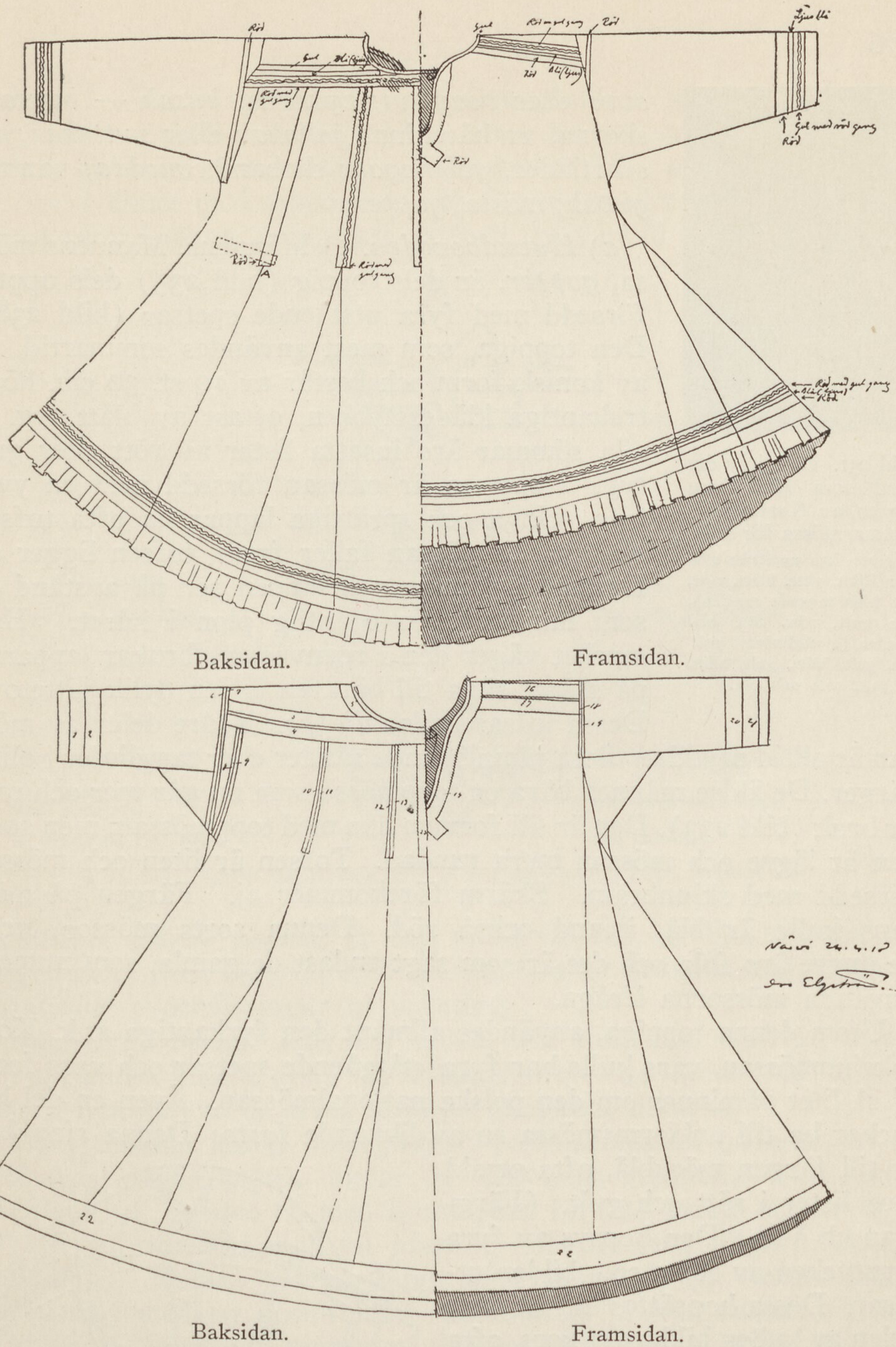

Baksidan. Framsidan.

Baksidan. Framsidan.

Bild 250. UPPMÄTNINGSRITNING AV KVINNOKOLTAR, *GAKTE*.

Övre kolten.

Kolten, mörk »preussisk blått». De röda listerna på ryggen förlängas ibland så de nå ända ned till bältet, och de två lister, som ligga närmast »sidan» fortsätta i rät vinkel som den prickade linjen utvisar ett stycke fram vid A.

Undre kolten.

Kolten, ljus »preussisk blått». 8—9, 10—11, 12—13 gula och röda, 3—4 rödgul med en blå remsa emellan, 16—17 detsamma.

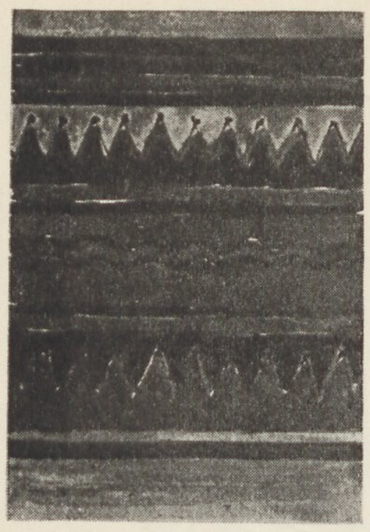

Bild 251. Detalj av det band som går längs kanten av Karesuando sommarmössa för män. Färgerna äro uppifrån räknat: Blått, rött, blått, rött, gult (den taggade randen), rött, gult, rött, fält med 2 gröna (2 våglinjer), gult rött, gult, blått, gult, blått, gult, rött och blått.

avve eller *boaghan;* byxorna, *busak — buvsak,* skorna, av hårskinn, *gallokak* eller *nuttakak;* av svartläder, *gabmagak;* skoband, *vuodda;* vantar, *gistak;* mössa, *gapper.*

a) *Huvudbonaden.* 1) Männens. Mannens mössa, *gapper,* är dels toppig (bild 235) dels upptill försedd med fyra utstående spetsar (bild 238). Den toppiga, som mest användes sommartid, är av konisk form och består av 10 st. 30 cm. höga trekantiga klädesstycken, oftast av blått tyg. I alla sömmar äro insatta lister av rött eller gult tyg. I spetsen är mössan försedd med en yvig tofs. Unga och sprättiga lappar ha ofta tofsen så stor att mössan faller fram, tofsen ligger då framme i pannan och lappen ser på avstånd ut som han bure en ofantlig pion i håret. »Hur mycket väger den i regnväder», brukar lapparna på skämt säga till bäraren av en dylik jättetofs. Dessa tofsar kallas *dieppe.* Nedre delen av mössan är alltid prydd av flera jämnlöpande ränder eller tagglinjer i olika färger. De äldre männen bära en toppmössa som nu går mer och mer ur bruk (bild 233). Den är till formen lika med toppmössan, men spetsen är lägre och mössan mera rundad. Tofsen är liten och mössan försedd med skinnbräm. Skärm förekommer ej. Färgen på mössans kulle är blå, ibland också röd. Denna sorts mössor tycka de yngre äro fula och det är som sagt endast de gamla, som numera använda mössorna ifråga.

Utom denna toppiga, användes allmänt den fyrkantiga s. k. Koutokeinomössan, vars kulle har fyra utåtgående spetsar och vars form ej så litet påminner om den polska nationalmössan. Även en del kosacker ha till uniformsmössa en av liknande form. Denna *sjaukkan* är till färgen mörkblå, ofta prydd med lister i rött och gult. (Färgplansch V c.) Den hopsys av fyra tygstycken av form som bilden utvisar. Dessa hopsättes så, att övre delen av kullen bildar ett kors, ofta i centrum prytt med en fyrkantig eller rund klädeslapp i granna färger. Mössan är sommartid, liksom den toppiga, nedtill försedd med flera rader band och

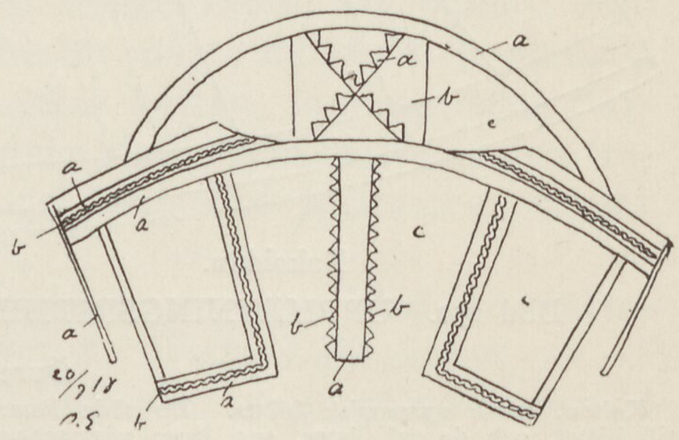

Bild 252. Utsmyckningen på krage och ryggparti på gammal helgdagskolt från Koutokeino.

ganser i olika färger för prydnadens skull. Vintertid är kullen för värmens skull försedd med en liten kudde, som giver mössans bärare ett ståtligt utseende. (Färgplansch V, c och d.) Likaledes är den, i likhet med toppmössan då försedd med en bräm av skinn, oftast renkalvskinn, men också av hare, räv, hund eller annat djur.*

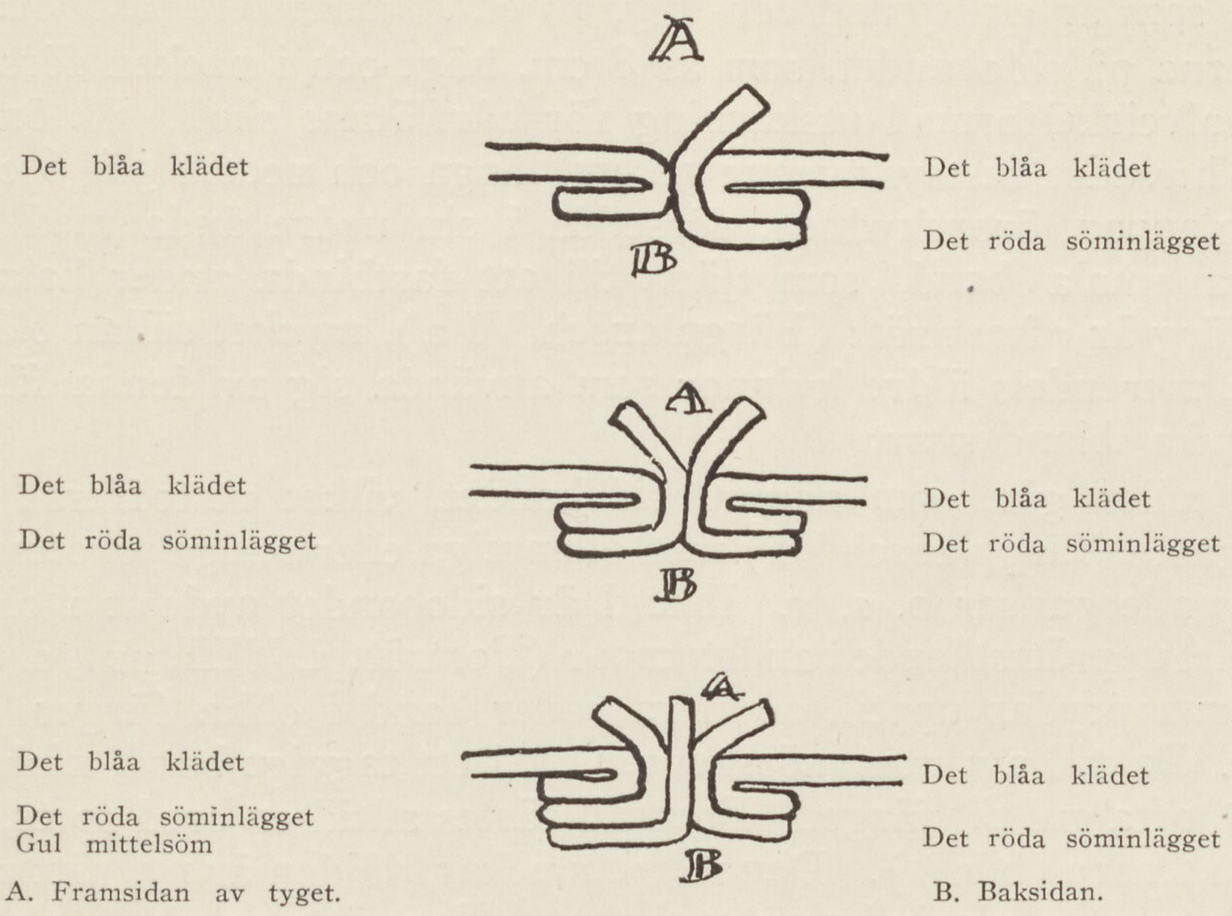

Bild 253. GENOMSKÄRNING AV LAPPKOLTENS SÖMMAR.

Användes skärm, *galbba,* är den alltid rundad, av läder, svart till färgen och oftast försedd med talrika, i rader ordnade, taggformigt instansade snörhålsringar av mässing.

Sommartid brukas skärmen sällan, och *sjaukkan,* berövad denna och sin kulles kudde, giver då åt bäraren en viss likhet med de s. k. »narrarna», genom de kring ansiktet hängande flikarna.

Vintermössan kallas *dalvegapper,* sommarmössan *gässegapper.*

Småpojkarnas mössa liknar ej de vuxna männens. Den liknar nämligen till formen en med öronlappar försedd kalott och är uppe på hjässan försedd med en ofantlig tofs av rött ullgarn, *dieppe* (bild 237). Mössan som går långt ner i nacken, är om vintern framtill kantad med en skinnremsa. Sommartid prydes mössans framkant av en olikfärgad tygremsa. Någon gång kan en pojke använda sig av *sjaukkan,* men vanligast går han till 12—13 året i sin tofsprydda.

2) Kvinnornas. Kvinnomössan, *jolle-gapper, jårbba,* är lika så-

---

* Katt (men sällan).

väl sommar som vinter och är av tvenne slag. Den ena, vanligaste, liknar en kalott (se bild 239) och är vid öronen försedd med tvenne nedhängande flikar, vilka tjäna till att skydda dessa organ för blåst och kyla. Mössan består av tre delar: 1) kullen, *vuodhdho,* 2) sidobandet runt kullen, *gaska-ragda,* och 3) öronflikarna.

Kullen, som är cirkelrund och ung, 16 cm. i diameter, fastrynkas vid kanterna på sidobandet, som är 8 cm. högt och i nacken försett med en halvcirkelformad utskärning för hårflätans skull. På ömse sidor om huvudet fastsys tvenne 10 cm. långa och nedtill 5 à 6 cm. breda tyglappar, öronskydden, försedda i sin nedre ända med 30 cm. långa smala band, som tjäna till att fastbinda under hakan. Kullens färg är oftast rött (Färgplansch VI a), mycket sällan blått, det är då merendels äldre kvinnor som använda sig av denna färg. Änkor bruka ibland svart.

Kring kullen går, som nämnt, sidobandet, vilket utstofferas på det brokigaste (färgplansch VI) med blommiga eller rutiga »skottska» band, taggade ganser o. s. v. Ibland är sidobandet avdelat i olika fält medelst upprättstående bandstumpar (Porträttpl. VIII, nr 4 o. 6). Öronflikarna prydas upptill av flera rader band i olika färger (se bild 239). Baktill avslutas mösskanten med ett taggigt band, *niekkebuddestat,* ofta gul till färgen. Framtill fästes alltid en bred spets, ju yvigare ju finare (bild 7). Denna spets pekar, då den är ny, rätt upp och bildar som en gloria kring ansiktet. (Porträttplansch X, nr 11 och 12). Använd en längre tid, slokar den melankoliskt, men ser förty icke destomindre rätt prydlig ut, helst om ett par livliga svarta ögon söka dölja sig bakom densamma. Spetsen, *tjalmibälde,* fästes på en cirka 3 cm. bred röd ylleremsa, oftast försedd med en vit gans.

Mössans storlek varierar högst obetydligt, den sluter till efter huvudets form men lämnar nacken bar, vilket gör föga emedan den höga pälskragen skyddar mot kölden.

Utom den vanliga kalottmössan, använda sig kvinnorna, ibland Köngämälapparna endast de äldre eller rättare äldsta, av den mösstyp som är så allmän i Jukkasjärvi församling, nämligen den framtill rynkade, taggiga *durrungapper,* finska *riimalakin.* Den är av utseende som bild 240 visar och består av ett tygstycke, utskuret i form som bild 244. c—d och f—e nedböjes mot e—d och rynkas ihop, vardera till halva e—d:s längd. Genom denna procedur bildas den solfjäderformiga rynkgruppen, som syns framtill på mössan, bild 240. c—h och g—f hopsys, a—g och b—h rynkas till halva sin längd och bilda då tillsammans nackens halvrunda utskärning.

Runt mössan går ett löst pålagt band i rött och vitt, med mönster som på Färgplansch XIII, 4. Detta band, som är fastbundet (se bild

Framifrån.

Från sidan.

Bild 254. LAPP I VINTERDRÄKT.
D. v. s. i skinn från topp till tå.

240), går två varv om huvudet, varefter bandet fastknytes (bild 242). Hur bandet ligger, synes bäst på bild 240.

Nedtill är mössan prydd med ett 5 cm. brett band av rött tyg med vita prickar, kantat med vit bändel. Röda ylleband bilda kanterna.

Inne i kullen anbringa lappkvinnan en halvmånformad, stoppad kudde, *dävda* (bild 243) av ung. 15 cm. längd. Denna kudde eller kam sättes ovanpå huvudet, med spetsarna på ömse sidor om hårflätans uppläggning. De påminna mycket om de röda, runda valkar dalkullorna lägga upp i håret. Denna kudde som lappkvinnorna an-

vända, tjänar till att hålla mössan uppe och giva den ett fylligt utseende. Kuddens form och uppställning framgår av bild 243. Vintertid, vid sträng köld, ja även om sommaren vid regnväder, ha kvinnorna utanpå sin vanliga mössa en yttre sådan, likadan till formen, men utan spets framtill. (Färgplansch VI b.) Denna yttermössa tjänar att skydda »innermössan» mot väta och huvudet mot köld. Den är ej på långa vägar så grant utstyrd som den vanliga, men är ändå alltid smakfull. Till färgen oftast blå, en och annan gång röd, är den framtill försedd med en bred röd kant, även kring övre delen av kullen går ett liknande. Framtill och på sidorna finnas tvärband i rött och gult. Mössans utseende och form framgår av färgplansch VI b. Den kallas på lapska *skubmot*. Ibland kan den även vara utan kulle, den kallas då *sankka*.

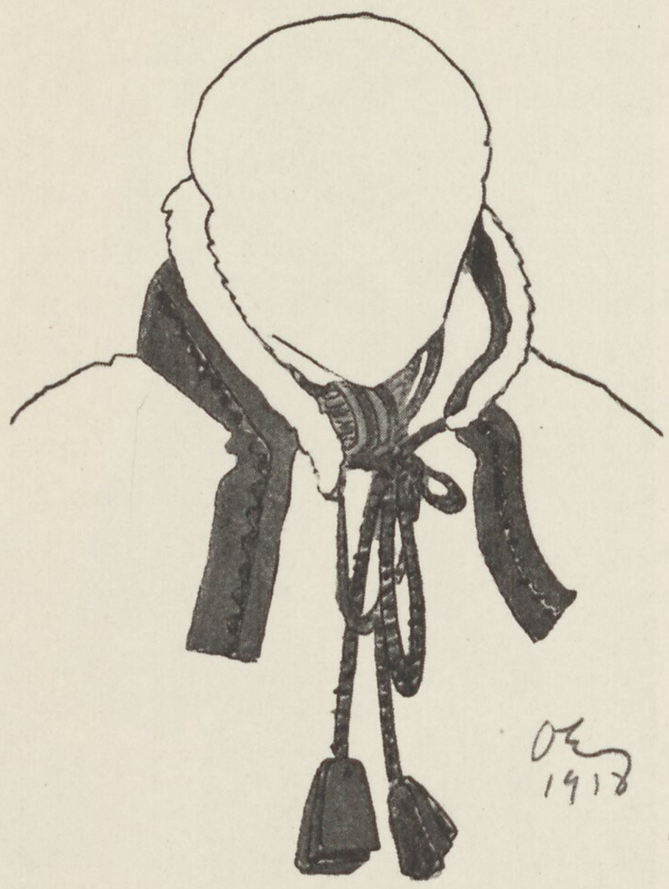

Bild 255. De på högtidspälsen, å ömse sidor om kragen nedhängande *tjäberuokso*.

Småflickorna ha samma mössa som de vuxna, endast de allra minsta och då även gossarna, bära en liten tätt åtsittande luva, som går ihop under hakan. Den är hopsydd av trenne tygremsor och kantad med en smal spets kring ansiktet (bild 5). Mössan är då till färgen oftast röd med vita prickar.

b) *Underkläder.* Lapparna bära sällan vad vi mena med underkläder, deras innersta plagg är pälsen med håren mot kroppen, männens och kvinnornas s. k. *dorkka.* Ibland kunna de dock ha en ylle- eller bomullsskjorta, *baidde,* under pälsen, men detta är ej allmänt. En och annan lappkvinna, merendels nomadskolelärarinnor, ha linne, men endast av behagsjuka. (De sade i förtroende till mig, att det var otrevligt om somrarna, för det blev vått och »kunde ej torka»).

På bild 245 ses en lapp iklädd skjorta av ylle. Denna skjorta stoppades ej ned i byxorna, utan hängde fritt ned överallt.

Frånsett dessa, är som jag förut nämnt det egentliga underplagget *innerpälsen.* Männens tillverkas av renkalvskinn 1 års, vilka äro starka, fina och ha tjocka hår. Dessa pälsar äro varmare än de, vilka äro gjorda av äldre renars skinn, de äro också hållbarare, vil-

ket är av vikt, då de ständigt bli fuktiga av svett o. s. v. De släppa ej håren så lätt, som de långhåriga skinnpälsarna, vilka äro utnötta efter ett par års begagnande.

Innerpälsen är till formen lik en lång skjorta (Färgplansch IX) och försedd med en hög, upprättstående krage, oftast kantad med vitt

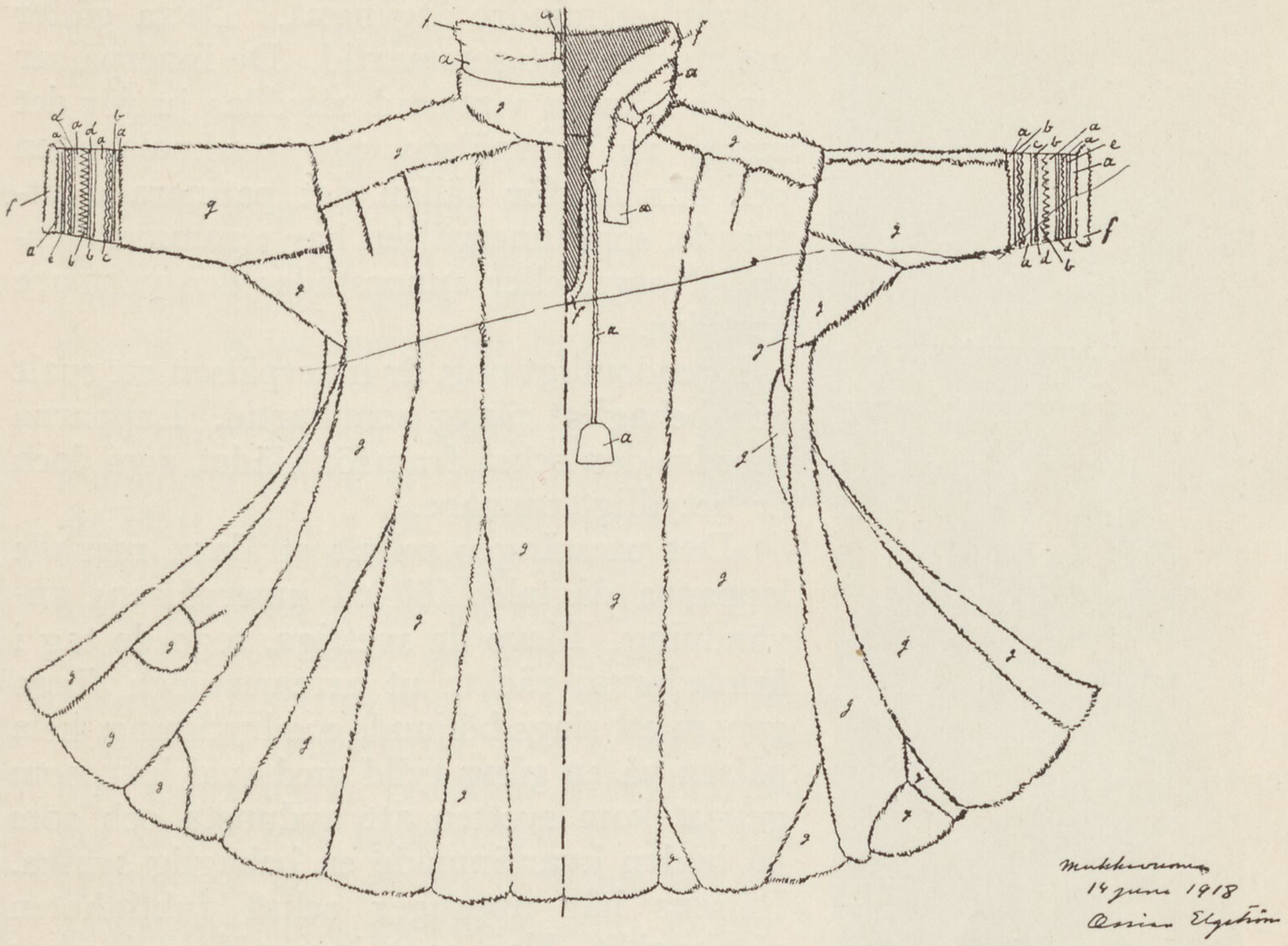

Baksida. Framsida.

Bild 256. UPPMÄTNINGSRITNING AV KVINNOPÄLS AV RENKALVSKINN.

a. Röd. c. Ljusblå. e. Grön. g. Brunt skinn.
b. Gul. d. Mörkblå. f. Vitt skinn.

skinn. Öppningen kring halsen är så trång, att man nätt och jämt får huvudet genom. Den är rätt vid och sluter strax ovanför knäet. Den utskäres så, att minsta möjliga av skinnet går förlorat och är därför hopsatt av en mängd trekanter eller på annat sätt formade stycken. Till en innerpäls åtgå vanligast 6 skinn.

Form och utseende på innerpäls för män synes på bild 246.

De olika delarna ha särskilda namn. Ryggstycket kallas *selgebälle,* framstycket *åodåbälle,* armarna *tjäljet* och kragen *tjäbet.* Skinnkanten, den yttre, på innerpälsens krage kallas *tjäbetbuddistat.*

Vid töväder om vintern och nästan hela sommaren, gå lapparna iklädda blott denna innerpäls, vars yttersidor så skina av fett och andra »kemikalier», att de i solen rent utav få pärlemorglans (bild

Kvinnor i sommarkostym.

Kvinnor i helgdagsstass.
Bild 257. KVINNODRÄKTER.

246). Färgen, den yttre, är på en riktigt *använd* päls kolsvart framtill, värst på bröstet, nedtill och på sidorna skymtar man svagt en gulare färgton.

Ärmarnas undersidor och ryggen äro i allmänhet mindre åtgångna. Detta gäller mest utseendet sommartid. De innerpälsar som användas vintertid, skyddas ju för det mesta av överpälsen eller vadmalskolten och får därför sällan det patinerade utseende, som innerpälsen har i gammelägerna i Norge, eller annorstädes den varmare årstiden.

Egendomligt nog, är innerpälsen ett svalt och behagligt plagg sommartid. Lapparna föredra den också framför klädet, som dock är betydligt tunnare.

»Det utestänger solens strålar», menade lapparna då talet föll på innerpälsens användning. Blevo de svettiga, togo de tag i ärmlederna, räckte ut armarna och fingo genom ett slags böljande axelryckning, hela pälsen på en gång fylld med sval luft, som genast kom svetten att avdunsta och som på huden kvarlämnade en behaglig svalka. Pälsens hår uppsuger också fuktigheten rätt snabbt. Kort sagt, innerpälsen, jag har själv använt den, är ett idealiskt plagg, både vinter som sommar. Kvinnornas innerpäls göres av get, 1 års renkalv och fårskinn och betydligt längre och vidare än männens. Nedtill äro de ibland försedda med en remsa nedhängande getragg. Kragen är som hos männen, hög och uppstående och i likhet med ärmlederna försedd med en kant av ull.

Dorkka är ofta försedd med i alla sömmar inlagt rött ullgarn och gör på det hela taget nog ett fullt ut lika prydligt intryck som kolten *gakte*.

Form och utseende framgår av plansch IX b. Den är obetydligt öppen framtill och öppningen tillknäppes vid halsen med en knäppinrättning, bestående av en vid en kort skinntunga fastbunden träbit, som trädes in i en ögla på andra sidan. Ibland brukas även en stor knapp av horn. Ny, är *dorkka* till färgen gulvit och mycket

prydlig, men den blir fort smutsig och får då precis samma utseende, som männens innerpäls.

I fårullen finnes alltid en mängd av de trevliga småinsekter, vilka på finska kallas *täi,* på svenska lus. Även loppor bruka då och då hedra med sin närvaro, men de tyckas ej trivas så gott som det andra slaget djur. *Dorkka* kallas också av svenskarna i Karesuando för *luskutting*.

Bild 258. Lapp med regnkrage och kasttöm.

Nederst på sin innerpäls, ha kvinnorna ibland ett rött, ibland ett blått cirka 5 cm. brett band av ylletyg. Någon gång brukas även ett särskilt för *dorkka* tillverkat vävt band av mönster, färg och utseende som nr 10 å färgplansch VIII utvisar.

Barnens innerpälsar, äro i likhet med de storas, flickornas av får-, pojkarnas av renskinn (renkalv). Småbarn, »komsionbabys», som jag kallar dem, hade oftast en liten röd eller vit ylletröja närmast kroppen, så kort att den ej nådde ned över magen. Ovanpå den bäres en getskinnspäls av killingskinn, ibland även av lamm.

För att skydda bröst och hals ha lapparna ett plagg, det s. k. barmklädet, *buognaläppe* (bild 247). »Det liknar», skriver Düben på sid. 157,* »till formen en nattkappa utan krage.» Jag har dock alltid sett att den haft en sådan, cirka 3 cm. hög, som häktades i nacken. Den är av kläde eller vadmal, försett med foder på inre sidan. Å ena kanten är en öppning (A på bild 247), varigenom handen kan trädas in. »Det bildar således ett slags påse och begagnas därför av lapparna i stället för ficka, att däruti förvara åtskilligt smått, såsom penningar och dylikt.» Så långt Düben.

Bland Karesuandolapparna brukades barmklädet merendels oprytt, det var aldrig, som fallet är i de sydligare lapptrakterna, någon grannlåtsartikel. Var det ornerat, utgjordes detta endast av några sick-sackformade tygremsor av olika färger.

Barmklädet är lika hos båda könen och brukas såväl sommar som vinter. Det kallas även för *buodnjaläppe*.

---

* Om Lappland och Lapparne.

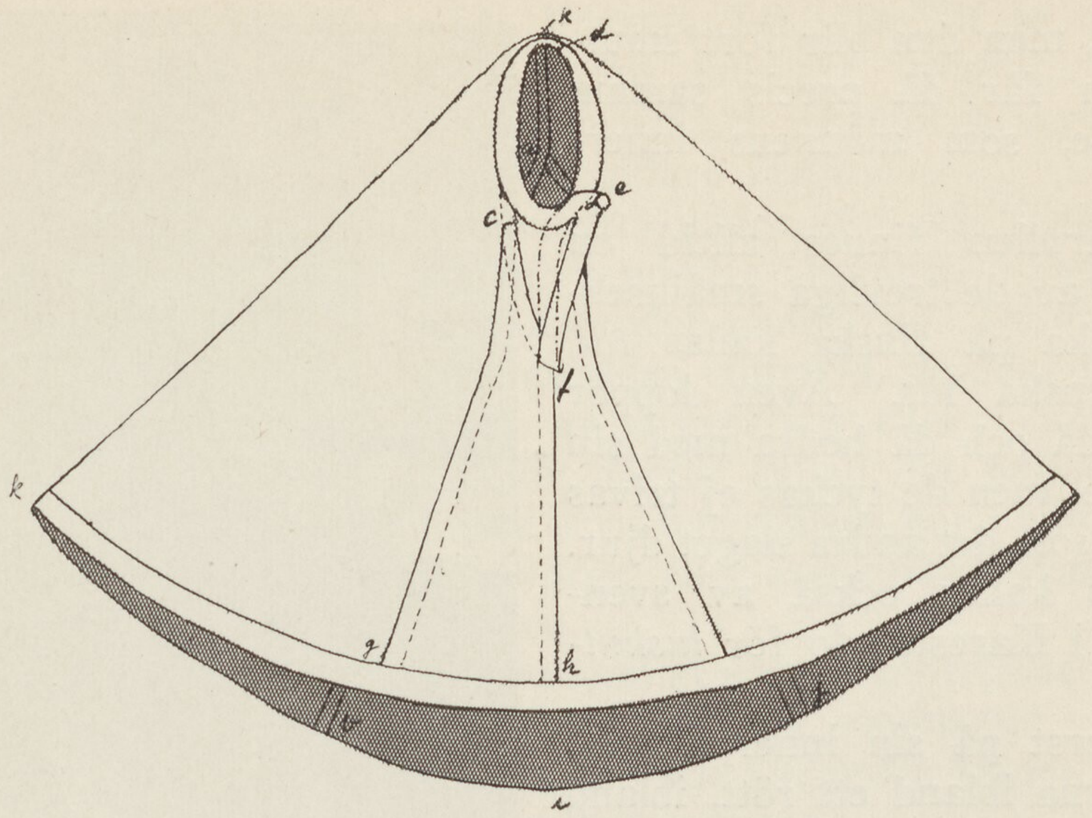

»*LUKKA*» AV GRÅTT VADMAL.
f, e, d och k, g, h, l. i rött. »Lukkan» sedd framifrån.

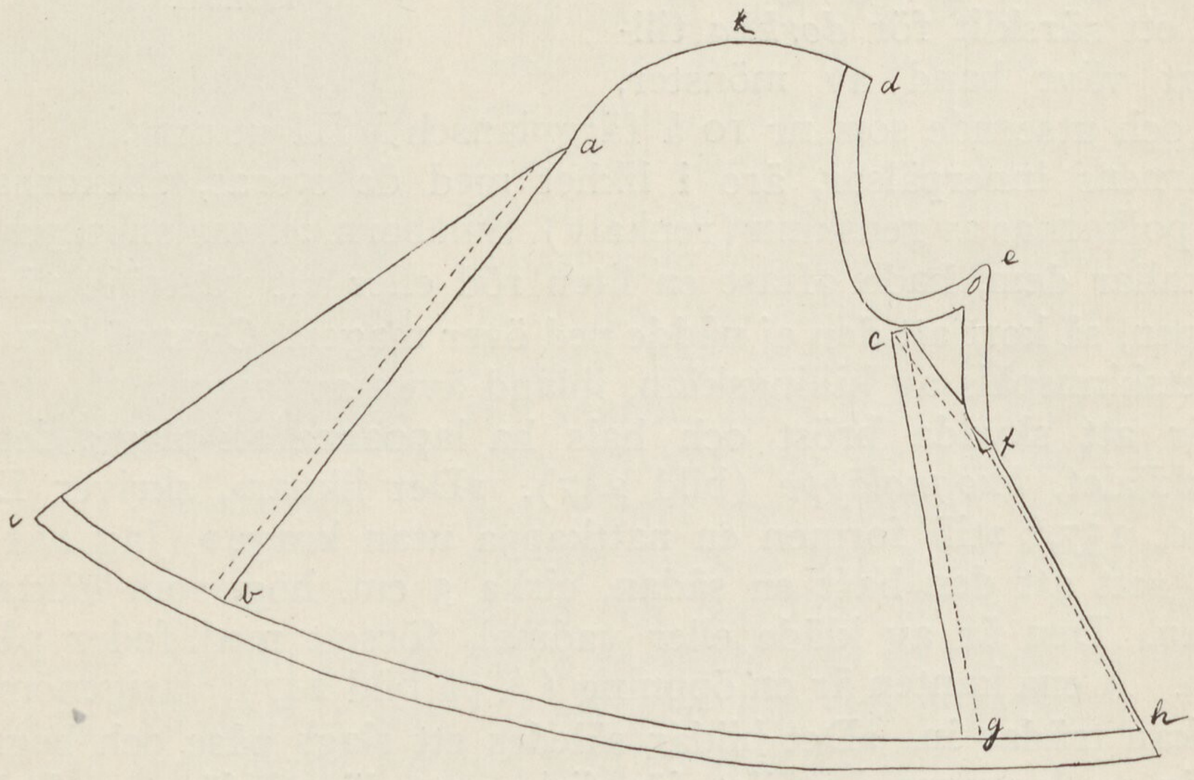

Bild 259. »*LUKKA*» AV GRÅTT VADMAL.
Kantat längs d—e—f och i—b—g—h med rött kläde. »Lukkan» sedd från sidan.

Utanpå sin ytterpäls eller ovanpå *gakte* bära lappkvinnorna en stor rutig bomullsduk i rött och gult, fasthållen framtill med en brosch (bild 248). Även männen bära ofta denna duk, med knuten och med ändarna instoppade i barmöppningen. Vintertid bäres tvenne schalar, en innanför och en utanpå pälsen. På småflickor knytes den, efter att ha gått i kors över bröstet, bak i ryggen.

c) *Överplaggen.* Dessa äro av två slag, antingen av kläde, då de kallas *gakte,* eller av renskinn, då de nämnas *muodda* eller *bäska.* De äro skurna liksom innerpälsen d. v. s. i skjortform, öppen över bröstet och med hög upprättstående krage såvitt det gäller männen, kvinnornas *gakte* är oftast utan (bild 250).

1. *Gakte* är mycket vid och når männen till knäna, kvinnorna till vaden, färgen är vanligen blå, någon gång svart, en och annan gammal lapp hade en grön och en gubbe uppe i Keinovuopio ståtade i en fordom vit, nu gråsvart *gakte* med röda och gröna listor. De äro alltid prydda med band i gult och rött, kring kragen och barmöppning (färgplansch VIII, 2, 5, 7 och 9), på axlarna, kring handlederna (färgplansch VIII, 3 samt nedtill vid *gakte*ns kant. Dessutom gå från axelbanden vinkelräta lister nedåt ryggen (bild 250).

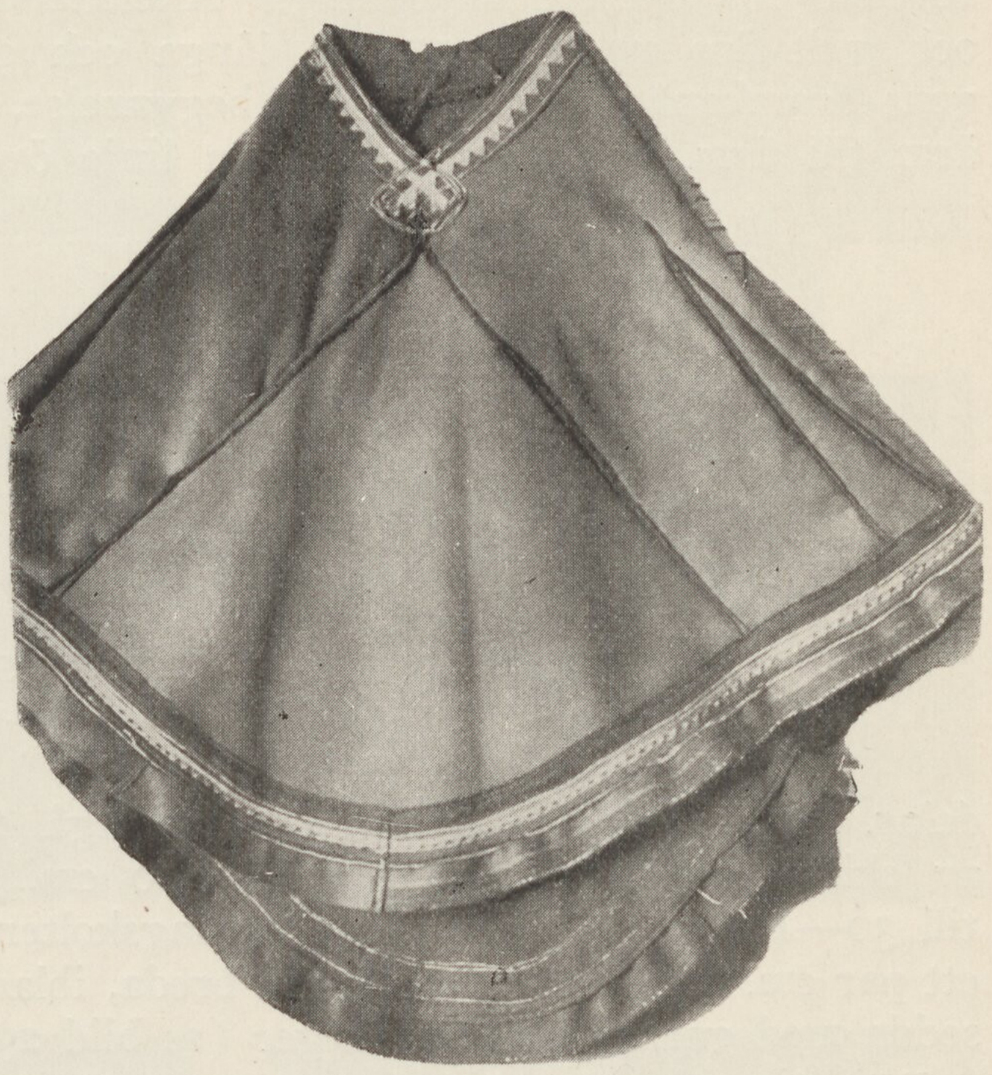

Bild 260. REGNKRAGE ELLER LUKKA.

Kragen, *tjäbet,* är i särskilt hög grad föremål för lappkvinnornas — ty det är de som sy dem — utsmyckningsiver. De lasta den med broderier. Ordet »broderi» är egentligen felaktigt, ty utsmyckningen sker genom påsättandet av band i olika färger och sammansättning, men de *verka* broderi, varför jag anser uttrycket berättigat. (Färgplansch VII.)

Med avseende på kragens utsmyckning, tror jag mig ha funnit att trenne typer existera. Den första, vilken omfattar mera enkla plagg, ha endast några, med överkanten parallella band, och resten av kragen osmyckad. Den andra har dessutom tvärband, ett från mitten av nacken gående från kant till kant, en på vardera sidan, ungefär 8—10 cm. från mittbandet. (Färgplansch

VII a.) Den tredje, har de båda föregående typernas utsmyckning, men dessutom *mellan* tvärbanden, parallellt med överkanten, gående taggiga band, oftast två. På dylika *gaktes* synes knappast något av kragens egentliga färg. (Färgplansch VII b.)

Det är endast helgdagskolten eller brudgumsrocken som blir föremål för dylik utsmyckning. Axelbanden, *harddobadde,* i rött och gult äro ungefär 17 cm. långa och gå, den ena från kragens framkant ned till armens begynnelse, den andra löper från ärm till ärm, bildande en obruten linje över skulderbladens övre

Bild 261. × KRAGE AV BJÖRNSKINN.
Användes ibland i stark kyla.

delar. Från dessa bakre axelband utgå tvärbanden, dessa äro av skiftande längd, ibland endast 10 cm., andra åter ända upp till 30—40 cm. På den enkla vardagskolten är det endast en röd, ett par cm. bred list, på de finare breda, ibland vinkelböjda och försedda med garner i andra färger (se bild 250).

Där den egentliga ärmen begynner, löper en smal röd list cirka 30 cm. lång (se b—a på bild 252). Denna list bildar axelbandens avslutning.

Handledernas utsmyckning, *soaddjegätjet,* är endast ett eller flera jämnlöpande band i olika färger. Nedtill på *gakte* likadana som vid handlederna.

Så länge *gakte* är ny, är kragen styv och upprättstående, men tidens tand som angriper allt, skonar icke ens denna; efter några år slokar den ömkligt. Gamla tiders *gakte* sakna denna krage, säger Düben, citerande Fjellner. Detta motsäges av en bild i Joh. Scheffers *Lapponica* (tyska upplagan) där en lapp på sin *gakte,* har en tydligt upprättstående krage, visserligen ej så hög, som den nutida lappar bruka, men dock krage.

Gakte är oftast kortare fram, beroende dels på, att lapparna draga upp tyget ovanför bältet så att en påse bildas, vari de stoppa åtskilligt, dels på själva syningen (bild 250).

a.

b.

c.

d.

e.

f.

Bild 262. MANSBÄLTEN.

a. *Mansbälte av läder* försett med ornament av snörhålsringar av mässing.
b. D:o, dessutom prydd med tvenne i ryggen sittande silverknappar.
c. D:o, rikt utstyrd med inslagna mässingdubbar samt dessutom prydd med en rad, i bältets mitt fästade silverknappar.
d. D:o, med snörhålsringar ordnade i grupper om 4 och 4.
e. D:o, med snörhålsringar ordnade i grupper längs bältets kanter. Bältet dessutom försett med prydnader av gammalt silver.
f. Läderskärp som hålles utspänt meddels bälteben, se även bild 321 (gammal bältetyp).

Pojkarnas *gakte* är mycket kort. (Färgplansch IV.) Kvinnornas, som nämnt, längre än männens.

På sista tiden ha lappkvinnorna börjat förse männens *gakte* med axelband, som betydligt skilja sig från de tidigare använda, nämligen fabriksbroderade band, inköpta i Tromsö. Men detta är en följd av materialbrist, vilken i sin tur är en följd av kriget 1914—1918.

Jag tror dock ej, att de ha någon framtid för sig, lapparna äro konservativa och så fort de röda och gula tygerna återkomma, få de »fabriksbroderade» stryka på foten.

Bröstöppningen avslutas alltid nedtill med en del krumelurer, *ottsabuddistat*. Vanligast lägges bröstöppningens kantband i kors i likhet med på kvinnornas *gakte,* eller också sluta de i en spets. De på kantbanden gående ganserna bilda då oftast en eller annan dekorativ figur (se färgplansch VIII), vilken ej gör sig illa emot den mörkare bakgrunden.

De för en mansålder tillbaka inflyttade Koutokeinolapparna, medförde givetvis en del av sina mönster, vilka delvis influerat på nuvarande utsmyckning (bild 252). På alla *slitna* plagg, som sommaren 1918 buros av lapparna, förekom en ovanligt rik ornering. Ryggarna särskilt, voro utsmyckade med hela geometriska problem, till hela sin läggning mycket olika de nu brukliga. Det var de gamla helgdags *gakte* från Koutokeino som nu fått sin sista användning här i livet. De nutida *gakte* äro enklare, även helgdagsditon i jämförelse med de gamla från Koutokeino. På Tromsö museum fanns en hel del av de norska lapparnas dräkter förvarade och deras utsmyckning var till punkt och pricka lika med de gamla *gakte,* lapparna i gammelägren, särskilt i Lappeidet på Ringvassö och i Tromsödalen, stoltserade uti. Jag sade delvis influerat, ty på mina frågor varför de ej kopierat dessa märkliga figurer, svarades, att de »vore ej päne».

Lapparna bära *gakte* åtspänd om livet medelst ett skärp, *gakte* uppdrages framtill, så att den bildar en påse, i vilken lappen stoppar både mångt och mycket. *Gakte* är dessutom så vid, att lapparna ofta, särskilt om de frysa om händerna, dra ut ena ärmen och gömmer den innanför tyget.

Ovanför kragen uppsticker alltid innerpälsens vita kragkant, vilken gör sig utmärkt mot det yttre plaggets glada färger.

Gakte sys, som jag nämnt, av kvinnorna, tyget, blått vadmal, köpes antingen i Kiruna eller i Tromsö, mest på senare stället. Som

det, det senaste året varit ont om detsamma, ha lapparna begynt använda blått bomullstyg, särskilt till kvinno-*gakte*. Men det är ej på långt när så användbart, som det tjocka vadmalet. Lappen sliter på grund av sitt levnadssätt kläderna rätt fort, om han också använder dem långa tider.

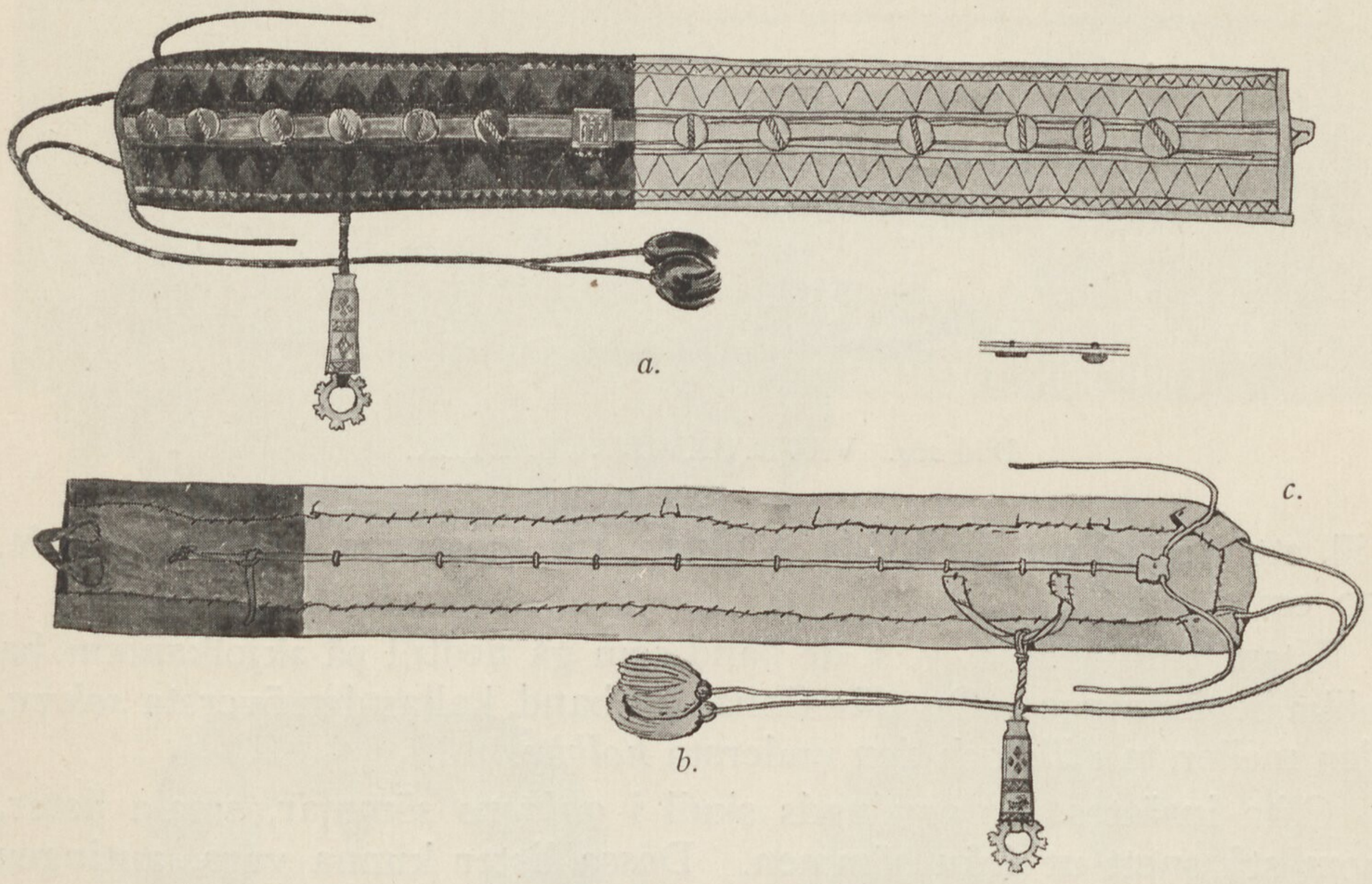

Bild 263. KVINNOBÄLTE.
a) framsida, b) baksida, c) hur bälteknapparna fästas (med en genomgående läderrem eller mässingstråd).

Vid syningen fästes först framstycket, *åòdåbelle,* vid ryggstycket, *selgebälle,* därefter fastsys ärmarna, *tjäljet,* och sist kragen, *tjäbet.*

Kvinnornas *gakte* är likadant skuren som männens, d. v. s. som en skjorta, den är dock längre än männens och betydligt vidare, dessutom saknar den manskoltens höga krage. Utsmyckningen är densamma, som på männens, fast rikare, banden äro bredare, ganserna talrikare och nere vid *gaktens* kant finnas ofta en kort plissering (se bild 250). Den är skuren så, att den är längre bak än fram. Halsens urringning, som är av form, som bild 250 visar och tämligen vid, täckes alltid av en stor ylleschal, hopsatt framtill med en brosch, snibben instickes i bröstöppningen. Färgen på kvinnornas *gakte* är densamma som männens, nämligen blå, någon gång grön, men då troligen av norskt ursprung.

Kvinno-*gakte* liksom mannens sys efter ögonmått, mönster användes ej, kvinnan klipper på fri hand och tar aldrig miste på storleken. Till en kvinno-*gakte* åtgå 6,5 alnar tyg, till en mansdito 7,

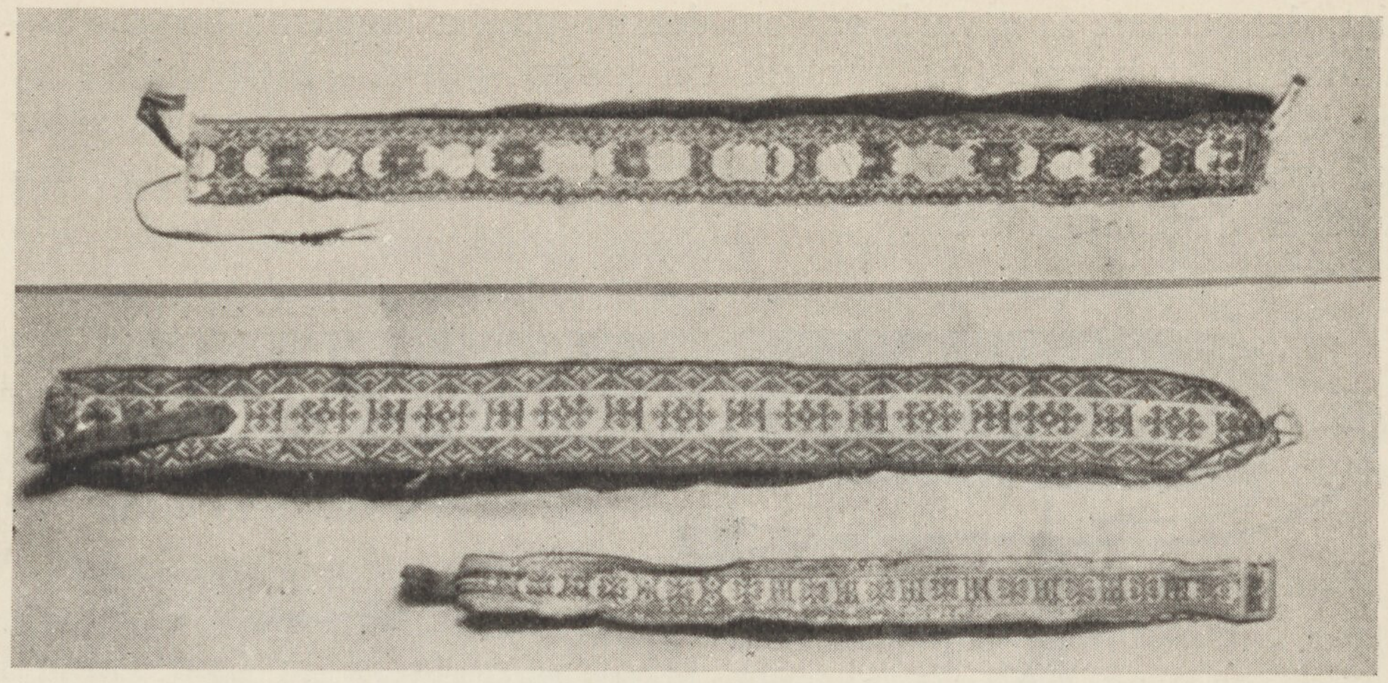

Bild 264. VÄVDA KVINNOBÄLTEN.

till ett par byxor av kläde 3 alnar, till mössorna, de fyrhörnade, 50 cm.

Utsmyckningen, d. v. s. de band som gå nedtill på »kjolkanten» ha olika benämningar. Om där finnas tre band, kallas den översta *selvve,* den mellersta *dille* och den understa *holbbe.*

Ofta insättes för prydnads skull i *gakte*ns sömmar, smala lister, som stå snett ut från sömmen. Dessa lister kunna vara, antingen en ensam, gul eller röd. Tvenne, då alltid i förutnämnda färger, eller också tvenne röda med en gul i emellan. Sömmens utseende framgår av genomskärningen å bild 253. De placeras ofta vid axeln, kunna även vara de vinkelband som gå nedåt ryggsidan och även på pälsen har jag sett dem använda.

Från spetsen på de toppiga mansmössorna gå ofta dessa lister ned till ett stycke ovanför brämet — detta gäller vintermössorna. Även »fyrkantmössorna», har ovanpå sin flata kulle ofta ett kors bildat av i sömmarna insydda lister i rött och gult.

2) Av skinn. Skinnpälsarna, *muodda* eller *bäska,* äro lika hos båda könen. De äro antingen gjorda av ett års kalv och äro då till färgen varmt bruna och ha korta, fina hår. Som förut nämnt, användes även detta slags skinn till innerpälsar. Dessa renkalvspälsar begagnas företrädesvis av kvinnorna, under det männen bruka pälsar gjorda av äldre renars skinn. Högtidspälsen skall dock alltid vara av renkalv. Vanliga pälsar äro varmare än renkalvspälsarna, men släppa håren fortare. Till färgen äro de gråbruna och genom sina långa hår giva de även den beskedligaste, ett vilt och som danskarna säga, »skummelt» utseende (bild 254). Dessutom bru-

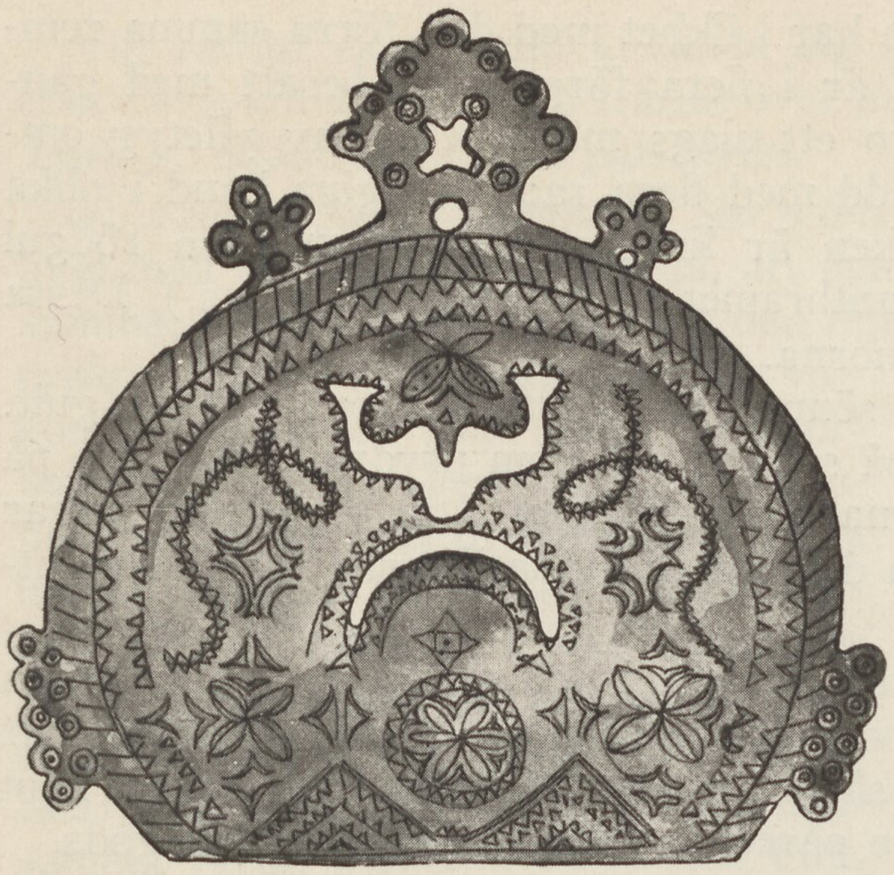

1

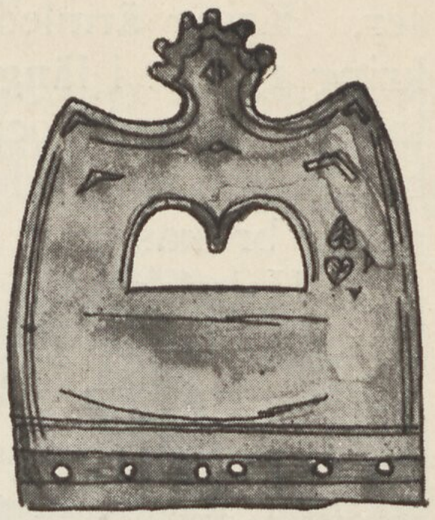

2

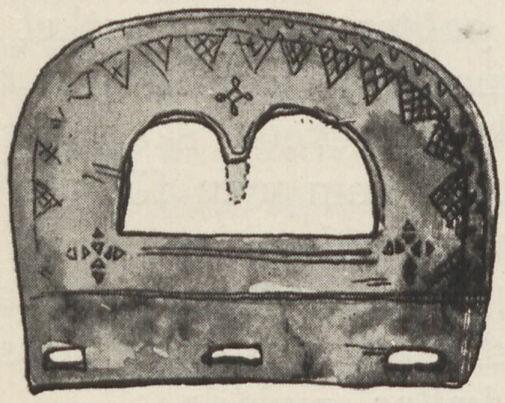

3

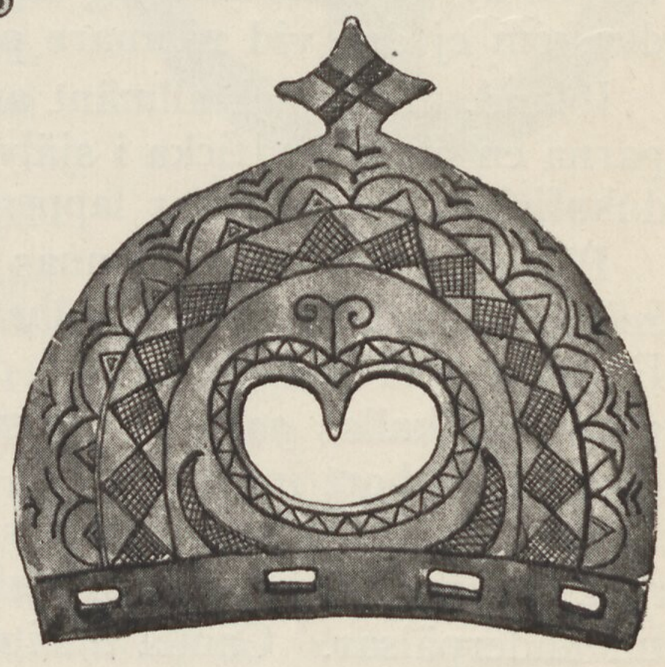

4

Bild 265. SKÄRPSPÄNNEN AV RENHORN.

1. För män (Koutokeino-ornamentik).
2. » flicka
3. » kvinna } Karesuando-ornamentik.
4. » flicka

kas pälsar av helvita skinn, *jievjabäska*. Dessa begagnas mest till helgdags och äro utmärkt dekorativa med sina röda och gula besättningar och fladdrande röda band.

Av pälsen finnas trenne typer:

1) Den enkla vardagsytterpälsen (bild 256), vars enda utsmyckning utgöres av ett kring kragen gående rött band, vilkas flikar hänga ned på ömse sidor på ett slags kvasiprästerligt sätt. Detta röda band är ibland prytt med en i dess mitt gående taggremsa av gult tyg. Denna inrättning kallas *tjäʼbetruokso* (bild 255).

2) Helgdagspälsen, denna har i likhet med den förra samma remsa på kragen, fast den då är i flera färger och besatt med ganser. Kring ärmlederna äro ett slags manschetter av ylletyg omkring 15 cm. i längd, försedd med flera rader taggiga band i olika kulörer fästade och i nacken är kragen försedd med en rödgul bandstump uppe i det vita kantbrämet. (Färgplansch VII c.) Dessa pälsar brukas mest av kvinnorna.

3) Helgdagspälsen, med i sömmarna fastsatta lister i rött och gult. Dessa lister äro placerade på samma sätt som prydnadsremsorna på *gakte,* nämligen över axlarna, nedåt ryggen o. s. v. Dessa pälsar äro även mycket vackra och de röda och gula listerna, »göra sig» utmärkt i det bruna skinnet.

Pälskragarnas utsmyckning variera i det oändliga. Färgplansch VII c visar kragen på en helvit päls. Denna, i rött, gult, blått och vitt var en av de vackraste jag såg i Lappland och jag hade säkert köpt den, om ej den vid närmare påseende befanns ha varit tjuvgods.

Ibland, men ej så allmänt att det kan sägas vara vanligt, ha lapparna en liten snedficka i själva pälsen, ungefär där vi ha våra näsduksfickor, i denna har lappen sin penningpung.

Pälsens olika delar nämnas lika som *gakte*ns. Ryggstycket alltså *selgebälle,* framstycket *åodåbelle,* ärmarna *tjäljet* och kragen *tjäbet.* De kilar som insättes mellan de olika skinnstyckena, särskilt nedtill på pälsen kallas *gaidet.* De små skinnbitar som man för att ej behöva kasta bort insyr här och där, kallas *harddobieke.*

Barnens pälsar skäras precis som de vuxnas. Barnen begagna både renkalvskinnspälsar, *miesse-nak-bäska* och fårskinnspälsar, de senare till underpälsar. Gamla utslitna pälsar kallas *muôdda.*

Lukkan. Vid regnväder, på fjället bland renarna, eller eljest då lappen måste vara ute i ogynnsam väderlek, använder han sig, för att skydda pälsen, resp. kolten mot väta, eller sig själv mot blåst och snö, av en slags kombination mellan regnkrage och kapuschong, den s. k. *lukkan* (bild 258). Detta plagg täcker axlar, bröst och rygg och ha mitt på, en rund öppning, varigenom ansiktet trädes ut (se bild 259). *Lukkan* når ned på halva magen och iklädd detta plagg trotsar lappen den strängaste snöstorm. Är vädret ej så svårt, slås övre delen ned som en kapuschong baktill, så huvudet blir fritt.

Även ett annat slags *lukka* finnes, den är lik en vanlig regnkrage, oftast av blått vadmal, längre bak än fram och ofta prydd med, i sömmarna insatta lister i gult och rött, framtill på bröstet slutar ofta halslinningen i en vacker figur, bildad av de olika banden som kanta densamma (färgplansch XVI. Denna art av *lukka* brukas dock ej så mycket som den förra.

Vid riktigt skarp köld använda sig lapparna av en björnskinns- eller vargskinnskrage som trädes över huvudet; på bild 261 ses John Turi × iklädd ett dylikt pälsskydd.

d) *Skärpet, avve boaghan.* Sin *gakte* sammanhåller lappen kring livet med ett skärp. Männen så, att den bildar en påse ovanför detsamma, kvinnorna på så vis, att den ligger slätt, men i ett mångfald rynkor. Skärpen äro, vad männens vidkommer av läder (bild 262), kvinnornas merendels av ylle (bild 263). Männens skärp äro ofta mycket breda, ända upp till 15 cm. De fästas framtill medels en hålförsedd rem, som trädes genom en mässingssölja, fäst på skärpets avigsida, ett stycke från skärpändan. Skärpändan hålles uppe av ett vid densamma fästat ylleband i rött och gult, som surras kring en av de på skärpet sittande prydnadsknapparna.

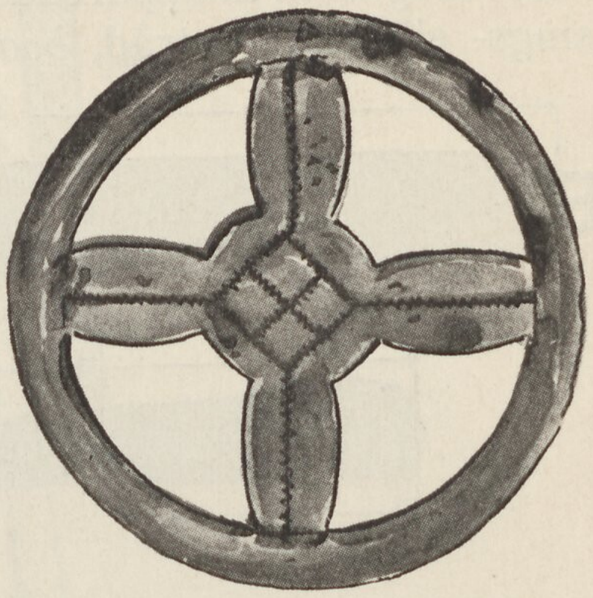

Bild 266. BÄLTERING.

Mansskärpen kunna med avseende på sin utsmyckning indelas i fyra slag, nämligen: 1) de fullkomligt oprydda (bild 262 f), merendels begagnade, av fattiga, eller bigotta, religiösa lappar. Detta slag av bälten äro dock relativt sällsynta; 2) de, som äro försedda med en eller flera, på skärpets mittlinje fästade silverknoppar. De fattiga eller religiösa använda vanliga byxknappar; 3) de som äro dekorerade med instansade snörhålsringar av mässing eller mässingsstift (bild 262 a); 4) de som förete en blandning av båda ovannämnda prydnadsslag (bild 262 b, c och e).

Silverknapparna, *boallo,* som äro av olika form och storlek (se bild 262), äro ofta ärvda, dock köpa lapparna från och till några då och då i Tromsö. De placeras i rad på skärpets mittlinje, mer eller mindre tätt, beroende på antalet, eller kanske rättare på ägaren, ty lapparnas religiösa åsikter förbjuda dem att bära något som helst som kan räknas till prydnad. Dessutom finnas skärp, där det mjuka lädret hålles spänt av bredvid varandra fästade hornskivor. Dylika hornskivor (bild 262 f och bild 321) kunna ofta vara vackert ornerade, men begagnas nu sällan, modet för dagen, eller rättare generationen, är mest för snörhålsringar.

De ovannämnda hornskivorna eller bältbenen, användes dock ännu så sent som 1886 i stor utsträckning, men i likhet med mycket annat av intresse, är det numera mycket sällsynt få se en lapp inom Karesuando socken vars bälte är prytt med »bältben». På ett par ställen

har jag dock sett gamla kvinnor använda dem för att hålla ut sina skärp (vävda ylleskärp). Bältbenet satt mitt i ryggen.

Men skönhetssinnet hos lapparna är tydligen starkare än deras religiositet och de skärp äro få, som inte räkna en eller flera prydnader.

Silverknapparna fästas på skärpet genom i detsamma stuckna hål, varigenom knappkrokarna inträdes. På avigsidan löper en mässings- eller koppartråd, *boallobadde* (bild 263 b), varpå alla knapp-

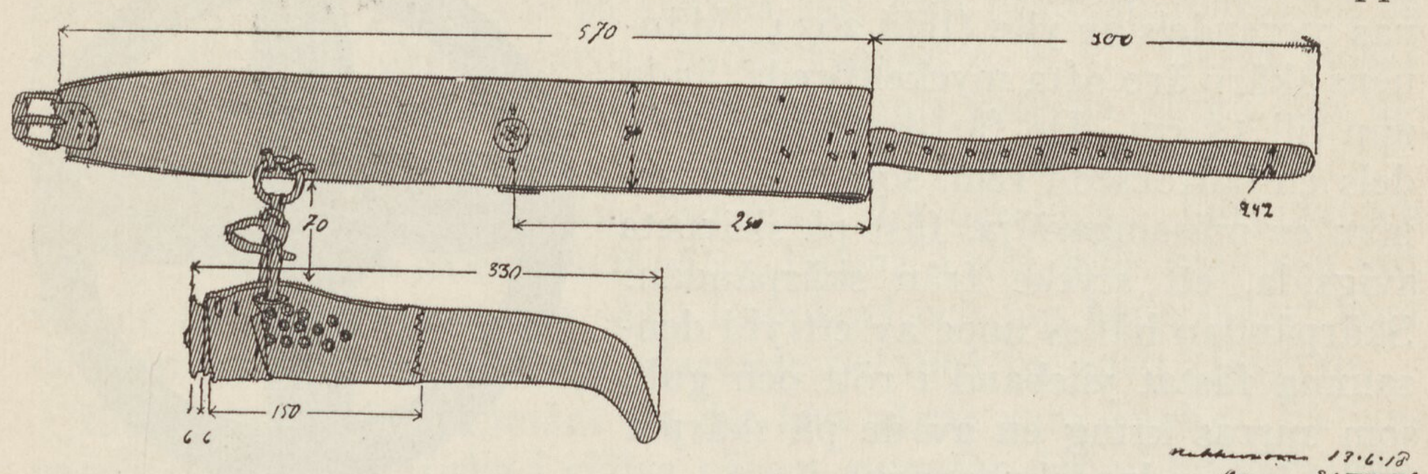

Bild 267. UPPMÄTNINGSRITNING AV POJKBÄLTE AV SVART LÄDER PRYTT MED EN SILVERKNAPP.
Knivslidan av svart läder och prytt med mässingskantade hål. Bältet tillhör Nilas Wasara.

krokarna äro påstuckna. Tråden hopböjdes kring den sista av dem. Detta för att hindra knapparnas bortfallande. Hur knapparna äro fästa på skärpets baksida framgår av nämnda bild.

Utom silverknappar, använder sig lapparna mycket av snörhålsringar av mässing, som instansas i lädret. Dessa ringar fästas antingen i rader uppe vid skärpets kanter (a, b, d och e bild 262) eller i grupp på dess mitt. Ofta bilda de tagglinjer (bild 262 a, b o. e) eller ock hopsättas de i rosettmönster. Utom snörhålsringar äro ibland mässingsstift med runda huvuden inslagna i skärpet (se bild 262 c).

Kvinnornas skärp, äro som jag nämnt, antingen vävda ylleband, eller ock av kläde, som kantas med tunt sämskat läder. Det prydes liksom männens med silverknappar satta i rad. Klädesskärpet, som är det vanligaste, är alltid ornerat. Grundfärgen är antingen rött eller gult, i mitten löper en smal list i blått, på ömse sidor kantade med en taggig remsa i endera av ovannämnda färger, beroende på grundfärgen.

Skärpens utstyrsel varierar högst obetydligt. På färgplansch XI ses de vanligast använda. Småflickornas skärp sakna vanligtvis tagglinjerna (se färgplansch XI d).

Skärpen fastsättas antingen meddels en hålförsedd läderrem, som träs in i ett vanligt spänne av metall eller renhorn (bild 265)

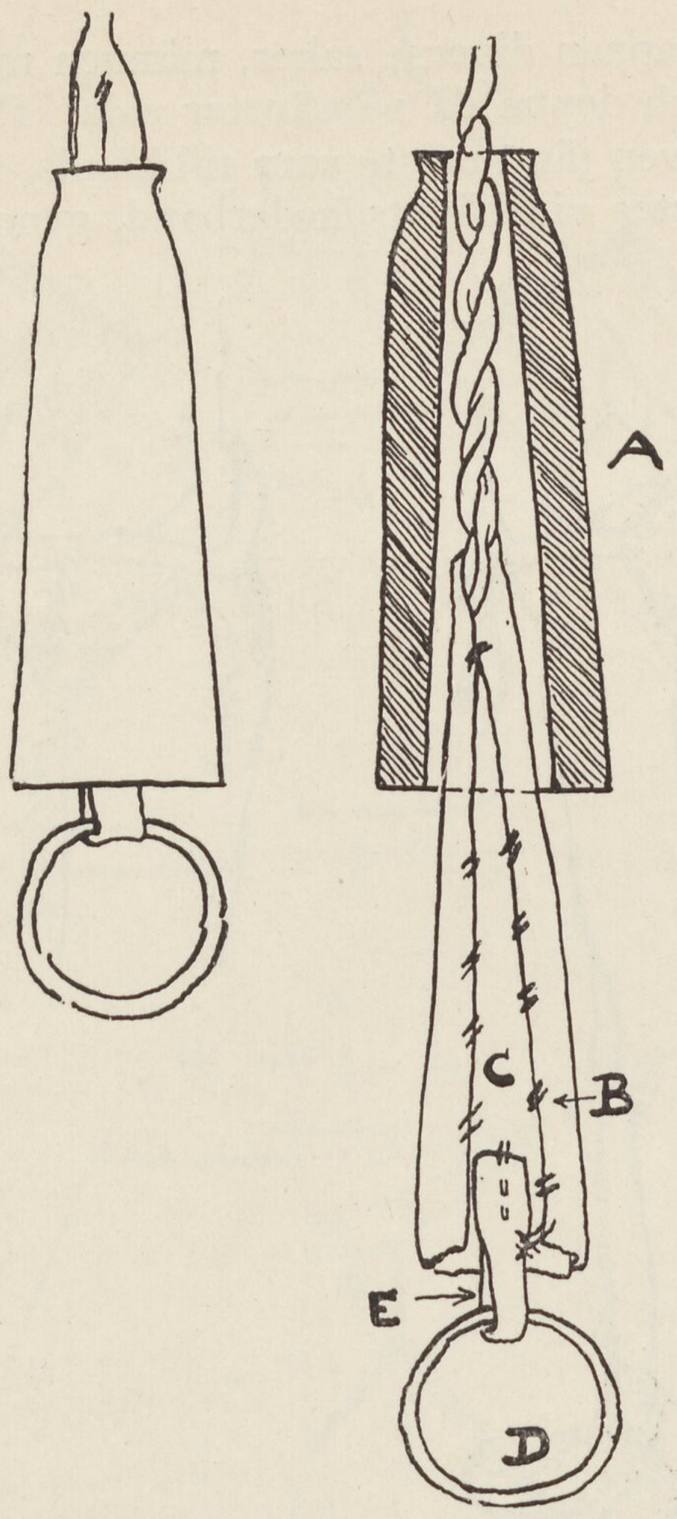

Bild 268. GENOMSKÄRNING AV NÅLHUS AV BEN.

A. Nålhuset av ben.
B. Läder.
C. Ylle att fästa nålarna uti.
D. Mässingsring.
E. Läderstropp för att hålla upp D.

eller ock bindes det ihop. Vävda bälten, utmärkt vackra, har jag sett användas av äldre kvinnor, men de äro ej många. De allmänt förekommande äro dem i gult och rött. Utom dessa vadmals- eller klädesskärp, bruka kvinnorna, mest sommartid, ett brett vävt band till bälte. Dessa äro alltid i rött och vitt och ovanligt vackra. Kantornamenten på dessa bälten äro rätt lika dem på skobanden förekommande. Mitteldekoreringen påminner mycket om de band, som pryda den spetsiga *durrungapper*.

Vid bältet bär lappen diverse saker, männen merendels endast sin kniv (bild 267) och denna då på vänster sida. På flyttningarna, då den stora huggkniven jämt måste vara till hands, fästes den på andra sidan. Kniven fästes vid bältets nederband, genom ett i bältet bor-

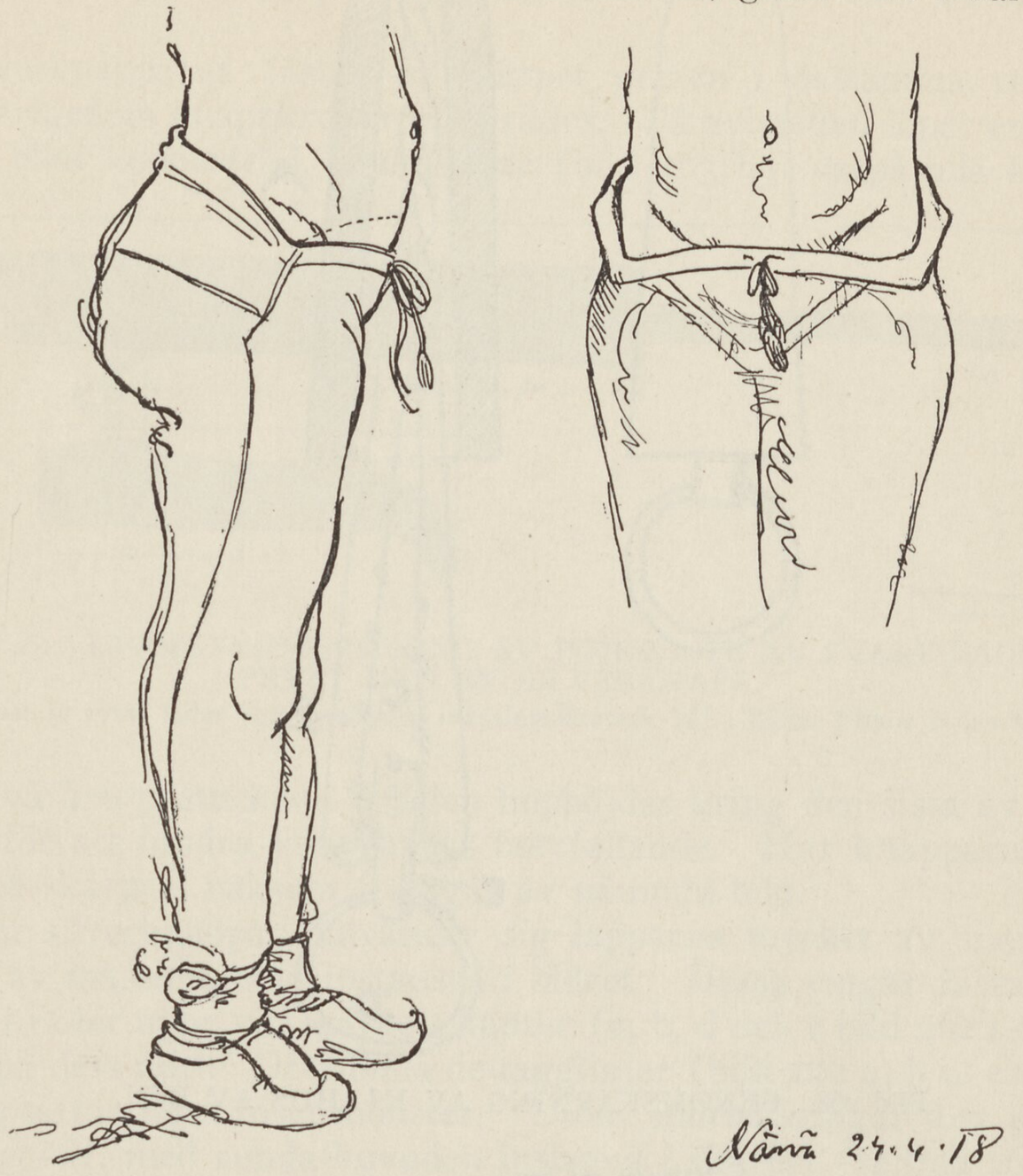

Bild 269. LAPSKA KVINNOBYXOR AV BLÅTT KLÄDE.
Hur de bäras.
Sett från sidan. Sett framifrån.

rat hål, varigenom knivremmen insättes. Ibland går en ögla ned från det på bältets innersida befintliga »knapptråden» (bild 263 b). Utom kniven bära lapparna sitt nålhus i bältet.

Till kvinnornas dräkt hör alltid ett förkläde (bild 257), som sys av bomullstyg eller annat i bjärta glada färger, mest rött. Förklädet är kort men brett, det lägges i många veck och bäres instucket

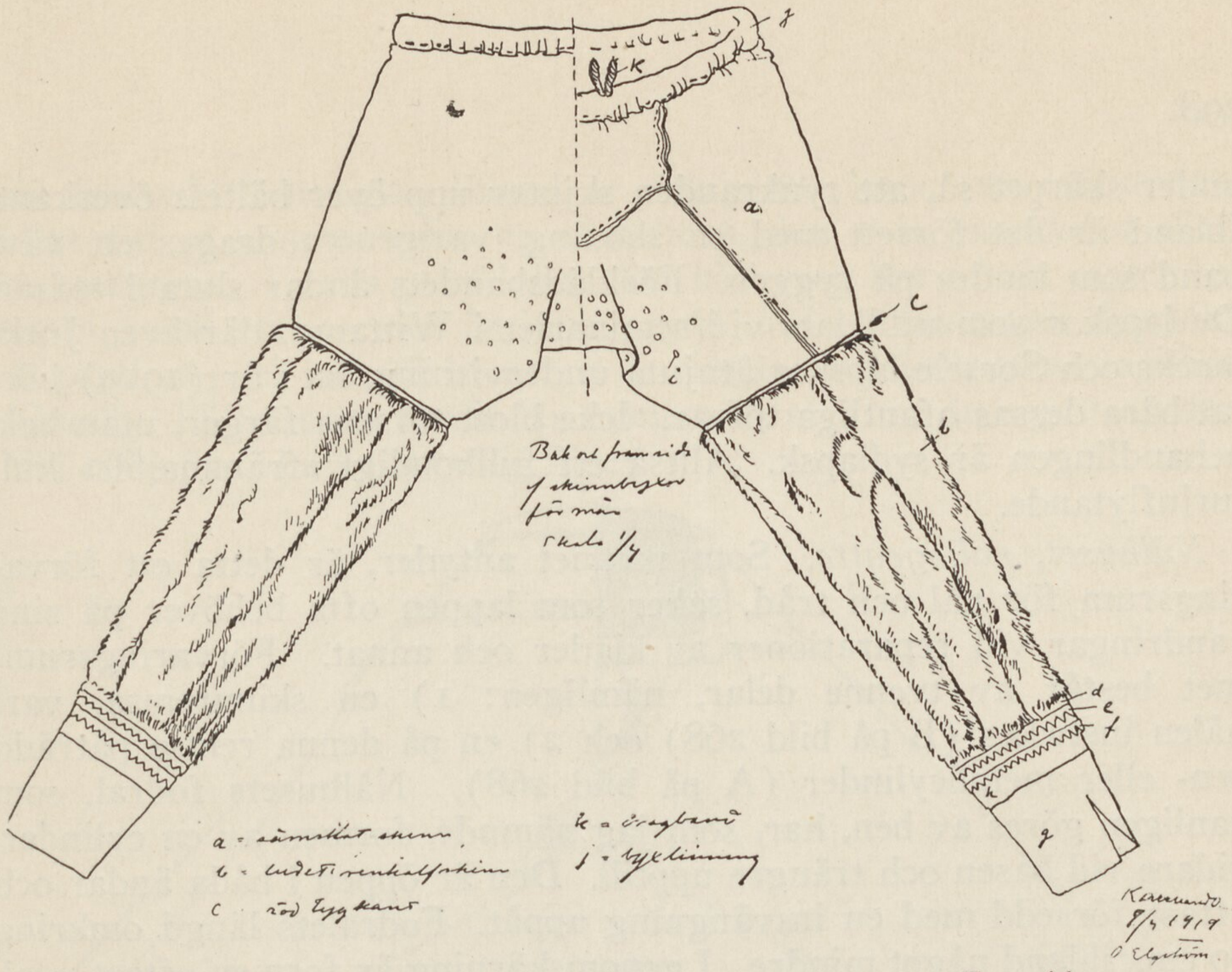

Baksidan. A. Framsidan.

d. Tyg.
g. Blå tygremsa.
e. Blå taggar } av tyg.
f. Gula » }
h. rött tyg.
i. hål för luftväxling.

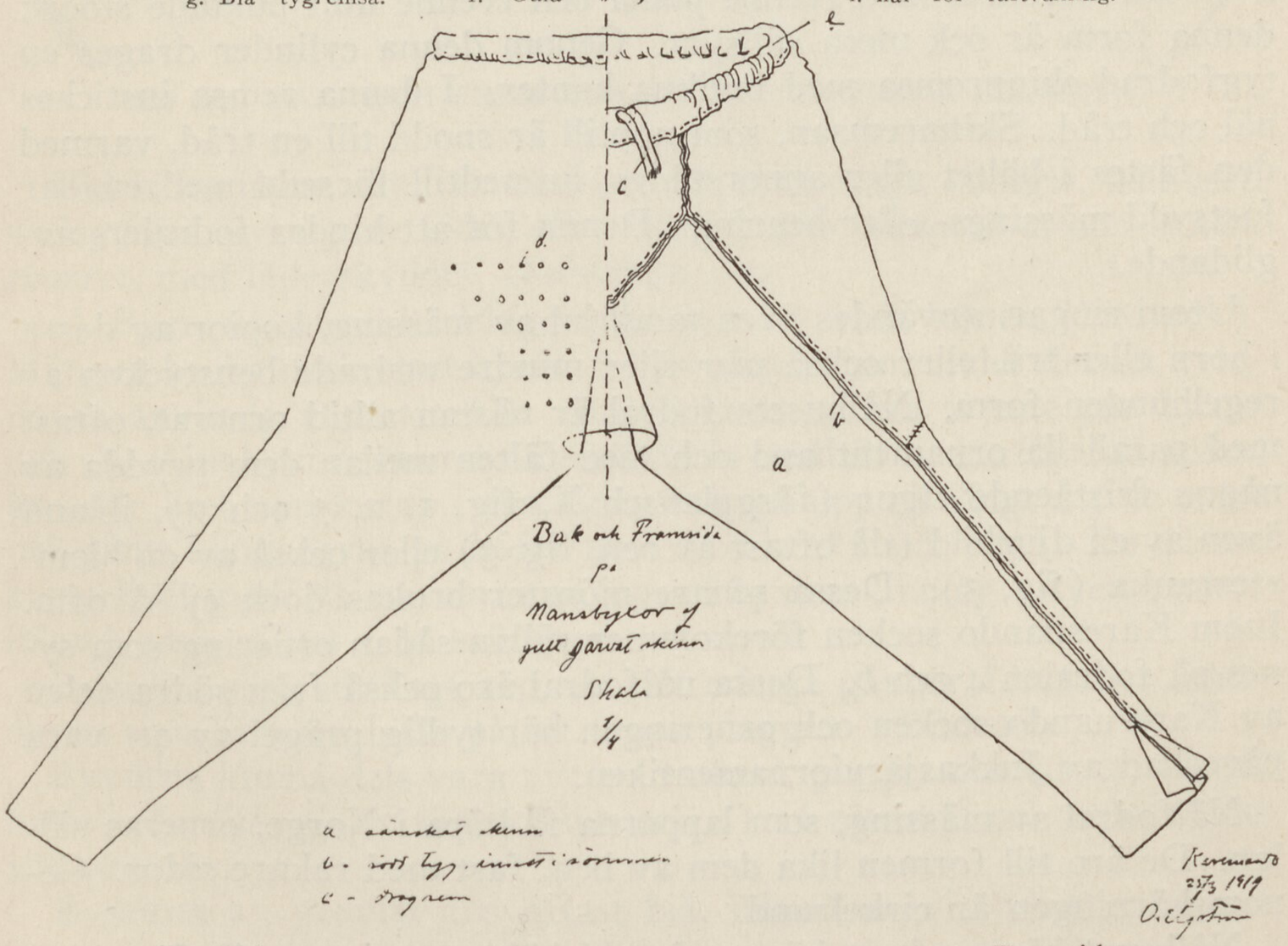

Baksidan. B. Framsidan.

e. Byxlinning. d. Lufthål.

Bild. 270. MANSBYXOR.

under skärpet så, att rynkranden skjuter upp över bältets överkant. Ibland är det försett med en skoning, varigenom drages ett vävt band som bindes på ryggen. Förklädsbandets ändar sluta i tofsar. De lapskor som utbildats vid seminariet i Wittangi, där även Jockmocks och Sorsele lapskor åtnjuta undervisning, ha i år (1919) börjat bära dessas ofantliga tofsar. Icke blott tofsens färger, utan hela behandlingen är sydlapsk. Alltså ett fullkomligt »främmande» kulturinflytande.

Nålhuset, nallogoatte. Som namnet antyder, är detta ett förvaringsrum för nål och tråd, saker som lappen ofta behöver på sina vandringar vid reparationer av kläder och annat. Förvaringsrummet består av tvenne delar, nämligen: 1) en skinnremsa, vari nålen instickes (B på bild 268) och 2) en på denna remsa påträdd ben- eller metallcylinder (A på bild 268). Nålhusets fodral, som vanligen göres av ben, har, som jag nämnde, formen av en cylinder, vidare vid basen och trängre upptill. Den är öppen i båda ändar och oftast försedd med en insvängning uppåt. Fodralets längd omkring 10 cm., ibland något mindre. I genomskärning är formen oftast oval, ibland rund, mera sällan sex- eller åttkantig. Utom denna förekomma även nålhusfodral med tvenne plana och tvenne utåt buktade sidor; denna form är ock mera sällsynt. Genom denna cylinder drages en tygfodrad skinnremsa med invikna kanter. I denna remsa instickes nål och tråd. Skinnremsan, som upptill är snodd till en tråd, varmed den fästes i bältet eller annorstädes, är nedtill försedd med en där fastsydd mässings- eller benring. Denna för att hindra fodralets avglidande.

Utom ringar, användes även tandhjul av mässing, kopior av dessa i horn eller trä, eller också mer eller mindre utsirade benstycken av regelbunden form. Nålhusets fodral är nästan alltid ornerat, oftast med parallella ornamentband och med fälten mellan dem prydda av någon fristående figur (färgplansch X, fig. 1, 2, 3 och 7), ibland även av en djurbild (då oftast av ren, fig. 3) eller också av en blomsterranka (fig. 5). Dessa senare mönster brukas dock ej så ofta. Inom Karesuando socken förekommer sällan sådan ornering som synes på fodralen 4 och 6. Dessa nålfodral äro också från södra delen av Karesuando socken och orneringen bär tydlig prägel av att vara påverkad av Jukkasjärviornamentiken.

Nålfodral av mässing, som lapparna få köpa i Norge, orneras sällan. De äro till formen lika dem av ben, fast med rakare sidor. Genomskärningen är cirkelrund.

Nålhuset bäres oftast hängande vid bältet, antingen då fäst i ett genom bältets underkant gående hål, eller ock i en liten på dess bak-

sida fastsydd läderögla. Ibland är det, jämte kniv, sax och annat, fästat vid en ring av mässing eller horn, den s. k. *guoddahat* eller *skarreriegges*. Denna *guoddahat* eller bältering har oftast utseendet som bild 208 utvisar, den är inuti prydd med en fantastisk djurbild och påminner då icke så litet, om de ringar samojedkvinnorna bära i håret*. Bälteringen användes numera ej så ofta, de exp. man ser (bild 266) äro alla av betydlig ålder.

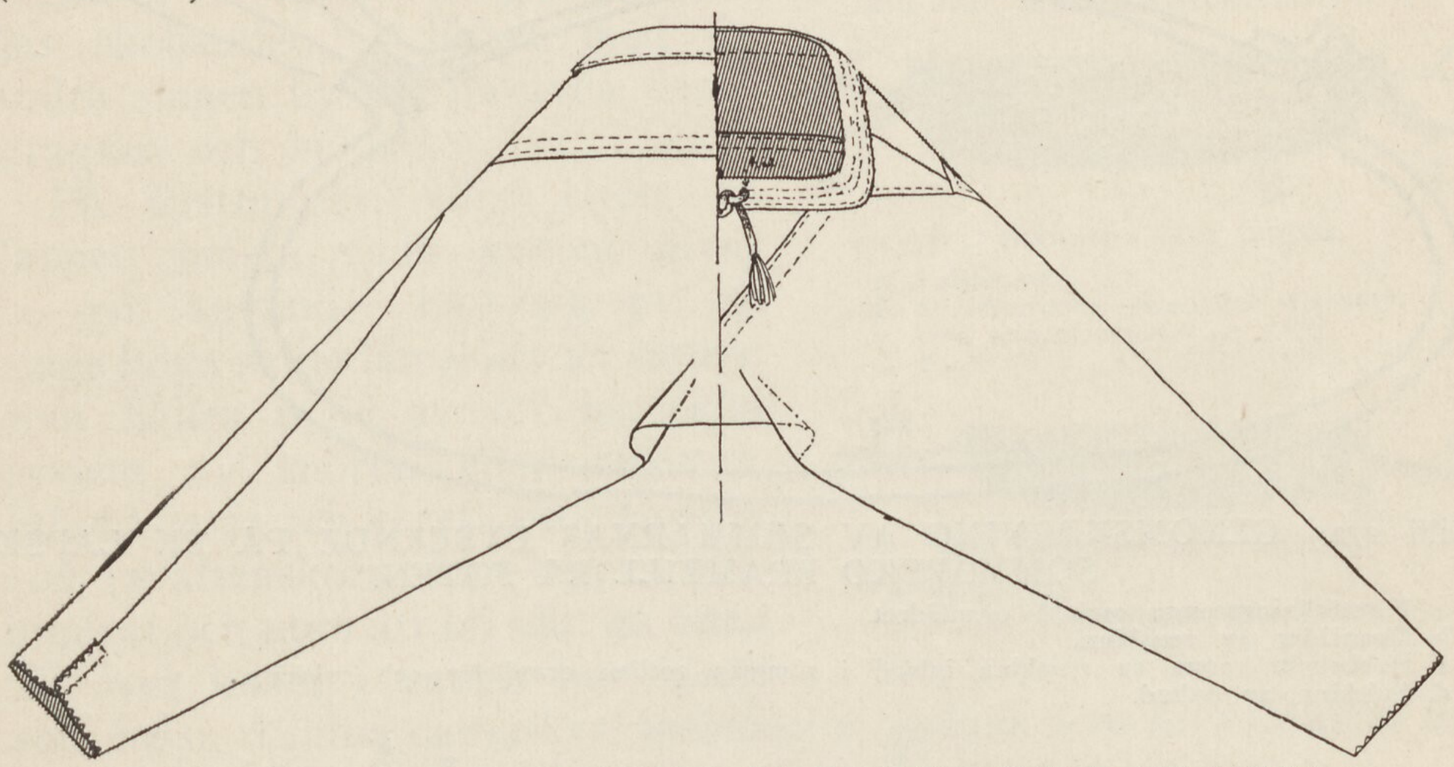

Bild 271. BAK- OCH FRAMSIDA PÅ KVINNOBYXOR (KLÄDES).

Vid bälteringen skall finnas, om det skall »vara riktigt», nålhuset, *nallogoatte,* syring av läder eller metall, *suormmagoatte,* och saxen, *skarret,* med läderskyddet, *skarretskuoppo*.

e) *Byxorna, buvsak*. Plagget är lika för båda könen (bild 271). Männen bruka dock mest byxor av sämskat skinn, under det att kvinnorna använda vadmal. Om vintern bäres gärna tvenne par byxor och då skinnbyxor innerst. De gå ända ned till nedanför fotknölen, äro där litet uppskurna i ena sidan och gå upp så långt att de »nätt och jämt hänga qvar på höfterna.» (Düben** sid. 155). De fästas kring livet meddels en rem, som löper i byxans linning. Även brukas ibland, men sällan s. k. svångrem.

Byxorna sitta så långt ned, att det många gånger förefaller åskådaren som bäraren hölle på att tappa plagget. (Bild 269.)

Byxorna kunna dels vara av: 1) vadmal, *gagges-buvsak,* 2) kläde, *ladhdhebuvsak,* 3) av sämskskinn och 4) av sämskat och ludet skinn tillsammans.

Byxorna av vadmal äro oftast blå, ibland av vitt ylletyg, någon

---

* Se Nordenskiöld: Vegas färd, band I, bilden å sidan 84.
** Om Lappland och Lapparne.

gång, särskilt under menstruationen, använda kvinnorna röda, dock icke under krigsåren (1914—1918), varest röda tyger betingat ett pris av ända till 100 kr. pr m. Kristiden har även tvungit lapparna till ett ökat användande av *grönt* kläde till byxor.* *Byxorna* av sämskat skinn sys på samma sätt som klädesbyxorna. Sömmarna

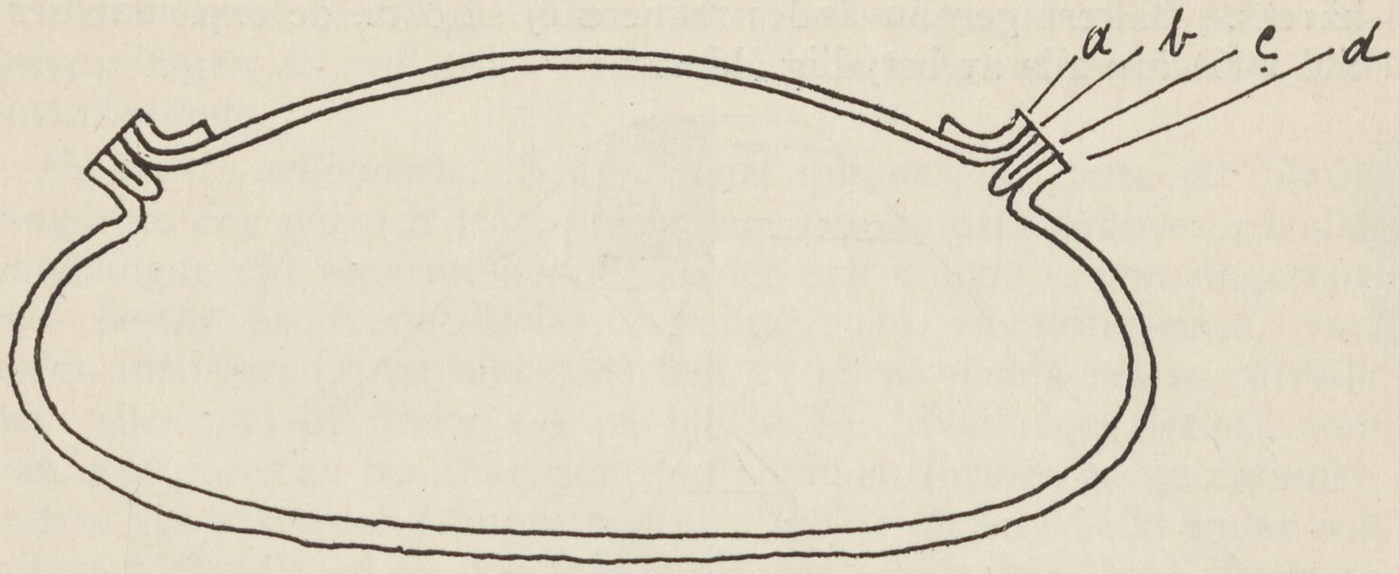

Bild 272. GENOMSKÄRNING AV SÖMMARNAS UTSEENDE PÅ EN LAPSK SOMMARSKO FRAMTILL PÅ FOTEN.

a. Förstärkningsremsa ovanpå ovanlädret.
b. Ovanläder av renskinn.
c. Dubbelvikt remsa av renskinn inlagd i sömmen mellan ovanläder och sulskinn..
d. Sulskinn av oxhud.

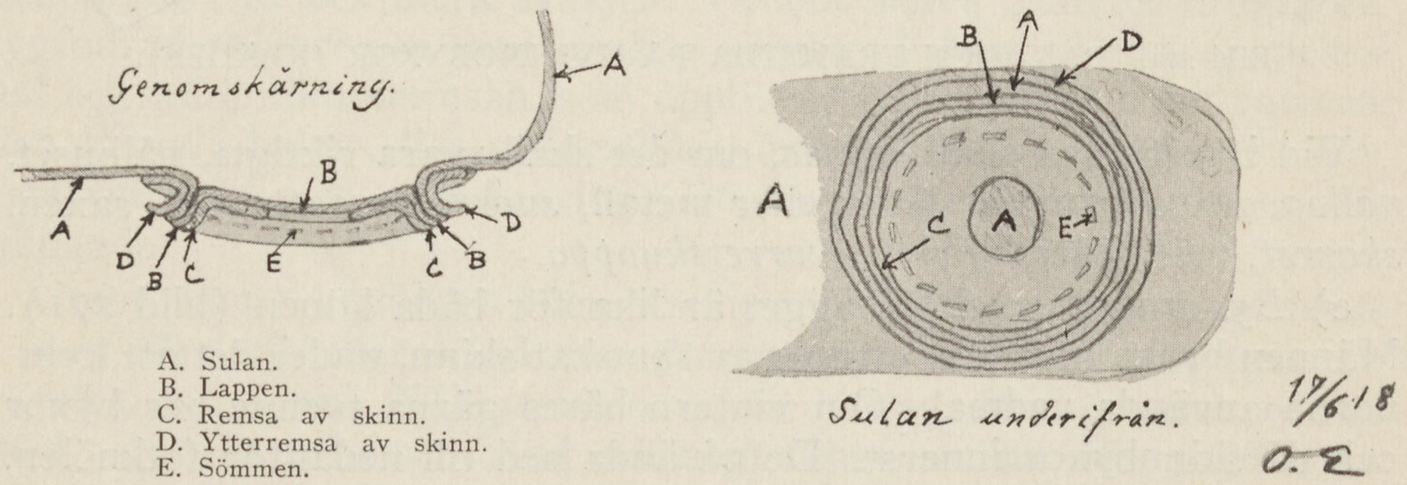

A. Sulan.
B. Lappen.
C. Remsa av skinn.
D. Ytterremsa av skinn.
E. Sömmen.

Bild 273. HUR EN LAPP PÅSYS EN TRASIG SKOSULA.

äro ibland prydda av röda eller blå klädesremsor. Sämskskinnsbyxorna äro till färgen i begynnelsen helt ljusgula, men bli av ålder och användning, snart nog begåvade med en blank patina i rödbruntsvart.

Skinnbyxorna ha alltid en 20—30 små runda hål bak i sitsen — »för luftväxlingens skull», säga lapparna (bild 270 d).

I likhet med vadmalsbyxorna, åtdrages skinnbyxorna kring midjan av en i linningen löpande dragsko av skinn eller ylle (bild 270 k).

---

* Kvinnorna.

Sämskskinnsbyxorna anses märkvärdigt nog svala om sommaren och begagnas då mer än de tunnare tygbyxorna.

Så finnes ett tredje slags benkläder, sammansatta av: 1) en övre del av sämskat skinn och 2) en nedre, benen täckande skinnbeklädnad, oftast av renkalvskinn (bild 270 A).

De ludna byxbenen börja ungefär 40 cm. från linningen och gå ned till strax ovan fotknölen, där en ylleremsa prydd med olika färgade tygband vidtager. Kring denna lindas skobandet. I likhet med de andra slagen byxor, ha även dessa dragsko och lufthål.

Bild 274. GENOMSKÄRNING AV

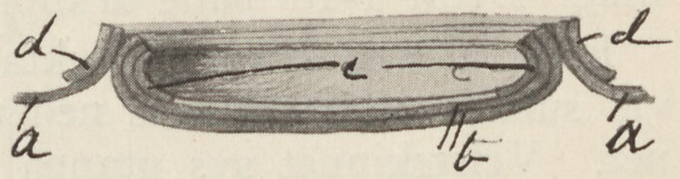

hur männens skor lappas.

a. Sulskinnet.
b. 2 cirkelrunda skinnbitar (lappar).
c. Inre skinnremmen.
d. Yttre »

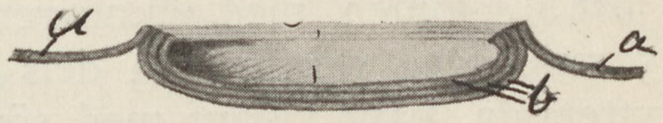

hur kvinnors skor lappas.

a. Sulskinnet.
b. 3 lager cirkelrunda skinnbitar.

På flyttningar, eller eljest då lappen måste vada genom älvar o. dyl. använder han sig av ett slags höga skinndamasker av sämsk, som hålles uppe av ett invecklat system av snören eller remmar. Iklädd dessa och svarta skor *tsjatsekak* (»vattenskor») kan lappen obehindrat och utan att bli våt, gå ända till över knäet i vatten hur länge som helst. Ludna damasker, »sebääket», sådana som de »bofasta» använda om vintrarna, brukas föga eller aldrig av lapparna.

Om sommaren bära lapparna, då stark hetta råder, endast vanliga yllekalsonger. Barn under 3 år gå utan byxor om sommaren. *Giethka*-barnen året om.

f) *Skorna.* Det ständiga vistandet i fria luften, nödvändigheten att komma fram i vilken terräng som helst, m. fl. omständigheter, ha hos lappen utvecklat *skon* till ett redskap, som i ändamålsenlighet söker sin like. Lappen brukar tvenne slags skoplagg. Om sommaren samt under vår- och höstflyttningarna de vattentäta *tsjatsekak* eller svartskor. Vintertid brukas ludna skodon, antingen helt och hållet sydda av renens benskinn, de s. k. *belling*-skorna, eller också gjorda av renens pannhud, *härna,* de s. k. härnskorna, där ovanlädret är av belling men sulan av härna.

1) *Av sämskat skinn.* Svartskorna sammansättas av trenne skinnstycken, nämligen av sulskinnet, *vuodhdo,* vristskinnet och ovanlädret, *aldas* (bild 275 II, IV och I).

Till ovanläder och vristskinn brukas sämskad renhud, till sulan läder av nötkreatur. Ovanlädret är smalt och löper ut i en rundad spets, vilken för att skon skall erhålla en vacker form bör hålla en vinkel av 45°. Vristskinnet är antingen rektangulärt, med en lindrigt

rundad överkant, eller också, om den färdiga skon skall ha ett särskilt prydligt utseende, med svagt bågformiga ytterlinjer. Sulskinnets form liknar ovanlädrets fast det är längre och bredare.

Den som skall sy skon, börjar arbetet med att ur resp. ren- och kohud utklippa de ovannämnda skinnstyckena. Ovan- och vristskinnet av ett stycke sämskat renskinn, sulskinnet ur en garvad kohud, som ovan nämnts. Sulskinnet uppklippes baktill i den rundade delen. Vinkelrät mot detta klipp göres en annan, svagt bågformad utskärning. Detta T-formade urklipp hopsys som på bild 275 V.

Efter att sedan väl ha fuktat skinnens kanter, hopsys vristskinnet vid sulan. Vristskinnets nederkant vikes dubbelt och även sulskinnet. Vristskinnet sys utanpå sulskinnet, ibland sys även en extra skinnremsa fast ytterst. Därefter tages ovanlädret och fastsys vid vristskinnet. Kommen cirka 5 cm. nedåt sömmen, tages en skinnremsa, 15 cm. bred, den böjes dubbel och insättes mellan skinnen, just i sömmen, med vikningen inåt, dessutom lägges ytterligare en 5 mm. bred skinnremsa dels på vristskinnets, dels på ovanlädrets yttersida, kant i kant med sömmen. Denna extra förstärkning är cirka 15 cm. lång.

Sömmarna nedåt skons spets komma således att bestå av fem olika lager, nämligen: 1) den yttre skinnremsan, 2) vristskinnets kant, 3) den dubbelvikta, i sömmen insatta skinnremsan, 4) sulskinnet. Genomskärningen av en lappsko (bild 272) ger läsaren en klarare bild än denna min uppräkning. När syerskan nått till skobandsöglan, avklippes »förstärkningsremsorna» och sulskinnet börjar rynkas. Rynkningen sker successivt tilltagande mot spetsen, så skon där kommer att böjas uppåt, i en in mot skaftet pekande spets.

Kommen till spetsen avklippes den i sömmen insatta vikna skinnremsan och syningen fortsättes på andra sidan, sedan en ny sömremsa insatts.

Ungefär 15 cm. från vristskinnets överkant, fastsättes under syningen en liten skinnögla, *gaula,* i sömmen på varje sida om ovanlädret. Dessa öglor användas till att fästa skobandet uti.

Ovanbeskrivna arbete gjordes på cirka 3 timmar. Man begagnar sig under arbetet endast av sentråd och trekantig synål. Vänstra handens pekfinger skyddas under arbetet av en syring, fastsatt som bild 204 visar.

Skornas utförande varierar, en beställd sko är sällan eller aldrig så god, som en man köper apropå. Detta, om man är främling. Är man däremot känd och vän med den som syr, blir skon alltid lika bra, som om lappen själv skulle begagna densamma.

Sömmarnas utseende, särskilt mellan vristskinn och sulskinn, äro

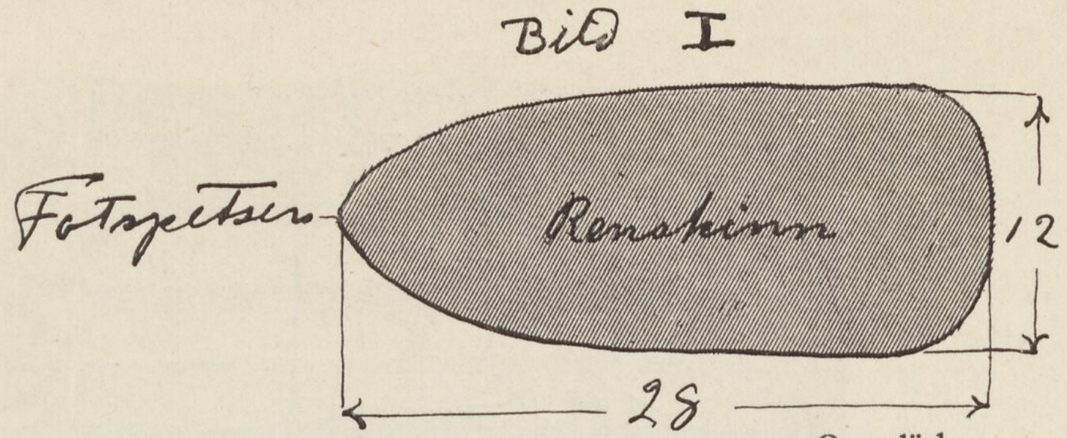

Sulskinnet. Ovanläder.

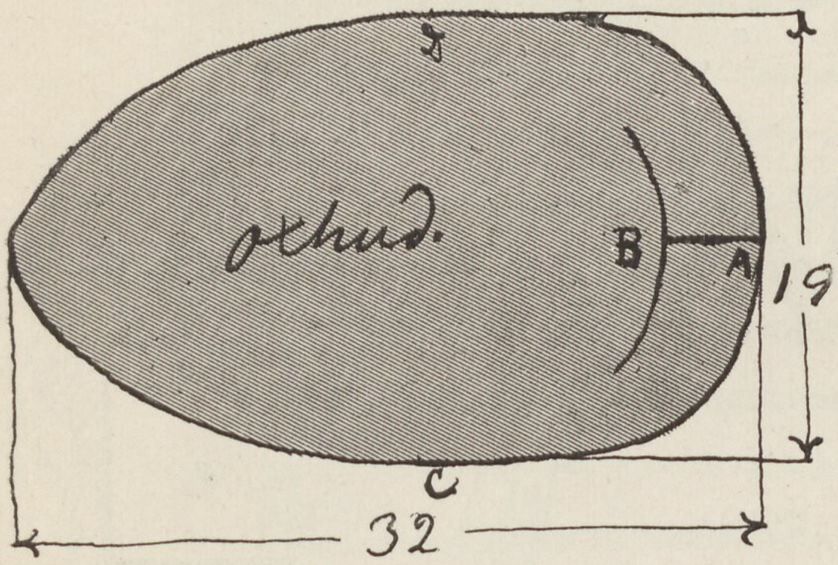

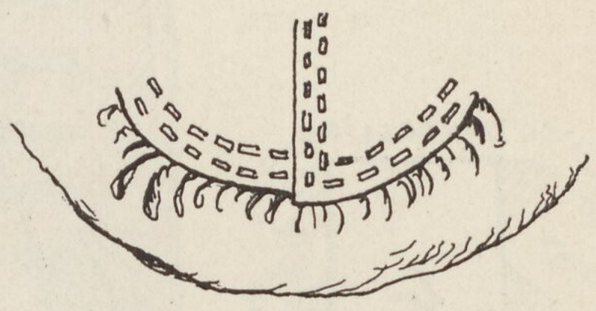

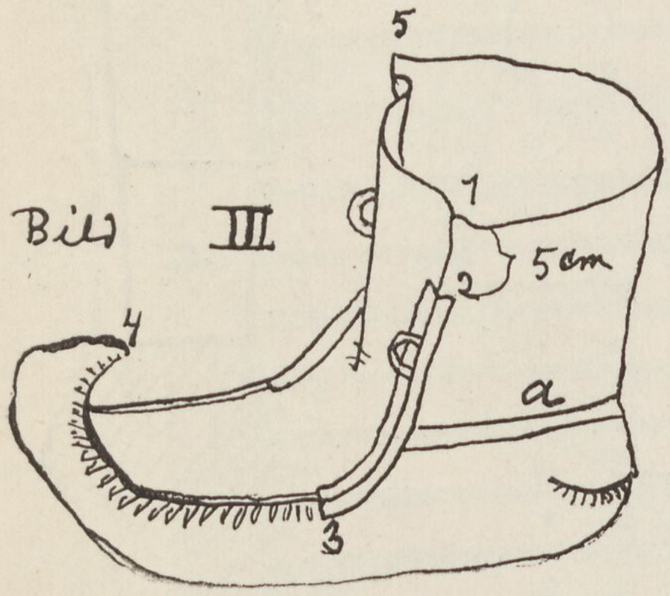

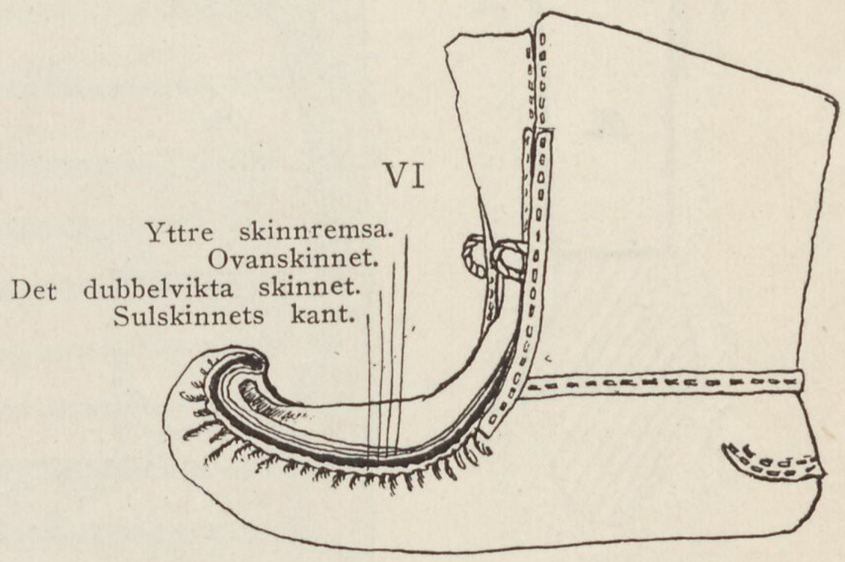

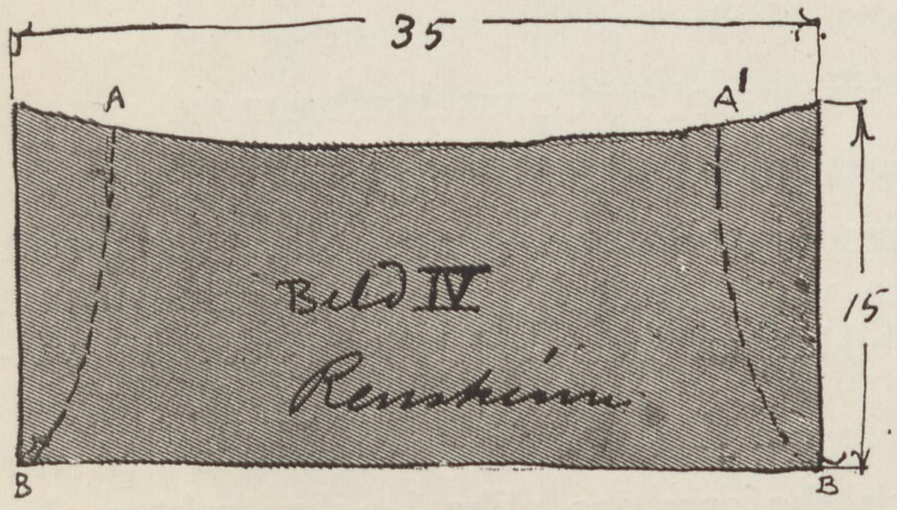

Vristskinn.

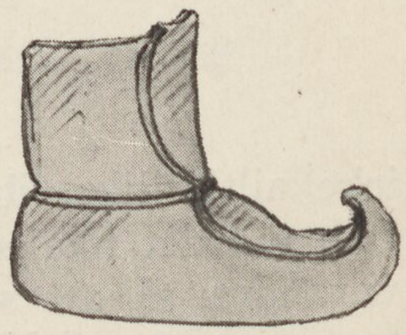

VII
Väl skuren sko.

Bild 275. SVARTSKON.

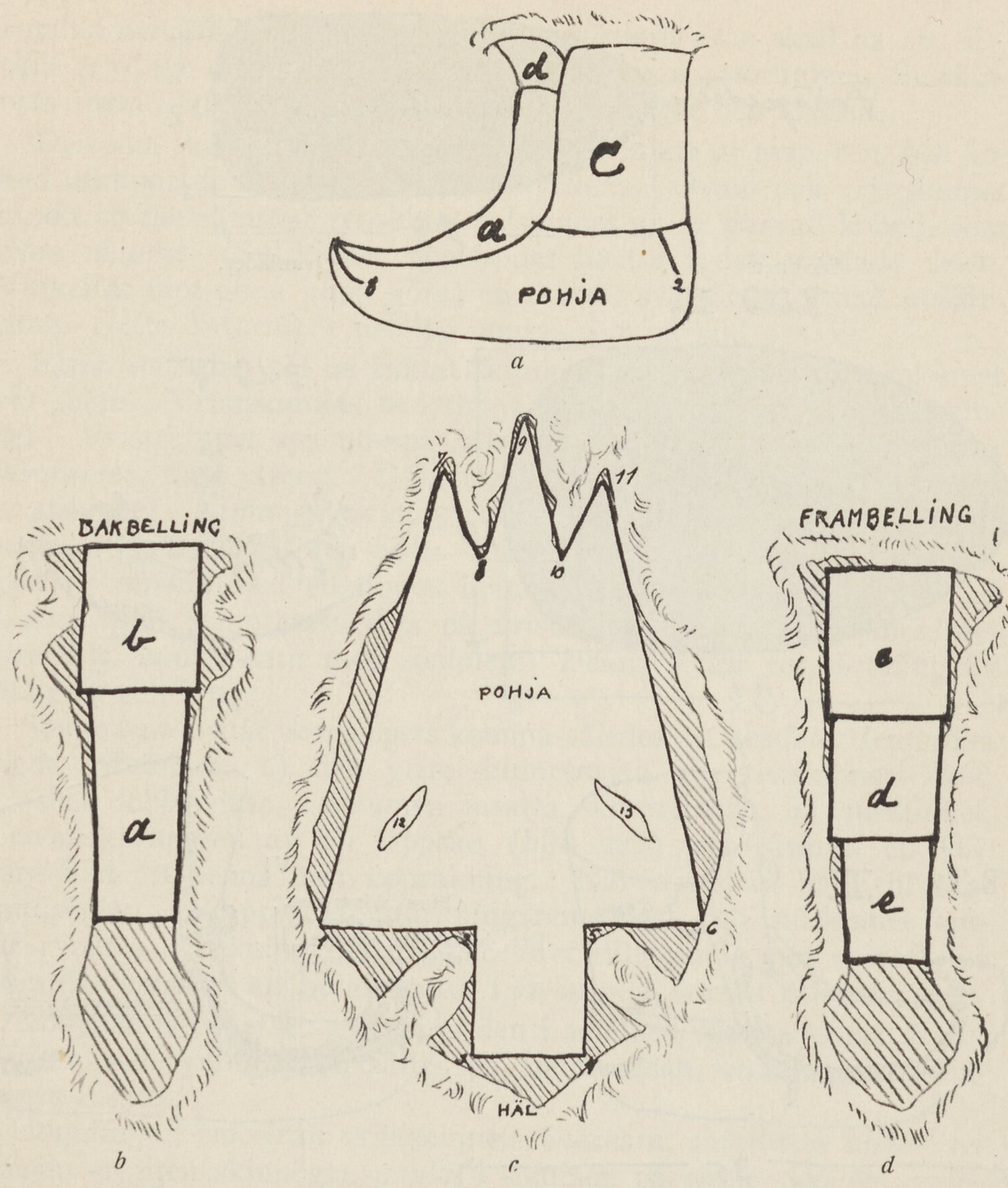

Bild 276. VINTERSKO, HÄRNSKO, OCH DESS SKINNDELAR.

icke alltid lika, ibland vikes ej sulskinnets kant, utan sys direkt fast vid det likaledes ovikta vristskinnet, ibland böjes skinnen mot varandra så att sömmen bildar en fals, i detta fall *absolut* vattentät (bild 278 VI).

En lapp ser genast från vilken trakt en sko är kommen och var den är sydd, ty sömmar och skoform äro olika i olika trakter. En mycket duktig skosyerska var och är väl ännu (år 1919) en f. n. i

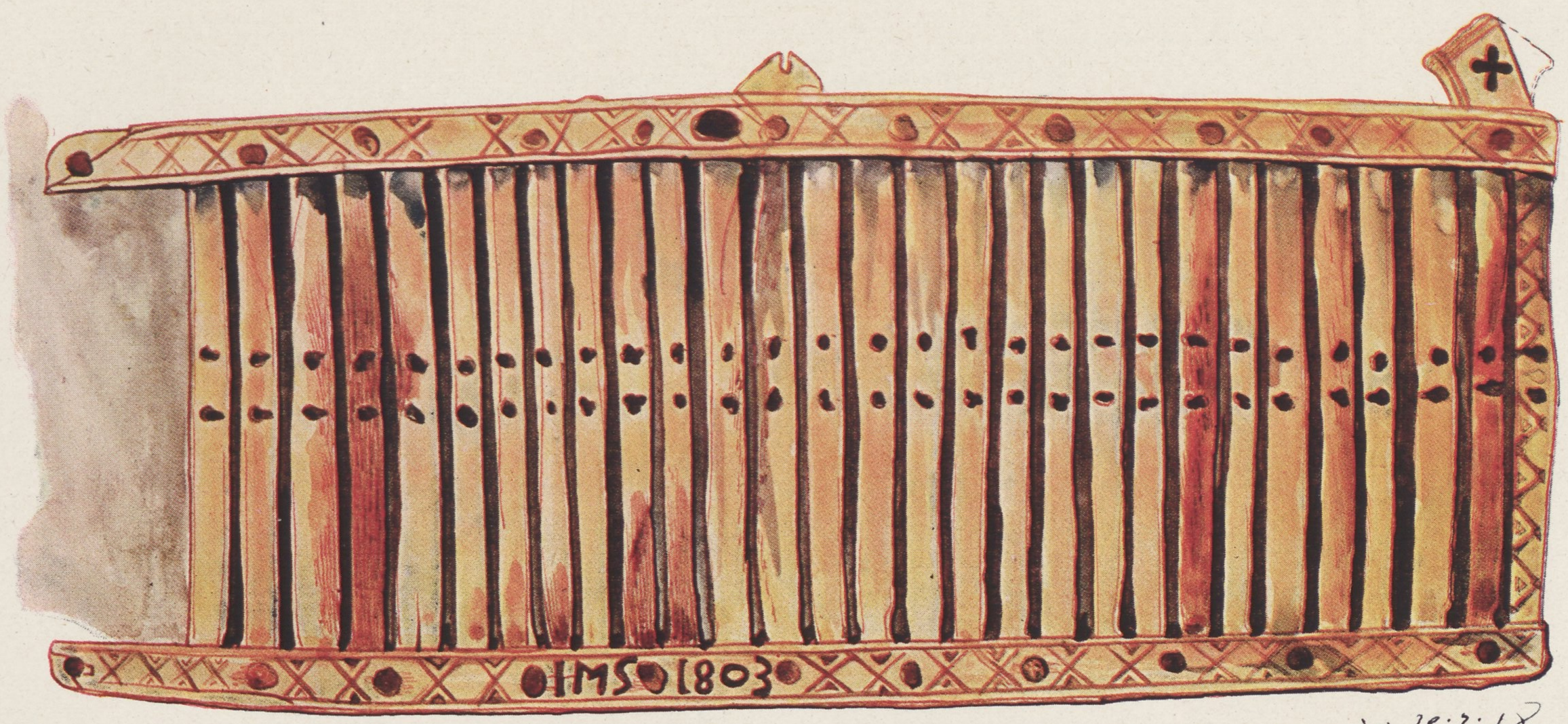

Karlmando 30.7.18
Olsen Elg Frøm

BANDVÄVSKED AV RENHORN.

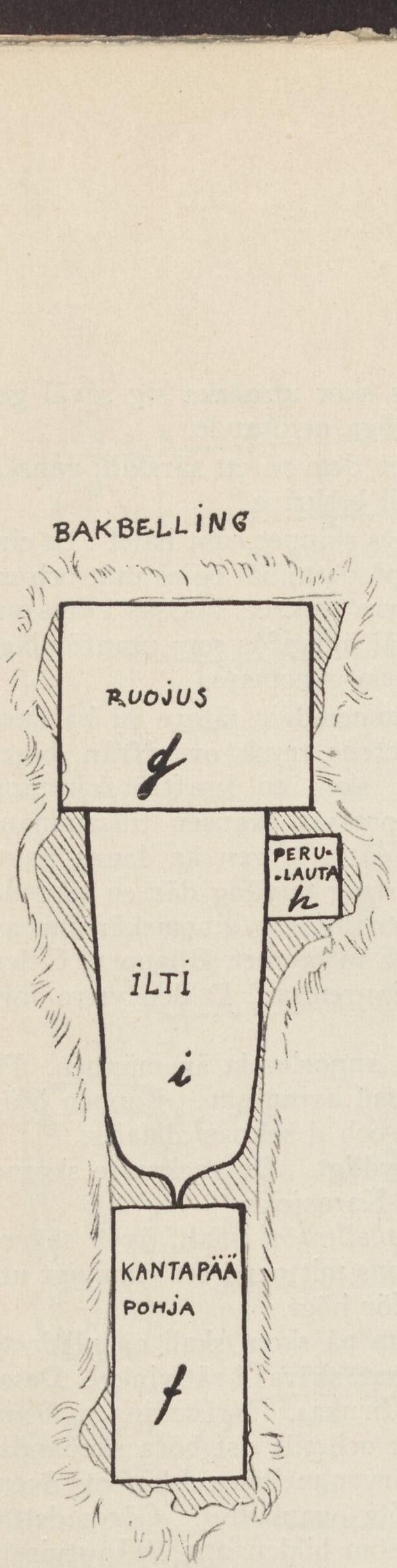

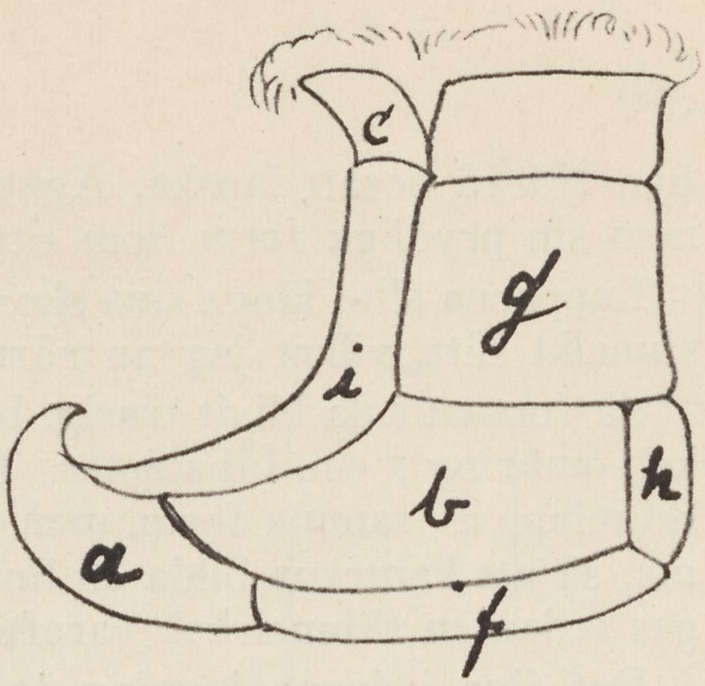

BELLING SKO.
(avigvänd)

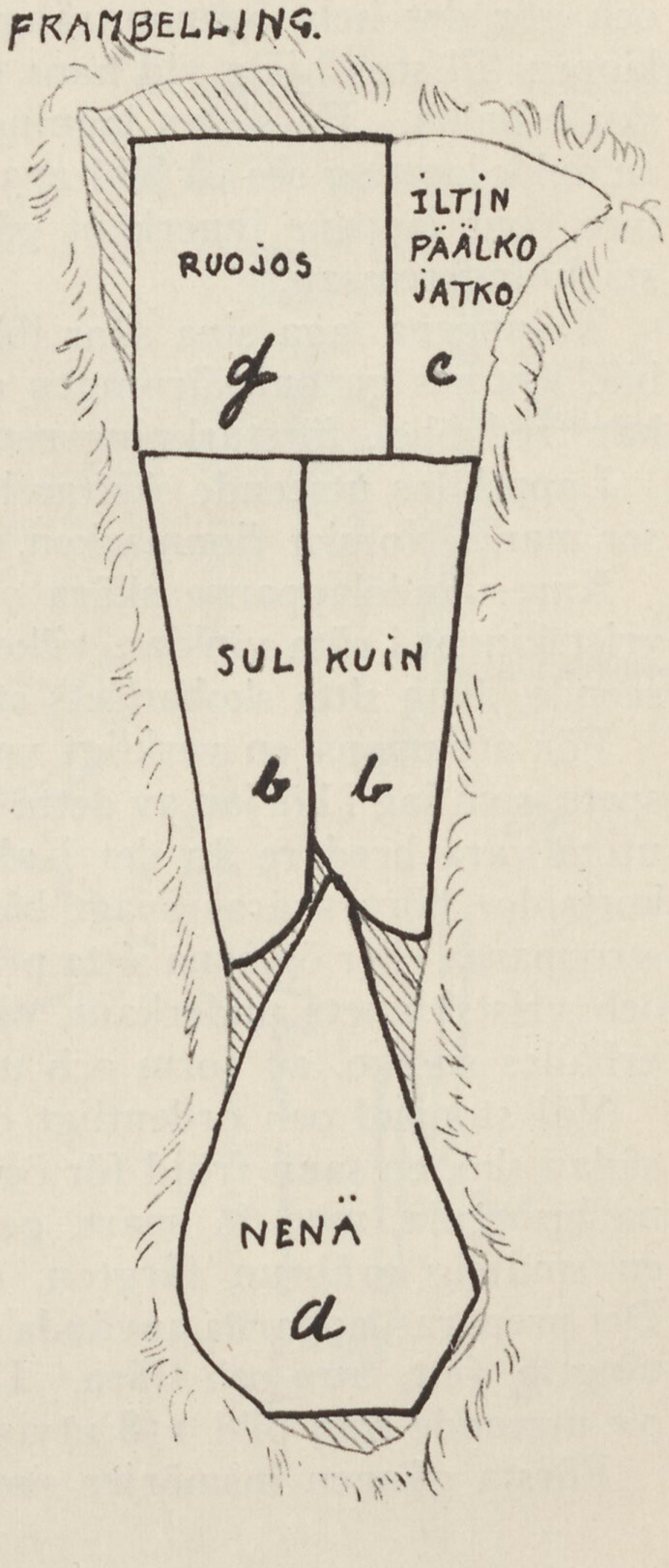

Bild 277. VINTERSKO, BELLINGSKO, OCH DESS SKINNDELAR.

byn Närvä bosatt lapska, Agneta, vars skor utmärka sig såväl genom sin prydliga form, som sitt ordentliga utförande.

Lapparna slita länge sina skor och laga dem på ett särskilt, ganska sinnrikt sätt, vilket jag nu närmare vill beskriva.

Så fort en sula blivit trasig, bortklippes skinnet runt hålet i en cirkel, omkring 7 cm. i diameter. Kanten på detta hål böjes utåt och en skinnlapp av samma form, men med större omkrets ipassas i detsamma, så att kanterna bilda en linje. Såväl innanför som utanför läggs sedan en skinncirkel, varefter det hela genomsys.

Det fina i denna lagning är, att sömmen blir tätare ju hårdare foten trycker mot marken. Genom fotens tryck ovanifrån, böjes lagningens kanter utåt och samtidigt sker en kraftförskjutning inåt mot cirkelns medelpunkt, vilken pressar skarven tillsammans och gör det hela ogenomträngligt för väta. Även är denna kant, lappen till stor hjälp vid hans gång i bergig terräng där en slätsula skulle halka. En sådan lagning kallas *tootnias*. Genomskärning av en dylik lagning ses på bild 273 och A är sulskinnet, B lappen, C den inre runt lappens innerkant gående skinnremsan, D den yttre förstärkningsremsan.

Kvinnorna laga sina skor ibland litet annorlunda än männen. På bild 274 ses genomskärningen av en lagad kvinnosko. Lappen b är här tredubbel, förstärkningsremsorna c och d saknas alldeles.

Lappskons utseende skiftar högst betydligt. De vackraste skorna ser man i Norska finnmarken, närmast Karasjokk.

Karesuandolapparna skära ovanlädret allt för smalt, även skäres vristskinnet i räta vinklar, vilket ger skons mittparti ett klumpigt utseende, även sitta skobandets stroppar för högt.

För att uppnå en verkligt vacker form på skon, skall ovanlädrets spets, som jag i början av detta kap. nämnt, skäras i rät vinkel. Dessutom vara bredare än det i allmänhet brukas. Vristskinnets båda kortsidor böra skäras svagt bågformigt och till sist böra skobandsstropparna eller öglorna sitta precis i skarven mellan sulskinnets över- och vristskinnets underkant, där de möta ovanlädret. Göres detta, erhålles sn sko, av form och utseende som bilden 275 VII, utvisar.

Väl stoppad och ordentligt ombunden med sitt skoband utgör en sådan sko, en sann fröjd för ögat. Till färgen äro de nya läderskorna brungula, men få snart, genom insmorning, användning o. dyl. en smutsig gråbrun färgton, som så småningom övergår i svart. Det preparat lapparna använda vid insmorning av skorna är en blandning av fett, tran och tjära. Den förvaras i små träkaggar, *gagge*, av utseende som bild 158 utvisar och smörjes skorna rätt ofta.

Första gången insmörjes skon både utan och innan och den per-

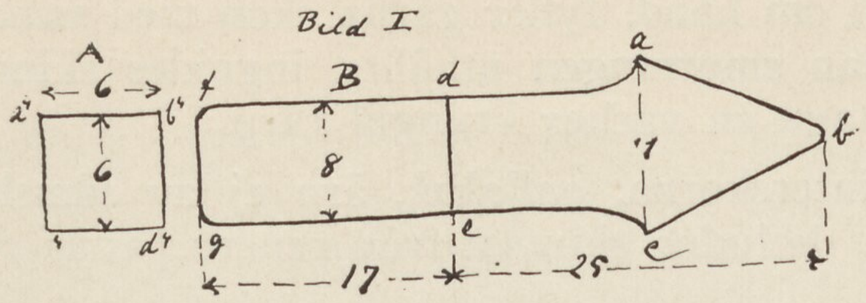

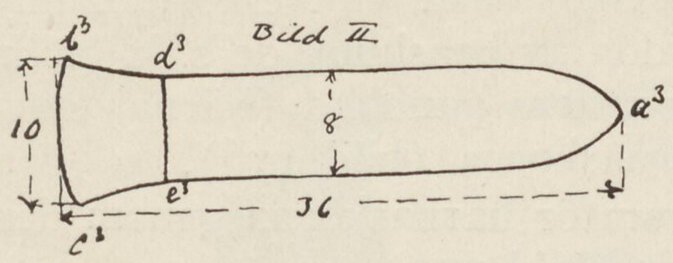

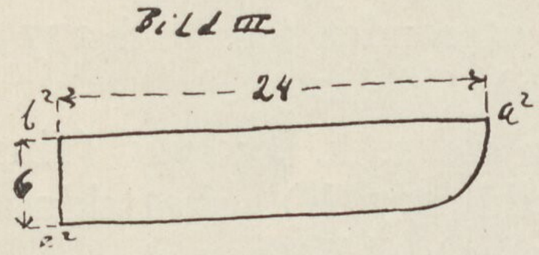

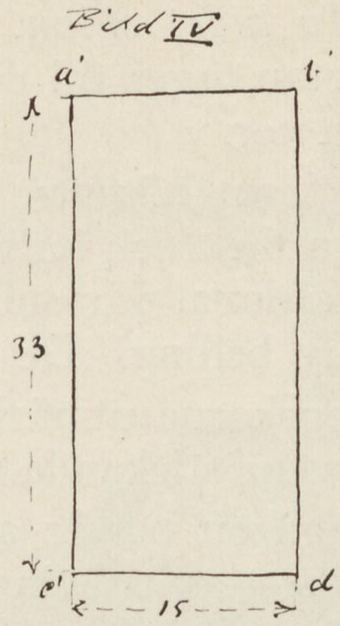

De olika delarna av en Bellingsko.

I. Sulskinn.
II. Ovanläder.
III och IV. Skaftskinn.

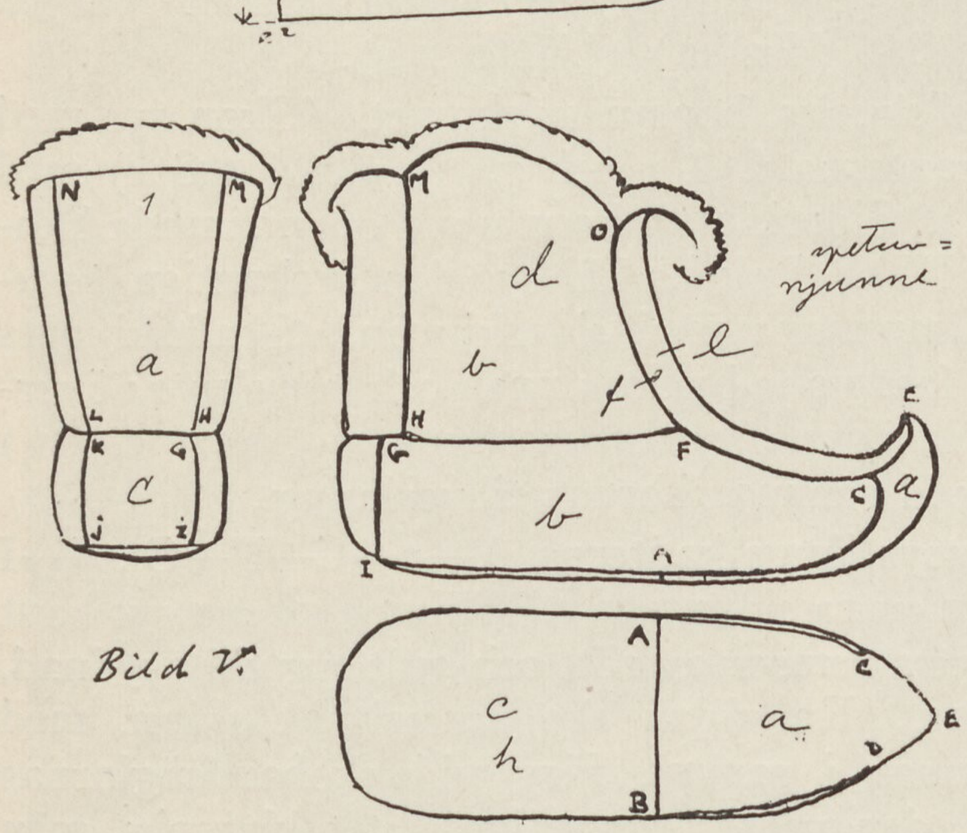

Bellingsko.

Stoppade vinterskor.

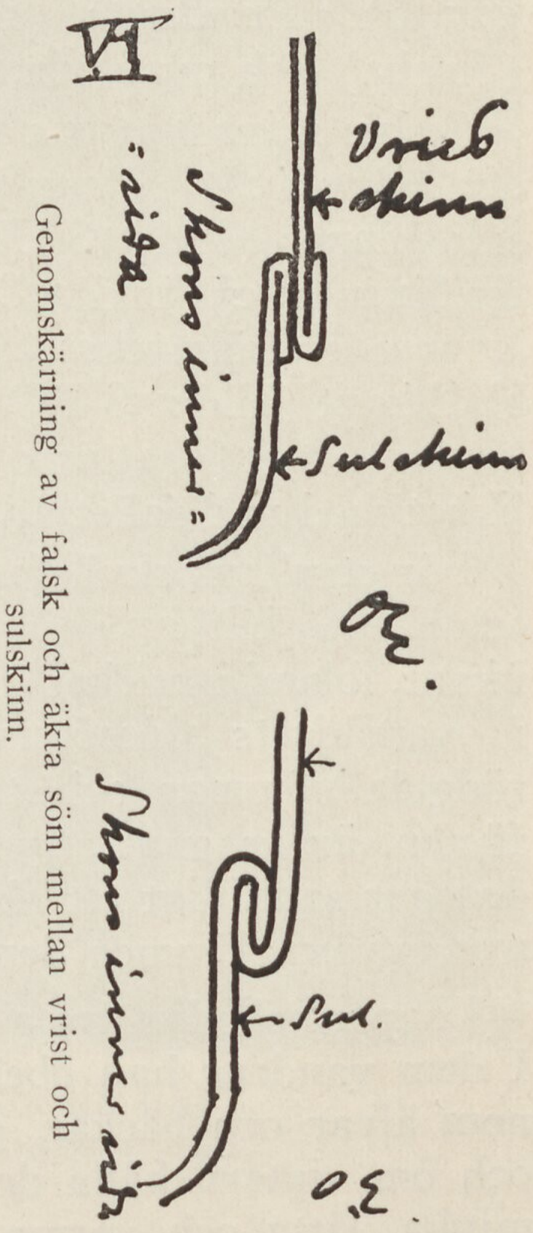

Genomskärning av falsk och äkta söm mellan vrist och sulskinn.

son som har insmörjningen om hand, fyller gärna skon med »smorning» upp till skaftet, sedan smorningen uthällts, ingnides skinnet med händerna, som då antaga en vacker brungul färg.

2) *Av ludet skinn.* Vinterskorna, *gallokak,* äro ej av sämskat skinn, utan tages till dessa, de ludna skinnen från renens panna och extremiteter.

Som förut nämnts, finnes tvenne olika vinterskor, nämligen sådana som helt och hållet äro sydda av benskinn, de s. k. bellingskorna och sådana, där sulan är av renens pannhud (härna) men ovanlädret av belling. De s. k. härnaskorna (bild 276).

Bellingskorna utmärka sig framför härnaskorna genom den ovanligt högt uppstickande skospetsen (bild 277).

Bellingskon består av följande skinnstycken: Sulskinnet som är sammansatt av två, ja ibland tre stycken, den främre av dessa stycken kallas *nenä* (finska) och har utseendet som bild 277 a utvisar; bakre delen nämnes *kanta* (finska) (bild 277 f).

Vidare finnas tvenne sidoskinn de s. k. *sulkuin* (finska) (bild 277 b). *Perulauta* (finska) (bild 277 h), skaftskinnet *Ruojus* (finska) och ovanlädret *Iltti* (finska) (bild 277 i).

Sedan skinnstyckena tillskurits, hopsys sulskinnet. (Skon sys med det ludna »inåt») längs kanterna f. d. a och g, e, c (bild 278 I) med sidoskinnen (bild 278 III). Sidoskinnen hopsys vid ovannämnda kanter längs a^2 c^2 (bild 278 III). I skons häl sys den fyrkantiga *perulauta* eller hälstycket tillsammans med sidoskinnen. Skaftskinnets b^1 d^1 kant (bild 278 IV) fastsys vid sidoskinnen och *perulautas* överkanter. Sist insättes ovanlädret, som rynkas upp mot skospetsen i likhet med vad fallet är vid sommarskornas tillverkning.

För styrkans skull fastsys längs kanterna A—e—C—F—O; J—I och K—G (bild 278 V) en extra skinnremsa. Skinnstyckena sys kant i kant, ibland instickas extra remsor av rött och gult tyg till prydnad, i ovanlädrets sidosömmar. En sådan sko av kritvitt skinn, med rödgula sömmar och tofsar i samma färg vid skobandsöglornas fästen, är en grann syn, den verkar visserligen litet klumpig, men den ger samtidigt ett så livligt intryck av smidighet och rörelse, att man strax glömmer den tvärhuggna formen.

Lappens skodon äro alltså fullt ut lämpade för det land han lever i. I dem vandrar han obehindrat var som helst, vadar torrskodd genom älvar och bäckar, går dagarna igenom i vattendränkt terräng och om vintern hålla de foten varm, hur kallt det än är. De äro mjuka, lätta och varma och begagnas i stor utsträckning även av såväl nybyggarebefolkningen som av svenska »ståndspersoner», sä-

Bild 279. SKOHÖET OMBYTES UNDER EN RAST.
Obs.! Den på grund av skons form inböjda stortån.

ger Düben* sid. 157, d. v. s. präster, länsmän och andra resande eller bofasta i lappmarken.

Som de äro utan klack och genom att de ej klämma någonstädes, går lappen lätt i dem. Lappens fot utmärker sig särskilt för sin vackra form och höga vrist. Denna vristens särskilda utveckling beror på, för att återigen citera Düben, »dels på klackens frånvaro (till följe var av musklerna till och i fotbladet få sin fullständiga övning och styrka)» och »dels på frånvaron av varje hinder i vristens normala utveckling».

Lappskon har dock det felet att de klämma tårna, den är så smal framtill, att stortån ofta tvingas in på, jag höll på att skriva »pekfingret». Lapparna ha också allmänt inåtböjda lilltår (se bild 199 d av kvinnan, som sitter och tvinnar sentråd eller bild 279). I stället för strumpor använder sig lappen av något ännu finurligare, han stoppar nämligen sin nakna fot ned i en hylsa av *hö*, det s. k. skohöet, *suoinne,* detta ersätter fullkomligt strumpan, håller foten torr, genom att den drager till sig all fuktighet och framför allt, den håller foten *varm,* hur kallt det än är.

Detta skohö insamla lapparna på hösten och då ett så stort förråd, att det räcker över vintern och hela nästa vår.

Enligt *Lening,* tages skohöet från en del Carexarter och för att det skall taga så litet rum som möjligt, hopvrider lappen det i stora ringar, ungefär en halv meter i diameter. En dylik ring kallas på lapska *vierra* eller *suoinne-vierra* (bild 280).

Skohöet insamlas, som jag nämnde, i aug., september och bankas tills det blev mjukt och smidigt, det vrides även ihop i flätor, de s. k. pilkorna, men som dessa ta stor plats, äro de relativt sällsynta.

Skulle lappen, mot förmodan, under sommaren lida brist på skohö använder han sig av vanligt gräs, som hastigt torkas.

Skohöets instoppande i skon, är en procedur vari man fullt bör vara hemma om man ej skall misslyckas. Hyser man minsta tvivel i detta hänseende, gör man bäst uti att låta någon lappkvinna utföra densamma, ty en illa stoppad sko är en fördömelse att gå uti. Foten slinker av och an, sömmens kanter skava än här och än där och efter en halvtimme tycker man att hela foten är en enda värk. Men lappen *kan* konsten. Först uttänjes skon med en käpp med avrundad ända den s. k. *tjieghasmuorra* (i Koutokeino kallas den *tjuoltasmuorra).* Själva tillvägagångssättet kallas *tjuoltas.* Lappen börjar med att sticka in käppen i skons spets, ställer käppen mellan benen och drager till, därefter behandlas skons kanter och sist sulan. *Tjuoltas* brukas även för att skinnet skall bli smidigare. Sedan skon ut-

* Om Lappland och Lapparne.

Bild 280. SKOHÖ VIRAT I FORM AV EN RING.
Suoinne-vierra.

vidgats, börjar instoppningen av skohöet.

Instoppandet tillgår på följande sätt: Höet gnuggas lätt mellan fingrarna och utbredes i en platt kaka. Sedan en liten hötapp instoppats i spetsen, tryckes hökakan sakta in i skon, vars skaftskinn först nedvikits så långt ske kan. Hökakan utbredes sedan inne i skon på så sätt, att en håla bildas med lika tjocka väggar överallt. I denna håla nedstickes foten och den tapp som hänger ut där bak över skons bakkant stoppas ned kring fotleden, när detta är gjort uppvikes skaftskinnet och dess främre del utslätas så att det ligger jämt efter huden. Ytterkanten vikes in mot mitten.

Med ena handen fasthållande skaftskinnet, fattar lappen skobandet och virar det hårt runt smalbenet. När endast den virkade delen av skobandet återstår, nedvikes byxkanten och virningen fortsättes utanpå byxen slag efter slag tills den övre ändan, genom att instoppas under sista slaget, fastsatts.

Skobanden, *vuoddagak,* består av tre delar: 1) en cirka 30 cm. lång läderremsa, vars ena ända fastknytes vid en av de i skons framsida fastsydda öglorna, andra ändan av denna läderremsa är fastsydd vid själva skobandet. Ibland brukas även ett litet, vackert utskuret ben, (bild 282), vars hakar instickas i öglan (se A på samma bild), *gaola.* 2) Skobandet är 1,5 meter långt och i allmänhet 25 mm. brett, i rött och gult, rött och vitt eller svart. I andra ändan fortsätter skobandet 3) i en cirka 75 cm. lång virkad töm, som avslutas med en tofs i skobandets färger.

Om skobandet ordentligt åtdragits, är skarven mellan byxa och sko vattentät och lappen kan lugnt kliva i vilket vattendrag som helst, utan att riskera bli våt. Har lappen då skinnbyxor, går han i till över knäet, men förblir lika torr. För att helt vara säker på sin sak brukar han, innan han kliver i, böja sig ned och med en vridning med båda händerna, övertyga sig om att allt är som det bör vara.

g) *Vantarna, gistak.* Dessa äro oftast av vitt skinn och hopsydda av tvenne skinnstycken. Det som bildar innersidan, är skuret med raka kanter, då däremot det skinn som skall bilda yttersidan är svagt

rundat i ena ändan; följden blir att vanten färdigsydd, svagt böjer sig inåt handen. Vid tummen och nedtill vid kanten, är vanten gärna med rött ylletyg (bild 283).

Vid riktig sträng köld fyllas de med hö, eljest brukas de blott och bart, eller med en yllevante inuti. Yllevantar kallas *girjefatsak, härvafatsak*. Då vantarna ej användas, bäras de antingen instuckna under bältet, eller hopbundna hängande i kasttömmen eller över kniv-

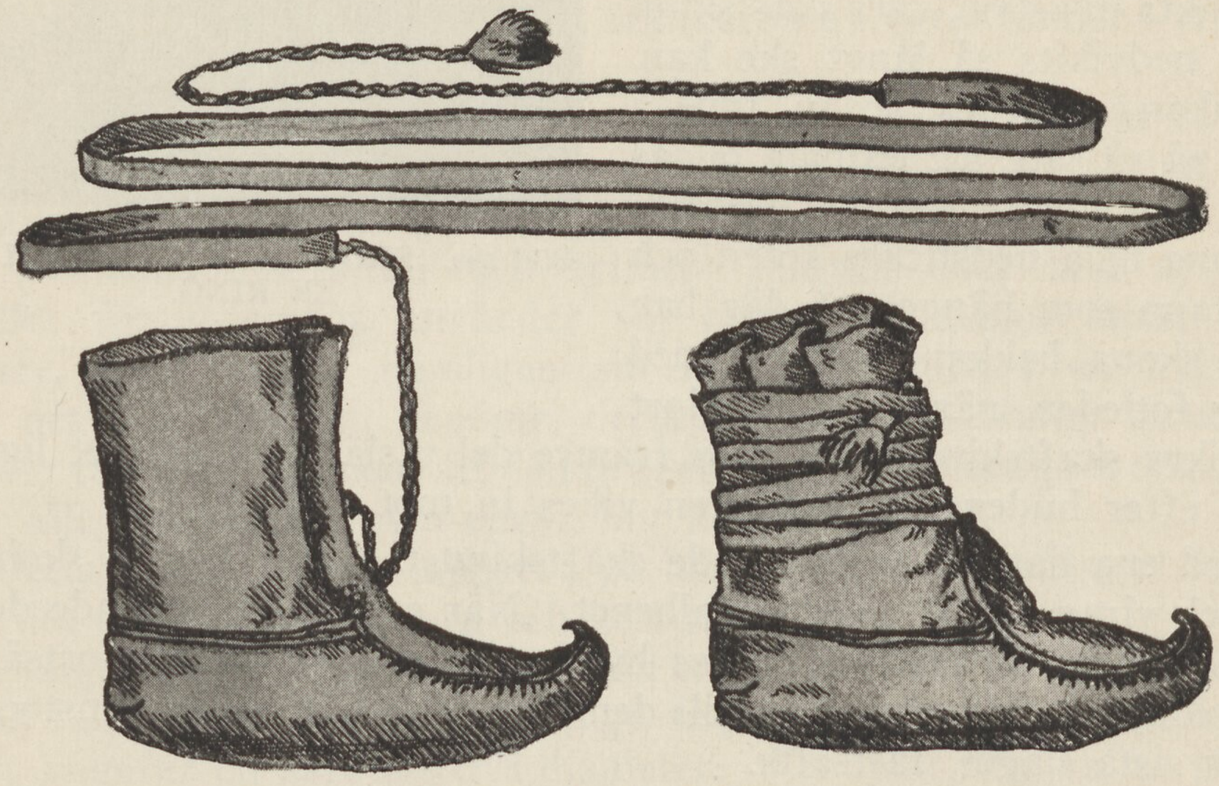

Bild 281. SOMMARSKOR.
a) Utan hö och med löst skoband.
b) Fylld med hö och med tillbundet skoband.

skaftet. Lapparna äro dock i allmänhet ytterst måna om sina händer och dra vantar på, så fort de skola ut i fria luften.

h) *Smycken och prydnader.* Lapparna smycka sig gärna, både män och kvinnor älska att pryda sig med silver och tofsar, var sådana kunna placeras. Kvinnorna bära alltid en brosch som sammanhåller barmöppningen och den kring axlarna burna schalen. I bältet bäres så många silverknappar eller plattor, som de ha råd att köpa. Fingrarna prydas av ringar, vanligen flera stycken, gifta kvinnor kunna ha dubbla vigselringar såväl på höger, som vänster hand. Armband förekommer även, om ock mera sällan. Kring halsen bäres halsband av porslinspärlor, ibland insprängda med silverprydnader. Männens huvudsakliga utsmyckning lägges på bältet. För mycket silver anses dock inte passande för vardagsdräkten. Ofta bäres endast en plåt, mitt i ryggen.

Pipan smyckas med silverlock, tofsar och glaspärlor. Mössan bär ofta en knippa tofsar, en vid vardera örat.

Detta i huvudsak utsmyckningen.

Læstedianismen har tagit bort mycket av de gamla smyckena som försålts av de nyväckta, dels har Norgevistelser (turisterna) plockat en del. Det är numera mycket svårt, att få tag i — eller för att begagna ett lämpligare ord — för samlingar komma över, något gammalt i silverväg.

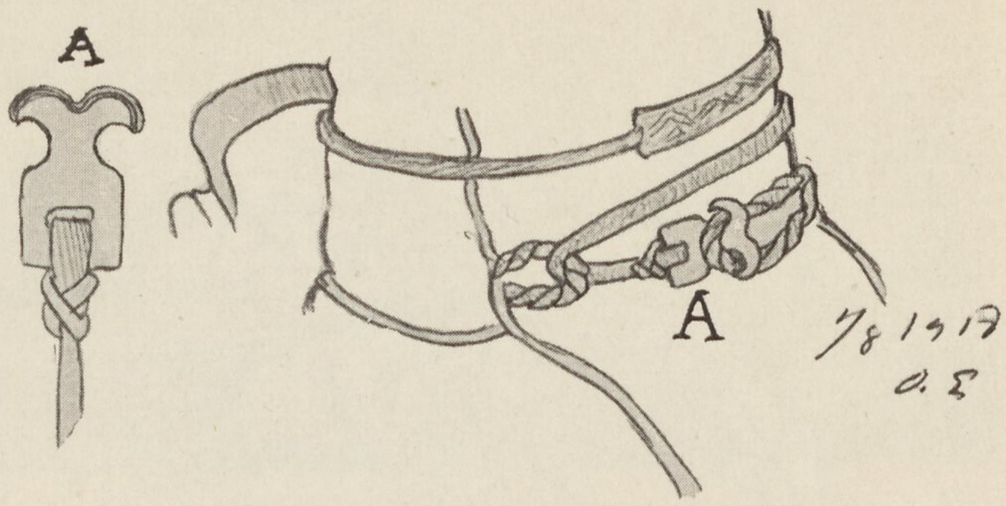

Bild 282. SKOBANDSÖGLAN (A).

Silverprydnader begagnas, dels förgyllda, dels oförgyllda.

Att närmare ingå på smyckenas utseende o. s. v. synes mig obehövligt, helst som de ej äro specifikt lapska, utan införda utifrån.

Särskilt granna äro lapparna då de besöka kyrkbyn vid de stora helgerna. Männen bära då utanpå sina pälsar, en liten, oftast blommig sidenduk med långa fransar, knuten kring halsen. Ibland sammanfäst framtill medelst en stor silverbrosch av långsträckt form.

Skall han gifta sig, bäres dessutom två eller tre stora sidenschalar kring halsen i snibb nedåt ryggen. Bruden har detsamma. Av ett brudpar ser man egentligen, strängt taget endast huvud och fötter, resten av kroppen är insvept i de ofantliga, ofta om borddukar påminnande halsschalarna. I vardags är utsmyckningen enklare, kvinnornas schalar av bomull eller ylle, vanligen i rött och gult. Männen bära ingen schal på vardagarna. Kvinnorna bära schalen med snibbarna instoppade i barmöppningen, och som jag nämnt, hopfäst med brosch. Vid kallt väder bindes schalen i kors över bröstet, hopbunden på ryggen.

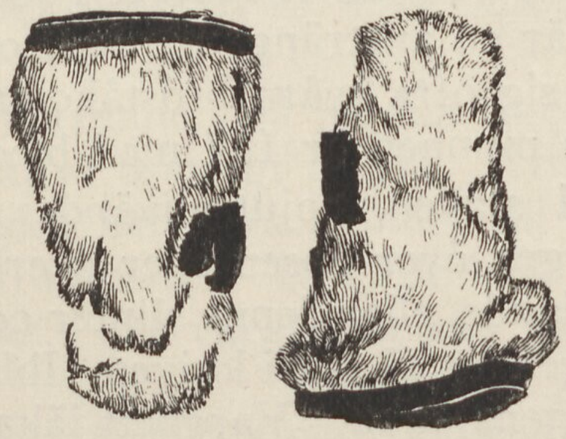

Bild 283. VINTERVANTAR (GISTA).

Bild 284. KÅTAPLATS OCH JAKTSCEN.
(Lappteckning.)

KAP. XIII.

Jakt och fiske. Lapparna inom Karesuando socken ägna sig föga åt jakt, de äro nomadlappar, vars hela tid är upptagen av renhjordens skötsel och vård. Att en Karesuandolapp begynner fiska och jaga, betyder därför urartning.

Ingen verklig nomadlapp har varken tid eller lust till jakt, undantagandes förföljandet och dödande av de vargar, som ofredat hans hjord. Skaffar sig därför en Karesuandolapp bössa eller börjar syssla med fångst, kan man vara säker på, att det börjar gå utför med honom.

Rännandet efter varg är nomadlappens enda jakt. Förföljandet kan taga dagar i anspråk, päls och mössa bortkastas ofta och ibland upphinner jägaren det förföljda vilddjuret i »bara skjortan», underpäls och byxor. Det är en ansträngande jakt och de som hänge sig åt densamma, ådraga sig ofta svåra bröståkommor. Ovanligt är ej, att lappen ränner tills munnen är full med blod.

Vargen dödas med staven, spjut användes ej inom Karesuando socken. Man slår vargen över nosen eller över korsryggen. Angriper vargen den förföljande, eller denne slinter och vargen hugger sig fast, är enda räddningen att få tag i kniven. Ibland söker jägaren få in ena handen i vargens mun. Vargbett läkas långsamt, värst är hugg i knä eller annorledes, vilka nästan alltid medföra livslång vanförhet.

Vargens skinn betalas bra, numera alltid med 100 kronor. Dessutom tillkommer skottpengar. En företagsam och samvetslös jägare, kan på ett vargskinn få tredubbla skottpengar. Han kan först föra det över gränsen till Finland och skatta det där, ty det finska mär-

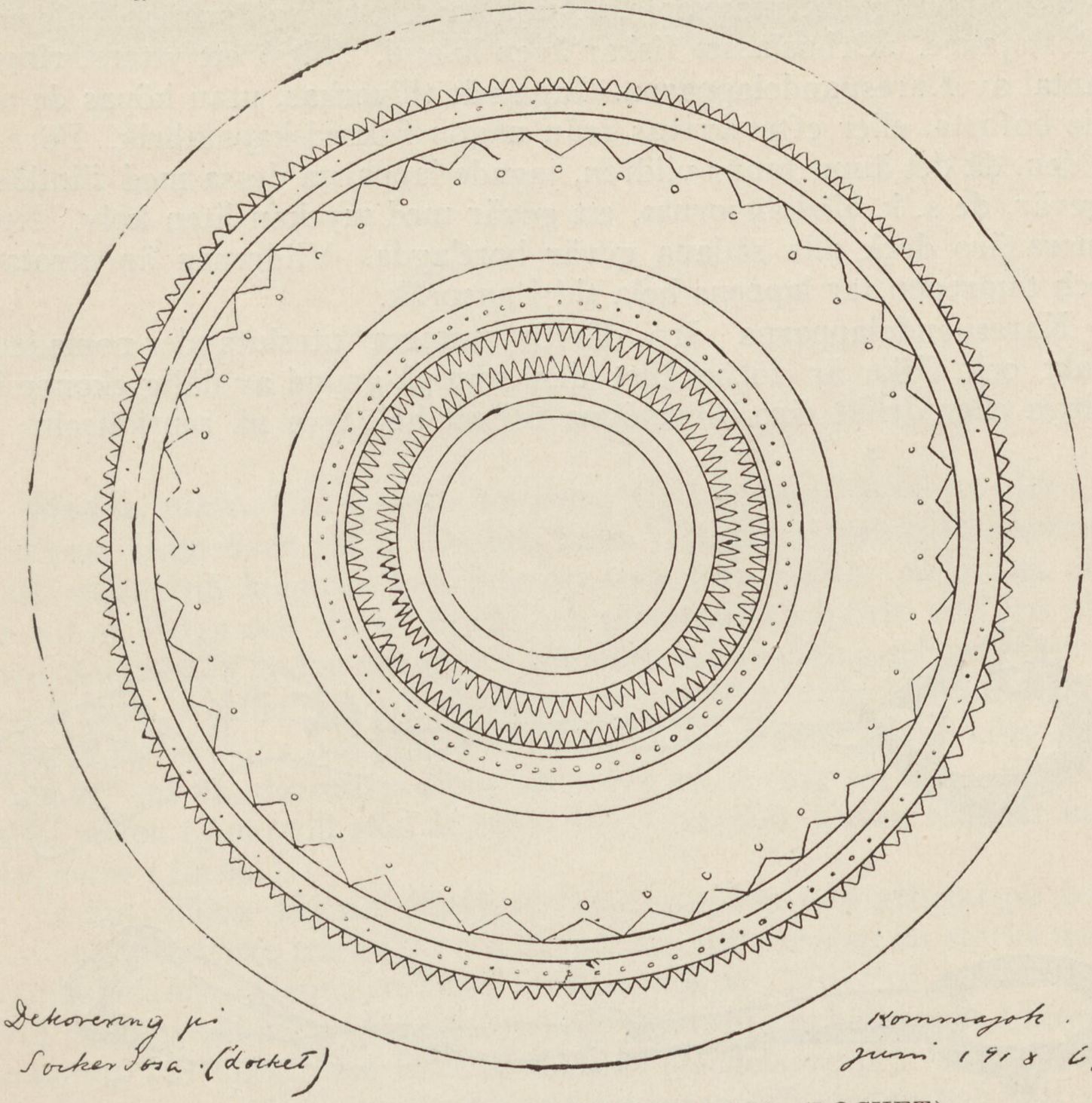

Bild 285. DEKORERING PÅ SOCKERDOSA (LOCKET).

ket består blott i, att trenne små hål slås igenom skinnet inne i huvudet, alltså ett relativt osynligt märke. Efter att i Finland ha erhållit skottpengar, kan han föra skinnet till Norge. Där avklippas klorna på vänstra framtassen. Sist för han så skinnet till Sverige, där öronen avklippas. Ett vargskinn kan därför giva jägaren 150 kronor extra.

De lappar som skaffat sig bössor, använda denna huvudsakligast till fågeljakt. Ripor snaras alltid. Snaran utspännes kring en i snön nedstucken grenklyka, till vilken leder en risgärdad väg. Älg och

hare jagas sällan eller aldrig av Karesuandolappar. Fjäll- och viträv ibland.

Fiske förekommer ytterst litet. De lappar, som livnära sig av fiske utgöra ett litet fåtal. De voro år 1918 »Martin Pieti» och Anders Vasara uppe vid Keinovuopio, »Puujalka» vid Giellojärvi och Bals vid Rostojaure. »Orbuslasse» fiskar även ibland. Alltså ett ytterst ringa antal av Karesuandolapparna. Inga nät tillverkas, utan köpas de av de bofasta, eller efterskrivas från någon fiskredskapsfabrik. Förr i tiden, då det ännu fanns vildren, jagade lapparna dessa med flintlåsgevär, de s. k. »lodbössorna», ett gevär med mycken liten kolv. Numera äro dock alla sådana gevär bortlagda. Vildrenen är utrotad och tamrenen tar lappens hela tid i anspråk.

Karesuandolapparna äro därför numera uteslutande nomader. Jakt och fiske är förbehållet den, som på grund av dålig ekonomi, lättja eller dylikt, äro oförmögna till att helt leva på renskötseln.

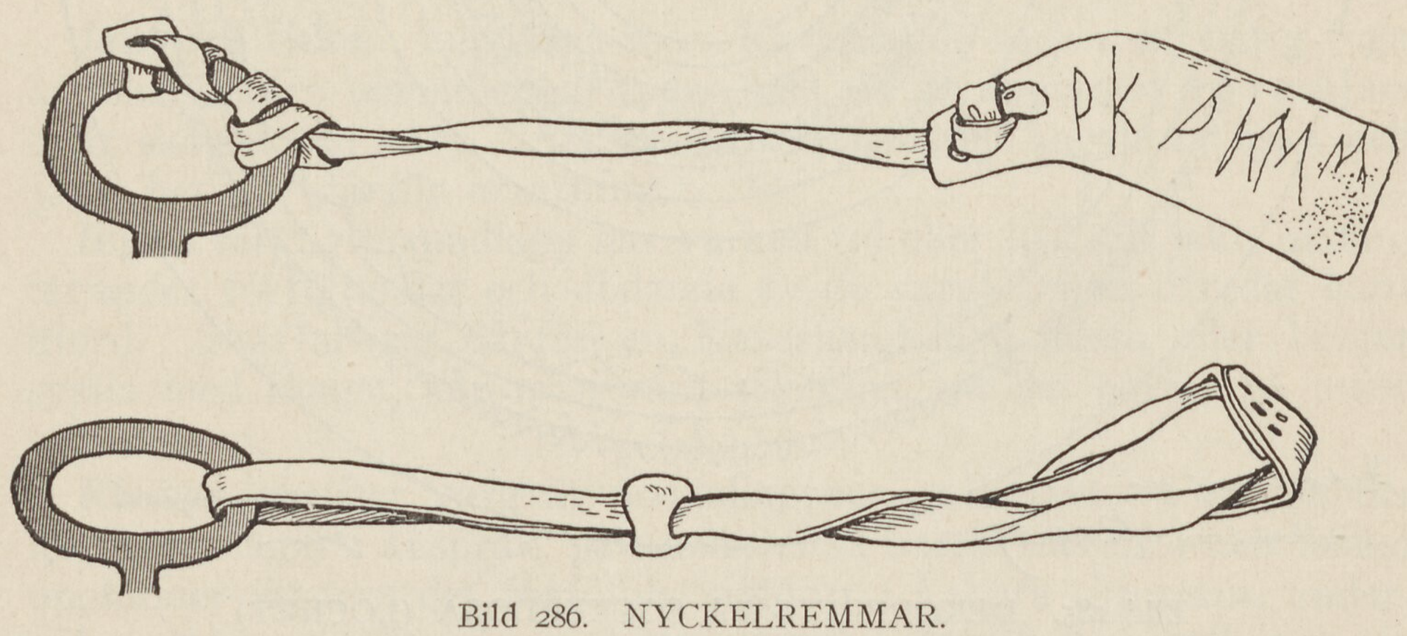

Bild 286. NYCKELREMMAR.

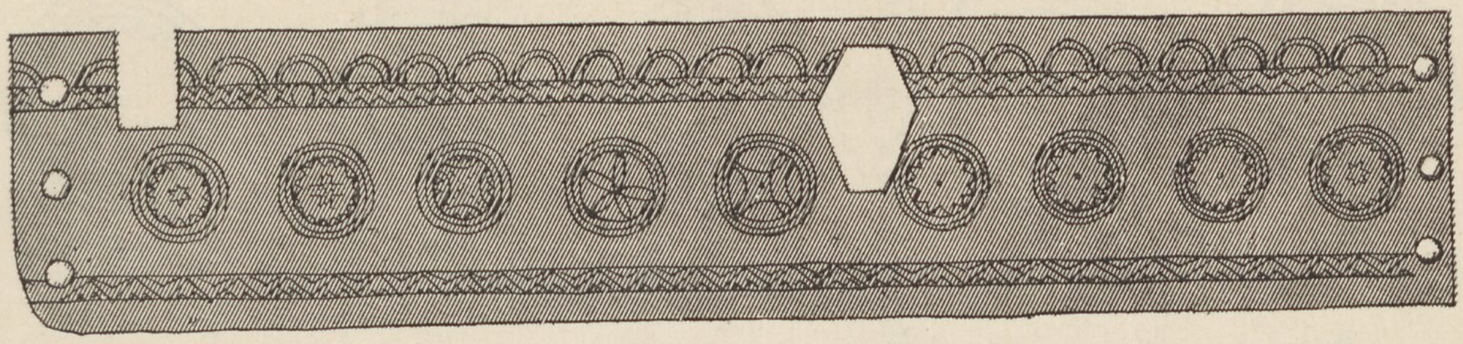

Bild 287 I. CIRKELORNAMENT.

KAP. XIV.

Skidor, *sabet.* Om vintern använder sig lappen av skidorna för att komma fram över snön. De äro hans viktigaste fortskaffningsmedel, utan dem kommer han inte 10 steg från kåtan. Skidorna äro 2 à 4 m. långa och 10 cm. breda och tillverkas av björk. De äro tillspetsade i båda ändar och under försedda med en långsgående ränna, *olás,* som förhindrar att skidorna vid åkning glida åt sidorna. På mitten av skidans övre flata yta är fäst ett stycke näver eller renhud att stå på, dessutom finns en tvärgående ring av vidja eller läder, vilken tjänar till stöd åt foten vid skidandet. Dessa remmar kallas *vitta* (finska).

Sedan själva skidan färdigslöjdats, tar den som arbetat på densamma ett stycke trä av 70 cm. längd och format som en starkt uppböjd skidända. Denna träkloss, *tjiktem-muorra,* sättes på skidan uppe vid spetsen, skidan uppvärmes och skidspetsen uppböjes mot *tjiktem-muorra,* vid vilken den hårt fastbindes (medels vidja). När skidan så fått stå en tid, borttages *tjiktem-muorran* och skidan har fått sin uppåtböjda spets.

Vid gåendet använda sig lapparna endast av *en* stav, *suoksisauva,* lapska *suobbi,* cirka 1,4 m. lång och ofta försedd med en knapp i övre ändan. Ibland är staven även försedd med en smal, skovellik avslutning, *lapiosauva* (finska) (bild 109). Denna användes, då lappen är ute för att undersöka betesförhållandena, ty med skoveln söker han under snön reda på om renlav finnes eller ej. Vid färder utför backar sticker lappen staven mellan benen. Skidornas översida orneras vanligast med längs kanterna löpande linjeornament. Ibland kunna de också vara försedda med ägarens bomärke.

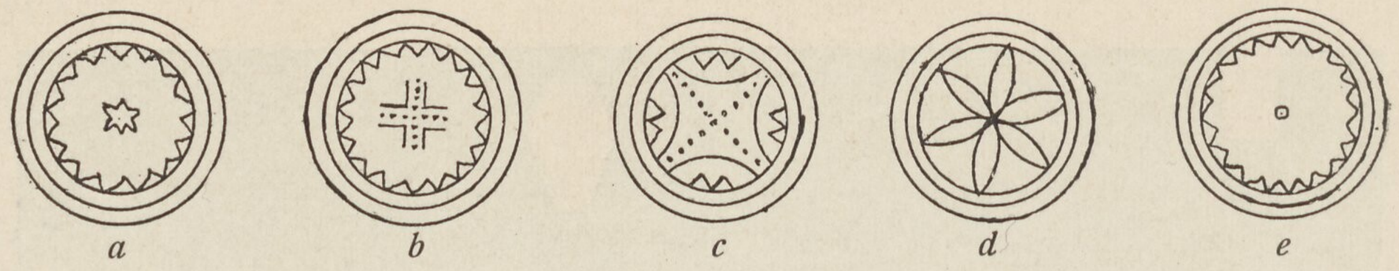

a *b* *c* *d* *e*

Bild 287 II. CIRKELORNAMENT.

KAP. XV.

Båtar. Bland lapparna i Karesuando socken är det ej mer en tre eller fyra som äga någon båt, eller ha användning för densamma. År 1918 fiskade i Köngämäälv endast lapparna »Martin Pieti» och »Anders Vasara», uppe vid en fjällsjö Nils Rasmusson Ber, *Puujalka,* och vid Rostejaure Per Nilsson Bals. Dessa köpte de behövliga båtarna av de fastboende.

Båtarna äro alla av den s. k. forsbåtstypen (bild 287 III) med låga bord och högt uppstickande för och akter. De ros av ett par åror och styras med en särskilt bredbladig styråra. »Martin Pieti» seglade ofta med sin båt, använde ett storsegel med stag. För att komma över det land som ibland skiljer ett par sjöar åt, brukar lappen rulla båten på stockar, eller också bära den på huvudet.

Bild 287 III. FORSBÅT.

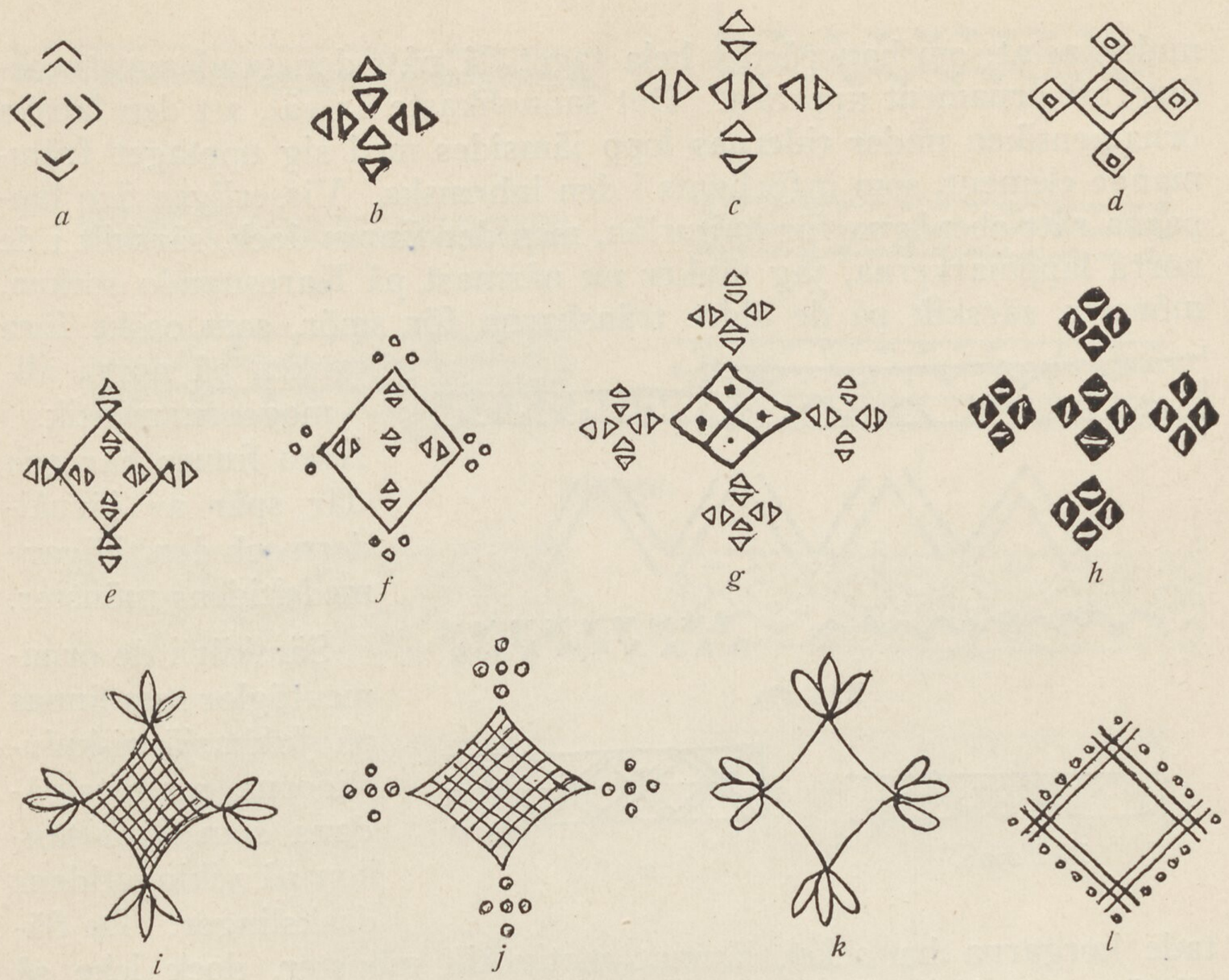

Bild 288. ORNAMENT.

KAP. XVI.

Ornamentik och konst. I likhet med alla andra primitiva folk ha lapparna ett utpräglat konstsinne, *omedvetet,* ty jag tror ej lappen kan redogöra för sig själv, *varför* han så gärna pryder sina redskap. Tillfrågas han, säger han endast: »Det är vackert med *girje*». Girje är det gemensamma uttrycket för all slags utskärning, eller mönster i allmänhet. Särskilt är lapparna i Arjeplog och Jukkasjärvi i besittning av en enastående konstskicklighet. I Jukkasjärvi florerar orneringen i stor utsträckning och nya ornamentformer, som på senare åren framträtt, tyda på, att det icke alltid bygges vidare på fäderneärvda mönster.

Här är nu ej fråga om att utreda hur mycket som är lapskt, eller hur mycket som är lån från kringliggande kulturer, ej heller vad som äro de ursprungliga ornamentformerna.

Jag tror ej lappen nu har mycket kvar av den ornamentik han medförde vid sitt första uppträdande här i landet, det är t. o. m. tvivel

underkastat, om han på det hela taget då nått den grad av utveckling, att ornament uppträtt. Det sannolikaste är väl, att den lapska ornamentiken under tidernas lopp jämsides med sig upptaget främmande element, som införlivats i den inhemska. Visserligen äro lapparna rätt obenägna för kulturlån, men det finnes dock, särskilt i de norra lappmarkerna, jag tänker nu närmast på Karesuando socken, mönster, särskilt på de äldre träaskarna för smör, som osökt föra tanken på norsk allmogeornamentik. Även finnes här och där spår av järnåldern och den tidigare medeltidens mönster.

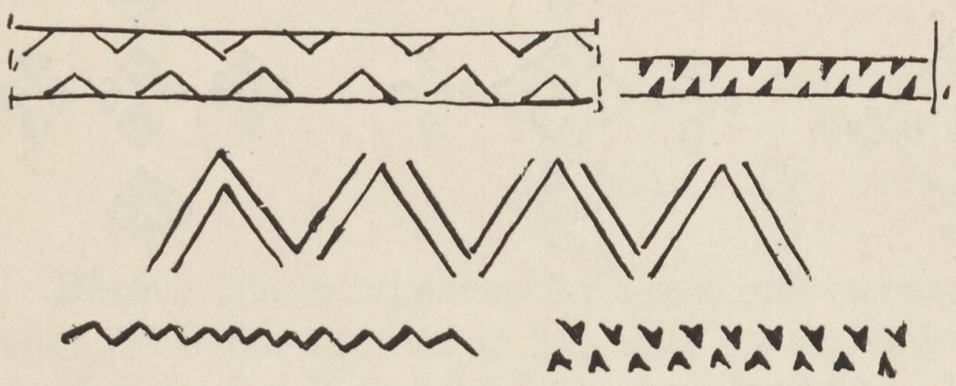

Bild 289.

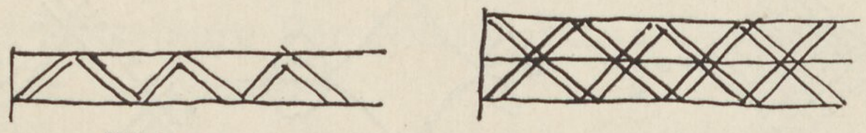

Bild 290 a.

290 b.

Särskilt i de ornamentöglor som finnas på Jukkasjärvi-knivslidorna, ses ofta sådana som föra tanken på vikingatidens drakslingor. De flätade korgarna ha också lämnat motiv till mönster, dock icke så allmänt som inom Jukkasjärvi, där flätornamentiken uppdrivits till en hög grad av stilisering. Karesuandolapparna ha jämförelsevis fattig ornamentik. Icke så, att de lämna något tillfälle övrigt då det gäller pryda en yta, men ornamentsformerna äro få.

Jag vill nu ej, vilket jag förut nämnt, i denna bok, utreda härkomst, ålder o. s. v. för de olika ornamentformerna, utan blott räkna upp och beskriva de viktigaste.

Ornamenten utföras dels med knivspetsen, dels med kniveggen och dels med, då det gäller att uppnå rundade figurer, cirkelpassare. Alla linjeornament utföras med knivegg. Knivspetsen användes då fördjupade figurer önskas framställas, oftast trekantiga sådana, vilka utföras på så sätt, att knivspetsen, sedan den skurit en vinkel, insättes i densamma, varvid materialet mellan vinkelbenen bortskäres. Cirkelpassarens linjer fördjupas efter uppdragandet med kniven.

Ornamenten kunna indelas i: 1) inristade sådana, dels 2) inristade och inskurna, 3) blott inskurna och 4) genombrutna, varmed jag menar sådana, vilka gå igenom det material de avse att ornera samt 5) punktornament. Den antagligast äldsta ornamentformen är väl den som bildas av den räta, eller mer eller mindre brutna linjen. Eller av punktornamenten.

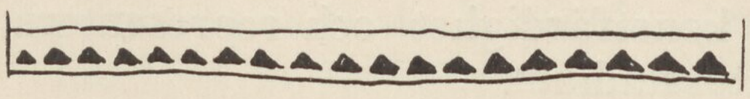

a.

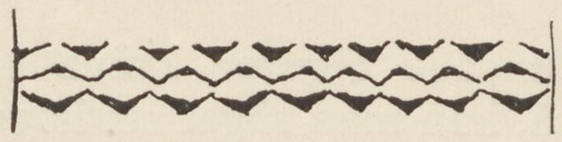

b.

c.

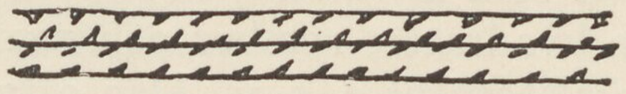

d.

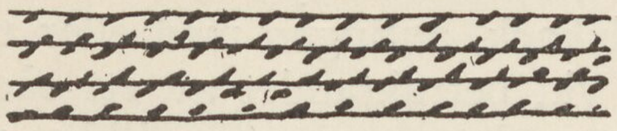

e.

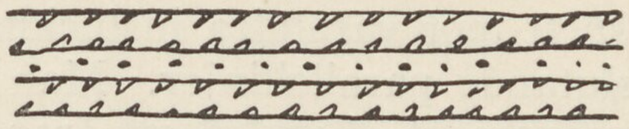

f.

Bild 291.

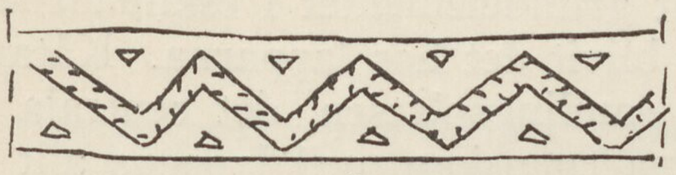

a.

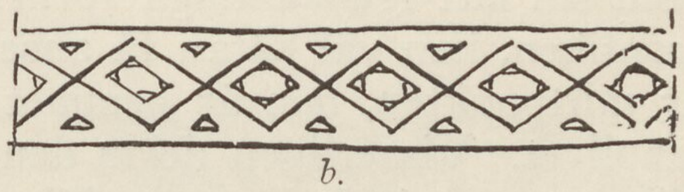

b.

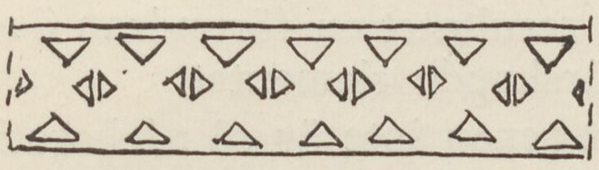

c.

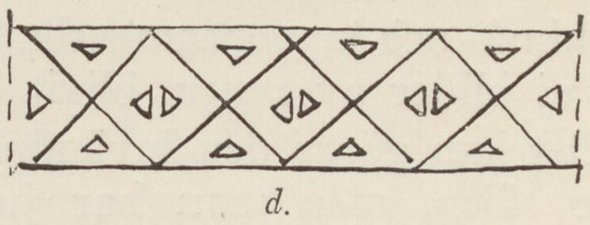

d.

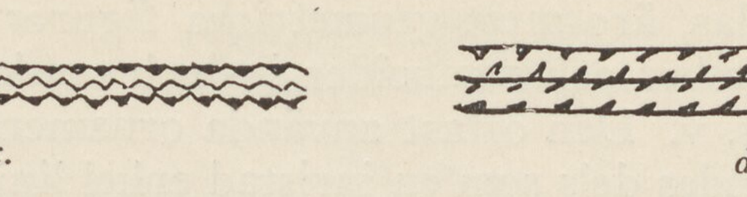

e.

Bild 292.

a.

b.

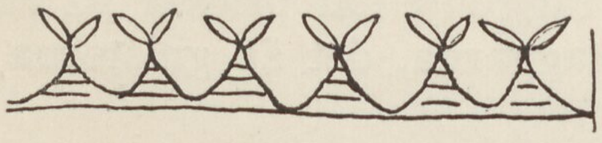

c.

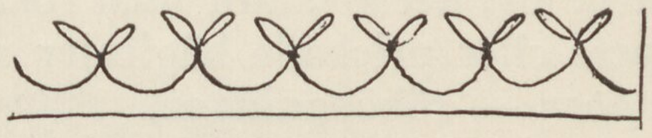

d.

e.

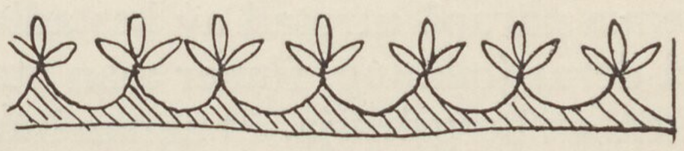

f.

g.

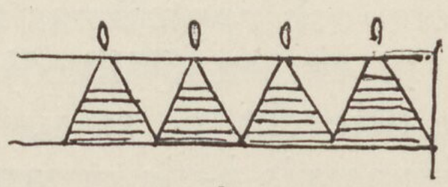

h.

Bild 293.

Rundade figurer kräva större konstfärdighet och representera alltså, kan man säga, ett högre kulturstadium.

Lapparnas ornament innefatta numera båda delarna. De ornament som användas, äro mest geometriska figurer, såsom trianglar och kvadrater, romber och romboider in- och omskrivna cirklar och cirkelsegment o. s. v. Den oftast använda ornamentformen är *taggliniejen.* Den användes dels som en inristad enkel linje, dels bildas den av snett mot varandra instuckna knivhack, antingen med eller utan omslutande parallellinjer. Man kan vid betraktandet av ett sådant taggornament ej undgå att frapperas av detta ornaments likhet med en rad av kåtor. Kåtan bildar ju en trekant och liksom sälhunden genom sin lätt igenkännliga form blivit grundelementet i eskimåornamentiken, kan väl kåtan få anses ha blivit det hos lapparna. Kåtan är mittpunkten, den är hemmet och samlingsplatsen, det centrala i lapplivet. Visserligen delar den denna egenskap med lappens allt i allo, *renen,* och skulle en verklig parallell dragas mellan grundformen i eskimå- och lappornamentik, bleve väl resultatet en förundran över, att ej bilder av renen, blivit det förhärskande elementet.

Det kan göras den invändningen, att renen inte är så »dekorativ» som sälen, men man har ju mångfaldiga bevis, för att en ren naturalism kan övergå till ett dekorerande moment, även där en djurfigur varit urformen, en djurfigur så odekorativ som möjligt. Jag antager därför, att renens frånvaro i lapparnas *ornamentik* kan skyllas på hans relativt sena uppträdande som husdjur och huvudfaktor. Hemmet är äldre än renen, tältet fanns kanske redan, då lapparna som jägare i flockar följde de vilda renhjordarna på deras vandringar, därför är det han blivit huvudfiguren uti ornamentiken. Den taggade linjen är kåtans linje. Det är ofta att en taggad linje är prydd med en kvast, liknande trenne hopsatta löv, det är kåtor med rökar. En tagglinje har prickar på varje spets eller prickade båglinjer mellan taggarna, det är gnistorna ur *reppen* — rököppningen.

Tänker man på deras *joikning.* Inom Karesuando socken är ju denna närapå utrotad av læstadiaismen, men i allmänhet, tänker man på deras joikning, finner man otaliga parallellfall. En joik betecknar t. ex. en bergskedja, en annan hur gnistorna flyga upp ur reppen, höja sig och sjunka till jorden, och tonerna ge örat bilder, man *ser* vad de sjunga om, och upptecknas tonföljden, bildar upptecknigen rena figurer. T. ex. en fjällkedja som *joik,* ger fullkomligt dess form, grafiskt uttryckt o. s. v. Varför skulle ej ett liknande förhållande finnas vis-à-vis ornamentik? Jag tycker, att just joikningens teknik förutsätter en liknande inom ornamentiken. Men, det är en

sak, som de lärde få utreda. Jag skriver bara vad jag hört och lämnar t. o. m. mina egna funderingar åt dess värde, d. v. s. åt det de möjligen kunna ha.

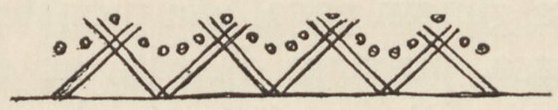

a.

Bild 294.

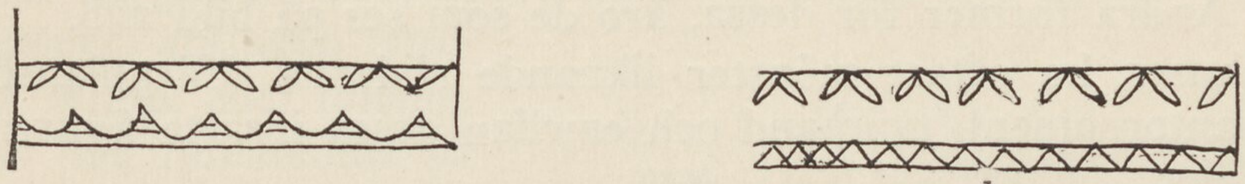

a. *b.*

Bild 295.

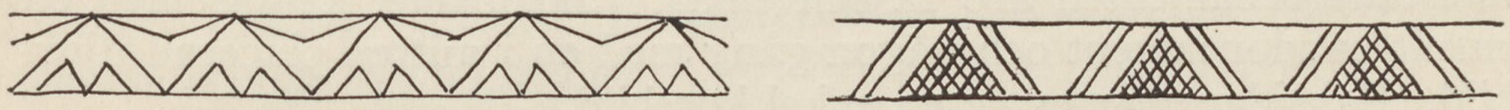

a. *b.*

Bild 296.

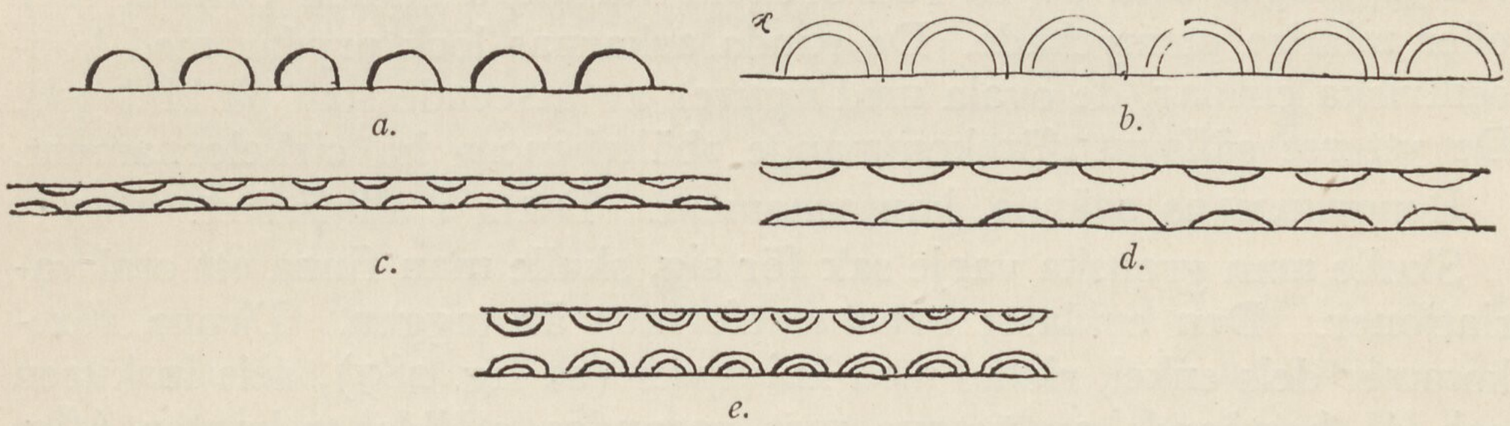

a. *b.* *c.* *d.* *e.*

Bild 297.

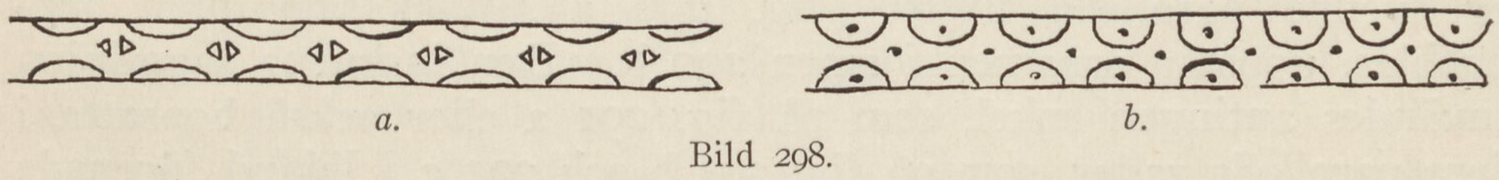

a. *b.*

Bild 298.

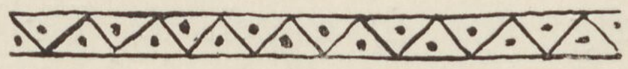

c.

Bild 299.

Ornamenten kan man indela i olika grupper, beroende på, hur de placeras på redskapen. En del, oftast anbragt på knivslidorna, någon gång på knivskaftet, på askar och *gisak,* träskrin, bilda långlöpande ornament längs redskapets kanter. En annan del av ornamenten placeras mitt på ytan. Ibland läggas, som t. ex. på nålhusen, parallella mönster tvärs över densamma. På runda askar (på locken), (bild 285) utgöres utsmyckningen ibland av koncentriska cirklar på

större eller mindre avstånd från varandra eller ock, som på smöraskar (de ovala) av mönster, påminnande om de gamla soltecknen. På knivslidan inskäres längs redskapets kanter gående linjer, ofta förenade med varandra genom parallella mönster, av samma slag som kanternas. Mellan dessa, placeras då ofta en eller annan figur eller djurteckning. Ett annat sätt, är att genombryta mittellinjen med en rad ofta hjärtformade figurer, som kantats av inristade linjer. Det är särskilt slidorna bland Köngämälapparna, som ha denna utsmyckning. Andra former för dessa, äro de som ses på bild 228.

Nålhusen ha oftast mönster liknande slidorna (färgplansch X) med kantornament, tvärband och emellan dessa insatta figurer eller djurbilder.

Skedarnas huvudsakligaste utsmyckning ligger i själva formen, de inristade ornamenten äro få och enkla. Skedbladet kantas med ett enkelt bandornament och någon gång med en i mitten placerad djurbild. Baksidan prydes av en enkel korsbild.

Alla träaskar orneras med längs kanterna gående tagglinjer. Mitteln upptages ofta av en rad bredvid varandra ställda cirklar, mer eller mindre utsmyckade. De runda askarnas lock prydas med koncentriska cirklar, de ovala med figurer av utseende som på bild 308. De ytterst sällsynt förekommande »bältebenen» ha cirkelornament.

Rengrimmans spänne, kantornament. Detta i allmänhet.

Skulle man granska varje sak för sig, skulle man finna ett otal variationer. Den enklaste ornamentformen är taggen. Denna förekommer dels enkel, ristad med knivspets (se fig. 289), dels inskuren och då bestående av tvenne mot varandra ställda trekanter (fig. 288 b). Taggarna förekomma dels fristående, dels inneslutna av tvenne parallella linjer (fig. 290 a). Om tagglinjen fördubblas, uppstår ornamentformen 290 b. Den inskurna tagglinjen användes antingen enkel, som på fig. 291 a eller också hopsatta i flera parallella rader, som på fig. 291 b och 291 c. Ibland förenade med parallellband fig. 291 d, e och f. Ur denna enkla tagglinje ha sedan en massa mer eller mindre varianter utvecklats. Den enklaste finns på fig. 292 a. Vanligast »fördubblas» tagglinjen 292 b så, att en serie kvadrater, rektanglar, romber o. s. v. bildas, i vilka sedan insättes olika figurdelar, oftast bestående av trekanter o. s. v., som på fig. 292 c t. o. m. 292 e. Ibland, men mera sällan, äro redskapen försedda med rena kåtabilder, som t. ex. på fig. 293 a och b. Ornamenten 293 a t. o. m. 293 h äro »kåtalinjer», 293 b och 293 h med »gnistor», fig. 293 a t. o. m. 293 g med »rökar». Särskilt poetiskt är ornament 294, som enligt utsago skulle föreställa »kåtan en höstkväll när gnistorna slå ned».

Om på ornamenten 293 c, 293 d o. s. v. »rökarna» placeras upp och ned ovanför »kåtabilden» och ornamentet begränsas, uppstår fig. 295 a och 295 b. Förenklas de upp- och nedvända »rökarna» 295 a till enkla linjer och dessa förenas, uppstår ornamentet 296 a. Drages dessa linjer fördubblade ned till ornamentets baslinje, blir utseendet som på fig. 296 b.

Utom tagglinjen användes även i rad ställda halvcirklar eller cirkelsegment, antingen enkla, fig. 297 a, eller dubbla, 297 b. De förekomma på redskapen oftast inlagda mellan tvenne parallella linjer, ställas ibland i sicksack (fig. 297 e), i vilken anordning de delvis påminna om en inskuren tagglinje, vars spetsar avtrubbats. Ibland ställes cirkelsegmenten rakt ovanför varandra som på fig. 297 d och e. Inskurna trekanter insättas ofta mellan rundelarna 298 a eller punkteras ytorna 298 b.

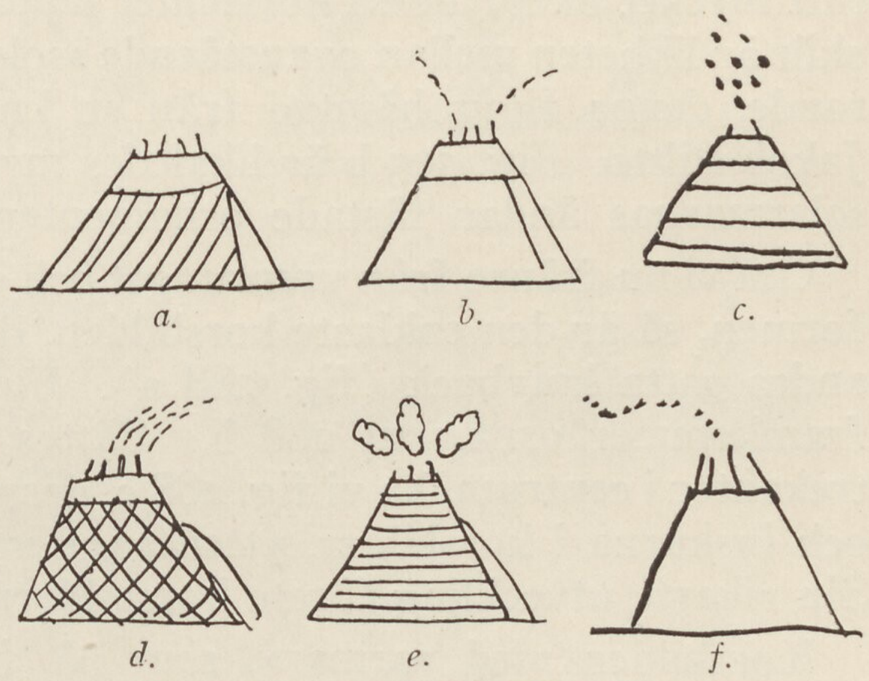

Bild 300. KÅTABILDER.

Ur de naturalistiska kåtabilderna 300 a t. o. m. f har kåtaraden 301 a med rökar och 301 b och c med gnistor uppstått. Dessa ha i sin tur givit uppslag till figurer av utseende, som på fig. 288, 302 och 304. Fig. 288 i är sammansatt av fyra korsvis pålagda kåtabilder med rökar, fig. 288 k detsamma. På fig. 304 f äro rökarna förvandlade till gnistor. Dessa korsbilder äro dels ristade (288 a), dels inskurna (288 b). Detta är *en* teori, kanske är den galen, men den är i alla händelser så till vida riktig, som lapparna själva givit mig den. Lappen, som ritat fig. på bild 293, 294 och 301, sade uttryckligen ifrån, att de föreställde kåtor, kåtor med rökar i lugnt väder 293 c, d, f, g, i blåsigt väder 293 e och h. Kåtor med gnistor i lugnt väder 301 b och c och i blåsiga kvällar fig. 294. När jag då frågade honom vad han trodde om de fyrkantiga figurerna och framkastade, att de möjligen kunde vara en koncentrering av kåtalinjen, nekade han ej till att det syntes honom mycket troligt. Själv hade han aldrig reflekterat på detta, utan kopierat gamla mönster. De äro ej konstruerade ur figurerna på 293 och följ., utan uttagna från teckningar som lappen ifråga ritade i Lyngseidet sommaren 1918.

En annan teori om korsbilderna är den, att de möjligen vore en

omedveten avbildning av trolltrummans *soltecken,* med vilka de förete vissa likheter.

Solbilden fig. 305, som är hämtad ur Friis' »Lapsk Mytologi», plansch 2. Den består av en fyrkant med fyra från denna vinkelrät utgående armar, varpå åtskilliga kulttecken, föreställande gudar av olika rang har sina platser. Borttager man dessa gudabilder, kvarstår en figur av utseende som på bild 306, a, b och c, ornament, som ju rätt mycket liknar dessa korsbilder lapparna så flitigt använda. Särskilt är likheten mellan ovanstående »solskelett» och fig. 303 a frapperande, denna figur hämtad från en knivslida, tillhörig lappmannen Jakob Piltto. Fig. 303 b är likaledes mycket lik den förra, fast de på solarmarnas ändar fästade ornamenten, där ytterligare utvecklats.

Om vi nu frånse från ursprunget och endast hålla oss till ornamentformen, så är den enklaste korsbilden, den som bildats av 4 mot varandra satta knivhack (fig. 288 a). Fullföljes hacken till trekanter, framkommer ornament 288 b. Sättes tvenne mot varandra vända trekanter i centrum, ha vi fig. 288 c, dessa äro enbart inskurna, ristade och inskurna i korsbilder, ytterligare utvecklade äro 288 d, e och f. Sin rikaste utveckling förete korsbilderna på fig. 288 g och h.

Korsbilder med »armar», som på fig. 303 a och b, utvecklas gärna som fig. 303 c, d, e och f utvisa. Korsbilderna 302 a och b. giva, om rundade linjer drages genom de i spetsarna placerade punkterna, fig. av utseende som 302 d och c. Vidare utvecklade, 302 e och f.

Utom ovanbeskrivna ornamentformer använda sig lapparna även av cirklar vid prydandet av sina redskap. Fig. 287 II, a t. o. m. e visa olika utseenden på sådana. Fig. 163 är en utsmyckning på en »sockerask». Fig. 285 är locket på en annan ask.

De ornament varmed Karesuandolapparna pryda de redskap av trä och ben, som äro avsedda att avyttras i Norge om sommaren, äro rätt lika de lapparna själva använda, de göras blott slarvigare och kanske litet »fantastiska» än de speciellt lapska ; så t. ex. ha »rosorna» ofta, mer eller mindre stiliserade blad av obekant art.

Utom dessa nu uppräknade ornamentformer, förekommer fast sällan, ett mönster med motiv från flätade korgar o. s. v. Ett *flätmönster.* På bild 154—156 en smörask, daterad 1709 finnes detta flätmönster både på lock och sidor. Asken är därjämte egendomlig på grund av, att dess sidor äro gjorda av en hopböjd benskiva.

Sedan ovannämnda skrivits, fann förf. på en gammal knivslida det ornament som synes på bild 309 g och h. Dessa ornament visa en förbluffande likhet med figurerna a, b, c, d, e och f som äro hämtade från trolltrummeavbildningar ur Friis »Lapska mythologi».

Är här månne också ett fall av omedveten tradition?. Kniven från vilken ornamenten g och h äro hämtade, var ej äldre än 20 år. Kanske funne man flera sådana fall om saken undersöktes noggrannare.

Lappen som tecknare, hans konstnärliga känsla. Lappen älskar bildframställning och det han framför allt sätter värde på, är renens bild. Den förekommer också över allt, där inte ytan för övrigt är upptagen av linjeornamenten. Lappen tecknar renen förbluffande säkert. Renbilden har oftast ett högt, både zoologiskt och konstnärligt värde, vissa av dem, föra osökt tanken på renbilderna från Dordogné (Magdalenian), Laugerie Basse och Saint Marcel, som t. ex. bild 310. Är det ej, som man såge en av stenålderns primitiva jakt- och djurbilder?* Dessa djurbilder äro kopierade från ett salthorn och det lustiga är, att renarna bära sina resp. ägares bomärke. Hela byalaget är representerat. Från salthornens f. d. ägare (hornet tillhör numera kyrkoherde Vestesons samlingar) Nils Peivie, till Nils Anderson Valkeapää. På hornet finnes även en briljant utförd, halvt utplånad bild av en *älg,* märkvärdigt nog, emedan, mig veterligt, aldrig Karesuandolapparna bruka teckna detta djur. Älgen befinner sig rakt över tredje renbilden från vänster räknat, den som är sign. N. P. S.

a

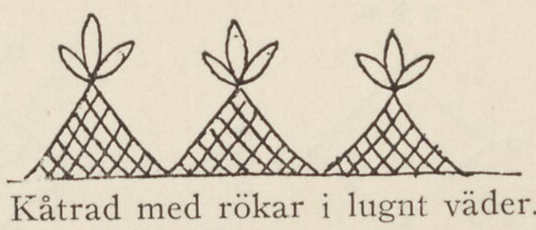

Kåtrad med rökar i lugnt väder.

b

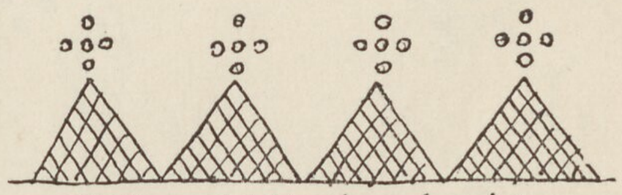

Stiliserad kåtrad med gnistor i stilla väder.

c

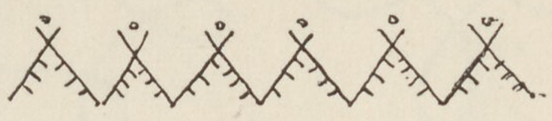

Kåtrad.
Bild 301.

Att lapparna så gärna teckna renen, beror på att denna, så att säga, är avfotograferad i deras hjärnor. De *kunna* djuret så grundligt, att t. o. m. barn på 8—9 år lämna bilder, som på intet vis stå efter de äldres i uppfattning. Den bästa renbild jag äger, är tecknad av lappgossen Nils Hotti, 10 år gammal. Sällan tecknar lappen något annat, än det han dagligen har för ögat. Kåtan, gammen, redskapsställningen, han själv i *geres* och så renen och åter renen, springande, gående och stående, och alltid en *härgge* med ofantlig överdriven hornkrona. Någon gång låter han renen vara förföljd av en varg (319, 1), vargen också ypperligt karaktäriserad. Något annat blir det ej.

---

* Jfr W. J. Sollas. Ancient Hunters, London 1915, sid. 314 med bild 310 i denna bok.

Karesuandolapparna ha ej någon Nils Nilsson Skum* bland sig — men kanske en blivande, i lappgossen Mikkel Udsi. Denna Mikkel tecknar utom renar, även hus och annat han ser omkring sig. Bilden av renarna som komma ut ur gärdet är livfull och vacker. Från Norgevistelsen sommaren 1918 härstammar bilden av renhjorden som simmar över en fjord (bild 17) — ångbåten får vänta. Här har

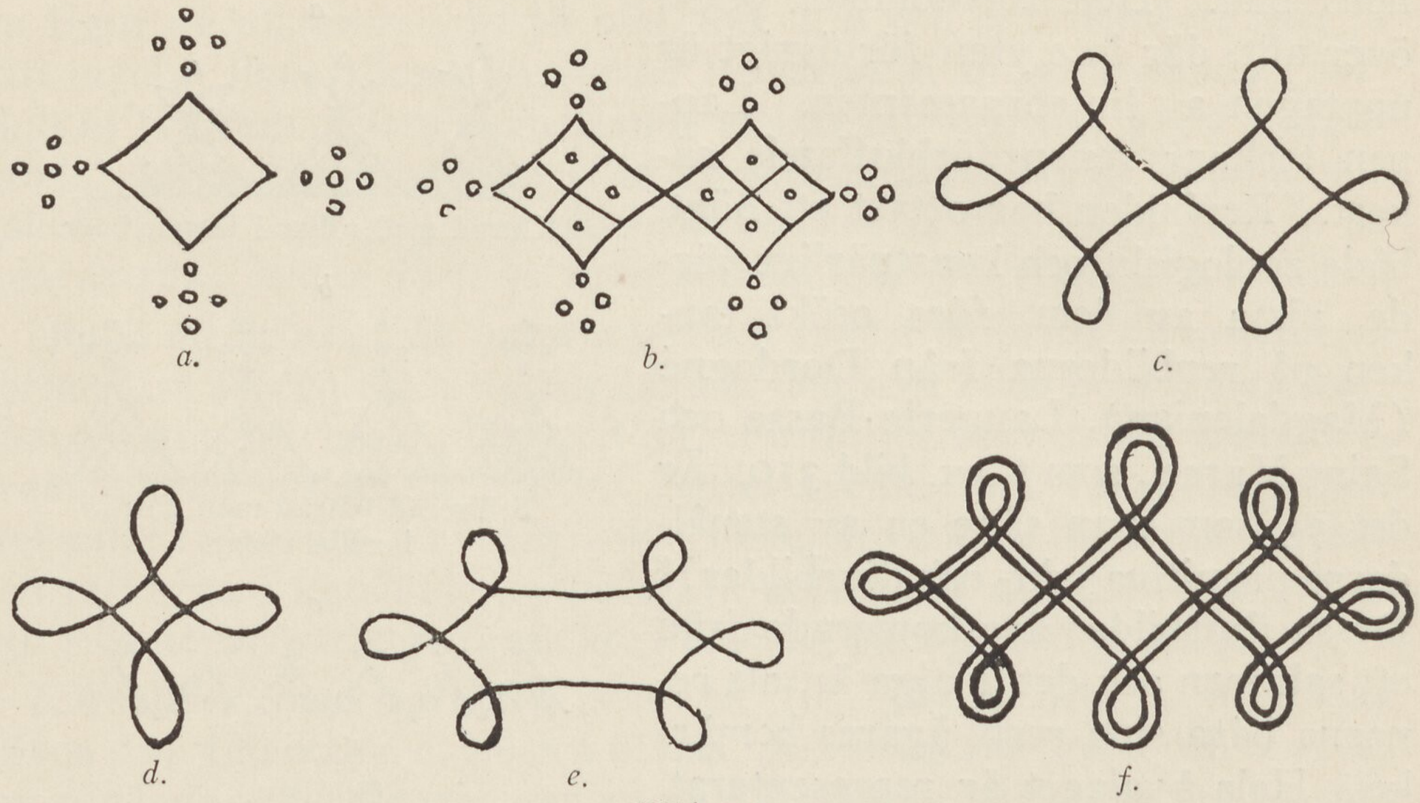

Bild 302.

han helt enkelt sett renarna vinkelrätt mot teckningens längdriktning. Ett säkert tecken på en naivitet, som mången expressionist skulle avundas honom.

Utom Mikkel, tecknar lappgossen Olov Nutti rätt bra. Se t. ex. på *Simmande renar* (bild 318) där han lyckats få en god och dekorativ bild av de upplyftade hornprydda huvudena.

Övriga teckningar äro av mindre barn, man ser att de liksom alla barn, teckna det som de se omkring sig dagligen, inom kåtan, boplatsen o. s. v. Lapparna inom Karesuando socken ha stränga åsikter då det gäller ornamentik. Det och det mönstret är vackert, det och det är fult, frågar man dem varför, veta de ej orsaken, det bara *är* så. De tycka mest om de enkla linjeornamenten, alla sammansatta figurer äro för dem en styggelse och de som använda sådana, få nog veta av det. Men, det finns ju alltid folk som älska att kritisera. Över huvud taget, företer Karesuandoornamentiken en bild av någonting stagnerat, något som fått sin form och som inte får

---

* Gellivaarelapp, duktig konstnär.

gå vidare. Någon utveckling till nya ornamentformer, som t. ex. inom Jukkasjärvi, ser man ej till.

Alla de mönster jag visade för dem, mest kopior av gamla, från Nordiska Museets samlingar, förklarades *fula*. Då jag föreslog dem använda sig av de gamla figurerna från t. ex. trolltrummorna, blevo de högst förfärade — »seita målningar» — nej aldrig i livet. Så-

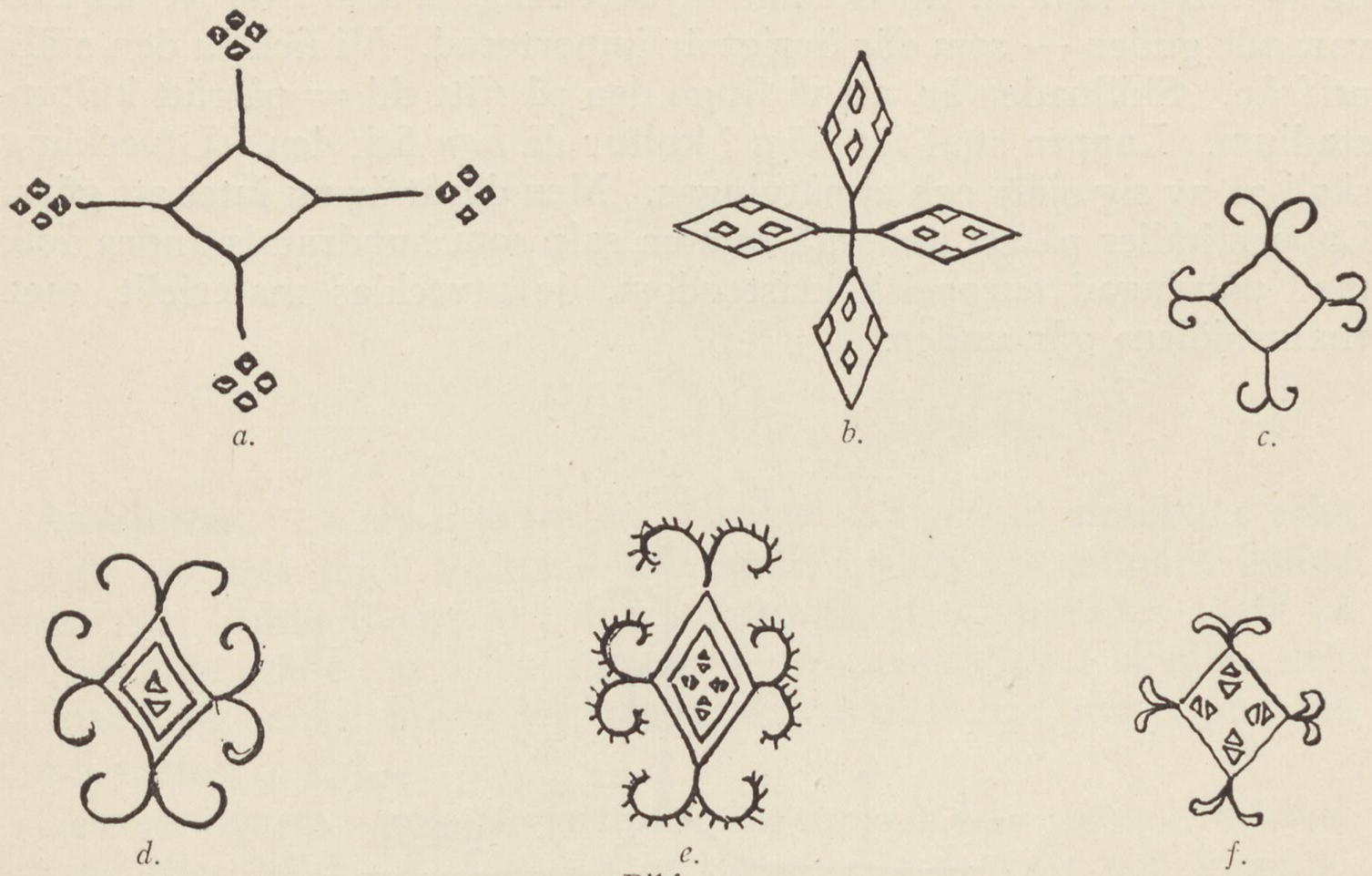

Bild 303.

dant stridde ju också mot Guds bud — ack Læstadius! Mycket gott gjorde du, men förbaska mig, jag förlåter dig, att du tog bort »det gamla».

Læstadianismen gjorde lappen till en nykter och sedlig människa, men han slog ihjäl hans *andliga* intelligens. Se på sydliga lappmarkerna vilken levande mångfald i mönster, vilken etisk utveckling — nå inga hårda ord. Kanske Karesuandolapparnas ornamentik redan nått sin slutliga utveckling 1860 — jag vet ju det ej — därför finis Læstadius.

De ha färgsinne, naturlig smak o. s. v. men detsamma gäller här. De ha kommit till en död punkt, där ingen törs taga steget ut mot något nytt — av fruktan, att göra orätt. Ja, jag är en gammal hedning och förlåt mig nu, präster och predikanter,

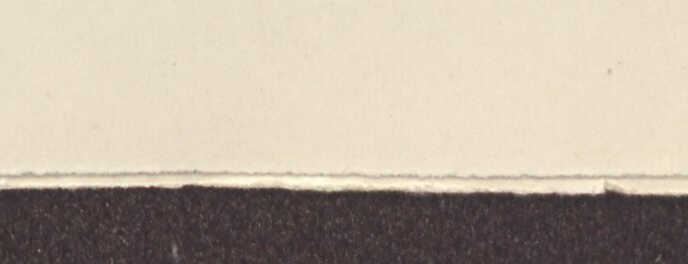

Bild 304.

jag hade helst sett, att lapparna ännu varit detsamma. »Hedningarna kunna ju också av naturen göra det lagen åstundar» — att ingen tänkte på det — på 1700-talet.

Det hade varit något för mig, att då få rota omkring där uppe. Jag har, det erkänner jag, gjort ärliga försök att få lapparna in på rätt bog, jag har gång på gång predikat för dem, att bilden av *seiten,* att om de *trodde* på honom, var det lika mycket religion som tron på den nuvarande guden — som för övrigt är importerad. Vi fick ju den själv utifrån. Skillnaden är, att vi fingo den på rätt tid = på rätt kulturstadium. Lappen stod för *högt* i kultur då *han* fick den. Utveckling skall gå av sig själv och ej påtvingas. Men däråt är nu intet att göra. Lappen håller på att undergå samma sak, som hundratals andra folk med påtvingad europeisk kristendom, de utvecklas materiellt, men »natursjälen» går under.

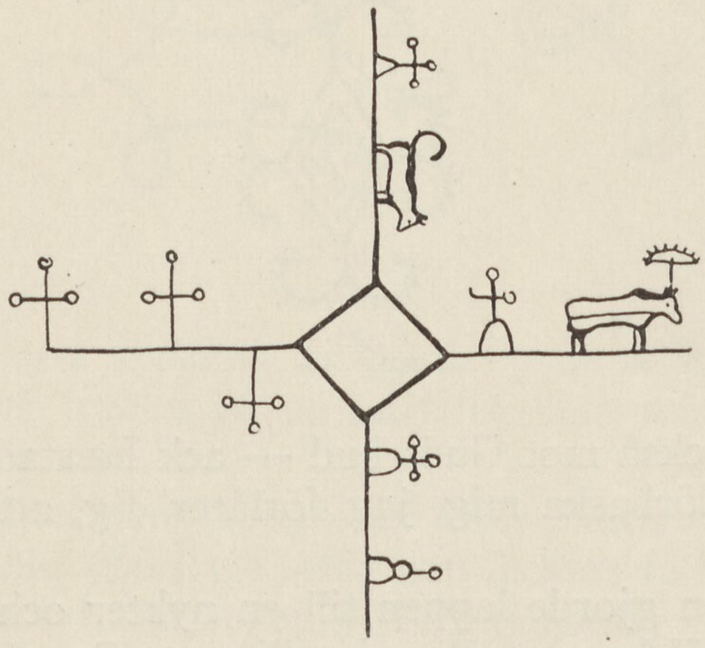

Bild 305.

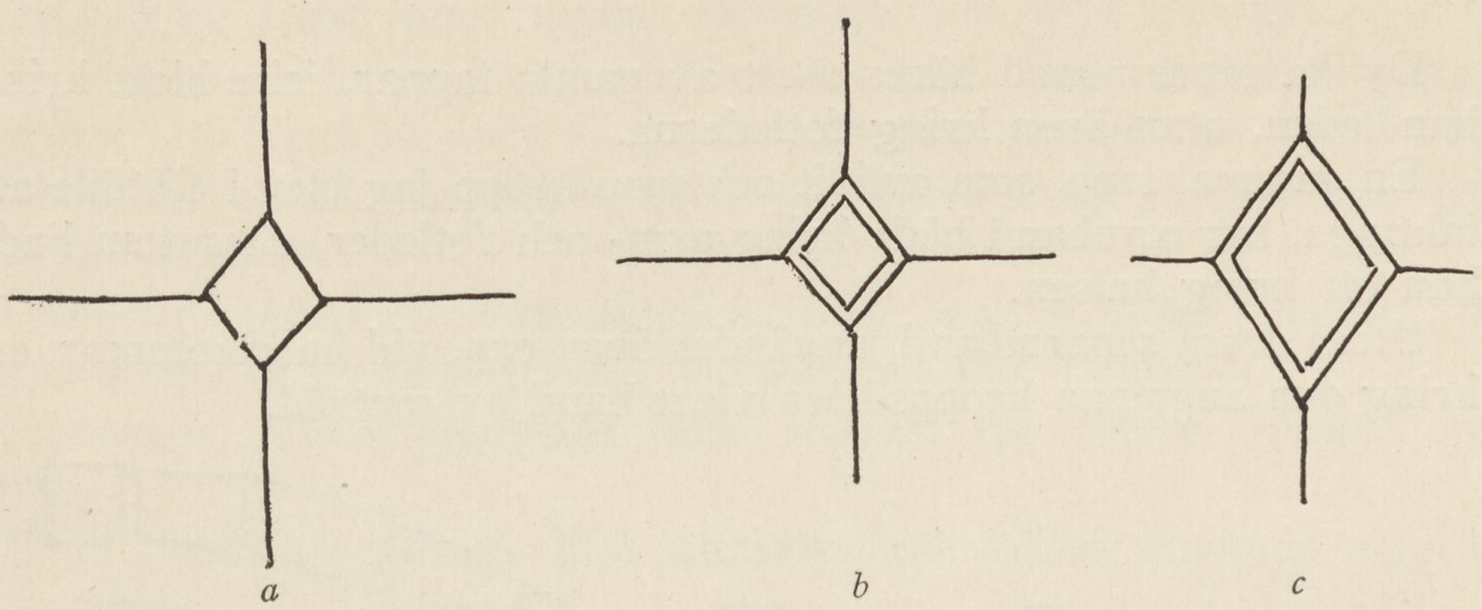

a *b* *c*

Bild 306.

KAP. XVII.

Amuletter. 1) *Av djurrester.* Bruket, att genom amuletter söka skydda sig mot onda makters inflytande, är mycket allmänt ibland lapparna. Amuletterna äro dels konstanta, d. v. s. bäres alltid på det, eller de ställen av kroppen som de äro avsedda att skydda, dels sådana som endast användes vid särskilda tillfällen, som t. ex. vid sjukdomsfall o. dyl.

Den vanligaste amulettformen är ringen, som bäres som *armband,* fotring eller halsband. Amuletter bäres både av män och kvinnor. Som jag nämnt, är den vanligaste formen armbandet (se bild 322, 3, 5, 6, 7, 8 och 10).

Detta armband göres av en sena med vidhängande benbit (bild 322, nr 4) som tages från renens bakben, i knäleden, och som torkas på vederbörandens hals innan den accepteras till amulett.

Benbiten liknar till form och storlek, ett barns oxeltand. Sensträngen utgår från ena sidan. Denna sensträng knytes fast kring handleden. Ibland i endast ett exp., ibland i flera.

Jag har sett lappar, såväl vuxna som barn, vilka haft ända till fyra sådana armband kring vardera handleden.

Amulettens namn är *viedna-suodna* och den avser skydda mot sensträckning. Likaledes anses den skydda armen i sin helhet mot benbrott, vrickning o. s. v. Mot kraftlöshet brukas ett annat slags armband som göres av en grov *sena,* som tages från renens bakben. På denna sena knytes 5, eller flera knutar och ena ändan upprives, så att tvenne trådar åstadkommes, vilka fästas vid ett i senans andra ända beläget hål (bild 322, 1).

Dylika senarmband bäres mest av gamla lappar, icke blott kring handleden, utan även kring fotlederna.

En gammal lapp, som avlidit och vars kropp jag blev i tillfälle att iakttaga, bar armband både kring arm- och fotleder, dessutom hade han ett kring halsen.

Utom dessa senarmband, användes även exp. vid halsåkommor, ett kring den angripna kroppsdelen virat band av sentråd.

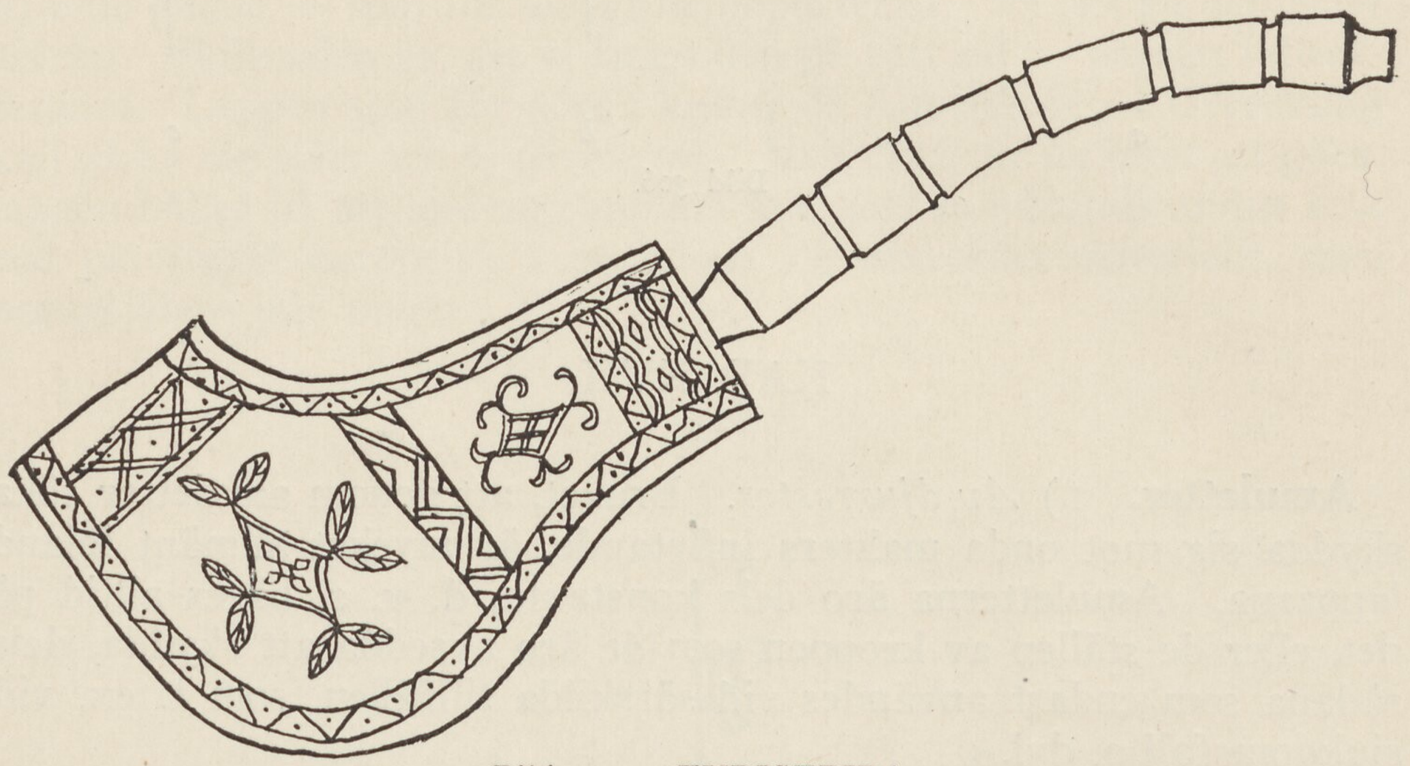

Bild 307. »TURISTPIPA».
Pipa av renhorn gjord till försäljning.

Ullgarn brukas även till amuletter.

Turi* skriver sid. 81:

»Til senestrækning læser man ogsaa ord og det hjælper. Det gøres med uvasket uldgarn, graat treløbet faare uldgarn. I faar er megen kraft, for di Jesus har talt meget om faaret og taget lignelser af faaret, og ogsaa af den grund, at da Jesus var død kaldte man ham et faar, og detta deres opholdssted navn var faarehuset. Og derfor er der i faareuld saa megen kraft og det er ogsaa godt till sokker (strumpor) for mennisker.»

Gunna nuori, »Gamla gunilla», en lappkvinna från Karesuando gav mig en gång ett stycke ullgarn, att linda kring fingret då jag hade en liten inflammation i detsamma. »Guds lamms kraft», sade hon, »gör det dugeligt.»

Ullgarn brukas även som armband (bild 322, 11). Man slår 9 knutar på det, »för nio månader var människan i moderns liv», och knyter det fast kring handleden. Det skall sitta tills det faller av.

---

* *Muittalus samid birra.*

Kring ett sjukt finger, lindas rött ullgarn så hårt man kan.

Björntanden är också en verksam amulett. Den bäres dels kring halsen i en sentråd, dels användes den vid botandet av tandvärk. Den omlindas då i en tygbit, helst ylle, värmes och tryckes mot det värkande stället.

Renens käkben, helst ett gammalt, som legat så länge i jorden att det antagit en grönaktig färg, är även bra mot tandvärk.

Torkade grodor användas också mycket (se vidare *Övertro om djur*).

Till amuletter kunna, fast lapparna inte själva använda sig av

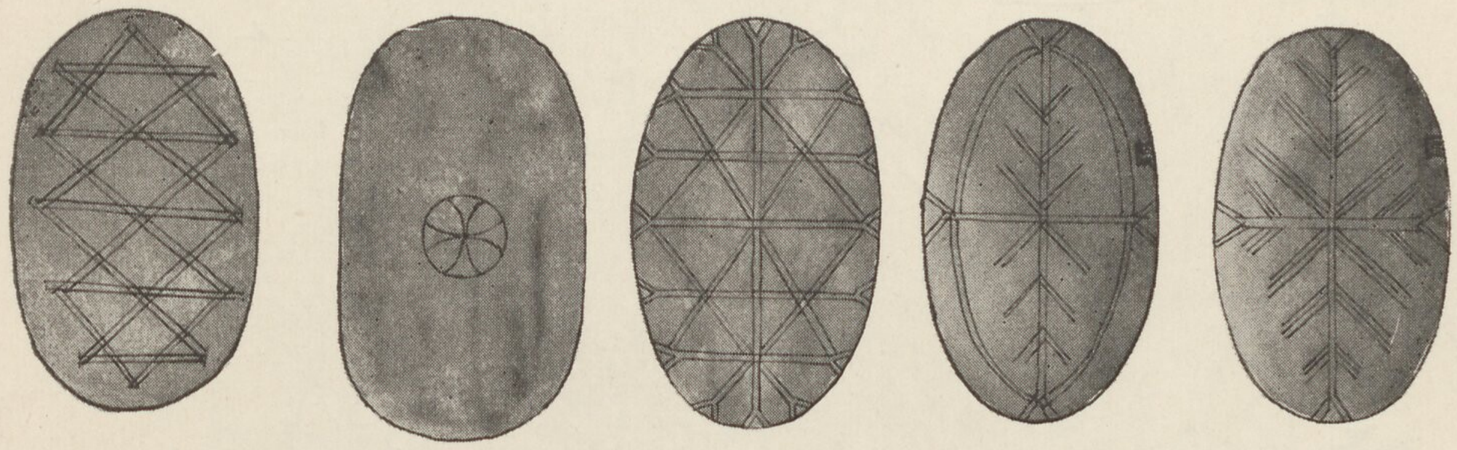

Bild 308. ORNAMENT PÅ LOCKEN TILL SMÖRASKAR AV TRÄ, SOM ANVÄNDES AV KARESUANDOLAPPARNA.

dem, räknas de vindsnören, *tuulinuora,* de norska lapparna tillverka mot betalning, till de norska fiskarna. Lapparna ha ju sedan äldsta tider haft namn om sig att kunna framkalla vind medelst snören varpå knutar voro slagna. Denna tro förefinnes ännu i dag längs norska kusten och få äro de »fembøringar», »ottringar» o. s. v. som inte ha ett »vindsnor» (norska) fastbundet framme i stäven. »Vi tro ej på den slags», sade en gång en lapp till mig, »men vi räkna det som ett vanligt slags arbete, (d. v. s. tillverkningen av dylika snören) och få betalt för det.» Affär är affär!

Ovan nämnda amuletter äro som synes, mest ämnade som skydd mot sjukdomsandar. Mot övernaturliga väsen av annat slag som t. ex. Uldas m. fl. brukas mest amuletter av metall.

2) *Metallamuletter.* Den vanligaste amuletten i äldre tider var *ringen* av mässing. Lapparna bruka den med förkärlek än i dag som prydnad på sina redskap o. s. v. fast tron på dess övernaturliga egenskaper numera nästan är bortglömd. Det som nu för tiden har *kraft* är däremot silver. Barnets *giethka* prydes med denna metall till skydd mot det onda. Silvret fästes oftast på det tresträngade band, som från vaggans kapuschong går ned till fotändan. Dessa silverprydnader avser, som nämnt, att skydda barnet mot onda

inflytelser, mest mot de s. k. *Uldas,* ett osynligt folk som enligt lapparnas utsago, bruka taga barnen från vaggan, om det lämnas ensamt i kåtan och i stället ditlägga sina gamla föräldrar. Mot dessa *Uldas* är silver ett utmärkt skydd. Vuxna, behöva ej frukta den, men bära ändå silver som prydnad och kanske omedvetet, som ett

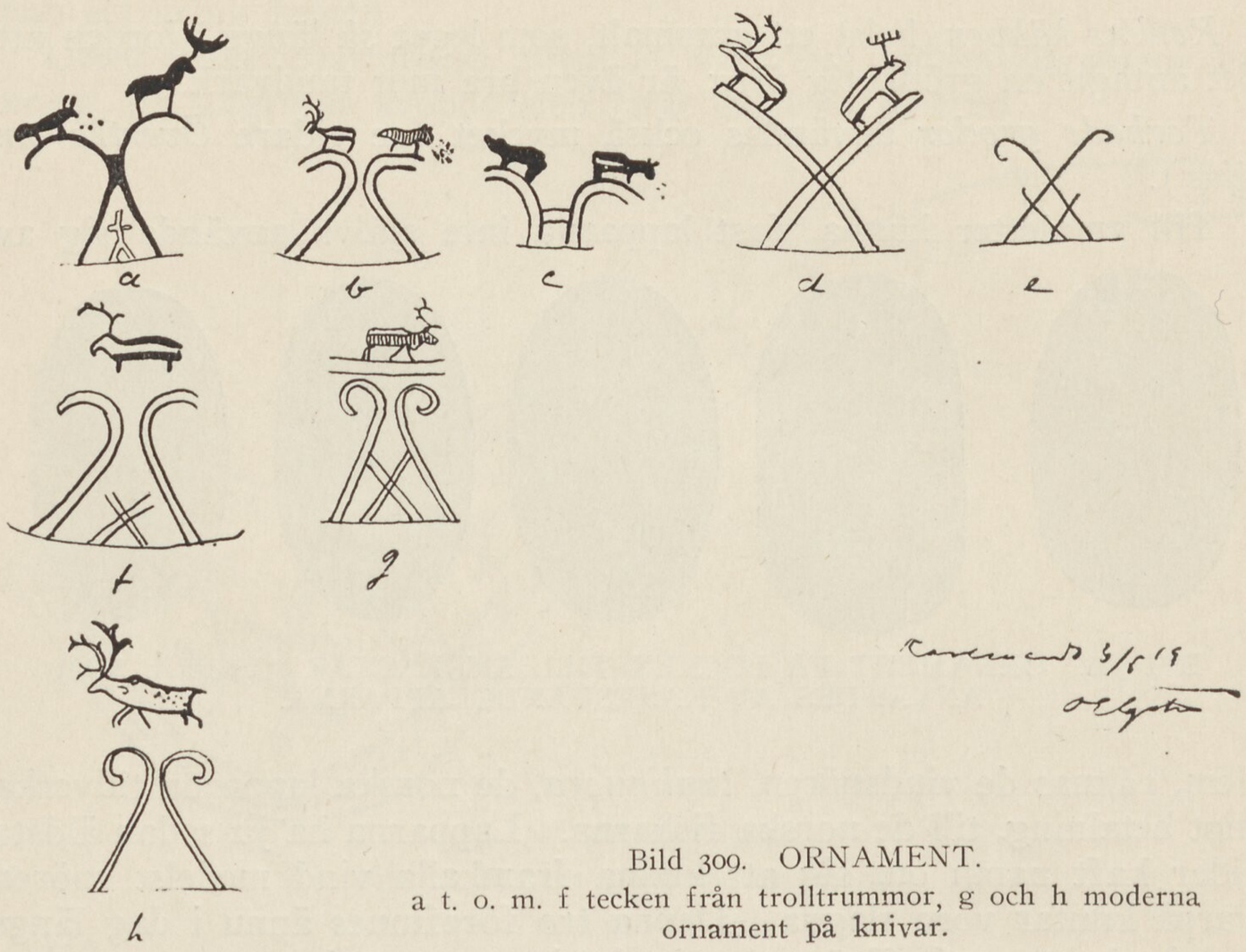

Bild 309. ORNAMENT.
a t. o. m. f tecken från trolltrummor, g och h moderna ornament på knivar.

slags skydd — tanken är kanske icke utformad, men, när silver är »bra» för barn kanske det också är »bra» för vuxna, resonera de antagligen.

Turi skriver sid. 76 att, om den öppnade ådern (åderlåtning mot *skräck*) inte vill upphöra att flyta, tryckes en ny tioöring mot skåran och blodflödet upphör. — Silvrets makt?

Besvärjelser. Lapparna ha en mångfald av besvärjelseformler. Men, eftersom de tro, att formeln mister sin kraft, då den delgives en utomstående, har det varit mig omöjligt att få några besvärjelseformler upptecknade. Emellertid har jag dock fått reda på så mycket, att jag kan skriva därom i allmänhet.

Besvärjelseformlerna äro av flera slag. En användes vid direkta sjukdomsfall, då det gäller beveka sjukdomsanden att lämna sitt

---

* *Muittalus samid birra.*

offer, en annan, då det t. ex. gäller att stanna ett blodflöde eller giva den sjuka »kraft» att motstå en tillfällig svaghet. En tredje art är den, som användes i samband med intagandet av någon medicin.

Vid amulettillverkning »läses» också, detta är en art av besvärjelse. »Orden» avse, att ingjuta »kraft» i den blivande amuletten.

En annan slags besvärjelse är, då man anropar de avlidna och

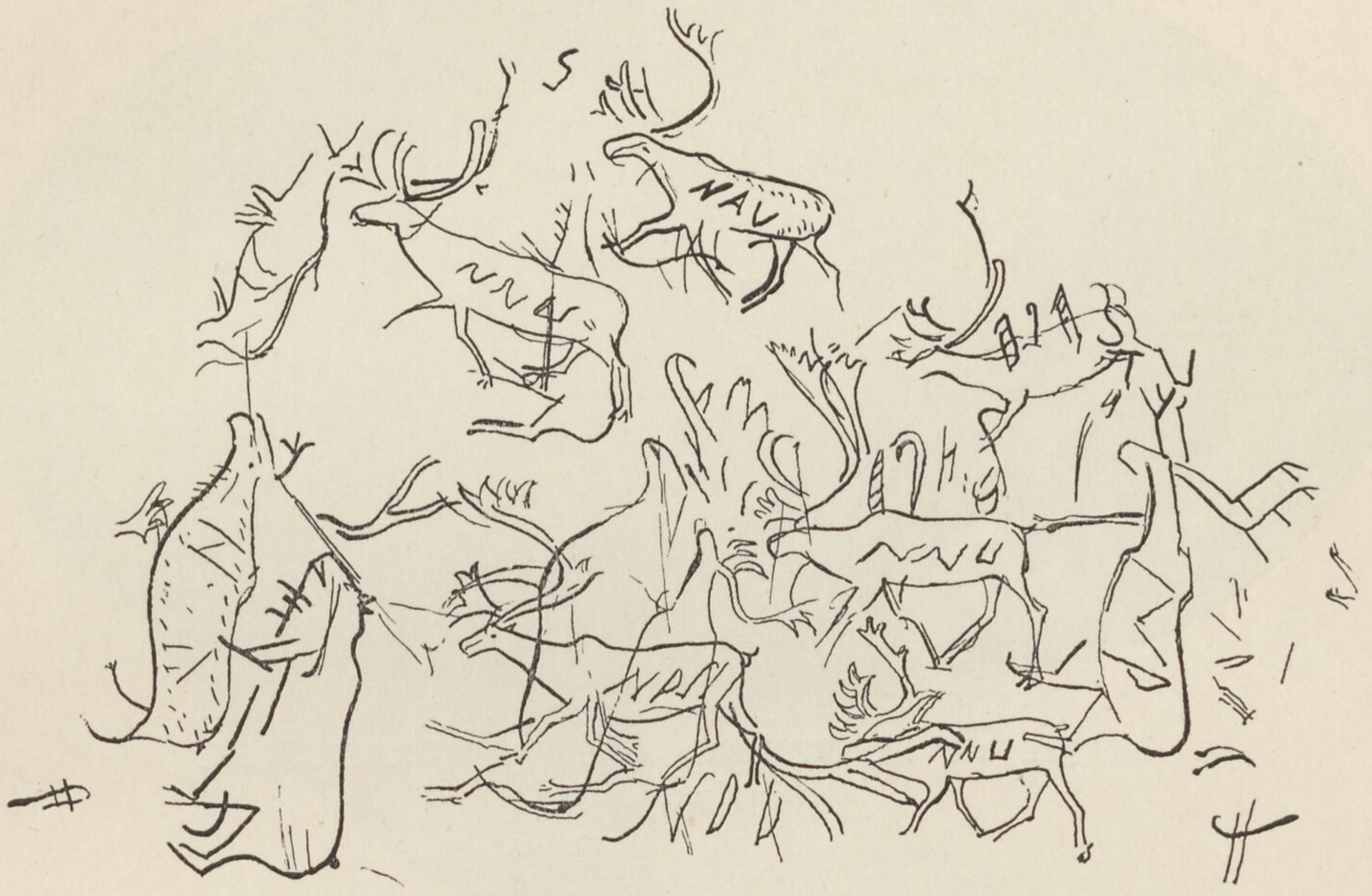

Bild 310. REN- OCH ÄLGBILDER PÅ ETT SALTHORN.
(Bottensign. N. P.)

ber dem hjälpa emot sjukdomen, exp. vid häftiga smärtor, håll och styng; detta slags besvärjelse användes mest.

Drake omnämner* sid. 268 det första, andra och femte slaget.

De hälsningsrop, varmed lapparna, vid övergången av fjällen välkomma åsynen av de norska skogarna, äro väl också att räkna till ett slags omsatta besvärjelser.

Turi nämner** på sid. 49 en sång, som då brukade sjungas:

»Mødre og skønne, käre gräsdale, kalvens moder v. v. n. n.
Hil, hil jer nu mødre v. v. n. n.
Tag nu imod min käre hjord
og plej den, som I før ha gjort voia-voia n. n.
vär atter, mødre, mine venner v. v. n. n.
I mødre! gräs nu mine rener runde! v. v. n. n.»

* Vesterbottenslapparna.
** Muittalus samid birra.

Orden: »Tag nu imod min käre hjord och plej den, som i før har gjort», är en hänvändelse till boplatserna, som tänkas personifierade. Alltså en slags besvärjelse. Emellertid börjar bruket att »läsa», som det heter, gå ur bruk, de unga lapparna åtnjuta en undervisning i skolorna som göra dem skeptiska mot »det gamla». Och då den ge-

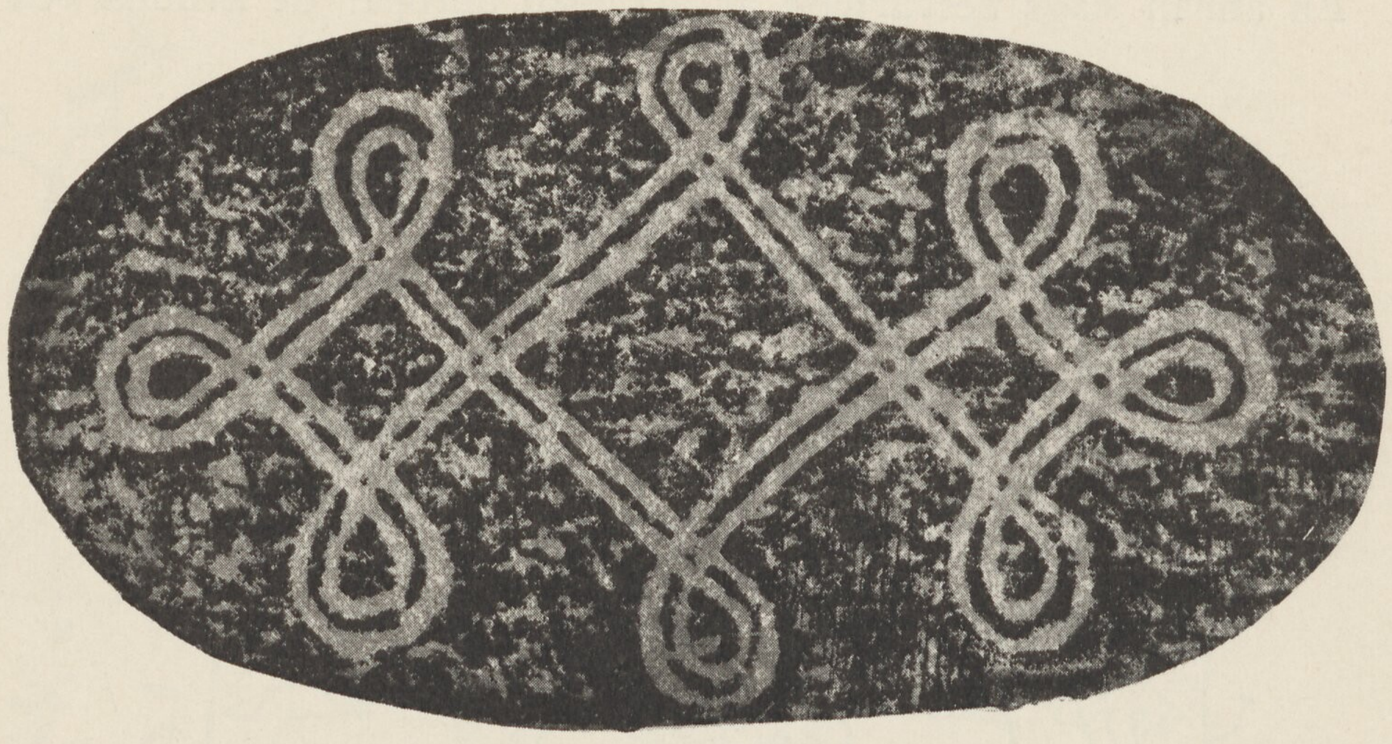

Bild 311. »AVKLAPPNING» AV ETT SMÖRASKLOCK.
Asken daterad 1759.

neration som nu lever försvunnit, har antagligen även all kunskap om »formulären» också dött bort. Av vikt vore därför, att en lapsktalande vetenskapsman, medan det än är tid, ett par år »bleve lapp» och sökte insamla så mycket som möjligt av dessa besvärjelseformulär, av vilka det ännu finnes en överraskande mängd.

Äldre lapska kvinnor ha ofta god reda på dessa »läsningar», men som sagt — den inrotade tron på att *kraften* hos besvärjelserna försvinner, om de delgivas, utgör stötestenen vid insamlandet. Som besvärjelsen mumlas fram, bör den event. insamlaren vara begåvad, dels med en fin hörsel, dels med en känslig diminutiv grammofon, som kunde insmugglas i närheten av den talande, utan att hon eller han märkte det. Av nu levande lappar, som ha ord om sig att kunna »läsa» kunna nämnas »Puujalka» (Nils Rasmusson Ber), Ella Hurri, Sara Kvenangen, Anders Valkeapää, »Holst-Antti» m. fl.

En lappman, som dog i Kuttainen våren 1919, Per Persson Peivie, var mycket anlitad som doktor och ansågs allmänt kunna »stilla blod». Hans »ord» ansågs mycket verksamma.

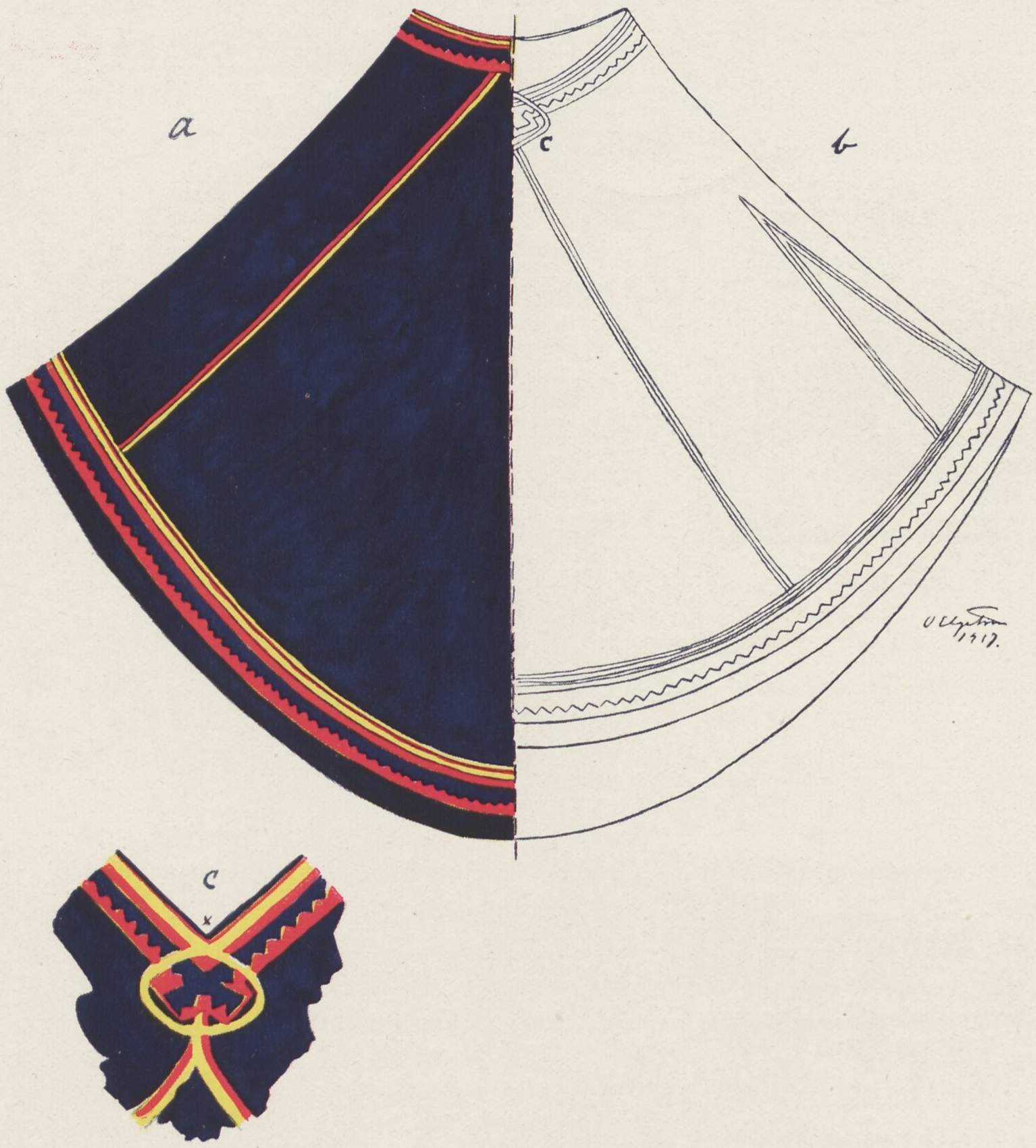

LUKKA ELLER REGNKRAGE.

a) Baksidan.
b) Framsidan.
c) Halsöppningens utsmyckning framtill.

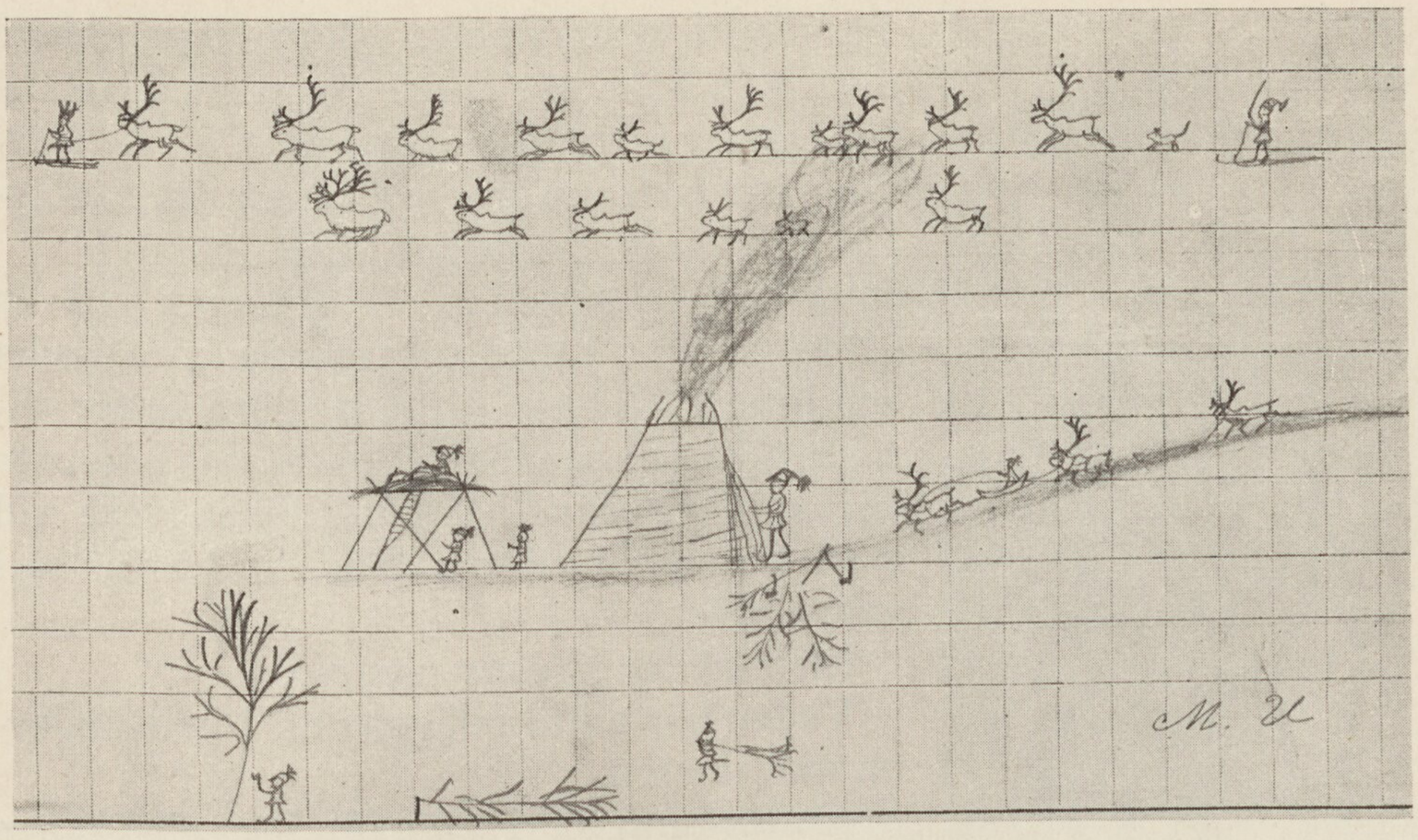

Bild 312. SPRINGANDE RENHJORD. RAIDDO OCH KÅTAPLATS.
(Lappteckning.)

Övertro. Nedanstående anteckningar göra ej anspråk på att vara någon som helst fullständig redogörelse för den övertro eller de föreställningar lapparna inneha. Jag har endast upptecknat det jag hört eller själv lagt märke till. Någon systematisk insamling har jag aldrig företagit.

1) *Havandeskap.* Kvinnan bör ha huvudändan av bädden åt boassjo. Hon bör akta sig för att slakta något djur.

Kvinnan bör ha ett band om midjan den tid hon går havande, ty de underjordiska (gufittarak) söka under denna tid få tillfälle, att då kvinnan sover stjäla hennes foster. En havande kvinna bör därför inte gå ensam, ej heller sova ensam om hon ej bär bandet kring livet. Hur bandet skulle knytas eller vad det var för band kunde jag ej få reda på, ej heller på vilket sätt det skyddade. I barnsäng skall inte kvinnan ligga allena, för då visa sig de avdöda för henne och framkalla skräck o. s. v.

2) *Födseln.* Födseln går lätt om kvinnan får fett att dricka. Födseln underlättas genom att kvinnan dricker barnafaderns urin. Är det obekant vem som är fadern, underlättas födseln genom att kvinnan omtalar hans namn. Efterbörden nedgräves under eldstaden, eller gömmes i skogen.

3) *Barnskötsel.* Man bör spotta i det vatten barnet badat uti. Barn få ej lämnas ensamma i kåtan. Skriker barnet mycket och man misstänker att *uldas* (se ovan), bortbytt barnet, bör man risa

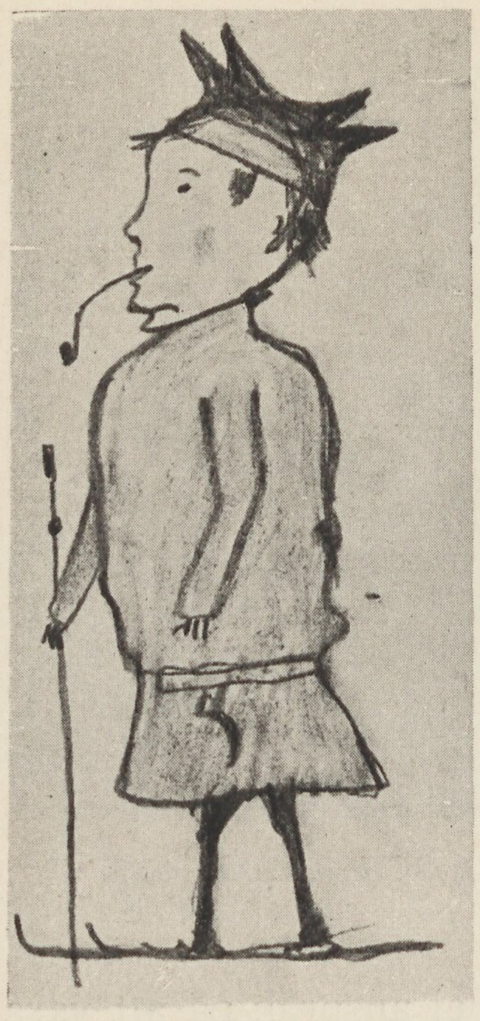

Bild 313. KARESUANDO-LAPP. ((Lappteckning.)

detta med enriskvistar. Barn suges ibland över hela kroppen, detta giver kraft, likaledes masseras barnets kropp då och då. Barnet värmes framför elden innan det nedlägges i *giethkan,* detta ger kraft.

4) *Boplatsen.* Man bör ej hugga ved om aftonen, för att inte andar skola höra ljudet och hitta till kåtan. Kåtans dörr vetter alltid mot öster ; se vidare *Bostäder.* I *boassjo* bör vara ett litet hål i tältduken nere vid marken, varför visste ingen — »det var så i gamla tider.»

Man bör ej gå över *boassjo.*

Veden bör alltid inläggas med kviständarna mot dörren.

Kaffepannorna i *boassjo* böra ha pipen vänd mot dörren.

Man bör ej spotta i elden (detta iakttages dock sällan).

Man bör akta sig för att spilla något i elden.

Renen slaktas alltid bakom kåtan.

Man bör aldrig binda renen vid någon kåtastång.

Grytkättingen bör alltid behandlas varsamt, barnen fingo banner, om de vid packningen lekte med grytkättingen.

När det piper i elden, »komma främmande».

Klapprade dörren mycket i blåst, sade lapparna: »Det är någon, som vill in.»

Då Gustaf Valkeapää i Lyngseidet byggde om sin gamme, uthögg han sin faders bomärke, som fanns i de gamla *bäljet,* och uppspikade stycket på sina nya. »Det ger lycka», sade han.

Man bör ej uppslå kåtan på en gammal kåtaring, om man ej med säkerhet vet att ingen dött på platsen. »De döda», som alltid vistas i närheten av det ställe, varpå de avlidit, tycka ej om att bli störda.

5) *Klädedräkten.* Skadligt att inte bära kniv. Bältet är bra som medel mot kräkningar. Man mäter upp bältet tre gånger, måttet är avståndet mellan tumme och pekfingret, utspärrade, man mäter upp 9 sådana delar, börjande räkna från 9 och vidare ned till 1. (*Turi* omnämner* samma sak, sid. 82.)

---

* *Muittalus samid birra.*

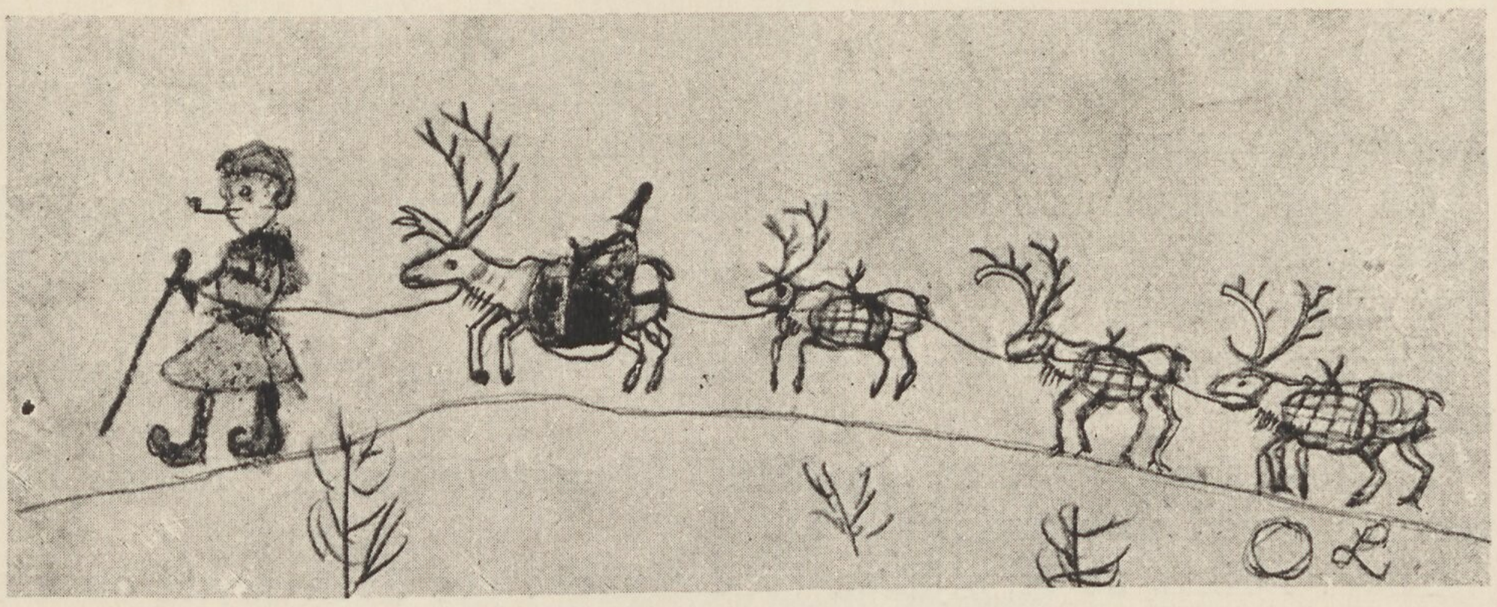

Bild 314. KLÖVJERAIDDO PÅ HÖSTEN.
(Lappteckning.)

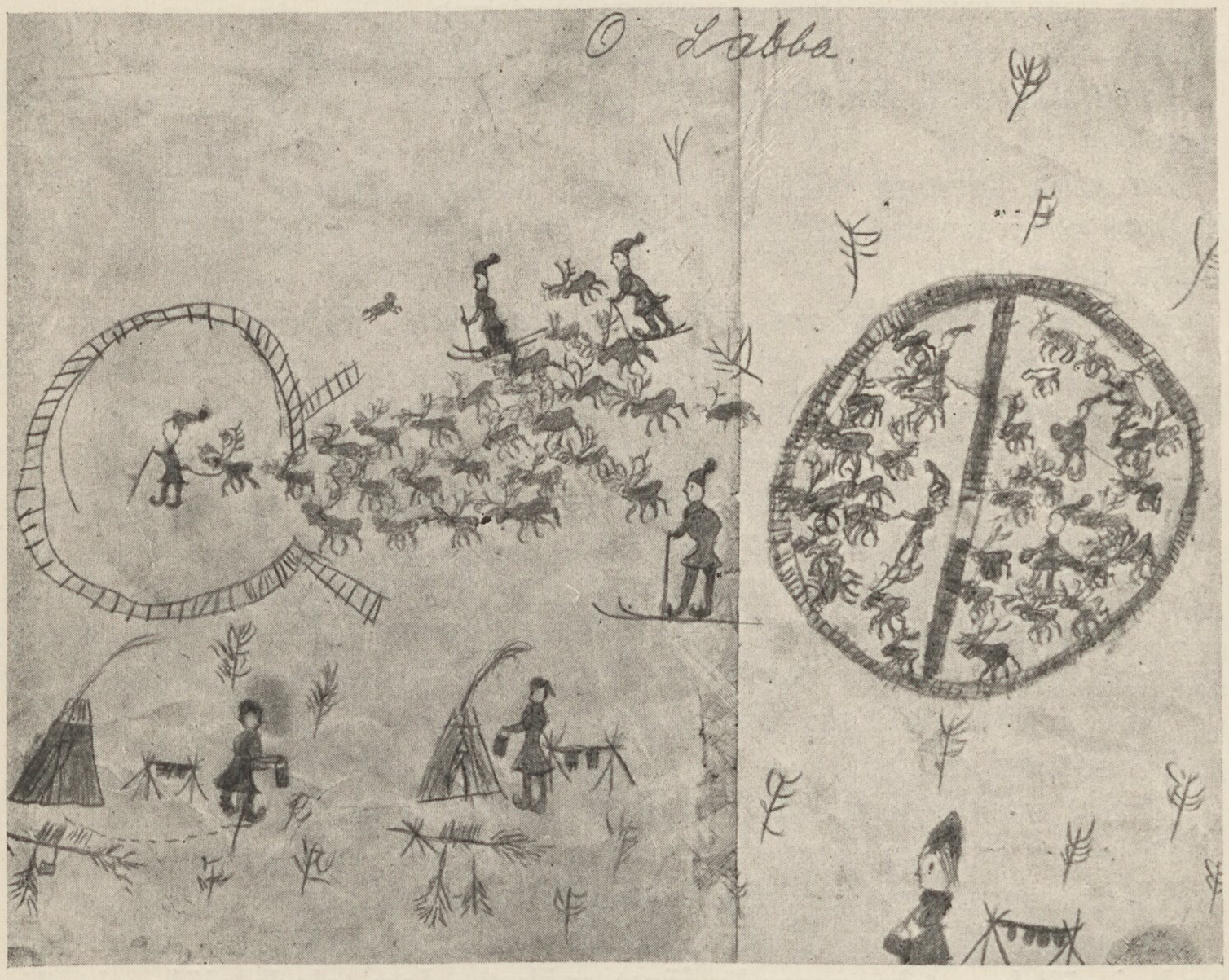

Bild 315. RENGÄRDEN, *GARDDE.*
Teckning av lappen O. Labba. Till vänster ser man renarna vandra in i skillningsgärdet, till höger ett annat, tvådelat gärde. Nederst på bilden kåtor med kvinnor, som hämta vatten o. s. v.

Om det bildas en knut på skobandets översta flätade ända, upptages den ej, utan åtdrages i stället fastare. Detta bringar styrka åt foten (analogi knutarna på senarmbandet).

En död människas använda kläder bortkastas; äro de nya och obegagnade bortskänkas de till vänner, eller också brukas de av den dödes familj.

Farligt att gå utan mössa och vantar. Mössan avtages endast då man äter.

Fordom avtog mannen sitt bälte, då hustrun födde. Ring i bältet ger skydd mot andar.

Silver i form av en stjärna (stallosilver) ger även skydd om det bäres fastsytt vid bältet.

Har man kvicksilver i barmklädet, är man skyddad från spöken.

Ullsockor giva fötterna kraft. (Ullgarn har kraft.)

6) *Flyttningen.* Som första sträckan går, går hela flyttningen.

Lik föras avsides från de andra slädarna. Den ren som drar likslädan, bär en vit tygremsa i hornet (förklädnad?)

Förefalla slädarna tunga vid gott före, ha de »osynliga» satt sig upp för att åka.

Renarna springa bäst i månsken, månskenet ger kraft. Följer kråkan eller skatan raiddon händer en olycka, vanligen dör en människa inom kort.

7) *Föreställningar om döden och de döda.* Hör man klockringning på fjället betyder det dödsvarsel. Sätter sig trollsparven, *siisas* på barnvaggans kapuschong, betyder det att barnet dör snart.

Att fåglar äta av köttet på torkställningen betyder olycka och dödsfall i kåtan. Likaledes om *siisas* sätter sig på en av kåtastängerna; detsamma gäller om kråkan.

Vid dödsfall vändes kåtadörren avig och ved uppstaplas på denna. Den döende får ej störas, för då blir »döden» rädd. Liket uttages genom duken på det ställe han legat. Hålles ej begravning, bliva de kvarlevande fattiga (mista lyckan).

Liklukt är farlig.

Övrigt om de döda, se *Allmänna seder och bruk.*

De döda omgiva jämt de levande, och »slå» rätt ofta.

I Karesuando såg en lappflicka (detta hände våren 1919) sin avlidna syster komma skidande utför en backe, hunden, lappflickan hade i sällskap, observerade först spöket. Jag talade själv vid flickan sedan om saken, hon föreföll mycket uppskakad, men förövrigt fullt normal. Särskilt äldre kvinnor, säga sig ofta se avlidna anförvanter.

De döda färdas i luften, kommer en för övrigt lugn dag, en storm-

il, är det »de döda» som flyga förbi. Somliga utan huvud, andra avtagna från midjan, uppåt eller nedåt, andra åter »avig vända», d. v. s. med benranglet utåt (se bild 323).

Otaliga spökhistorier äro i svang bland lapparna, och lyssnar man allvarligt, eller, ännu hellre, om man själv bidrager med en historia, får man snart till livs den ena värre än den andra.

Bild 316. RENARNA SLÄPPAS UR GÄRDET.
(Lappteckning.)

Lapparna äro så rädda för allt som röra de döda, att de t. o. m. om jag visade dem fotografier av avlidna lappar de känt, kastade korten från sig, som om de bränt dem. Detsamma gällde bilder av likkistor och annat. Denna fruktan tar sig ibland rent utav löjliga utslag, som t. ex. då några nya likkistor skulle föras från Gellivaare till Karesuando, och man, för att spara utrymme, satte en del smördrittlar inuti de tomma kistorna. Lapparna som ätit av smöret försäkrade att de ej kunnat sova på natten. Smöret hade »tagit smak» av de döda.

De avlidnas andar hålla gärna till kring de kåtaplatser där en kåta stått uppställd, vari någon dött. Därför slå lapparna icke gärna upp sin kåta på en gammal kåtaring, av fruktan för eventuella vålnader.

I lönn födda barn, kallas *äppäräs* och kalla med klagande rop på sin moder. Dylika vålnader, besvärjes bäst genom att man, då man

Bild 317. RENHJORDEN SIMMAR ÖVER KOMMAJOK.
Husen i bakgrunden Mukkavuoma fjällstuga.
(Lappteckning.)

hör ropet, »ger det ett namn», som lapparna säga, ty *äppäräs* får ej ro förrän det fått ett sådant.

Lapparna tro på ett förutbestämt öde, *sallitu,* mot vilket det ej tjänar att motsätta sig.

8) *Trolleri. Ruolla* kallas något man ger människor att dricka, detta *ruolla* växer till ett djur i människan, som dör därav.

I Lainio dog för några år sedan en lappkvinna, som allmänt anklagades hava dödat flera personer medelst *ruolla.*

Gand äro små kulor av fett, i vilka äro insmälta ett hopböjt fjäderfan, omlindat med en fin sentråd. Gives ett sådant *gand* åt ett djur eller människa, smälter fettet i magen, fanet springer ut och sticker hål på tarmarna och föremålet för gandsättningen avlider.

Dylika gandkulor bruka köpas av de norska bönderna, som därmed förgöra sina ovänners kreatur.

Saliv skrapat från en döds mungipor, samlas på flaska och användes att förgifta med.

Dylika ting kallas av lapparna, »onda nojdekonster». De personer som använda sig av dylika medel äro allmänt fruktade av lapparna.

9) *Väder och väderleksmärken.* När vädret före »Mikaelii dag» är kyligt blir hösten lång. Tidig snö är icke bra, giver »dåligt år»,

Bild 318. MINNESBREV TILL NOMADLÄRARINNAN FRÖKEN MÄRTHA VAARA FRÅN LAPPGOSSEN OLOV NUTTI, 13 ÅR GAMMAL.

för renen. Skriker ripan i skymningen blir det snöyra. När ripan »sjunger» som lapparna säga — kommer snö utan blåst.

När renen springer hit och dit, blir det snöyra. Skrapar renen sina horn mot ett träd, blir det blidväder. När renen slickar sin kalv blir det regn.

Samlas snösparvarna kring kåtan, blir det snart snöstorm.

Brusar en fors ovanligt starkt, kommer dåligt väder.

Svettas man om fötterna, blir det väderförändring.

Stickningar i lederna bebåda kyla.

10) *Övertro om djur.* a) Renen. Renen ser mer än människor. Skyggar renen plötsligt »ser han något». För övrigt finnes inga vidare föreställningar om detta djur, han liksom hunden stå lapparna för nära. De äro nyttiga husdjur och som Drake*, sid. 339 säger: »Renen och hunden äro nämligen helt vardagliga uteslutande nyttiga djur för lappen; han är herre över dem, han rår lekamligen på dem och han kan iaktta dem under alla förhållanden.»

* *Västerbottenslapparna.*

Därför sysselsätta de ej hans fantasi, som t. ex. de andra, mera ovanliga och farliga, honom omgivande djurslagen, som t. ex. vargen, björnen o. s. v. kring vilka ett otal föreställningar äro knutna.

b) Vargen. Vargen har makt att »söva» människan. Han kan, om han vill, förmå en renvaktare att insomna.

Bild 319. DJURFIGURER OCH BILDSTÄLLNINGAR PÅ KNIVSLIDOR.
1) Ren som förföljes av varg sign. M. U. V.
2) Ren sign. I. N. N. (Johannes Nilsson Nutti).
3) Lapp i pulka sign. N. N. P. (Nils Nilsson Pilto).
4) Ren sign. O. O. S.
5) Ren betande lav från ett träd.
6) och 7) Lappkvinna som fallit ur pulkan och en annan kvinna som har roligt åt henne, bakom en kåta.
8) Huggbock med yxa och ved.
9) *Suonjer* eller torkställning för kött bakom kåtan.
10) *Gamme* i Norge.
11) Utkast till ren, avsedd att inristas av O. Nutti.

Vargen kallas *eld,* emedan »han bränner som elden».

Vargen har djävulen gjort.

Vargen kallas även *seipek* = den som har lång svans (fan).

Turi skriver* sid. 67 om en övertro angående vargen, följande:

»I gamla tider vidste de troldkyndige mange slags kunster, for ulven har der ogsaa väret det raad, at de, naar de fandt et friskt ulvespor, saa skar de med kniven det spor i firkant lige under sporet, og saa skal man vende sporet tre gange i den retning, ulven er gaaet, og sige *Jesus Kristus* velsigne, juoksat» (detta ord betyder enl. Turi, *framåt,* men kan ej översättas direkt) »fremod, fremod over vand og land fremod, fremod!»

---

* *Muittalus samid birra.*

Liksom i Jukkasjärvi socken (se *Turi*), tro även Karesuandolapparna, att förr i tiden »onda människor» kunde förvandla folk till vargar.

Vargen kunde tala »i gamla dagar».

Bild 320. INSKURNA LAPSKA BOMÄRKEN.

1) På en passegisa, dat. 1790.
2) På en passegisa, dat. 1863.
3) På en en smörask.
4) På en en smörask, dat. 1791.
5) Johan Olsson Labbas bomärke.
6) Johannas Nilsson Nuttis bomärke.
7) Bomärke på en träskål.
8) Bomärke på en träskål.
9) Bomärke på en träskål, dat 1880.
10) Bomärke på en träskål.

c) Hunden. Hunden vet när vargen kommer. Honom skall man vara god emot och avliva genom hängning. Han är den som anklagar människan på yttersta dagen.

d) Fåglar. Om våren komma fåglarna med varsel. Det betyder olycka om man råkar höra en fågel, innan man hunnit äta något på morgonen.* De fåglar, som varsla mest, äro »trollsparven», göken, skatan och lommen. (Se vidare övertro om boplatser och flyttningar.) Lavskrikan är Guds ängel (*Turi*). Detsamma säga Karesuandolapparna.

Kommer en snöripa in i kåtan får den ej röras, utan utsläppes.

e) Smärre djur. Grodor äro bra medicin. Levande inlagd i salt hjälper den mot halsfluss — angina. Man gnider halsen med grodan och »läser ord».

Grodan faller ned från molnen. Tar man en groda i handen, ger den handen »kraft». Torkad groda användes som magmedicin.

* Analogi: »Kaffe på sängen».

Sväljer man ett grodägg, utkläckes det i magen och magen börjar växa och man kan höra djuret kväka.

För att undgå dylik malör, använda sig lapparna av små dickrör gjorda av lårbenet av någon fågel.

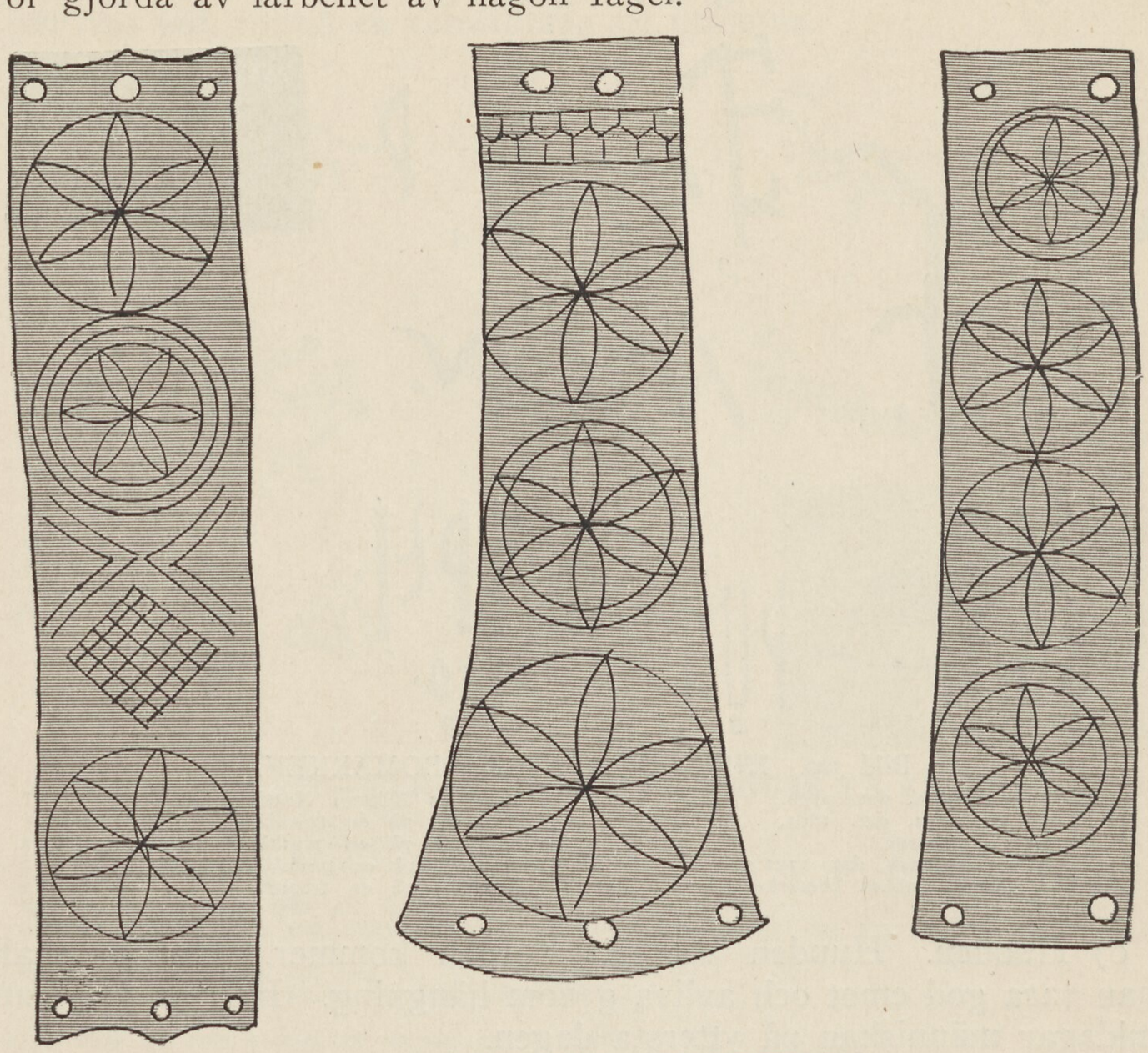

Bild 321. »BÄLTEBEN» AV RENHORN.

»Lus, äro en god medicin.» Lus, givna en gulsotspatient, utan hans vetskap, botar den sjuke.

f) Björnen. Om honom, ha lapparna många föreställningar, analoga med den Drake och Turi beskriver, varför jag ej vill upptaga bokens utrymme med en beskrivning över detta djur. Den förekommer numera ej heller inom Karesuando socken, den sista björnen sköts för 30 år sedan.

Om »björnfesten», ha lapparna endast ett dunkelt minne — »man firade björnen», säga de, mer veta de ej.

11) *Trolltrumman.* Gamla lappar veta om, att det fordom funnits sådana »djävulsredskap».

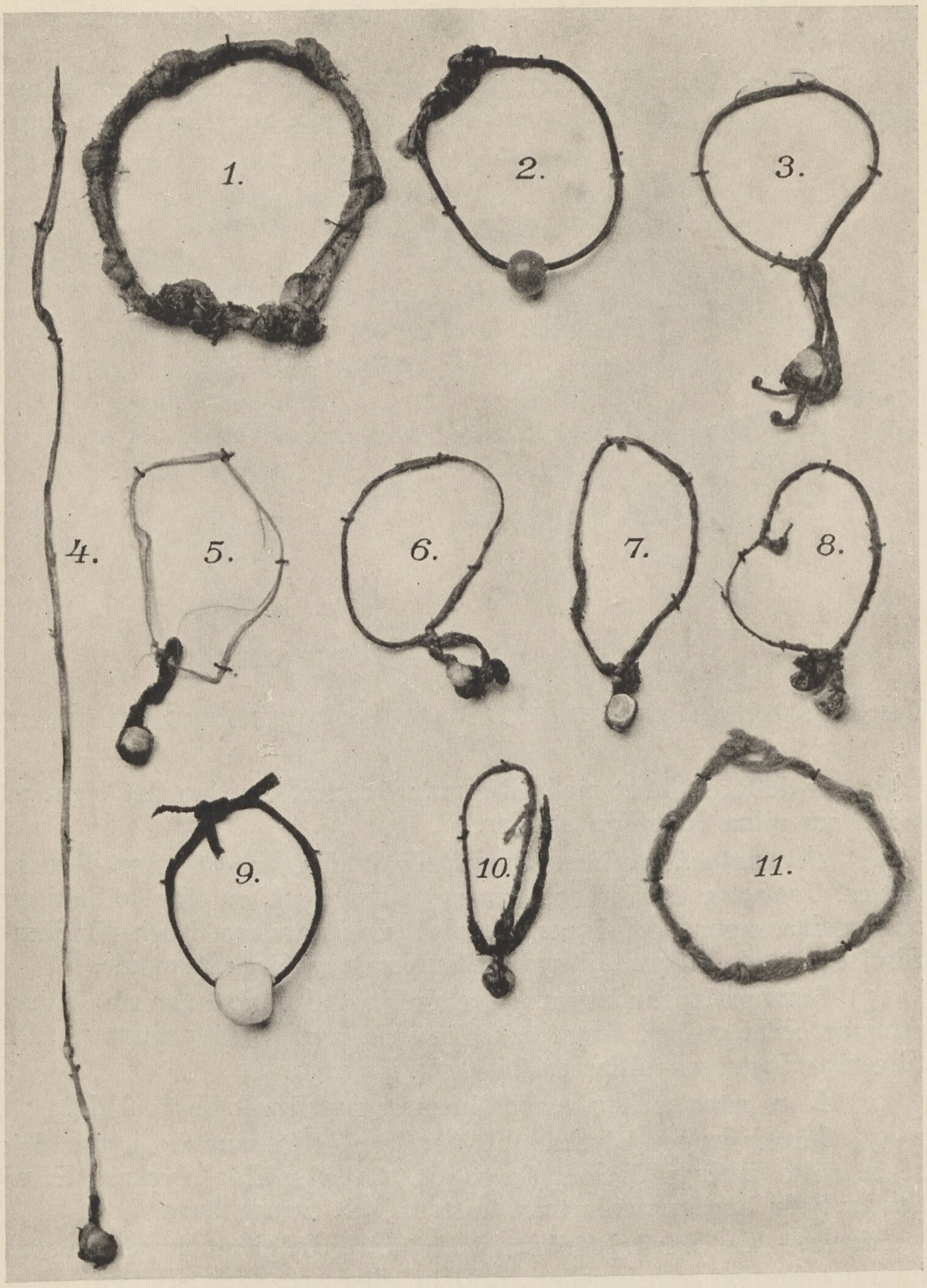

Bild 322. AMULETTER.
(Se sid. 331.)

12) *Noider.* »Fordom funnos stora noider.» »Noidekunst» = ond kunskap. Att göra »noidekunster» är endast förbehållet »onda människor».

13) *Heliga platser.* Ingen lapp visste, eller ville tala om heliga platser. Jag har för övrigt icke brytt mig om, att fråga mera ingående om detta, i likhet med all annan övertro, emedan det legat på sidan om mina egentliga studier.

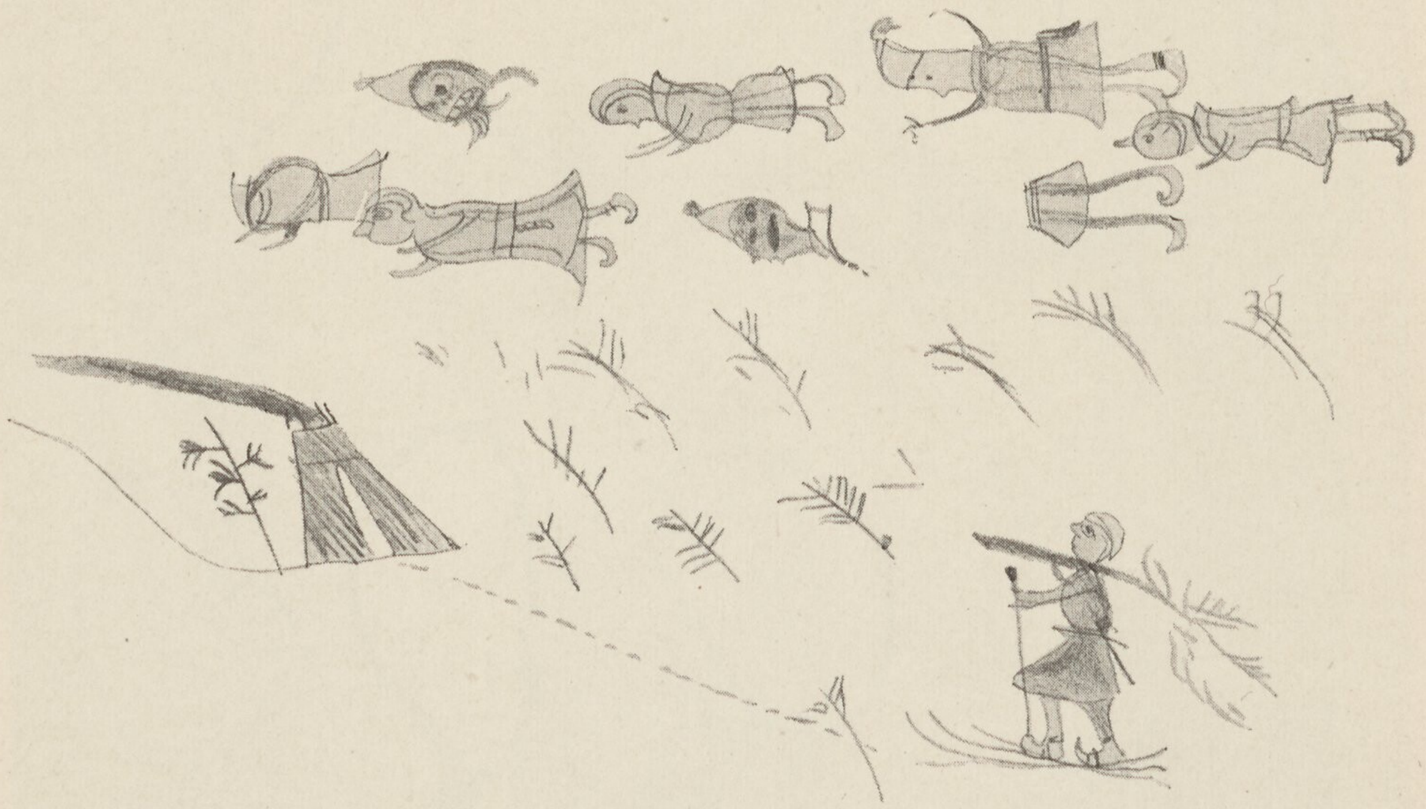

Bild 323. SPÖKEN FLYGA GENOM LUFTEN, DÄR DE ÅSTADKOMMA STORM.

14) *Övernaturliga väsen.* Om *Stallo, Uldas,* Ängskvinnan, Roussa tjuder, *Jettanas, äppärä* och *saivo,* finnas många föreställningar och talrika sagor, som ännu vänta på sin insamlare, i och för jämförelse med de liknande i sydliga lapptrakter förekommande.

15) Somliga lappar kunna »göra vind», vindsnörena äro små läderremmar cirka 20 cm. långa och försedda med 3 till 5 knutar. De tillverkas ännu och säljas till fiskarna i Norge.

16) Kors ritas mellan renens horn sedan djuret blivit flådd.

17) Råttor bringa olycka. Ett brudpar i Karesuando kyrka fick se en råtta springa över kyrkogolvet. Alla spådde olycka. Efter två år hade brudgummen mist hustrun och tvenne barn.

Diverse. En besvärjelseformel får aldrig delgivas en person som är äldre än den som innehar formeln, eller sett synen ifråga. Formeln mister sin kraft och förmågan att »se» försvinner.

Tron på de »gamla gudarna» fortlever omedvetet. En lapp miste båda sina söner och när så hans tredje och sista son insjuknade och hans nuvarande Gud ej tycktes höra hans böner, gav sig lappenfadern ut i skogen för att offra till *seitarna*. Han hade gjort i ordning ett bål och var just i begrepp att offra en ren då tillstädeskommande personer hindrade honom.

Fyra släktleds kristendom trängdes av hans sorg tillbaka till förmån för den tro hans fäder i otaliga generationer besuttit.

Detta skedde för några år sedan inom Karesuando socken.

Äldre lappar hälla ännu litet soppa på jorden, ett, om ock omedvetet, offer till *haldek* — de underjordiska.

Minnet av den »sista noiden» fortlever ännu både i Karesuando och Jukkasjärvi socknar.

Åskan är ett personligt väsen, som arbetar för Guds räkning för att straffa de onda.

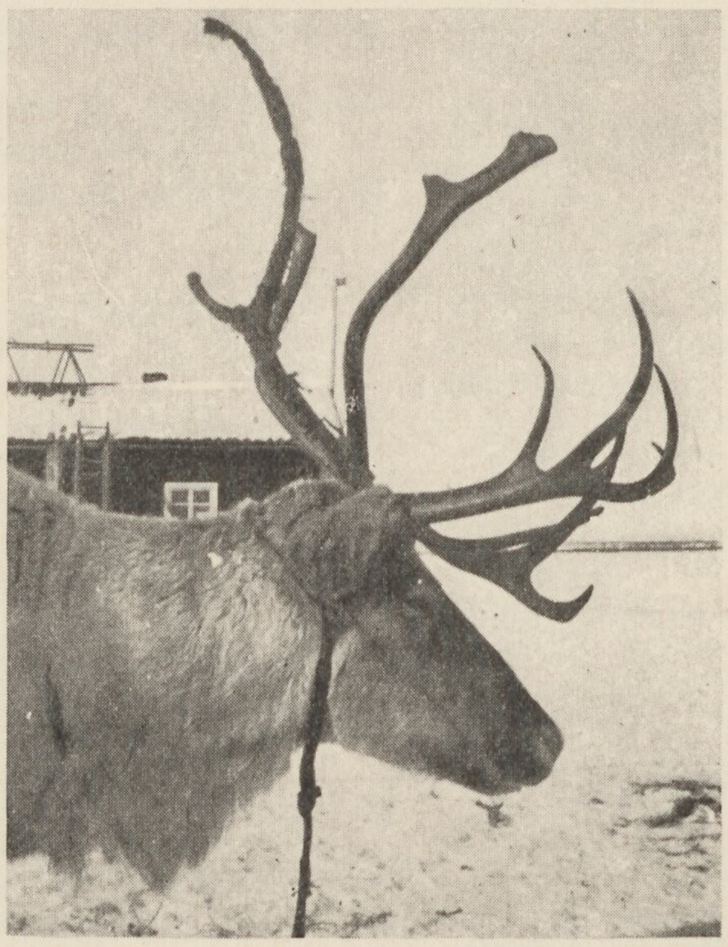

Bild 324

ORDLISTA.

Förteckning på i boken använda lapska ord och benämningar, som genomsetts och normaliserats till norsklapskt skriftspråk av rektor G. Qvidstad i Tromsö.

Abmel, ren med ett horn.
Aibme, nål med trekantig spets.
Aidnavalddo, den starkaste rentjuren i hjorden.
Aitasj, liten visthusbod.
Aksjo, yxa.
Aksjoskuoppo, eggskydd på yxor, av trä eller horn.
Aldas, ovanläder på lappsko.
Alddo, renko, som får kalv vart år.
Arran, eldstaden.
Arrangärget, de stenar som bilda eldstaden i kåtan.
Astatak, en käpp varmed man rör om i elden.
Avve, bälte.
Avvegirje, bältemönster, avser *vävda* kvinnoskärp.
Avohas, ryggrem (del av renens seldon, användes vid festligare tillfällen).
Baddjegärda, det övre av sidobanden på kvinnomössa.
Bagge, grimma.
Baggeboallo, spänne på rengrimma.
Battaliekko, slädgavel.
Batte, gryta.
Batte, honren, som vill kalva på den plats hon förut kalvat på.
Battegisa, klövjering, (cirkelrund) för transport av grytor och dyl.
Battevagge, grytkrok av trä.
Bassir, passare.
Biekke, bit (renmärke).
Biello-boatso, klockren (skällko).
Bierggogeres, »köttsläden» i *raidden.*
Boaghan, bälte (Kautokeino dialekt).
Boaghansagge, bälteben på kvinnobälten av *vävda* band, användes numera sällan.
Boallobadde, rem på bältets innersida varigenom silverknapparna uppträdes.
Boassjo, den innersta delen av kåtan, belägen mitt emot dörren, = kåtans »kök».
Boassjo-tsagge, den kåtstång i vars klyka den s. k. *suovvamuorra* (grytträet) inlägges, *boassjo-tsagge* befinner sig mitt emot dörren.
Boatso (se poatso), tamren.
Bollo, större träfat.
Bottse, drickrör av ben, vanligast lårben av någon fågel.
Buddestat, luden kantremsa, exp. på pälskragar o. s. v.
Buogge, upplagsställning för kläder och dyl.
Buogge-galok, » tvärträ.
Buognaläppe, barmkläde.
Buogge-tsagge, buogges stödträ.
Bursso, pung i allmänhet.
Bäljet (pl.), de tvänne, parvis, hopsatta, böjda trästycken, som bilda kåtans egentliga stativ.
Bällje-raigge, hålen i *bälljes* övre delar.
Bärbmedat, de tvänne stockor, från dörr till eldstaden i kåtan, mellan vilka veden brukar inläggas.
Bäska, skinnpäls.
Bäna, hund, pl. bädnagat.
Darffegoatte, torvkåta.
Dieigga-tsjalbme, rensjukdom .ögon sjukdom).
Dieppe, mösstofs för pojkar.
Dimoburssa, klockpåse.
Diuggariesan, halsband vari klockan fästes (del av renens helgdagsseldon).
Doaresmuorra, tvärträ mellan *bäljet,* ung. 1 m. från marken. I en kåta finnes 2 *doaresmuorra.*
Dorkka, innerpäls.
Dorkkaholbbe, vävt kantband, nederst på *dorkka.*
Doppo, knivfodral i allmänhet.
Doavgos, klövjerenens ryggtäcke, det som lägges under *spaghat.*
Dovtaburssa, tobakspung, tillverkad av lommens halsskinn (i en sådan påse håller tobaken sig länge fuktig).
Duorgat, (pl.) kåtagolvets rislager.
Duodnjas, lagning (om skor).
Duollje, sitthud i kåtan (renhud).
Duollje, oberett renskinn.
Durrungapper, rynkad kvinnomössa.
Duorssje, fet hund.
Duppat-burssa, tobakspung,
Dävda, mösshorn (inlägg i *durrungapper* för att hålla den uppe), eg. »fyllning».
Gabba, ren med vita eller svarta klövar.
Gaffe-jukkon-bävdde, lågt bord i kåtan.

Gagges, vadmal.
Gakte, kolt av tyg.
Galsohat, (fl.) den ludna delen av byxorna (från knäet och nedåt).
Gamasbuvsat, (fl.) byxor, vars övre del består av garvat och vars nedre del är av ludet skinn från renens fötter.
Galbba pluralis *galbak* eller *galbat,* mössskärm.
Gapper-badde-girje, mössband, mönster.
Gapper-vuodhdho, kullen på kvinnomössa,
Gardde, rengärde.
Garrat, (karka) igensnöra en packad släde.
Garre, ovala, grunda trätråg eller fat.
Garon, de öglor i *geres* relingskant, varigenom snörtågen dragas vid packningen.
Garonbadde, snörband på giethka.
Gaska-ragda, tyget mellan sidobanden på kvinnomössan.
Gassasuopan, kort kasttöm.
Gaskek, kastrerad ren tills »våren kommer».
Gaidat (pl.), kilar i tyg eller skinn.
Gaivon, pipränsare.
Gavnnegeres, »sängklädesläden» i *raidden.*
Geres, släde i allmänhet (av båtform).
Geres-suonat, snörningsrep.
Gierddo, band kring *jorbba.*
Giesjka, »hak» (renmärke).
Giethka, barnvagga.
Giethkamuorra, barnvaggans träskrov.
Giettageres, »åksläden» i *raidden.*
Giettahärgge, handren, (ren som leder) första renen i hjorden.
Girje, mönster i allmänhet.
Girjes, fläckig hund.
Girjes-gaires, hund med vit nos och vita fötter.
Gisa, kista, skrin med lock och lås. *Gisat,* (pl.).
Gista, pl. *gistat,* ludna vantar.
Goalla, ren som aldrig får horn.
Goaistus, ell. *Goassotas,* 5 års ren.
Goaivvosoabbe, spade för undersökning av betesförhållandet under snön.
Goarrot, att sy.
Goatte, tält (kåta).
Goattegeres, »kåtasläden» i *raidden.*
Goattegoaivvo, spade för snöskottning.
Goattemuorra, pl. *goattemuorrat,* kåtastänger 16—18 till antalet.
Goddudas, 4 års renhane.
Godde, vildren.
Gokke, barnvaggans kapuschongstativ.
Gotjadet, urinera.
Gudhjo, den hud, eller täcke som lägges över packningen i släden, för att skydda mot regn och dyl.
Gukse, drickeskärl.
Guodda, kudde.
Guoddahat, bältering.
Guoddembadde, giethkans bärband.
Guopper, »saxmärke» (renmärke).
Gärda, pluralis *gärddagat,* sidoband på kvinnomössan.
Gärdne, rensjukdom.
Gäthke, järv.
Harddobadde, axelband.
Harddobieket, små skinnbitar i pälsen.
Hanahat, de öglor, varigenom skobandändan trädes och fastsättes.
Hiergen, grötrörare.
Hierretas, extra kil som insättes i *naulle* för att hålla den på plats.
Hortte, stor hund.
Härgge, kastrerad tämjd hanren.
Härvva, »utsmyckning» i allmänhet.
Irgge, fästman.
Jaffogeres, mjölsläde.
Jaskat, lat körren.
Jiekko, skrapjärn vid beredning av skinn.
Jieska, rensjukdom (bölder).
Jievja-bäska, vit päls.
Jievjaboatso, helvit ren.
Jodsa, hälskinnet på *nuttuhak.*
Jolle-alddo, eller *nulppo,* kullig (hornlös) renko.
Jollegapper, jorbba, jorbbagapper, kvinnomössa.
Jolle-härgge, ren utan horn.
Jorbba, kvinnomössa (kalottform med öronflikar).
Jorbbavuodhdho, kullen på kvinnomössan.
Jorbbe ell. *jorbbo,* hund utan svans.
Jukkoraigge, hålet i *geres* botten båda där dragrepet fästes.
Junnebilhe, del av *geres.*
Juobmo-mielkke, surmjölk.
Juonnebadde, kort kasttöm?
Juonnoheihten, löpknut varmed renen fastbindes under exp. mjölkning?
Jäghel, renlav (C. rangiferina I.)
Jäghel-limmpo, mossklimp, (renfoder).
Kesäet gäses, seldon.
Kouruma eller *kårm,* (Oestrus Tarandi L) renbromsens larv.
Lastagat, pl. del av geres (sidobräderna).
Laste, köttråg.
Laigge, ylletråd.
Lainasmadda, den punkt på *nuttuhak* varest *tjulgom, ruojas* och *aldas* sammanlöpa.
Laukka, ryggsäck.
Lavtje, rentöm (körtöm).
Leivve, »inslaget» i väven.
Lenkat (pl.) bogträ (renens seldon).
Lidnja boatso, ren, som vacklar i gången (går dåligt).
Liektje, »kluvet» (renmärke).
Line, sjal — eller duk.
Litte, ord, omfattande koppar, kärl o. s. v.
Livtsa vikke, rensjukdom.

Livvadet, vila (om betande djur).
Loaiddo, »sittplatserna» i kåtan.
Loavdo, kåtaduken.
Lokkegisa, klädskrin.
Lokkgeres, täckt matsläda.
Ludhom, skinnfodral kring *giethka, ludhom* (kantskinn).
Lukka, regnkrage.
Luovve, upplagställning på fyra ben, (en lave).
Makan, 6 års ren.
Mannageres, barnsläde.
Mannjegättje, den bakre delen av sulan på *nuttuhak.*
Meris, köttyxa (slö yxa).
Mielgas, slädens kölbräda.
Miessadat, renkalvskinn.
Miesse, renkalv.
Miesse-alddo, dräktig renko.
Miessenak-bäska, barnpäls.
Missoläilla, surmjölkskagge (oval.).
Moarsse, fästmö.
Mokke, snara (på *suopan*).
Muodda, skinnpäls.
Mudhon, slädens relingbräda.
Muorradoppo, träfodral.
Mourat, vedhög.
Nabar, nabbar, borr.
Nakke, skinn i allm., dock ej av ren.
Nallogoatte, nålhus.
Nallogoat-siskosj, »innehållet» i nålhuset.
Nammalapag, 7 års ren.
Nammehärgge, ren som ej gnider den lösa huden av sina horn.
Nappe, mjölkkärl.
Nappe, »stubbat» renmärke.
Napperoggan, den renko, som har ovanan att vilja ikullsparka nappen eller mjölkkärlet vid mjölkningen.
Nasker, syl.
Näskenviello, bräde, varpå skinn skrapas.
Naudde, varg.
Naulle, träkil.
Nibe-nadhdha, knivskaft.
Niekke, öronflikarna på kvinnomössan.
Niekkebuddestat, nackbandet på *jorbba.*
Niera-vuosta-girret-suona; »göra tråd mot kinden».
Nirro, honren, som går ensam.
Nisko, bandvävstol.
Nisko-badne, de bredvid varandra sittande pinnarna i *nisko.*
Njalmme, mun (för säcköppning).
Njamaldat, ring = en ring av *suopan.*
Njammansuopan, hoprullad kasttöm.
Njalbme-vikke, mulsjukan.
Njavve, den tofs av vita hår renen har under hakan.
Njunne, skospets.
Njunnevikke, rensjukdom.
Njuorjogagga, smörjkagge (för förvaring av skosmörja).
Noadhdhe, börda (avser klövjerenens packning).
Nulppo, »kullig» ren.
Nuttuhat, pl. luden skinnsko, vars sula består av tvänne stycken.
Oales, rännan i skidans undersida.
Oarra, rep.
Oaivevuorra, rensjukdom.
Ottsabuddestat, barnöppningens (koltens) utsmyckning.
Oudagättje, den främre delen av bottensulan på *nuttuhak.*
(Passe)gisa, klövjekista (ring).
Poatso, ren i allmänhet.
Poatsomärkka, renmärke (öronmärke).
Poatsosaste, läderhylsa på övre delen av knivfodral (av renhud).
Radno, vävt täcke.
Raggas, sovtält av lärft.
Raiddaras, kåtastege.
Raiddo, lapparnas flyttformation.
Raiddohärgge, körren, förd i raidden.
Raiddoräkka, släde gående i *raiddo.*
Raigge, hål, öronmärke.
Ranahat, gråa renar.
Ranat-jevja, gråvit ren.
Ravnot, en körren som drar bra (ligger gott i).
Renier? kafferostare.
Ridinspaghat, pl. ridsadel för barn (på klövjerenen).
Rieban, fjällräv.
Riette, läderhylsa på övre delen av knivfodralet (av kohud).
Riettedoppo, läderfodral för manskniv.
Rigge, grytkätting.
Rievtag, lättstyrd ren.
Rikko-gässem-muorra, instrument varmed paralella linjer inristas på redskap o. s. v.
Rodno, honren, som ej får en kalv ett år.
Rodno, 3 års ren, hona.
Ruodnovikke, rensjukdom.
Ruojas, skaftskinnen på *nuttuhak.*
Ruktobursso, krutpung.
Ruovddesaddje, öronmärke.
Sabet, skida.
Saddjen, brynsten för yxor.
Salla, en »famn».
Sarat, de rentjurar som av rädsla för de större tjurarna ej våga närma sig honorna under parningstiden.
Sarves, rentjur (Norska storoxe).
Sasta, halsring av trä (för renen).
Saste, garvat (säck)skinn.
Saula, mask som angriper renens mundelar, larv av *Larva oestri trompe.*
Saunnje, söm.
Serrobadde, vaggband (från kalesch till fotända).

Serrobaddegirje, vaggband mönster.
Sida, »lappby».
Silbbabaste, silversked.
Sillemuorra, mjölksil.
Sitte, torkhylla i kåtan.
Sjielmma, kåtans »dörrtröskel».
Sivllo, skomakaresyl.
Sjuvon, dresserad vakthund.
Sjaukka, fyrkantmössa (av Koutokeino modell).
Skarret, pl. sax.
Skarreskuoppo, saxeggens hylsa.
Skarreriegges, bältering, vari sysaker fästes.
Skertet, grytkätting, höj- och sänkbar, av gjutjärn.
Skivdnje, »avsneddat» renmärke.
Skubmot, mössa som påtages utanpå den vanliga vid stark köld.
Skuoppa, mindre håljärn.
Slubbo, klövsjukan på renen.
Smakkomuorra, huggbock.
Snalddo, slända.
Soaddjegätjet, pl. handledsutsmyckning på koltar.
Soajet, pl. ärmarna på pälsen.
Spaghat, klövjesadel (flertal).
Spailek, kastrerad otämjd hanren efter första kastreringsåret.
Spellavärkka eller *spelvärkka,* spets. (Koutokeinodialekt.)
Spitto, strumpsticka.
Stainak, orolig renko vid mjölkning.
Stoalppo, stolpe.
Stunkit-stunkkit, hopsplitsning på kasttöm.
Stuorranibe, »storkniv» (lapparnas stora sidokniv).
Stuorra — likko — märkka, renens långa hälhår — »lyckomärke».
Suodna, tråd i allmänhet.
Suodnabarkko, fodral för råmatrial till sentråd.
Suodna-lappo, de 2 fina senor, varav sentråden hopsnos.
Suodna-sarahak, knippe av rensenor (till tråd).
Suoinnevierra, skohö, bundet i ring.
Suonjer, ställning, bestående av trenne i toppen hopfästa käppar (användes som upplagsplats).
Suopan, kasttöm.
Suopogukken, långkast (vid infångandet av renar).
Suopolakka, kort kast, dito.
Suoppa, renko som ej vill veta av sin kalv.
Suormmagoatte, syring.
Suovvamuorra, grytträ i kåtan, sammanhållande etc. *bäljek* i deras övre tjockare ända.
Sälgebälle, ryggstycket på pälsen.
Tjakkarvikke, rensjukdom, angriper renens könsdelar.
Tjakkismuorra, rensticka.
Tjamat, tredje brädan från »kölen» räknat på slädan.
Tjalmibälde, spetsen kring ansiktet på kvinnomössan.
Tjalmme-allan, skynke över *giethka.*
Tjalmas, magsäck, (pl.) *tjalmmasat.*
Tjatsekak, pl. (hat.), sommarskor av sämskat skinn.
Tjeskis-jevja, ganska vit ren.
Tjieghasmuorra eller *tjuoldasmuorra,* en käpp varmed skorna utvidgas och uppmjukas före användandet.
Tjiekkabadde, »hörnrep» (i kåtan).
Tjoanohas, stoppren, som bindes bakom *geres* för att hindra att det går för fort.
Tjoarvvebaste, hornsked.
Tjoarvvegiella, benhandtag tillhörande *suopan.*
Tjoavjemuorra, bukträ (del av renens seldon).
Tjoarvvenadhdha, benskaft på kniv.
Tjoavtjes honren som förlorar sin kalv.
Tjoghat, den bräda som ligger närmast »kölen» i slädan.
Tjoppe, fotpåse (Finmarksdialekt).
Tjuödhdhe, rentjur ,som söker en hona att para sig med.
Tjuoldavuodda, utsirat skoband.
Tjuoldavuoddagirje, mönstret på skobanden.
Tjuolddet, att väva »konstfärdigt».
Tjulgom, sidoskinnet på *nuttuhak.*
Tjuolmma, knut.
Tjäbet, krage på *bäska.*
Tjärmak, 1 års renkalv.
Tsissa-snuorddo, lägges över smågossar i giethka för att hindra, att kläderna blötas för mycket.
Tsissa-virkal, ett sämskat skinnstycke, som inlägges i småpojkarnas byxor, för att hindra att byxorna bli blöta vid urinering (kan översättas som »pissförkläde»).
Tsjoska, vedstycke (omkring 80 cm.)
Uksa, kåtans dörr.
Uksa-tsagge, kåtastång (grenad), i vars klyka grytträet, *suovvamuorra's* ena ända instickes. *Uksatsagges* plats är vid »dörren» till kåtan.
Uksatsagge-raigge, hålen i de särskilt formade dörrträ som användes i kåtorna i södra Lainiovuoma.
Ottsabälle, framstycket på pälsen.
Unna-bädnagasj, liten hund.
Unna-nibasj, mindre kniv (sidokniv).
Vagge, träkrok.
Vakse, naturlig »krok» på en kåtastång.
Vilo, fil.
Varas-males, första koket efter renslakten.

Varakat, skinn av 2 års oxren.
Varek, 2 års renhane.
Varrehärgge, reservren.
Vattnia, »bukt» (renmärke).
Viednan-suodna, amulettarmband.
Vierat, pl. slädens »spant».
Vierraloakko, instrument att böja *»geres»* spant med.
Viethka, större hålkjärn
Vietjer, vätjer, hammare.
Virkalbadde, förklädsband.
Virkalbaddegirje, förklädesbandets mönster.
Virkko livlig hund.
Visser, björkrot till skålar och knivskaft m. m.
Vuobers, 3 års ren, hane.
Vuoddagak, pl. skoband.
Vuoddja-däktjom- mourra, smörstöt.
Vuoddjaskappo, smörask.
Vuoddjen-geres, åksläde.
Vuodhdho, botten i allmänhet.
Vuodhdho, sulskinn.
Vuodhdholaita, bottenbrädan i släden.
Vuollegärda, det understa sidobandet på kvinnomössan.
Vuonjalgat, skinn av 2 års honren.
Vuostadäivvo, ostform.
Vuostalokke, ostpress, ett lock, passande till form.
Vuotraippe, dragrem (från renen till släden).
Väddeskappo, askar av grantågor.
Äbber, bytta i allmänhet.

LITTERATUR.

Ahlqvist, A. De vestfinska språkens kulturord. Helsingfors 1871.

Bergman, A. M. Om klövröta och andra med progressiv nekros förlöpande sjukdomar hos renen. Stockholm 1909 (medd. fr. Kungl. Med.-styrelsen 12, 1909).

Bergqvist och Svenionius. Lappland, Stockholm 1908.

Castren, M. A. Nordiska resor och forskningar. Helsingfors 1852.

Demant-Hatt, E. Med lapperne i höjfjeldet. (Serien Lapparna och deras land II). Köpenhamn 1913.

Drake, S. Vesterbottenslapparna. (Serien Lapparna och deras land VII. Stockholm 1917).

Donner, K. Bland Samojeder i Sibirien 1911—1913, 1914. Helsingfors 1915.

v. Düben, G. Om Lappland och Lapparne. Stockholm 1873.

Elgström, O. Lappalaiset. Stockholm 1919.

Fellman, J. Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I—III. Helsingfors 1906.

Flyttlapparnas rätt till renbete. Stockholm 1919.

Friis, J. A. Ordbok over det Lappiske Sprog. Kristiania 1887.

Hatt, G. Lappiske Slædformer. (Geogr. Tidskrift. Band 22. Köpenhamn 1914.)

Helland, A. Tromsö Amt I—III. Kristiania 1899.

Högström, P. Beskrifning öfwer de till Sweriges krona lydande Lapmarker. Stockholm 1747.

Jessen, E. J. Afhandling om de Norske Finners og Lappers Hedenske Religion. Köpenhamn 1767.

Keyland, N. Om renslakten (Journal Finnougr XXX).

Leem, K. Beskrivelser over Finmarkens Lapper. Köpenhamn 1767.

Linné, O. von. Iter Lapponicum, II:dra upplagan. Uppsala 1913.

Mason, O. Primitive Travel and Transportation. (Annual Report ov the Smithsonian Institution 1894). Washington 1896.

Nissen, K. Lapper og ren i Norge. Kristiania 1914—16.

Nilsen, K., Spörgsmaalet om den lappiske torvgammes oprindelse. Helsingfors 1906.

Otterbech, J. Kulturvaerdier hos Norges finner. Kristiania 1920.

Olsen, Ö. Et primitivt folk. Kristiania 1915.

Pettersson, O. P. Lapparnes sommarlif. (I Svenska Landsmålen VII. 5. 1888).

Qvigstad, J. Katalog over Samlingen af lappiske Sager i Tromsö museum. Tromsö 1885.

Qvigstad, J. Lappiske Fuglenavne. Kristiania 1902.

Qvigstad, J. Lappiske Plantenavne. Kristiania 1901.

Qvigstad, J. Vejledning til Undersögelse af Lappernes Forhold. Kristiania 1896.

Schefferus, J. Lappland. Frankfurt a. M. 1675.

Sirelius, U. T. Über die primtiven Wohnungen der finnischen und ob-ugrischen Völker. (Finn-ugr. Forsch: VIII). Helsingfors 1908.

Stenberg, K. Dat lah mijn situd. Örnsköldsvik 1920.
Stockfleth, N. V. Dagbok. Stockholm 1868.
Turi, J. Muittalis samid birra. (Serien: Lapparna och deras land). Köpenhamn 1911.
Wiklund, K. B. De lapska och finska ortnamnen vid Kiruna och Torneträsk. Uppsala 1910.
Wiklund, K. B. Nomadskolans läsebok. Uppsala 1917.
Wiklund, K. B. Frageschema für die Erforschung des Rentiernomadismus. (Finn-ougr. Jour. XXX).
Wiklund, K. B. Art. Lappar i Nordisk Familjebok, del 15. Stockholm 1911.
Wiklund, K. B. Lapparnas forna utbredning i Finland och Ryssland belyst af ortnamnen. (Le Monde Oriental V. 1911).
Wiklund, K. B. Lapska seder och föreskrifter rörande mat och matlagning. (Medd. fr. Nord. Museet 1911).
Wiklund, K. B. De svenska Nomadlapparnas flyttningar till Norge i äldre och nyare tid. Uppsala 1908.
Vesterbottenslapparna: Mönsterbok för lapsk hemslöjd i Vesterbotten. Helsingborg 1920.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET
2020 -04- 08
UMEÅ

Häftad Kr. 35:–
Inbunden » 45:–

Ossian Elgst

KARESUAN

LAPPARN

RESUANDO APPARNA

AV

SIAN ELGSTRÖM

STOCKHOLM
& ÅKERLUNDS FÖRLAG

Tillhör statsverket Nº 532. 13